

દસપત કાવ્ય.

ભાગ ૨ જો.

છબી વિષે દાહરો.

શું જોશો તનની છબી, એમાં નથી નવાઈ;
નિરખો મુજ મનની છબી, ભલા પરીક્ષક ભઈ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી

દીરાલાલ ત્રીલોચનદાસ પારેખ, બી. એ.,

આસિ, મેકેરરી—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ચોથી

પ્રત ૧૦૦૦

ઈ. સ. ૧૯૨૪.

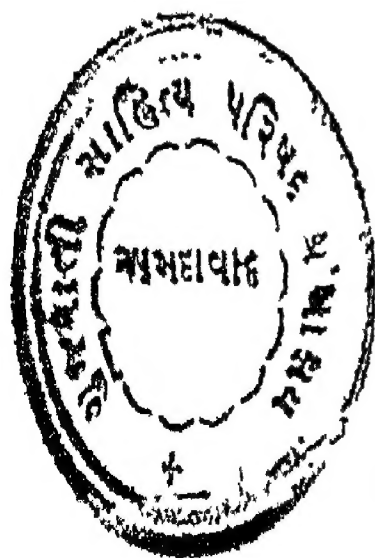
સંવત ૧૯૮૧.

દિંમત રૂપિયા ૧૦૦

૧૮૦૩

ધી 'ગુજરાત' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ
મંગળદાસે છાપ્યું, ઠે. પાંગરકુવા-અમદાવાદ.

સર્વ હક્ક ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ લું-અંગ્રેજી રાજપ્રકરણ.

રાજ પ્રશંસા	૧
માગ્યા વગર મળે નહિ તે વિષે	૨
વેઠે કામ ન કરવા વિષે...નગર ચર્ચા	૨
જુના અમલદારોની દીલગીરીનું વર્ણન...	૪
પ્રજનનું દુઃખવર્ણન	૫
મધ્યમ જીવન	૮
અંગ્રેજી કાયદા વિષે... ..	૧૨
પીડાહરણ સ્તોત્ર	૧૨
વિકટોરિયા રાણી વિષે	૧૩
ગુજરાતમાં મહારાણીનું રાજ્ય સ્થપાયા વિષે ...	૧૪
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સના લગ્ન વિષે	૧૫
ગવર્નર જનરલ લૉર્ડ મેઓનું મૃત્યુ	૧૫
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના	૧૬
ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિષે... ..	૧૮
પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ મુંબાઈમાં આવ્યા તે વિષે ...	૧૮
કૈસરે હિંદ વિષે	૧૮
મહારાણીની પ્રશંસા... ..	૨૨

પ્રકરણ ૨ જી.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કળાકૌશલ્ય	૨૩
સુધારો કરવા વિષે	૨૩
સ્વદેશાભિમાન વિષે	૨૫
હિંદુસ્તાન ઉપર હુન્નરખાનની ચડાઈ	૨૬
સમાચારપત્રને વિનંતિ	૩૨
પ્રભાકરપત્રને વિનંતિ	૩૨
જે પાપથી લક્ષ્મી સમુદ્રમાં પડી તે	૩૩
કપાસ વિષે	૩૪
દેશ સુધારા વિષે	૩૫
હુન્નરનાં સાધનો વિષે	૩૫
છાપખાના વિષે	૩૫
બંબાઈક	૩૬
આગગાડી વિષે	૩૬
ઉદ્યમ તથા કર્મ વિષે	૩૭
કર્મવાદ	૩૭
કર્મવાદ ખંડન	૩૮
ધાર્મિક ધાર્મિક કામ કરવા વિષે	૪૦

શ્રાંસ કાઢતાં પેસે સાથ	૪૧
દેખાદેખી કરવા વિષે	૪૧
અપૂર્ણ ઉપાય વિષે... ..	૪૨
આજાસ વિષે	૪૨
વિદ્યા મહિમા... ..	૪૩
નિબંધ લખવાની રીત	૪૪
નિશાળ	૪૪
દેશાટન વિષે	૪૫
સંપ વિષે.	૪૫
સંપલક્ષ્મી સંવાદ	૪૬
દુઃખી જીવતર વિષે	૫૨
સુખી જીવતર વિષે... ..	૫૩
કેદ વિષે.	૫૫
જાદવાસ્થળીનું વર્ણન	૫૬
પંડિત મિત્રાચારી	૫૭
મૂર્ખની મિત્રાચારી	૫૭
લડાઈનું મૂળ... ..	૫૮
વર્તમાનપત્રો વિષે	૬૧
સ્ત્રી વિષે	૬૨
ધરસૂત્ર વિષે	૬૫
પતિવ્રતા	૬૫
નંદારી સ્ત્રી	૬૬
શુકસંદેશો	૬૮
ઉત્તમ કુળ વિષે	૬૯
મરનારની પછાડે રાવા વિષે	૭૦
શુદ્ધિવર્ધક વિષે	૭૩

પ્રકરણ ૩ જી.

શાર્પસ વિલાસ—... ..	૭૪
શાર્પસ વિરહ—... ..	૧૧૭

પ્રકરણ ૪ થું.

લક્ષ્મી સંબંધી	૧૨૭
મોટા માણસ વિષે... ..	૧૨૮
રાગ વિષે,—દ્વીઅર્થી	૧૨૯
રાજનીતિ	૧૨૯
ભોજરાગ વિષે	૧૩૦
કુરાળ વિષે... ..	૧૩૧

શરવીર છત્રીશી...	...	...	...૧૩૨
હિંમત વિષે ...	...	...	...૧૩૫
રાજ વિદ્યાભ્યાસ ...	...	...	...૧૩૬
લાંચ વિષે ...	...	...	...૧૪૫
બુદ્ધિમ વિષે ...	...	...	...૧૪૬
જોર વિષે ...	...	...	...૧૪૬
જોખનતું જોર ...	...	...	...૧૪૬
નિર્બળ વિષે ...	...	...	...૧૪૭
પેટ ભરવા વિષે...	...	...	...૧૪૭
ચડતી પડતી દશા વિષે ...	...	...	...૧૪૭
દુઃખ વિષે ...	...	...	...૧૪૮
કરજ વિષે ...	...	...	...૧૪૯
અંગ ઉધારનો ઝઘડો ...	...	...	...૧૫૦
કરજ ન કરવા વિષે ...	...	...	...૧૫૨
ફૂલબુલ વિષે ...	...	...	...૧૫૨
કરકસર કરવા વિષે ...	...	...	...૧૫૩
કંબુસ વિષે ...	...	...	...૧૫૪
ગરજ વિષે ...	...	...	...૧૫૪
કીંમત વિષે ...	...	...	...૧૫૫

પ્રકરણ ૫ મું.

વિનય વિનોદ ...	...	...	...૧૫૭
કાવ્યતરંગ-અનેકાર્થ કાવ્ય ...	...	...	...૧૫૭
વિરોધાભાસ અલંકાર ...	...	...	...૧૭૧
વક્રોક્તિ અલંકાર ...	...	...	...૧૭૩
રતનાવળી અલંકાર ...	...	...	...૧૭૩
પ્રશ્નોત્તર વિષય ...	...	...	...૧૭૫
સમશ્યાપર્તિ ...	...	...	...૧૭૭
સમશ્યાઓ ...	...	...	...૧૭૭
વચન વિવેક આવતી ...	...	...	...૧૭૯
ભાઈ વિષે ...	...	...	...૧૮૨
વરસ માસ તથા દહાડા વિષે ...	...	...	...૧૮૩
અતિશય સર્વ અસાર ...	...	...	...૧૮૪

પ્રકરણ ૬ મું.

વેત ચરિત્ર ...	...	...	...૧૮૫
----------------	-----	-----	--------

પ્રકરણ ૭ મું.

નિર્મોક્તિ જતો વિષે ...	...	...	...૨૪૯
મુંબાઈના પારસીઓની ગરબી ...	...	...	...૨૪૯

સર જમસેદજીનો રાસડો ...	...	...	...૨૫૦
ધનજી કામાતી ગરબી ..	...	...	...૨૫૧
મુંબાઈના દરજીનો ગરબો...	...	...	...૨૫૧
મુંબાઈના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૫૪
રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે ...	...	...	...૨૫૪
મુંબાઈના સર મંગળદાસ નયુંભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૫૬
નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૫૭
રાવબંહાદુર જગજીવનદાસ ખુસાલદાસ વિષે ...	...	...	...૨૫૮
ડાકતર વાયલી સાહેબ વિષે ...	...	...	...૨૫૮
ઈડરના મહારાજા જીવાનસિંહજી વિષે ...	...	...	...૨૫૯
મિસ મેરી કાર્પેન્ટર વિષે ...	...	...	...૨૫૯
દક્ષતરદાર દાજીભાઈ મુંદરલાલ વિષે...	...	...	...૨૬૦
મિસ્તર કેસનદાસ મૂળજી વિષે ...	...	...	...૨૬૦
રાવ બહાદુર બહેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે ...	...	...	...૨૬૧
લીંબડી મહારાજા જશવંતસિંહજી વિષે ...	...	...	...૨૬૨
કવિ નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિષે ...	...	...	...૨૬૨
રાવ બહાદુર જોળાનાથ સારાભાઈ વિષે ...	...	...	...૨૬૩
રા. બા. જોળાનાથ સ્ત્રી વિદ્યાલય વિષે ...	...	...	...૨૬૩
અહીંના જડજ ટાગોર સત્યેન્દ્રનાથ બાળત ...	...	...	...૨૬૪
બાવનગરની ગરબી ...	...	...	...૨૬૫
નવી દુનિયા વિષે-અહલુત રસ ...	...	...	...૨૬૫
કાળના વેગ વિષે ...	...	...	...૨૬૬
લોર્ડ રીપન વિષે ...	...	...	...૨૬૭
ધી ઇમ્પીરિયલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ વિષે કવિતા ...	...	...	...૨૬૭
આવાંબાઈ નંરસીંગ હોમ વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૭૨
આયુષ ઘટવા વિષે ગરબી ...	...	...	...૨૭૨
લોર્ડ રે વિષે ...	...	...	...૨૭૩
સર ટી. સી. હોપ સાહેબ અમનાવાદ પધારેલા			
તે વખતે કહેલી કવિતા ...	...	...	...૨૭૪
ખાન બહાદુર નવરોજજી વિષે કવિતા ...	...	...	...૨૭૪
મી. દાદાભાઈ નવરોજજી વિષે ...	...	...	...૨૭૫
ખાન બહાદુર જહાંગીરજી પેરતનજી વિષે ...	...	...	...૨૭૬

પ્રકરણ ૮ મું.

હોપ વાંચન માળામાંની કવિતાઓ :	...	...	...૨૭૭
મૌલિક ગીતાવલી ...	...	...	...૩૦૧-૩૬૫

દક્ષિણ કાવ્ય.

ભાગ ૨ જો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ધ્રોણ રાજ્ય પ્રકરણ.

રાજ્યપ્રશંસા.

મનહર છંદ.

આદિત્ય ઉદય સમ અગ્રેણ રાજ્ય થયું, ૧
વિવિધ વિદ્યા ભણવા લાગ્યા વિદ્યારત્ની;
અનેક પ્રકારના ઉદ્યમે લાગ્યા લોક સહ,
ધારી ધર્મક્રિયા કરે લોક ધરમારથી;
ત્રાસ મટયો તસ્કરનો સૌએ ખુશ દાર મુક્યાં,
ખાય પીએ મુખે મુખે વિચરે સુખારથી;
બાગ બંગલા બતાવે ભોગવે વૈભવ ભલા,
પુન્યકાળ જાણી પુન્ય કરે પરમારથી.

ધોર ધોર ધુવડ તો ધરમાં ધક્કા ધરવા,
ધાતક તે ધાત ભૂલ્યા ભૂલ્યા રીત રાતની;
ધનહીન ધનવાન ધીમે ધીમે ધધે ધાયા,
ધૈર્મ્ય ધરો ધાક તણ કપટી કળતની;
કમળ સમાન મુખ કમળ અમળ કુલ્યાં,
સમળ શીકલ થે અમુધ બુધતાતની; ૨
ભાતુ શો ભભકદાર ભાલ્યો અંગેજ બૂપ,
ભાજો ભલી ભૂમિ મધ્ય કોના ભાતભાતની.

દોહરા.

ટપ રૈયતને લુટતા, વળિ તસ્કરની જાત;
વાડ ખેતરો ખાય ત્યાં વનચરની શી જાત ! ૩

૧. અંગેજની કંપની ઈ. સન ૧૬૦૦ ના સંદર્ભમાં
વેપાર વાસ્તે આવી અને અંગેજે મુંબઈ ૧૬૬૨ માં
અને અમદાવાદ ૧૬૮૦ માં છની લીધું.

૨. બુધતાવન્નરંદ્રમા.

કેમ મુજે વિદ્યા કળા, પ્રતિદિન જ્યાં ગમરાટ;
વરંજો જ્યાં વિંટી વજે, કેમ મુજે શુભ વાટ. ૪
કોષ દવાખાનાં કરે, કિતાબખાનાં કોષ;
ઉલટ વંચી શુભ કામની, એક એકનું જોષ. ૫
વસ્ત્ર યોગિયે રંગમાં, તેવો લાગે રંગ;
અસર થઇ અંગેજની, તેમ પ્રજા તૃપ અંગ. ૬
રાજકુમાર ભણાવિયા, કર્યા અધિક દુશિયાર;
મુખ રસ સિંચ્યો મૂળમાં, ઉત્તમ એજ પ્રકાર. ૭
વિસર્વા વિક્રમ ભોજ તૃપ, વિરુદ્ધ રથુકળ રાજ;
થયું નથી થાશે નહીં, એવું રાજ્ય છે આજ. ૮
કર્મ કરે તે ભોગવે, સર્વ જીજ્ઞાસે સૂખ;
કુર્મ જમણો કર કરે, કાળાને નહિ દુઃખ. ૯
એવું છે આ રાજ્યમાં, સર્વ પ્રજાને આજ,
તે દારણ સૌકા કહે, નિશ્ચય નેહી રાજ. ૧૦

મનહર છંદ.

હતા મોટા મોટા જે અમીર કે દુકીર હતા,
હતા વળી પીર કે પીરાન પીર જગતા;
દેવ મદાદેવ નરદેવ કે બૂદેવ હતા,
પુનરારીને પુત્ર આપે એના મુખ નાગતા;
બાગ લેવા ભોગ લેવા નિગમીને રામ દેવા,
લાલચુ દહને જોરે લોકો કેડે સાગતા;
આવ્યું નેક રાજ્ય તેથી આજ સુધે કોમી ગયા,
કાં તો બારે વચથી કરે છે દુઃખ ભાગતા. ૧૧

માગ્યા વગર મળે નહીં તે વિશે.

દોહરા.

આ શાણી સરકારનો, નિર્મળ છે શુભ ન્યાય;
પણ બોલ્યા વિણ કોઈનાં, બોર નહીં વેચાય. ૧
માગે તેને તો મળે, અદલ રૂડો ધનસાક;
એ અંતરબી નથી, કેમ કરે દરિયાક. ૨
માતા પણ માગ્યા વિના, આપે નહીં અનાજ;
ઘટમાં છુટાઈ રહે, કશું સરે નહિ કાજ. ૩

ચોપાઇ.

બોર વેચવા નિસરી બહાર, ચાલી જિયો મળીને ચાર;
અણબોલી અમથી અથડાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૪
પડેતા જુલમ ખમે જે પ્રભ, વાંક વિના વેડે તે સભ;
અરજ કરે દુઃખ અળણુ થાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૫
જમતાં માગે તે જન જમે, નવ માગે તે જૂખ્યો ભમે;
માગ્યા વિના ન પિરસે માય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૬
ભણતર ગણતર ભારે ભણ્યો, ધર બેસી રહે થઇ ધરજણ્યો;
ગુણ તેના ક્યાંઈ ન ગણાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૭
હરમાં અતીશે હમેદવાર, બોલિ શકે નહિ બોલ લગાર;
બેઠા સદા બગાસાં ખાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૮
દાઇ પડ્યો અંધારે કુવે, રહે ત્યાંજ ને છાનો રવે;
સોર કરે તો મળે સહાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૯
અંતરમાં આશા ધરિ રહે, ને કોઇ આગળ નવ કહે;
શી રીતે તે જાણિ શકાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૦
ભૂટાયો વસ્તીમાં વસી, કોઇને વાત કહે નહિ કથી;
તેનું તો વળતર ન વળાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૧
એક શેરિયે કદિને સોર, બોલે કે આઇયો લો બોર:
શ્રી^૧ ન બોલે ફાગટ જાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૨
કષ્ટ શ્રી ફરિ કોઇને કહો, રે ગાલુસ શિદ મૂગાં રહો.
એમ કાધે જડશે ઉપાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૩
આહાર ને ઉઘમનાં કર્મ, સમે માગતાં સાની શર્મ;
પડે શરમ નહિ પેટ ભરાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૪
કહ્યા વિના તો ન સરે કામ, દિલથી કહે દલપતરામ;
ગાંડો હૈયામાં ગોટાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૧૫

વેડે કામ ન કરાવવા વિશે.

નગર ચર્ચા.

ગવરનર એક્ઝીક્યુટીવ સાહેબ આગમવાર્ણન

ભાગ ૧ લો.

સંવત ૧૯૧૨ ના માગશર સુદ ૧૩ સને ૧૮૫૫ ના ડીસેમ્બર માસની તા. ૨૫ મી ભોમવાર :-તે માસમાં સુદ પુનમને રોજ અમદાવાદમાં હાઇસ્કુલમાં સભા ભરી હતી. તેમાં ગવરનર સાહેબના કારભારી આજમ વિનાયકરાવ વાસુદેવજી, મહિકાંકાના દક્તર-દાર હીરાલાલ બાળકૃષ્ણ, તથા હીમતરામ મૂળજી વગેરે તથા શહેરના ગૃહસ્થો. મળીને આશરે ૧૫૦ સભાસદો હતા, તે વખતે આ કવિતા વાંચી સંભળાવી હતી; પછી અમદાવાદના વર્તમાનપત્રમાં છપાઇ હતી.

દોહરા.

શ્રી જગપતિને રતેહથી, વંડું વારંવાર;
વાત નગરચર્યા તણી, પ્રગટ કરે આ કાર. ૧
વિક્રમ સરખા ભુપતી, પલટી પોતે વેશ;
ચર્યા શુભવા નગરની, હરખે જતા હમેશ. ૨
ઝોટે ચોરે ચોવટે, પનઘટ દરજી ઘેર;
તહાં નગર ચર્યા જઈ, શુભતા રૂડી પેર. ૩

ચોપાઇ.

છે સુખિયા કે દુખિયા લોક, સદા હરખ કે ઝાઝો શોક;
જશ અપજશ પોતાનો થાય, કેવો લોક વખાણે ન્યાય. ૪
કોણ જુલમ કે બીખર કરે, એ શુભવા આપે વીચરે;
એવી રીત અસલ ને હતી, આજ અહિંયાં થઇછે છતી. ૫

દોહરા.

ઇચ્છા કરી ગવરનરે, જેવા સધળો દેશ;
સાથે લીધા સન્નગનો, જેની બુદ્ધિ વિશેષ. ૬
બેશી અગ્રીમોટમાં, પરવાર્યા જળપથ;
આબ્યા સુરત શહેરમાં, લખતાં વાધે અંથ. ૭
જેથું અમદાવાદ ભણિ, આબ્યાની કરિ આશ;
તુરતજ તેની દહિયે, રવિસમ થયો પ્રકાશ. ૮
કચરા કાદવ ઉડિ ગયાં, ગયા ટેકરા ખાડ;
ગઇ રસ્તાની ગંદકી, ગયાં હરકતી ઝાડ. ૯

ભુજંગી છંદ.

ધરો ઘેર ચોપે થયાં ચિત્ર સારાં,
ગયા બિડિ ટટાં દરિદ્ર નકારાં;
થયાં બિજળાં બારણાં ગોખ જળી,
બની વર્ષમાં જેમ બીજી દીવાળી.

૧. એકજ વાર બોલીને બેશી રહેલું નહિ પણ એકથી વધારે વાર પણ બોલવું.

દોહરા.

ગમ દિવાળીને દિને, વહેમીએ કો દાર;
પ્રગટિ હુતાશનિ તેથિ થઇ, દીનાળી આ વાર. ૧૧
કાં અથવા પૂરી થઇ, બાણી ધસી સાલ;
તેથી દીવાળી કરી, લઇ અગ્રેણ ચાલ. ૧૨

સુજંગી છંદ.

જહાં ત્યાં મળી લોક વાતો બતાવે,
કહે સર્વથી શ્રેષ્ઠ સાહેબ આવે;
છહાં આવીને કાંઇ કરશે નવાઇ,
હુઆ ચોરગની થશે ચોક્કશાઇ. ૧૩
નિશાળે કરે છોકરા વાત એવી,
બાણીને પરીક્ષા બલી રીત દેવી;
બણે આળછી ચોંપથી ચિત લાવી,
ધનામો ભલાં આપશે ભૂપ આવી. ૧૪
થઇ છાપખાના તણી આતુરાઇ,
સુધારો વધારો થશે એવું આઇ;
ધણી રીત શોભા કરી શેઠ લોકે,
તહાં લોક જોવા મળે થોડ થોકે. ૧૫

દોહરા.

મૃગશિર શુદિ તેરશ તિથી, આગણીએ ને આર;
આબ્યા અમદાવાદમાં, મુંમદના સરકાર. ૧૬

સુજંગી છંદ.

મળીને ગયા લોક સાહેબ સામા,
છોટે તોપ બંદૂક વાંચે દલામા;
કહે વાત નહાના વણ સર્વ હર્ષાઈ,
વધે રતેદ તેણાં બરી મૂખ નર્ણાઈ. ૧૭

દોહરા.

પંડિત એક ઉદાર મતિ, પંડોપકારી નામ;
કરના તેણે મન કર્યું, નામ બરાબર કામ. ૧૮
ફરિ અવસર આવો વળી, ક્યાં મળશે કષ્ટ વાર;
હુઃખ પ્રબળ પોતાતણું, ક્યાં કરશે પોકાર. ૧૯

૧. કાંઈ વહેમીએ એવી ગપ ચલાવી હતી કે આ વરસ માં રોગચાળો આવવાનો છે માટે આ દિવાળીને રાત્રી હોળી પ્રગટિ તેો રોગ ન આવે તેથી કેટલાંક ગામડાંઓમાં હોળી પ્રગટી હતી.

આપ હુઃખ સૌકો કહે, પરહુઃખ કહે ન કોય;
એ કારણ હું આદરું, જેથિ પુન્ય સહુ હોય. ૨૦
પરમેશ્વરની પ્રીતથી, જે કંઈ એવું કામ;
મળે મને સહ લોકથી, પંડોપકારી નામ. ૨૧

ચોપાઈ.

એમ વિચારી ઉભો થયો, પુર ચરયા જોવાને ગયો;
જઈ એકો ચૌદા મોઝાર, તહાં કરે શેકો વેપાર. ૨૨
ગાંધી તંબોળી મણિવાર, નાણાવટિ નેસ્તી સોનાર;
જડિયા કડિયા ને કંસાર, કાળકયા મુખડિયા સાર. ૨૩
માળી મોચી કાંચી ઘેર, એ સરવેની પૂછી પેર;
આજ રાત્ર અગ્રેણ થયું, હુખ મુખ તેથી તમને રહ્યું ૨૪
મિત્રપણથી મુજને કહો, હું સહેજે સાંભળવા રહ્યો;
તે લોકોએ એવું કહ્યું, આગળ હુઃખ અમે બહુ રહ્યું. ૨૫
રાત્રની હરકત બહુ હતી, તેતો કાંઈ કહી નવ જતી;
મૂલ વિના લઈ જતા ચાલ, હાથ ધરે કરતા બેઠાલ. ૨૬
જે કારીગર બહુ હુશિયાર, તે તો દલાડી ખાતા માર;
એવા દલાડા આગળ ગયા, હવે અમે સૌ મુખિયા થયા. ૨૭
કહું પ્રયત્ને એક કરજેડ, રહો રાત્ર આ વરસ કરોડ;
ગયું સર્વદુનિયાનું હુઃખ, પ્રભુએ આપ્યું પૂરણ સૂખ. ૨૮
જો નહિ કરિયે કાંઈ કયાલ, તો આપણું પંડે ભૂખાળ;
જુલો આજનો એવો ન્યાય, મુનેગારને હુકમન થાય. ૨૯

દોહરા.

મહો આગળ થઈ મારજે, જય સ્વયં સરકાર;
મરણ હોય જો આપણી, કરિયે ઉઠી જુલાર. ૩૦
ખાંધી દીંચણ એશિયે, જો નહિ મરણ હોય;
આપણને આ રાત્રમાં, કહે ન જોડો કોય. ૩૧
સાહેબનો સાહેબ વડો, હોય રાત્રનો રાત્ર;
પણ વાંકે નહિ આંગળી, શકે અઘાડી આજ. ૩૨
એકારે પાણી પિયે, જ્યાં બકરી ને વાઘ;
સીધે રસ્તે ચાલતાં, લેશ ન લાગે કાઘ. ૩૩
થયું નથી થાશે નહીં, આવું રાત્ર કોઈ કાળ;
રામરાત્ર કરતાં બસો, આ પ્રગટયો ભૂખાળ. ૩૪
સાંભળિ પંડોપકારિયે, એવિ વાત સહુ હાટ;
હરખ વધ્યો દેશે ધણો, આશ્યો બીજા વાટ. ૩૫
આબ્યા ચોરો એક ત્યાં, દુરત ગયો તે દોર;
જહાં મુસાફર માનવી, ઉતરે ગાંઠે પંડોર. ૩૬

જીલમસિંહ નામે જહાં, બેઠો રાજ એક;
ધરી હોડી તરવાર છે, વદન ઉદાશી છેક. ૩૭

ચોપાઈ.

પરોપકારી કરી જીહાર, બોલ્યો તે સાથે તે વાર;
આજરાજદ સુંદર આ થયું, હુઝુર સરવ હુનિયાલું ગયું. ૩૮
તમે ઉદાસી બેઠો કેમ, કહિયે હોય જથારથ જેમ;
બહુ રાજ સૌને બાવિયું, તમશિર શું સંકટ અપિયું રહે ૩૯

જુના અમલદારોની દિલગીરીનું વર્ણન.

દાહરા.

જીલમસિંહ રાજ કહે, સાંભળ પડિત રાજ;
અમને આ રાજ્યે કર્યા, નિરખળ જેવા આજ. ૪૦
કરો હુકમ ચાલે નહીં, રદ્યત થઇ એકેક;
અમે વણિક જેવા થયા, એથી ઉપજે ખેદ. ૪૧
અમલદારનો દાસ પણ, કહું કરતો રાજ;
કોટીધન પણ તુચ્છ હતો, એ વાતો ગમ આજ. ૪૨
એક તેહનો દાખલો, કહું ધરજે કાન;
મોટો મહિમા અમલનો, સુણો ધરીને ધ્યાન. ૪૩

ચોપાઈ.

જગત શેઠ જન્મીએ ગયા, કરિ તીરથ ધર સામા થયા;
નમાં રથની ભાગી ધરી, દોડી દુરથી વસ્તી ખરી. ૪૪

દાહરા.

મુનીમને ત્યાં મોકલ્યો, બોલાવો લૂહાર;
લુહાર ખેંચી આવિયો, એજ ધરી એ વાર. ૪૫
મુનીમ કહેતાં લાજિયો, લુહારને એ કામ;
વાત કહી જઈ શેઠને, શું કરવું આ કામ. ૪૬
શેઠ કહે સોનાતણી, મોટા માગી લા મહાર;
એક હજાર હજાર એ, આપો આણે ઠોર. ૪૭
ધનથી શું નહિ ખતી શકે, જે ધાર્યું તે કામ;
મુનિવરનાં પણ મન ચળે, દેખે જ્યારે દામ. ૪૮
મુનીમ જઈ લુહારને, કહે કરો આ કામ;
મુખથી માગે એટલા આપું તુજને દામ. ૪૯
જગતશેઠ વળિ જાણશે, એ હમેશ ઉપકાર;
તે માટે રથની ધરી, રતેડે કડી મુનાર. ૫૦

ચોપાઈ.

કહે લુહાર સુણો આ વાર, એશું બોલ્યા વગર વિચાર;
ચાર દિવસ વીવાનાં જોય, દેહતણા પગ રાતા હોય. ૫૧
મનુષમાત્ર આખા ભવમાંય, એકવાર તો રાજ થાય;
એવી રીત અસલથી રહે, સૌ લોકો વરરાજ કહે. ૫૨
મળે ચક્રવર્તી જે રાય, રસ્તો છોડી અજગો થાય;
વરરાજ છોડે નહિ વાટય, રાજથી મોટો તે માટય. ૫૩
મળે વરેવર સામા સામ, રસ્તો અર્ધ તળે તે કામ;
રાજથી પણ અઢી લાજ, એવો હું વરરાજ આજ. ૫૪
શેઠ શરમ નહિ આવી તને, કામ કર્યાનું કહે છે મને,
આપે શેઠતણાં ધરખાર, પણ નહિ કામ કરું આ વાર. ૫૫
આખો ભવ રળિ ભેળું કરે, વીવાની વખતે વાવરે;
મરી ફરી માણસ અવતરી, વખત જીવે વીવાની ફરી. ૫૬
શું કરવું તારું ધન ધાર્યું, હું છોડું વરરાજપણું;
મુનિમ સાંભળી દુખિયો થયો, જગતશેઠપાસે તે ગયો. ૫૭

દાહરા.

વાત સર્વ કહિ શેઠને, શો કરવો ઉપાય;
કેમ લુહાર કહું કરે, કેમ ધરી સજ થાય. ૫૮
રાજનો મહેતો રહે, એહ ગામ મોઝાર;
તે પાસે મુનીમ તહાં, વૂર્ત ગયો તે વાર. ૫૯
વાત કહી સહુ વિગતથી, સુણિ મેતાં કહે સોય;
આવી શેઠ કહે મને, વૂર્ત ધરી સજ હોય. ૬૦
મુનીમ જઈ કહે શેઠને, શેઠ સુણિને કાન;
કનારે મહેતા તણે, વૂર્ત ગયા તજિ માન. ૬૧
મહેત તે મહિને મળે, મહાર પમારે ચાર;
જુઓ અમલની આખર, એવી હતી એ વાર. ૬૨
સુણી વાત એ શેઠની, કરી હુકમ તતકાળ;
મહેતો કહે લુહારને, કરો ધરી સજ હાલ. ૬૩

ચોપાઈ.

કહે લુહાર આજ નહિ કરું, મારો તો આ ધડીયે મરું;
કહેતો તણું તુરત આગામ, કહો તોતણું લુહારનું કામ. ૬૪
કહેતો જુડું હંડળ દમ કહો તો એસું કેદમાં જમ;
જો હતરે આકાશધિ દેવ, પણ નહિકામ કરું આખેવ. ૬૫

દોહરો.

મહેતા કહે સિપાઇને, બાધો એહ લુહાર;
લટકાવો બાધે શિરે, મારો છડિના માર. ૬૬

તુર્ત સિપાઇએ તે કયું, માર્યા ૪૮કા બાર;
ત્રાણ ત્રાણ મુખ ઓચરે, જોનારાં નરનાર. ૬૭

મારે આંકડ લોહની, તે પણ પાંશરી થાય;
મારે હાથી વશ કરે, મારે સિંહ પળાય. ૬૮

શાહ ન ચોરે કોઈ દિન, કશી જાણુશ હરગીસ;
માર મહેડે તેહ પણ, ઓટિ ચોરિ શે શીશ. ૬૯

કરે મારથી કામ નર, નહિ કરવાતું છેક;
જતી સતી ને સર પણ, તજે મારથી ટેક. ૭૦

ધરિ સજ કરવા હા કહી, છુટયો તેહ લુહાર;
એ વર કન્યાએ મળી, કરિ ધરિ સજ તૈયાર. ૭૧

એક દામ આપ્યો નહીં, કશો ન માન્યો પાડ;
મહેતાને મજરો કરી, વણિક ગયા તે વાર. ૭૨

જગતશેઠ સમજ્યા તહાં, કરવાથી એ કાજ;
કોટીધ્વજ કરતાં ધણી, અમલદારની લાજ. ૭૩

શેઠાજ તજિ શેઠ તે, મહેતાગરિ ચહે મન;
એવી અમલની આખર, સુણો હતી એ દન. ૭૪

જુલમસિંહ મુખ ઓચરે; જુઓ તમે મહારાજ;
ગદ અમલની આખર, થયે વિલાયતિ રાજ. ૭૫

માગે છે મુજ આગળે, એક વાણિયો દામ;
આહિં અરજી એણે કરી. હું આળ્યો એ કામ. ૭૬

સસલે દોર્યો સિંહને, ૧દાદર ૨આહિને ૩સાય;
બકરે હાથી બાધિયો; જોઓ આજનો ન્યાય. ૭૭

પરોપકારી ઓચરે, સાંભળ રાય સુખજ;
એતો આજનો રાજનાં, છીંતો તમે વખાજ. ૭૮

સિંહ બકરિ ભેળાં રમે, એ તો રામતું રાજ;
સંઘળી પ્રજા સુખી થઈ; દૈવ કૃપા થઈ આજ. ૭૯

હવે મને નિશ્ચય થયો, સુખી પ્રજા છે સર્વ;
સાચો સત યુગ વરતિયો, ગળ્યા દુષ્ટના ગર્વ. ૮૦

ચોપાઈ.

પરોપકારી એવું કહ્યું, એવામાં એક કૌતક થયું;
રસ્તામાં જતી હતી નાર, કરના લાગી તે પોકાર. ૮૧

પ્રજાનું દુઃખ વર્ણન.

લાગ ૨ જો.

ચોપાઈ.

જુલમ જુલમરે જુલમઅપાર, કરે જુલમ કંપનિ સરકાર;
ગરિબતણા દુખનો પોકાર, પરમેશ્વર ન શુભે આ વાર. ૮૨

પરોપકારી વિસ્મત થયો, હકીતે એ આગળ ગયો;
અરે જેન શું ખોલી તુંય, વિગત સમજવા ઇચ્છું હું. ૮૩

કામનિ કહે કાળુપર માંકિ, ગામડિયો ગાહું લઈ ત્યાંહિ;
જતા સિપાઇએ પકડયો ઠાર, મારે છે સોડાના માર. ૮૪

જુઓ તમે જઈ પંડિતરાય, એ નગરે જોયું નહિ જાય;
પરોપકારી જોવા ગયો, તે દેખીને વિસ્મત થયો. ૮૫

વચાનકા.

પટાવાળો—(ગામડીયા ગાડાવાળાને કહે છે) ચલતા
હે કે નહિ તેરી ભેણુકે (એમ કહીને ખેડેન સામી
કે મા સામી બેચદખી ગાળ દબને કંડમાં ફડદબને
સોટા માર્યો.)

ગાડાવાળો—વોયરે, વોયરે, મરી ગયોરે; બાપલીયા
મરી ગયોરે, આવું છું શાખ્ય, આવું છું શાખ્ય, પણ
મારા સાત વરસના છોકરાને દરવાજા બહાર બેસારી
આળ્યો છું, તે રોષ મરશે.

પરોપકારી—શું છે, શા વસ્તે એને મારો છો ?
મીઠાં સાહેબ એને ક્યાં લેઈ જવો છે ?

પટાવાળો—ચલ, ચલ, તું તેરે રસ્તે ચલ્યા જા,
તેરે ક્યા કામ હે ?

ત્યાં જોયા થયેસા લોકો બોલ્યા—નહીં નહીં
બાધ તમે એને બોલાવજો નહિ, એને સારા નરસા
માણસની વિગત નથી, બટ લેઈને ગાળ દેશે.

કાળુપરનો ચડલેદાર બોલ્યો—જેતા લોક કામકં
જમા હુવા હે મારે સાલેક; (એમ કહી લોકોના
પગ ભણી ઘોકા દેઈયો એટલે બરડર લોકો નાકા
ને કોઈના પગમાં ઘે કો વાગ્યાથી પડી ગયા, કોઈ
એક ખીજની ગાંડોમાં આગ્યાથી પડી ગયા, તેમાં
કોઈની પાવડિયો ગઈ, કોઈનાં આસડાં પડ્યાં રતાં,
એક પાળવાળાને માથેનાં ખેડું પડી ગયું, એક
સાત આઠ વરસનો છોકરો બીંત સાથે અવધાયાથી

તેલું માથું કુટ્યું, અને લોહી નીકળ્યું. પેલો ચક્ર-લેદાર અને બીજો પટાવાળો ગાડાવાળાને ગાડા સુધાં પકડી ગયા.)

પરોપકારી લોકોને પૂછે છે—એ ગાડાવાળે કંઈ ગુનો કર્યો છે કે શું ?

લોકો—ભાઈ, પરમેશ્વરનો ગુનો કરીને એ લોકો અવતર્યા છે તે પટાવાળાનો માર હમેશાં ખાય છે. કોઈ સાહેબને ત્યાં કે કારકુનને ત્યાં ભાર ભરવા ગાડું બેઠતું હશે, તે સાચું પકડી ગયા.

પરોપકારી—આ શહેરમાં ૫૦૦૦ ગાડાં હશે અને પરગામના ગાડાને શા વાસ્તે પકડી ગયા હશે ?

લોકો—શહેરના તો કેટલાક ખેડુ પણ કાયદામાં ભોમિયા થયા છે, તે પાંચ દહાડા ફેરા ખાધને પણ ભાડાના પૈસા સુકે નહિ; અને ગામડિયો બિચારો જાણે કે ક્યારે છુટકો થાય અને નાશી જઈ, તેથી ભાડું લેવા ઉભો રહે નહિ, એટલાજ સાચા ગામડાનાં ગાડાંને પકડે છે અને શહેરના ખેડુને આટલો માર્યો હોય તો તેનાં પાડોશી, સગાં વહાલાં ભેળાં થાય, અને ઠેક સુધી જૂમ પહોંચાડે. પછી પરોપકારીએ વિચાર્યું કે દરવાજે જઈને એના છોકરાની હકીકત જાણ. પછી ત્યાં ગયો.

(દરવાજા બહાર એક એટલા ઉપર છોકરો બેઠો બેઠો દરવાજા સામું જોઈ રહ્યો હતો તેને.)

પરોપકારી—છોકરા તું કોણ છું, અને અહીં કેમ બેઠો છું ?

છોકરો—કણ્ખી સું, મારો ભા ગાડું લેધને ગાયમાં જ્યાસે; તે મને આંહી બેઠારી જ્યાસે, તે હમણાં આવશે.

પરોપકારી—તું કીયા ગામનો છું ? અને તારા ગામનું બીજું કોઈ અહીં છે ?

છોકરો—હરસોલતા સું. મારો કાકા ગાડું લેધને આવ્યા હતા; તે સિપાઈની બીકથી જતા રહ્યા, તે એ ગાડું જાય.

પરોપકારીએ દોડીને તે ગાડાવાળાને ઉભો રાખીને કહ્યું કે પટેલ તમારા ભત્રીજાને ઘેર લઈ જાઓ, અને એના બાપને તો પટાવાળો પકડી ગયો, માટે આજ કે કાલે ઘેર આવશે.

પટેલ બાદ્યો—અરે પ્રભુ, અરે પ્રભુ, એ છોકરાની મા ઘેર માંદી છે, ને એક દહાડાનું ખાવાનું

એના ઘરમાં નથી, માટે એક વાણીએ એ મણ બાજરી ભાડાને પેટે આપીને કહ્યું કે શહેરમાં આવ્યો મારો ભાર નાંખી આવ, તેથી બિચારો આવ્યો હતો. જ્યારે અમે શહેરમાં આવીએ છીએ, ત્યારે એ રીતે પકડાઈએ છીએ. એક એવાર તો પટાવાળાને એ આના આપીને છુટ્યા, એકવાર એક મહેતાને ઘેર અમને પકડી ગયા, તે ગાડામાં બેઠો ભરીને એક યોળમાંથી બીજી યોળમાં ગાઉ સુધી લઈ જ્યા, ત્યારે મહેતા પૈસા ચાર આપ્યા તેમાંથી વળી પટાવાળે પૈસા એક પઠાવી લીધા.

એકવાર તો એક સાખ્યને બંગલે સવારમાંથી લઈ જઈને, બેસારી રાખ્યા અને રાત પડી એટલે કહે કે જાઓ, તમારું કંઈ કામ નથી. પછી દાણાપીઠ-માં રાત રહ્યા, ભુખે હેરાન થયા, અને વળી રાત્રે ફરકમાં ને ફરકમાં ઊંચ આવી નહીં; કે જે વળી પકડાઈ તો શા હાલ થશે. પછી દરવાજા ઉઘડતાં શહેર બહાર સારા નશીબધી નીસરી ગયા.

એકવાર એ વરસ ઉપર અમારા ગામનાં ગાડાં આ શહેરમાંથી નીમજના સાથે પકડાવ્યાં, અને રસ્તામાં ગારદાઓ અમારા બળદને મારે, અમને મારે, મા બેન સામી ગાળો દે, અને ખરચી ખાવા આપે નહીં. પછી ૪૦ ગાઉ સુધી જ્યા, પણ છુટકો ન કર્યો, તેથી અમે ગાડાં, બળદ મેલીને નાશીને ઘેર આવ્યા, અને અમારાં ગાડાં બળદએ ગારદાએ નીમજમાં વેચી ખાધાં. પછી અમે તો જીવતા છુટ્યા, એટલે એ ગાડાં બળદને ચઢાતા નહોતા, પણ અમારા ગામના ઇન્જરદારે એ વાત જાણી તેથી તેણે સાદરાના સાખ્યને લઈ, અને સાદરાના સાથે નીમજથી ગાડાં બળદની કીમતના થોડા ઘણા રૂપિયા મંગાવી આપ્યા. અને વળી અમને હુકમ લઈએ જે હવેથી એ રીતે નાશી આવશે તો તમને શિક્ષા કરશું.

મહેતાજી, આ વખતમાં અમારી ગરીબ લોકની જૂમ સાંભળનાર કોઈ નથી. અમે દીકરાના સમ ખાઈએ પણ બળદના સમ ખાઈએ નહીં, એવા અમને બળદ વહાલા છે, તેને મૂળીને નાશી આવવું અમને સારું લાગ્યું હશે ? પણ પુરી હરકત હશે ત્યારે અમે

એમ કરતા હૈયું, અને જોને ભાડું આપવું હોય, તો હજાર ગાડાવાળા તેને ઘેર પુછવા જાય કે તમે માંડ ગાડું ભાડે રાખશો ? પણ સરકારનું ભાડું આપવાનો અમને ભરોસો નથી. પછી પટ્ટાવાળાના કરથી ગાડું તો ત્યાંજ ઉછું રાખ્યું, અને પોતે ચાલીને પેલા છોકરા પાસે આવીને કહ્યું કે છોકરા સાથે, તને ઘેર તેડી જઈ. છોકરાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને રોતો રોતો બોલ્યો.

છોકરો—મારો ભા આણે આવશે ?

(હે સભાસદો આ વાત જ્યારે મને સાંભરે છે, ત્યારે મને ઘણી દિલગિરી ઉપજે છે.)

પરોપકારી—છોકરા તું જા, અને હમણું તારી પછવાડે તારો ભા આવશે.

પટેલ તમે સાચવીને એ છોકરાને લઈ જાઓ; અને જ્યાં એનો ભા હશે, ત્યાં જઈને હું તેને કહીશ. પછી છોકરાને લઈને તે ગયો, અને પરોપકારી શહેરમાં જોતો જોતો, કલેક્ટર સાહેબના ખંભા પાસે ત્રીજો પહોર આવ્યો. ત્યાં ત્રણ ગાડાં છુટ્યાં હતાં, તે ખેડુ લોકોનાં મોડા અતીશે ઉઘસી હતાં. જેમ હરણ પાસલામાં પકડાયાં હોય તેમ, એક ખીજના સામું જોતા હતા. એક તો નિસાસા મુકીને પરમેશ્વરને સંભારતો હતો, એક તો સાહેબના ખંભા સામું જોઈને વારે વારે કહેતો હતો કે હવે ક્યારે છુટકો કરશે, અને પેલો તો પોતાના છોકરાને સંભારીને દિલગિર થઈને કહેતો હતો કે માહરો છોકરો રોધ મરતો હશે.

પરોપકારી—પટેલ તમારા દીકરાને તમારો ભાઈ ગાડામાં બેસારીને તમારે ગામ લેઈ ગયો, અને તમારી વાત મેં તેને કહી છે, ગાટે છોકરાની તમે ફિકર રાખશો નહીં.

પટેલ—સાંડે ભાઈસાળ, એતો તમે કીટ કર્યું. પણ મારી બાપડી મોંઘી છે. આજ તો આંહીથી સાબરોવોરો છુટકો થશે તો કાલે ઘેર જવાશે.

પરોપકારી—આગળ તો આ અમલની તારીફ કરીને કહેતો હતો, કે તમારાં દુઃખ હોય તે જઈને અમલદારને જાહેર કરો, તે તમારી વાત સાંભળશે. તેથી પોતાની ગરજ એવી થઈ કે આ વાત સાહે-

બને હું જાહેર કરું. પછી કોઈને પુછ્યું કે કલેક્ટર સાહેબ ક્યાં બેસે છે ?

જવાબ—દીધો કે આ ખંભાના મોડા ઉપર બેસે છે.

પરોપકારી—ત્યારે કોઈને શરિયાદ કરવી હોય, તે શી રીતે કરે છે ?

જવાબ—અરજ લખીને પેલી પેટીમાં નાંખો, એટલે કાલે અથવા પરમ દહાડે સાહેબ પાસે વંચાશે. પછી સાહેબના શીરસ્તેદારને અથવા કારકુનને ઘેર જઈ મુલાકાત કરો, અને પુછો કે મારા કામનું શું થયું ? એટલે ત્યાંથી ખુલાસો મળશે.

પરોપકારી—કોઈ વાત તુરત જાહેર કરવા જેવી હોય, તો સાહેબ પાસે કોઈ જઈ શકે છે ?

જવાબ—પેસાવાળા લોકોને જતા દેખીએ છીએ ખરા. પણ ગરીબને તો કોઈ પેસવા દેતું નથી.

પરોપકારી—સાહેબ ખંભાથી કોઈ વખતે હેડે ઉતરે છે ?

જવાબ—ચાર વાગી ગયા પછી કરવા સારૂ અહીં થઈને જાય છે ખરા.

પરોપકારી ચાર વાગી ગયા સુધી બેઠો, એવામાં કલેક્ટર સાહેબ ધમ ધમ ધમ ધમ પગ માંડીને હેઠા ઉતરીને આવ્યા. એટલે પછવાડે પટ્ટાવાળા બે ત્રણ આવ્યા. તે વખતે પરોપકારીએ જઈને સાહેબને સલામ કરી, એટલે સાહેબે આડું જોયું, પણ સામું જોયું નહીં, અને દારૂનો અથવા અમલનો કદ ચડ્યો હોય એવું દીઠું, તેથી તે વખતે પરોપકારીની બોલવાની હિંમત ચાલી નહિ. સાહેબ તો વાઘ જેવો લાગ્યો, અને તેની પાસેના માણસ તો શિયાળ, દીપડા, નાહર, રીંછ, જેવા લાગ્યાં, પણ તેમાં કોઈ માણસ દીઠું નહીં, અને જાણ્યું કે હમણું હું કાંઈક બોલીશ તો તે આવીને મને અંચકું બરશે એવું લાગ્યું, એટલે પટેલને બોલાવીને કહ્યું કે તું ખસ પાડ, નહિ તો જઈને આડો હમો રહે, અને તારું દુઃખ જાહેર કર. એટલે તે પટેલે ડર તો ઘણો ખાધો પણ દુઃખને મારે હિંમત ચલાવીને પોતાર કરતો સાહેબની પાસે ગયો; એટલે પટ્ટાવાળા બોલ્યા હર, હર, હર, હર. સાહેબ તો આવ્યો ગયો એટલે ખીજના લોકો દેખવા

લાગ્યા કે એમ તે દરિયાદ સાંભળે કે ? સારેખ
ધ્યારે આપણી બોલીમાં સમજે છે; અને મહેતા
કરે તે ધાય છે, સાહેબ તો ગોડું છે.

પરોપકારી—ગોડો ! હો ! આ રાજ્યમાં જીવન
નથી એમ હું જાણતો હતો, પણ જીવન છે ખરો.

ગાડાવાળા—અરે હજી તો ક્યાં તમે જીવન દોઢો
છે ? સરકારનો જીવન જોવો હોય, તો સવારમાં
કાણુપરા દરવાજા બહાર જોવા જાઓ.

પછી પરોપકારી પોતાને ઘેર ગયો.

—:—

મધ્યમ જીવન.

ભાગ-૩ નો,

દોહરા.

છઠી પ્રભાતે ચાલિયો, પરોપકારી એહ;
દરવાજા બહાર ગયો, ચરચા જોવા તેહ. ૧

શહેર થકી કાંઈ વેગળે, દાદાહરિની વાવ;
તે જોવા સહેજે ગયો; ધરી જલેરો ભાવ. ૨

બળતણનાં ગાડાં ભરી, દશ ગામડિયા લોક;
જાના બેઠા છે તહાં, આણી અતિશે શોક. ૩

પુછ્યું પરોપકારિયે, ઇલાં રહ્યા છો કેમ;
શુભિને ગામડિયે કહી, વાત જથારથ જેમ. ૪

સદા વેચવા આવતું, વણુ આવ્યે અણુ ચાલ;
નાસ ધણો સરકારનો, લહે પડાવી માલ. ૫

મારિ કુટિ લઈ જાય છે, ન કરે મૂલ જરર;
એ ડરથી ઉભા છિયે, ઇલાં શહેરથી દૂર.

ચોપાઈ.

પરોપકારી બોલ્યો તહાં, એવિ વાત કેમ માલું ઇલાં;
વનમાં લૂટી લેતા ચોર, તેતું પણ ભાગ્યું છે જોર. ૭

વસ્તીમાં લૂટે સરકાર તે તો સાચું નહીં લગાર;
એવી વાત કરે છે જહાં, પડાવાળા આવ્યા તહાં. ૮

બે જણુ ઘોડા લઈને દર્યા, ચલો ચલો એવું ઉચ્ચાર્યા;
એક જણુ પંચાયત કરી, બે બે પૈસા લીધા ફરી. ૯

લઈ પૈસા ને પાછા ગયા, બીજાં ગાડાં કૂટે થયા;
પરોપકારી પૂછે વાત, ગાડાં એક કહાં લઈ જાતા. ૧૦

ખેડુ કહે સાહેબને તહાં, કાંતો કોઈ મહેતાને ઇલાં;
કોઈ વખત દે અરધા દામ કોઈ વખત નહિ કુટી બદામ. ૧૧

દામ દેખને લેવું હોય; તો સોધે કઠિયારો કોય;
મફત પડાવી ન લહે લેશ, અમે જઈ પૂછિયે હમેશ. ૧૨

દોહરા.

લાવે છે સૌ મહાજનો, સુખમના બહુ માલ;
પકડિ ગયા વણુ મૂલ્યે, તે ન સુણ્યું કોઈ કાળ. ૧૩

સુખદાયક ધનવંતને, છે સદાય આ રાજ;
જીવન ધણો છે ગરિબ શિર, એવું જણો આજ. ૧૪

આથી હજાર ગણિ વળી, હરકત જોવી હોય;
લશ્કર આવે તે સમે, જીઓ ગામડે જેય. ૧૫

પરોપકારી ઘેર ગયો, અંતર થઈ ઉદાસ;
વાત સુણી જે કાલથી, સાહિબ જશે પ્રવાસ. ૧૬

સાહિબતું જે ગામડે, સાંભળ્યું થશે મુકામ;
પરોપકારી ત્યાં જઈ, પ્રથમજ ક્યો વિરામ. ૧૭

લશ્કરના સામો તહાં, પરોપકારી જાય;
ખેડુ જહાં ખેતી કરે, ગોપ ચરાવે ગાય. ૧૮

દોહું લશ્કર આવતું, ત્યાં બોલ્યો ગોવાળ;
આજ આપણા ગામના, લોક થશે બહુ ન્યાલ. ૧૯

સંઘ દિસે ક્યાંકનો, રહેશે આંહી રાત;
વેચારો બહુ વસ્તુઓ, ધણી હરખની વાત. ૨૦

ચોપાઈ.

પૈસા મળશે દૂધજતણા, એમ કહીને કૂટે ધણા;
વેચારો બળતણ ને ઘાસ, વેચારો ગોરસ બી છાશ. ૨૧

ખેડુ હરખ ધરીને કહે, માફ ગાડું ભાડે લહે;
બાજાર બેમણુ મુજને મળે, મહિનો એક સુખે નિકળે. ૨૨

દોહરા.

એવી વાત થતે સમે, મોટી કચરો નામ;
લશ્કર ભણિથી આવતો, દોહો એણે દામ. ૨૩

પૂછે ખેડુ મોદિને, સંઘ જાય છે ક્યાંય;
શેઠ તમારી વગતણો, છે કોઈ તે માંય. ૨૪

ભાડે ગાડું માહરું, રખાવશે આ વાર;
દવા દમશ તમને ધણી, અતિ માનિશ આભાર. ૨૫

સંઘ નથી મોટી કહે, સાંભળ મારી વાત;
છે સરકારી માણસો, રહેશે આંહી રાત. ૨૬

આજ રાજ મદારે ધણો, ખપશે આટો દાળ;
મહેર કરી પરમેશ્વરે, દિધી કમાણી હાલ. ૨૭

ખેડુ કહે મોદી શુભો, થયાં અસલ ને રાજ;
તમને પણ તે લૂટતાં, તમે મુખી છો આ આજ. ૨૮
હરકત નથિ આ રાજમાં, ધનવાળાને શીશ;
પૂરણ પીડા ગરિબની, જુને ન શી જગદીશ. ૨૯

ચોપાઈ.

મોદી ગામ ભણી તે ગયો, ખેડુ નાસવા તતપર થયો;
ગાયો લખ નાહો ગોવાળ, જાણે આવી પહોંચ્યો દાળ. ૩૦
તહાં ગામમાં વાગી હાક, રહ્યા ગરિબના રાંધ્યા પાક;
ખેડુ કરે ખડુ નાસાનાસ, તહાં દેડને પડિયો તાસ. ૩૧
કુંભાર જાણે આવી ધાક, આંતે કહે વાસણ સંતાડ;
પટ્ટાવાળા ને આવશે, તે તો સવળાં લૂટી જશે. ૩૨
પટ્ટાવાળો—અમે હવાલદાર, અરે તેરી મા (એમ
કહીને ગાળ દે છે). સાલા કહાં સંતાઈ ગયા છે.
હવાલદાર—હાજર હું શાળ, હાજર હું, જે
કરમાવો સો તૈયાર.

પટ્ટાવાળો—અરે ગામકા પટેલ મુખી કહાં મર ગયા?
હે કે નહિ? લશ્કર આતા હે ને સાલા ધરમે કુપ
રહા હે.

પટેલ—આ રીયો સ્યાળ આ રીયો, જે જોઈએ તે
તૈયાર છે.

પટ્ટાવાળો—દોસે મેખાં લાગ્યો.

પટેલ—આ સુતારને ઘેર ખસે મેખો તૈયાર કરાવી-
ને રાખી છે.

પટ્ટાવાળો—અરે દેડ કહાં ગયા? મારો સાલેકું
પકડી લાગ્યો.

પટેલ—સ્યાળ, અહીં તો દેડાંનું ઘર નથી. એક
ભંગીયોજ છે.

ભંગીયો—આબ્બો સ્યાળ આગ્યો, શું કાસો? શું
કાસો?

પટ્ટાવાળો—હાલ્યો મેખાં, (મેખો ઉપાડીને ભંગીયો
લશ્કરના મક્કનમાં નાંખવા ગયો.)

પટ્ટાવાળો—(મુખીને કહે છે) ધાસ કહાં હે? વક્રાં
કહાં હે? લાગ્યો, લાગ્યો જલ્દી લાગ્યો, નહિ તો
મારતા હું.

મુખી—મારશે શા વાસ્તે શ્યાળ, જે જોઈએ તે તૈયાર
છે. આ ધાસના મારા અને લાકડાં ઘેરઘેરથી

ઉઘરાવીને અમે મેખાં કરી રાખ્યાં છે, જોઈએ
તેટલાં લેઈ જાઓ.

પટ્ટાવાળો—કુસરા ભંગીયા લાવ.

મુખી—શાળ અહીં તો ભંગીયાનું એકલ ઘર છે,
ખીજું નથી, માટે પેત્રો મેખો નાંખીને હમણું આવશે
એટલે ધાસના મારા અને લાકડાં પહોંચાડશે.

પટ્ટાવાળો—મસદી આરત આરત હે કે નહિ, સાલેકી?

મુખી—બાયડી છે, પણ મિચારી માંદી છે.

પટ્ટાવાળો—માંદી હે તો ક્યા કુઆ? એ કાણુ મસદા
જાવા ઉઠાવેગા? અમે ભંગડી, ચલ ચલ તેરી ભેજુ-
(એમ કહીને ગાળ દે છે.)

ભંગડી—શાળ હું તો માંદી મરું છું.

પટ્ટાવાળો—અરે નિકલતી હે કે નહિ? સાલો ચલ,
લકડાં ઉઠાવો. (ભંગડી ચોટાં ધણું લાકડાં ઉપા-
ડીને નાંખવા ગઈ.)

પટ્ટાવાળો—અણે સુતાર કહાં મર ગયા? અત્રો લકડા
કાડનેકું. (સુતાર કહોનાકો લઈને આગળ થયો.)

પટ્ટાવાળો—અણે મુખી.

મુખી—હું સાહેબ.

પટ્ટાવાળો—અણે રાતકી જખત સાહેબકું અધમણ
દૂધ આર ચાર શેર મસદા ચેયેગા.

મુખી—કેટલા સાહેબ છે?

પટ્ટાવાળો—એક સાહેબ હે.

મુખી—એક સાહેબ એટલું બધું શું કરશે?

પટ્ટાવાળો—જ સાહેબકું પુછનેકું. તકરાર કરતા હે
સાલા? (એમ કહીને દડ લાત મારી.)

મુખી—અરે સાળ મારો છો શા સાડ? જે જોઈએ
તે લ્યો, આપતાં કરતાં શા વાસ્તે મારો છો? વાલો
બરવાડને ઘેર દૂધ આપાવું.

મુખી—એલા ગોકળીયા, અધમણ દૂધ ને ચાર શેર
માખણ અપારે શાખને વાસ્તે જોઈશે.

ભરવાડ—અપારે તે માખણુ ચ્યાંથી લાવું? મતારે
તો મજશે અને અધમણુ દૂધ તો નથી, આ દરશેર
દૂધ મારે ઘેર તો થાય છે.

મુખી—લશ્કરમાં સો માખસ છે, ને દસ શેર દૂધ
શું થાશે?

ભરવાડ—મારું ઘર રહ્યું, તમે જોઈ લ્યો, અને નો હોય તે ચ્યાંથા લાવું ? ચ્યાંઈ ચોરવા જઈ ?

મુખી—હશે, શ્યામ આટલે દૂધે અતારે તો ચલાવો અને સવારે વધારે અપાવશું. (વળી પટેલ પાવડી ઉતારીને મિયાંને પગે લાગે છે) મીયાં શ્યામ અમારી આખર તો તમારા હાથમાં છે; તમારું ગળ્યું મોહો કરાવશું. તમે કાંઈ ફિકર રાખશો નહિ.

પટાવાળો—અમે કુંભાર, વીસ મટકા ને ૪૦ ઘડા લાગ્યો, ચોર પચીસ હાંડીયાં ને પચાસ સકોરાં. સાહેબ કે વારતે લાગ્યો.

કુંભાર—શ્યામ હું તો એકલવાયો છું; મારાથી ઝાંઝું ઘડાવું નથી; માટે આ હોય તેટલાં લઈ જાઓ. પણ શ્યામ થોડાંક વાસણુ રહેવા દેજો; નહિ તો તમારા ને તમારા બીજા પટાવાળા આવશે, તે મને મારશે.

પટાવાળો—અમે મુખી, ૫૦ આટલા ચોર સો ગોદડાં લાગ્યો.

મુખી—ઓ શ્યામ, પચીસ આટલા અને ૫૦ ગોદડાં ઉત્તરાવીને ભેળાં કર્યા છે, તે લેઈ જાઓ.

પટાવાળો—અમે દેડ, ચલો, ચલો, તંત્રુ ખડા કરના હે; ચોર સખ જગો સફા કરની હે.

પટાવાળો—અમે મોદી, સીધા લાગ્યો, ચલો પોંચાનેકું.

મોદી—પહોંચાડવા કોઈ આવતું નથી, ગરજ હોય તો લઈ જાઓ; અને નહિ તો ચાલો તમારા સાહેબ પાસે જવાપ દેવા આવું. અને મોહોડે વિચારીને ખોલજો. મિયાં અમે ગાળ નહિ સાંખીએ.

પટાવાળો—અજા અમારા દુસરા ભાઈ સીધા લેનેકું આગળા. સીધા અજા દેખ્યો, ચોર પૈસેકી ફિકર મત રખો.

મોદી—પૈસાની કાણુ ફિકર રાખે છે; મુંઝાઈ જાઓ તો ત્યાંથી પણ ચરણ મોકલીને પૈસા મગાવી લેવાની અમારી ત્રેવડ છે.

પટાવાળો—તમારા સામાન અજા નહિ હે વાસ્તે લશ્કરમે હમારા મોદી હે વાંસે અજા સીધા મિલતા હે, અમ વાંસે લેમા.

મોદી—તમારી મરજી.

પટાવાળો—અમે મુખી, ભારખાનેકા ગાડા ૨૫ ડબ્બે ચેયેગા.

મુખી—અરે શ્યામ પચીસ ગાડાં આ ગામમાં ક્યાંથી મળે ?

પટાવાળો—ગાડાં બિના તો નહિ ચલેગા.

મુખી—એ તો બધું તમારા હાથમાં છે; અમે સમજીએ તો તમારે સાહેબને કહેવું, કે ચ્યાંહી નથી મળતાં માટે આવતે મુકામે બદલાવજો. અમે તમારો ગણુ નાંકે ભૂલીએ.

પટાવાળો—અજા એ તો હમ કહેગા, લેકીન ૧૦ ગાડા તો જરૂર ચેયેગા.

મુખી—સારું શ્યામ, સાત આઠ ગાડાં જે થશે તે કરશું પણ તમારે અમારા ઉપર મહેરબાની રાખવી. (પટેલે રાતની વખતે સઘળા ખેડૂતને પોતાને ઘેર ભેગા કર્યા.)

પટેલ—કહો ભાઈ આ ફેરે કેહેનો વારો છે ?

મુખો પટેલ—મારો વારો છે, પણ કાલ તો કોઈ બીજાને મોકલો; હું વળી બીજી વાર જઈશ.

મોદી પટેલ—બીજો તે કુણુ જાય વાર ? જેનો વારો હોય તે જાય, પારકી ચેમાં બીજો કુણુ બને ? સૌને ગારદીની બંદુકના કંદા, અને સિપાઈની ગાળો વહની લાગે છે. અમદાવાદનો શંક આગ્યો હતો, ત્યારે મારું ગાડું ભાડે ફરી ચુક્યું હતું, તેમાં વચમાં આડા પડીને એ આના ઓછા લેખને પોતે જ્યાં, એ એમ મટ લેખને સાંડે લાગ્યું હતું.

મુખી—હવે બીજી તકરાર જવાયો, અને આ કરતા હંમે તે વાત કરોને. મોત આવ્યું તે હવે મુવાવિના સુટકો સે ? પેલાજી જત્રાવાળા આવ્યા હતા તે જ્યાં કે નહિ, વળી માર ખાઇને જશો તથા સામે મહોડે જાઓને.

મુખો પટેલ—અમારા બે બળદ તો માંદ થયા સે; અને બે બળદ ને ગાડું સે તે લેઈ જાઓ.

મુખી—ધણી વિના સુના બળદ તે રહે વાર ? એવું ગાંડું ગાંડું બોલીએ તે શા કાપવું ?

મુખો—ત્યારે શું મરીએ ? ખેડા ને અમદાવાદનો મારગ ઠર્યો તે લશ્કર તો રોજને રોજ લાગુ છે; એક

દહાડો જંપ કરીને બેઠા નહિ; હવે તો પરમેશ્વર
મોત આપે તો સારું, એટલે સુટકો થાય. માર
ખાધ ખાધને હાડકાં તો બાજી જ્યાં સે.

મુખી—આપણા આપદાદા માર ખાતા આવ્યા સે
અને આપણે ખાધજે છીએ, એમાં કાંઈ નવાઈ સે?
પછી અડધી રાત ગઈ ત્યારે પાંચ ગાડાં તૈયાર કર્યા
તેમાં માર ધરના માર બળદ અને પાંચમા ધરતું
ગાડું, તે ગાડા સાથે ગાડીવાન જાય. એ રીતે પાંચે
ગાડાં આવ્યાં, કારણ કે માર તથા ગાળો, વહેંચાતી
ભાગ્ય આવે. ભંગીયાનો પહોર રાતે છુટકો થયો,
તે ઘેર આવીને ખાવા બેઠો. ખાતો ખાતો કહે
છે, કંપની સરકારનું નષોદ જળે, જે એકે
દહાડો હાસ કરીને ખેસવા દેતા નથી. લશ્કર
ઉપર લશ્કર આવે છે. ખાધને સુતો ત્યાં રાતના ખાર
વાગે સ્વાર બોલાવા આવ્યો; અજે ભંગીયા, ભંગીયા
ચલ, આધા લશ્કર આગેકા મુકામે જાનેવાલા હે,
રસ્તા ખતાઓ. ભંગીયા હીને જે ગાડ સુધી મૂકવા
ગયો. ત્યાં ખીજ સિપાઈ, અજે ભંગીયા, ભંગીયા
ખેલતા નહિ હે ? સાયેકી ખીડકી તોડ ડાલો; એમ
કહીને કમાડ ભાગવા માંડયા, એટલે ભંગડી બોલી,
સ્વામ્ય એતો રસ્તો ખતાવા જ્યાસે, અને હું એક-
લી ઘેર સું; માંડે છોકરું રવે છે; હું માંદી છું. અમે
નીકલ તેરી બેલુકું—એમ કહીને ગાળ દીધી ચલ
આ બોળ હે સો કાન ઉઠાવેગા ? તેરા ખાવા ?
નીકળ નહીં તો મારતા હું. ભંગડી છોકરું તેડીને
ખહાર નીકળી એટલે દેખો સાલી નીકલતી નહીં
હે: એમ કહીને ખાસડું માર્યું; ત્યાં પેલો ભંગીયા
પાછો આવી પહોંચ્યો.

ભંગીયા—મારોછો શા વારતે ? મારોછો શા વારતે ?
મરીએ કે હું ? હમણું એક ગાંસડો તો હું જે ગડ
સુધી મૂકીને આવ્યો; વળી ચેટલાકને મૂકવા જાઉં ?
એ રીતે જે ત્રણ ફેરા થયા. ભંગીયા ઘેર આતીને
પેકે પેકે રેવા લાગ્યો. આપલીયારે હું ક્યાં જાઉં ?
મને મારી નાંછોરે ! મારા ખાપ ! પરોપકારી સવાર-
ના પહોરમાં હીને લશ્કર સામે આવ્યો, તહાં
ભંગીયા સામે મળ્યો તેને પૂછે છે.

પરોપકારી—અત્યા ભંગીયા, તારે કાંઈ કમાણી
થઈ કે ?

ભંગીયા—હા સાખ, તમે આ ધરમશાળામાં રાતે
સુતા હતા, તે અહુ સાંભળ્યું ન હશે તો.

પરોપકારી—તને કાંઈ પૈસા મળ્યા કે નહિ ?

ભંગીયા—આ સ્વામ્ય ચાલશે ત્યારે હું સાખતી
નજરે થઈશ; તો જે ગાડના એકજ ફેરાના જે
પૈસા મળશે. મારો મોટો ખાખ હતો તે આ સર-
કારના જીલમથી સંસાર મુચીને બગત થઈ જ્યો.

પરોપકારી—તમને કેટલું મળે તો એ ધંધો કર-
વાને તમે ખુશી છો ?

ભંગીયા—અમને ગાડએ રૂ. ૧) આપે તોપણ અમે
એ ધંધામાં રાજ નથી. એ વૈતરૂં કરવાનો અમારો
ધંધો કોઈ દહાડો નથી. અમે તમારો માર ઉ-
પાડીએ તો તમે અબડાઓ છો; માટે વૈતરા લોકો
તો ખીજ છે; તથા કોઈ રજપુત અથવા કોળીને
રાખેછે; પણ સરકાર જીલમથી અમારી પાસે તે
કામ કરાવે છે. અમારા ગામનો એક વાણીઓ
નેસ્તીનો વેપાર કરતો હતો, તે પડ્યો મુચીને કા-
પડનો વેહેપાર કરવા લાગ્યો, પણ સરકાર તેની
પાસે જખરજરતીથી નેસ્તીનો વેપાર કરાવતા નથી,
અને અમે વેદ બેગાર તથા રસ્તો દેખાડવાનો ધંધો
છોડીયે છીએ તો સરકાર અમને મારી મારીને એ
ધંધો કરાવે છે. પૈસાવાગાનો સરકાર છે, મરીબનો
નથી, અને તમે દાનરતા છો માટે પરમેશ્વર માથે
રાખીને સાચું બોલો કે એ ધંધો અમારો છે ?

પરોપકારી—હું પરમેશ્વર માથે રાખીને કહું છું,
કે કોઈ રજપુત ભંગીયા પાસે માર ઉપકારતી નથી
અને રસ્તો તો પુછતાં પુછતાં શોધી કાઢવાનો દરજી
છે; કદાપિ કાંઈ ખીજ જેવું હોય તો સિપાઈ રજપુત
અથવા કોળીને વળાવો લે છે, તેને ગાડએ એક
આનો આશરે આપવાનો દરજી છે.

ભંગીયા—આગળનાં લશ્કર આવતાં તે દરજાઈ
માણસને વેકે પકડતાં હતાં; અને આ રાજમાં ખીજ
લોકને માથેથી દરજત ગે; એટલે બધીએ દરજત
અમારે મરીબને માથે પડી છે, માટે અમારે તો
આગલાં રાજ સારાં હતાં. પછી પરોપકારી લશ્કર-
માં જમીને, મોટો કારખારી દેવી માણસ હતો.

૧. માછ રાજ્યની વખતથી ભંગીયા વગેરેને માથે
ન કરવાનું કામ ચાલ્યું છે.

તેને કહે છે, ભાઈ સાહેબ, આ ગરીબ લોકો ઉપર મહા જુલમ છે, માટે તમને કાંઈ દયા આવતી નથી ?

કારભારી—એ લોકો ઉપર પરમેશ્વરના ક્રોધ છે ત્યારે આપણે એના ઉપર દયા લાવીએ તો પરમેશ્વરના શત્રુ થઈએ કે નહીં ?

પરોપકારી—વાહ વાહ, બહુ સારું સમજ્યા છો. હવે તમને અમારે કાંઈ કહેવાનું રહ્યું નથી.

હાહારા.

પરોપકારી ધર ગયો, બીજો દિવસ પ્રભાત;
નથી જુલમ આ રાજમાં, બહુએ એવી વાત. ૧

આબ્યા અમદાવાદમાં, એલ્ફીન્સ્ટન આપ;
એ અવસર ભાષણ કરી, સકળ કહો સંતાપ. ૨

ખજારમાં સરકારની, જેવી વધિ છે લાજ;
એની સઘળી જાતમાં, વધશે તો ફિક આજ. ૩

ગયે વરસ સરકારને, ધન સાડી ત્રણ કોડ;
જો કરને જોઈવું હતું, કોઈને ન કહ્યું છોડ. ૪

ઝાહરનામાં મોકલ્યાં, દેશ દેશ મોઝાર;
વણમાગ્યે તીજોરીમાં, આબ્યા દામ અપાર, ૫

તેમજ સઘળી વસ્તુઓ, માખણ દૂધ મજૂર;
વણ માગે નર આપવા, હરખે જાય હજૂર. ૬

એવિ વધે સરકારની, લોક સરવમાં લાજ;
જુલમ મટે હરકત ઘટે, એમ આહું છું આજ. ૭

દુઃખ ગરિબનાં આ સમે, મેં કીધાં પોકાર;
કોઈ વખત વંચી ન્યાયની, અડચણ કરિશ ઉચાર. ૮

ખાર વરસ સૂધી ખને, મૂઠદમાનાં કામ;
જોઈએ આટો આવજી, જોઈએ તજવું ગામ. ૯

અંગ્રેજી કાયદા વિષે.

મનહર છંદ.

કાયદાની કલમો ને આકટ અનેક થયા,
નિર્ણય ન તેથી સમજી શકાય ન્યાયનો;
જેમ સ્માર્ત ધર્મતાણી સ્મૃતિયો અનેક થઇ,
નિર્ણય ન સમજાય સ્માર્ત સંપ્રદાયનો;

કાયદામાં શબ્દ પણ એવા તો કહણ છે કે,
મોટા મોટા વકીલો ન જાણી શકે માયનો;
વેદનાં વચન વિષે ઉપજે અનેક અર્થ,
એવો કાયદો છે આજ અંગરેજ રાયનો, ૧૦

હાહારા.

આ અવસર એટલું કહી, પુરિ કરું છું વાત;
જે મોલો જગદીશની, ભાવ સહિત ભાત. ૧૧

દેશીનાં દુઃખ ટાળવા, કહું છું કરી પ્રણામ;
તે ધરજો સૌ ધ્યાનમાં, દાખે દલપતરામ. ૧૨

માજી રાજ્યોથી ધણું, છે રહું આ રાજ;
પણ તેમાં જે ખામિ છે, તે ઉચરી મેં આજ. ૧૩

કશ્વર આગળ માગિયે, કર જોડીને એમ;
આવું રાજ રહેજો સદા, જન મુખ પામે જેમ. ૧૪

શાહૂલવિકીડિત વૃત્ત.

હે હાથી શુણુ તું ગવર્નરશા, સાહેબનો ફું કવિ
હું તું જે સમ ભાગ્યશાળી ભુમિમાં જે જીવિકા બ્યાંહવી;
રાજ ગાયકવાડ પાસ પણ જો, ત્યાં હોત સેવા મળી,
તો આરોહણ હેમનું મળત ને, સૌ સ્વાર સાથે વળી. ૧૫

એ ભાષણ સાંભળીને આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી જોડ્યા કે, તમે જે આ હકીકત વાંચી તેનો
સાર હું મહેરબાન ગવર્નર સાહેબને ઝાહર કરીશ, અને
તે વિષે કાંઈ બંદોબસ્ત થશે એવી હું આશા રાખું છું.

સ્પીડા હરણુ સ્તોત્ર.

હાહારા.

આજ કરી મહારાજ તે, અમ પર કૃપા અમૃત્ય;
ટાંચો હિંદુસ્તાનથી, ટાંચો ભારત તુલ્ય. ૧

૧. ગવર્નર સાહેબના હાથી ઉપર બેસીને આ
ભાષણ સાંભળવા સાર આજમ વિનાયકરાવ વાસુ-
દેવજી તથા તેના ત્રણ મિત્રો આબ્યા હતા. તે હાથી
ની સાદાઈ જોઈને લોકો કહેતા હતા કે ગાયકવાડનો
હાથી હોય તો તેની સાથે કેટલો ડમાક હોય ! તે
વખતે આ મ્હોલ કહો હતા.

૨. ઇસ્વી સન ૧૮૫૭ નો બળવો શમ્યા બાબત
૧૮૫૯ માં મુખ્યમાં ડાકટર ભાઈના ઘર પાસે પ્રજા
પ્રાર્થના કરવા સાર શમમંદિરમાં મોટી સભા મળી
હતી, તેમાં જોલવા સાર ડાકટર ભાઈની ફરમાસથી
આ સ્તોત્ર રચ્યું હતું.

વૈતાળિય છંદ.

હરિ ભારત તુલ્ય ભૂતળે, ઝગડો ઝેર ભર્યો કર્યો ખળે;
પણ હે પ્રભુજી કૃપા કરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૨
જુગમાં ન ભુલાય એવડો, અતિ કીધો ઉપકાર એવડો;
ખરચી કશ્ચા ખરેખરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૩
ભય ભંજન તું પ્રભુ ભલો, ઉપકારી પણ તુંજ એકલો;
સ્મરતાં ક્ષણ સઘ સંચરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૪
જગતમાં વધિ બંડ જાત તો, વણ કલ્યાંત વિનાશ થાત તો;
હુનિયાં દિલમાં હતી હરી, હરિ તે ધરી પીડા હરી. ૫
સુખદાયક દેવ આ સમે, અતિશે શું કહિયે હવે અમે;
વિતિ તે નહિ જાય વીસારી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૬
પગલે પગલે કૃપાનિધી, અમને એજ રીતે કૃપા કિધી;
કષ્ઠ ભોજન ભાજનો ભરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૭
પ્રભુ તું જગમાત તાત છે, ધણી શક્તિ તુજમાં અઘાત છે;
તુજથી નથિ અન્ય ઉપરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૮
બુધિ બુધર ભક્તિ ભાનને, ધન ધંધે ધરિ નિત્ય ધ્યાનને;
પણ આપનિ આ પ્રજા સ્મરી, હરિ તે હેત ધરી પીડા હરી. ૯

દોહરા.

હે હરિ તે પીડા હરી, કરી કૃપા આ કાળ;
તેમ તમે ત્રિભુવન ધણી, સદા કરો સંભાળ. ૧૦
દેખે સુખ સહ દેશને, ગુણમય દેખે જ્ઞાન;
વિદ્યાની વૃદ્ધી થજે, શુભ ઈલાહ સમાન. ૧૧
રાજ કરો વિકટોરિયા, નિર્મળ જેતું નામ;
આશિષ માગે એટલી, દિન દિન દલપતરામ. ૧૨
સંવત^૧ શ્રુતિ^૨ શશિ^૩ નવ^૪ વિધુ, સજિ, ધધર સ્તુતિસાર;
અવર પક્ષ આપાઠમાં તિથિ તેરશ ગુરવાર. ૧૩

વિકટોરિયા રાણી વિષે.

૨ હરિગીત છંદ.

હે દેવના પણ દેવ તું તતખેવ દિલમાં ધર દયા,
જે રાણીજના રાજથી થિર થૈ અમે સુખિયા થયા;

૧. ૧૯૧૪.

૨. સંવત ૧૯૧૫ ના કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે
૬૨૮ ઇડિયા કંપનીના હસ્તકથી મહારાણીએ હિંદુ-
સ્તાનનો અમલ લીધો તેના ઓગ્લવની સભા અમન
દાવાદના હલેકટર સાહેબના ખંડામાં ભરાઈ હતી
તે સમે આ કવિતા કહી હતી.

તું આપ નિત્યે નવિન વધતું તેજ તેના તાજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૧
વડિ પ્રેમવાળી દિલ દયાળી બુદ્ધિશાળી આજ છે,
ભરપૂર ખૂબ ભરાઈ જેના ચિત વિષે ચતુરાઈ છે;
નહિ દેશમાં લવલેશ દીસે કમુર જેના કાજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૨
જે હુદતામાં પુષ્ટ તેના શત્રુ છે સંસારમાં,
જે કષ્ટ જનને કરે શ્રતા શ્રે બ્રહ્મ વિચારમાં;
સંહાર તેનો સઘ તું કરનાર ધધર આજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૩
તું ઉઠ ધધર આવી વખતે અરજ ઉરમાં ધારજે,
છળ કપટ ખળનાં ^૧અપટ છે તે અપટ કરિ ખેસારજે;
એ વેરિયાના વાસને વીજેરિ નાખી ^૨વાંજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૪
દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો ચંદ્રનો શુદ્ધિમાં ચંદ્રે,
તેમજ રહે મહારાણીનું અતિ તેજ ચંદ્રનું તુજવડે;
રિપુ કૂળને નિર્મૂળ કરજે છોડ જેવા છાજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૫
અતિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ અખુટ તુજ ભંડારમાંથી આપજે,
મનના મનોરથ પૂરિને વળિ કષ્ટ સઘળાં કાપજે;
કરતાર આપો કુશળ એના સકળ રાજ સમાજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૬
બહુ વર્ષ સૂઝી અચળ એતું રાજ અમ ઉપર હજો,
વળિ વંશનો વિસ્તાર જન સુખકાર જગમધ્યે થજો;
ધધર પ્રતાપે અમલ જાગો દેશ એટ ધણીજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૭
નિર્દોશ તેનો ન્યાય નિશ્ચળ થૈ જગતમાં જામજો,
પ્રતિ દિવસ વાર હજાર જયજયકાર વાણી પામજો;
કરિયે અમે જાણે સ્વરે ગુણગાન એના ગંગાજમાં,
સુખમાં સદા વિકટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૮
ધરિ પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના કરિ સુખધિ એવું માગજો,
જય થજો જગમાં રાણીજની શત્રુનું ખળ ભાગજો;
શુભ સ્નેહથી ગાજો તમે સૌ સન્ન ગામો ગામના,
છે છંદ સુંદર નવ નવીન રચેલ દલપતરામના. ૯

૧. ખર્ષા. ૨. હડપમાં. ૩. મનનામાં.

ગુજરાતમાં વિક્ટોરિયા રાણીનું

રાજ્ય સ્થપાયા વિષે.

ભુજંગી છંદ.

શુભે સંવતે આગણી પંદરામાં,
વળી એસતે વર્ષે સારા સમામાં;
જહાં ગુર્જરી રાજધાની બિરાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૦

ઉગ્યો સર્વને ઊર આનંદ એવો,
જડે રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થાય જેવો;
વિવાથી વડો વાર છે એમ છાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૧

ધરે લોકના થોડ મોટે ઉમંગે,
અતીશે દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
ગયા શાહિઆગે સડ એજ કાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૨

મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
મળ્યા હોંશથી શેઠ લોકો હજારો;
મળ્યા સ્વાર પાળા મહાશબ્દ ગાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૩

વધ્યો હર્ષ વાંચી સુશ્રાવી વધાઈ,
રહ્યા વાગિ વાજં રૂઢા રાગમાંહી;
હી ગર્જના તોપને ત્યાં અવાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૪

જમ્યા ઘેર જૈ ભોજનો ભાત ભાતે,
રચી દીપમાળા રૂડી એજ રાતે;
રહ્યા અક્ષરો આપિ એમાં રચ્યા જે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૫

મળ્યા રાજ^૧ મેહેલમાં લોક મોટા,
સુણી ભારણો પામિયા પુષ્પ ગોટા;
કવીને^૨ નવી પાઘશાલો નિવાજે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૬

રચ્યો દારૂખાનાતણો ખેલ ખાસો,
તકે તે જુએ લોક જૈ ત્યાં તમાસો:

દિસે જાણિયે દેશનો દેશ દાઝે,
રૂંડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૭

ઢાહરો.

એમ ભલો ઉત્સવ થયો, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કર જોડી પ્રજુતે કહે, રહો અચળ આ રાજ. ૧૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લંકપુરી સળગી અળગી,
ભભકારથી રાવણની છામિ ભાજ;
કાં પ્રગટ્યો વ્રજ દેશ દવાનળ,
જવાળામુખી ગગને ચાઢ ગાજ;
લોચન ત્રિજનું ત્રિલોચનનું,
ઉધડ્યું દલપત પટે ઉપમાજ;
રાજ સમાજનિ આગળ આજનિ,
રાત સમે બનિ આતસબાજ. ૧૯

સંદેહાલંકાર.

મનહર છંદ.

મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આગખેલમાં ઉમેલો,
ગાદે ગુંથેલો એવો આવે હનુમાનજ;
કાળા હાથ દારૂવાળા દાદી મોહું દીસે કાળું,
પાધડીનો પલ્લો પુટે પૂંછડા સમાનજ;
લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને ઠામે,
એને નાવે આંચ જેના રામજ જમાનજ;
ઠેકી કામ કામ આગ લગાડીને આધો ખસે,
હશે હનુમાનજ કે મુલ્લાં મુલેમાનજ. ૨૦

ધરટ ઈંડિયા કંપનીના હસ્તકમાંથી મહારાણીએ
હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય લીધા પછી જ્યોર્જ કલાર્ક
ગવર્નર સાહેબ આદિ આવ્યા ત્યારે તેમને હોપ
સાહેબની મારફતે સને ૧૮૬૧ ના અક્ટોબરમાં
લખી મોકલેલું

કવિત.

શુણો સર જરજ કલાર્ક ગવર્નરજ,
આગે ધરટ ઈંડિયા ધજારદાર થે ગયા;
સવાસો વરસ સુધી હિંદુસ્તાનમાં હુકમ,
ચલાવી મોખૂટ રાણીજીને રાજ્ય દે ગયા;
ગામ ધામ દામ સેના સહીત તમામ સૌથી,
ચાહન ચોરી કરી અમુલ્ય ચીજ વહે ગયા;

કહે દલપતરામ દેખાડી આપું આ કામ,
સખળી સાખાશી તો લૂચીને તેજો લે ગયા. ૧

સોરઠા.

શ્રી સરકાર ઉચાર, લખવા લાયક જાણિયે;
કદી હવે શ્રીકાર, ઉપમામાં નહિ આણિયે. ૨
વિક્રમ સમ જે વાર, પ્રજા પ્રેમ પામે તમે;
મુખથી શ્રી સરકાર, લાયક ગણિ લખયું અમે. ૩

આ કવિતા મુંબાઇમાં શેઠ પ્રેમાભાઇ હીમાભાઇના
કરમાબાપી સભામાં બોલવા સાર ત્યાં રચી હતી.

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સના લગ્ન વિષે.

દાહરો.

લાયક લંડનનો પતી, પરણ્યો રૂડી પેર;
તે કારણથી ત્યાં થયો, લણો ઉત્સવ સૌ ઘેર. ૧

મનહર છંદ.

જે અલેક્ઝાંડરિયા રાણી વખણાણી તેને,
પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ રાય પરનીઆ પ્રીતથી;
સર્વ સુખદાયક તે લાયક વિચાર્યતમાં,
મચ્યો મહોત્સવ જ્યાં રચ્યો વિવા સુરીતથી;
જેવાને અનેક જન મળ્યાં મીજલસમાંહી,
ખૂબ થયાં ખુશી તે ખરેખરાં ખચીતથી;
પામીને પ્રીતી અપાર આશીષ કરે ઉચ્ચાર,
હેતે નરનાર ત્યાં હજાર વાર હીતથી.

બૂલણ છંદ.

સ્નેહનાં ચિન્હ સમ અંક સન્મુખતાણી,
સાલ ત્રેસહતણી સરસ જાણી,
જોડ અક્ષર તિયે પ્રેમથી પરણીયાં,
દસમી મારચ દિને રાય રાણી;
એજ શુભ કામનો સરસ ઉત્સવ થયો,
પ્રથમ મે માસ તારિખ પ્રમાણી;
નિરખિ મુંબઇની શોભા બહી નવનવી,
કવિત રચિ શું કવિ કહે વખાણી.

દાહરો.

સજ્જન સન્મુખ જો વરે, કિમત અધિક કહીશ;
વિમુખ થયે કિમત બુજો, ત્રેસહના છત્રીય. ૪

૧. તિયે—તિમિયાં.

સરસ રિતે ચણુગારિયું, સંવળું મુંબાઇ શહેર;
મહાજનની મિજલસ મળી, પ્રીતે રૂડી પેર. ૫
આતસખાણનો અધિક, ખાસો છોયો બેલ;
અંતર અચરજ ઉપજે, રચના એવિ રચેલ. ૬

છંદવિજય છંદ.

આતસખાણ ન જાણવિ એ,
ધરિ રાખિ મહાજને ધર્મને માજ,
હિંદુનિ રીત કરી હરખી,
પરણ્યો ગણિને હિંદુસ્તાનનો રાજ;
દંપતિને સવળો સુખદાયક,
લાયક હોમ છોયો શુભ લાજ,
દેવ રિડી દલપત કહે,
કરણાધિ કરે, તન દ્રવ્યાથ તાજ. ૭

દાહરો.

ધન પતાકાનાં ધર્મી, ધર ધર સરસ નિશાન;
જાણે પ્રજા સ્વતંત્ર થે, સૌ થઇ ભુપ સમાન. ૮
દીપકમાળાની દિગ્ગે, રચના કામે કામ;
સ્વર્ગનિ શોભાએ ક્યો, વસુધામાં વિજ્ઞામ. ૯
એ વર કન્યાની અધિક, છવે જગમાં જોડ;
એવી આશિષ ઉરથકી, કવિજન આપે કોડ, ૧૦
બલિ માતે સુખ ભોગવો, કરો પ્રજાનાં કામ;
આશ્વપ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૧
રાજ તેજ રિદિ વધે, વધે પુત્ર પરિવાર;
હીતિ તે કાંતી વધે, વધે સુખ સંસાર. ૧૨
ધનર આશા પૂરશે, કરશે પૂરણ કામ;
એવી આશિષ અહરનિશ, દે છે દલપતરામ. ૧૩

ગવનર જનરલ લોર્ડ મેયોનું મૃત્યુ.

તા. ૮ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨. તેની
દિલગિરી જણાવતા તા. ૧૫ મી ફેબ્રુઆરીએ
હીમાભાઇ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં સભા બરાબ હતી, તે
વખતે કહેલી કવિતા.

૧. મતલબ એ આતસખાણ નહિ પણ
હિંદુઓની રીત પ્રમાણે લાન્ડોમ ક્યો કોષ
એવો બાન છે.

હાહરે.

અરે પ્રભુ શું આ થયું, કહેતાં કહિ ન શકાય;
દુઃખ ભર આવી દિલગિરી, મનમાં કેમ સમાય ?

હરિગીત છંદ.

મનમાંહિ કેમ સમાય, દુઃખની દિલગિરી દિલડાવિશે,
લાયક ગવનર લાઈ મેયો, મારિયો દુષ્ટે રિસે;
નિર્મળ મતીનો ન્યાયવાળો, નમ્ર નિર્દોશી ભલો,
દિલનો દયાળુ દેખિયો, અંતઃકરણનો ઊનળો. ૨

અત્યંત પર ઉપકારિ તે, હિતકારી હિંદુસ્તાનનો;
ઔદાર્ય ઉરમાં આણતો, શુણ્ણ જાણતો શુણ્ણવાનનો;
અધિનાથ કોડ અદાર જનનો, પદાવિ પામ્યો પુન્યથી,
જેનો અધિક જશ જામિયો, નહિ ખામી કશિયે ન્યૂનથી. ૩

વિકટોરિયા મહારાણિનો સરદાર શર શિરોમણી,
તેનાથિ લાભ મળ્યાતણી, આશા અમારિ હતી ધણી;
વગ ખૂબ તાણત વિધ વિધે, ઈલાંદ જઈ આ દેશની,
તે દૂર થયો દુરમરણથી, કહું શી કથા તે કલેશની. ૪

સર્વદા રહેશે સ્મરણમાં, નહિ નામ એનું વીસરે,
અતિ શુણ્ણ અમારા ઉરથકી, નિશ્ચે કદી નહિ નીસરે;
શુણ્ણ દિલ વિશેદિલગિર થયા, શુણ્ણવાન જન ગુજરાતના
ભરિ સભા શોક જણાવિયે, કહિ બોલ બહુ એ વાતના. ૫

શુભ કામ કરિયા કામમાં એ, કીર્તિ પામ્યો છે અતી,
ઉપકારિ એવા પુરુષની, એા ઇશ કરજે સદગતી,
સાક્ષી સકળ સંસાર, સાહેબના શુભ કામના,
માટે ભલું તું તેતું કરજે, દેવ દલપતરામના. ૬

પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ વિષે પ્રભુ પ્રાર્થના.

તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨ ને રાજ
આખા ભરતખંડમાં પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સને સુખાકારી
થઈ તે માટે પ્રાર્થના કરી હતી; ત્યારે સર મંગળદાસ
નયુભાષ વગેરે મુંબઈના નાનાંકિત ગૃહસ્થોએ મંગા-
વ્યાથી અહીંથી જે કવિતા રચીને ગોધવી હતી તે
નીચે મુજબ,

હાહરે.

જય જય જીવન જીવતા, તોધારાં આધાર;
જય જય ઝગમગ જ્યોતિમય, જય જય જગત્કર્તા. ૧

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તાર, ભવભરતાર તું ભગવંત છે,
અત્યંત તું શીમંત ને ઐશ્વર્યવંત અનંત છે;
તું તારનાર ઉગારનાર, નિવારનાર અનિષ્ટનો,
તું થાપનાર ઉથાપનાર, તું આપનાર અભીષ્ટનો. ૨

તું સકળ સ્વામી અચળનામી, ધામિ અવિચળ ધામનો,
શક્તિ સૂર્ય શેલ સમુદ્ર સૌ, સૃજનાર તુંજ તમામનો;
પણ તુંજ ચરિત્ર વિચિત્ર ચિત્રિત, ચિત્ર જગત પવિત્ર છે,
ધ્વનિ વાયુ વારિ પ્રવાહની, દશદીશ તુંજ વાજિત છે. ૩

તું તણુતણો પર્વત કરે, પર્વતતણું તણુ તું કરે,
સ્મરતાંજ સઘ સહાય થઈ, તું હદ વિના હરકત હરે;
તુંજઅંકળ માયાસકળથળથળપ્રભુ, પ્રબળ બળછેતુંજતણું,
ઘટ ઘટતણી ઘડિ સુવડ, ઘટના ઘટિત કાર્યે કર્યું ઘણું. ૪

ભયભીતનો ભય ભાગિતે, ભવ સુખ ભરે ભગવાન તું,
શુણ્ણ ગાન સુણીને કાનથી, દે છે અમર પદ દાન તું;
પ્રભુ ગરિબના પોકાર તું, શુણ્ણનાર સત્ય સમર્થ છે,
બકવાદ તુંજ જશ બાદ, વાદ વિવાદ સઘળા બ્યર્થ છે. ૫

તું એક ઇશ હરેક જનનો, નામ બિન્ન અનેક છે,
તું સર્વની અરજ શુણ્ણ છે, નિયમ તારો નેક છે;
તે આ સમે મહારાજ અરજ, ધારિ ઉરમાં અમતણી,
વિકટોરિયા મહારાણિના, સુત, પ્રિન્સની પીડા હણી. ૬

હાહરે.

પીડા ટાળી પ્રિન્સની, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કાળ અધિક ઉત્તમ કર્યું, એા પ્રભુજી તેં આજ. ૭

હૃદયજી છંદ.

એા પ્રભુ આજ તેં કાળ ઉત્તમ કર્યું,
રાજની રાખિ શોભાજ સારી;
કોટિ લોકોતણી અરજ ધરિ કાનમાં,
ધ્યાનમાં વાત સાક્ષાત ધારી;
ખૂદ તેં આ સમે ખાંતથી ખલક શિર,
ખડગ ધરિ આવતો ખેદ ખાળ્યો,
ચોગ્ય વૃષ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૮

કાળ જેવીજ વિકરાળ જવર ઝાળથી,
લાલને હાલ ઉગારિ લીધો;
એહ આભાર તલભાર નહિ ભૂલિયે,
પાર નહિ એટલો પાડ કીધો;

ભયતણો ભંગ કરિ આજ અણભંગ,
અમ અંગ ઉમંગનો રંગ ઢાલ્યો.
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાલ્યો.

રાજ્ય માલિક પ્રિય લોક પ્રત્યેકનો,
ટેક ધર એક વીરેકવાળો;
શોભિતો સર્વદા શ્રેષ્ઠ જન સાથમાં,
ને રતીનાથ બેવો રૂપાળો;
પાળનારો ધણા પ્રાણિનો પેખિને,
પ્રેમથી આ સમે તેજ પાલ્યો,
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાલ્યો.

સદ્ગુણી: સદ્ગુણ જે જંતુ આ જગતમાં,
શ્રેષ્ઠથી શ્રેષ્ઠ વળિ જે વસે છે,
સર્વનો સ્વામિ તું છે અને સર્વની,
સર્વદા તૂંજ સંભાળ લે છે,
ભૂપના ભૂપ તે ભૂપસુત ભયથડી,
ભરતનો ખંડ ભયભીત બાલ્યો;
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાલ્યો,

તાર કશ્યાપિ ઉર આશ સધળી ફળે,
તારિ કશ્યાપિ ભય નાશ બાસે,
તારિ કશ્યાપિ સંસારિને થાય મુખ,
તારિ કશ્યાપિ સા કષ્ટ નાસે;
દાખિ દિવમાં દયા કુંવરના દેહને,
નેહની નજરથી તે નિહાલ્યો,
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાલ્યો.

પ્રેમથી તુજ પગે લાગિને માગીએ,
કુંવરનાં કોટિધા કષ્ટ જાળે,
તેજ વરદાન દે તું મહા તેજધર,
અધિપતી એજ અંધેજ થાળે;
હે હરિ હેતથી સર્વને કર્પનો,
ખાંસુખાં આજ તે પંગ વાળ્યો;
ચોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ઢાલ્યો.

છર્યો.

રાણિ તનુજનો રોગ, તરત અરજ ગુણિ ઢાલ્યો,
જનનો જીવન પ્રાણ, સ્નેહથી તે સંભાળ્યો;
તેમજ તુજ જનતણી, હરિ હરકત તું હરજે,
વરસાવી અમિ વૃદ્ધિ, દૃષ્ટિ કશ્યાપમય કરજે;
આશા પરિપૂરણ પૂરજે, તું પ્રભુ પ્રજા તમામની,
આ અરજ ઉરમાં ધારજે, દિન દિન દસપતરામની. ૧૪

દોહરો.

સતાવિશ્રમી તારિખે, કૃષ્ણઆરિ ખોતેર;
પ્રાર્થના પ્રભુની કરે, સ્નેહે મુંબઈ શહેર. ૧૫
એજ તારીખે અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સમા
ભરાઇ હતી, તેમાં મેં કવિતા સંભળાવી તે નીચે
પ્રમાણે:—

દોહરો.

મસ્તોનાં દુઃખ ભાગવા, તે છે તારી ટેવ;
સહાયતા કરિ આ સમે, દુખ હરનારા દેવ. ૧૬

હારગીત છંદ.

હે દેવ દુખ હરનાર તું, તુંજ પરમ શક્તિ અપાર છે,
તું જગતનો કર્તાર, અગણિત સૃષ્ટિનો આધાર છે;
તે આજ અમ ઉપર પ્રભુ, બદ્ધ કોટિધા કશ્યાપી કરી,
વિદ્યોરિયા મહારાણિના, સુત પ્રિન્સની પીડા હરી. ૧૭

હક સદ્ગુણ દિહસ્તાનના, મળવાની આશા એ થડી,
પરિપૂર્ણ પ્યારે પ્રજા સાંતે, તે કુંવર છે તે થડી;
તે રોગ તેનો ટાળિયો, ઉપકાર એ બદ્ધ માનિયે,
તે જરૂર જીવતદાન દીધું, વાત નાંદિ તે ન્દાનિ એ,
તેમજ અમે વળિ તુજકને, નમિ મુખથી એવું માગિયે. ૧૮

તે થાય સુખ અમતણો, તુજને પગે લાગ માગિયે;
શ્કી રીતે કૈયતતણું, રક્ષણ કરે દિન રાત તે;
અતિ સ્નેહથી સંભાળ રાખે, સર્વદા સાક્ષાત તે. ૧૯

સંકટ સરવે એ કુંવરનાં, પ્રભુ તું તતક્ષણ ટાળજે,
આવીજ રીતે ઉર ધરી, વળી સર્વદા સંભાળજે;
કશ્યાપ ધણી થઈ સદ્ગુણ ઉપર, અખિત જાગના દંડની,
વિદ્યુત હાથ બેડી સર્વ જન, જય કંદો નગરીકની. ૨૦

ગવર્નર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિશે.

(રાજકોટમાર કોલેજના રાજકુમારોએ રચાવી
મંગાવેલી કવિતા. તારીખ ૩૦ મી નવેમ્બર સને
૧૮૭૪.)

હાહરો.

વિજયવંત વુડહાડિસ છે, મુંબઇના મહારાજ;
સોરઠ મધ્યે સંચર્યા, અધિક હેતથી આજ. ૧

હરિગીત. છંદ.

સહભાગ્ય આ સોરઠતણાં, સાહેબ વિચર્યા સ્નેહથી;
કરણા નજરથી નિરખશે, તાને જણાશે તેહથી;
જેણે સુધારો સરસ કરિને, રાજ્યધર્મ રખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૨
ચોપાસ પૂર્ણ પ્રકાશ પ્રસરે, ઉદિત રવિ આકાશમાં;
જનવૃદ્ધ ત્યમ આનંદ પામ્યા, વિચરિ વિવિધ વિલાસમાં;
નિર્મળ વધારી ન્યાયને, અન્યાયને અંટકાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૩
કોલેજ રાજકુમાર કેરી, અધિક શોભી આ સમે,
મણિ જેમ કુંદનમાં મળે, જન જાતિને જોતાં ગમે;
પ્રીતે ભલી પરીક્ષા કરી, વળિ પાઠ પણ વંચાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૪
સોરઠતણી શોભા દિસે, ઈંદ્રાપુરી સમ આજની;
અસ્વારિ આવી ઓપતી, મુંબાઇતણા મહારાજની;
પરમાર્થ મારગ પૂછ કરિને, હૃદ્ય મારગ દખાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૫
ધન ધાન્યની વૃદ્ધિ થશે, વૃદ્ધિ થશે વિદ્યાતણી;
આપત્તિ ટળશે ને થશે, સંપત્તિ સંપતણી ધણી;
વિદ્યા વધારી વિધવિધે, ખડુ શુદ્ધિવંત બનાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૬
ન્યમ ચંદ્ર દેખિ ચક્રોર હરખે, મોર હરખે મેહથી;
ત્યમ હર મનુષ્ય મન હરખિયાં, સાહેબના શુભ સ્નેહથી;
દર્શનતણો દે લાભ લોક, હરેકને હરખાવિયા;
ગુણિયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૭
દીપોત્સવીથી દશ ગણો, દસન થકી દશ સો ગણો,
હિસાહ ઉપજ્યો સર્વને હર, ધરમુહૂર્ત થકો ધણો;

૧. એક વાસ્તુમુદ્રત કરતાં પણ.

સંચરી સોરઠ દેશમાં, નિજ ગુણ વિશેષ ગળવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૮
લાયક લખાશે લેખથી, દિન આજનો ઇતિહાસમાં;
ઉચ્ચો ભલે આદિત્ય આજ, અખંડ હર્ષ ઉજાસમાં;
ભગવાન તેનું ભલું કરે, ભૂપાળ કુંવર ભણવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૯
આવા દિવસ પ્રભુ નિત્ય આપે, એવિ ઇચ્છા આશિયે;
અંતરતણો ઉભરો ધધો, વર્ણુવિ ન શકિયે વાણિયે;
નિજ પ્રેમથી પુષ્પથી, વિધવિધ પ્રકાર વધાવિયા;
ગુણીયલ ગવર્નર ન્યાયી નરવર, સરસ અવસર આવિયા.૧૦

હાહરો.

વળિ જ્યાં જ્યાં વચરો તમે, સુખ પામેો સૌ કામ;
હરથી આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૧૧

પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મુંબાઈમાં આવ્યા તે વિશે. ૧

હાહરો.

મહારાણીના મુગટના, જવાહીરમાં જેમ;
કોહિનૂર ચળકે ધણો, દિવસ આજનો એમ. ૧
સન અઠાર પંચોતરે, વિમળ નવંબર માસ;
અષ્ટમહિન ઓપાવશે, અત્રેનો ઇતિહાસ. ૨
પ્રિન્સ વેલ્સ પગલું ભર્યું, યુર મુંબાઈ મોઝાર;
અતિ દિસવ એથી થયો, હરખ્યાં સૌ નરનાર. ૩

કૈસરે હિંદ વિશે.

(તા. ૧ લી જાનેવારી સને ૧૮૭૭ ને રાજ
અમદાવાદમાં શેઠ હડીસિંગની બહારની વાડીએ
દરબાર ભરાયો હતો, તે વખત કહેલી કવિતા.)

કવિત.

ચતુરણો અથ જેમ આજ અંગ્રેજતણો,
વિજળીનો તાર આખા ખંડમાં ફરી વળ્યો;

૧. આ બાબતના ૧૫૦ છંદ રચીને અહિંની
પ્રાકૃતિકિંગ સ્ફુલ્લના માસ્તર મોહનલાલ કલ્યાણજીની
મારફતે અંગ્રેજીમાં તરબુરો કરાવીને વિલાયતમાં
મોકલ્યા હતા તેની નકલ પણ ગેરવલ્લે ગઈ.

વસ્તીમાં કે વન વિશે રાજા કે મેવાસી કોષ,
અટકાવનાર નહિ ત્રાસ તે વિશે ઠ્યો;
એમ આખો ખંડ છતી રાજસુય યજ્ઞ રચ્યો,
એથી ધણી રાજનો સમાજ આજ છે મળ્યો;
કહે દસપતરામ અસલ કદી આ કામ,
આવો એક છત્રધારી સુધિમાં ન સાંભળ્યો. ૧

જંગલનાં જળાશય ઝાડ ને જંગલી લોક,
કરતાં ખરામ બય ભૂખનો ન રાખતા;
તે માટે સિંહરનાં ત્રિશુળ મૂળથી કરતા,
ભાળી બય પામી આ છે દેવ એમ ભાખતા;
આ બુચો અગ્ર્ય આજ તારતણા થંભને તો
નથી જો ત્રિશુળ તોય નથી તોડી નાંખતા;
એજ અંગરેજતણા તેજનો પ્રતાપ જાણો,
જેનું નામ સાંભળીને સામું નથી ઝાંખતા. ૨

દોહરા.

રાવણુ સીતા લે ગયો, રામ આણુ હતી તોય;
આ અવસર ઝંઝેજની, આણુ ન લોપે કોય. ૩
૧નમથી કે પાતાળથી, નીકળશે વૃષ દૂત;
એણું જાણી અંતરે, બહારી ભાગે ભૂત. ૪
જેમ હાથિ લે સુંદમાં, અનાયાસ ૨અરવિંદ;
તેમ રાણી આ દેશ લઈ, બની “કેસરે હિંદ”. ૫

કુલણા છંદ.

રાજ અધિરાજ વિઠેરાચિયા રાણિયો,
કેસરે હિંદ કલકાળ લીધો;
પ્રીત પરિપૂર્ણથી આજથી પાળવા,
૩કથનથી જાણિએ કોલ દીધો;
પરમ પ્રેમે હવે અધિક ગણિ પાળશે,
ઠાળશે સર્વ અંતાપ પોતે;
એમ જાણી થઈ ભરતભૂમી ભલી,
જેમ શોભે શશી પૂર્ણ જ્યોતે. ૬

આજ આદિત્ય આભાસ ભાસે ભલો,
છે ભલી ભૂમિ સેનાચિ હાથ;
ત્યાં બુચો ત્યાં સુઆનંદ આનંદ છે,
વાયુની લહરિ એવીજ વાઈ;
શી કંટું સરસ શોભા અતી આજની,
રાજસુયજની રીત કીધી;

ઈંદ્ર દરબાર અનુસાર અતિ ઓપતી,
હિંદને આજ શોભાવ દીધી. ૭

લેખતાં દ્રવ્ય અધલાખનો ત્યાં વળી,
સરસ ૧કુતદ્રવ્યનો હોમ યાશે;
નાચશે અપસરા ...ારિ ગાંધર્વ જન,
પ્રીતથી ગીત ગુણ ગાન ગાશે;
સિંહ ને વાઘ ને નાગ ૨જલમ વળી,
શેરખાં પાકખાં સર્વ મળશે;
જે કદી સંપથી નહિજ જેડે વસે,
તે તણાં વૈર તતકાળ ઠળશે. ૮

દરજ સમ ભરતની સર્વ ભૂમી બની,
કાક કીધો ભલો કામ કામે;
શહેર પ્રત્યેકમાં સરસ શોભા બની,
દીપગાળા ધરી ધામ ધામે;
અહમદાવાદમાં આજ રચના બની,
જીવિત જોનારનું ધન્ય જાણું;
છાવણીમાં થઈ છોળ આનંદની,
વિવિધ રચના ધણી શી વખાણું. ૯

પાયદળ શસ્ત્ર ધરિ આવી ઉભું રહું,
જીત કરી જાણિયે સૈન્ય આવ્યું;
શોભિતે વેશ સરદાર સર્વ મળ્યા,
સર્વને સૈન્ય તે ભાળિ બાવ્યું;
તોય બંદૂકના ત્યાં ભડાકા થયા,
વિવિધ વાજંત્ર ત્યાં ખૂબ વાગ્યાં;
જાણીએ પૃથ્વિને પર્વતો વન તર,
લાભ ગણિ ગળવા ખૂબ લાગ્યાં. ૧૦

જે સમે સૂર્ય પશ્ચિમ ભણી સંચર્યો,
કેસરે હિંદની ભેટ કરવા;
તે સમે શેક હડીસિંગની વાકમાં,
માંડિ મિજલસ ભલી ભાત ભરવા;
સાદુકારો તથા સાહેબો સી મળ્યા,
લાયકી નિરખવા શોભ્ય લાગે;
રાજસુયજના જેમ મંડપ વિશે,
પ્રિય જતો જેમને પ્રેમ જાગે. ૧૧

જંગલમાં તથા જંગલ ગદાર પથ,
દિશિ દીવાની ઓરે અતીશે;

જેમ આકાશ પ્રતિબિંબ જળમાં દિસે,
તેમ તખતા વિશે સર્વ દિસે;
હોજ વિશાળ ત્યાં વર્તુળાકાર છે,
શોભિતા દીપ શુભ ક્રોધ શીશે;
ચંદ્ર ફરતું દિસે જેવું ચોમાસમાં,
વર્તુળાકાર આકાશ વીશે.

૧૨

૧વાંચિયો યત્ર યાછી શુભ સમાચારનો,
સાંભળી હર્ષ ઉભરાય હૈયે;
ચંદ્રનાં કિરણથી જેમ ઉભરાય નિધિ,
ઉપમા અન્ય શી એવિ દૈયે;
સરસ સરદારને માનપત્રો દધ,
કવિ તણું યેગ્ય સન્માન કીધાં;
સભ્ય લોકો તણું તેમ સન્માન કરી,
પુષ્પ ગૂલાબજળ પાન દીધાં.

૧૩

દોહરો.

સમાસદોને માન દધ, આપ્યાં ખીડાં એમ;
માનપત્રનાં માન દધ, આપે ખલિતા જેમ.

૧૪

ઝૂલણુ છંદ.

આજ આકાશ મંડળ દિસે આપતું,
ભૂમિ મંડળ વળી સરસ ભાણું;
રાજ મંડળ વળી રાજ દરબારમાં,
ભભકતું આજ અતિશે નિહાળ્યું;
લહરિ આનંદની આજ ત્રણ લોકમાં,
જાણિયે રાજતું તેજ ખૂલ્યું;
સરસ શોભા ત્રણી કેની હું વર્ણવું,
એકની નિરખતાં એક ભૂલું.

૧૫

આજ આ શહેરમાં સરસ રચના રચી,
અવનીમાં જેમ વેંટું આબ્યું;
ધન્ય સાબરમતી નીર નિરમળ વહે,
ધન્ય શ્રીનગર ભૂપે ભજવ્યું;
દીપમાળા ભલી હામ હામે દિસે,
લક્ષમાં લાવતાં ચિત્ત લોભે;

વાવટાની છબી શી કહું વર્ણવી,
મેધના ધનુષ સમ સરસ શોભે.

૧૬

છડરિયે હાર ને છડરિયે ચોક વળિ,
દીપમાળા બની લાલહારે;
ભદ્રના હાર ને ભદ્રના ચોકની,
દીકિ શોભા સઉથી વધારે;
દીકિ ત્રણ હારની પંક્તિ સોલામણી,
જેની કહું ઉપમા એક એવી;
શોભિતા જેમ શણગાર સજ્જને ઉભી,
લક્ષ્મિ ને શારદા શક્તિ દેવી.

૧૭

હાર હિરા મણી રચિત હથે ધર્મા,
ખૂંપ હીરાતણા શીશ શોભે;
લટકતાં લૂમખાં હોય હીરાતણાં,
નિરખવા સ્થિર થઇ લોક થોભે;
હાર કરી કમાતાં દિવાથી ભરી,
દેવિયે દામણી જેમ બાંધી;
દીપકો કમળ આકાર બે બાબુએ,
ચંદ્રવણમાં જાલ બે જેમ સાંધી.

૧૮

દૈસરેહિંદ જીવો ધણું એ રિતે,
અક્ષરો હામ હામે જણાતા;
જાણિયે અચળ એ છટ્ટીના અક્ષરો,
ધારયા આવી આપે વિધાતા;
ભદ્રનો ચોક છે યજ્ઞમંડપ ભક્ષો,
વેદિકા સમ નવો બાગ તેમાં;
સર્વ શોભા શિરે જાણિયે મુગટ છે,
શુક્તિ છે સર્વથી સરસ જેમાં.

૧૯

ત્યાં પતાકા ધન તોરણો બાંધિયાં,
બે પુવારા દિસે કલશ થાપ્યા;
દીવડાં શીવડાં રત્ન દીપક રચી,
દીપ દીપ્તાળને જેમ આપ્યા;
જાણિયે એજ જળપ્રલયના સમયતું,
અમૃતતણું નાવ ધસડાઇ આબ્યું;

૧. દલેકટર બારોડેલ સાહેબ.

૨. નગરોદની તરફથી દવિને શાલનો સિરપાવ આપતાં દલેકટર સાહેબે કહ્યું કે દવિરાજ આજ સારા અવસરે હવે તમને આ સિરપાવ આપું છું.

૧. તોરની દેવી જેને સિંહવાહિની અથવા વાધે-શરી કહે છે તે. ૨. હાન. ૩. જાણે કે સાબરમતીની રેલવેની જળપ્રલયમાં નાહાતું નાવ ધસડાઇ આબ્યું હોય એવે આકારે છે.

પક્ષી પશુ ઝાડ વાળિ સ્વસ્થરૂપિ સદિતને,
પ્રલયપથદી દોષ દુઝારિ લાગ્યું. ૨૦

સ્થીર છે ઝાડ કે તે કુનાર્થક છે,
વાવરા શદ બન્યા સરસ તેમાં;
છે રૂઠાં શિખરો સરસ મુદાન સમ,
દીપ મણિ માળ છે માથ જેમાં;
રક્ત ને પીત લીલા રૂઠા દંગલી,
ત્યાં પડે છે પ્રભા દીપ કેરી;
જેમ બાનુતણાં દિલ્હના બાસથી,
ક્રીડાવતુ કાંતિ દેખજે ઘણેરી. ૨૧

નિભિયો પૂત્ર દીસે નદી કપરે,
એવિ પશુ શુદ્ધિ દેખાય એમાં;
કાચળા આદિ જળ જેતુ કૃત્રિમ તથા,
નાવ તરતું મુશ્યું સરસ તેમાં;
મદ્ર અવસર બેસો આજ આ આવિયો,
સરસ ભભકો થયો ભદ્રાણી;
જાણુવી તે કૃપા જગત કર્તાની,
ભરતની ભૂમિ શ્રદ્ધ બાગ્યશાળી. ૨૨

ચળકતી સરસ ચોટા અને ચોટમાં,
દેખિયે દીપતી વૃદ્ધાપમાળા;
જાણિયે ધરણિયે જંગમર ધારિયા,
દાર દીરામણીના રૂપાળા;
રાગિ નક્ષત્રનાં ચિત્ર રંગિયામણાં,
ધૃત્વરે આભમાં જેમ કીધાં;
તેમ દીપાવડી દીપમાળાતણાં,
ચિત્ર વિચિત્ર જોભાવિ દીધાં. ૨૩

સૈદ્ધો વર્ષમાં આજના દિવસ સમ,
દિવસ આનંદનો આજ આગ્યો;

દરખથી લે વર્ણુ દેમ દીરા મથી,
વસ્તિયે જાણિયે છે વધાગ્યો;
આવિયા દેવ આકાશથી જીતરી,
જાણિયે આજ કિશરંભ જોવા;
પૂર્વજો આજ શું અવનિર્મા આવિયા,
પૂર્વ દીકર તે ખેદ ખોવા. ૨૪

કે ભલિ કૃમિયે નેત્ર લાખો કથી,
નિરંખવા આજ આનંદ આવે;
કે રૂઠાં રતનમંદાર આ કિશળી,
આપવા લોકને સરસ લાવા;
કે પૂરા પુણ્યથી આજ પૃથ્વી વિશે,
મણિતણો અધિક વર્ષાદ વરણી;
દીપમાળા તણાં સરસ દેખાવ તે,
કવિતણે દાસ એવોજ દર્શો. ૨૫

કિનળાં વલન છે આજ સૌ લોકનાં,
કિનળાં વત્ર પગુ આ પ્રસંગે;
કિનળાં ચોદ ઝોટાં વળી આજ છે,
રંગિયાં રાણિનાં મુગસ રંગે;
કેદખાનાતણી આજ કાળપ ગમ,
વાત ખીનતી ત્યાં થી કહેતી;
અવનિ આકાશ આભાસ છે કિનજો,
જુદિત જાન સરસ જોવાનિ જેતી. ૨૬

જવજો અનિ ધણું વર્ષ વિદ્યોરમા,
પાળજો દેશને પ્રેમ આપી;
જગત કર્તાનિ કરુણાથકા તે થજો,
સર્વ મુશી શિરે એક રાણી;
પૂત્ર પરિવાર સૌ પરમ મુખ પામજો,
જમજો જગતમાં મુગસ તેનો;
મુશ કરુણાથકી અધિક મુખપ્રદ થજો,
ઓ પ્રભુ વશમાં અમલ એનો. ૨૭

જેકના અમલથી અધિક વધા વધી,
જેકને અમલ ભય સર્વ જાગ્યો;
બાગ્યશાળી પ્રભુ આજ મુખ જોગવે,
જાણિયે આજ સતતુજ જગ્યો;
વસ્તીને જોખતા વિવિધ ધર્મન મળ્યા,
વાદો આજ વીનન જોવાં;

૧. તેમાં દિવા સ્વસ્થરૂપિના તારા જેવા દેખાતા દતા.
૨. દસ્યાણુકરી. ૩. તે દિવસ નવરંગોને બંધાયે તથા
ચોઠ માણેજી મચેરજી, ચોઠ નવરોજી પેરવનજી, ખાન
સાહેબ નવરોજી દેસાણાદજી, ચોઠ ખરજોદજી નસરવાનજી
વાણિયા, ચોઠ ચાદાપુરજી સોરાબજી ચોગવજી, ચોઠ ભરુસાઈ
પ્રેમચંદ અને સ્વામિનારાયણના આચાર્ય એએએ પોતાનાં
મહાન દિવાથી તથા વાવરાથી શ્રદ્ધાથી દર્શા. દારંગવાળા
ચોઠ કાવસજી મચેરજીએ સરસ દોશની એ દિવસ
મુશી કરી દતી.

૧. અમદાવાદના કેદખાનને પહાં વર્ષથી કાનો ફત
દગાવતા દતા મણુ આ વર્ષથી કાનો ફત લગાવે.

જીલમ સરવે ગયો નેથિ જીલમીતણો,
કારમાં ઉપજ્યાં સૂખ કેવાં. ૨૮

પુત્રનું પ્રેમથી માત પાલન કરે,
આપણું હિત સદા એમ કરશે;
વિવિધ વિદ્યાતણી ખૂબ વૃદ્ધિ કરી,
હેતથી હરકતો સર્વ હરશે;
દેશને શ્રેષ્ઠ અધિકાર તે આપશે,
પૂરશે આશ સૌ રૂડી રાણી;
ખૂબ દિલ ખુશિ થઇ બહુ સ્વરે ખોલજો,
સજ્જનો સર્વ જયકાર વાણી. ૨૯

દોહરા.

ધરવી વર્ષ અઢારસેં, ઉપર સત્યોતેર;
વર્ષ ખેસતે દિન બની, લાયક લીલા લેહેર. ૩૦

ચળકે નભમાં ચંદ્રમાં, અધિક તેજ આ વાર;
નિજ ૧દિનની છબિ નિરખિતે, પાગ્યો હર્ષ અપાર. ૩૧
અવર દિવસ કહિયે કિયો, ઉત્તમ આજ સમાન;
બંધિખાતે બંધંથી, છુટયા ૨બંધિવાન. ૩૨

દેજો હક આ દેશના, લેજો સુખે સલામ;
ઉરથી આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૩૩

મહારાણીની પ્રશંસા.

મનહર છંદ.

પ્રથમ રઘુની પછી કહીએ કુરૂની જીતી,
રહી હતી સુતી રૂડી ગાડી ધર્મરાજની;

૧. સોમવાર,

૨. આખા હિંદુસ્તાનમાંથી સઘળા મળીને ૧૫૬૮૮
કેનીઓ છોડવામાં આવ્યા હતા.

શુણી આજ વાણી વિઝોરિયા જે રાણી મહા,
રાણી કહેવાણી તેના તખત ને તાજની;
દેશમાં દોલત થાશે જનોનાં દરિદ્ર જશે,
કથાઓ લખાશે તેના રૂડા રાજ કાજની;
જોઈ જેમ શશી નર સાગરમાં ચડે પૂર,
ઉપજ્યો આનંદ ઉર ધન્ય ધડી આજની. ૩૪

વિશ્વમાં તો ક્યાંથી જોડ જડે વિઝોરિયાની,
દેવી જેવી હોય એવી સુંદર શોભીતી છે;
સતીપણું જેનું સર્વ કહે છે સીતા સમાન,
રૂપ જોધ જાણીએ જે એજ દેવી રતી છે;
લાયક નશીબદાર જાણિયે લક્ષ્મી એજ,
વાણી વિષે શાણી તે સાક્ષાત સરસ્વતી છે;
કહે દલપતરામ જે જે ઉપમા તમામ,
કવિયો કહે છે તે તો તેનેજ લાગતી છે. ૩૫

મેઘના સમાન જેનું મન છે ઉંદાર મોટું,
સાગર સમાન ગુણ ગંભીર ગણાઇ છે;
રાજનીતિ જાણવામાં જુઓ જે છે રામ જેવી,
પાંડવ સમાન શત્રુ હતવા પંકાઇ છે;
ભૂગોળ ખગોળ વિદ્યા લેદની ભણેલી ભલી,
સૃષ્ટિની રચના જેના મનમાં સમાઇ છે;
કહે દલપતરામ આ જગત કરનારે,
ખસે નરતત્વની ખનાવી એક બાઇ છે. ૩૬

દોહરો.

મહારાણીના સુગટનું, તપો જગતપર તેજ;
સ્વતંત્રતા ને ન્યાય શુભ, આપે અમને એજ. ૩૭

પ્રકરણ ૨ જું.

સ્વદેશવાત્સલ્ય તથા કુળાકૌશલ્ય.

દાહરો.

રાજ થયું શુભ આજ તો, સરવે સુખ સમાજ;
સ્વદેશવાત્સલ્ય થઈ હવે, કરો સુધારા કાજ. ૧

મનહર છંદ.

સુધારો કરો સ્વદેશી સ્વદેશાભિમાન ધરો,
ચીન તે વિલાયતી હુનર લાવો ચાહીને;
આગગાડી જેવાં નેત્રો અનેક તૈયાર કરો,
ઉઘમ આદરો કર્મનો દિવારો દાહીને;^૧
ધામે કામ કરો દેખાદેખી દ્રવ્ય ન વાવરો,
વિધાને વધારો અન્ય દેશ અવગાહીને;^૨
સંપ સન્ને કંઈ તન્ને વર્તમાનપત્ર વાંચો,
અફિઝવણી કરો ભણાવી કરી ડાહીને. ૨

દાહરો.

ખાજલગન બહુધા તન્ને, શુભ ચાલે ધરસુત્ર;
ઉત્તમ લક્ષણથી ગણો, ઉત્તમ કુળના પુત્ર. ૩
ઉચ્ચ સુદ્ધિવર્ધક ખતો, ધરો દેશની દાઝ;
સ્વદેશવાત્સલ્ય થૈ સહુ, કરો જોમ શુભ કાજ. ૪

સુધારો કરવા વિશે.

દાહરો.

હળી મળી હળવે રહી, પુરો જણાવી પ્યાર;
સંભળાવન્ને સબજનો, ધિરે સુધારો સાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

લખું વિનતી વાંચિને દેશિ લોકો;
જતી રિદ્ધિને દૂર રસ્તેથી રોકો;
અરે ભાલનો તોલ માની અમારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૨
ચડી ચાર પાસે જ્યાં રિદ્ધિ ચાલી,
ખળના ખુટીને થયા ખૂળ ખાલી,
વિમાસી હવે વાત વેગે વિચારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૩

છુટા છેક થૈને તમે વહેમ છાંડો,
મહા હીમતી થૈ હવે પાપ માંડો;
અરે આપણી સંતલીને ઉગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૪
થરો કદ ને વહેમ મધ્યે કુટારો,
ભયાં લોકના થોક મધ્યે છુટારો;
નહિ આવશે દુઃખનો એક આરો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૫
પ્રજા ને તમારી સુધારો ન પામી,
ગરીબીયિ છવે કરીને શુલામી;
અમેરીકનોની દશા ભર ધારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૬
જયું ચીન વીલાયતે લાભ જાણી,
નહિ તો થશે ધારણા ધળધાણી;
ન રાજો હવે હઠુ જૂઠો નકારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૭
સન્ને ભિવતા સબજનો સર્વ સાથે,
મટે આપણ આવતી આપ માથે;
અરે અંતરે વાત આ તો ઉતારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૮
ખશી જાય ને મચ્છ પાણી અખૂટે,
નહિ તદ્દે ત્યાં તણી પેર વૂટે;
નહિ તો પછી કદનો ક્યાં કિનારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૯
દશા દૂર દેશો તણી તો તપાસો,
તહાં વીચરીને વશી રાતવાસો;
સુરીતે શિખો ને રૂડા રોજગારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૦
વશી અખમ્માં લોક લે ખૂળ લાવો,
તમે ચોપથી ચાલ તેવા ચલાવો;
વડા દુઃખના ચાલ વેગે વિદારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૧

છુટે દુઃખ છે જો ઉપાયો છતાં તો,
સુખી સૌ વસો, શીઘ્ર દુઃખી થતા તો;
નચિતે નડે તે પ્રબંધો^૧ નિવારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૨

અરે સાંભળો સજ્જનો શુદ્ધ આ મેં,
રચ્યા છે રૂડા હંદ દલપતરામે;
શુભી રાખજો ચિત્ત વીચાર સારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૩

ઢાહરા.

લેશ ન આળસ રાખશો, જન વિદાન વિશેષ;
મહેનત કરો હમેશ તો, સુધરે સઘ સ્વદેશ. ૧૪
ધાસ મોહિથી ધઉં થયા, પશુથી મનુશ સમાજ;
એમ સુધરતું આવિયું, છે નસુતા હજી આજ. ૧૫
આગમોટ આ તો જુઓ, જૂનાં જુઓ જહાજ;
ફેરફાર કરતાં થયો, એમ સુધારો આજ. ૧૬
સુધરેલા સરખો ન થા, સુધરેલો થા વીર;
મીઠા^૨ જેવું નહિ ભલું, મીઠું ભલુંજ નીર. ૧૭
સખળા જન આ જગતમાં, કદી ન સુધરનાર;
ખાદા ટિંખા વગરની, પૃથ્વી નથી થનાર. ૧૮

કેતકી પ્રબંધ.

મનહર છંદ.

વેદના જપાવે મંત્ર વેદનાજ પામે રાગી,
વેદ કતે જોજો મટે વેદકતે જોરથી;
ભોજન ધરાવ્યા વિના ભોજ ન ધરાય રાય,
ગાયક દિશો દિશાથી ગાય કદી સોરથી;
વરસે ન વાદળા તે વરસે નવા ઉચ્ચારે,
ન દોહા મેં મોટા ધરા નદી દામે^૩ ઝોરથી;
ધારો દલ પક્ષાથી સુધારો દલપત કહે,
ધાય દૂધ ઢોંગથી ન, ધાય દૂધ ઢોરથી. ૧૯

૧. પ્રબંધ-બંધી. ૨. મીઠા જેવું-સવણ જેવું.

૩. સોરના નવા ઉચ્ચારથી.

કેતકી.

થાં ર ઢો	ધ	ઢોંગ થી ન
	દૂ	
	ય	
	થા	
હે ક ન પ	લ	પક્ષાથી સુ
	દ	
	રો	
	ધા	
થી ર મો	મેં	મોટા ધરા
	થા	
	દી	
	ન	
રચાઉવા	ન	વાદળી તે
	સેં	
	ર	
	વ	
થી ર સો	દી	શાદિશાથી
	ક	
	ય	
	ગા	
યરા યરા	ધ	રાચ્યાવિના
	ન	
	જ	
	મો	
થી ર જો	ને	જો જો મટે
	ક	
	દ	
	વે	
ગીરોમેપા	જ	પાવે મંત્ર
	ના	
	દ	
	વે	

સ્વદેશાભિમાન^૧ વિશે.

ઉપદ્રવજા પુત્ર,

મળી રહે છે ખગ એક માણે,
કરે સદુ અંપન દટ કાણે;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧

કહું કયા થી અધમાપિ કરી,
ધરો બનાવે મળિતે ધણેરી;
વિચારીતે વાત તમે વખાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૨

વનેચરો જે વનમાં વસે છે,
હળી મળી શરૂ સમા ધણે છે;
સ્વનતિમાં સંપ રહે રચાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૩

કુસંપથી કટ કરાડ માથે,
જુઓ દિસ નંપ સુસંપ સાથે;
ખરે ખરો છે ખપનો ઉખાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૪

કુસંપથી પાંડવ દોરવોએ
હડી પડી લાભ લિયો ન કોયે;
ધણેજ તોડો ધરમાં ધણાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૫

સુસંપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે,
કુસંપથી વૈભવ વિત વામે;
કરી પરીક્ષા પગમાં પિછાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૬

સ્વદેશનું સર્વ પ્રકાર સાઈ,
તમે કરો તે ગણિતે તમાઈ;
જરૂર એમાં જનવર્ધન જણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૭

મયે કદી સંકટ એક માથે,
સજો તમે દિમિત તેડ સાથે;

૧. આ દેશણે અભિમાનનો અર્થ મગરરી કરવો
નહિ પણ દેક જાણવો.

વગાધ જનું કદિ તે વગાણે,^૧
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૮

મળી રહ્યા હોત સ્વદેશ રાજ,
કહો કદિ કેમ મુકાત માલ;
પછી કરે શું મુગલો પડાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૯

જુઓ વિધી દીણિ ભક્ષી મુનેરી,
સુખે રહો સાદેબદીન^૨ ગોરી;
કુસંપથી શરૂ નહીં કદાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૦

પિપીલિકા^૩ સંપ કદી કરે છે,
મહા અહીનો પશુ પ્રાણુ લે છે;
ભલે અહીં^૪ હોય બલે ભરાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૧

કરો બને તેમ ઉપાય કોડી,
તન્ને અરિયા ઉરમાંથી ખોડી;
કુસંપથી અર્થ નથી સધાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૨

કદી કયા આ નિજ દેશ કામે,
દિલ વિચારી દક્ષપતરામે;
પ્રિયેચ્છુ પૂરાં વચનો પ્રમાણે,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણે.

૧૩

હાહરો.

સ્વદેક તેમ સ્વદેશની, લે નહિ જે સંભાળ;
ચોટે તેને ચાંદલે, ગાંડા કરી ગાળ.

૧૪

આ નીચે લખેલી કવિતા મુસ્તની એકુસ લાહ-
ણેરીમાં પ્રથમ સંભગાની હતી. એતા ૧૫૦ હતા.
સમાપતિની ખુરશીએ સ્કંદના આસિરવેદ માસ્તર
મહેરજાન ટી. બી. કૃતિસ સાદેખ ગિરાજના હતો.
સન ૧૮૫૧.

૫૫

૧. તે દેશ સ્વદેશી કુસંપથી પિઠાયા દે.
તેની મદદે આપણે પીઠાધ જનું તેની ગિરપેટા છે.
૨. સાદાજુદીન. ૩. પિપીલિકા-મદક.

માનાવ મારા મુલકનાં, અક્ષલમેદ અતૂલ્ય;
પકડી અધિણ કપાસને, દામ ન દેવે મૂલ્ય. ૫૬
વણરાબની વસ્તિના, સૂતા પુરૂષ સદાય;
જડે નહીં નર જગતો, જે મુજને લઈ જાય ૫૭
કોઈ પ્રયથ ન આંધરો, જ્યાં લગિ પીતળ પાત્ર;
આંખો મીચી ઉધરો, માણસ તે શા માત્ર. ૫૮
તે માટે ત્યાં મોકલો, વડો પરાક્રમ વીર;
તોડે હિંદુસ્તાનને, એ વો કોઈ અમીર. ૫૯
શુણિ બોલ્યો સરદાર નર, પુંડે માદરપાટ;
લાલું લક્ષ્મી લૂંટને, એ તો તજો ઉચાટ. ૬૦
શર તને સાબાશ છે, બોલ્યો હુનરખાન;
ચોંપ કરીને આવજો, છો જળમેદ નિવાન. ૬૧

ભુજંગી છંદ.

રૂડી ફોજ ત્યાંથી ચડી શ્વેત રંગે,
ભરાયાં ઘણાં નાવ બારે ઉમંગે;
સભ્યાં બાણ ચીનૈ શ્વેત સહાધ,
લઈ ફોજ ચાલ્યો મચાવા લડાધ. ૬૨
તુટે જેથિ લક્ષ્મીતણો તુર્ત કીલ્લો,
હડે શસ્ત્ર લે વીર ચાલ્યો હઠિલ્લો;
ધણે જોરે હિંદુ તણે દેશ આવ્યા,
હણી હાથી હિંદુઓને હડાવ્યા. ૬૩
કહે ત્રાહિ ત્રાહિ મુખે હિંદુ ત્રાડા.
ન ઉભા રહે હામ મેલીજ નાકા;
દિશે દીશમાં બાણ ફેંકે ફડાકા,
જતો જગતા શીર લાગે સડાકા. ૬૪
ધણે દેશ હિંદુ તણો ઘેરી લીધો,
ખરો કોટ લક્ષ્મી તણો ખંડ કીધો;
દિઠાં દેવળે શીખરો તોડિ દીધાં,
કમાડો વળી કારનં ખંડ કીધાં. ૬૫
રૂડ્યો ફોજ લેને ઉડ્યો હિંદુ રાજ,
રચ્યો જુલ્હ રાખી મહાદેવિ ગજ;
લડે લક્ષ રાખી હડે કોણ હારી,
કરી ચોંપ ચાલે બરી નાવ બારી. ૬૬
મચી એક ખીજતણુ દેશ માંહી,
કરે કીર્તિ વિસ્તાર પોતાને ત્યાંહી;
ન હારે ડરે કે ધરે પાવ પાછા,
કરે જુલ્હ મારે મરે શર સાચા. ૬૭

લહે એક ખીજતણું દ્રવ્ય લૂટી,
ખખનો ન એકે તણો જય ખૂટી;
ન કો કોયથી જુલ્હમાં જય જીતી,
ન કો કોયથી તે ફરે ફોજ ખીતી. ૬૮
ગડુડે વડી તોપ જંજળ ગોળા,
હડુડે મહા મેલના જેમ ટોળા;
ધણે મૂળે ધમ્મકારાધિ ધર્તી,
બણે બલી જેમ સિંધુની ભર્તી. ૬૯
ધણાં ધૂધવે આગનાં કોક્યાણાં;
ખખાં ફેંક તેનાં ન લાધે ઠેકાણાં;
તહાં કાયરો લોક ખૂણા તપાશી,
તજ હામ તે કામથી જય નાશી. ૭૦
ચકાવે મુછે તાર જે રાણિજયા,
રહે શઙ્ગ સામા બલા ક્ષત્રિયા;
તહાં ગાયકા નાયકા સિંધુ ગાંવે,
જુઝાઉ રવરે જુલ્હ વાળં ખખવે. ૭૧
શુરા શઙ્ગે સામસામા પ્રચારે,
તજ આશ જીવ્યાતણી શસ્ત્ર ધારે;
કહે માર મારો ફરે આંખ ફાટી,
ખરા આગળે જય તે કોણ ખાટી. ૭૨

કોહરા.

જાણુ થયું અમુરાણને, બોલ્યો તે બળવાન;
લક્ષ્મીને નહિ લાડી શક્યા, તુર્યો ન હિંદુસ્તાનના ૭૩
સોબળ તું સેનાપતિ, શઙ્ગ મુલક મોઝાર;
આ અવસર છે આપણી, કોઈ મદદ કરનાર ? ૭૪
શુણી સેનાપતિ ઉચર્યો, શુણો શાહ મુલતાન;
ખચે છે શુભ આપણું, વહેમખાન શુણવાન. ૭૫
જેને આપણી જમિનથી કીધા દેશનિકાળ;
જૂત જાડ ને ભોળપણ, જેનો વંશ વિશાળ. ૭૬
હાલ વસે છે હિંદુમાં, કષ્ટ અધિક કરનાર;
અવળો નિત્ય ઉપદેશ દધ, આપે કુર્મત અપાર. ૭૭
કામનિજાને તે કહે, વરજે નિઘાબ્યાસ;
કરવો નહિ નર કોઇને, કદિ પરદેશ પ્રવાસ. ૭૮
બણતર જે ઝાઝું બણે, નિર્ધન નિમચે થાય;
જિ બહુ પુસ્તક વાંચતાં, વ્યર્થ વખત વહિ જાય. ૭૯
સિંધુ રાજ. ૨. તજો.

એ રીતે ઉપદેશ બહુ વધતો આપે વહેમ;
આળસ ને અમાન પણ આપણું ઇચ્છે ક્ષેમ. ૮૦

હરિગીત છંદ.

પણ એક શત્રુ આપણો, થના ન દે મન ભાવતું,
એથીજ ઝાણું જોર આપણી; ફોજનું નથી કાનતું;
સરદાર સાહિબ લોક ને, એ લોકનું અતિ પ્રિય કરે,
સમભાવ રાખે સર્વ શિર, દિલમાં દયા ધરથી ધરે. ૮૧

અમાન આળસ વહેમના; થઈ શત્રુ સમ લાગ્યા રહે,
દિત ચહે હિંદુસ્તાનનું, તજ કપટ નિત સાચું કહે;
પુસ્તકોશળા પાઠશાળા, વિરથિ વિદ્યા વિસ્તરે,
કદિ ગરથ ખરચે ગોંઠનું, સડ લોક જેથી સૂઝરે. ૮૨

અતિ શુભ વાતો આપણી, ખેદ જની રહે ભાખતા,
સંચા ખબરના સર્વસ્થળ, રતિએ ગુપત નથિ રાખતા;
પેસાર ને નીકાળ તમ, દરબાર ચિત્રે ચિત્રમાં,
દેખાડિ હનિયાને કરે છે, ચતુર હુનર ચરિત્રમાં. ૮૩

કોહાડી સાથે કાકનો, હાથો મળે તર નાશ છે,
અરિ તેમ દેશી આપણા, જેના તહો સહવાસ છે;
સાહિબ સલામત ગરિબપરવર, શુભો હુનરખાનજી,
કોઈ વખત તમને આધિને સોપશે હિંદુસ્તાનજી. ૮૪

ભય ભારિ અમને એહતું, ખીનચક્રી બિહિતા નથી,
મન સાચિ કરીને માનજો, જે કથા તમ આગળ કથી;
શુભિ ખોલ હુનરખાન ખોલ્યો, છેક વાત ન છંડિયે,
પડિયે જહાંગિ પરવશે, મન રાખી સામા મંડિયે. ૮૫

ખુદ મદદ તો કરશે ખુદા, ચિનદેશથી ચઢી ચાલતું,
હુઠવું દેવળ લંકિમનું, પોતાનું ખોલ્યું પાળતું;
પણ જાણજે જો ચંચળો, તું પડિશ હિંદુ હાથમાં,
પડશે પછી તો આપણા, ભંગાણુ સવળા સાથમાં. ૮૬

કોહરો.

ચઢી ફોજ બડિ ચિનથો, બહુ ગાળું બસાંડ;
કાગળ કાચ બિલોર તજ, સોમલ રેશમ ખાંડ. ૮૭
ચાક શરકડી સાદિ, ક્યાક આદિ આનેક;
ચડિ ચાલ્યા હિંદુતણી, તરત તજના રેક. ૮૮

તોરક છંદ.

ચઢી ફોજ મહા બળિ ચીનતણી,
બલિ ભાતથી હિંદુસ્તાન ભણી;
વજીરન વિચાર, કરી ઉચરે,
લડના કુશલ માન હમંગ ધરે. ૮૯

શુભિને શુરનીર અરીણુ હુથો,
કર મેલિ મુછે રિપુ શીશ રુથો;
ધનચામ સ્વરૂપ સુગુણુ ધણા,
તન રોગ હરે જન રોગિતણા. ૯૦

વણુ કાળ ન રોગ મિલાપ ગમે,
દિન દીન મિલાપથિ દેહ દમે;
હણિ જોર વળિ ધન તુર્ત હરે,
કિરતી હણિ ગર્ધવ તુલ્ય કરે. ૯૧

સજિ સેન ચિતે ધરિ એજ ચડ્યો,
ચિન ચોક વચે જલ આપ આડ્યો;
ધન હુડી ધરે નિજ પૂર પ્રતી,
પરદેશ વિશે કરિ પ્રાંદ ગતી. ૯૨

કોહરો.

અશિષુસિંહ ચિન જાપરે, બહુ લડિયો નિમિષ;
ચિન હિંદુ વચ્ચે વધ્યો, ધરણી ઉપર ધંધ. ૯૩

શંખધારી છંદ.

ધરે ધંધ બારી, મરે મદ નારી;
હરે ફોજ ટોળા, હરે આમ ગોળા. ૯૪

હરે દીલ કાચા, મરે ચર સાચા;
કહે માર મારો રિપુને વિહારો. ૯૫

તુટે હાથ માથાં, ખુટે ખૂબ માથાં;
પટે જોર પૂરા, વટે વીર થરા. ૯૬

દેશે હામ પૂરે, તજે ત્રાસ ફરે;
ખરે દીલ ખેલે, મદા બાણુ મેલે. ૯૭

મળી મદ મંડે, રિપુ ખડગ ખંડે;
ભયે ભૂમિ ભાસે ન મોંજ નાસે. ૯૮

પડે તૂટી પાળા, ખુદા કાણુ આળા;
ધરે લોક ધારા, પડે આરપારા. ૯૯

લડી માર લાજે, લાલા ગંગ ભાજે;
વિરો લોક વાજે, જલો જુદા જાજે. ૧૦૦

પ્રલેખણ કેવો, હરે શબ્દ એવો;
ગિરી જેમ ફટે જતા ગર્મ ફટે. ૧૦૧

થયો તો ન થાયો, સુમંથ ગચાયો;
વડો ધંધ વીલ્યો, જુદો હિંદુ જલ્યો. ૧૦૨

ચોપાઈ.

લૂટિ મુલકં હિંદુનો લીધો, દશે દિશામાં ડોકો દીધો;
વશ કરી જન ઉઘમ પુરવાળાં, તે ધર જડયાં વિલાયતીતાળાં.

ઝૂલણા હંદ.

જુલ્લ વણરાજ પરદેશિ વૃપસાજનો,
જાજની વખતમાં અધિક એવો;
દિલિ પ્રથિરાજને એવજના મુલકથી,
ધોમ જાગ્યો હતો ધંધ જેવો;
ધીર શરવીર તે નીર માગે નહીં,
સ્થિર ઠરિ નવ શકે એક હામે;
મેહેલમાં બેશિ જે મુછિયો મરડતા,
કરડતા દંત આવ્યા ન કામે.

૧૨૨

નાશિયાં લોક વેપારિ તે આસિયા,
દાસિયા નાસતાં દરિ ન દેખે;
દાલ તરવાર તજિ બડ નરો ભાગિયા,
લશ્કરી લોક લાં કોણુ લેખે;
ધમધમે ધરણિ લાં કાથરો કમકમે,
ખમખમે ખડગ નર થાય ખેદી;
કેકના હાથ પગ કેકના ભાગિયા,
વાગિયાં બાણુ તનત્રાણુ^૧ બેદી.

૧૨૩

થાય ધડુડાટ રથ બાણુ સડુડાટ વળી,
તોપ ધડુડાટ ગડુડાટ જોળા;
કટક કડુડાટ પડિ શીશ દડુડાટ ફડી,
વ્યોમ દડુડાટ ધ્વજ રંગ ધોળા;
પુખ્તની સેજમાં જે નરો પોદતા,
જોદતા સાલ દુસાલ અંગે;
તે નરો તરફડે ખખ રણુલેખમાં,
ચડબડે કેક ટકી એક ટંગે.

૧૨૪

ભાગિયાં હાડ પણુ લાજમાં લાગિયા,
લાગિયા કેક નર જુલ્લ લડવા;
જાગિયા કેક નર મોહમુર્છા થકી,
ખાગિયા ક્યાં કહી બેસે રડવા;
લૂટિયા કેકને કેકને ફૂટિયા,
ચૂંટિયા છોડ જમગ છાજ કરા;
કોષ નધિ વાર કરનાર આ વારમાં,
જેને દરબાર જન ખાય ફેરા.

૧૨૫

કોષની જનનિયે સુંઠ ખાધી નથી,
હામ હૈએ ધરે આજ ટાણે;
જે હુનરખાનને પકડિ કને જકડિને,
આપણા દેશમાં તુરત આણે;
ક્યાં ગયા હિંદુમહારાજ પાટણુપતિ,
જે લડયા ખુબ પરભાસ લૂટયે;
આ સમે કેમ એ તુરત નથી આવતા,
ગામમાં લલિમતું ધામ વટે.
હિંદુ વટલાવતાં જવન બળ ફાવતાં,
આવતા સવ શીવાજ વહારે;
ક્યાં ગયા જે હવે હિંદુને જાળવે,
દરિદ્ર નિજ જાત જોરે વધારે;
કોણુ હિંદુ ધણી રાખિ ચિંતા ધણી,
જાતું પરદેશ ધન બંધ કરશે;
હડહડી ચાલિયું કેમ રહેશે હવે,
વટિયું ટાંકું જળ કેમ ધરશે.

૧૨૬

૧૨૭

દાહરો.

વિકળ સઠળ હિંદુ હવે, સુજે ન એકે દીસ;
આપણુકાર સુભાળીને, કહે નમાની શીસ.

૧૨૮

પધરી હંદ.

મંડળા સિંહનર એક નામ,
હથે છે એજ આવસ્ય ધામ;
લખ કુબજીની નીદ્ર જાણિ,
સૂતા છે સોડ તે એષ્ટ તાણિ.

૧૨૯

નહિ તો લિલેલ મુચકુંદ નીદ્ર,
પોદયો પલંગ શરવીર છીદ્ર;
દીસે હજૂરમાં ચોકિદાર,
સહ જૂપ શેક તે સાહુદાર.
તે સર્વનેજ નિજ ધાગમન;
આલસ્યખાન ને અપિગમ,
આડા છે વીર સુખાલસે.

?

કરે મંડળીક જાગે નેવન
તે મંડળીક છે શરવનુ દિવસ કરતાં દાલ
બહુ જુલિવેત પલ્લવતિ ર છ.)
જાગતો થાય એકે હિંદુ ૧૩ ખુમાર.
તો જરૂર હુનરમાં નિજ

લે યંત્રખાનિ ઉપાડિ ત્યાંધિ,
કપિ જેમ વૈદ્યધર લંકામાંધિ;
લડનાર લોકને દે કનામ,
તો ફરિ વસાય ઉઘમગામ. ૧૩૩

થાણાં થપાય વળિ ચિન વિલાત,
જાણવા શુનુ છળભેદ ધાત;
હુનરનાં લાવિ હથિયાર ખેંચી,
વળિ દેશિ લોકને દેખ વેંચી.

વણુ મંડળીક ક્ષલાંડ મધ્ય,
નથિ હુનર જોડ કરનાર જુદ;
જગતાં વીર જો જશે કાળ,
કરશે દરીદ્ર હિંદુ વટાળ. ૧૩૫

હાહરા.

ભાષકનાં ભાષણુ શુણી, ક્યાં ઉપાયો કોહ;
નર મંડળી જાગ્યો નહીં, સુતો તાણી સોહ. ૧૩૬

હરિગીત-કુંદ.

વડિ સોહ તાણી સુતો જાણી, નીદ્ર આણી નેણમાં,
તેને જગાવા ગલમયાવા, વિવિધ આવા વેણમાં;
ભુંમળ સમાને વર્તમાને, પત્ર કાને ઘૂલવે,
ચોપાસ જ્યમકે દોલ ઢરકે, વિર ન ચમકે જીલવે. ૧૩૭

ભાષક ઉચારે વારે વારે, જન ચોકારે બહુ મળી,
ફિટકાર લાગે અંગ ભાગે, પણુ ન જાગે મંડળી;
ચિહકાર વાણી વહે તાણી, ઉઠે જાણી એ થકી,
તોપો વછોડે કાન જોડે, નીદ્ર તોડે તે થકી. ૧૩૮
ઉપાય ભારે ક્યાં જ્યારે, પાસું-લારે ફેરવ્યું,
ખોલ્યો ન વાણી જ્ઞાન આણી, મન ન જાણી મેળવ્યું;
હડી ગણજ આશા જોષ તમાસા, બણે ભાષા ભાષકો,
રાજ્ય જનનાં દેશિ જનમાં, ધારિ મનમાં ધાણકો. ૧૩૯
હિંદુસ્તાન તરફ

હાહરા.

વિચારિ મંત્ર મંત્રી યંત્રખાન
તપાસિ કૈક ચર વીર ધીર ૧૪૦
અનેક રંગ અંગ નંગ છોડતો

અપાર તાજ તેજ વાર પ્રેરી પરદેશી લોકે,
વિચિત્ર ચિત્રવંન વસ્ત્ર સ્ત્રી ખ્યાત થૈ ખરેખરી;
અનેક રાજ કાચનાં અરો લોક હાય હાય ગાય,
જોય નહીં ઉચરી;

પૈસાનો બ્યાંથી પૈસાર બહુ થયાં બંધ ૧૪૧
આજસ અપાર અતુલોગ હાથીએ કરી;
જોજ ગજરાજ આજ કુંભ કાપવાને કા
જોષએ જરૂર હડિસિંહ સિંહ કેસરી. ૧૪૨

(પરિકરાલંકાર.)

હાહરા.

યંત્રખાનના દ્વારમાં, આજસ હસ્તી આજ;
કેસરિસિંહના સુત વિના, કાણુ હણે ગજરાજ. ૧૪૨
સુતો જગાડે મંડળીક, કરિ પૂરો પોકાર;
કર જોડી તેને કંદે, વંદન હું બહુ વાર. ૧૪૩

સમાચાર પત્રને વિનંતિ.

કવિત.

વાર વાર નમસ્કાર તને સમાચાર પત્ર,
કંદે છું ઉચ્ચાર તે વિચાર ચિત્ત ધારને;
સર્વ લોકા હિતકાર કહેજે આ સમાચાર,
અર્થ તારા નામનો સમર્થ થૈ સુધારને;
જાણીશું અપાર ઉપકાર તારો તો આ વાર,
આપશું આશીષ આવા સમામાં ઉગારને;
જગશે જો મંડળીક વીર દુઃખ ભાગશે તો,
લાગશે અધિક પુણ્ય તુજને અપાર જો. ૧૪૪

હાહરા.

વર્તમાન કાળે જાની, વર્તમાન જો વાત;
વર્તમાન પ્રિય પત્ર તું, વેગે કર વિખ્યાત. ૧૪૫
આ ચાલુકના અધિપતિ, ચિત્તધિ ન કરને ચૂક;
ઉઠાડ મંડળી ઉપથી, ચમકાવી આપૂક. ૧૪૬
જમ જામે જમશેદ તું, શુભ ભાષણનો સાર;
કહે તારા નામેરિને ચિત્તમાં કરે વિચાર. ૧૪૭
દરપણુ નામે દોરત તું, જન મંડળિ જગાડ;
હાલ અવસ્થા હિંદુની, ડહાપણથી દેખાડ. ૧૪૮

પ્રભાકર પત્રને વિનંતિ.

સવૈથો.

જ્ઞાન પ્રકાશ અવાસ કરી કર નાશ અજ્ઞાન અધારે,
ઊંઘ ઉઠાડ ઉઠાડ મહાખળિ, મંડળિ સિંહ મહાજુદ સાહે;
ઉઘમસ્થાન નિઘ્રમિને, દરશાવ શુણી પરણીપત મારે,
સાર્થક નામ સદા કરી લે તું, પ્રભાકર પત્ર પ્રભાકર તારું. ૧૪૯

૧. જામે જમશેદનો નામેરી સર જમશેદજી જીજીલાલ.

(શ્લેષાલંકાર.)

સવૈથો.

પ્રજા પ્રજા દિલને દહનાર, ઉઠ્યો ઉત્પાત સમુદ્રથિ ગાળ,
લક્ષ્મી હરી પરલોક ગયા લક, કોણ હળાહળ લે થઈ રાજ;
આજધુરંધરતાધરિલે કોણ, આજગતો બનિભાતપિતાજ,
રક્ષણવિધવિચક્ષણુતે, કહાંઆજ ગયા મહારાજ શિવાજ.

નારાય છંદ.

શુભી સ્વદેશી સર્વ આ વિચાર ચિત્ત રાખજો,
સભા વિષે સદાય ભાવ આજ રીત ભાખજો;
કરી ઉપાય કોઈ મંડળીકને જગાડવો, ૧૫૧
ક્યાસને કશેડ જોર આપવું સુધારિને,
વિશેષ તો સ્વદેશ જોર એ થઈ વિચારિને;
ધણી હુકન ચીન ને વિલાતમાં ચલાવવી,
તથાપિ ત્યાંનિ રીત રાજગાર મધ્ય લાવવી. ૧૫૨

દોહરો.

કદી કહેશે તે કશું, નથી અમારું કામ;
સાચું તો પણ આ સભા, દિલ ખોલ્યાતું કામ. ૧૫૩
મંડળી આ મળવા થઈ, કોટિ થશે ઉપકાર;
જાન પ્રમાદર પ્રગટશે, હિંદ દેશ મોઝાર. ૧૫૪
હકા દેશ શુભરાતમાં, જોડ વર્ષમાં જમ;
જે પુસ્તકશાળા બની, બનશે અદકી એમ. ૧૫૫

છંદો.

પુસ્તકશાળા થઈ, નકી અજ્ઞાનજ ટળશે,
સમય સમયપર શુદ્ધ, સભા સજ્જનની મળશે;
ભાસ ભાસમાં નવિન, પ્રવિન જન ભાષણ કરશે,
શ્રોતા વધશે સદા, સકળ જન એમ સુધરશે;
પછિ જાણશેજ રાજ પ્રજા, વર્તમાન લેધ પાંચશે,
વળિ વિગતે વાત વિચારશે, પાંચ મળ્યા તો પાંચશે. ૧૫૬
કવિત.

જન સુધારાનું મૂળ જાણવી વિદ્યા જરૂર,
વિદ્યાનું છે મૂળ શાળા પુસ્તકોની પાઠની;
પાઠની પુસ્તકોની શાળાએને સદાય કરો,
કરો પરમારથ મળાવી સુડી ગાંઠની;

૧૨ી. ૨

૧. અમદાવાદમાં તથા સુરતમાં.

તારશે અજ્ઞાન નદી તમારી પ્રજાને તેહ,
પ્રાંત નદી પાર હોડી કરે જેમ કાઠની;
આજથી ઉદ્ધોગ જ્યારે આરંભશે અહોનીચ,
સુધરશે સર્વ પ્રજા વર્ષ મધ્ય સાઠની. ૧૫૭

જે પાપથી હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી
સમુદ્રમાં પડી તેનો

છંદો.

સંપડી એક સમે, પધાર્યા પૂનામાંહી,
રાજા બાજરાજ, કિયું સન્માન ન કાંઠી;
ચડ્યો ક્રોધ રૂપિ ચિત્ત, ભૂખનો ધનમદ ભાળી,
શાપ દિધો રૂપિ આપ, બળવી હાથે તાળી;
સાગરમાં હિંદુસ્તાનની, પડો લક્ષ્મી આ પાપથી,
પછી તુરતજ લક્ષ્મી ત્યાં પડી, સંપડિના શાપથી. ૧૫૮

લક્ષ્મી મળવાનો ઉપાય.

મુસલમાન ને હિંદુ, શુભો મુજ દેશિ સમસ્તો,
કહિયે કાળો નાગ, ચીન વિલાપત રસ્તો;
તેનું કરો નેતરું, રવૈયો ખોટ બનાવો,
સાગર મંથન કરી, કરી લક્ષ્મી ઉપજવો;
નર હિમતવાન મુજે રહો, પુછો જે હર ખાપ છે,
લક્ષ્મી મળવાનો અશલથી, એકજ એ ઉપાય છે. ૧૫૯

દોહરો.

જે દિન જાગે મંડળિક, દેશતાણું હુખ જન્ય;
ભાષણ પરિપૂર્ણ થયું, જય ખોલો જગરાય. ૨૬૦

પુષ્પિતાગ્રા.

મુનિ નથ નવ મૂ મિતાદ પૌષે,
મુકુતશકસ્યહિ વિક્રમજિતશ્ચ;
ભવતુ શુભદમંત્ર ભાષણમે,
મદનતિથોઃ વ્રતિનેષુ.

૧. આ કવિતા રચાને રાજેન્દ્રસ ચર્ચામાં ને
ખવાને પ્રશ્ની ઉપજે છે કે તે દિવસ કરતાં દાઢ
જો સુધારો થયો છે. (આવૃત્તિ ૨ છં.)
૨. એવન ૧૮૦૭ ના પોષ શુદ્ધ ૧૩ સુપવાર.

ગરબી.

દેશી મિત્રો દુઃખ સરવ ટાળારે આપણા દેશનું;
કાંઈકાજ કરો રાજનવલ આબું છે હુનર નરેશનું. ટેક.
દોલત ગઈ પરદેશી હાથે,
તે મોટી બૂલ તમે માથે,
તમે સંપ ન રાખ્યો કોઈ સાથે. દેશી મિત્રો. ૧
આ વખત જુવો તમે વિચારી,
નિરધન થઈ ખેડાં નરનારી,
કઈ ધુળ મળ્યા ધંધાધારી. દેશી મિત્રો. ૨
તમે દિવસે સૂતું દૂર ધરો,
બલે વિદ્યાના ભંડાર ભરો,
હવે જાગૃત થઈ કાંઈ જુક્તિ કરો. દેશી મિત્રો. ૩
તમે સગા કુટુંબમાં સંપિ ફરો,
વળિ દેવાદાર ચતાંજ હરો,
તમે નિત્ય ધટાડો નાતવરો. દેશી મિત્રો. ૪
ધન મળતાં તુરત ગરવ છાંડો,
તમે મોટાં કારજ નવ માંડો,
શુભ સમજે મદ મેલો ગાંડો. દેશી મિત્રો. ૫
સુધરાઈના સ્નાદ સદા આખો,
મન ઉઘમમાં અહોનીશ રાખો,
શિદ્ધ ભાગ્ય લખ્યું થાશે ભાખો. દેશી મિત્રો. ૬
પડતર પૃથિવ તે ખેડાવો,
ઉગશે જો ત્રણ વખત વાવો,
નિર ઉધમિ ઉધમમાં લાવો. દેશી મિત્રો. ૭
અદાલત અરજ અજાણો,
હુઆઓને લાંચ ન સોંપાવો,
દો ચુકવી ધરમેજે દાવો. દેશી મિત્રો. ૮
તમે ચીન વિલાત બણી આલો,
ઉચકરીને હિંમત આલો,
ઠીક સમજે વેહેમ તજો ઠાલો. દેશી મિત્રો. ૯
લક્ષ રાખીને ધંધે લાગો,
શિદ્ધ બાકીને પાર ધીમાજો,
મહા પ્રભુથી પૂર્વ મિદદ માગો. દેશી મિત્રો. ૧૦
વળી હૈયામાં હિંમત આણો,
જન સવળાને સરખા જાણો,
શિદ્ધ તુચ્છમતિથી મન તાણો

પરદેશી હુનર પ્રગટ હરો,
સંચા ને યંત્રો સિદ્ધ કરો,
દલપતની વિનતિ દીધ ધરો. દેશી મિત્રો. ૧૨

દોહરા.

કષ્ટ લાણી નોકર થયા, કમાય છે કષ્ટ બ્યાજ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા બ્યાજ. ૧
કષ્ટ જનને જાગીર છે, કષ્ટ કરે છે રાજ;
દશા સુધારે દેશની, એ તો વિરલા બ્યાજ. ૨
એકલપેટા અતી ધણા, કરે સ્વાસ્થ્યે કાજ;
દાઝ ધરે ઉર દેશની, એ તો વિરલા બ્યાજ. ૩
શું થયું ને શું થાય છે, શો થાશે પરિણામ;
ભવિષ્ય ભાવ વિચારતાં, દાઝે દલપતરામ. ૪

કપાસ વિશે.

(સને ૧૮૬૩ માં અમેરિકામાં લડાઈ ઉઠ્યાથી
હિંદુસ્તાનના કપાસનું ઘણું મુલ આબું છે તે વિશે.)

દોહરા.

લડિ લડિને ઈંગલાંડની, આણી દોલત આજ;
હુનરખાન હરાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૧
હિંમત ધરી તેં હાલમાં, કીધું અદ્ભૂત કાજ;
લાબ્યો લક્ષ્મી લૂટિને, રંગ તને વણુરાજ. ૨
ખનિયાં મેડી માળિયાં, છેક હતાં જ્યાં છાજ;
તેં નિજ જન તાજ કર્યાં, રંગ તને વણુરાજ. ૩
જુદ્ધ કરીને જીત્યો, તેં શિર ધરિયો તાજ;
હારી હુનર હેડો પડ્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૪
વૈર ધરી બહુ વર્ષનું, દિલની કાઠી દાઝ;
વળતર સખળું વાળિયું, રંગ તને વણુરાજ. ૫
હુનરતણાં હથિયાર પણ, લાબ્યો કરી ધલાજ;
સાંચાનો સંજહ કર્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૬

૧. કાઠમાં શેઠ ગેરામજી જીજ્ઞાસાઈના મકાનમાં
મુંબાઈની જ્ઞાન પ્રસારક સમા મરાઠા હતા તેમાં
શેઠ રસ્તમજી જમશેદજી જીજ્ઞાસાઈ વગેરે ધણા પારસી
ઉધમજી તથા કંકર ગોઠજીદાસ તેજપાળ વગેરે ધણા
સાર્થક નોંધણીઓ બીરાજ્યા હતા. તેમાં પણ આ હુનર-
૧. જોને જમણી કવિતા સંસળાવી હતી. ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં.

તેં પોતાના દેશની, સરસ કરી શોભાજ;
 સુવરણથી શોભાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૭
 આ અવસર તારી અધિક, લાખ ગણી વધી લાજ;
 મરદ થઇ જશ મેળવ્યો, રંગ તને વણુરાજ. ૮
 વણુરાજ જગમાં વડો, ઉઠ્યો એમ અવાજ,
 અનમ્ર કષ્ટક નમાવિયો, રંગ તને વણુરાજ. ૯
 યાગ બગી ને ગંગલા, શોભીતો ધર સાજ;
 તે મેળવિયાં તેં બહુ, રંગ તને વણુરાજ. ૧૦
 તું લાવ્યો બહુ આ તકે, જરનાં ભરી જહાજ;
 મજુર કર્યાં શ્રીમંત તેં, રંગ તને વણુરાજ. ૧૧
 ભણુક પણુ વૈભવપતી, કર્યાં ગૃહસ્થ ધણાજ;
 દિલ સાચે દલપત કહે, રંગ તને વણુરાજ. ૧૨

દેશ સુધારા વિશે.

છપ્યા.

વીર વડો વણુરાજ, આજ પંકાયો પૂરો,
 લાખ ગણી થઇ લાજ, કાજ કીધું થઇ શરો;
 જગમાં કીધી છત, રીત રૂઢી વળી રાખી,
 બલાં ગવાયાં ગીત, પ્રીત પામ્યો ભય પાખી;
 પરવશિયો તે પરદેશમાં, ફોજ વિના પણુ ધાવિયો,
 તે દેશતણી દલપત કહે, લક્ષ્મી લૂટી લાવિયો. ૧૩
 સધળે ઉઠ્યો સોર, જોર એવુંજ જણાવ્યું,
 વળતર વ્યાજ સહીત, વિત આ દેશ આણાવ્યું;
 કરી પરાક્રમ પુનર, હુનરને ખૂળ હરાવ્યો,
 વણુ અડચણ આ વપ્ત, તપ્ત ચડિ તાજ ધરાવ્યો;
 બહુ નિજજનને બખશીશ દધ, કષ્ટ સાજતાજ કર્યાં,
 દેખીતા દીન દરિદ્રને, ધનવંતા કરીને ધર્યાં. ૧૪

હુનરનાં સાધનો વિશે.

દોહરો.

આ હુધર આ દેશપર, નજર કરો દિનનીશ;
 હુનર કળાનો હય હવે, દોડાવો જગદીશ. ૧

સ્વદેશિયો પ્રતિ ઉક્તિ.

કળથી કટક કપાય છે, ચિતમાં જુઓ વિચારી;
 જોરથી જુદુ છતાં તો, સિદ્ધ કરત સરદારી. ૨

મનહર છંદ.

સાધવા હરેક કામ સાધનનો શોધ કરો;
 સાધનથી ગરીબ છતે મોટા મહીશને;
 સાધન વિનાનો શરો કહો તે શું કરી શકે,
 સાધનથી એકલો પૂરો પડે પચીસને;
 એક થોડો એકજ પુરપને ઉપાડી શકે,
 વીશ થોડા હોય તો વાહન થાય વીશને;
 દાખે દલપત શ્રેષ્ઠ ગાડીનું^૧ સાધન હોય,
 બે થોડા ઉપાડી જાય પુરૂષ પાંત્રીશને. ૩

છાપાખાના વિશે.

દોહરો.

લલિયા સો લખતાં છતાં, વર્ષ એક વહી જાય;
 એક દિવસમાં એટલું, છાપથી જુઓ છપાજ. ૪

મનહર છંદ.

કાળાં કાળાં પ્રેત પણુ પડિતો કહે છે પ્રેસ,
 આવેલાં યુરોપમાંથી ભાસે પડે ભારે છે;
 દીઠું તેનું ડાચું નથી દીસતા ઉપલા દાંત,
 હેઠલા હરેક દાંત દાદને આકારે છે;
 ખવરાવે કોઇ તોજ ખાય છે ન ખાય હાથે,
 ધરમ પરમહંસ જોયો પોતે ધારે છે;
 ચાવી ચાવી ચાળવીને કુચા જે તે કાઢી નાંખે,
 આંખે ચાવી લોકો રસ ઉરમાં ઉતારે છે. ૫

દોહરો.

વજ્ર ઉપજ્યાં રૂવિના, તલવીણુ નિપજ્યું તેજ;
 ખસક જુઓ ભૂખંડમાં, એ ખોદાનો ખેલ. ૭

ચોપાદ.

ખલક જુઓ ખોદાનો ખેલ, પાવક પાણી ખનિયા ખેલ;
 ઘિર ગાડાં તે જંગમ થયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૭
 જે વિજળીનું ચપળા નામ, કરવા લાગી જનનું કામ;
 અંદેશનાં કથનો કલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૮
 મોતી લાગી દેડ અમાર, દોડા પૂરા પૈસાદાર;
 રાજતનુજ રહવડો રંગો, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૯
 દેવ વિમાન પડે પીગા, જાનવિયો પાખ્યા વૈમાન;
 જન ઉડી આકાશે વહી, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૦

૧. ગાડી-આમનીખસ.

દિનમાં મર્યાદા લખાણા લાખ, સહસ્ત્ર લોકો પૂરે શાખઃ
 ૧૭૩ કામ લલિયાનાં લલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૧
 વણુકર યંત્રે વસ્ત્ર વણાય, જુડિત તે અદ્ભુત જણાય
 મનુષ્યશ્રમ દુખ સાંચે સલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૧૨
 જે ચીથરાં ઉકરડા ભેગ, એતો પણ કીધો ઉપયોગ;
 કાગળકરી પુસ્તક પ્રગટિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૩
 હય, પાડા, બળદોનાં હાડ, જેથી ખૂબ ભરાતી ખાડ;
 એ પણ ઉપયોગે આવિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૪
 જાતે નીચ હતા નાદાન, તે તો વડા થયા વિદવાન;
 ઉત્તમ કુળ બગડી મુડિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયા. ૧૫
 જે કુળનો કરતા ધિક્કાર, એ ઉત્તમ પામ્યા અધિકાર;
 ચાહન તેને સૌએ ચલાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૬
 જળ ઠંકાણે થળ થૈ રહ્યું, થળને ઠંકાણે જળ થયું;
 એ કહેવતનાં પણ પેખિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૧૭
 પડતર ક્ષેત્ર થયાં ખેડાણુ, વળી રેતીમાં ચાદમાં વહાણુ;
 જંગલમાં જંગલ થૈ રહ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં. ૧૮
 સધળો સમય ફરી ગયો આમ, દેખો કહે છે દલપતરામ
 અતિશય અચરજ ઉપજાવિયા, નીર નેવનાં મોભે ગયાં ૧૯

બંધાણક.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

શરીરમાં શોણિત સંચરે છે,
 વાયુ દબાણે સધળે ફરે છે;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૧
 પૃથ્વી વિષે આ જળ જે રહે છે,
 વાયુ દબાણે નદિયો વહે છે;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ યંત્ર બંધો. ૨
 જુઓ પ્રવારે જળ નીકળે છે,
 વાયુ દબાણે અતિ ઉછળે છે;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૩
 આકાશ મધ્યે જળ જમાય,
 વાયુ દબાણે વરસાદ થાય;

એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૪
 વરાળ જે આ જળની બને છે,
 વાયુ દબાણે નભમાં ચઢે છે;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૫
 ફરે તળાવે જળપાન હાથી,
 ધણું ઉછાળે જળ સુંઠમાંથી;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૬
 પેખો વળી સુંદર પીચકારી,
 વાયુ દબાણે જળ ફેંકનારી;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૭
 સુવાસ્ય જે સજ્જનનાં શુભાય,
 ત્રિધા તપેલું તન શાંત થાય;
 એ વાતથી જો ઉપજે અચંપો,
 જુઓ જુઓ આ જળયંત્ર બંધો. ૮

શાહુલવિકીરિત વૃત્ત.

દુકામાં કહી વાત બ્રાત તમને, છે મર્મ ઉડાં ધણો;
 વ્યાખ્યા વર્ણવતાં વિશેષ વધશે, વિસ્તાર તો તે તણો;
 આ બંધાણકનો વિચાર વિગતે, જો કાષ્ટ જાણી કરે,
 દાખે છે દલપતરામ દિલમાં, અત્યંત અર્થો ઠરે. ૯

દોહરો.

અમી ઝોલવવા કરો, બંધાનો ઉપયોગ;
 અંતરગત અમી હરે, ધીરજનો સંયોગ. ૧૦

આગગાડી વિશે.

ભુજંગી છંદ.

સમ્રે સુધારો તજો વાત આડી,
 સુધારાથિ થૈ આ જુઓ આગગાડી;
 જુનો રાહ મુંબજ જતાં જે ન છોડે,
 કહો તે કદી નૈ શકે કષ્ટ યોડે. ૧

ગીતિ વૃત્ત.

નિરુપયોગિ ન ધારો, દાવાનળ સમ ધુણી બસે દેખો;
છેન સુધારો સારો, પાવક રચને સમીપ જઇ પેખો. ૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુધારતાં થાય સદા સુધારો,
ચઢે કળા ચાળવતાં વિચારો;
અરે જુઓ આ હતિ ક્યાં અગાડી,
સુધારકોએ સજિ આગ ગાડી, ૩

દોહરો.

રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તો તે કારન થાય;
હતમ રસ્તે અગિરથ, જુઓ અડપથી નાથ. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

રે રે નિર્મળ બળદે, ગર્વ ન ધરશે અસત્ય આ રાણે;
પેખો પાવક પાણી, તાણી ગાડી અહીં તુરત આણે. ૫

ગંગા અથવા આગગાડી વિશે.

દ્વિઅર્થી^૧-મનહર હંદ.

જેમાં જુઓ ભરેલું છે મહું નીરમળ જળ,
તે પાસે તપાસો હોમ ધુણીની ધુમાડી છે;
એની ઉપર થૈ બહુ બંદરોનો આવે માલ,
જેને વેગે જુઓ અઝી અડપ દેખાડી છે;
ન્યાની પ્રાપતી ચાહી જતા તેમાં પ્રવેશ કરે,
ત્યાની પ્રાપતી તો તેણે તેઓને પમાડી છે;
ચક્રવાક^૨ ન્યાં બહુ ગિરાજે દલપતરામ,
યુન્ય^૩ વિના સદા જેતું નામ આ ગંગાડી છે. ૬

દોહરો.

અનેક યંત્રોનો કરો, એ રીતે ઉપયોગ;
સજનો દેશ સુધારવા, આપ કરો ઉવોગ. ૭

ઉદમ તથા કર્મ વિશે.

દોહરો.

કલ્પવૃક્ષ કાને સુપયુ, આપે ઇચ્છિત ભોગ;
એ મનમાં નિશ્ચય કર્યો, કલ્પ વૃક્ષ ઉવોગ. ૧
ઉપજે સુખ ઉવોગથી, સુધરે વળી રવેશ;
એ માટે ઉવોગની, હીમત ધરો હમેશ. ૨
કથર પણ ઉવોગિને, દે છે બક્ષિશ દાન;
આ અવસર યુરોપના, લોકજન ચડે વિગાન.^૩

૧. ચક્રવાક-પંડારોનો ઉચ્ચાર અથવા સારસ પક્ષી.

૨. હનડ વગર અથવા અનુસ્વાર વગર વાંચીએ
તો આ ગંગાડીનું આગગાડી વંચાય.

૩. વિમાન-અનુન.

મળવાની પણ નવ મળે, વણુ ઉવોગે વસ્ત;
તરી તીર પામે નહીં, જો ન હવાવે હસ્ત. ૪
જેને આપ્યા હાથ પગ, છે તેને ઉવોગ;
તરને જન્મે ત્યાંજ છે, ખાન પાન સુખભોગ. ૫
જો જન રાખત એકલો, કથર કૃત આધાર;
તો વાસણુ ને વસ્ત્ર વળી, બનત નહિ ધર્યાર. ૬
સુરત થઇ નહિ એશિયે, મગજ ન ધરિયે કોધ;
ચરણુ ગરમ શીતળ મગજ, લે વેદકનો બોધ. ૭

કર્મવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રે સિંધુ રત્નાકર નામ તાંક, કહે સડે તે કુડ કેમ ધાંક;
ફળ્યો નહીં જો સુજનેજ દેરો, નકીલશેવાંક નશીબ કેરો. ૮

દોહરો.

વાંક કરમના આંકનો, લાંકતણો^૧ નહિ વાંક;
મળે ન રાગ રાંકને, ટાંક કળે નવ ટાંક. ૯
કાણુ કળિ શકે દૈવગતિ, બનશે કેમ બનાવ;
કાણુ કહેતું જો જશે, મહિપતિ મહારાવ. ૧૦

છંપા.

નર નારી બે હોય, પ્રભ તો ત્યાં પ્રગટારો,
જીવ દેહ બે હોય ક્રિયા તેથીજ કરારો;
ખીજ નીર બે હોય, તોજ તરવર ત્યાં ચારો,
દહન દાલ બે હોય, જેત થિર ત્યાંજ જાણારો;
એમજ ઉદમ ને કરમનો, કરો વિચાર વિવેકથી,
જોડે જોડું તો જોઇએ, અર્થ સરે નહિ એકથી. ૧૧
નરનારી બે માંહિ, મરદનો મહિમા મોટો,
જીવ દેહ બે માંહિ, ખીજ જોરાવર જાણો,
ખીજ નીર બે માંહિ, ખીજ જોરાવર જાણો,
દહન દાલ બે માંહિ, દહનને સુખ્ય પ્રમાણો;
એમજ ઉદમ ને કર્મમાં, ઉદમ હતમ જાણુવો,
દિવમાં સમજો દલપત કહે,કર સંકાય નહિ આજુવો. ૧૨

સોરઠો.

કોઇ કહે છે કર્મ, કો કથર કથર કહે;
મર્મો જાણે કર્મ, કાંઈક પણ તે છે ખરું. ૧૩

૧. કાઠીયાવાડના પોલિટિકલ ટાંક સાહેબને
લોકો લાંક સાટેજ દેતા હતા તે તરફથી આપ્યા
બેગ થવાથી આ દોહરો દોહો ૨ તો સાર સમજ-
વાનો એ છે કે કોઇ આજુસર આપ્યા બેગ પછી
તો તેનો વાંક ન દાટનાં જે શીબનો વાંક જાણુવો;
અને આ દોહરો યાદ

કર્મવાદ ખંડન.

દોહરા.

નશીબ નશીબ સૌકો કહે, પણ નક્કી નહિ આશ; ૧૪
ચુલા શા માટે કરે, જે નશીબ વિશ્વાસ.
શોધ દિધાથી સાંપડે, નહિ નશીબ આધાર;
શોધ ક્યાંથી સાંપડ્યાં, આગગાડી ને તાર. ૧૫

કુંડળિયો.

આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ધધર પર આધાર,
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી,
સજી સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
દાખે દલપતરામ, કંદેશ લલલેશ ન કરવો,
ધધર પર આધાર, ધરી ઉદમ આદરવો. ૧૬

દોહરા.

જન શ્રમ ને ધધર કૃપા, સદૈવ જોઈએ સાથ;
ખેતર વાવે શ્રમ કરી, ઉગાડવું હરિ હાંથ. ૧૭
દીડી તેજ દિશા સુજે, ઓછી અકલે આમ;
વિદ્યા ભણી વેપારની, હામ ન ધરે હજમ. ૧૮
નિજ ઉદમ સૌ આદરે, ડરે ન દિલમાં કાચ;
હાથી માવતને હણે, ખીજે તુરતજ હોય. ૧૯
સૌ સૌના ઉદમ વિશે, શવે સૌના દાવ;
થળમાં ચાલે ગાડલી, જળમાં ચાલે નાવ. ૨૦
જે કામે જેને સુખ્યો, તેણે કરવું તેજ;
જગ નાટકમાં નાટકી, ઉત્તમ ગણાય એજ. ૨૧
નિજ નિજ કારજમાં કુશળ, વિશેષ તે વખણાય;
નાચે ખહુ તે નટ ભણે, ન્યાય કરે તે રાય. ૨૨
હુખ દિન હલકા કામની, લાજ ન ધરિયે લેશ;
જીવ્યો સર્પણ વેચિને, નર હરિશ્ચંદ્ર નરેશ. ૨૩
ભણે ભણે ભૂપતી, રૂડો હતો નળ રાજ;
તોય અધમ ધંધો અતી, કયો પેટને કાજ. ૨૪
ભણતરથી ભાગે નહીં, જૂખ તરશના ભોગ;
દિલગિરી ઉપજે દસ ગણી, જે ન જડે ઉદ્યોગ ૨૫

વિકીડિત વૃત્ત.

વાયુ ને વીજળી મળિને, ધંધો ધર્યો દોરનો,
દીકો મેં જળે મળતાં, જે સ્વામિ છે જોરનો;
દોડી દોડી કરેજી વરસે, કાશીદનાં કર્મ ત્યાં,
શાસ્ત્રી પુત્ર સુતારકામે લાદ્યો, શાની ધરે શર્મ ત્યાં. ૨૬

દોહરા.

ગણે જીજીવી આખર, આપ આપને જર;
ભિક્ષુક લાજે મજુરિયે, ભિખતાં મરે મજૂર. ૨૭
હોય પ્રમાણિકપણું ધણું, વળી ઉદ્યોગી અંગ;
દરિદ્રતાને દુર કરી, સુખનો પામે સંગ. ૨૮

ચોપાઈ.

વેપારે લક્ષ્મીનો વાસ, કાં તો પૃથવીપતિની પાસ;
કદિ ખેતીમાં પામે કાચ, નિશ્ચયે ભીખ વિષે નવ હોય. ૨૯

દોહરા.

વાટે જતાં વિદેશમાં, ગરવો ભણતાં ગ્રંથ;
આપદમાં ઉદ્યોગનો, જડે પૂછતાં પંથ. ૩૦
આશ્રય કરિયે કોઈનો, એ છે રૂડી રીત;
વેલા પણ વાડે ચડે, નિર્ભય થવા નચિત. ૩૧
ખેસે ઉચિ આસને, વાયસ પક્ષ પ્રતાપ;
પક્ષ વિના ગજરાજ પણ, ભોય ઉભો રહે આપ. ૩૨
વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વચાય;
આવી મળે ઉદ્યોગજળ, તો ધનનાં તજ થાય. ૩૩
શહેર વસતા કુળ વિષે, થાય ધનપતિ કાચ;
સાગર વગર તળાવમાં, મોટો મગર ન હોય. ૩૪
ધંધો ન મળે ધનવિના, ધનવિણ મળે ન ધાન;
ધાન વિના ધીરજ તજે, વિણ મતિ ને વિકાન. ૩૫
સૂમતણી સેવા થઈ, કે ભિક્ષાથી ભાત;
વળી વસતાં કુઆમમાં, જાય ન દરિદ્ર જાત. ૩૬
સુધરાઈ ઉદ્યોગનો, વિશ્વ વિષે છે વાસ;
મૂળ તેહનાં ખેજ છે, કાં આશા કે ત્રાસ. ૩૭
સહાયતાથી સર્વદા, કરાય ઝાઝું કામ;
ચરમાંથી દેણે ધણું દ્રષ્ટિ દલપતરામ. ૩૮

મનહર છંદ.

હોડી તુટી હોય તોય તેમાં લે ઉતાર્યોને,
એ તે ખાડીમાં જાડા ઉતારના કે તારવા;
વૈદક ભણ્યા વિનાનો વૈદ બની વૈદું કરે,
એ તે એતું શરીર સમારવા કે મારવા;
કામમય કથા કહી કહે જીતો કામ ક્રોધ,
એ તો અગ્નિ ભારેલો ઉમારવા કે ભારવા;
દાખે દલપત શસ્ત્ર વિના જે સંગ્રામ સજે,
એ તે શત્રુસૈનને સંહારવા કે હારવા. ૩૯

દોહરા.

આજસ તજિ ઉદમ કરો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સુખ પામે જન સર્વદા, વળી સુધરે સંસાર. ૪૦

વૃક્ષ અખંધ.

મનહર છંદ.

દોહતું દરિદ્ર જવા આમ કરો આમ કરો,
દેખો ન્યાં ઉદ્યોગ ત્યાં સુકામ કરો કામ કરો;

રણાને બે રૂપ્યાનો કામ કરો કામ કરો,
નવા ગ્રંથો રચાવા ધનામ કરો નામ કરો;

દા બ બે ન દા ને જા બ ન વા ગ્રં થો ર ચા વા ધ

થે હૈ સ્ત મુ હિ ન દો ર જી ન બે રૂ પૈ જા નો

ત થો શિ દે તિ પ્રી શ દે જો ન્યાં ઉદ્યોગ ત્યાં સુ

રા ત પ લ દ રો બ સ્ત દો ઉ તું દ રી દ્ર જ વા

નખજાને દાન બે બદામ કરો દામ કરો,
રહો નહિ સુસ્ત હૈયે લામ કરો લામ કરો;

દેશ પ્રીતિ દેશિયો તમામ કરો મામ^૧ કરો,
દોસ્ત ખરો દ્વંધપત રામ કરો રામ કરો.

૧ મામ-મમતા.

દોહરા.

જો નર તું આ જગતમાં, ધનની ધમ્મણ ધાર;
તો વસજો વાસો કરી, વિશેષ જ્યાં વેપાર. ૪૨

ધીમે ધીમે કામ કરવા વિશે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ન ખણાય કુવો ક્ષણમાં ખણતાંજ,
ખણાય કુવો ખણતાં ખણતાં;
ન ચણાય હવેલિ પુરી પળમાંજ
ચણાય પુરી ચણતાં ચણતાં;
ન વણાય પુરૂં પટ તો પળમાંજ,
વણાય પુરૂં વણતાં વણતાં;
ન ભણાય ધણું દિનમાં દલપત,
ભણાય ધણું ભણતાં ભણતાં. ૧

દોહરા.

ઝટ ફેરવી શકાય નહીં, સદા આવતો રાહ;
ઢાળે ફેરવતાં ફરે, પાણી તણો પ્રવાહ. ૨
કૈંક કામ વખતે ખતે, ઉતાવળે નવ થાય;
રતવિણુ ફળ લાગે નહિ, કરતાં કાટિ ઉપાય. ૩
જે કારજ રસ્તે પડે, પછી એમાં શ્રમ અશ્વ;
જો પૈડાં ફેરે ચડે, ઘોડાને શ્રમ સ્વશ્વ. ૪
ઝડપ થાય ધડિ અધ ધડી, કામ તે ના ગણાય;
ધડિ અધ ધડિ દોડાય પણ, દિનભર નહિ દોડાય. ૫
કામ અજણ્યું કારમું, કરવા ન ધરો અંત;
આળ્યો કોડે સાતમે, અભિમન્યુનો અંત.
પ્રથમજ છેલ્લે પગથિયે, પગ કદિ નહિ પરકાય;
એક એક ઉલંઘતાં, ચઢિયે તેગ ચઢાય. ૭
સાહસ કારજ જે કરે, તેની નિદા થાય;
પણ જો આવે કાવતું, તો વિશેષ વખણાય. ૮
સિદ્ધિ ન પામે સમય વિણુ, કૈંક કામ કરનાર;
રસાળ^૧ ન ફળે રત વિના, રેતાં રાજકુમાર. ૯
કૈંક કામ કરનારનો, પછિ જશ વધે અપાર;
દેખે નહિ ફળ દૃષ્ટિયે, રાયણુ રોપણુકાર. ૧૦
અપકવ ફળનાં ખીજને, વાવે ફળ નહિ થાય;
ખીજ બિચારું ખગડશે, મિથ્યા મહેનત જાય. ૧૧

૧. આંખો.

ઉત્તમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ વિરૂદ્ધની વાત;
જળચર પછિ તરે પછી પશુ, પછી રચી જનજાત, ૧૨
સુધડ ઘડે નહિ એકદમ, જુઓ જગતનો તાત;
હબસણુ ને વિકટારિયા, જુઓ ખેય જન જાત. ૧૩
અણુધડ થઇ પછિ સૂધરે, પછી ખગડતું જાય;
જનમે ખાળ જુવાન થઇ, પછી શિથિલતા થાય. ૧૪
વણુ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય,
દડો જેટલા જેરથી, અથડાયો હડિ જાય. ૧૫
કૈંક કામ અભ્યાસના, પણ નહિ બુદ્ધિપ્રકાશ;
નટડી નાચે દોર પર, અકલ નહિ અભ્યાસ. ૧૬
જુગતે કરાવી જાણિયે, જડપણુ કરશે કામ;
વરાળ યંત્રો વિશ્વમાં, દેખો દલપતરામ. ૧૭
કળથી કારજ નીપજે, ખળથી તે ન કરાય;
આગગાડી દિન એકમાં, જુઓ દૂર ખડુ જાય. ૧૮
અપજશ^૧ પણ શુભ કામનો, અપજશ નહીં ઉભસ;
અક્ષરમાં સો શુભ ગણે, કાળજની કાળાશ. ૧૯
પ્રતિપક્ષીને પણ ગમે, ભક્ષો શિરસ્તો ભાળિ;
પરધર્મી પ્રીતે કરે, હિંદુ તણી દિવાળી. ૨૦
નિજકૃત સૌ નર નારને, વહાલું હોય વિશેષ;
આંદનિ આડો ચંદ્રવે, આંધે જાણી ખેશ. ૨૧
નિરખે ફરિ ફરિ નિજ કૃતિ, આપે ગણી અનુપ;
સુતનિજ જાણ્યો સિંધિયે, રાજકુંવર અનુરૂપ. ૨૨
તેને કામ ન સોપિયે, જે દિલગીર જાણાય;
આંખે પાટો આંધિયે, જો તે દુખણી થાય. ૨૩
વગર વિચાર્યું કામ કરિ, ધન મેળવવા ધાય;
તે ગમારની ગાંકતું, ગોપીચંદન જાય. ૨૪

૧. સાચું કામ કરવામાં અપજશ મળે તોપણ પરિણામે વખણાય.

૨. સિંધિ—સીદ્ધી, એક રાજના કુંવરને વરઘોડે ચડાવવો હતો ત્યારે રાજાએ સીદ્ધીને કહ્યું કે આખા રાજેમાં ફરીને સૌથી રૂપાણું છાકરું શોધી લાવ એટલે તેના હાથમાં ચમર આપીને કુંવરની જોડે બેસારીએ, પછી સીદ્ધીએ ત્રણ દિવસ શહેરમાં ફરી આવીને કહ્યું કે મારા છાકરા જેવા કોઈ રૂપાળો છાકરો મારા જોવામાં આવતો નથી.

ચોપાદ.

નેગી પાસે ઠગ જન જમ, સ્થિર રહે ત્યાં એલા થઇ;
 ક્રુષ્ણ પડે તો થાય વિદાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૨૫
 મતલબિયા થઇ આવે મિત્ર, પ્રથમ જણાવે પ્રેમપત્ર;
 મતલબ સાધી માર્ગે થાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૨૬
 લલચાવી દેખાડે લાભ, અડપે ઉડળ લેવા આભ;
 ખુશી કરીને ફેલી ખાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૨૭
 જગમાં જોયા ઠગ જન જોહ, સ્વાર્થ સૂઝી રાખે રનેહ;
 અતેઅતિશયઅવશુભાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૨૮
 કરજ કરી પરણાવે પૂત્ર, તે જુદું માંડે ધરસૂત્ર;
 પીડા પામે માતૃપિતાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૨૯
 છતરિ લે છે છાના છેક, અવર મનુષ્ય ન જાણે એક;
 કામ આગળ નહિ વાત કરાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૦
 કિમિયાગરનાં એવાં કામ, દેખાડે નજરે બહુ દામ;
 લોભી ધન લેવાને ધાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૧
 જે ચોરીનો રાખે માલ, તેમાં નશતણો ગણિ તાલ;
 લાભ, લાજ, ને માલ લુટાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૨
 કૃપણ મનુષ્યની તોફાર કરે, અતિ આશા અંતરમાં ધરે,
 ભુખે મરે, નહિ પેટ ભરાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૩
 દે પૈસાવાળાને દાન, બલિ વિધિ રાજી થયા ભગવાન;
 પુણ્ય કર્યું તેથી ન પમાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૪
 ખાર જમીનમાં વાવે ક્ષેત્ર, નિરખે નહિ ઉધાડી નેત્ર;
 લાભ કસો ત્યાંથી ન લણાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૫
 અરે સરવ સમજી લ્યો આમ, દિવસી કહેછે દલપતરામ;
 વગર વિચાર્યું ધન વવરાય, ગાંઠનું ગોપીયંદન જય. ૩૬

ઢોહરા.

એવું કામ ન કીજીએ, મળે ન જેમાં માલ;
 ઉલટું પેસે અંગમાં, ફાંસ કાઢતાં સાલ. ૩૭

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ચોપાદ.

ગરીબ જનની દરકત ગણી, જે જમીએ જોરાવર ભણી;
 તેનો દાખ વધે વિકરાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧
 રદ કરવાને નાનો રોગ, કરે રસાયણનો ઉપભોગ;
 ખગડે શરિર કરે ખેલાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૨

એક વખત ઉગરવા આંચ, લુચ્ચાને જે દમ્બે લાંચ;
 ખચિત પછી નહિ છોડે ખ્યાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૩
 જે રાખ જાણે નહિ ન્યાય, ત્યાં જમ જે ફરિયાદી થાય;
 કદિયે ત્યાંથી ન થાય નિકાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૪
 વરને વશ કરવા ઉર ધરે, કામનિ જોળી કામણુ કરે;
 ઉલટું વેર વધેજ વિશાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૫
 ધનની મનમાં ધ્રુષ્ટા ધરે, જુગટા જેવો ધંધો કરે;
 ઉલટી તનની ઉતરે ખાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૬
 લોભી વૈદ કને જે જમ, ઓસડનો કરવા ઉપાય;
 ઉલટો રોગ વધારે વાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૭
 દિલમાં શિયાળિયાથી હરી, સિંહ શરણુ ધ્રુષ્ટે ઉર ધરી;
 હાણુ કરે તનની તે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૮
 સાચવવા સોનાની મહોર, ચોક્કી કરવા રાખે ચોર;
 મૂરખ જોઇ ખેસે માલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૯
 કુટુંબ ગુરને દબને માન, સુધારવા સોંપે સંતાન;
 ચોગણિ ઉલટી વધે કુચાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૦
 કૃતાંદ જનની સેવા કરે, ઉરમાં અતિશય આશા ધરે;
 તે ધીંગી મન જાણે દાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૧
 કરે વિચાર વિના જે કામ, દીવથી કહે છે દલપતરામ;
 તુરતજ તેનો ખગડે તાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૨

દેખા દેખી કરવા વિશે.

ઢોહરા.

દેખા દેખી જે કરે, વણુ સમજ્યો તે વર્ધ;
 વગર ભણ્યો લીટા લખે, એમાં ન મળે અર્થ. ૧
 ધ્રુષ્ટર દત્તક ગુણુ વિના, દેખા દેખિ ન થાય;
 સોનું તરે ન જળ પરે, કાષ્ટ થકી જ તરાય. ૨
 જેનું કારજ જે કરે, ખીજે કરે ખગાડ;
 તાણું ઉધાડી નવ શકે, કડકા કરે કુકાડ. ૩

ચોપાદ.

લાંબા જોડે ડુંકા જમ, મરે નહીં પણ માંદો થાય;
 તે માટે તક જોઇ તમામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૪
 દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પડે પણ વાધે રોગ;
 ગણે મૂર્ખમાં સવળું ગામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૫
 સીંચાણો ન જળ મધે ધાય, મચ્છી પકડી પાછો જાય;
 કાગ મરાય કરે જે આમ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૬

શર મળી સંત્રામે જાય, આળકતું મન ઉસ્કરાય;
 ઠોકર ખાધ મરે તે દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૭
 શ્રીમંતો બહુ લાણ્યાં લાણ્ય, કુલણજી દેખી કુલાય;
 દુખે મરે ખરચીને દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૮
 બ્યાં વાગે તરલાયા દોલ, બોલે સૌ હિંમતના બોલ;
 માંદો મરે ધરે જો દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૯
 સહસા કામ ન કરવું નહીં, અનુભવવું એકંતે રહી;
 પછી થશે કેવો પરિણામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૦
 આગળ ચાલી પાછો ફરે, માણસ તેની મસ્કરી કરે;
 વળતી ન પડે પળ વિશ્રામ, શક્તિવિચારી કરિયે કામ. ૧૧
 નાગા બાવાથી જે થાય, સંસારીથી કદી ન કરાય;
 બાવાને શેતું બદનામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૨
 જંગો* કે નાગો જન જેહ, તમા વગરનો હોયજ તોહ;
 શીદ કોઇને કરે સલામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૩
 નટ દોરે નાચે તે શરે, જો ખીજો જન એવું કરે;
 જન્ય જરૂર તે જમને ધામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૪
 સમજી દ્યો શીખામણુ સાર, કહું છું સાચું કાટીક વાર;
 દાખે મુખથી દલપતરામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૫

અપૂર્ણ ઉપાય વિશે.

દોહરા.

કદી અપૂર્ણ ઉપાયથી, કામ બહું ન કરાય;
 થૂંકે કાગળ સાંધિયે, જેતાં ઉખડી જાય. ૧
 તળાવ નદિયો તુંબડે, આરખાર ઊતરાય;
 સાગર સંપૂર્ણ ભર્યો, તે તો નહિ તરાય. ૨

શૈલ છંદ.

નદી નાળુ તો તુંબડાથી તરાય,
 કહો સિંધુ તેથી તર્યો કેમ જાય;
 શિશુ રોગને સોયનો દામ થાય,
 નહિ જાંટના રોગનો એ ઉપાય. ૩
 કુવો એક ધાએ કદી ના ખણાય,
 ભમતા નહિ વેદ આખો ભણાય;
 ચડે પેગડે કેમ કિલ્લો ચણાય,
 ધડીમાં નહિ અન વાવી લણાય. ૪

દોહરા.

જે જણ નીમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે ન અર્થ;
 જે કમાડ ને ખારણુ, વારયું એક તે વર્થ. ૫
 કશું ન નિપજે એકથી, ફોગટ મન કુલાય;
 કમાડ તાળું જે મળી, ધરતું રક્ષણુ થાય. ૬
 જોઇએ તેમાં એક પણુ, આછો નહિ નિભાય;
 પાયા ઇસો ઉપજાં, મળી ખાટલો થાય. ૭
 એક રૂપેઓ સાંપડે, નાણાવડું ન થાય;
 મળે સુંકનો ગાંગડો, ગાંધી નહિ થવાય. ૮
 કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કાંય;
 કહો હથોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય. ૯
 નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણમાં, કસર કરી ન શકાય;
 રંગ જેટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય. ૧૦
 ચાકર અલ્પ પગારનો, હોય ન ચોખી ચાલ;
 જરૂર જાણો જગતમાં, મૂલ પ્રમાણે માલ. ૧૧
 પોતે કરવા ચોખ્ય તે, પરને સોંપે કામ;
 તે પણુ પછી પસ્તાય છે, દિલમાં દલપતરામ. ૧૨

આળસ વિશે.

દોહરા.

આળસ ભૂડી મૂતડી, વ્યંતરનો વળગાડ;
 પેસે જેના પંડમાં, બહુધા કરે બગાડ. ૧
 જન આળસનાં જખમથી, જે કોઇ જખમી થાય;
 પડે પથારી પાથરી, જીવન રહિત જણાય. ૨
 બ્રષ્ટ કરે ભણનારને, ઉપજ આળસ અંગ;
 બાકત કરતા બકતને, કરે ભજનમાં ભંગ. ૩
 અધ ધડી પછી જમજ હું, દેતી દિવાસા એમ;
 વગર ખસેડી નવ ખસે, જળોળ વળગે જેમ. ૪
 આળસમાં દુઃખ અતિ ઘણાં, ભર્યાં રહે ભરપૂર;
 તે માટે સજ્જન તમે, કરો દેહથી દૂર. ૫
 કદી આપણા કામનો, કોઇ કરે અટકાવ;
 તે જીલમી પર ફીણ્યે, જમ રાવણુ રાવ. ૬
 જીલમી આળસ ઉપરે, ક્યાં કરિયે શ્રિયાદ;
 વર્થ અમુલ્ય વખત કરે, ફોગટ કરી ફિસાદ. ૭

૧. જંગો-જોરા જગત દરી સહે તેવો શીમંત.

વિદ્યા મહિમા.

દાહરો.

વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવી હરે ઉઘોગ જળ, તો ધનનાં તર થાય. ૧

શાહલવિક્રીડિત વૃત્ત.

વિદ્યા વેલડિને વિચાર જળથી, સીંચી સદા કાળમાં;
શાખા પાન સમાન જ્ઞાન પસર્યું, આકાશ પાતાળમાં;
કૃત્યાં ફૂલ કળા કુશલ્ય ફળ તો, કાલ્યાં બલી ભાતનાં,
અમીના રથ આગખેડ બહુનો, યંત્રો જુદી જાતનાં ૨

મનહર છંદ.

વિદ્યાયતી વાળ તાળ સરસ રચેલાં સાળ,
આવીને બિરાજ્યાં જણે શોભા અતિ આણી છે;
ખીજ પદારથો મુગે મુગે મોઢે ખેંચી રહે,
એથી શું આ ભૂમિકા વિશેષ વખણાણી છે;
શું થયું જો અંગ અંગ રૂપના તરંગ પણ,
વાણી શુણી જાણિયે જે શાણી ઠકરાણી છે;
જેમ રૂડો રાજમાં સુધારો કર્યો હોય તોય,
વાણીખાતા વિના તો સુધારો ધૂળધાણી છે. ૩

દાહરો.

જેમ વધે વિદ્યા ધણી, તેમ કરો તતકાળ;
તો કરણાં તમ ઉપરે, કરશે દીનદયાળ. ૪

મનહર છંદ.

આહાર મેળવવા ઉપાય કામ કરવાને,
શ્રદ્ધ સામે પોતાના શરીરને ઉગારવા;
કોષ પ્રાણીને તો પરમેશ્વરે આપ્યાં છે શિંગ,
કોષને તો દાંત દીધા જોરથી વિદ્યારવા;
કોષને પ્રભુએ આપ્યું ખુંઝડે પરમ જળ,
કોષને તો નખ આપ્યા મહા બળે મારવા;
કહે દલપતરામ જગકરતારે આપી,
માણસને વિદ્યા સર્વ કારજ સુધારવા. ૫

દાહરો.

સાંભળ માત સરસ્વતી, તુજને લક્ષ્મી તુલ્ય;
બહુનારા ઉપમા ભણે, બહુનારાની ભૂલ. ૬

મનહર છંદ.

કોયળી કંથન કહે કાગળને હિંમતથી,
કિંમત વિચારી તારી દીસે જે બદામની;

હું તો સુખે વસું કદી ખસું ન હવેલી મેલી,
તું કરે શુભામ જૈ શુભામી બધા ગામની;
કાગળ કહે છે મારી ખ્યારી તું વિચારી બોલ,
કંથની કમાધથી કલોલ કરે કામની;
કાગળ જો આગળ નજર રાખતો ન હોય,
હોય તું તો એવી જોવી કાષળી હળમની. ૭

દાહરો.

ધન વિદ્યા અધિકારની, જોતાં હદ ન જણ્યા;
અંત નહિ આકાશનો, ગરડો ગોધાં ખાય. ૮
સર્વ કળાનું દોષથી, ધરાય નહિ અભિમાન;
જુઓ કળા કુમારની, શું જણે વિદવાન. ૯
જો વિદ્યામાં જો કુશળ, તે જણે તે મર્મ;
પંડિત જન જણે નહિ, કુભકારનું કર્મ. ૧૦
આવે જો ઉપયોગમાં, ઉત્તમ વિદ્યા એક;
ભણ્યો ગણ્યો ભૂખે મરે, તો નર ન ભણ્યો તેક. ૧૧
વિદ્યા, વનિતા, વેલ, ધન, જુએ ન શુણ કે જાત;
જોને સહવાસે વસે, રહે તેથી રણિયાત. ૧૨
ગુણ દુર્ગુણ દિલ નવ ગણે, રૂપે નહિ રીકાપ;
વિદ્યા, વનિતા, વેલ, વસ, જ્યાં વળગે ત્યાં જાપ. ૧૩
બુદ્ધિ ને તરવાર તો, વાવરે ત્યાં વસાય;
સ્નેહીનાં કે શત્રુનાં, છેદે શિર છેદાય. ૧૪

છંદવિજય છંદ.

ખાળક તું પ્રતિપાળકને, દુઃખ ટાળક દેખિ ભણે મનિ લેને
જાણિ શરીશ અજાણપણું, તજી જાણીશ જુગતી અતિ જોને
લોક અને પરલોકતણી ગતિ, તેમ ત્રિલોક તણી ગતિ તે જો;
દીન બની દલપત કહે નિત્ય, દેવિ સરસ્વતિમાં દિલ દેને. ૧૫

દાહરો.

દશે ન વિદ્યા આદરે, સોજે શુણ ન પ્રકાશ;
વીરો સુત સુધર્મો નહિ, તો સુધર્માનિ ન આશ. ૧૬
ભણિને સુધરે જાળપણ, તો જીવતર ઉઠકો;
ચોમાસું સુધર્મા ધરી, સુધરે આપું વર્ષા. ૧૭
નહિ લૂખી છે ચોપડી, રક્ત જે દલપત પાપ;
ચોપજ ચારો પંડિત, જુદી જુવાર દગાય. ૧૮
વિદ્યા ભણાવનાર કે, જામી મળી કામ;
પ્રથમ શરૂ સમ લાગરે, લાખ તજો દગ પાપ. ૧૯

વિચરે અતડો એકલો, તેને હરકત થાય;
મરે એકલી સોગરી, જુગ નહિ માર્યો જાય. ૪

ઉદ્દિવિનય છંદ.

ચોસરમાં ચતુરાષ્ઠ ધણી, સમજે નહિ તે અમયું શિર ફેટે;
એકલિ સોગરિને હણવા, છળ બેદ બરી બહુ સોગરિ ફેટે;
જો જુગતે જુગ જાય મળી, પછિતેતણું મસ્તકતેનહિ તૂટે;
દોસ્ત શુણો દલપત કહે, શરિ જાય મરી ખરિ જો જુગકુટે. ૫
નાહિત વીર વચ્ચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો,
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડીરીતથી રાંધો;
કાપડ સાજુ કાદ ન ખતેજ, ગમે લમ ગાંઠ બરાબર બાંધો,
નાહિત તંતુ મળે દલપત, મળે સુખદાયક સુંદર રાંધો. ૬

દોહરા.

અણખનાવવાળાં મળે, મરે એક કે બેય;
પાણી ને પાવક મળ્યાં, કહોજ કેમ રહેય. ૭
બેની લડાઈમાં પડે, જન તે માર્યો જાય;
ધંત્રીના બે પડ વિષે, દાણા પડયા દળાય, ૮
સજ્જન આ સંસારમાં, સર્ગો ભલાં કે સંપ;
પડી ફાટ પાપાણમાં, લાગ્યું વચમાં લંપ. ૯
સંપ કરે કીંમત વધે, ઘટે કરે મન રીસ;
થાય એક સુખ દેરવે, ત્રેસઠના છત્રીસ. ૧૦

સંપલક્ષ્મી સંવાદ.

દોહરા.

પ્રગટ જગત જેણે કર્યું, ધરં તેહતું ધ્યાન;
સંપલક્ષ્મી સંવાદની, કથા શુણો સહ કાન. ૧
આ અવસર આ દેશમાં, સંપ ન દોસે લેશ;
ધરમાં કુળમાં નાતમાં, કરે કુસંપ કલેશ. ૨
ખતે ન ધણિધણિયાણિને, ખીળ તણી શી વાત;
દુઃખમાં તેથી દેખિયાં, દેશી જન દિન રાત. ૩
સૌ જન મન ધનને ચહે, ન ચહે સંપ જરૂર;
કાંઈ ન હરે કુસંપથી, એ અગાનજ ઊર. ૪
તે કારણ કહું કલિપતે, સંપલક્ષ્મી સંવાદ;
શુણિને સજ્જન સમજશે, વળિ તજશે ત્રિખવાદ. ૫

૧. પથરામાં ફાટ પડે તો ત્યાં લાંપડું ધાસ હમીને
પોતાનું વતન કરે છે.

શેહેર સરસ મનસાપુરી, જીવક રાજ બ્યાંહ;
નિર્ધનશા નામે કરી, વસે વણિક તે માંહ. ૬
કલેશી તેની કામિની, ધરજે ભૂણણ અંગ;
કડવાં કથન કહી કહી, સદા લડે પતિ સંગ. ૭
પીટયા તુજને પરણીને, શું પામી હું સખ;
ખાવા પૂરણ પેટ નહી, ભોગવું અરધી ભૂખ. ૮
હાથે ચૂડો હેમનો, હમડે મુકતાહાર;
તે સ્વપને નહિ સાંપડયાં, એજે ગયો અવતાર. ૯
બહુ રણિ રણિને નર બીજા, ધણા ધડાવે ધાર;
હું રાખું તુજ જીવતાં, અત્રતણા ઉચાર. ૧૦

ચોપાઇ.

કલાં કથન કામનિયે મૂખ, શેઠ શુણી દિલ દાખ્યું દુઃખ;
વસ્તિતણ વિચર્યો તે વાર, માંડ્યું તપ જપ વન મોઝાર. ૧૧
કિંહું જતન શિવ મળવા કાજ, રિઝયા રૂડા રામેશ્વરરાજ;
કહે મહેશ વણિક વર માગ, ભલાંજ પ્રગટયાં તારાં ભાગ્ય.
શાહ કહે શિવ થવા પ્રસન્ન, ધારં એટલું આપો ધન;
સઘળું જો થકિ પામું સખ, દેખું નહિ કો દિનમાં દુઃખ. ૧૩
એ શુણિ શંભુ વિચારે ઊર, જણાય આ અગાની જરૂર;
માગે મુખથી ધન મુજ પાસ, સમજેછેધનમાં સુખવાસ. ૧૪
સંપ વિના ધન શું સુખ કરે, ધીરજ ધારી વિચાર ન ધરે;
વળી શિવજી ઉચર્યા શુભ વેણ, દાસતણા દિલમાંસુખદેખ. ૧૫
જા તું વણિક નગર કર વાસ, પરિપૂરણ હું પૂરીશ આશ;
વળિ સાંભળ શુભ ખીજવાત, પ્રગટે જ્યારે કાલપ્રભાત. ૧૬
નજરે તું નવિ દેખિશ નાર, પક્ષી પુરૂષ પેખિશ તે વાર;
તે પાસે માગીશ તું જોડ, તુરત તને સાંપડશે તેક. ૧૭
એમ કહી શિવજી થયા અદર્શ, હમડે વાણુક ન પામ્યોહર્ષ;
હર ધરી મેં શંકરની આશ, તેણે ખતાવ્યું ખીળ પાસ. ૧૮
શિવ પણ દોસે લોભી સહી, કોડી ધરની કાઠે નહીં;
માગે માનત રોકડિ સાર, આપે ફળ ધંધે ઉધાર. ૧૯
એમ ઉચરતો જન તે જાય, ચિરતા તો મનમાં નવ થાય,
દ્રવ્યવિના દુઃખ દેશે નાર, એમ વિચારી વચ્ચે પુરખહાર. ૨૦

દોહરા.

સ્ત્રી જાળક પક્ષી પણ, એમજ પુરૂષ અધીર;
તરૂણ કાચું તોડતાં, ધરે ન થડિયે ધીર. ૨૦

જે જન રૂળ પાકે જમે, સ્વાદ સરસ લે સોય;
 બહુ તર ઉપજે ખીજથી, હાણુ અપકવે હોય. ૨૨
 વડો અધીરો વાણિયો, ખેડો નગર બહાર;
 જમની કાઠી જગતો, વિધવિધ કરી વિચાર. ૨૩
 આદિત્ય ઉગે ઉઠિયો, ત્યાં જઈ ગંગાતીર;
 કર પદ મુખ શુદ્ધી કરી, નાલો નિર્ભય નીર. ૨૪
 વજ્ર ધરિ વિચારિયું, વળી તપ કરૂં વિશાળ;
 તેજ વખતમાં ત્યાં કણે, સી દીઠી તરકાળ. ૨૫

ચરચરી છંદ.

ધરતી પદ ધમધમાક, ઝંઝર ધ્વનિ ઝમઝમાક;
 હણહણહણહણ હમઠમાક, ઘેરે ધણી ધુવરી;
 ઝળઝળ મુખ કાંતિ ઝળક, ખળળળ લુજ ચૂડ ખળક
 બળળળ શશિ બાલ બળક, નથડી નાકે ધરી:
 થનગન તન ચાલ ચપળ, બણિહણિ શણુગાર સઘળ.
 ધણહણહણહણ ઘેર અઘળ, કીધો ચાલે કરી;
 તાતા થે કરતી ગાન નાચતી નટવી સમાન;
 તિગડ તિગડતાક તાન, સજતી તે સુંદરી. ૨૬

ઢાહરા.

બાળી આંખો મદભરી, બૂલી તનનું બાન;
 શરમ ધરમ સંલપ છે, આતિ ઝાઝુ અભિમાન. ૨૭
 ફુનિયાને નહિ દેખતી, હરે ન પગ થિર કામ:
 વેદ વેદ મુખ ખેલતી, બાળી સુંદર બામ. ૨૮
 પાછળ પટ સંકેરતી, આગળ હાંકે અંગ;
 પગ હવાડા પાછલ્યા, ધરી ન જુએ ઢંગ. ૨૯
 પૂછ્યું વણિકે પ્રીતથી, તે નારીને ત્યાંહિ;
 કોણ તમે છો ક્યાં થઈ, આજ પધાર્યા આંહિ. ૩૦
 શુણિ ખેલી તે સુંદરી, હું લક્ષ્મિ જગમાત;
 આંવી તુજ કારણ અહીં, શિવ પ્રેરી સાક્ષાત. ૩૧
 ચોપાઈ.

આવીશ તુજધરભણીદુઆજ, સારીશધનનાં સધળાંકાજ;
 શુણિહરખો શાનિર્ધન નામ, ત્યાં પુરુષદોષ તે કામ. ૩૨
 નેણુ ચિતળ રનેહે ભરપૂર, દેખી આનંદ ઉપજે બિર;
 મુખમા વાણી મધુરી ધણી, તોડે અડચણ રસ્તાતણી. ૩૩

- ૧ ન્યાં લક્ષ્મિ હોય ત્યાં વેદનો બહુ ખપ પટે છે.
૨. સંપ હરે શીરરતાની અડચણો તોટી નાંખે છે.

સવૈયો.

પોપટ કાકિલ મોરની વાણી, કહે સધળા કવિરાજવખાણી,
 કામની કંઠ વખાણુ કરે કષ્ટ, આજક ખેલીશું તોતળીખાણી;
 મોરલીનાદ ધિમો ધનગાજ, કહે કષ્ટ મીઠી કવિની કહાણી,
 એસહુવાદવૃથાજગમ્ય, મીઠી સધળાચટ્ટીસંપનિવાણી. ૩૫

ઢાહરો.

મોરલિ નાદે નાગ જ્યમ, ડોલે દેવ વિસારી;
 સંપનિ વાણિ સાંભળી, સૌ રીઝે સંસારી. ૩૫

સવૈયો.

કૃતિસતકાગમ્યોતનિવાણિ, કહે સધળાકવિયોઅવખાણી,
 શ્યામમહીપ મની અજશબ્દ, કહે વળી, બદ કવિનીકહાણી;
 ગર્ધવગીધહુલુકગીરા, જગમાં અપશુકન કરીજનખાણી,
 એ સહુ વાદ વૃથા દલપત, કહે બડી ફર કસંપનિ વાણી. ૩૬

ચોપાઈ.

નર રૂઠો નિરખી નિરધાર, એ પ્રતિ વણિકે કયો ઉચાર;
 શાથિ પધાર્યા શું તમનામ, કહો અહીં આવ્યા શે કામ. ૩૭
 હું છું સંપ હરીનો દાસ, પુરારિયે પ્રેયો તુજ પાસ;
 જે હું ને લક્ષ્મિમાં જોઉં, તત્ત્વ સમજ તું તો લે તેડ. ૩૮
 શાહ કહે તુજમાં શો માલ, લક્ષ્મિ લખને થાઉં નહાલ;
 ખેલ અધિક તારૂં જળ હોય, વળી વિચારી સમજુંસોય. ૩૯

ઢાહરા.

સંપ કહે છે શેઠ તું, વિચાર મારી વાત;
 સંપતણો મહિમા સદા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૪૦
 સુષ્ટી સમે સૌ માનવી, વસતાં વન મોઝાર;
 ડરતાં એક ખીલ થઈ, નોતો સંપ લગાર. ૪૧
 પહેરણુ ઝાલો પાંદડાં, ખાવા વનરૂળ ફલ;
 વનમાં વશીને વેદતાં, દેહે દુઃખ અવલ. ૪૨
 પછી આપી પરમેશ્વરે, સંપતણી મતિસાર;
 એક ખીજની સહાયથી, ખન્યાં બલો ધરગાર. ૪૩
 જેમ સુગંધ વધ્યો ધણે, અડચણ ભાગી એમ;
 ખાંધ્યા બંધાવસ્ત બહુ, જન દુખી થાય ન જેમ. ૪૪
 અળળ સળળ સૌ સુખી થયાં, દુઃખ થયું સૌ દર;
 તે કારણ સૌ સંપનું, નહોતું તમે જર. ૪૫

સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જામ કલેશ;
 જે નરને ધર સંપ નહિ, લેશે સુખ નહિ લેશ. ૪૬
 તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખ્ય ઉમંગ;
 લાલચ મેલી લક્ષ્મીની, સંપ તણો સજ સંગ. ૪૭
 સોમંજી બાણુ સંપતું, ચડી રમાને રીસ;
 ખોલી ઉઠી ખેખાકળી, કાપ્યો જાણે કૃણીશ. ૪૮
 સાંભળ મુરખા સંપ તું, આણે કેમ અભિમાન;
 નિર્ધનિયો નર લોકમાં, ક્યાં પામ્યો સન્માન. ૪૯
 ધનથી મન ગમતું મળે, સુખ સૌ ધનને સાથ;
 સર્વ રહે સેવક થઈ, હોય દ્રવ્ય જે હાથ. ૫૦
 થળ થાનક જળ ધન કરે, જળ થાનક થળ થાય
 ઉજડ વડા અરણ્યમાં, ધનથી શહેર વસાય. ૫૧
 વણુકર ધનને વાસતે, આપે વસ્ત્ર અપાર;
 ધનકારણુ સોનાર પણુ, સરસ ધડે શણુગાર. ૫૨
 પામર ઉચકે પાલખી, ખેસે ધનિનાં બાળ;
 હુકમ ચલાવે હામ ધરી, પૈસાથી મહિપાળ. ૫૩
 સંપ કરીને શૂદ્ર જન, ઉપજાવે તરૂં થોક;
 ભલાં ભલાં કૃણ ભોગવે, લક્ષ્મીવાળાં લોક. ૫૪
 આજ પછી અભિમાનનાં, ખોલીશ માં સુખ બોલ;
 નહિ તો નિર્લજ તું થશે, તરણા સરખો તોલ. ૫૫

છરખા.

સંપ કહે શુણુ રમા, જનમ તારો હું જાણું;
 વળી જાણે સૌ વિશ્વ, કેમ વિસ્તારી વખાણું;
 પય ખારાની પુત્રી, બંધકર વિષની ભગની,
 વિષ કરતાં વિશેષ, ઉઠે સંભારે અગની;
 વિષ પ્રાણુ હરે પોતે મરી, કરે એકને કલેશ છે;
 તે જીવતી રહીને જગતમાં, દિધા ઉજ્જડી દેશ છે. ૫૬
 કૌરવ પાંડવ કૃણ, સૂળથી નાખ્યાં મરડી,
 રાવણતું પણુ રાજ, ઝડપ તેં નાખ્યું ઝરડી;
 બહુ રાજનાં રાજ, સંપ તજવાથી તૂટ્યાં;
 સરસ હતા સુવતાન, સંપ ફીટે ધર કુટ્યાં;
 પરિપૂરણુ લક્ષ્મિ પામિને, સંપ વિના નહિ સુખી રહે,
 નિજ ધરમાં ધણા કુસંપથી, મોટા પણુ મરવા ચહે. ૫૭

દોહરો.

હરના ધરમાં હરધડી, થતું હશે તોજાન;
 સંપ ન દેખી શંકરે, કાધું હશે વિષપાન,

૫૮

છરખા.

ગિરિજા ગંગા સોડ્ય, હશે હરરોજે લડતી;
 ઇંદુ અગ્નિની જ્યોત, પરસ્પર નિશ્ચય નડતી;
 વાધ વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે,
 સિંહ હાથિતું શીર, તોડવા તુરત વિચારે.
 શિવ સેવક દાનવ દેવ બહુ, મારામારી કરિ મરે
 ધરમાં એવો કનિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૫૯
 સમ ધાતુમય સરસ, શૈલ કૈલાસ વસે હર;
 ધનપતિ ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા દિનર નર;
 લંકા સરખાં લાખ, દાસને બપશિશ દે છે,
 ગરબો પુત્ર ગણુશ, રિક્તિ જેથી જન લે છે;
 પણુ ખે ખૈયર ચડખડ કરે, પલંગ ત્યાં કુણુ પાથરે,
 શિવશયન કરે સમશાનમાં, ભીખમાગિ ભોજન કરે. ૬૦

દોહરો.

તન રોગી શિર શઙ્કતા, જર આવે ને જાય;
 પણુ જે સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય. ૬૧

છરખા.

જીઓ ઇંદુને અંગ, રોગ ક્ષય લાગિ રહે છે,
 રાહુ સમો શિર શઙ્ક, વાર ધણી ઘેરી લે છે.
 કાળું લાગ્યું કલંક વિહૃણી ગાળો આલે;
 ચોથ તિથીમાં લોક, ચલુ આડાં કરિ ચાલે,
 વળિ તેજ પ્રતાપ વધે ઘટે, કલેશ કદી નવ મન કરે;
 જોઈ સંપ કુટુંબ નક્ષત્રપતિ, સદા શિતળ થૈને ફરે. ૬૨

દોહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરે જે સાખ;
 તો પરિપૂરણુ પેટ ભરિ, રમા ગરવ તું રાખ. ૬૩
 જગમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થકી સુખવંત,
 સાખ પૂરે સંસારમાં, એની લોક અનંત. ૬૪
 તો તારું અભિમાન તજ, રહેજે શરમ સમેત;
 વગર વિચાર્યું બોલતાં, ફેગટ થઈશ કળેત. ૬૫
 સાખ ન પૂરે સર્વ તો, બહુ બકવે શું થાય;
 આપ બડાઈ આપ સુખ, ગંડક લોકો ગાય. ૬૬

ચોપાદ.

કર બકવા તું સંપ કુયાત, સુજ આગળ તું છે કુણુમાત;
 વસું વિષજીને અરધે અંગ, નહિ લવવા લાયક તુજ સંપ.
 અતિજનમાં પામ્યો અપમાન, સમજ્યો નહીં ન્યાયીસાન
 કાઢ્યો રાવણુ પકડી કેશ, દુરજોધને તજ્યો દેશ. ૬૭

જાલવના કુળમાં પણ જઈ, નાકો અંતે નિર્લજ થઈ;
રહિ ન શકેશો જ્યાં માઈ રાજ, નિર્લજ તને ન જ્યાં લાજ.
જે જગમાં જન તારા હોય, તે મુજ સેવક તુલ્ય ન કોય;
તેને કર તું ચિત્ત વિચાર, એ પછી અદકો કર ઉચ્ચાર. ૬૯
જો ધનવંત સમામાં જાય, સ કમ સમાસદ ઉભા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આસન, નહિ સન્માન હશે નિર્ધન. ૭૦
ધનિનાં બાળક નહાનાં વરે, નિર્ધનનાં કુંવારાં શરે;
સૌકો સગા સધનના હોય, નિર્ધનિયાતું ન થશે કોય. ૭૧
વસે શ્રીમંત હવેલી કરી, નિર્ધનની દાસે છાપરી;
સરે સિપારસ રાજદાર, ગડિ જેને ગરથ આપાર. ૭૨
નિવડે ધનવંતાનો ન્યાય, જન નિરધનિયો માર્યો જાય;
લક્ષ્મિ વિના શ્રીવિષ્ણુ જેહ, સમર્થ રહિ શકે નહિ તેહ. ૭૩

દોહરો.

સંપ કહે તે સર્વે તુજ, દુઃખિ વાતો કોઈ;
સંપ વિના શ્રી વિષ્ણુ પણ, સદાય પામે શોક. ૭૪

છંપા.

સંપ વિના ગોક્ષોક, શોક રાધા ચિરજનો
સંપ વિના મંતાપ, રૂઢમણિ સત્યમાનો;
સંપ વિના શ્રી રામ, વસ્યા સીતા લગ્ન વનમાં
સંપ વિના મૃગ મારિ, ખોઈ સીતા ખળ જનમાં;
મહા સમર્થ તે પણ સંપ વિણ, હાલે દુઃખ લક્ષ્મીપતિ,
એવાને આંસું આવિયાં, કહો મનુષ્યની કુણ ગતિ. ૭૫

કૌશલજેશ નરેશ, જગત દ્વરથને જાણે;
સહિત રામ સુત આર, વડા કવિ વિવિધ વળાણે;
લક્ષ્મી મળી અલક્ષ, મત્તા જન કિરતી ભાણે,
કેઈ ને કૌશલા, રાણિયો સંપ ન રાણે;
નૃપ મોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા,
વળિ જગમાંજુઓ વિચારિને, સંપતછમુખિકો થયા. ૭૬

દોહરો.

સંપ શુણ કમળા કહે, તજ અભિમાન અબંગ;
સ્વતંત્ર સુખ જન જે ગહે, તજે તુરત તુજ સંગ. ૭૭

છંપા.

હિમકિંદાપુરિ ભૂપ રણિ સુચિત એ વાનર,
સેવ્યો જ્યાં લગિ સંપ, સુખ પામ્યા ન સ્વતંત્ર;
કાપી સંપતું નાક, તજ્યો સુચિતને જ્યારે,
રાખ્યું સ્વતંત્ર રાજ, વાળિ સુખિ વસિયો ત્યારે;

સુચીવ વાળિને મારી વળી, નિપકંટક સુખ અતુસરે,
નર ગહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૭૮
જો લંકાપુરીનાથ, રાય રાવણ જગ જાણે,
કુંભકરણ મક્ર પ્રાત, વિભિશણ ખિન્ને વખાણે;
સેવ્યો એકે સંપ, મુખ્યો તે રાવણ સાથે,
તજ્યો વિભીષણ સંપ, છત્ર મોહ્યું નિજ માથે;
જે તજે સંપ તે નૃપ બને, ન તજે નોકર થઈ કરે,
નર ગહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખીને શું કરે. ૮૦

દોહરો.

સ્વાદ હશે જો સંપમાં, હરડે જેવી હોય;
કરશે શુણ કાષ્ટ અવસરે, કહે તુરત નહિ કોય. ૮૧
ધનનો સ્વાદ સરસ લણે, સાકરને અતુસાર;
મોઠી લાગે મૂખમાં, લઈ આખતાં લગાર. ૮૨
સંપ કહે સાકર વિષે, કુસંપ ગંધક તેલ;
મળતાં કાજો કોયલો, નિરખ્યો નક્કી બનેલ. ૮૩

છંપા.

સંવત તેર ત્રેપન, સાલ ચિત્રમની જ્યારે,
દિલ્લિ અઘાહીન, તખ્ત પર ખેડો ભારે;
મંત્રી મલેકજેખ, રાજ્ય લેવા રૂચિ જોડી,
વિખ દહ માયો શાહ, શાહનજા આપ ફાડી;
પણ એક માસ દિન પંચ સુખ, ભોગવી ભુંડી રીતે મુખ્યો,
તઈ સંપ નહીં સુખ ઉપજે, જરૂર વિચારીને મુખ્યો. ૮૪
દિલ્લિ આદિક દેશ, થયા જગમાં નૃપ જે જે,
સેવ્યો નહિ જો સંપ, મુખ્યો વણમોતે તે તે;
કોઈને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઈને નિજ પ્રાતે,
કોઈને પ્રધાને હણ્યો, હણ્યો કોઈને પિતૃભાતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતાં, રાજ રંદ પિડાય છે,
ધનથી સુખકો નથિ ધારતું, સંપ થઈ સુખ થાયછે. ૮૫

દોહરો.

નારદ ને પવેત રૂપિ, મતિવંતા ખે ગિર;
કન્યા કાજ કુંસંપથી, આપ થયા અપવિર. ૮૬
થતો સ્વયંવર સાંભળી, હિર ધરીને અભિશાપ;
એક મિલ્લથી અણુકતાં, પડેગ્યા વિષ્ણુ પાસ. ૮૭
જે નારદ જગદીશને, બળે શુણો જગમુખ;
સમે સ્વયંવરને વધે, રંદ માઈ રૂપ. ૮૮
પવેત રૂપિનું ત્યાં પ્રગટ, સુખ મંદરનું આપ;
વનિના તેને નવ વરે, પવેત પાછો જાય. ૮૯

‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા ત્યાં હરિ, નારદ ગયા વૃલોક;
 પર્વતરૂપિ આબ્યા પછી, ફળેત થવા ફેક. ૯૦
 કર બેઠી હરિને કહે, દો મુજને વરદાન;
 કાયાની કાંતી વધે, સુરજ કોટિ સમાન. ૯૧
 નારદતું ત્યાં નહિ, મર્કટ સમ મુખ થાય;
 ‘તથાસ્તુ’ બોલ્યા તે શુણી, રાજ થયા મુનિરાય. ૯૨
 મંડપમાં મુની બે ગયા, સંપ તજ ચહી સૂખ;
 સુંદર રૂપ શરીરનાં, મર્કટ જેવાં મૂખ. ૯૩
 ભય પામી બહુ ભાળતાં, કન્યા તો તે કાળ;
 પાછી નાહી પદમણી, વદન દેખી વિકરાળ. ૯૪
 તે તો ત્રીજાને વરી, રૂપિ બે ગયા નિરાય;
 કુંસંપ કીધે નવ સરી, એકે જણુની આશ. ૯૫
 એમજ જન આ દેશના, શુણુ પોતાના ગાય;
 અવશુણુ અન્યોઅન્ય કહી, બે મર્કટ મુખ થાય. ૯૬

ચોપાધ.

નિર્ધન એક હતો નરનિત્ય, વન વિચર્યો સુત નારી સહીત;
 ધરિ તપ એકાં રાખી ધ્યાન, દેવે પછી દીધાં વરદાન. ૯૭
 ઉમર માંહિ અકેકિનવાર, ઇચ્છા ધરી કરજો ઉચ્ચાર;
 ઇચ્છા પૂરણકરીશએજ, અધિકનઆપું કશા અવેજ. ૯૮
 પ્રસન્ન થઇ પાછાં જ્યાં જાય, રસ્તામાં દીઠો કોઇ રાય;
 તેની રાણી થવા તતખેન, દીલમાં રૂચિ સમર્પા દેવ. ૯૯
 રમાબરોબર પ્રગટ્યું રૂપ, બાળીને લોભાણો ભૂપ;
 ધણિયે મનમાં કોઇજ ધર્યો, ઇચ્છા કરી એતુંકર્યો. ૧૦૦
 રંડા રીંછડી રૂપે થાય, તતક્ષણુ તેમ થયું પળમાંય;
 પછી રહી પુત્રપત્નીનીપાસ, અંતરમાંજણુથયા ઉદાસ. ૧૦૧
 પછી કીધી પુત્રે ઇચ્છાય, પ્રથમ હતી તેવી તે થાય;
 સંપૂર્ણ કટી દેવ પ્રસન્ન, સંપત્તિના નહિ સુખસંપત્ત. ૧૦૨
 વળી કહું વાત અલૌકિક એક, સાંભળી કરજે શોક વિવેક;
 વાહવએકગયો શિવપાસ, પ્રીતે પુજ્યાશ્રાવણુપાસ. ૧૦૩
 દેવ કહે માગો વરદાન, બ્રાહ્મણુ બોલ્યો ધરીને ધ્યાન;
 જે ટાણે હું ચિત્તું જોઈ, ટુરત મળે મુજ વસ્તુ તેહ. ૧૦૪
 ત્રિનયનકહે મતેમજથાય, ધણેહરખીલિજધરભણીજાય;
 સ્મરતાં વસ્તુ જડેસાક્ષાત, બેઠજ જણુયો તેનેબ્રાત. ૧૦૫
 તેપણુ ગયો ત્રિલોચનસ્થાન, પૂજી શિવ પામ્યો વરદાન;
 મારો વિર માગે જે પેર, બમણુંતેથીમળે મુજ ઘેર. ૧૦૬

દીધું એજ વચન મહાદેવ, તે પછિ ઘેર ગયો તતખેવ;
 મોટે માગ્યા સાતજ માળ, આને ચૌદ થયા તે કાળ. ૧૦૭
 મોટે માગી પંદર ગાય, આને એથી બમણી થાય;
 હય લાથી પાલખી પલંગ, સાંપડીયાં બે જણુનેસંગ. ૧૦૮
 સંપ વિના કર્યા થઇ ઉર, દેખી દાઝ્યું દીલ જરર;
 મોટોકહેમારંધરઆજ, અરધોઅરધખળો મહારાજ. ૧૦૯
 તેતું અરધ બળ્યું તતકાળ, આના બળ્યા સમજા માળ;
 મોટા કહે મુજધરનાં જન, સૌતું કુટે એક લોચન. ૧૧૦
 તેની આંખ એકેકી જાય, આનાં સવળાં અંધાં થાય;
 હવે વિચારો એના હાલ, લક્ષ્મીમાં શો મોટો માલ. ૧૧૧

દોહરો.

સાંભળિ મનમાં શેડને, સંપથી થયો સતેહ;
 લક્ષ્મી જોઇ લાજ ધણી, ઉચરી અવસર એક. ૧૧૨
 સાંભળ નિર્ધન શાહ તું, સો વાતે એક વાત;
 બાસે તુજને જે બહું, તે તું લે સાક્ષાત. ૧૧૩
 શા મોટે તું શેડિયા, વસ્યો આવી વનવાસ;
 કીધું તપ શા કારણે, શું માગ્યું શિવ પાસ. ૧૧૪

છયો.

પાણીની જો ખાસ, દ્રવથી ક્યમ દુઃખ ભાગે,
 હોય અન્નની ભૂખ, મૂખ મોતી ક્યમ માગે;
 સુધરે લુણ્ણી શાક, માંહિ સાકર શું કરવી,
 આગથિ પાકે અન્ન, દુલભાળા ક્યમ ધરવી;
 કહે કમળા નિર્ધનશાહ શુણુ, જેતું કામ તે જે કરે,
 તેં કીધું તપ ધન કારણે, સંપદિ ઇચ્છા શું સરે. ૧૧૫

સવૈથો.

મોર ચહે ધનધોર ધરા, શશિતેજ છટા થકિશુંસુખપામે
 દર્શન ચંદ્ર ચકોર ચહે, ધનધોર ત્રટા થકી તેજ વરામે;
 દીપક સંગ પતંગ ચહે, નહિ ગંગ તરંગ થકી દુખ વામે,
 નીરજ નીરથિદ્ધર થઇ, નહિ ધીરધરકદિ ક્ષીરનેકામે. ૧૧૬

દોહરો.

વેડ્યું દુખ તેં ધનવિના, એ ન વિસારીશ આપ;
 જો ચૂકિશ આ અવસરે, પછી થાશે પરિતાપ. ૧૧૭
 સાંભળિ નિર્ધનશાહની, કાયા ઉપજ્યો કંપ;
 લક્ષ્મી લેના લાગિયો, સજ યૈ બોલ્યો સંપ. ૧૧૮
 વાત છેલિ તું વાણિયા, ઉર ધર ધરી ઉમંગ;
 પછિ હું રસ્તે પરવરે, તું જા તેને સંગ. ૧૧૯

એક નગરિ ઉજ્જયિપુરી, રાજ વિક્રમાજન;
 નગરશેઠ નિમચંદ્ર, લાયક જેની લાજ ૧૨૦
 સુખ સંપત્તિ સુમાર નહિ, મહિમા બહુ જગમાંહિ;
 હવેલિ ઘોડા હાથિયો, કસુર ન દીસે કાંહિ. ૧૨૧
 વખત એક રજની વિષે, સુખસન્યા મોઝાર;
 પોદયાં પિયુ ને પ્રેમદા, ઇંદ્ર સચી અનુસાર. ૧૨૨
 પલંગ રૂડા રંગનો, કરેલ મેનાકાર;
 શોભે ધર સુવાતણું, ભાગ્યતણો ભંડાર. ૧૨૩
 કાચ જડયા કંચન વિષે, ઝગમગ ઝાકઝમાળ;
 તારા સારા તુલ્ય ત્યાં, દીપે દીપકમાળ. ૧૨૪
 શેઠ કહે શુભ સુંદરી, પગ મારા પીડાય;
 જે તું આંધે જોરથી, તો સુખ શાંતી થાય. ૧૨૫
 કામનિ ક્રોધ કરી કહે, નહિ એ કામ કરાય;
 શું સુખ તમથી સાંપડ્યું, પ્રિતે આંધું પાય. ૧૨૬
 નયમાં મેં મણિ નિરખિયો, પરદાણીની પાસ;
 ઉપજે જેથી અતિથણો, પાવક વિના પ્રકાશ. ૧૨૭
 તે સેવા તમને કહ્યું, હક કરિ વાર હબાર;
 કહિ કહી થાકી કાનપર, ક્ષિધી ન વાત લગાર. ૧૨૮
 માગી ચીજ મળે નહીં, નિષ્ફળ મોહું નામ;
 શું કહે તારી સાહિબી, કાંઈ મારે નથિ કામ. ૧૨૯

ચોપાદ.

શેઠ કહે સાંભળ ધરિ સુખ, મણિ જે દનતે માગ્યોમૂખ
 જગમાં શોધુંજું જાનથી, મણિએવોતોમળતો નથી. ૧૩૦
 પૃથવિપતિની પત્ની પાશ, એ મણિની કથમ કરિયે આશ;
 જે જાણું કોમળેનીજેડ, કંઈખરિદાઈલાખ કરોડ. ૧૩૧
 ન મળે તેનો નહિ ઉપાય, દાસો હક લીધે શું થાય;
 હકકરિયેનિજ કંથ દગુર, જેવી તેની શક્તિ જરૂર. ૧૩૨
 કામનિ કહે ન મળે મણિ કેમ, જૂઠું કહિ સમજાવે જેમ;
 જાણોહું જોણા નહિજાન, તરતું ગંધી કપટની વાત. ૧૩૩
 જે નરતું પરજીમાં ચિત્ત, પરણી સંગ ન આંધે પ્રીત;
 એમાંઆવી અનેક વાત, જનમહુઃખણીઅનેક જાત. ૧૩૪
 પૂર્વ જનમનું પાપજ નહ્યું, પાતું તમ સાથે જે પડ્યું
 આપે જન્મ જનતા જેહ, કંઈ ન આપેકાઈપણુ તેહ. ૧૩૫
 ભવ પૂરો સુખ દુઃખથી અરે, કદી આશા તમથીનકરે;
 સ્વપનેહું નિ તામી સુખ, દેવે મુજને દીધું દુઃખ. ૧૩૬

દોહરા.

મળિતે મામા મામિયો, મળી મારાં મા બાપ;
 ભાઈ અને ભોળામજા, પરજાણ્યું આ પાપ. ૧૩૭
 મામા મામી ભુભિમાં, પામ્યાં પાપે પાપ;
 બાબી પાપે પામિ ભે, ભે પામ્યાં મા બાપ. ૧૩૮
 જે પાશે તે જાણુશે, શેર અટકે અનન;
 કદિ કન્યાનાં નહિ કરે, લખેશરીથિ લગન. ૧૩૯
 શેઠ કહે શેઠાણિ તું, શા માટે ધર શેઠ;
 મુખે જેટલા માગ તું, રૂપેયા દઉં શેઠ. ૧૪૦
 સદાય માફ શિયજીવત, પટે ન પડતાં પ્રાણ;
 મેણું પરજીતું મને, બહુ સાથે જેમ બાણ. ૧૪૧
 એવાં કેમ તું ઉચ્ચે, વાલી વાંકાં વેણ;
 રાતાં આવાં રીસથી, ન ઘટે કરવાં નેણ. ૧૪૨
 સુખમાં વશિયે સંપત્તી, ભામતી ને ભરથાર;
 મધુરે વચને માગિયે, સંપત્તિને અનુસાર. ૧૪૩
 નારી તું ખ્યારી ઘણી, અરધું જેવું અંગ;
 મિલકત સઘળી માહરી, આપું તને અભંગ. ૧૪૪
 તોપણુ નિત્ય તું કરે, કારણુ વિના કદેશ;
 ચંદ્ર ન આવે ચપડીમાં, હક લે બાળ હમેશ. ૧૪૫
 આપણુ થકી અભાગિયાં, દેખી તેનાં દુઃખ;
 મંત્રાદિયે સંતોષ તો, સદાય ઉપજે સુખ. ૧૪૬
 પામ્યો નહિ જે પગરખાં, દુઃખ પોષારે મૂખ;
 પણ ખીજાને પગ વિના, દેખી વિસારે દુઃખ. ૧૪૭
 તૃષ્ણા ઝાઝી તેજ જન, હકડે બળે હમેશ;
 તૃષ્ણાથી ત્રિશુવન ઘણી, લાઇ ન શકે સુખસેશ. ૧૪૮
 ગુણિયલ વિક્રમ તૃપ ગયો, પંડે પાંડવ દેશ;
 ઇંદ્રપ્રસ્થ અવતોષિતે, કરવા લાગ્યો કદેશ. ૧૪૯
 પસ્તાવો બહુ પામીને, બોલ્યો મેલી લાજ;
 આ દોલતની આગળે, શંક તુલ્ય મુજ રાજ. ૧૫૦
 દોષ કશો નહીં દેવનો, નહીં મુજ ભણાં નશીમ;
 ધરાવિ નામ ધરાપતિ, ગતિમાં રહ્યાં ગરીમ. ૧૫૧
 ગરિમી પોતાની ગણી, અતી અંતર ધરી આશ;
 એવે વિર વૈતાળને, દીનપણે થમ દાસ. ૧૫૨

૧ આ દોહરામાં એવો એક અક્ષર નથી કે જે દોહ
 એકલા ક્યાં વગર પાઠી શકાય.

૨ આ દોહરામાં એક એવો અક્ષર નથી કે જેનો
 ઉચ્ચાર કરતાં બે દોહ અટકે. એને નિરોધક કહે છે.

ચોપાદ.

તે માટે રમા તનુ રોપ, સુખ નહિ લેશ વિના સંતોષ;
 સુખ પિયરનું તું સંભાર, શરિરે વચ્ચે ન મળતું સાર. ૧૫૩
 કરતી મજૂરી જેવાં કામ, વળિ ધડિયે ન મળે વિશ્રામ;
 એથીતો સુખ અલ્પ આજ, કિંકર કરે હુકમથી કાજ. ૧૫૪
 ભામનિ શુભિચ્છ ક્રોધ ભરેલ, જ્યમજળરેડયું તાતેતેલ;
 મારાં દુર્બળ માને આપ, એ મેલું સુજને કપમ આપરપાપ
 કુવે પડું જીવ દહિ તતકાળ, વિપદાં વાટિ પીકે વિકરાળ;
 કુટે શીશ કરે પાખંડ, પાપણિ ખોલે વચન પ્રચંડ. ૧૫૬
 વળતી શેઠ વિચારે વાત, જીવતી મૂર્ખ જનાવર જાત;
 સમજ્યોસમજેનહિન્યાય, મારવિનામારગનહિયાય. ૧૫૭
 હર દેખી પશુ કરે વિચાર, પણ ન વિચારે નિરલજ નાર;
 શિક્ષા કરી વળિયાશે શોક, કોધીસુજને કહેશે લોક. ૧૫૮
 ધીરજ તે માટે મન ધરે, ચાર ઉપાય ચતુર થઈ કરે;
 સામદામને ભેદ ગણાય, પછિયી ચોથો દંડ ઉપાય. ૧૫૯

દોહરા.

સમજણુ દેવી સામ તે, દેવી લાલચ દામ;
 ભેદે ભય ઉપજવનો, દંડ સજે સંચામ. ૧૬૦
 નારિ મારી વાત શુભ, સારી ધારી રતેહ;
 મળવો દ્રરિ આ સુલકમાં, હલેભ મનુષા દેહ. ૧૬૧
 આયુષં તો વળિ અલ્પ છે, ઘડિ ઘડિ ઘટતું થાય;
 પછિ તે પંખ નહિ પામિયે, જે પળ વીતી જાય. ૧૬૨
 માટે મોહું મન કરો, સંદાય રહિયે શાંત;
 ક્રોધ વખત કરિયે નહીં, કલેશ યુદ્ધિ કલ્યાંત. ૧૬૩
 એ રીતે અતિશય કર્યો, શેઠે સામ ઉપાય,
 કાન ધરે નહિ કામની, શી રીતે સમજાય. ૧૬૪
 મન માન્યાં આગળ સુકમાં, ચરણા ચોળા ચીર;
 સામું ન જીવે સુંદરી, જ્યમ વિતરાગી વીર. ૧૬૫
 તાણિ છેક ન તાણુ તું, તાણે તૂટી જાય;
 રતેહ તુટે તો સાંધતાં, વચમાં ગાંઠ વળાય. ૧૬૬
 જ્યં જે તમને અમે, કરશે શું પછિ કાજ;
 પતાચા બહુ પ્રેમદા, માટે માનો આજ. ૧૬૭

એમ કહી સુખે, સતો રાખી રીશ;
 એમ કહી જ્યમ એ પછી જોના છત્રીશ. ૧૬૮
 તોયજી નહિ નહિ તે વળ, કરતી આજ;
 શુભતાં દિવસો શોભે, જાણ. ૧૬૯

બહુ કહ્યું જે ખોલ નહિ, ધરિ શંકતો નથિ ધીર;
 તોપણ મારે તારણી, તિલણ વાયક તીર. ૧૭૦
 શેઠ ઉઠી સોટી લઈ, માર્યો પૂરણ માર;
 ખાળા તોપણ ખોલતી, લે નહિ ચાક લગાર. ૧૭૧
 પત્ની ધરતી પડોશના, આબ્યા લોક અધીક;
 સૌ ઠપકા દે શેઠને, કામ ન કીધું દીક. ૧૭૨
 દીલ સંભારી દેવને, નર નાંખે નિશ્વાસ;
 બેઠો આવી ખારણે, અંતર થઈ ઉદાસ. ૧૭૩
 મૃત્યુ માગે સુખ થકી, પરમેશ્વરની પાસ;
 સંપતિના સંપત્તિપતિ, તજી જીવતરની આશ. ૧૭૪

ચોપાદ.

વળી ત્યાં કૌતકની વાત, નજરે ત્યાં નિરખી સાક્ષાત;
 પરદેશી નરને વળિ નાર, સુતાં ચોટશે શેઠ દુવાર. ૧૭૫
 પિયુના ખ્યારી ચાંપે પાય, હેતે વાત કરી હરખાય;
 ધરણીપ્રીત જણાવે ધણી, ધન્યજન્મમનધારેધણી. ૧૭૬
 સ્નામિ કહે સુંદરી શુભઆપ, બહુ ધનવંતો છે તુજ આપ;
 ત્યાંજમનેસુખથીવસતુંય, દુષસુખથીદિન કાઢીશ હુંય. ૧૭૭
 શામાટે દુઃખમાં સુખ સંગ, વસી વણસાડે તનનો રંગ;
 હુંપામીશ સુખનાદીનનવા, તોતુજને આવિશ તેકવા. ૧૭૮
 નારિ કહે સુણિયે હો નાથ, હું નહિ તજી તમારો સાથ
 ભોગવુંસુખમાંઆવીમાગ, દુષમાં કઈ તમારોત્યાગ. ૧૭૯
 પૂરી કઈ પ્રણુના ચોર, ક્યાં તે છુટું કર્મ કહોર;
 વસું વિનેગ દિન એટલા, જીવવું જગમાં દીન કેટલા.
 સગપણ સત્ય ધણમાં ધણું, તેતો ધણિ ધણિયાણી તણું;
 પિયરતણીપાલખીદુષકાર, સસરાની શુળી સુખકાર. ૧૮૧
 એમ કરે વાર્તા ધણી, જાણે એજ ઉજણનાં ધણી;
 શુણિશુણિશેડતુંઅંતરમણ્યું, સુખ આવું સ્વપને નહિમણ્યું.
 અતિધિકધિકમારોઅવતાર, સુખથી નહિ માંડયો સંસાર;
 આ ધનમાં અંગારો પડો, હે પ્રભુ સંપમને સાંપડો. ૧૮૩
 જેસુખમાં આ બે જણવસે, એ સુખ વિકમને નહિ હશે;
 જીવતરધન્યએનુંજગમાંદી, એથી સુખનથી અધિકકાંહિ.

દુઃખી જીવતર વિષે.

છપો.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી ક્રોધ વળગ્યું;
 થયો ન વિદ્યાબ્યાસ, કરજ છુટે નહિ અળગ્યું;
 વસે કુટુંબ કુસંપ, કલેશ કામની તજી રહે;

પાપી પુત્ર કુપાત્ર, પુત્રી પાળાપણ રહે;
અહોનિશ વસતું ઉદયવિના, તૃષ્ણા અધિક અપાર છે,
આનંદમાં એવા પુરૂષતું, જિવતર તે હુખદાર છે. ૧૮૫

મુખી જીવતર વિશે.

રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી,
પાળે આરા પુત્ર, સદા પરઆશ નિરાશી;
મધુર વાચ માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી,
ચિત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંગ જોડી;
વળી દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં,
પછી તેયથી હું નથીપ્રીછતો, સરસ કાંઈસુખસ્વર્ગમાં. ૧૮૬

દોહરા.

સઘળાં સંકટ સાંખિયે, કાઢી કર્મનો વાંક;
બૂંડી જેની ભારજા, એ દુઃખ આડો આંક. ૧૮૭

રાગ વેરાડી.

બાપજા જેની ભારજા બુંડીરે, તેને પીડ અંતર ઉડી; ટેક.
સોજ તણને લડાઈ કરે નિત્ય, બાળવા લોક ભરાય;
સારા મનુષ્યના ધરતું વગોણું, જેણું જગતને થાય. મા. ૧
જેમ બિલાડી ઉઠને જીવે એમ, નાથ સામા કરી નેણું;
પગથઈ પ્રગટે માથા લગી એવાં, વાંકાં કાઢે વેણ. મા. ૨
ચાર ધડી પીયુ ચોટે રજે ત્યારે, સુખ બંનેને થાય;
ધરિયે આવીને ઘેર બેસે ત્યારે, શેર લોડી સુકાય. મા. ૩
પડિત શાસ્ત્ર ભણેલ પુરાણી, મોટી સભામાં મનાય;
માન તણ સુરખીના મોઢાના, તેજ હંકારા ખાય. મા. ૪
પીયુ થકી તો ધણીજ પોતાની, સમજણ ભણે સદાય;
દેવથાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. મા. ૫
પહોર ચઢે દિન પોતીને ઉઠે, ચોપે લડાઈનો ચાલ;
જે લડનાર ખીલું ન જડેતો, પડતાજે પોતાનાં પાળ. મા. ૬
સ્નેહ કરી કદી સ્વામિની સાથે, બેશી ન બોલે વાત;
ધુમાડાની પેઠે ધુધવતી રહે, રોપભરી દિનરાત. મા. ૭
જેને વીતી હોય તે નર ભણે, આણે બિન્ન અલંકાર;
ડહાપણ કરે કોષ ફનીઆમાં ગર્વ ન કરશે લગાર. મા. ૮

દોહરા.

પછી પરદેશી બોલિયો, ભાવ સહિત શુણ્ય થાત;
દોષ ધણા નર હુદના, તે તું બજણ વાત. ૧૮૮
શેઠ કહે સોંબળ કહું, દુષ્ટ પુરુષના દોષ;
તે સુજમાં તણ માત્ર નથી, રજે ધરે તું રોપ. ૧૮૯

રાગ વેરાડી.

કહું નર હુદની કડાણીરે, શુણો સૌ સ્નેહજ આણી; ટેક.
મોહું વહેલું કામ સુધરે કે બગડે, માણસ માત્રની રીત;
પોતે ક્યું તેતો પાંચડું સમજે, નારીને મારે નિત્ય. કહું નર. ૧
સાસુ નણું દેરાણી જોડાણીના, સાચા જુદા શુણી બોલ;
વાંક વિના વનિતાને તજે તો, તે નર ખરને તોલ, કહું નર. ૨
કાગડે થેયું ઘુડ શરે તેમ, ગોરી સદા ગ. ભરાય;
ધરનાં કરે સૌ દ્રોષ ધણેશે, તેથી જુદો નવ થાય. કહું નર. ૩
માનવિતું અપમાન કરે નિત્ય, ગાય નકારી ગાળ;
તુચ્છ ગણી તિરસ્કાર કરે તો, તેનરતું મહો પાળ. કહું નર. ૪
સાસરિયાની સાથે લડી, કાઢે રાંડ ઉપર તે રીચ;
સારામનુષ્યની શિક્ષા ન માને જેને રૂઝ્યાનગદીય. કહું નર. ૫
સમજીતો ટંટા તુરત રજે, કોષ ધરતું આવી કહે ઘેર;
જાહું કહેકે આહું જીએ તેનો, પાર આવે શી પેર. કહું નર. ૬
સ્વામિ સાંભળતાં વાંક વિના આવી, કામનિને લડે કોય;
સમજવીને સમાધાન કરેનહોં, દીજડાજેવો હોય. કહું નર. ૭
પોતેતો ખાય પિયે ધણું સાફ, ને વત્ર ધરે શુભ રીત;
નારિને આપે નિત્ય નહાંતો, કહો કેમ પ્રગટે પ્રીત. કહું નર. ૮
પીયરિયાં પરકૂળ ન પૂરે તો, સ્વામિ કરે સંતાપ;
સાચું કહું છું એ કંથસ્વરજે, પૂર્વ જનમનું પાપ. કહું નર. ૯

દોહરા.

વળિ પરદેશી નર વઢે, જીવમાં રાખી જંપ;
બહુ મોહું જે બોલિયે, શાથી વણસે સંપ. ૧૯૦
વિનય થકી વશ થાય છે, રાજા ને વળિ રાંક;
કદી ન સૂજે કોષને, પાણુ પોતાનો વાંક. ૧૯૧
એમ કહું એ અવસરે, ત્યાં નર એક નહાર;
મિયાં નીસર્યો મારજે, ખરોજ ટંટાખોર. ૧૯૨
પરદેશી પ્રણે પછી, ભણે શેઠ ધરી ભાવ;
વાલપણા ને વિનયથી, લે આને બોલાવ. ૧૯૩
પછી તેણે ત્યાં પૂછ્યું, સ્નેહ કરી સલામ;
સાદિત ખુદતું નામ શું ? ક્યા તેરે લે કામ ? ૧૯૪

ત્રિચિરા છંદ.

સુત તેતો સાથે દેખીને, પૂછ્યું પુત્ર તુમારા ને ?
અહુજ રીસ કરી તે બોલ્યો, નહિ મેઘ તો તેજ ?
પુત્ર તમારા ને પરમેશ્વર, અધિક અધિક આયુષ આપો,
મિયાંકહેજેખરિજ તુમારી, અખી કમરમારી પ્રણે. ૧૯૫

સાલમપાક શિયાળે કરશે, ચાશે પુષ્ટ સરસ ચેરા;
સુકા સુકા હમ લકડી હોગા, સાલે કયા લેતા તેરા ?
માણસ સાથેમાણસ બોલે, દોસ્તી કરે ન રહે મુંગા;
દોસ્તી તેરીજહાનમમે' ગઘ,અળ બોલે તો માડંગા. ૧૯૬

દોહરા.

પરદેશી સમજ્યો પછી, કાજ કહણુ છે એહ;
જેનો જન્મસ્વભાવ જે, ટળવો દુષકર તેહ. ૧૯૭
પછી તે પોતે શેઠ પણુ, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
લક્ષ્મી સાટે સંપતે, જાએ આઠે જામ. ૧૯૮
સાંભળ નિર્ધનશાહ તું, અંતર ધરી ઉમંગ;
સંપ તજી સંપત્તિનો, સ્વપ્ને ન કરીશ સંગ. ૧૯૯
પૂર્ણ તારૂં તપ પેખીને, ત્રુકયા ત્રિલોચન રાજ;
તે માગ્યું ધન તુજી પણુ, મને મોકલ્યો આજ. ૨૦૦
શુણીને નિર્ધનશાહ મન, નિશ્ચય થયો નિશંક;
સમજ્યો મહિમા સંપનો, ગણી રમાને રંક. ૨૦૧

ભુજંગી છંદ.

પછી સ્નેહથી સંપની હાથ આલ્યો,
લક સંપ સંગે ઉમંગેધિ આલ્યો;
જમ દૂરથી જોયું પાહું નિહાળી,
ધિમે ચાલતી આવતી લક્ષ્મિ બાળી. ૨૦૨
પુછ્યું સંપને એજ કયાં ચાલિ જશે,
કહે સંપ તે આવશે તુજ પાસે,
જમ હું વસું જ્યાં બંધું સ્થાન જોધ;
કરે વાસ લક્ષ્મી જુએ સર્વ કોષ. ૨૦૩
પછી વેર તે મૂજ સાથે વધારે,
તળવી મને સ્થાન પોતે પધારે.
કહું તૂજને આજથી એજ માટે.
કદી સંપ મેલીશ માં લક્ષ્મિ સાટે. ૨૦૪
સદા બોલજે સ્નેહથી સારિ વાણી,
વધે સંપ સંસારમાં જેધિ જાણી;
ક્ષમા રાખવી સાંખવી બૂદ્ધ છોટી,
દયાથી વળી રાખવી દહિ મોટી. ૨૦૫
કદી ખાત પુત્રો જુદા બાગ બાગે,
બલે બાગ લેતા નહી સંપ બાગે;
વસે એકઠા ને જુદાં દીલ જાણો,
નહીં સંપતું રૂપ એવું વળાણો. ૨૦૬

દિલે એકતા દૂર દેશે રહે છે,
કવિ સંપતું રૂપ તેને કહે છે;
કહું મૂળ કૃષ્ણપતું સચ્ચ કાને,
જુદા વાદ તાણી જુદા ધર્મ માને. ૨૦૭
રહે દેશમાં એ થકી સંપ રહ્યો,
તજો તેજ માટે વૃથા વાદ જુદો;
રૂદેમાં રૂએ તે તમે ધર્મ પાળો,
તજી દ્વેષ ટાંડ બધા તુર્ત ટાળો. ૨૦૮
થશે એક ધર્મી હરી જો કરે તો,
ન થાશે મનુષ્યો ગર્થીને મરે તો;
વડો કોષ કુટુંબીમાં મુખ્ય થાપો,
વળી નાતમાં મુખ્યતા એમ આપો. ૨૦૯
પછી તે તણી નિત્ય મર્યાદ પાળો,
નહીં દેખશે તો દહાડો દુખાળો;
સમાધાન તે રાખશે સર્વ વાતે,
સદાકાળ તો પામશે સૂખ સાતે, ૨૧૦

દોહરા.

એ શીખામણુ ઉર ધરી, શુણીને નિર્ધનશાહ;
સંપ સહિત ધર સંચર્યો, અલખત મળી અધાહ. ૨૧૧
સંપે સ્ત્રિના ચરિરમાં, પૂરણુ કર્યો પ્રવેશ;
અમૃત દહી ઉપજી, બાપો સ્નેહ વિશેષ, ૨૧૨
સુખ બહુ પામ્યાં સંપથી. (વસ્તરિ કીર્તિ વિશાળ;
પ્રસન્ન પરમેશ્વર થયા, દુખહર દીનદયાળ. ૨૧૩
સંપલક્ષ્મી મંવાદ આ, જે શુણુશે નરનાર;
સંપ પ્રસન્ન થયા થકી, સુખ લેશે સંસાર. ૨૧૪
આગણીસેને સાતને, બાદરવે ભરપૂર;
પૂર્ણ કયા કહિ પૂનમે, અધિક હરખ ધરિ ઉર. ૨૧૫
વાસી શ્રી વઢવાણુનો, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
શ્રીમાળી બ્રાહ્મણુ સદા, દાખે દલપતરામ. ૨૧૬

ગરબી.

દેશમાં સંપ કરો સંપ કરો,
દીલે દેખી કુસંપથી કરો રે; દેશમાં
હારે જે કોષ સંપ તજીને સુખ માગે,
તેના સતેલા શત્રુ જાગેરે; દેશમાં

હારે તજે સંપ લડાલડી આવે,
તેમાં તુર્ત ત્રીજાને શવેરે; દેશમાં સંપ. ૨
હારે જે કોઈ વિદ્યા જમીન સાર લડતા,
રાજ ખોધને રહ્યા હવે રડતારે; દેશમાં સંપ. ૩
હારે હજી હજી વિચારી નહીં જોશો,
ખરેખાતે છે હાથમાં તે ખોશોરે; દેશમાં સંપ. ૪
હારે તમે ટંકા ધરમના ટાળો,
જેજે ખારો લાગે તે ધર્મ ખાજોરે; દેશમાં સંપ. ૫
હારે છળ દગા કપટ દો છોડી,
આખા દેશની યથા આખર ચોડીરે; દેશમાં સંપ. ૬
હારે કરી સંપ કાંઈ હુતર હલાવો,
કરી દેશની વખત ફેરવાવોરે; દેશમાં સંપ. ૭
હારે કોઈનું સાઈ દેખીને શીદ દાઝો,
તેને પુકાડી મારવા ન બાજોરે; દેશમાં સંપ. ૮
હારે વાંચો દલપતરામની વાણી,
પક્ષપાતવિના સત્ય પ્રમાણીરે; દેશમાં સંપ. ૯

(સુરતની જેઠુસ લાહચેરીની સભામાં ધણીવાર
કવિતા સંભળાવવાથી ત્યાંના વિદ્વાનો તથા અમલ-
દારોએ તા. ૧૬ મી આગષ્ટ સને ૧૮૫૨ ને રાજ
મોટી સભા ભરીને માનપત્ર આપ્યું અને ફરમાવ
કરી કે છેલ્લીવારનું હવે એક સારા વિષય ઉપર કવિ-
તાનું બાપણુ અમને સંભળાવવું જોઈએ. તે ઉપર-
થી સંપલક્ષ્મી સંવાદ રચીને સંભળાવ્યો હતો અને
તે માનપત્ર સુરત સમાચારમાં છપાયું હતું.)

કેફ વિશે.

દોહરો.

કેફ કિસીટ^૧ ધરો કરે, કે ફકિરીધર ફોફ;
નરકે શીકે મુખ પડે, નર કેફી કહે લોક. ૧

મનહર છંદ.

ગાંજે તજ ગાંજે તારાં ગાતરને ગાજનાર,
ભાંગ તજ ભાંગ તારું બવન બમાવશે;
માજમ નહિ રે એતો ફુતી છે મહાજમની,
માજમ તો કદી તને મોતને મેળાવશે.

તાડીને લગાડી આગ, પાસેથી નસાડી મૂક,
તાડી તને કદી જાયા તારથી પડાવશે;
મદિરાનો મેલ મંગ મદિરા તો મહા ભૂડી,
મદિરા માણસપણું સવળું મુકાવશે. ૨

દોહરો.

જે હોદ્દાનો કાન છે, તે આગળ ધરિ મૂખ;
પૂછેછે પીનાર જન, સુખ આપીશ કે દુખ. ૩

મનહર છંદ.

ઉલખામાં પાણી જુઓ ઉછળે છે જેમ જેમ,
તેમ તેમ પીનારના લોહીને ઉછળે છે;
પાવકમાં ગાંજે કે ગડાક જેમ પ્રજળે છે,
તેમ તેમ પિનારનું કાળજી પ્રજળે છે;
અધિક અધિક જેમ જેમ ધુમ ઉછળે છે,
પિનારની અકલના કાંકરા ઉછળે છે;
સુખ મળવાની વાતલણો શુક લખ ખાજે,
શુક શુક ઉચારી હોકા ઉતર એ વાજે છે. ૪

ગીતિ વૃત્ત.

માજમ મહાજમ જેવી, કરે અચેતન, હરે શરિર શુદ્ધિ;
માજમના જમનારા, જનશે મરખ શુમાવિને શુદ્ધિ. ૫

છંદવિજય છંદ.

પ્રથ પુછ્યો નિગપ્રીતમને, એક જમનિમાં એક કામનીએ;
અક્ષલ હીણુ અને કેળને નહિ, જે મુખ મોહિ અશીણુ લીએ,
કેથ કહે ઘટતી નથિ અક્ષલ, કારણુ હું કહું ધાર્ય હીએ,
કામ પ્રવીણુ અશીણુ પિયે નહિ, અક્ષલ^૧ હીણુ અશીણુ પીએ.

દોહરો.

અશીણુઆના અંગના, નજરે નિરખો હાલ;
એ ઉપરથી જાણુજો, અશીણુમાં શો માલ. ૭

છંદવિજય છંદ.

રામ ચડયા રણુ રંગ વિષે ખગ રાવચુને રણુમાં રંગોળ્યો,
કંસતણો નિરવંશ કર્યો હરિ, આચણુની સમચાણુર^૨ઓળ્યો;
મારથમાં પાણુ પારથ^૩ભૂપ, જુઓ દુરજોધનને રણુ રોળ્યો.
કોરજપૂત જવા રણુકારણુ, કરાંમ કદાપિ કચુંઓ ન ધોળ્યો. ૮

૧. જેનામાં અક્ષલ ન હોય તેવાનું અશીણુ પીએ છ
માટે તેવાની અક્ષલ ધટન કયાંપી. જેમ કે નાગો હુરાય
નહિ, તેમ.

૨. ચાણુર—કંસનો મલ.

૩. પારથ—અર્જુન.

દોહરો.

ચાહે જે ચૂડકને, બુદ્ધિ નહિ મિલકૂલ; ૯
જો જરિયે મતિ હોય તો, હૂલ કરે ચંદૂલ.
દેશતણી પકતી દશા સુજે ન સવળી સાન;
તનશે ભાંગ અકીણુ તો, પીશે બહુ મધુપાન. ૧૦
નિર્ભાગીને નાસતાં, વિપરિત સુજે વિચાર;
ચૂનમાંથી ચાલિને, આલામાં પડનાર. ૧૧

બદવાસ્થાળીનું વર્ણન.

દોહરો.

કેફ ન કરશો કોઈ કવિ, કેફ કલેશનું મૂલ;
જુઓ કેફ કારિ સો જાદવે, કયું નિકંદન કૂલ-૧
ચોપાઇ.

પ્રથમ પ્રભૂને કરે પ્રણામ, સુધરે જે થકી સધળાં કામ;
કેફતણા અવગુણ તે કહું, રતેલ ધરી સાંભળજો સહ-૧

દોહરો.

પુરાણુ શ્રીમદ્ ભાગવત, એકાદશમે સ્કંધ;
તેનો અધ્યા ત્રીશમે, સુણો સહિત આનંદ. ૨
બદવ જન્માએ ગયાં, પવિત્રસ્થાન પ્રભાસ;
કેફ કરીને પરસ્પર, નિરમુલ કીધો નાશ. ૩
તે સાંભળી સડ સજ્જનો, વળી વિચારો વાત;
સુપને સોમત કેફની, કદી ન કરશે ભાત. ૪
કેફ થકી ધર કેકનાં, ઉડી ગયાં અપાર;
દેવ સરીખા હુખિ થયા, શી ગણતી સંસાર. ૫
ભાંગ અકીણુ ગાંજો તજો, તજો મદીરા તાડિ;
પ્રગટ વસ્તુ પેશાવ જોમ, દેખો નજરે દાડી. ૬

ચોપાઇ.

નથી જગમાં કેફીની લાજ, કરિ વિશ્વાસ ન સોયે કાજ;
ભંગી અકીણુ કેફી હોય, કન્યા તેને નવ દેકાય. ૭
સોમત કરતાં સહ જન હરે, રખે લોક નિંદા ઉચ્ચરે;
કદી વસ્તુ ચોરી લે કોય, કેફીને શિર શ્રાંતિ હોય. ૮
ભલું મનુશ હોય કીરતીવંત, દુરત ન કોઇ વિશ્વાસ કરત;
જે કોઇ કેફી વ્યસની થાય, પછી ઘણો મનમાં પરતાય. ૯
કેના ઉપર કાંદે રોષ, રોગતણે શિર દે છે દોષ;
હોય એકલો ત્યાં લજવાય, વધવા નાંત કરે ઉપાય. ૧૦

તે માટે સહ ચેતો ચિત્ત, ન કરો એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણી કેફીને નાર, તેના જીવતરને ધિક્કાર. ૧૧
કેફી વસ્તુનો ન કરો સંગ, ઉડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેફ ને જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો એલ. ૧૨

દોહરો.

ધનનો મનમાં મદ ધરી, કેફ ન કરશો કોય;
બદવ કુળ થઇ જે ગતિ, સદા વિચારો સોય. ૧૩
કૃષ્ણ સરીખા કુલપતિ, જે રાજ અધિરાજ;
દેવપુરી સમ દારિકાં, સુર વૈભવ સમ સાજ. ૧૪
જપન કોટિ વિસ્તાર નર, જગમાં કીધી છત;
નરપતિ સધળા આવિને, શીશ નમાવે નીત. ૧૫

ચોપાઇ.

સકળ હિંદનાં રાજ્યસ્થાન, નહિ કોઇ દારામતી સમાન;
શક કરનાર યુધિષ્ઠિર કલા, તેનો જેના સેવક થયા. ૧૬
શોભાપુરની શી કહું ભણી, કવિજન કોઇશક્યા નહિ ગણી,
મંદિર મેડી જરખાં માળ, સુવરણમય શોભીત વિશાળ. ૧૭
ખન્યા ધરોધર આગળ ખાગ, પક્ષી કરે કલોલ અથાગ;
નિત્ય પ્રતિ થાએ નાટારંભ દેખી દેવદિલ થાય અચંભ ૧૮
કાઠે દિન આનંદે રહી, દૈવતણો દિલમાં હર નહી;
ખાયપીયે તે કરે વિનોદ, મનમાં પરણુ ધરે પ્રમોદ. ૧૯
એક સમે સહને થઇ આશ, તીરથ નાવા જવું પ્રભાસ;
સ્ત્રી ખાળક વૃધજન કહેવાય, શોખોદાર તીરથ તે જાય. ૨૦
એવો ઠીક કીધો ડેરાવ અંતરમાં ઉપજ્યો ઉચ્છાવ;
કૃષ્ણતણી આરા તે લહી શણુગાર્યા ગજ ઘોડા તહી. ૨૧
ધૂધરિયાળા રથ છે ઘણા, ખળદ ભલા ચીત્રેલા બણ્યા;
શોભિત મેના તે સુખપાલ, તેના બન્યો અલોકિક તાલ. ૨૨

હરિગીત છંદ.

બહુ ગડગડે નીશાન નોખત, ઘોર શબ્દ કરે ઘણો;
વળી દોલ ભેરી ભૂંગો, સ્વર થાય શરણાઇ તણો. ૨૩
મરદંગ તાલ ઉપંગ ચંગ, ઉમંગથી વાગે બ્યાંહાં;
સારંગી વેણા વાંસળી, મંજરા ખંજરીઓ ત્યાંહાં. ૨૪
નાચે સુરંભા નાચકા વળી, ગાયકા ગાવે ઘણા;
અગણિત દીસે અસનાર, ધરી હથિયાર કુળ બદવનણા. ૨૫
તરવાર દાલ કટાર બરછી, વજ્ર ચુમી ને ગદા;
ત્રીશળને તીરકામઠાં, હળ મુશળ ફરશી લહી તદા. ૨૬

છઠ્ઠું સુજગ પ્રયાત.

લીલા સાથ સીસા બધા મધ ખારી,
નથી જાણતા વંશ નિર્વંશકારી;

લીલા ધાતુ ખાલા પીવા કાળ પાસે,
જાહેમાં મહુ જાહેવા હુખી જાશે.

૨૭

તદાં હોત જો કાષ્ઠ પરજેનગારી,
તત્ત્વવંત તે વસ્તુઓ કેદકારી;

ન ખોલ્યાન શ્રીકૃષ્ણ ચિત્તે વિચારી,
નહોં માનશે સૂર્ય શિક્ષા અમારી.

૨૮

કઈ તો હતા બાળ જોશન વેશે,
કઈ તો હતા જાગતે મુઠ દેશે;

કઈ વર્ષ મંખેજ વિવા કરેલા,
હતા મુખ સંસાર આશા બરેલા.

૨૯

કઈ ખેનના એકનાએક બાધ,
કઈ એકલા માણે મુખદાઈ;

કઈ તો હતા ખારિતે ખૂબ ખારા,
ન જાતા કદી દૂર નેત્રોચિ ન્યારા.

૩૦

જતા દૂર જાણી બધા નેત્ર પાણી,
અતી આગ્રહેથી દિલે ધૈર્ય આપી;

બલે તીર્થ જઈ આવશે કાલ પાસે,
નથી જાણતાં કેદથી છવ જાશે.

૩૧

મહા મત્ત થોડે ચડ્યા જોધવંકા,
બડી તોજતે ત્યાં દિવા ધાવ દંકા;

ધરા ધૃષ્ણે શબ્દ સહિ ન માણે,
હડી ધૂળ આકાશમાં સૂર્ય જાયો.

૩૨

ધણા નાવમાં ખેડીને પાર પોતા,
લઈ સૈન્યનો સર્વ સાંમાન સોતા;

ગઈ કોજ ન્યાંથી સરીતાની તીર,
અનીરેડુ કીધું નીર, નીરે અનીર.

૩૩

કૂંડે ખજાને ને પતાશા જલીના,
હડે દેખી હર્ષે હુકુમી હરિના;

પ્રભાસે જાહેને દિવા એક દેરા,
ક્રિયા મનમાં એવ આનંદ દેરા.

૩૪

૧. એટલી બધી કોજ હતી કે તેના ચાલવાથી
નદી કારી પડી ગઈ અને સૂરી જમીનમાં કાઢવ
થયો.

મહા વંશ વિસ્તારના ગર્વે વાળા,
વળી રાજ્યે શુદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખાળા;
ધણી પ્રીતની રીતનો શોખ જાણી,
ત્યાં મધ પીવા મનોવ્રતિ આણી.

૩૫

દોહરો,

એકનું લક્ષણ સમજીને, ધરી અંતર અજાન;
પ્રેમ કરીને પરસ્પર, પીવા ચણા મધુપાન.

૩૬

પરિતની મિત્રાચારીનો

છાંપો.

પરિત મિત્રો મળે, વડે મુખ મધુરી વાણી,
પ્રથમ કરી પરજામ, પાપ ગંગા જળ પાણી;

પછી સોપારી પાન, આપી કૃષ્ણતા પૂજે,

કહે પછી કર્જેડી, આગમન કારણ શું છે;

કરી જાન વાન ચિત શાંત થૈ, એક સહિત જૂઠા પડે;

મન મક્ક રહે મિત્રાઈમાં, પરિતની પ્રીતિ વડે.

૩૭

મૂખની મિત્રાચારીનો

છાંપો.

મૂખ મિત્રો મળા, ગાળ કઈ ગમન કરશે,

મારી પરસ્પર લાન, વાતમાં મચકરી ધરશે;

મિત્રાચારી મૂલ, કેદ પીણે ને પાસે,

ખેલી બાજ ખેલ, લગલગી કરી ઘેર જાશે;

મુખ મીઠાં ને મનમાં કપર, સ્વાસ્થ્ય લગી સગાઈ છે,

કદિ જોખમકારી છવને, મૂખની મિત્રાઈ છે.

૩૮

ચોપાઈ.

ગદવનાં દુઃખાગ્યો જાણ્યાં, કે પરસ્પર પીવા લાગ્યાં;

કોઈને સારી ન આવી શુદ્ધિ, વિનાશકાળે વિપરીતશુદ્ધિ.

૩૯ શપથ પરસ્પર દેવા લાગી; પાપ પિયે મધુપાન અમાગી;

નહિ જાણ્યા પરમેશ્વર સાખી, પીવામાં કાંઈ કસર ન રાખી.

સકિના દિવસ થયા છે ખોટા, રજા ન જાણી નાના મોટા;

પાન કરી શુદ્ધતાન ચક્રને, જાન કીધું બદ્ધ તાન લઈને.

પછી પરસ્પર વળગ્યા વાતે, આપ વખાણી ચાયા ઉદમાતે;

એક બીજીની મચકરી માંડી, છેવટ આશુ તોય ન માંડી.

૪૦ મુખ હતું દારામતિ માંડી, તે નનમણ પાસેથી ત્યાંડી;

લાચરથી મળ હતું દિપજેડું, અંતરમાંની અદર્શ રહેડું.

લડાઈના મૂળનો છાંયો.

હાસ્ય ઋષિ જ્યાં હતા, એક અવસર એ દીશે,
જદવ બાળક જઈ, કીધું અપમાન અતીશે;
નહીં છંડી છંછેડ, ક્રોધ ઋષિયે બહુ કીધો,
જશે તમારો વંશ, શાપ સરવેને દીધો;
જે જદવનું જડમળ જશે, હાસ્યથી નિશ્ચે લેખજો,
તે માટે શ્રોતા સકતમો, હાસ્ય દિશે નહિ દેખજો. ૧૪

ચોપાદ.

હાંસી કરતા હકપર આવ્યા, લડવાની ઇચ્છા ઉર લાવ્યા;
એક કહે મુજમાં બળ ઝાઝું, બીજો કહે તુજ સાથે બાંધું.
નિજો કહે તું ગદા તોલે, ચોથો મમ્મો ચચ્ચો બોલે;
પકડ્યા એક બીજના કાનો, મંડ્યા હડી મરદ જીવોને
કૈનાં કપડાં નાખ્યાં ફાડી, કૈને કુટ્યા આડા પાડી,
લઈ શસ્ત્રને લડવા લાગ્યા, નહીં શરમ લાવે થઈ નાગા.
સુશુભો શ્રોતા કેફની:કાણી, કેવી સખાવત એ વખણાણી,
લીધાં ધનુષને તીક્ષ્ણ તીરો, ભાલા લઈ મંડ્યા ભડવીરો
ગુરજ ગદાને ફેરવી ફરશી, પથરાની વૃષ્ટિ રહી વરસી,
હળ મુસળ ને ભુગળ ભારી, પાડ્યા કૈને વ્રજ પ્રહારી.
જે શસ્ત્ર જગ વશ કરી લીધું, તેથી કુળ નિકંદન કીધું;
શત્રુ રૂધિર મદિરા થૈ આપે, વાળ્યું વેર એજ શર આપે.

હરિગીત છંદ.

પ્રવૃત્ત સાંબ શ્રીકૃષ્ણના સુત સામસામા તે લહે;
અંકર સામા ભોજ છે, અનિરુદ્ધ ને સાત્યકી અહે. ૫૧
સુભદ્ર ને સંગ્રામજીત, વળિ સુરથ ને સુમિત્ર છે;
નર નિશઠ ઉલમુક સહસ્રજીત, શતજીત નામ પવિત્ર છે;
દાશાહી વૃષણી ભોજ અંધક, સાત્વતા મધુ અર્જુદા;
માયૂર કુકરા શરસેનાં, વર્ગ જાણો એ જુદા. ૫૩
ભાષ સગાને ભાષ મારે, પુત્ર મારે આપને;
લાણેજને મામા વિદારે, પણ ન જાણે પાપને. ૫૪
સસરો હણે જમાતને, જમાત સસરાને હણે;
સાગો બનેવીને હણે, દુઃખ બેહેનનું દિલ નહિ ગણે. ૫૫
નહિ પક્ષપાત વિચાર, કરવા ધાત ઇચ્છે છે ધણા;
મદ અંધ થૈ નિરખંધ લાગ્યા, ધંધમાં ન રહી મણા;
જે પ્રાણથી ખારા હતા, તેને હણ્યા બેભાનમાં;
નિજ પુત્રના પણ પ્રાણ હણ્યાં, ધારિ વાત ન ધ્યાનમાં.

રથ હાથિ ઘોડા ભાગિ તોડ્યા, સારથિ નહિ સટકિયા;
નાસતા નાના બાળને, પગ ઝાલી ભૂતળ પટકિયા. ૫૮
જેમ વાંસ વનમાં આગ ઉડે, એમ રૂઠે અંતરે;
મધુપાનથી તન ભાન ભૂલ્યા, ચિત્ત થયાં પરતંતરે. ૫૯
કામઠાં તૂટે તીર ખૂટે, દાંત ચુટે હાથિના;
રથ કાષ્ઠ ધારે ને પ્રહારે, પ્રાણ લે નિજ સાથિના. ૬૦
શ્રીકૃષ્ણ વારે બહુ પુકારે, કાણુ ધારે કાન ત્યાં;
નહિ બચ્યા તોકર ચાકરો, એવું ઉઠ્યું તોફાન ત્યાં. ૬૧
બળભદ્ર સામા બળ કરી, મદમત ચાલ્યા મારવા,
આવતા દેખી એહને, હલધર ઉડ્યા સંહારવા. ૬૨
જે બીજ માંદરા રાપિયું, તે વેલ ઉગી લોહિની;
ધડ ક્ષીશ ભુદાં ફળ થયાં, ચાલી નહીં મતિ કોઈની. ૬૩

ભુજંગી છંદ.

પડ્યા તફડે ભૂતલે કૈક શરા,
થયા કૈક પૂરા રજા કે અધૂરા;
સુતા નિત્ય જે પુષ્પસન્નમ બિજાઇ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૪
ચળે જે પ્રિયાનાં સદા રૂપ જોતાં,
બહુ પ્રીત દેખાડીને ચિત્ત પ્રોતા;
ગયા કાગડા તેમનાં નેત્ર ખાઇ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૫
રડા હાથમાં હેમ પોંચી ગિરાળે,
ભલા બાળુ બાંધી છપીવંત છાળે;
ઉડ્યા બાળ આકાશ તે હાથ સાઇ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૬
મુખે જે નરો નિત્ય તમેલ ખાતા,
ભલાં તાન લૈ ગાનમાં ખ્યાલ ગાતા;
મુખે તેમના ધૂળ ઉડી ભરાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૭
ખમાજી ખમાજી છડીદાર કેતા,
સદા પાસ સેવા વિષે દાસ રેતા;
કિધાં રાન્ય નિષ્કંટ શત્રુ નસાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૮
ભલો નંશ વિસ્તારનો ગર્વ ધર્તા,
નહીં દૈવથી દીલમાં લેશ ઉત્તાં;
નહીં અગ્નિ દવા રહ્યું કોઈ ત્યાંઈ,
સુણો કેદ કીધાતણું સૂખ ભાઈ. ૬૯

અધા દેશ મધ્યે ધણો ત્રાસ વાગ્યો,
સુણી સર્વને અંતરે શોક જાગ્યો;
જુઓ જાદવોની યમ મૂરખાઇ,
સુણો કેદ કીધાતણું સુખ ભાઇ. ૭૦

સુખે સંપિને સર્વ તીર્થે ગયાતા,
અમ ઘેરથી હર્ષવંતા થયાતા;
રહી હામ હૈયાની હૈયે સમાઇ,
સુણો કેદ કીધાતણું સુખ ભાઇ. ૭૧

દાહરો.

મોહામોહિ લડી સુવા, કરમ હિણા થઇ કોધી;
અળદેવે આઠી હણ્યા; શર સરવને શોધી. ૭૨

હરિગીત.

સર્વને શોધિ મારિને, અળદેવે દેહ તજ્યો ન્યાંહાં;
શ્રીકૃષ્ણ ચે ઉદાસ, પીપલ પાસ જ સુતો ત્યાંહાં. ૭૩

એવે સમે એક પારધી આવ્યો અચાનકે જટલે;
મુગ જાણી માર્યો તીર તાકી કૃષ્ણ કાયા તેટલે; ૭૪

છાતો અચ્યો એક સારથિ, તે આવી પાસ ઉઠો રહો.
તે સાથ કૃષ્ણ અંતકાળે, ઘેર સદેશો કહો. ૭૫

મધુપાનથી જે હાણુ ચે અરજૂનને દેને કહી;
પરિવાર લઈ આગરે જાણે, દારિકાં રહેશો નહી. ૭૬

દાહરો.

કૃષ્ણ કહે સુત સાંભળો, મધુમાં મોડું પાપ;
જેથી જાદવકુળ મુઠું, માટે દોષ અમાપ. ૭૭

જે મદિરા મુખમાં લહે, તે નહિ હિંદુ સોય;
મહા નેષ ગોમાંસથી, સમજે મનમાં હોય. ૭૮

જુડી પુરે શાહેદી, કરે ચોરિ વ્યભિચાર;
ખુની પ્રાયશ્ચિત કરી, વસે હિંદુ મોહાર. ૭૯

પણ મદિરા પીનાર નર, શુદ્ધ કદી નહીં થાય;
શીઝું રહકાળી પીયે તો તેનું અધ જાય. ૮૦

૧. યઃશતકૃત્વેગોષધકરોતિસમહાપાતકી
સ્વાત્સુરાપાનંતુસકૃત્કૃતિમિતાક્ષરાયાં.

અર્થ-૧૦૦ ગોહત્યા કરે અથવા એકવાર દાર
પીએ તે પાપ બરાબર છે, એવું મિતાક્ષરામાં લખ્યું છે.

૨ મનુઃ ॥ સુરાં પીત્વા દ્વિજો મોહાદગ્નિવર્ણા
સુરા પિવેત

ઓપડ મદિરા જુકત જે, જેથી થવ અચાવ;
તે પણ સ્પર્શે તેહનો, ન કરે ધારી ભાવ. ૮૧

મુકા ચર્મ ઉપર પડે, તિલમર છાંટે તેહ;
એ પણ નિષ્ણે નરકમાં, પોહોંચે અવસર એહ. ૮૨

જપ તપ વ્રત બહુ દિન કરે, કરે તીરથ બહુ દાન;
પુણ્ય બળે તે પલકમાં, પિયે મદિરા પાન. ૮૩

દેવ નહિ પૂજા લહે, ગ્રહ ન લહે અલિદાન;
પૂર્વજ શ્રાદ્ધ ન સંચહે, જે પિયે મધુપાન, ૮૪

મધુ પીનારો પતિત છે, માનુષ મૃતક સમાન;
પાપની મિલકતમાં થણી, ભાગ ન થોય નિદાન. ૮૫

આહાણુ જે મદિરા પિયે, ઉઠે વેદ અધિકાર,
રાક્ષસ રૂપે જાણિને, તુરંત કરે તિરસ્કાર. ૮૬

પાણુ પિયે ચાંડાળનું, શુદ્ધ કદાપિ થાય;
પણ મદિરા પીનારનું, પાપ કદી નહીં જાય. ૮૭

જે ચાંડાળ ન મધુ પિયે, પિયે વિષ મધુપાન;
ઉત્તમ એ ચાંડાળ છે, ભાષે શ્રી ભગવાન. ૮૮

ઓપામ.

કેદતણા અવગણુ બહુ કીધા, સારથિએ સવળા મુણી લીધા;
કૃષ્ણ ગયા વૈકુંઠે જાણી, સારથી શક્યો ન ધીરજ આણી.
પડ્યો પૃથ્વીમાં મુરજા પામી, ખેદ થવામાં નહીં રહીપામી;
કરી પોકારને રૂવા લાગ્યો, કામ આંસુ લોનાર ન જાણ્યો.
શુદ્ધિ આવ્યે ઉઠિને ચાલ્યો, દારામતિનો મારગ જાણ્યો;
નાવે ખેસી ઉત્તરો પારે, કરવા લાગ્યો વિચાર ત્યારે,
જાવું પુરમાં શું મુખ લેને, સહને સખનવીશ શું કહીને;
સધળી વાતો કહેવી પડશે, એ કહેતાં કેમ હજા ઉપરશે.
એમ કરતો પુર દારે આવ્યો, દરવાને દેખી ખોલાવ્યો;
ખોલી શક્યો નહિમુખથીવાણી; આંસુ પ્રવાહેઆંખમરાણી
દોરિ ગયા જન મળિદરગારે, પરિજન મળ્યા પૂછવા ત્યારે;
વસુદેવ ને દેવકિ આવ્યાં, ઉચસેતને સાથે લાવ્યાં.
અરજૂન આવી ઉભા સામા, રૂકમણી આદિક સધળીસામા
કહે ભાઈ સાલું માંદું કાએ, જપનકોટિ જાદવમાં હોયે.
બહુ નોકામાંથી હુણિ કોઈ, કેમ આવ્યો તુ ધીરજ ખોધ;
સુણી સારથી ઉચરવા લાગે, અક્ષરાશુદ્ધ ખોલાય ન આગે;
રૂદન કરે લાંબો સ્વર તાંણી, સુણી આવી સહ જાદવવાણી.
એક જાણી તો એમ વિચારે, કાંતો ચક્ર દ્રવ્ય શિર મારે.
નિજપતિ સંકટ સમજે ખીજ, નનુનવિનાશ વિચારેખીજ;
રામકૃષ્ણ દુઃખ દેવકી જાણે, એ અનુમાનકરી દુઃખઆણે.

શ્રિશ્રિ પુછે ધીરજ આપી, તે નહિ બોલી શક્યો તથાપિ;
હાય રામ કૃષ્ણ પુકારી, રૂદન કીધેથી સમજ નારિ,
મરણ્યથુંએમ પુછ્યુંન્યારે, મુખ નીચું કરિ હા કહી ત્યારે;
રામકૃષ્ણનું મૃત્યુ જાણી, હાહાકાર થઇ પુરવાણી.
ધર ધર શોક થયો અતિભારી, રૂવે ઘણાં બાળક મરનારી;
સુણતાં તુરત પડ્યા કે ધરણી, વાતલખાઈશકે નહિવરણી.

દોહરો.

વરણવી વાત બને નહીં, જાણે સહ જોનાર;
રાંધી રહી રસોઇઓ, ઉપન્યો શોક અપાર. ૧૦૨
રૂકમણી આદિક રાણીનો, વચન વિલાપ પ્રકાર;
કાણુ સુણીને નહિ કરે, મદિરાને ધિક્કાર. ૧૦૩
રૂદન કરે બહુ રેવતી, હાય હાય કહિ મૂખ;
કંપે નહિ દિલ કેહતું, દેખી તેહતું દુઃખ. ૧૦૪
સારથિએ તે સરવની, ભેદન કરવા બ્રાંત;
જે રીતે જાદવ મુવા, વરણવિયું વૃતાંત. ૧૦૫
શોકાતુર સરવે થયાં, દુઃખનો વાર ન પાર;
કેરી વસ્તુને ક્યોં, શિર ધુણિ ધુણિ ધિક્કાર. ૧૦૬
મદિરા ભાંડ્ય અશીષ પીએ, ગાંજખોર ગમાર;
તે નરને ધિક્કાર છે, ધિક તેની જાણનાર. ૧૦૭
પછી સૌના મનમાં વસ્યું, કેરો પ્રભાસ પ્રયાણ;
પ્રીતમનાં મુખ પેખીને, ત્યાં જઈ તણએ પ્રાણ. ૧૦૮
પ્રભાસ જૈ પોહોઆં સહ; રણથલ જોઈ વિકરાળ;
દેવકી ને વસુદેવજી, તળ્યાં પ્રાણ તતકાળ. ૧૦૯
ગીધ બાજ ને કાગડા, બગલાં મુડદાં ખાય;
જોઈ જોઈ જાદવ રાણિયો, બહુ મુર્છાંગત થાય. ૧૧૦
કુટે નામ લૈ કેશવું, શાપે કેરી સંગ;
જેણે ભોગ વિલાસનો, કિધો અચાનક ભંગ. ૧૧૧
નિજ પ્રીતમનાં નારીઓ, નિરખીં બનોહર મુખ;
ખૂબ રૂવે ખોળે લઇ, અનહદ ઉપજ્યું દુઃખ. ૧૧૨
સ્વામી હું સમજ નહીં, પીતે ખોશે પ્રાણ;
ઘોડે ચડીઆ જે ઘડી, ગાંધિ ધનુષ ને બાણ. ૧૧૩
નિરમેહતી હું નાથજી, શત્રુ ન જાણી શીશ;
મદિરા વેરણ માહરી, રહી હતી કેઈ દીશ. ૧૧૪

રૂકમણી આદિક^૧ રાણિયો, તંદુરજીવત ઉછરંગ;
પાવક મધ્યે પરજળી, નિજ નિજ સ્વામી સંગ. ૧૧૫

ચોપાઇ.

મરણ થયાં બહુ માનવી કેરાં, ઘાત કરીને મુવાં ઘણેરાં;
મદિરાને જીવ અર્પણ કીધો, બોજનઉપર ભાતજદીધો.
માત વિનાનાં બાળક નાનાં, રોઈ મરે કાણુ રાખે છાનાં;
અરજીનઉચર્ષા ધીરજઆણી, શેષ સ્વજનને અનાથજાણી.
બહુજનશિક્ષા આપી બચાવ્યાં, મૃતકસરવનાં કૃત્ય કરાવ્યાં.
એવે સમે રતનાકર રેલ્યો, ગઢ દારિકાં કુખાવી મેલ્યો.
વજનાભ રાજ્યાસન થાપ્યા, દેશ પ્રજાને પાલક આપ્યા,
બાકી રહ્યા બાળક વૃદ્ધ બાળા, તેને સંગ લઈ તતકાળા;
અરજીનપછીઆગરેસિધાવ્યા, મારગજ્યારેસોગાઉઆવ્યા;
કાળાએ કામનીઓ હુંડી, નહીં અરજીને બણાઈ સુંડી,
જૈને કહ્યું યુધિષ્ઠિર પાસે, તુરત હિમાલે ગયા ઉદાસે;
દીક્ષીપતી પરીક્ષત કીધા, તેને દેશ પોતાના દીધા.
ખૂબ ખરાબ થયા સૌ હિંદુ, ઉડ્યા બધે મદિરાના બિંદુ
પુરેપુરે ને ગામે ગામે, રહે મનુષ મદિરાને નામે.
ધરે નિસાસા શીશ ધુણીને, મોત વિના કે મુવા સુણીને,
તે માટે તજજો સૌ તેને, આદરમાન ન દેશે એને.
ભાંડ્ય અશીષ તે ગાંજે જાણે, તે મદિરાની પ્રજા પ્રમાણે;
દુઃખનાં મૂળ ઉપજે એથી, જાણ મનુષની કુદ્ધિ જોથી.
કેરીનો વિશ્વાસ ન કીજે, સાંઈ મનુષ નહીં સમજીજે;
જાદવ હતા બહુ જશવાળા, કેદ કીધાથી થયા મુખકાળા.
કિંચિત કરતાં કોઈદિન ભૂલ્યા, સેવી કેદ નહીં કર્શો કુલ્યા;
જે નર સાપ જતનથી ઝાલે, પણ મૃત્યુ પામે કોઈકાળે.

દોહરો.

જે જાદવાસ્થળી સુણી, સમગ્રી સાચે મનં;
કરશે બાધા કેશની, તો પ્રભુ થશે પ્રસન્ન. ૧૨૭
જાદવનું દુઃખ સાંભળી, કેદ ન તજશે જેહ;
થઇ શત્રુ શ્રીકૃષ્ણનો, જશે નરકમાં તેહ. ૧૨૮
જે જાદવાસ્થળી સુણી, કરશે ચીત વિચાર;
પ્રભાસની જાત્રા થશે, ખેડા ધરને બાર. ૧૨૯

૧. રામપત્ન્યશ્ચતદ્ દેહમ્ ગુહ્યાગ્નિમાવિશત્ ।
કૃષ્ણપત્ન્યોઽવિશન્નગ્નિરવિમરણાદ્યાસ્તદ્દાહ્નિકા ॥

ને જલવાસ્થળી સુણી, તને કેરો સ્વાદ;
 પૂર્વજ ચાપ પ્રસન્ન બહુ, આપે આશિરવાદ. ૧૩૦
 ઓગણીસે ને સાતની, ત્રીજી તિથી ગુરવાર;
 સુરતમાં શ્રાવણ વદે, કરિ કવિતા સુખકાર. ૧૩૧
 મળ વાસ વડવાણ છે, ગુણવંતુ જે ગામ;
 શ્રીમાળી આહણ કહે, નામે દલપતરામ. ૧૩૨
 ઓછું અધિકુ ને કહ્યું, ક્ષમા કરે તણ રીસ;
 શ્રોતા જન સહકે કહો, જય જય શ્રી જગદીશ. ૧૩૩
 રાગ ધોળ.

સનજન સધળાએ, કેશીના સંગ ન કરેવા;
 સમજ કાળા સાપ સરીખો, પાપ ગણી પરહરવોરે, સનજન.
 દાડ પીએ તે દૈત સરીખો, કદી વિદ્યાસ ન કરીએ;
 બાંજપીએ તે ભંગી આળેવો, તેથી વેગળાતરીએરે. સનજન. ૧
 પીએ તાડી તે પ્રેત સરીખો અશીષુ ખાપ તે એવો;
 ગાંભીરો તો ગાંડી આળેવો, તે પણુ તણુએ તેવોરે સનજન. ૨
 સંગ કપાંથી અંગ વળગશે, રંગ જશે બદલાઈ;
 મનમાં હશે ભગવણાતે, ભંગ થશે સહ ભાઈરે, સનજન. ૩
 પ્રથમ અશીષુના પૈસા નહોં લે ધરતું પાશે ધોળી;
 વળગાડીને થશે વેગળા, રહેશે ચક્ષુ ચોળીરે. સનજન. ૪
 ખાશે કેદ ધણા ગુણુ ગાશે, પીશે ને તે વળી પાશે;
 જશે જરજે અનદુઃખ થાશે, પછી ધણા પસ્તાશેરે. સનજન. ૫
 સજીને સરખા કરવા ડાલે, બોલે વાત બનાવી.
 નાક કટે જેમ નાત વધારી, ભોળાને ભરમાવીરે. સનજન. ૬
 આવા બોધને મેલી ઊંચા, હુઆ દુરગુણ લેશે;
 સારા જન સતોપથી સુણીને, દોષ વિસારી દેશેરે. સનજન. ૭
 દોષ તને સતોપથી સુણીને, રાસ ગમે તો રાણે;
 દલપતરામ તો દુનીયા મધ્યે, દેખે તેવું દાખેરે. સનજન. ૮

વર્તમાનપત્રો વિષે.

હોહરા.

વર્તમાન પત્રો ધણી; સ્વદેશહિત ચાનાર;
 પણુ ને તેના હોય શુભ, લાયક જન લખનાર. ૧
 ન લખે નિંદા કોઈની, ન લખે જાહે વખાણુ;
 પક્ષપાતથી નવ કરે, કશિયે ખેંચાતાણુ. ૨

૧. ત્યાંની પરદેશગાર સમાને વાસ્તે આ
 કવિતા કરી હતી.

કડવાં કથન લખે નહિ, દિવ નવ રાખે દેવ;
 સગાં ગણી સો લોકને, દે મધુરો ઉપદેશ. ૩
 પ્રાંત પ્રાંતમાં પરવરી, વિચરી વારે ધાર;
 સારી નરસી ઉચરતા, ચર્યા ચારણ ભાર. ૪
 એ પણ કામ અગત્યનું, ગણીય ગામે ગામ;
 વર્તમાનપત્રો તણું, એ છે ઉત્તમ કામ. ૫
 ભલિ વિધિ ચારણ ભારને, દેતા છૂટ નરેશ;
 આટું અવળું ઉચરતાં, રીસ ન ધરતા રેશ. ૬
 રાજ તથા પ્રજા વિષે, સંપ થવા સર્વત્ર;
 કરે સદા ઉચ્છેડણી, વર્તમાનનું પત્ર. ૭
 જેમ ભયાં ધરમાં નહિ, દિવા વિના દેખાય;
 વર્તમાનપત્રો વિના, જગ ચર્યા ન જણાય, ૮
 સો પુસ્તક ઇતિહાસનાં, સમાચારનું એક;
 તે સમજે સમતુલ્યતા, વાંચે ધરી વિવેક. ૯
 ચક્રચકતી ચઢતી કળા, દેશ તણી દેખાય;
 વળિ વિદ્યા ને હુનરનાં, સ્થાનક ધણું સ્થપાય. ૧૦
 મળે વળી મુજ દેશિને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
 વાતો એવી વાંચીએ, કરે જગત કતાર. ૧૧
 વહેમ ઘટે વિદ્યા વધે, ભણે સુધારો થાય;
 દેશાટન કરવા વળી, જન હિમતથી જાય. ૧૨
 સમાચાર એવા સરસ, વાર વાર વંચાય;
 એવા અવસર આણુને, રૂડા જગના રાખ. ૧૩
 પ્રતિ દિન પ્રગટે પત્રમાં, વધામણીની વાત;
 એ ધથર તું એટલું, દેને દિન ને રાત. ૧૪
 અતિ એ પત્ર અગત્યનું, ગણાય ગામે ગામ;
 આશિય એવી ઉચરણી, દે છે દલપતરામ. ૧૫

(ગુજરાત ગેઝીટને વાસ્તે કલેક્ટર સાહેબની
 દ્રશ્યમાસથી આ કવિતા રચી હતી. તા. ૨૯ મી
 નવેમ્બર સને ૧૮૭૦)

શ્રી વિષે.

શ્રી કૃષ્ણવણી.

હોહરા.

લહું બણાવો પુત્રિને, તો ચાણી ચાનાર;
 સદેવ સુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચાર. ૧

ભુજંગી છંદ.

ભલી તો થશે જો હશે તે ભણેલી,
 બહુ સહયુષો શિખિ સારી બનેલી;
 વિચારી વિવેકે વસ્તુ વાવરીને,
 દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને. ૨
 ઘણું આપિયે જો ઘરાણું ઘડાવી,
 પતિ તેનિ પાસેથી લેસે પડાવી;
 નહિ ઊતરે પાર તેથી તરીને,
 દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૩
 સદા સહયુષી ન્યાં હશે ત્યાં સમાશે,
 ખરાબોલિ જે બેલશે તે ખમાશે;
 સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને,
 ભગ્ના જ્ઞાનનું દાન દો દીકરીને. ૪
 ઠગાઈ થકી તે કદી ના ઠગાશે,
 દગાથી ન વૃત્તિ કદાપી ડગાશે;
 છજે ક્રાણુ તેને જશે છેતરીને,
 ભલા જ્ઞાનનું દાન દો દીકરીને. ૫
 મજે મોટિ વિદ્યાથકી માણસાઈ,
 ટળે તેથિ અજ્ઞાન ને આગસાઈ;
 નહિ ફેલ મધ્યે ફસે તે ફરીને,
 દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને. ૬
 ન ખેંચે હમેશાં પુર હોય પદ્મું,
 કદી કાળ કાંડા થકી જાય કદ્મું;
 નિમે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને,
 દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૭
 સુ વિદ્યાર્થી સંતોષ ને સુખ પામે,
 સુ વિદ્યાર્થી સારી સદા કીર્તિ જામે;
 સુ વિદ્યા થકી ધૈર્ય રાખે ધરીને,
 દિયો દાન વિદ્યા તણું દીકરીને. ૮
 સુ વિદ્યા સખીની પઠે સુખ આપે,
 સુ વિદ્યા કુમારીતણું કષ્ટ કાપે;
 સુ વિદ્યાર્થી સંભાળી દેખે ડરીને,
 દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૯
 ભણેલી ભલી ભાત ચાલે સમાજી,
 ભણેલી ગણશે સદા સચણવાળી;
 સુખે સંપન્ને રાખશે સંધરીને,
 દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૦

ભલીભાત જેણે ન વિદ્યા ભણાવી,
 પિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
 અતી શાપ આપે પિડા ઉચરીને,
 દિયો દાન વિદ્યાતણું દીકરીને. ૧૧
 નહિ જે ભણી તે નકી નેણુ હીણી,
 સતી સહયુષો તે શકે કેમ વીણી;
 અરે એજ માટે અતી આદરીને,
 દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૨
 અહો આપ દેશી જતો આજ આમે,
 રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે;
 હવે હાંશથી રાખો હૈડે હરિને,
 દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૩

ઢાહરા.

સ્ત્રિયો સુધરશે તોજ ફળ, ક્રિતમ થશે અથાક;
 પૃથ્વી સુધરશે તોજ ત્યાં, પાકે સારો પાક. ૧૪
 મણીતણી શોભા ઘણી, બણી ઠણી રહ્યો તોય;
 નારી સારી નહિ દિસે, બણી ગણી નહિ હોય. ૧૫

સોરઠો.

ભણતરથી ભ્રમ જાય, તો ભણતર સાચું ભણી;
 ભણેલો ભોળી થાય, તો ભણતર ભડકા ઉઠ્યો. ૧૬

પુરશી પ્રતિ પ્રશ્ન.

ઢાહરા.

તું તનુજ ધનવંતની, કે તુજ પિતુ કુળવાન;
 શાકારણુ સરવે તને, મહીપતિ આપે માન. ૧૭

ઉત્તર.

ખે શાળામાં બાઈ હું, પામ્યો સરસ સુધરાઈ;
 જાત અસલ છું જંગલી, ગૃહસ્થ જોગ ગણાઈ. ૧૮

મનહર છંદ.

જંગલની ઝાડીઓમાં ઉપજી ઓલાદ મારી,
 ભીલપાસે ભાળીને સોદાગરે સોદો કર્યો;
 સોદાગર પાસેથી સુતારે પછી સોદો કરી,
 શાળામાં સુધારી તોય સ્વાસ્થ્ય નહિ સર્થો;
 પામવાને નેતર ખેસારી બીજી શાળાવિધે,
 પામી ત્યાર પછી વર શ્રીમંત બને વર્થો;
 ક્રાણુ પુછે કુળતણું મુલ દલપત કહે,
 પામી માન તે પ્રતાપ કેળવણીને હોયો. ૧૯

છંદપિબ્ય છંદ.

તાત તમેદિનરાતદયાકરિ, નિતિનિનિત્ય કહી કવિતાણ,
જેમલુએજનનું દેલુકિતી, અર્જુનઆગળગાઠગિતાણ
તેમતમારિશિખામણુ, શુણીશીખિશિખામણુએમસિતાણ
તેમવમાંનહિલુલિશકુ, પટિરાખિશપાટપવિત્રપિતાણ. ૨૦

પરિસંખ્યાલંકાર

મનહર છંદ.

ગણુ ચણોઠિયો તુલ્ય વડે લોક વાલ થાય,
તેતો વાલ તોળવાનો નહિ જત દાળની;
ગળથી ભરાય લાંબી થાય ખેશ ખસે ગળ,
પાટી તેતો પલંગની નહિ તે નિશાળની;
ઘડીઓ તો પાણીથી ભરાય અને ખાલી થાય;
તેતો ઘટમાળ તણી કહે નહિ કાળની;
મુયાણી^૧ મકળ કળાવાળી દસપત્ર કહે;
તેતો વિધવાળી ન જણાવ નારી જાળની. ૨૧

૧. મુયાણી અથવા પ્રસવ કરાવનારી તે પણ મુયાણી.

દોહરા.

ચતુરા ખીજ ચોપડી, જે નીતિ ગુણ ગાય;
મુધરે તેનો મોખતી, નહિ તો તે રહી જાય. ૨૨
લામનિયોમાં ભોળપણ, ખરે ખરો એ ખેદ;
મટાડવામાં મન ધરો, એ મિરપાવ દમેદ. ૨૩
ખાળલગ્ન નિષેધ વિષે.

ખાળ લગ્નના ચાલથી, થાય ઘણાં તુકસાન;
પ્રત્ન અંધી નિર્જળ ખતે, થઈ ન શકે વિક્ષાન. ૨૪

પ્રતિષેધ અલંકાર.

મનહર છંદ.

સમલુ સમલુ મળી સમલુને સમજાવો,
કરો સારો કામ તે અન્યાય નથી કરવો;
કે કહે ઘેર ઘેર રાવા કુટવાની રીત,
તોડી નાંખવી તેતો સમુદ્ર નથી તરવો;
કરજ કરીને વરા કરવાનું કાઢી નાંખો;
તે તો ખોટી કુંગરને દૂર નથી ધરવો;
ખાળલગ્ન અંધ કરો કહે દસપત્રનામ,
તેતો ટાઇ પ્રાણીતણે પ્રાણ નથી કરવો. ૨૫

પૃથ્થ પ્રબંધ કવિત.

બાળ પશુ પરામાર્થે ચાતુ ન વિચારે વાત,
નવીનજ દૂર દુઃખ નગરે નિદાળિયે;

રે નિવાન લોટ તમે 'વાન' લેશ કાં ન રાખો
લેશ હુદિ હોય તો કુહુદિ એવી ટાળિયે;

કાં મે જિ બા ૨૪	((((	મન		
કાં જ આ જ ગો ૨૪	((((	જન	)))	કાં બા જાંકો ના ૨૪
કાં મે જિ બા ૨૪	((((	ભાલી	)))	કાં ચા લ વા તો ૨૪
કાં શ ક શી બે ૨૪	((((	પમ	)))	કાં ર લુ લ ઠ ૨૪
કાં મે જિ ના ૨૪	((((	ચાર	)))	કાં આ ગળ થી ૨૪
કાં બો રા ન, કાં ૨૪	((((	હુદિ	)))	કાં હો પ તો ક ૨૪
કાં મે જિ લા ૨૪	((((	લાજ	)))	કાં લો ક ત મો ૨૪
કાં ત વા રે ચા ૨૪	((((	નજ	)))	કાં દ ર દ જ ૨૪
૨૪ ૨૪ ૨૪	((((	પલ	)))	કાં પ ર વા રે ૨૪

મે વિચાર બાળપણી કામચડી મેલો કો,
પણિ મારાં હો મેલ મે ર મંજાળિયે;

હે સંભાળી ચાલતોના બાળને સમોતર બાળ,
મે સમન બાળકોના જામન ન પાળિયે. ૨૫

ઇંદ્રવિજય છંદ.

બાળપણે પરણાવિયે બાળકે આવક તે મહિ શી ખતલાવો,
મોટપણે કરતાં પરણેતર, બવક તે મહિ શી સમગ્ગવો;
ને ઉલટું સુલટું કથુએ થયું. પૂરણ પાછળથી પસતાવો,
આવકબવકમાવિકે ભાળિપ્રભપછિપાવકમાં રપધરાવો. ૨૭

ધરસૂત્ર વિશે.

મનહર છંદ.

પ્રમદાકૃષ્ણી પ્રધાન સાથે મળી પ્રભપાળ,
સંભાળે જે ઉપજ ને ખરચ શું થાય છે;
કદી બાળકા લડે કે કુટુંબમાં કલેશ થાય,
ફોજદારી દિવાનીના ફેંસલા સુધાય છે;
જેને જેમ થટે તેને તેવી રીતે રાખવાને,
સામ દામ બેઠ દંડ એ ચારે ઉપાય છે;
રાજ ચલાવે કે ધર ચલાવે તે ખરાખર,
ધરવણી પણ નિજ ધરતણા રાય છે. ૧

દોહરા.

આંટી કાઢે અકલથી ધુંય પડે ન મુંઝાય;
તાણીને તોડે નહિ, તો ધરસૂત્ર ચલાય. ૨
ધર સૂતરને ફાળકે, વણી ધુંયવણ વીર;
તાણી તોડે આકળો, ધિમે હાલે ધીર. ૩
તંત અત્યંત ન તાણિયે, તાણે તૂટી જાય,
ને તૂટ્યાં મન સાંધિયે, વચે ગાંઠ પડિગાય. ૪
પરણીને ધર માંતાં, સદા સહનતા નક,
પરણ્યા પહેલું ચોખતાં, સાસુ તાણે નક. ૫
આખે કે ચાખે નહિ, તે ખતે પસ્તાય;
એવું છે સંસાર મુખ, લક્ષ્ય લાડુ પ્રાય. ૬

પતિવ્રતા.

ઉપજાતિવૃ.

પતિવ્રતા સુંદર વસ્ત્ર દારા, પતિ તે શશુગાર સારા;
સન્યાસીજીભગદુર્ગ શોભે, તો નાનું નર ચિત લોભે.
મનહર

સ્વામી વશ થતો નથી શશુગાર સજે,
સ્વામી વશ થતો નથી શા રંગથી;
સ્વામી વશ થતો નથી પૈસાગાદી,
સ્વામી વશ થતો નથી હે સંગથી;

૧. ભાવિક-જે ઉરવક-ગાળલગ્ન રૂપી
દેવતામાં. રાત્રે.

સ્વામી વશ થતો નથી પુત્રનો પ્રસવ થયે,
સ્વામી વશ થતો નથી ધૂત જેવા ઠંગથી;
કામનીને વશ કંથ ચાય દસપત કહે,
પ્રેમ ઉર આણી પાળે આગના ઉમંગથી. ૮
જ્ઞાનીને તો વશ કરે જ્ઞાનની માયાઓ ગામ,
માનીને તો કરે વશ નિત્ય નમ્રતાછથી;
કૃપણને કરે વશ કરીને કસર વણી,
ક્રોધીને તો કરે વશ ખામુખા કમાછથી;
મુરખને કરે વશ મીઠી મીઠી વાતો કહી,
ફૂલણને કરે વશ પુલાવી પુલાછથી;
કહે દસપતરામ કામની ચતુરા કંથ
ચતુરને કરે વશ ચિત ચતુરાછથી. ૯

છત્રીઉક્તિ.

ઇંદ્રવિજય છંદ

જે શિર છત્ર કરી મુજને, પકડે પતિ પ્રેમથી હાથથી હાથે,
તો મુજ પડે પ્રફુલિત થાય, સમાપ્ત શકાય ન બે લુગળાથે;
હું પતિનો પરિતાપ દર્શ, વળી જોડજણાય મુશામિત સાથે,
કાય કરેઆલિંગ્યો વળી જળજ, બે પદ નીચ દિધું નિજતાથે.

દોહરા.

નિશ્ચળ મન જે જનતણું, ટળે ન તેની રીત;
ચુસ્સો ક્યોં થટે નહિ, પતિવ્રતાની પ્રીત. ૧૧
પતિ મુખે રવિ શશિ પતિન મુખ, પરસ્મિ પૃથ્વીપ્રમાણ;
ચંદ્ર ગ્રહણ નહિ આદિયે, સર્વ ગ્રહણ શુભ જાણ. ૧૨

સોરઠા.

જેનું મન જે સાથ, લલચાઈ લાગી રહ્યું;
ગમે નળીજી ગાય. રહે લીન તદરૂપ ચે. ૧૩
દદ બ્યાં લાગ્યું ખ્યાન, વળતી બીણું પીસરે;
ભૂખ તરસનું ભાન, હેધામાદિ રહે નહીં. ૧૪

૧. પતિ મુખ સર્વ જેનું અને પત્નીમુખ ચંદ્ર જેનું
છે. તે ચંદ્ર ચર્ચના તેજથી પ્રકાશિત થાયછે, એ
બેની વચમાં પરસ્પરી પૃથ્વી આવી પડે તો ચંદ્ર
ગ્રહણી પડે, પત્નીનું મુખ નિરતેજ થઈ જાય;
અને તે ચંદ્ર ગ્રહણ થયું કહેવાય; પણ બે પર-
સ્પરી પૃથ્વી ઉપર પતિ રૂપી સર્વનો પ્રકાશ પ-
ડેતો હોય, તે બેની વચમાં પત્નીરૂપી ચંદ્ર આવે
તો સર્વ ગ્રહણના જેવો દાખલો અને, મતલબ કે
પૃથ્વી નિરતેજ થાય; માટે તેમ થાય તો સારું.

મનહર છંદ.

સંસાર તરુનાં મૂળ પતિ અને પતની છે,
ગણી બેતાં ગણુનીમાં પ્રત્યક્ષ ગણાય છે;
સંપ ને સલાહ હોય એકમાં સળા ન હોય,
તોજ તાબું તરુવર બેતાં તે જણાય છે;
ફાલીને ફેલાય સુખી સદૈવ દેખાય વળી,
વિશ્વ વિષે વિવિધ પ્રકારે વખણાય છે;
ખનેમાંથી એકમું ને અંતર સરેલું હોય,
તો તે દુઃખી દીસે કાં તો હયાતી હણાય છે. ૧૫

પતિઉક્તિ.

સોરઠો.

પ્રથમ સરસ પંકાય, ઝલે કરુંખાની લુઓ;
જલદી ઉડી જાય, કહો રંગ શા કામનો. ૧૬
“મતલબ કે તમારી પ્રીતિ પહેલાહતીતેવીહમણાંની.”

ઉત્તર-મનહર છંદ.

આપણા કસુંખગર કસુંખો ચઢાવે છે તે,
ચોગળ દિવસ સુધી શોભા સારી ધારે છે;
નિલેકા વિસાવતી કારીગરોની કારીગરી,
પાકા રંગે કેવાં સારાં વસ્ત્ર શણગારે છે;
હુક હુક થાય તો શું થાય રંગ જાય નહિ,
એવું કાણુ છે કે જોના રંગને ઉતારે છે;
આપતણી પાત્રડીમાં કસુંખાનો કાચો રંગ,
પાકા રંગવાળી અંગ એકલણી આમારે છે. ૧૭

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રંગતણી ચટકી ચડી જે દિન,જ્યાં અંકડાવ કરી અટકી;
પાણિઉઘાળિપખાણિલુઓ, વળિ,પત્થરસાયલુઓપટકી;
તોડી વછોડો મરોડી લુઓ, કદિકાતરે કાપિ કરો કટકી;
કાંડી ઉપાય કિયે દલપત, ન દાળિ દળે ચઢિ તે ચટકી.

મનહર છંદ.

આ ગતિ હું અહોનીશ માગતી, માતાને પગે
લાગતી લગાર બેદ લાગતી ભરમમાં;
ધારતી કદમાં દેવી ભારતીનું લઘુ દેવ,
આરતી ઉતારતી ઉતારતી મરમમાં;
કાનમાં ધરતી કયા ગાનમાં હું ગાતી ગુણ,
દાનમાં માગતી પતિ ખ્યાનમાં ધરમમાં;
રાતમાં પોદી ઉડી પ્રસાદમાં પ્રણુને લઇ,
આતંમમાં ઇચ્છની મહાતમા કરમમાં. ૧૮

દોહરો.

સુજ પતિ મલ્યો મહાતમા, યાની ગુણુ બહાર;
પામી પ્રભુ પ્રતાપથી, ઇચ્છિત સુખ સંસાર. ૨૦

નકારી સ્ત્રી વિશે.

મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે કયા મનીશી,
કામની છે શિક્ષા તે તો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહિ ચિંતા ઘર કામની તે,
નિર્લજ નકામની કિમત એ બદામની;
કામની કામની જેવી કંઈમાં ન કરે પ્રીત,
કુલારના કામની તે ગદ્દિ જેવી ગામની;
સારાં કામ કાજ નિત્યે કરવા કામની કીધી,
કામની જે આજસુ તે કામની શા કામની. ૨૧
સારી સુધરાધથી ધરાધ સુધરાધ બાધ,
સંસારમાં તે તો સદલંગણુ ગણાય છે;
ભણી ગણી નહિ ભરચારથી ભુંડાપો પામી,
વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણુ ગણાય છે;
ખારીલી જે નારી વાણી નકારી ઉચારી જાણે,
નારી નહિ એ તો કાળી નાગણુ ગણાય છે;
કુલારના કંથને તો કહે દલપતરામ,
કેકત સદૈવ માંસ ફાગણુ ગણાય છે. ૨૨

/તા વ્યાધાતાલકાર.

કુલારના કંથને મનાવા માટે કહે કણુ,
હું તો તુંથી હારી હવે માટે માશી માશું છું;
માણસો મળી મને કહે છે કંથને મનાવ,
માટે હું મનાવવા માટે ભાત તારી ભાશું છું;
તેં તો વાળ્યો મારો આંક ટાંક મારો વાંક નથી,
રાંક બની બધી પાંડુવાની ત્યાયું છું;
રોચા તારી બધી મૂક કર્ય તારે કાળું મોહું,
પીટ્યા તને હું પર પાર પગે લાશું છું. ૨૩

છંદ.

જેસુંદરીગારિયુલાખરે પાખીપ્રજ્ઞમાંવખણાયએવી;
કાંટાપતીતુદિવસેદિન ચુલણેપતિદુઃખસામે. ૨૪

ઇંદ્રવાતો ભાગ.

અખણનારિનકી સુધાતા જનમ ઉપાય રાજ્યમનસાચે,
અંતર દેઠ કરે ન ચિણ બેદભણેભણીડાયે;

કાટિ પ્રયત્ન કરે કદિકાઈ, કહો જળ કેમરહે ઘટ કાચે, દષ્ટિ ધરે નહિ તો દક્ષપત્ત, લવિંગમળે ન લવિંગ સતાવી,
કાળું કચેવર જન્મથકી થયું, તો મુખ શતુરહે ન તમાચે, બુદ્ધિ ખરી પણ ધોધાવના, દિક્ષમાં અતિ ખેલકે નખતાથી.

દોહરો.

મગમાં તો મેવળ ધર્મી, નાકે ઘાલી નાથ;
હાથે નાખ્યાં ડસકલાં, ત્યારે રહી સ્ત્રી હાથ. ૨૬
લાજ શરમ તો આંખને, તે તો કાળી કીધ;
મુખ ઉપર પણ મૂછ નહિ, પછી શરમ શી વીધ. ૨૭
કાળું સોનું કાળજું, એકે ટપકું શ્યામ;
હૈયે તે એકે વસે, એ કહેવત છે આમ. ૨૮

દંડવિજય છંદ.

પ્રપ્રયત્ન વિના પટનાનટણે, મળ જોળણપૂર જતાથી,
પાણિ વિના પરિપૂર્ણ પાપથી, છોડી દે નહિ ખીજતાથી;

૧. કહો કપી એડી.

દોહરો.

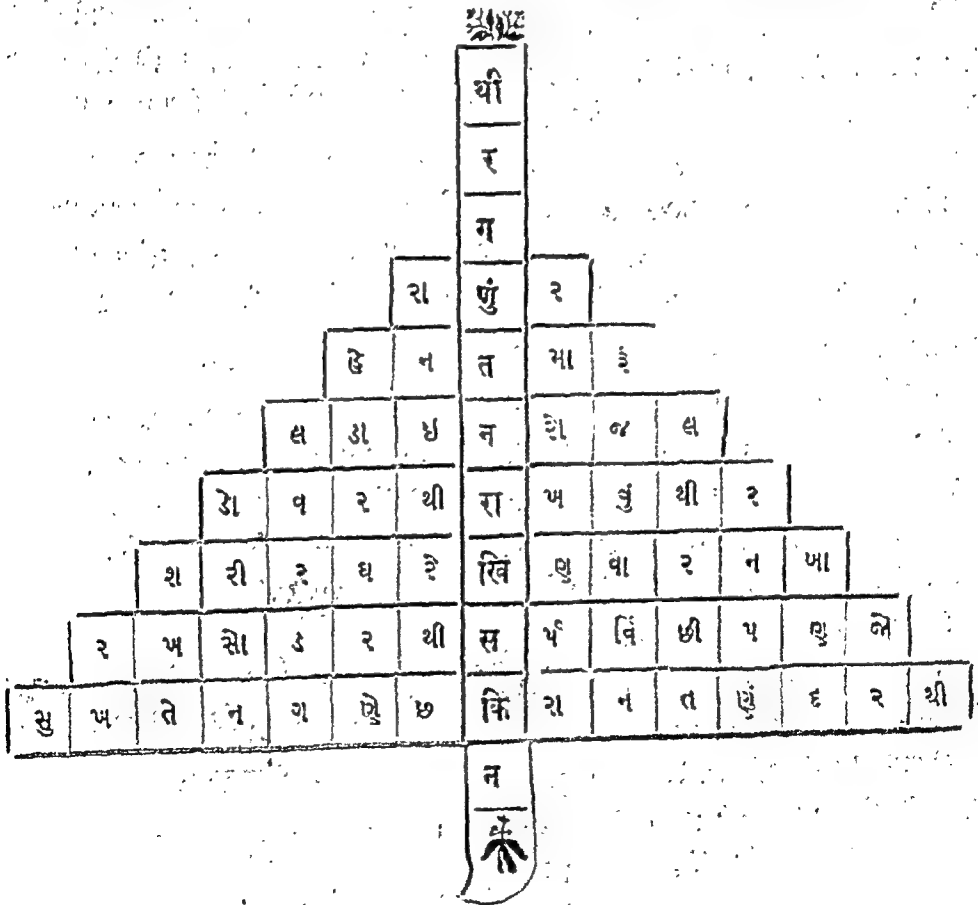
પતિ કરતાં પૂરે ધરે, પહા ઉપર ખ્યાર;
એક સખીએ એવિને, દિધી શિખામણ સાર. ૩૦

મુખી વચન.

છત્ર પ્રખંધ સવેયો.

ધીરધરાણું રહે ન તમારું, લડાઈ ન રોજ લડો વરથી
રાખનું થીર શરીર ઘરે, ખિલુવાર ન ખાર ખસો ડરથી
સર્પ વિંછી પણ જો સુખ, તે ન ગણે છદ્ધિ રાનતણું દરથી
ઉત્તર-થીર ઘણું તનરાખિ સકી ન નકી સખી રાનતણું ઘરથી

૨. આ ઘરના કરતાં નકી જંગલનું સુખ ધીરગણું ધું.

દોહરો.

પુરુષ અને સહ પ્રેમદા, જો સુખ આપેા ચીત;
રામ સીતાની સીતાની, કરો પરસ્પર પ્રીત. ૩૨

કુસંપ ને કંબુસપળું, માનનિને નહિ માન;
એજ અધમથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદાન. ૧૪

શાહલિવિદીરિત વૃત્ત.

કન્યાવિક્રમ જે કરે ધન લાઇ, ધિકાર તેને ધરો,
કાર્તિકા કદિ લોલથી કુળ જુએ, તે પાપિ પૂરો ખરો;
કાર્તિ દ્રવ્યતણો કરો જગતમાં, જે સ્વાર્થ સાધે નહિ,
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે, તે પુણ્યશાળી સહી. ૧૫

દોહરા.

હવે કહું આ દેશમાં, અવશ્ય છે જે એક;
મરનારાની પાછળે, રવે કુટે બહુ છેક. ૧૬
તેથી તન દુઃખ ઉપજે, લાલ ન દોસે લેશ;
વિરૂદ્ધ તે છે શાસ્ત્રથી, વ્યર્થ કલેશ વિશેષ. ૧૭

ગરૂડ પુરાણનું અંગ.

મરનારની પછવાડે રોવા કુટવાના નિષેધવિશે.
દોહરા.

મોક્ષ પતિ મોક્ષે વસે, મોક્ષતણો કાતાર;
નરનારીનો નરકથી, એજ કરે ઉદ્ધાર. ૧

મુઆ પછી સૌ માનવી, જે સ્થાનક સ્થિર થાય;
સારા ઉર્ધ્વ ગતિ સળે, અધમ અધોગતિ ભાય. ૨

મુસલમાન અલ્લા કહે, ગોરા લોકો ગોડ;
હિંદુ માને હેતથી, પરમેશ્વરનો પાડ. ૩

એમ નરક તે મોક્ષનાં, નામો લિન્ન અતેક;
પણ સૌ મનમાં પ્રીછળે, વસ્તુતાએ એક. ૪

મોક્ષ નરક માને નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ;
એથી દુષ્ટ ન દેખાયે, દુનિયામાં દોષ કામ. ૫

જુહું એલે જગતમાં, કરે ચોરી વ્યલિચાર;
પ્રભુ આઠા પાળે નહીં, એજ નરક જતાર. ૬

સત્ય દયા પાળે સદા, શુભ કરતાના ગાય;
પસ્તાએ દિલ પાપથી, માનવી મોક્ષે ભાય. ૭

જનમે ત્યાંથી બળજીવું, એક દિવસ મરનાર;
રહ્યાં ન રાજા રક કો, શોધિ જુઓ સંસાર. ૮

ઉપાય ચાલે આપણો, તે કરિએ તતકાળ;
પાછળ રોવું પીટવું, તેમાં શો છે માલ. ૯

વહાલાના તનમાં વધે, વાત પીત કદ રોગ;
તેને તુરંતજ રાજિયે, કરી ઓસડ સંજોગ. ૧૦

દોરા, ચીકી, આખડી, લેરવ, ભુતના બપ;
વળગી એવા બેઠમને, ઓસડ ન તને આપ. ૧૧

ચોપાઈ.

કરતાં જતન કદી મરીમય, એ કે નવ ચાલે ઉપાય;
જો તેનું હિત હૈકે ધરો, કામ સદા પરમારથ કરો. ૧૨
લિલ્લુકને આપો ભોજન, અનાથ જનને આપો અન્ન;
તે પણ કરજ કરી નવ કરો, જો પરમેશ્વરથી દિલ કરો. ૧૩

દોહરા.

દુનિયાને દેખાડવા, ફૂટે રૂએ જે કાય;
નિશ્ચે એ મરનારનો, હેતુ શત્રુ હોય. ૧૪

પ્રગટ ગરૂડ પુરાણમાં, વર્ણવી છે તે વાત;
સાંભળજે સંજન સહુ, સ્નેહ ધરી સાક્ષાત. ૧૫

પુછે ગરૂડ પરિબ્રહ્મને, કહો પ્રભુ કરી પ્રીત;
પાપી નરકના પંથમાં, દુઃખ પામે શી રીત. ૧૬

ખાય પીયે શું વાટમાં, શોધે કેનો સાથ;
વાત સર્વ વિસ્તારીને, કહો કૃપાળુ નાથ. ૧૭

સુણીને બોલ્યા શ્રીહરિ, સુણુ વિનંતાના સુત;
પાપી જનને તેડવા આવે જમના? હિત. ૧૮

ભક્ટી ભયંકર જેહતી, મુસળ સરીખા દંત;
કાળા જેવા કોયલા, એવા હિત અનંત. ૧૯

જેને જોતાં જીવને, તુરંતજ ઉપજે ત્રાસ;
પકડી ચાલે પ્રાણીને, યમ રાજની પાસ. ૨૦

વિવ્રત કરે બહુ વાટમાં, જમ કિરક વિકરાળ;
સાંકળે મારે શરીરમાં, જળહળતી દવઝાળ. ૨૧

સુદ્ધગળ સાથામાં હણે, ભાલે પાડે ભંગ;
ખાય કુવાડે કપિને, એ પાપીનું અંગ. ૨૨

ચોપાઈ.

પુણ્ય કરે પ્રાછળ જે અર્ધી, તે ભાતું પામે છે તહીં;
પણ ખુચી જમકિરકખાય, તેનેતેથી વિસામો થાય. ૨૩

સગાં મળી સૌ રહનજ કરે, લીંટ લાળ આંસુ જે ઝરે;
તે આહું આવે છે તહીં, એ માટે નવ રોવું અર્ધી. ૨૪

૧. જમ તે મોત અને તેનાં દત્તલે ભયંકર રોગ;
૨. સાંકળ-પાપીને નરકમાં અતેક પ્રકારનું દુઃખ

હોય છે, પણ આ જગતમાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે,
અને કવિની કલ્પનામાં જેટલાં દુઃખ આવી શક્યાં,
તેટલાં કવિએ નરકનાં દુઃખ વર્ણવી છે.

કહે ગરૂડ મુણિને શ્રીહરી, માનવ જે કાષ્ઠ નયે મરી;
પાછળ જેવો જેને સ્નેહ, જે શિરે છાતી ફેટે તેડ. ૨૫
તેથી અતકને સુખ દુઃખ હોય, સાંભળવા ધન્યહું સોય;
કહે કૃષ્ણ સાંભળ ખગરાજ, એક કહું તુજ આગળઆજ.
મરનારાને મનમાં ધરી, શિર છાતી ફેટે યજ કરી;
વાગે મરનારાને માર, તેથી પ્રાણી કર પોકાર. ૨૭
હાયહાય માતાઓ બાપ, અગટયાં મારાં પૂરણ પાપ;
જન્મક્રિંકર મારે હથિયાર, દેખી ચોડું અંગ લગાર. ૨૮
અદર્શ મુજને વાગે માર, એથી ઉપજે દુઃખ આપાર;
શું કહે ને ક્યાં જાઉં હવે, એમ પુકાર કરે ને હવે. ૨૯
મુણિ જન્મદૂત કહે તેહને, સગાં મળી સૌ ફેટે તને;
તેનો મુજને સાહે માર, એ અમતણાં નહીં હથિયાર. ૩૦
અહમજમાં જે વાગે ધાય, તે તો ફેટે તારી માય;
છાતી માંહિ રૂધિર નીસર્યું, તે તો તારી જોએ કર્યું ૩૧
જેને તું વાલાં જાણતો, અંતર ઉમળકા આણતો;
દેખ હવે આ તેનાં કામ, શત્રુધે દુઃખ દેછે આમ. ૩૨

દોહરા.

મુંજાઇ એ મારથી, પાપી કરે પોકાર;
ધર મુજ ઉપર માવડી, દિલમાં દયા લગાર. ૩૩
ખમા ખમા મુખ જોતલી, દપકા લાગે દેશ;
આજ મને તું મારતાં, દયા ન લાવે લેશ. ૩૪
દિન પસરે જે પુરૂપનો, વદાલાં વેરી ચાય;
રક્ષા કોણુ કરે જહાં, વાડ વેલાને ખાય. ૩૫
મારે સાહે વંચિતાં, કરતાં સદા સહાય;
મારે મુજને આજ તે, દિલથી તણ દયાય. ૩૬
જે કાષ્ઠ જન મુજને લડે, કહેતો જેની પાસ;
તે સર્વ શત્રુ થયાં, ક્યાં જઈ કહે પ્રકાશ. ૩૭
એમ કહે એ અવસરે, જન્મક્રિંકર વિદરાજ;
પાપ પરાણે પાપીને, આંસુ ક્રિંક ને લાજ. ૩૮

ચોપાઇ.

સજ ચડે અહુ મન સંખાય, જન્મક્રિંકર મોં ફાડી પાય;
એ તારી માંએ મોહક્યું, તે તો તુજને લાગે ગમ્યું. ૩૯
સગાં મળી સહુ હેતજ કરે, તે પાપા વિના કેમ સરે;
અરેગરૂડ એથી દુઃખ ધાય, તેતો કાંઈ કર્યું નવ જાય. ૪૦

શ્લોક-શ્લેષ્માધુવાંધવર્મકં, પ્રેતાંમુક્તયતોવશઃ
તસ્માન્નરોદિત્યદિ, ક્રિયાકાર્યાયિયાવિધિઃ ॥૧॥

નાજો જન વિશ્વાસી હતો, આવી વાત નહીં જાણતો;
સગાં મળી કરશે આ કામ, દુઃખમાંદુઃખકેશે આ કામ. ૪૧
લીંટ લાળ મોહલશે દહ, વળી ફૂટેશે બેગાં યહ;
અધિક સગાંઆગળ ધન્યહો, પૂરણ સુખ તેમાં પ્રીછતો. ૪૨
આ અવસર પોકારે મુખ, એમાં સગાં તો આંસુ દુઃખ;
ફેટે જન્મક્રિંકરને વળી, શા માટે ફેટે સૌ મળી. ૪૩
મુજને દુઃખ દેવાને રડે, તેથી લાલ તેને શો જડે;
મેં કોઈનું ખગાડ્યું નહીં, દુઃખમાં દુઃખ દેછે કેમ અહીંજ ૪૪
કહે જન્મચર મુણુ મૂઠ ગમાર, સ્વારથિયો સધજો મંસાર;
ન્યારે તુજમાં સ્વારથ દતા, ત્યારે સૌ હેને મોહતા. ૪૫
હવે ન સ્વારથ તુજમાં રહ્યા, તેથી સગાં સૌ શત્રુ થયા;
તાં દુઃખ ન વિચારી જુએ, મનમાને તેમ ફેટે રૂએ. ૪૬
પછડાએ પાખંડ આચરે, લોકમાં દેખાડો કરે;
જેમજેમ લોકો જોવા મળે, કાષ્ઠ જાણે તેમ ફેટે બળે. ૪૭
લોકો સૌમાને ધર જાય, ત્યારે તે વિસામો ખાય;
રાજ સવારે સળિ રડે, લોકોમાં શોભાં તે વડે. ૪૮

દોહરા.

દિલમાં હેત અહેત પણ, રાજ રડ્યાનો આલ;
તેથી ઉપજે તુજને, દુઃખ મોહું વિદરાજ. ૪૯
સાંભળી શેકાતુર શ્રે, પાપી કરે પોકાર;
કાષ્ઠ મારી માને કહે, દુઃખ મારે આ વાર. ૫૦
કુટ્યા રડ્યાનું દુર કરી, લે પ્રસુ કહે નામ;
ઉપજે જેથી અંગમાં, સુખ મુજને આ કામ. ૫૧
હેત હંયામાં રાખતી, તે નવ જૂલે આજ;
મારા સુખ માટે તલે, એવી લોકની લાજ. ૫૨
કીધે જન્માકર કહે, સુખ રડી આલ ગમાર;
હવે ન ઉપજે એકને, તુજવર દયા લગાર. ૫૩
રહેવું નિચ દિન લોકમાં, હવે ન તુજથી કાજ;
ધણું રૂએ ફેટે ધણું, વધે લોકમાં લાજ. ૫૪
પોલી ઉડી પ્રેમાતમાં, રાજ રડે નહોં એમ;
તો નિંદા લોકો કરે, માટે ચાલે કેમ. ૫૫
ગરૂડ પુરાણ મુણુ વસા, જે જાટ વધે મુખ;
જાણે છે મરનારને, રડ્યા કુટ્યાથી દુઃખ. ૫૬
તોપણુ દયા ન દિલ ધરે, સગાં મંચંધી ધાય;
ફેટે રડે કોઈ મળી, જેમ વખાણુર હોય. ૫૭

રડ્યા કુટ્યાની રાંડને, પૂરણ હોયે ઓત;
-હાનપણથી નિરખ્યે, રામા કરી રીત. ૫૮
વ્રતના દિનમાં પથુ કરે, કુટ્યા રડ્યાનું મન;
મરનારાનો મીઠો લઈ, કેમ ન કૂટે તન. ૫૯
વિવાહ દિન ખોલાવતાં, નાવે ગાવા ગીત;
વથુ ખોલાવી આવીને, કુટે રડે કરી ઓત. ૬૦
રાંડો જેવા રડવા, નિર્લજ છે કોઈ કામ;
કુટે કરે પાખંડ બદ્ધ, લઈ વ્રતકુંડું નામ. ૬૧
દક્ષિણ રૂપ દિશમાં જમપુરી, ભોજન નેહિ હળાર;
પ્રતિદિન નવ હળાર ગાઉ, પહેલે ખાસે ખાર. ૬૨

ચોપાઇ.

કહેશ્રીહરિ સાંભળ ખગરાય, જીવને જમપુરિમાં લઈ જાય;
જેવું કર્યું હોય જેણે પાપ, તેવો ત્યાં પામે સંતાપ. ૬૩
રૌરવ મહા રૌરવ આદીક, કુંડ નરકના તહાં અધીક;
જેણે જુદિ સાખો પૂરિયો, ચોથી પરધન પરનારિયો. ૬૪
પ્રભુ આત્માઓ પાળી નહીં, તેવા દુઃખ પામે છે તહીં;
જેવું દુઃખ એ નરકજીતણું, રડ્યાકુટ્યાનું તેથી ધણું. ૬૫
લાળ લોટ જે પીવાં પડે, દુઃખ મોટું ઉપજે એવડે;
જેમ બાળકને એવડ પાપ, મોમાં વેણજીવાલી માય. ૬૬
નાક પકડીને રૂપે શ્વાસ, પાપ પછાડે ચાપ ઉદાસ;
એમ જમકંકર અંકુશ હણી, તોડેછે દાદો તે તણી. ૬૭
નાક દખાવી લોટજ પાપ, એ તો દુઃખ જોયું નવ જાય;
તે માટે નિજ હેતુ હોય, તો તેને નવ રોશો કાપ. ૬૮

દોહરા.

કુટે રડે કાંઈ દેખ્યે, તો કરિયે તે કામ;
મનુષ્ય બધું ખોલાવિયે, ફેને આઝા દામ. ૬૯
લાભ ન દિસે લેથ તો, રડે કુટે શું ચાપ;
દમની પીકા પામીયે, કાં તો આખો જાપ. ૭૦
મહા દુઃખ મરનારને, આપણને પથુ એમ;
શોભા લેવા લોકમાં, કુટિયે રડિયે કેમ. ૭૧

૧. મીઠા-આનું.

૨. દક્ષિણમાં રાક્ષસો રહેતા હતા તે માટે દક્ષિ-
ણમાં જમપુરી કહી હશે; અને મરનારને જેમ જેમ
વધારે દહાડા ચાપ, તેમનેમ દરરોજ હળાર ગાઉ ફર
ગયા જેટલો વિસારે પડતો બળછે, અને ૩૬૦ દહાડા
પછી લોકોની દીક્ષગીરી છેક મટી જાયછે, તે ઉપરથી
૩૬૦ દહાડાનો જમપુરીનો રસ્તો કહેયો હશે.

ધીરજ મનમાં ધારિને, રિયે કાંઈ ઉપાય;
જેથી તેના જીવને, સુખ ને શાંતિ થય. ૭૨
અગ ગરૂડ પુરાણનું, કથા કહી જે આજ;
સૌ જન સમજે રનેકથી, કરે વિચારી કાજ. ૭૩
સાંભળશે જે રનેકથી, દિલમાં દયા સહીત;
સંપૂરણ સુખ પામશે, તે નરનારી નીત. ૭૪
કથા સુણીને નહિ કરે, દિલમાં દયા લમાર;
પૂરણ પીઝા પામશે, નિયે તે નર નાર. ૭૫
આશ્રયણે ને આઠમાં, સુદિ ચૌદસ જ્ઞાનવાર;
માસ અધિકમાં મેં કહી, કથા અધિક સુખકાર. ૭૬
ધણાં વરસનાં કાટડાં, દેખો આ દેખાય;
વાવળ કે વરસાદથી, તેહ પડી નવ જાય. ૭૭
રહે ટકી રક્ષણ વિના, નિરુપયોગી નવ જાય;
રહે કાટડાં ડોકરો, ખપ તેનો ક્ષય થાય. ૭૮
જો રડતાં બાળક તણા, ચાળા પાડે બાળ;
તો તે બાળકને ધણી, રીસ ચડે તે કાળ. ૭૯
વગરસંગી મળી નારિયો, રૂએ કુટે છે જેહ;
તે પથુ ચાળા તુલ્ય છે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૮૦

મરનારની પાછળ ન રોવાવિશે પદ.

જંભળી જીવડે મુકિતની જીતી ન જાણી. એ રામ,
વાલાની વાંસે, રાગ તાણો નવ રોવું;
જેથી તેને જ પનઉપજે, જીવમાં સમજીને વૈર; વાલાની. ૮૧
ગાવિંદજીએ કહ્યું ગરૂડને, કુટે રડે જે કોઈ;
મરનારને મહાદુઃખ ઉપજે, ધરે નિશાશારોધર; વાલાની. ૮૨
લીટ લાળ તે આંસુ ઝરે, તે જમચર પાપ પરાણે;
રૌરવ મહારૌરવના દુઃખથી, એ દુઃખ અદ્ભુત જણેર; વાલાની. ૮૩
કાંઈ છતી કૂટે શીર કૂટે, ચુટે કેજળ હાથે;
એ સઘળી પરિપૂરણ પીઝા, મરનારાને માથેર; વાલાની. ૮૪
લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સા સાંખી રહિયે;
જો હૈયામાં હેત વધે તો, દુઃખ તેને શિદ દૈયેર; વાલાની. ૮૫
સત્વતા સંપૂરણ હોય તો, રડો કુટો ન વિચારો;
જીવતાં વિરવળી ન શકે તો, મરતાને વળિ મારોર; વાલાની. ૮૬
કુટ્યા થકી જે કાંઈ દેખો તો, કુટો લઈને ચાણો;
શામટેતમે કુટીશરીમાં, રોગઉપાધી આણોર; વાલાની. ૮૭
એવી શોભા મેલો અળગી, વળગી રહેો ન વહેમે;
જેથી સુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્યકરો કાંઈ મેર; વાલાની. ૮૮

રોશો પશુ તેને નહિ જોશો, જોશો આંખ તમારી;
દસપતરામ કહે દિલ શોધી, માનો શિક્ષા મારીરે; વાલાની. ૮

બુદ્ધિવર્ધક વિશે.

(આ કવિતા સને ૧૮૫૯માં બુદ્ધિવર્ધક સભામાં
કહી હતી. તે વખતે તેના સેક્રેટરી બાપુ ગંગાદાસ
દિશોરદાસ હતા.)

નારાય છંદ.

સુષો સહુ સ્વદેશી જ્ઞાન ગર્થના સમર્થકો,
ખતો બહુ હમેશ ખેશ દેશ બુદ્ધિ વર્ધકો;
સ્વદેશ સુધર્માનિ સારિ વાત તે વિચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૧

નવી નવી વિશાળ તો નિશાળ જૈ કરાવવી,
ગણ્યાવિ ગામ ગામ કામ કામમાં કરાવવી;
નૃપાળ ચિત્ત દેવિ પ્રીતિ રીત તે સ્વીકારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૨

નિખંધ ને પ્રખંધ છંદ ચોપડી છપાવવી,
ખરેખરી ધરીજ ખૂબ ખંતથી ખપાવવી;
નિખાર દૈ અનેક જ્ઞાન નીરથી નિખારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૩

કવીત પોથિયો કવિની પાસ તો કરાવવી,
રસીકતા અધીક ઠીકઠાકથિ કરાવવી;
વિભૂષણો વિચિત્ર ચિત્ર પ્રામ્તથી શૃંગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૪

રમજદાર સાર શોખિતી સભા રચાવવી,
મહા મહા મનોરથોની ધુમ ત્યાં મચાવવી;
સુવારતા વિવેકની અનેકધા ઉચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૫

ખરાખ આલ ખંડિ સારિ ચાલ તે ચલાવવી,
હડે કદાપિ બેઠક લેશ લાજ તો ન લાવવી;
સ્વદેશની અનેક જાત આખરે ઉગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૬

વિવાતણા લગ્નમથા પ્રચાર થયા પડાડના,
અપાર ઉઘમો રચી નિરૂઘમી મટાડના;
મવા સહાય શ્રી પ્રભુનિ પ્રાર્થના ચુગરવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૭

અભાગિયા બિખારિયોનું ખૂબ દુઃખ લાગવું,
હમેશ એ ઉપાયમાંજ લક્ષ રાખિ લાગવું;

દયા કરી દરીદ્રિની દરીદ્રતા વિદારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૮

પ્રવીણ રાખિ પંડિતો સ્વધર્મ શુદ્ધ ચાપના,
વિરોધ ક્રોધ કાઢવા સદા સુખોષ આપના;
પછી પુરાણિ પોથિયો સમગ્ર તો સુધારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૯

વિદ્યાવતી વરાળ ચંત્ર મૂલ દૈ મગાવનાં,
વિવેકથી અનેક કામ કાળમાં લગાવનાં;
સ્વમિત્રને પવિત્ર વાત બરમાં ઉતારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૧૦

કુટુંબિમાંહિ કલેશ લેશ ઉપજેજ કાઢને,
મનાવિને મટાડવો જરૂર જાણિ જોઇને;
લગાર આગ લાગતાંજ કંડોયિ કારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૧૧

સમા સમે શેર ન આપિ નામદાર નારિયો,
ખુણે પડી ખુણેજ કાળ બંધિમાં ગિચારિયો;
ભણ્યાવિ ભાત ભાત તો ન વેદના નિવારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૧૨

સદા દિયો સહાયતા ભલા ભલા શુપાળની,
કુશુદ્ધિ કષ્ટ કાપના કરો સ્તુતિ કૃપાળની;
પ્રજા હિતચ્છુ વાત પુરિ પૃથ્વીમાં પ્રસારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિવર્ધકે વધારવી. ૧૩

દાહરો.

બુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
દેવામાં હિંમત ધણી, રાણી દસપતરામ. ૧૪

છાપો.

કરુણાનિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી,
પ્રણુમીને તુજ પાસ, પ્રગટ કહિયે પોઠારી;
હિંદુ સલાની હામ, પરમ પ્રભુ કરજે પૂરી,
છે જે ઇચ્છા છેક એક નવ રહે અધૂરી;

સ્થિતિ સુધરે સૌ ચુગરાતની, કરે અધિક શુભકામને;
રૂપામાં તે રજની દિવસ, રૂચિ છે દસપતરામને. ૧૫

દાહરો.

એકબિજાના ધર્મની, તમશે જોદાજોદ;
ત્યારે દેશ સુખી થશે, વધશે સંપત્તિનોદ. ૧૬

તે માટે ઇશ્વર વિશે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત;
દવે પછી દું તે કદિય, લાગે જેથી જ્ઞાંત. ૧૭

પ્રકરણ ૩ જું.

કાર્ખસ વિલાસ.

દોહરો.

કાવ્ય કળાનો જો કરો, અતિ ઉત્તમ અભ્યાસ;
સન્નિધન તો આ સાંભળો, કહું તે કવિત્વવિલાસ. ૧

સૂચના.

શુજરાતમાં ઘણી ખરી નાતોમાં કવિયો થઈ ગયા છે. જેમકે પ્રવીણસાગર ગ્રંથમાં રાજકોટના રાજા મહેરામણજીની રચેલી પણ કવિતા છે એવું ઘણા લોકો કહે છે. જુનાગઢના દીવાનજી રણછોડજી-ભાઈ વડનગરા નાગર હતા, તેઓએ કવિતાના ગ્રંથો રચેલા છે. વસાઈના દેશાઈ વેણીદાસનો રચેલો સાહિત્યસિંધુ નામે મોટો ગ્રંથ વ્રજભાષામાં છે. એ રીતે કિસનજીવની એક વાણીએ રચેલી છે. એમ હરેક નાતમાં કવિયો થયેલા છે. તોપણ કવિતાનું કામ પાલાણુ, ભાટ તથા ચારણુ એ મુખ્ય ત્રણ લોકોનું ગણાય છે.

શુજરાતના મોટા મોટા કવિયો ભેળા થાય ત્યારે કેવી રીતે કવિતાની ચરચા ચલાવતા આવ્યા છે, અને કેવી રીતે સરકારોનાં મન રીઝવે છે, તેનો નમુનો ખતાવવા સાડે આ પ્રકરણુ લખ્યું છે. ઘણું કરીને રાજાને ત્યાં લખનાં ઘણા કાવ્યો એકઠા થાય છે. ભાવનગરમાં દસરાને રાજ કવિયોનો મેળો કરવાનો આદ્ય ત્યાંના રાજાની કેટલીએક પેઢીઓથી આવ્યો આવે છે.

આ સમાગમાં તો કવિતા રચનારા જુના લોકો ઠંડા પડ્યા છે, પણ તેઓની અસહનતા તથા આજની રીત આ પ્રકરણમાં ભેળશેળ દેખાડી છે.

મહેરજીના અલેક્ઝાંડર કિન્નાક કાર્ખસ સાહેબે ઇશરમાં સન ૧૮૫૨ની સાલમાં કવિયોનો મેળો કર્યો હતો, તે મેળાનું વર્ણન કર્યું છે, પણ તે સમે ઘણું કરીને તે લોકોએ વ્રજભાષામાં તથા ચારણી ભાષામાં કવિતા કહી હતી, અને તે કવિતા મેં લખી

રાખી નથી, તથા તે સમે મળેલા બંધાનાં નામ મેં લખી રાખ્યાં નથી, માટે સાંભળ્યાં તેટલાં નામ લખ્યાં છે, તથા ખીજા, ખીજા દેઠાણે તે સાહેબને મળેલા હતાં તેમનાં નામ પણ આ પ્રસંગમાં આપ્યાં છે. એ મેળામાં બનેલી તેવીજ વાત લખી નથી, પણ તેમાં વધારે ઘટારે કરી છે માટે આ વાત કદિપત મિશ્રિત છે એમ જાણવું.

પ્રથમ સાહેબે સહને એવી ખબર આપી કે હાલ રાજના ત્રણ ચાર દિવસ આવી છે તેમાં આ દેશના કવિયોની ચરચા સાંભળવાની જેઓની મરજી હોય તેઓએ અમારા તંબુમાં દિવસના દશ વાગતાં સભા ભરાશે ત્યાં સુખેથી આવવું, અને ત્યાં મરજી હોય ત્યાં સુધી બેસવું. વળી કવિયોને કહ્યું કે દેશી રાજાઓની ખાનગી સભામાં, કે જાહેર સભામાં જેવી રીતે તમે કવિતા બોલતા હો, અથવા જેવી રીતે વાદવિવાદ કરતા હો, તેવી રીતે બેઠકકથી અમારી આગળ સભામાં બોલવાની તમને રજા છે, જેમકે આ દેશનો આલે બેવાની મારી ઇચ્છા છે.

પછી કરાવેલે દિવસે દસ વાગ્યાથી કવિયો તથા કેટલાએક સરકારો તે સભામાં આવવા લાગ્યા. સૌ કવિયોએ એવો કરાવ કર્યો કે, આ સભાનું માન સાહેબના કવિને આપવા સાડે આપણી કવિતામાં રચનારને દેઠાણે તેનું નામ લાવવું.

કાર્ખસ સાહેબ વિષે સન ૧૮૬૬ ના તથા ૬૭ ના શુદ્ધિપ્રકાશમાં જણાવેલું છે, તથા મુંબઈની કાર્ખસ શુજરાતી સભાના મંત્રી રા. મનસુખરામ સુરજરામે કાર્ખસ જીવનચરિત્ર રચીને તે સભાની તરફથી પ્રગટ કરેલું છે તેમાં સર્વ હકીકત છે, તથાપિ થોડી આ નીચે લખી છે.

કાર્ખસ સાહેબ તારીખ ૭ મી. જુલાઈ સન

૧. સંવત ૧૯૦૮ ની દિવાળી.

૧૮૨૧ માં લંડન શહેરમાં જન્મ્યા હતા. પછી તે-
મણે હેલીબરી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૧૮૪૨ ને દિને મુંબઈ પ્રાંતની સિવિલ સર્વિસમાં તેમની નીમણૂક થઈ. અને ૧૮૪૩ના નવેમ્બરની તા. ૧૫ મીએ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા. તા. ૧૦ જાન્યુઆરી ૧૮૪૪ માં પરીક્ષામાં પાસ થયા. પછી ત્રીજે દહાડે અહમદનગરના ત્રીજા આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરની જગ્યા મળી.

તા. ૧૦ મી અક્ટોબર ૧૮૪૪માં ખાનદેશના બીજા આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા. તા. ૬ ડી એપ્રિલ ૧૮૪૬માં સદર અદાલતના આક્ટીંગ ડેપુટી રજીસ્ટ્રાર થયા. પછી ત્રીજે દિવસે અમદાવાદના આસિસ્ટન્ટ જજ થયા, પણ મુંબઈમાં રહ્યા.

સન ૧૮૪૬ ના નવેમ્બરમાં અમદાવાદમાં આવ્યા. તા. ૨૨ મી નવેમ્બર ૧૮૪૬ થી તા. ૨ જાન્યુઆરી ૧૮૫૦ સુધી જજ અને શેશન જજનું કામ અમદાવાદમાં કર્યું.

તા. ૧૫ મી એપ્રિલ ૧૮૫૦ માં સુરતના આસિસ્ટન્ટ જજ થયા.

તા. ૧ લી મે ૧૮૫૧ માં અમદાવાદના પહેલા આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થયા.

સન ૧૮૫૨ ના ઓગસ્ટમાં મહીકાંઠાના પોલિટિકલ એજન્ટ થયા.

સન ૧૮૫૩ ના જુનમાં અમદાવાદના આક્ટીંગ જજ થયા, અને તા. ૨૮ મી માર્ચ ૧૮૫૪ માં વિસાયત ગયા.

સને ૧૮૫૬ માં રાસમોળાનું પુસ્તક લંડનમાં રિચર્ડસન પબ્લિશરના છાપખાનામાં છપાવ્યું, ને તે વર્ષના નવેમ્બરમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૦ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૫૭ માં સુરતના જજ થયા.

તા. ૨૪ મી માર્ચ ૧૮૫૮ માં ખાનદેશના જજ થયા.

તા. ૧૧ મી અક્ટોબર ૧૮૫૮ માં ટાકીઆવાડના પોલિટિકલ એજન્ટનો ચાર્જ લીધો. તા. ૨૫ મી માર્ચ ૧૮૬૦ માં સુરતના જજ થયા. તા. ૨૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૬૧ માં સદર અદાલતના જજ થયા.

બહુ વિચાર કરવાથી, અને ધણી કામ માથે લેવાથી મગજમાં રોગ થયો, તેથી તા. ૩૧ મી ઓગસ્ટ સન ૧૮૬૫ ને દિને પુનામાં દેહ મુક્યો. ત્યારે તે-મને ચાર પુત્રો ને બે પુત્રીઓ હતી. મોટાનું નામ જન ડ્રેજર ક્લાર્કસ, તે ઓગણીસ વર્ષની ઉમરનો, બીજો હેનરી ડેવિડ અરસ્ટીન ક્લાર્કસ, તે ભરૂચ સંગ્રહસ્થાનની વખતે વિદાયતથી ભરૂચ આવ્યો હતો. તેને સિંધમાં સરવે ખાતામાં નોટરી મળી છે. તેની ઉમર ક્લાર્કસ સાહેબે દેહ મુક્યો ત્યારે સત્તર વર્ષની હતી.

આ કવિતાવિદ્યાસના, નવ વર્ષ સન ૧૮૬૭ ના શુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાયા હતા. તે શુ. વ. સોસાઇટીના સેક્રેટરી મહેરગાન એમ. એચ. સ્ક્રોટ સાહેબના હુકમથી તેમાં વધારો તથા સુધારો કરીને આ પુસ્તક સોસાઇટી તરફથી છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. સન ૧૮૭૦

દસ. ઠાણા. શુ. વ. સો. ગ્યા. સે.

અંક ૧ લો.

સાહેબ—(પોતાના કવિને પુછે છે) આ કાણુ છે?

કવિ—એ ગોવિંદરામ શાસ્ત્રી છે. સુવેર નામના

ગામમાં રહે છે, અને આ જગ્યામાં નામકિત છે.

સાહેબ—શાસ્ત્રીબાવા, તમે કવિતા રચી જાણો છો કે ?

શાસ્ત્રી—હું સાધારણ કવિતા સંસ્કૃતમાં અને ગુજરાતીમાં પણ થોડી રચી જાણું છું અને સર્વે કવિઓનો દાસ છું. હું એ પાતનું અભિમાન રાખતો નથી.

સાહેબ—વાહ, તમારી બોલવાની ગોચરતા સારી છે. ઇશ્વર પ્રાર્થના વિષે કાંઈ કરું હોય તો બોલો. અને ગુજરાતી કવિતા બોલો તો સહે સમજી શકે.

શાસ્ત્રી— માલિની છંદ.

ભવ ભય હરનારા, પ્રાણ પ્યારા અમારા,
ગુણનાથ ગુણ તારા, સર્વે છે કાચિ સારા;

૧. ગોવિંદરામ શાસ્ત્રીને દર સાલ ૧૫૦ કે ૨૦૦ રૂપીઆ અર્પવા કરીને ઇશ્વરના મહારાજે રાખ્યા હતા.

ચતુર જગચિતારા, ત્રાસના નાશકારા,
સકળ કર સુધારા, બેદી દે ભીતિ ભારા. ૧
વસંતતિલકા છંદ.

ઓ ઇશ્વરા અગમ ઉત્તમ આપ ઉક્તિ,
જેથી જાણાય જનરંજન ચોચ સુક્તિ;
ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગળાથી,
સખ્ય પ્રસન્ન કરવા કવિતા કળાથી. ૨
રાગીતજાળ અનુરાગધિ રાગ જામે,
કારીગરી બિજી બધી શ્રમપાત્ર પામે;
અભ્યાસથી કવિત ઉત્તમતા ન આવે,
તે તો કૃપાનિધિ, કૃપા કરિ તું કરાવે. ૩

સાહેબ—“ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગ-
ળાથી” એ ચરણનો ભાવાય શો છે ?

શાસ્ત્રી—હું આ સલાને મારા રાગથી કે સ્વ-
રથી રંજન કરવાને ચાહતો નથી. ગાનારીઓનો
અને ગાનારાઓનો એ ધંધો છે, માટે મારા કરતાં
પણ સરસ સ્વરથી ગાનારીઓ અહીં ઘણીઓ છે.
હું તો કાવ્યકળાથી આ સલાસદોને રંજન કરવા ચાહું
છું, એવો ભાવાર્થ છે.

શિવરામ ગાયક—સાહેબ, હું કાંઈ બોલવા
નહું છું.

છે, સાહેબ—બોલો.

નમુનો એ— દોહરો.

કરીને રાખતે કાવ્ય કરી મરે, શુણ આખે ગાનાર;
છે. ભાવનગરમાં પરી મરે, રાય સજે શુણગાર. ૪
વાતો ચાલ ત્યાંના ચાલ્યો આવે છે. તિલકા છંદ.

આ સમામાં તો કવિયાં વચનો ઉચ્ચારે,
હંડા પડ્યા છે, પણ તેકંઠિયે વધારે;
જની રીત આ પ્રકરણમાં સ્વરસારનું છે,

મહેરગાન અવેકાંકર રચનારું છે. ૫
છંદમાં સને ૧૮૫૨ની સા તમે અમદાવાદ, વડોદરા,
હતો, તે મેળાનું વર્ણન કયુંબધી જોઈ છે કે ?
કરીને તે લોકોએ પ્રજાસાધાર્મમાં સારી ચેઠે કર્યો છું.
પામાં કવિતા કહી હતી, અને ત

ઠાકોર— ગીતિ છંદ.

રાય કહેરે કવિજન,
સરસ કિયું પુર સહુથી શુજરાતે;
સરસ કિયા નર નિપજ્યા,
આજ અને વળી અગાઉ શુજર્મા તે. ૬

શાસ્ત્રી—

શુજ રદેશ વિષે તો,
રાજનગરજી સહુથી સરસ દીસે;
સરસ નરસ કહું કેને,
રાજન, ગરજ સહુથી સરસ દીસે. ૭

સાહેબ—(આગાડીનું ચિત્ર દેખાડીને પૂછે
છે.) આ શું હશે ?

શાસ્ત્રી—અગ્નિરથ છે.

સાહેબ—એ વિષે તમે કાંઈ કવિતા કરેલી
હોય તો કહો.

શાસ્ત્રી—શાસ્ત્રીલવિકીડિત છંદ.

આ અગ્નિરથ ઓપતા અતુષ છે, કે ચત્રશાળા કહું,
આચાર્ય કપતાન રૂત્વિજ બિન્ન, જે સેવકો તે સહુ;
એ લોકો શુભ ચત્રમંડપ વિષે, બેઠા સુશ્રદ્ધા ધરી,
વાસો ઇચ્છિત લોક માંહિ વસશે, દાન પ્રભાવે કરી.

ઠાકોર—સારી નરસી સ્ત્રી વિષે બોલો.

શાસ્ત્રી—જે વેલનાં ઝેરી ફળ હોય, અને જે
સ્ત્રીનાં દુષ્ટ સંતાન હોય, તે નારી જાણવી.

શિષ્યશિષી છંદ.

ન દીસે પુષ્પાળી, ફળત ફળવાળી પણ, વળી,
ફળાળી કે કાળી, ગણિત ફળવાળી પણ ભલી;
ફળો ને સંતાનો, વિષમય વિશેષેજ છતમાં,
લતા, ને તે નારી, જરૂરજ નકારી જગતમાં. ૮

માટે હું ઇશ્વર રૂપી સૂર્ય પાસે માગું છું.
આર્થા.

સુપત્નિ આપો ભવિતા, તેચિ તમારી રૂડી ગણું રવિતા;
કાંતો આપો કવિતા, એ પણ એવી અનુભવિતા. ૧૦

ઠાકોર—ત્યારે આપણા દેશમાં તો એવી રીત
છે કે, ઉંચ કુળની કન્યા પરણવી, તેનું કેમ ?

શાસ્ત્રી— આર્યા.

વિવેક, વિનય, સુવિદ્યા, સુશુ અમદ્ય આ ચારે,
એ લક્ષણે પરખિયે, ઉત્તમ તો વંશ આચારે. ૧૧

સાહેબ—જે ભાષાથી ચોપડા તથા દક્ષતર લખાતાં હોય તે જીવતી ભાષા કહેવાય છે, અને જે ભાષાથી દોષ દેશમાં વ્યવહાર ચાલતો ન હોય, તે મુએવી કહેવાય. હિંદુસ્તાનમાં સંસ્કૃતથી દક્ષતર લખાતાં હતાં, પણ તે ભાષા ક્યારે મરી ગઈ તે વિષે તમે કંઈ જાણો છો ?

શાસ્ત્રી— શાહીલવિકીરિત છંદ.

જોજે આલણુ જોજનાદિ કરિને દીધાં મહાદાન જે,
ગીર્વાણુ અવસાન કાળ ગણિને કીધી ક્રિયા માનજે;
ખાજરાવ ખરાજ ઉત્તરક્રિયા કીધી અતી આદરી,
સારે દેશ નરેશ એક દિવસે શ્રાદ્ધાદિ શ્રદ્ધા ધરી. ૧૨

મતલબ કે જોજરાજને ગીર્વાણુ વાણીના અંત-કાળની ક્રિયા વૈતરાણી આદિ મહાદાન કરવાની કરી, અને ખાજરાવ પેશવાએ એ વાણીની ઉત્તર-ક્રિયા કરી, અને હાલના દેશી રાજાઓ પ્રસ્તુત ઉપર શાસ્ત્રીઓની સલાહો કરે છે, તે તો તે વાણીનું ક્ષયાશ્રાદ્ધ અથવા પાર્વણિક શ્રાદ્ધ કરે છે.

એટલી વાત થઈ એવામાં તે શાસ્ત્રીનો વિવાદાર્થ પરજો જે બીજા પાસે અંગ્રેજી પણ શીખતો હતો, તે તંજુમાં ડોકાયો. તેને શાસ્ત્રી પોતાને ગામ મૂકીને આવ્યા હતા, અને કહ્યું હતું કે, આપણા જન્મનાનો સંઘ પ્રભાસ જાય છે તે સાથે તું જન્મે, દશ-વીસ રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થશે.

શાસ્ત્રી—અરે, તું અર્ધ ક્યાં ?

પરજો—હું સવારમાં ઉઠીને માંડ અંગ્રેજી લેક્ષન કરવા ગેઠો તેથી વાર થઈ ગઈ અને સંઘ જતો રહ્યો, પછી આ મેળો જોવા સારૂ પરભાર્યો અર્ધ આવ્યો.

શાસ્ત્રી—(કપકા દે છે.)

વૈતાળીય છંદ.

પરભા પરભાતપોરમાં, પરભાપાપર ભાવ લાવિયો;
પરભા પરભાસતી તજી, પરભાર્યો અર્ધ કેમ આવિયો. ૧૩

સાહેબ—આવવા દો, એને સલામાં ખેસાડો. પછી તે જોડો. શાસ્ત્રી, તમારી કવિતામાં સરસ

યમક છતાં, નિર્ઘાત સહિત સમજાય એવી થાય છે માટે મીઠાસ ઉપજે છે.

શાસ્ત્રી—ત્રાંતવાળી કવિતા જમની કંતા જેવી લાગે.

આર્યા.

અનુપમ અનુપ્રાસાંતા, યમકાંતા પણ ન હોય નિર્ઘાતા;
તે કવિતા દુષ્કાતા, કહિયે સાચીજ યમકાંતા. ૧૪

શાસ્ત્રી—(પેલા કાકારને પુછે છે.) કાકાર, તમે ધોળી પાવડી કેમ ખાંધી છે ?

કારભારી—જ મહિના ઉપર ચાર મહિનાની ઉમરના કુંવર સુનરી ગયા તેનો શોક ઝાઝા દહાડા રાખવો ધટે નહિ પણ કાકાર શોક મૂકતા નથી.

શાસ્ત્રી—ખાગનાં ફૂલ અને છોદરાં જોઈને રાજી થવું, પણ કાજે નાશ થાય તો દીલગીરી રાખવી નહિ.

શાહીલવિકીરિત છંદ.

લાળી ખાળક બોલકાં, મધુરતાવાળાં મહા મૂલકાં,
લાળી ખાગ લલો, લલાંજ બલકાવાળાં કુલ્યાં ફૂલકાં;
દાખે છે દલપતરામ, દલમાં રે ખૂબ રાજ થતે,
કાજે જે કરમાય, થાય અછતાં, તો શોક તેનો તજે. ૧૫

સાહેબ—શાસ્ત્રી, કવિતામાં કેવા અમત્કાર હોય ?

શાસ્ત્રી— શાહીલવિકીરિત છંદ.

જેવાં મીન વિજેગિયાં જળતણાં, એવા વિજેગી જનો,
પામે શાંતિ કવિત શુદ્ધ સુણતાં તેવા જનોનાં મનો;
આકાશે કવિ નામ એકગ્રહ છે, આનંદમાં એ મણી,
રાશી મીન જીવે જુઓ જળ વિના, તે જળજીવે તેમજી. ૧૬

સાહેબ—શાસ્ત્રીઆવા, આજ આપના મેળાપથી હું પ્રસન્ન થયો.

શાસ્ત્રી—સાહેબ આપ જેવા સન્નતના સમાગમથી અમારાં સર્વેનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે અને સારા લાગ્યીજ આપનો મેળાપ અમારે થયો, એવું અમે જાણીએ છીએ, કેમકે બીજું કંઈ ઉદ્યોગથી મળે પણ સન્નતનો સંગ તો સારા લાગ્યીજ મળે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

અખ્યાસથી અધિક રાત્ર લખાય બાપ,
આપસ્યતાય અડશે ચિત ચાતુરાં;

ચતુર જગજિતારા, ત્રાસના નાશકારા,
સકળ કર સુધારા, બેઠી દે બીતિ ભારા. ૧
વસંતતિલકા છંદ.

ઝો ઇશ્વરા અગમ ઉત્તમ આપ ઉકિત,
નેથી જણાય જનરંજન ચોગ્ય યુકિત;
ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગળાથી,
સભ્ય પ્રસન્ન કરવા કવિતા કળાથી. ૨
રાગીતજીવન અનુરાગધિ રાગ જામે,
કારીગરી બિજી બધી શ્રમપાત્ર પામે;
અભ્યાસથી કવિત ઉત્તમતા ન આવે,
તે તો કૃપાનિધિ, કૃપા કરિ તું કરાવે. ૩

સાહેબ—“ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગ-
ળાથી” એ ચરણનો ભાવાર્થ શો છે ?

શાસ્ત્રી—હું આ સભાને મારા રાગથી કે સ્વ-
રથી રંજન કરવાને આહતો નથી. ગાનારીઓનો
અને ગાનારાઓનો એ ધંધો છે, માટે મારા કરતાં
બધા સરસ સ્વરથી ગાનારીઓ ત્યાંથી ધણીઓ છે.
હું તો કાવ્યકળાથી આ સભાસભાને રંજન કરવા આહું
છું, એવો ભાવાર્થ છે.

શિવરામ ગાયક—સાહેબ, હું કાંઈ બોલવા
નહોતું છું.

એ, અન સાહેબ—બોલો.

નમુનો અતઃ— દોહરો,
કરીને રાજને ત્ત કાવ્ય કરી મરે, ગુણુ આખે ગાનાર;
છે. ભાવનગરમાં દર વાતો આઘ ત્યાંના રી મરે, રાય સજે શણુગાર. ૪
આલ્યો આવે છે. તિલકા છંદ.

આ સભામાં તો કવિતાવ્યાં વચનો ઉચ્ચારે,
કંડા મક્યા છે, પણ તેઓનુંકરિયે વધારે;
જની રીત આ પ્રકરણમાં બેસ્વરસારનું છે,

મહેરજાન અવેકર્માંર કિરચનારનું છે. ૫
છંદમાં સન ૧૮૫૨ની સાલમાં તમે અમદાવાદ, વડોદરા,
દનો, તે મેળાનું વર્ણન કર્યું છે. બધી જોઈ છે કે ?
કરીને તે દોહરોએ વજલાપામાં તમાં સારી પેઠે કર્યો છું.
પામાં કવિતા કહી હતી, અને તે

ઠાકોર— ગીતિ છંદ.

રાય કહેરે કવિજન,
સરસ કિયું પુર સહુથી ગુજરાતે;
સરસ કિયા નર નિપળ્યા,
આજ અને વળી અગાઉ ગુજર્થો તે. ૬

શાસ્ત્રી—

ગુજ રદેશ વિષે તો,
રાજનગરજ? સહુથી સરસ હીસે;
સરસ નરસ કહું કેને,
રાજન, ગરજ સહુથી સરસ હીસે. ૭
સાહેબ—(આગગાડીનું ચિત્ર દેખાડીને પૂછે
છે.) આ શું હશે ?

શાસ્ત્રી—અગ્નિરથ છે.

સાહેબ—એ વિષે તમે કાંઈ કવિતા કરેલી
હોય તો કહો.

શાસ્ત્રી—શાહલિલિટીકિત છંદ.

આ અગ્નિરથ ઓપતા અનુપ છે, કે યજ્ઞશાળા કહું,
આચાર્ય કપતાન રત્નિજ બિજા, જે સેવકો તે સકું:
જે લોકો શુભ યજ્ઞમંડપ વિષે, ખેડા સુશ્રદ્ધા ધરી,
વાસો ઇચ્છિત લોક માંહિ વસશે, દાન પ્રભાવે કરી.

ઠાકોર—સારી નરસી સ્ત્રી વિષે બોલો.

શાસ્ત્રી—જે વેલનાં ઝેરી ફળ હોય, અને જે
સ્ત્રીનાં દુષ્ટ સંતાન હોય, તે નકારી જણાવી.

શિખરિણી છંદ.

ન હીસે પુષ્પાળી, ફળત ફળવાળી પણ, વળો,
રૂપાળી કે કાળી, ગળિત ફળવાળી પણ બધી;
ફળો ને સંતાનો, વિષમય વિશેષજ છતમાં,
લતા, તે તે નારી, જરજ નકારી જગતમાં. ૮

માટે હું ઇશ્વર રૂપી સૂર્ય પાસે માગું છું.

આચાર્ય.

સુપત્નિ આપો ભવિતા, તેચિ તમારી રૂઢી મળું રવિત;
કાંતો આપો કવિતા, એ પણ એવી અનુભવિતા. ૯
ઠાકોર—ત્યારે આપણા દેશમાં તો એવી રીત
છે કે, ઉંચ કુળની કન્યા પરણવી, તેનું કેમ ?

શાસ્ત્રી— આર્યા.

વિવેક, વિનય, સુવિદ્યા, શુભ અમલ્ય આ ચારે,
એ સક્ષણે પરમિયે, ઉત્તમ તો વંશ આચારે. ૧૧

સાહેબ—જે ભાષાથી ચોપડા તથા દક્ષતર લખાતાં હોય તે જીવતી ભાષા કહેવાય છે, અને જે ભાષાથી ઘેઘ દેશમાં વ્યવહાર ચાલતો ન હોય, તે મુએલી કહેવાય. હિંદુસ્તાનમાં સંસ્કૃતથી દક્ષતર લખાતાં હતાં, પણ તે ભાષા ક્યારે મરી ગઈ તે વિષે તમે કંઈ જાણો છો ?

શાસ્ત્રી— શાહીલવિકીરિત છંદ.

મોજે આજણુ મોજનાદિ કરિને દીધાં મહાદાન જે,
ગીર્વાણુ અવસાન કાળ ગણિને કીધી ક્રિયા માનજે;
ખાજરાવ ખરાજ ઉત્તરક્રિયા કીધી અતી આદરી,
મારે દેશ નરેશ એક દિવસે શ્રાદ્ધાદિ શ્રદ્ધા ધરી. ૧૨

મતલબ કે મોજરાજએ ગીર્વાણુ વાણીના અંત-
કાળની ક્રિયા ચૈતરાણી આદિક મહાદાન કરવાની
કરી; અને ખાજરાવ પેશવાએ જો વાણીની ઉત્તર-
ક્રિયા કરી, અને હાલના દેશી રાજાઓ પ્રસ્તુત ઉપર
શાસ્ત્રીઆની સલામો કરે છે, તે તો તે વાણીનું
ધ્યાશ્રદ્ધ અથવા પાર્વણિક શ્રદ્ધ કરે છે.

એટલી વાત થઈ એવામાં તે શાસ્ત્રીનો વિદ્યાર્થી
પરમો જે ખીજ પાસે અંગ્રેજી પણ શીખતો હતો,
તે ત'જુમાં ડોકાયો. તેને શાસ્ત્રી પોતાને ખામ મૂકીને
આવ્યા હતા, અને કહ્યું હતું કે, આપણા જન્મમા-
નનો સંઘ પ્રભાસ જાય છે તે સાથે તું જન્મે, દશ-
વીસ રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થશે.

શાસ્ત્રી—અરે, તું અહિં ક્યાં ?

પરસો—હું સવારમાં ઉઠીને મારું અંગ્રેજી
લેસન કરવા ગેઠો તેથી વાર થઈ ગઈ અને સંઘ
જતો રહ્યો, પછી આ મેળો જોવા મારે પરભાગ્યો
અહિં આવ્યો.

શાસ્ત્રી—(હપકા દે છે.)

વૈતાળીય છંદ.

પરભા પરભાતપોરમાં, પરભાપાપર ભાવ લાવિયો;
પરભા પરભાસની તજ, પરભાચો અહિં કેમ આવિયો. ૧૩

સાહેબ—આવવા દો, એને સલામાં બેસાડો.
પછી તે જોડો. શાસ્ત્રી, તમારી કવિતામાં મરજ

યમક છતાં, નિર્મીત મહિને સમજાય એવી થાય છે
માટે મીઠાશ ઉપજે છે.

શાસ્ત્રી—ત્રાંતવાળી કવિતા જન્મની કાંતા જેવી
લાગે.

આર્યા.

અનુપમ અનુપ્રાસાંતા, યમકાંતા પણ ન હોય નિર્મીતા;
તે કવિતા દુષ્પદાતા, કલિયે સાચીજ યમકાંતા. ૧૪

શાસ્ત્રી—(પેલા કાકારને પુછે છે) કાકાર, તમે
ધોળી પાવડી કેમ ખાંધી છે ?

કારભારી—જ મહિના ઉપર ચાર મહિનાની
ઉમરના કુંવર યુજરી ગયા તેનો શોક ઝાઝા દલાડા
રાખવો ઘટે નહિ પણ કાકાર શોક મૂકતા નથી.

શાસ્ત્રી—ખાગનાં ફૂલ અને છોદરાં જોઈને
રાજ થયું, પણ કાળે નાશ થાય તો દીલગીરી રા-
ખવી નહિ.

શાહીલવિકીરિત છંદ.

લાળી ખાળક ખોલકાં, મધુરતાવાળાં મહા મૂલકાં,
લાળી ખાગ લડો, લલાંજ બલદવાળાં કુલ્યાં ફૂલકાં;
દાખે છે દલપતરામ, દિલમાં રે ખૂબ રાજ થજે,
કાળે જે કરમાય, થાય અજાતાં, તો શોક તેનો તજે. ૧૫

સાહેબ—શાસ્ત્રી, કવિતામાં કેવા અમત્કાર હોય ?

શાસ્ત્રી— શાહીલવિકીરિત છંદ.

જેવાં મોન વિભોગિયાં જળતણાં, એવા વિભોગી જનો,
પામે શાંતિ કવિત શુદ્ધ મુશુતાં તેવા જનોનાં મનો;
આકાશે કવિ? નામ એકગ્રહ છે, આનંદમાં એ થકી,
રાશી મોન જીવે ભુજો જળ વિના, તે જળજીવે તેયકી. ૧૬

સાહેબ—શાસ્ત્રીઆવા, આજ આપના મેળાપ-
થી હું પ્રસન્ન થયો.

શાસ્ત્રી—સાહેબ આપ જેવા સન્નતના સમા-
ગમથી અમારાં સર્વેનાં મન પ્રસન્ન થયાં છે અને મારા
ભાગ્યથી આપનો મેળાપ અમારે થયો, એવું અમે
જાણીએ છીએ, કેમકે ખીજું બધું ઉદ્યોગથી મળે
પણ સન્નતનો સંગ તો મારા ભાગ્યથીજ મળે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

અભ્યાસથી અધિક શાસ્ત્ર ભણ્યા ભાષ,
આપસ્યતાયિ ચડશે ચિત યાનુરાધ;

૧ કવિ—શુદ્ધ.

ઉલ્લેખથી જરૂર જમાવ જરૂર જામે,
સદ્ભાગ્યથીજ જન સંભળન સંગ પામે. ૧૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

તિર્થોદ્ધેક શુદ્ધ થવાય અંગે, આત્મા શુચી સંભળન શુદ્ધ સંગે;
વિશેષથી વાત કરીવખાણું, સર્વોપરીજ ગમતિર્થ બાણું. ૧

સાહેબ—વાર, શાસ્ત્રીમાવા, તમારે કાંઈ પુસ્તકની કે બીજી ઇચ્છા હોય તે મને કહેવું.

શાસ્ત્રી—આ દેશમાં આપનું મુખ્ય સંસ્થાન તો મુંબાઈ કહેવાય કે નાહ ?

સાહેબ—હાજી, આ ઇલાકા મુંબાઈ તાબામાં છે, માટે સરકારની મુખ્ય રાજધાની મુંબાઈ કહેવાય, અને હું પણ આશા રાખું છું કે થોડાં વર્ષમાં મુંબાઈની મોટી કારદમાં મને તોફારી મળશે, અને મારે મુંબાઈમાં રહેવાનું થશે.

શાસ્ત્રી—તો મારે એટલી ચરજ કરવાની છે કે, એક અમારી સગી છે તે ઘણા દેશમાં રખડતી, હાલ જમને મુંબાઈમાં રહી છે, માટે આપ મુંબાઈ જાઓ તો, તેની આપે સંભાળ રાખવી.

સાહેબ—તે બાઈ કોણ છે ? કિયા નામથી ઝાળખાય છે ? અને પહેલાં કિયા શહેરમાં રહેતી હતી ?

શાસ્ત્રી—પર્યાયાલંકાર-શાદ્દલવિદીડિત.

જે જૂના કવિલોક દેરિ, જિવિકા આથે અયોગ્યા હતી,
હસ્તીનાપુરમાં પછી વસી, પછી ઉત્તરેણમાં થે હતી;
ધારાપૂર વિષે વસી, પછી વસી પૂના વિષે એકદા,
તે મુંબાઈપુરમાં નિવાસ વસી છે, સંભાળ રાખો સદા. ૧૮

સાહેબ—હું સમજ્યો, ખરી વાત છે; મુંબાઈના શાહુકારો, કવિયોને સારી મદદ કરે છે, અને એ ગુજરાતી કવિતાના ગ્રંથનો સંગ્રહ કરવા સાર, તથા ગુજરાતી નવાં પુસ્તકો રચવા સાર, અમદાવાદમાં એક સોસાઈટી ઉભી કરીને ઉધવાણું કર્યું, ત્યારે આશરે દશ હજાર રૂપૈયા એકઠા થયા, પણ મુંબાઈના ગૃહસ્થો શ્રીમંત અને ઉદાર છે; માટે ત્યાં મારે રહેવાનું થશે તો, ત્યાં એક સલા ઉભી કરીશ, અને ઓછામાંઓછા એક લાખ રૂપૈયા એકઠા થઈ શકશે તેના વ્યાજમાંથી ગુજરાતી ગ્રંથો રચવાનું કામ ચાલશે, અને ઘણા કવિયોને આશ્રય મળે એવું કરીશ

તથા એ સિવાય બીજી રીતે પણ ગુજરાતના કવિયોનું જ્ઞાન વધારવાનો મારો ઘણો વિચાર છે, પછી તો ઇશ્વર ઇચ્છા.

પછી શાસ્ત્રીએ જે હાજે આશીર્વાદ કરીને ચોતાના બાપણની સમાપ્તિ કરી.

અંક ૨ જો.

પછી એક બારોટ બેઠા હતા તેના સામું જોઈને સાહેબ પૂછે છે.

સાહેબ—આ બારોટ ક્યાંના છે ?

કવિ—એ નદીયાદના લાલો બારોટ છે. તે પણ કવિતાથી સરકારનાં અને સારી રીતે રીઝતી જાય છે.

સાહેબ—બારોટ, બોલો જોઈએ તમે કેવી કવિતા રચેલી છે.

લાલો—સાહેબ મોટા મોટા કવિયોની આગળ હું તો હાથીની આગળ ઈડી જેવો છું. પણ જે અક્ષર બોલું તે સાંભળો.

વિષમલંકાર. છંદ.

ક્યાં પારશ કર કાંતિ, કાંતિ ક્યાં દિપક કરી,

ક્યાં મેરૂ મંડાણ, અને દશ તસુતી દેરી;

ક્યાં છીદર સર નીર, જુઓ ક્યાં જળધિતણું 'જળ,

ક્યાં જૂ માંકણુ જોર, અને બાણુવળિનું બળ;

મદગળ ગળેન્દ્રની આગળે, કોણ માત્ર કિરિની ગતી,

મતિમંત પાસ દક્ષપત કહે, કોણ માત્ર સારી મતી. ૨૦

સાહેબ—તમે મુંબાઈ દીડી છે ?

લાલો—હાજી, ત્યાંના ઘણા ગૃહસ્થોને રીઝતીને મેં સીરપાવ લીધા છે.

સાહેબ—મુંબાઈ વિષે એકાદ કવિતા બોલો.

લાલો— સમાલંકાર. ઝૂલણા છંદ.

શહેર મુંબાઈ મોટાંયિ મોટું,

જ્યાં જાપરૂં એક નહિ છેક છેડું;

શોધ્યા સર્વે જ્યાં મોટમોટા વસે,

કોટિ નાણાંતણું આપ કોટું;

દેહ મોટા ને દિલ મોટું દક્ષપત કહે,

ખાણું પણ મોટું, નવ ખાણું મોટું.

કશણ? મોટા, અને વૃષણર મોટા
વળી હોય મોટાતણું સર્વ મોટું. ૨૧
એ કવિતાનો બધો મર્મ સમજીને સાહેબ
મનમાં ખૂબ હસ્યા.

સાહેબ—તમે અહીં કાને ઘેર ઉતારો છો છ?

ખારોટ—હું કાલે પહોર રાત જતાં આવ્યો.
અને દિવાનજીનું માણસ સાથે આવીને એક ખવા-
સને ઘેર મારો ઉતારો કરાવી ગયું. પછી તે ખવા-
સે તો મારો સામાન નાંખી દેવા માંડ્યો, અને કહ્યું
કે મારે દિવાનજીની કાંઈ ગરજ નથી. તમને અહીં
ઉતરવા નહિ દેઈ. પછી મેં ઘણી આજીજી કરીને
કહ્યું જે સવારે હું બીજા દેકાણે જઈશ, પણ આ-
જની રાત મને અહીં રહેવા દે, ત્યારે મને રહેવા દીધો.

ખવાસ—(બહાર ઉત્તો હતો તે ખૂસ પાડીને
બોલ્યો) એ તો મેં ઝોળખ્યા નહોતા, માટે એમ
કહ્યું. પછી તો વાતો કરતાં ખારોટને અને અમારે
ઘણી માયા થઈ, અને તે અમારા સ્નેહી થયા.

લાલો—મનહર છંદ. રચાજસ્તુતિ.

સ્નેહીઓમાં સ્નેહી સાચો તારી તુલ્ય દેને કહું,
સજીવન શય્યા સોંપી સુવા સાફ સ્નેહથી;
રહ્યો ખેસી રાત સારી મહા લય પામી મારી
હોધ તો બિચારી હારી દૂર થઈ દેહથી;
આહ પીવી પડી ન કે જીનની બદામ ખેડી,
જામનીના ચારે પોર બનગી શક્યો જોડથી;
ચિંતા તો તજી તમામ દાખે દસપતરામ,
તસકર તણો ત્રાસ રહ્યો નહિ તેહથી. ૨૨

ખવાસ—ખાટલામાં માંડણુ હશે તેમાં મારો
વાંક શેનો?

લાલો—હું તારો વાંક કાઢતો નથી, એ તો
વિધાતાનો વાંક.

મનહર છંદ—બ્યાજનિંદા.

તારો વાંક નહિ તેમાં વાંક તો વિધાતાતણો,
પશુ ધડતાં પુરુષ ધડીઓ તે ધડીએ;
પછી વાંક પ્રસૂતાનો પાંચું નહિ પોતે વિષ,
તેમાં શાનો તારો વાંક જાણીએ જીભડીએ;

જાણીતી સુમાણી નહિ સુમાણી અમણી હશે,
બોલ્યો નહિ તને ઉન્હા પાણીને બકડોએ;
શીતળાએ સાંને શીદ કીધો દસપત કહે,
લડવી ધટે લડાઈ, ને તે સાથે લડીએ. ૨૩

સાહેબ—દિવાળીના વર્ણનનું કવિત બોલો.

લાલો—દિવાળીનું, કે દેવાળીઆનું બોલું?

સાહેબ—તમારી મરજી.

ખારોટ—પૂર્વ સુજરાતમાં દેવાદાર ઉપરથી દેવા-
ળીઓ કહેવાય છે, અને પશ્ચિમ સુજરાતમાં જે દર-
જદાર પોતાની દુકાને ઝાઝા દીવા કરતો હોય તે
બંધ કરીને એક દીવો મૂકીને અવળી પાઘડી મૂ-
કીને બેસે છે. તે દીવા ઉપરથી દિવાળીઓ કહેવાય
છે તે વિષે કવિત સાંભળો.

દિવાળીનું અથવા દિવાળીઆનું વર્ણન.

સ્લેપાસંકાર—મનહર છંદ.

મેવા ને ચીઠાઈ ખાંચ ગીત ગાન તાન ગાય,
અતર કુલેસે લોદા લલકતા બાળીઆ;
સાણુએ ધોએલા સાફ શરીરે પોશાક સજો,
સોનાએ રસેલા ગેરે શોભીતા સોનાળીઆ;
નાયક નચાવે ને રચાવે રંગ રાગ રૂડા,
દાડખાનાં છોડે ઘેર ઘણા રંગ ઢાળીઆ;
દેણું ન દે દોડકડા, ને લેણું તો ન લેવાર બંધ,
દાખે દસપત દેખો દેખારે “ દિવાળીઆ ” ૨૪

સાહેબ—ગઈ દિવાળીને દહાડે તમે ક્યાં હતા?

લાલો—એક રામ મને વારે વારે કહાવતો
હતો, કે તમે એકવાર મળવા આવજો, તેથી ગઈ
દિવાળીને દહાડે હું તેને ગામ મળવા ગયો. મળ્યા
પછી તેણે મને ઉતારો આપ્યો અને તેના માણસે મને
કહ્યું કે સીધું આવતાં વાર લાગશે માટે સુખડી
મોકલીશું, તે હાલ ફરાળ કરજો, પછી ધીમે ધીમે
રસોઈ કરાવજો. આ પાણીનું જેનું લગાવી મુકયું છે.
પછી તેણે જઈને ધાણીચણા મોકલ્યા અને સીધું
મોકલવાનું બૂલી ગયો, તેથી સાંક મુધી દૂંતો જીખ્યો
રહ્યો. સાંકે કાકારની કચેરીમાં ગયો, ત્યાં પૂછ્યું
ત્યારે મેં એક કવિત કહ્યું.

૧. અંગરખાની કસો.

૨. વધરાવળ, અને તેનો લાવાઈ એ કે, પોદળ
પણ મોટું.

૧. બકડીયું તાંબાકુંડોના બાટનું વાસણુ હોય છે.

૨. સપરમે દહાડે દેણું લેણું આપવા, લેવાને
વાસ નથી.

સાહેબ—તે કવિત બોલો જોઇએ.

લાલો—મનહર છંદ. અનુમાનાલંકાર.

રાજનો મેળાપ આજ ઘણે ઘણે રોજ થયો,
સરસ પરવ વળી તે દિવાળી સરખું;
જાણું જે જરૂર હાલુ બાવતું ભોજન થશે,
ઉત્તમ પરવ આજ થાય ન અંગારખું;
પરવનો ગરવ તો સરવ વીસરી ગયો,
ખરે ખરે કહું કેણુ કહું ન ક્ષમારખું;
પરવમાં પાણી ધાણી ચણાનો ધરવ કર્યો,
સરવ મળીને કરો પરવતું પારખું.

૨૫

સાહેબ—તમે અમદાવાદમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ જોઇ છે ?

લાલો—હું પહેલવેલો એક સમે અમદાવાદમાં એટલાજ વારતે ગયો હતો, કે ત્યાંની જોવા લાયક જગ્યાઓ જોવી. તે વખતે મારે ત્યાં કોઈનું ઝોળખાણુ નહોતું તેથી એક ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં હુઢીઆ ધર્મના બે સાધુ મારી નજરે પડ્યા. તેઓને મેં પુછ્યું કે અમદાવાદમાં કંઈ કંઈ જગ્યાઓ જોવા લાયક હશે ? તે જગ્યાનાં નામ મને લખાવો, કેમકે અમારે જોવાની ઇચ્છા છે.

સાધુએ કહ્યું કે અમે નામ બતાવીએ તેથી તમે તે જોવા જાઓ ત્યારે રસ્તામાં તમારા પગતળે ડીડી મંકાડી મરે તેનું પાપ અમને લાગે, માટે એ તો થું પથુ તમે વગડામાં પાણીના તરસ્યા ખૂંચ થયા હો. અતે અમે તમને સામા મળીએ, અતે તમે અમને પૂછો કે ક્યાંક પાણી પીવાનું છે ? તે અમે જાણતા હોઇએ કે રસ્તાની ફલાણી બાજુ ઉપર કુવો કે વાવ છે, તોપણુ અમારાથી તમને કહેવાય નહિ, એવો અમારો ધર્મ કહણુ છે. તમે અમારા બતાવ્યાથી જતાં રસ્તામાં પગતળે ઝીણા જીવંત મારો, તથા કાચું પાણી પીઓ તેનું પાપ અમને લાગે. અમારા ધર્મનું એક કવિત - અમે તમને શીખવીએ તે શીખો તો તે તમારા અર્થનું છે.

અમે કહ્યું કે તે કવિત બોલો જોઇએ. પછી તે કવિત બોલ્યા, તે તેમના કહ્યા પ્રમાણે ખરેખરે તમારા અર્થનું હતું, માટે અમે પેનસીલથી લખી લીધું.

સાહેબ—તે કવિત બોલો.

લાલો—પર્યાયોક્તાલંકાર—મનહર છંદ.

અંજનશલાકા, સ્વામિનારાયણની હવેલી
કંકરીયું સરોવર જોતું નહિ કોઇએ;
શાહઆલમ, કે શાહીમાગ ન સિધાવીએ તો,
મકરખોર કે ભુમામસીદ શીદ જોઇએ;
સૂતરના સાંચા, કન્યાશાળા, કે પુસ્તકશાળા,
વાવ-દાદાહરની, જોતાં વખત ખોઇએ;
આવી અમદાવાદમાં એવું નહિ જોતું કશું,
સાધુ પાસે ધરમ શુણીને પાપ ધોઇએ. ૨૬
વળી તેણે એક દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

સાત ગાઉ પર સરસ છે, જોવા લાયક જેહ;
વાવ અડાળજ આગળે, જશે ન જોવા તેહ. ૨૭

સાહેબ—પછી તમે શું કર્યું ?

લાલો—અમે સમજ્યા કે અમદાવાદમાં આટલા જગ્યાઓ મુખ્ય જોવા લાયક છે, એવું આ કવિતામાં સાધુએ આપણને સમજાવ્યું. પછી અડાળજની વાવ મુખાં એ બંધી જગ્યાઓ અમે જઇને જોઈ આવ્યા. જો એવા હુશીઆર સાધુ મળ્યા ન હોત, તો એમાંની એકાદ જગ્યા જોવા વિના રહી જાત.

સાહેબ—નાર, આગવાડીનું એક કવિત કહો જોઇએ.

લાલો—સંદેહાલંકાર—મનહર છંદ.

આ તે આગવાડી છે કે ગણીએ ગરૂગાડી,
નીરમી નિરંજને, છે જનમન રંજની;
ઊંટને ઉપાડી જાય, અશ્વથી અગાડી જાય,
ખેલ ખાજ લાજ, ગજરાજ ગર્વ ગંજની;
અપથી જાય, આખી ફેંજને ઉપાડી જાય,
પામી મોટું માન તે, વિમાન માનસંજની;
કહે દલપત, મહીસાગરને કુદી જાય,
ધંજન કહું, કે હનુમાનની મા અંજની. ૨૮

હાકાર—યુગરાતમાં જુદા જુદા ધર્મ ધણા છે,
તેમાંના તમે ક્રિયા ધર્મને માનો છો ?

લાલો—સવળા ધર્મોનું બીજ એકજ સદાયરણુ છે, અતે ઉપરના વેષ જુદા જુદા છે.

૧. હડીબાઈના દેરાં.

૨. સરખેજ પાસે મહમદ બેગડાનો રેનો.

મનહર છંદ.

કાષ્ટ મુંઝ મુંઝવે ને કાષ્ટ કાઢી નાજે,
કાષ્ટ રાખે ચોટલી ને કાષ્ટ રાખે ચોટલો;
સરવ ધરમનો મરમ સદાચરણ છે,
દુરાચરણ તે ત્રાઠ પાપતણો પોટલો;
આંખાના અતેક ઘાટ ઉપરથી આપે પણ,
મોની જન જાણે ને આંખાનું ખીજ ગોટલો;
ધર્મશુર ધમકારા કરી દક્ષપત કહે,
તાણે જુદા મત જેને જેમાં જડે રોટલો. ૨૯

સાહેબ—મુખાઇના શ્રીમંતોમાં શુભરાતી કવિ-
તાના નિયમો, તથા રસ અલંકાર વગેરેમાં સારી
પેઠે સમજી શકે એવો કાણ છે ?

લાલો—દેશી કવિતાની યરાચર પરીક્ષા કરીને
ઉત્તમ, મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ કવિતા જુદી કરી આપે
એવો શ્રીમંતોમાં તો એક મારા જેવામાં આવ્યો છે,
કેમકે તે પિંગળ વગેરેના નિયમો જાણે છે.

મનહર છંદ.

ઇંદ્રના અનંત શુભ એ તો જાણે ઐશવત,
વિષ્ણુના વિશેષ શુભ ગરુડ વખાણે છે;
નંદીપતિનો મહિમા નકી જાણે નંદીરાજ,
સરજના શુભ સમમુખો હર આણે છે;
સેનાનીના દુર્ગ શુભ માહીત મધુરરાજ,
વાલ્મીકિની વાલ્મ પૂરણ પીછાણે
વાણી દેવીનો વિવેક વંદે દક્ષપતરામ,
યથારથ જેમ છે તે હંસરાજ જાણે છે. ૩૦
પછી તે પારોટ જવાની રજા માગી ત્યારે
સાહેબે તેને એક નોટ આપી.

શાસ્ત્રી—પારોટ, તમે એના નાણાં લાખને શું
કરશો ?

લાલો—લખેશરી સાહુકાર હશે તેને ઘેર બાજે
મૂકીશ.

શાસ્ત્રી—તે કંટક બાજ આપશે ?

લાલો—ઝોજામાં ઝોજું ચાર આના લેખે તે
આપશેજ.

શાસ્ત્રી—ત્યારે તે કરતાં મારા જેવા કાષ્ટ

આજણને આપીશો તો પેલે બવ તમને સો વણા
રૂપેયા મળે.

પરબો—અરે બાજ તો પર્વણી છે માટે બાજ
આપે તેને તો પેલે બવ હજાર ગણા મળે.

લાલો—તમારી પાસે હું કાંઈ પુંછ દેખતો નથી,
માટે તમારે નાણાં જોઈતાં હોય તો એકમાં લેવા
જાઓ. એક જણનું ખાતું પડાવજો, અને એક જણ
જામીન થજો, એટલે તમને નહીં પુંછ કે તમારી
પાસે પુંછ છે કે નથી, પણ હું તો તમને નહિ ધીરું.

સાહેબ—એમ કેમ ! તમને શાસ્ત્રીનો બંડો
પડતો નથી ?

લાલો—ઉપમાલંકાર—મનહર છંદ,
પાસે પુંછ પેખ્યા પાખી આપવું ઉપારે ધન,
એ તો બેકરાળાઓનો કાયદો ધ્યાપદો;
આપીએ આ બવમાં તે પાખીએ ને પેલે બવ,
દેવો ધણી અકલથી ધડી કાઢ્યો કાયદો;
એક કહે સો ગણા ખીજો કહે હજાર ગણા
કાવે તેમ બોલે ને બતાવ બડો કાયદો;
કહો શાણા સરદાર કેમ વિશવાસ આવે,
એ તો જેવો જુગટનો જુલાઇનો વાયદો. ૩૧
પછી પારોટ સલામ કરીને ગયા.

અંક ૩ જો.

ત્યાં એક ગઢવી વેગળથી જૂઠા પાડીને એક
સોરઠો વારે વારે બોલતો અને પોતાના મોઢા ચોભા
ઉપર હાથ ફેરવતો આવે છે.

સોરઠો.

ફરેલ પ્રતિ મેર, દુનિયામાં તે દેખવા;
ધર્મસ રૂપે કેર, બોજ પધાર્યો જમિમાં. ૩૨

સાહેબ—કાણ છે ?

કવિ—જો મેરનો દેવરામણ નામનું ગામ
કવિતાના ધના મળેલું છે. ત્યાં તે રહે છે, અને
તેનું નામ રણકોડકાસ છે. તેણે સવરામકપના
વર્ણનનો રેણુકી છંદ ધણે સરસ કરેલો છે. તે

ગુજરાતમાં કવિતાના શાખી ગૃહસ્થોને મોટેથી મેં
પણે ઠેકાણે સાંભળ્યો છે.

પછી ગઢવીએ આવીને સાહેબને સલામ કરી,
ત્યારે સાહેબે પણ સલામ કરીને ખુશી સામી
આગળી કરી, એટલે તે ઉપર ગઢવી બેઠા.

સાહેબ—ગઢવી, તમે સંસ્કૃતમાં સરસ કવિતા
રચી શકો કે નહિ ?

રણછોડ—સર્વે પ્રાણીને અને પદાર્થોને, પ્રભુએ
મુખ્ય એક એક ગુણ વહેંચી આપેલો છે, તેથી એક
આખાના ઝાડે ક્રિયાદ કરી હતી તે સાંભળો.—

અપ્રરતુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર હંદ.

આખો કહે મને કૃષ્ણ પ્રસાદો ગુલામ જવા,
તો પ્રભુજી સૌથી શોભા પાડું હું સંસારમાં;
ખાલી એટલીજ ખામી કીધી છે નકામી રવામી,
તેથી હું હારે છું હોડ કરી તેની હારમાં;
અરે આખા મેં તો સૃષ્ટિ સર્વને ખુશી રહેવા,
નિરખ્યો એકાદ મુખ્ય ગુણ નર નારમાં;
દુનિયામાં કાષ્ઠ કામ, દાખે દલપતરામ,
કરાવ્યા નથી બધાય ગુણ એક કારમાં. ૩૩

માટે ગુજરાતી ભાષાની પણ કવિતા રચવાનો
મુખ્ય ગુણ ધૈર્ય મને આપેલો છે, તે ગુણ મારામાં
સારી પેઠે હોય, એટલે મારે સંતાપ પામવું કેમકે
સારામાં સારપ, અને ભુંડમાં ભુંડાઇ ખરેખરી હોય,
તોજ તે ગુણ ઉલ્લેખ કરેવાય. તેમજ મારામાં ખરે-
ખરો એક ગુણ નેમ્યો.

સાહેબ—ભુંડમાં ભુંડાઇ પણ સંપૂર્ણ નેમ્યો કે ?

રણછોડ—એમ ન હોય તો તે ખરેખરો ભુંડો
કહેવાય નહિ.

ઉદ્ય યોગિતાલંકાર—મનહર હંદ.

જગતમાં જગદીશે જેને આપ્યો જેનો ગુણ
તેવો ગુણ પૂરો હોય તોજ તે નેમ્યો છે;
કાંકમાં કંકણતા, કપાસમાં કુસુમ, અને
સંજ્જનમાં ક્ષમા એાછી દુપણ નેમ્યો છે;
લુચા લોક લુચાઇમાં કરી સંકાયા કરે,
કહે દલપત એમાં એટલી કસર છે;
વિષમાં વિષમપણું નેટલું આપું જવાય,
એટલી કિંમત એાછી જાણવી જરૂર છે. ૩૪

સાહેબ—તમે હાલ તમારે ગામથી આવ્યા
કે ખીજે ક્યાંહિંથી ?

રણછોડ—એક રાત્રી ઉદાર છે એવું સાંભળીને
હું ત્યાં ગયો હતો, પણ ત્યાં જઈને જોયું તો તેવું
નામ ઉદારજી હતું ખરું.

ઇદ્રવિજય હંદ.

ખેલનિ, ખાંડનિ, ગાંડિગણાય, કહેા પણ તેપર ભાર ભરેયું,
ચિત્રવિશે ચતુરાધિચિત્રિત, કામનિ તે ધર કામ કરેયું;
કાષ્ટતાથી તરવાર કરી પણ, તેથકિ શત્રુનું સેન મરેયું,
મુત્ર મુણો દલપત કહે; નર નામ ઉદારચિ કામ સરેયું ? ૩૫

સાહેબ—ત્યારે તો તમારી ધારણા પૂરી થઇ
નહિ હોય, અને વખત નકામો ગયો હશે.

રણછોડ— મનહર હંદ.

કામની સિદ્ધિ યવાને જલ્દણીને જાપ કરી,
કાઠી ધડી, તે કહેા ન કામની કે કામની;
દામની લાલચે કરે દોસતી લુહારની, તે
આશા રાખે ઉના ઉના કામની કે દામની;
નામની તારીફ કરી રચકરને રીઝાવી,
લુલો ઘોડી લેશે તે ઇનામની કે નામની;
જામની પદવી લેવાં જાય જે હજાર મં પાસ,
કહે દલપત લે હજારની કે જામની. ૩૬

સાહેબ—પછી તેણે તમને કાંઈ આપ્યું કે નહિ ?

રણછોડ— મનહર હંદ.

અતિ અપમાન કરી દયા વિના હીધું જાય, તે
એવું દાન દીધાથી ન દીધું તેજ સાંભળી;
આજસ ન કીધી પણ કંપટનું કીધું
એવું કામ કીધાથી ન કીધું તેજ સાંભળી;
પાણીની તરશ લાગે વિખતણું પીધું પાન,
એવું પાન પીધાથી ન પીધું તેજ સાંભળી;
કહે દલપત કંગવાવ પ્રભુનું લીધું નામ,
એવું નામ લીધાથી ન લીધું તેજ સાંભળી. ૩૭

સાહેબ—ત્યારે તેણે તમારી કવિતા સાંભળીને,
તે શારી છે કે નરસી છે એવું કાંઈ કહ્યું કે નહિ ?

રણછોડ—એક સરણુધવાળો સાત વર્ષ સુધી
જપમાસ કરીને, રાગ રાગથી આલાપ શીખીને,
એક શાગો રીઝવા ગયો હતો તે.

સાહેબ—તે કેવી રીતે ?

રણુછોડ— મનહર છંદ.

એક શરણાધવાળો સાત વર્ષ મુઢી શીખી,
રાગ રાગણી વગાડવામાં વખણાણો છે;
એકનેજ નાચું એવી ટેક છેક રાખી એક
શેઠને રીઝાવી મોજ લેવાને મંડાણો છે;
કહે દલપત પછી બોલ્યો તે કંબુસ શેઠ,
ગાયક ન લાયક તું ફેકટ પુલાણો છે;
પોણું છે તે બોલ્યું તેમાં કરી તે શી કારીગરી,
સાંભેલું બળવે તો હું નાણું કે તું શાણો છે. ૩૮
વળી એક મેના અને પોપટના સોદાગરને પણ
એમજ થયું હતું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રણુછોડ— મનહર છંદ.

સોદાગર એક શુક સારિકાને સારી રીતે,
શીખવી કવિ નીત સારા સારા સ્વરમાં;
કોઇ ભારે જૂપતિને ભેટ કરવાને ચાલ્યો,
ગામડામાં વાસો વર્યો ગોવાળના ઘરમાં;
તારીફ સુણીને જોવા ત્યાં લોકો તમામ મળ્યા,
મોખી રીતભાત કથી ન આવી નજરમાં;
કહે દલપતરામ ગામનો ગમાર બોલ્યો,
આવાં ધણાં તેતર તો છે મારા છેતરમાં. ૩૯

વળી તે રાજના રાજ્યમાં એક એવો માણસ
છે, કે સહને હલકા બોલથી સંતાપીને, પોતે નાણે
છે કે મનેજ બોલતાં આવડે છે.

સાહેબ—ત્યારે તમે તેને કાંઈ સમજાવ્યો કે નહિ ?

રણુછોડ—એક મુસાફર વનમાં જતો હતો,
ત્યાં રસ્તામાં તેને એક રાજ સામો મળ્યો, તે રા-
જાને તેણે બોલાવ્યો ત્યારે રાજના મુખમાંથી એવા
આદ્ય ભરેલા શબ્દો નીકળ્યા કે જ્યાં તેને સાંભળી-
ને અત્યંત આનંદ થયો. પછી વ્યાગળ જતાં એક
બીલ સામો મળ્યો. ત્યારે નવરુદ્ધ કે, આવા વ-
નમાં કોઇ સાથે બોલવા ચાલવાનું નથી, માટે આ
બીલ સાથે ટાકી મીઠી વાત કરું અથવા તેને બો-
લાવું તો ઠીક. પછી તે બીલને બોલાવવાથી ઉલટું
પરતાવું પડ્યું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

રણુછોડ—અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

જંગલમાં જતાં એક દુરયટી રાજ દોકો,
બોલાવતાં તેના બોલ કાલુ લાગ્યા કાનને;
પછી એક બીલ પેખી પ્રીતે તેની પાસ જઇ,
બોલાવ્યો ત્યારે તે બોલ્યો નાણે બૂલી ભાનને;
તું કોણુ છે કેનો હૈયો પિતા તારો મુખા પછી,
માએ નાતરું કર્યું કે સાચે સાચું માનને;
દાખે દલપતરામ સાંભળી સંતાપ થયો,
દિલમાં લગનું પડ્યું બોલાવી નાદાનને. ૪૦
માટે એવા લોકાની સાથે બોલવું નહિ તેજ ઠીક છે.

સાહેબ—ત્યારે શું કરવું ?

રણુછોડ— મનહર છંદ.

દેખવા પરાયા દોષ મધુ જે સંચળ ધાપ,
અંચળ તો આપણીજ આંખ આડું ધરીએ;
મિથ્યા મુખ સ્વાદ માટે કરે જે વિવાદ કોઇ,
રાખીએ વદન બંધ વેણુ ન ઉચરીએ;
મમજ વિચારી કદી સંઝમ ઉઘાડીએ ન,
જે ઉઘાડીએ તો નાક બંધ કરી ફરીએ;
કહે દલપતરામ જે કદાપિ કોઇ હામ,
ખજ મુખ બોલે ત્યારે દાન બંધ કરીએ. ૪૧

વળી એક ગામના લસકણા જ્ઞાનને એક કવિ-
એ શિખામણુ દીધી હતી.

સાહેબ—શી શિખામણુ દીધી હતી ?

રણુછોડ—અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

માનવીઓ મધ્ય અભિમાન ધરી જ્ઞાન કહે,
નગરીના લોક છેક નખળા નરમ છે;
હું તો લમ્બુ સર્વને મને ભસી ન શકે કોઇ,
કેવું મોટું માંડું મોણું ચક્રવું કરમ છે;

ત્યારે તેને તેજ હામ કહે દલપતરામ,

જોડા એવો-જોડા તારા મનમાં મરમ છે;
લસવાનો લાઇ તે તો તારોજ ધરમ ધાર,
સંભળને લસવાની અતિશે શરમ છે. ૪૨

સાહેબ—ત્યારે તેના સંજ્ઞાનાં રૂપને ઇનસાફ
કેવો મળતો હશે ?

રણુછોડ—ત્યાં બેઝજ, કલેક્ટર, મુનસફ, વગેરે
કરાવેલા છે ખરા, પણ તે જગતની કોરટમાં અને
જોવા મળતા હશે ?

સાહેબ—કેમ વાર? વાદી પ્રતિવાદીની જુગા-
નીઓ શી રીતે લેવાતી હતી અને કેવા ધોરણથી
ધન્સાદ મતો હતો?

રણછોડ—નિરૂક્તિઅલંકાર-મનહર છંદ

અંરજ સખાવી લાવી આપે ન્યાં અરજદાર,
આગળથી એને દહે જુદી એ અરજ છે;
પામે લાંચ પછી પ્રતિવાદીપર પત્ર લખે,
પાસે આવે ત્યારે પૂછે કેટલું કરજ છે;
એની નો અધિક લાંચ આવે તો ઉઝાવે કામ,
ગમે તેમ ચાલ પછી તેને શી ગરજ છે;
કામદો તો કદી નહિ દોઢા દલપત અને,
જડજ ગણાય છે તે જરૂર જડજ છે. ૪૩

સાહેબ—વાર, સારામાં સારો રસ શેમાં હશે?

રણછોડ—પર્યંતતાપહુતિઅલંકાર-મનહર છંદ.

ઉત્તમ આં ભોદામાં કહે છે કેકે આમરસ,^૨
કામરસ ઉત્તમ કહ્યો છે શાસ્ત્ર કોકમાં;
રામકથામાં કહ્યો છે ઉત્તમ રામરસ,
દામરસ કેકે તો રૂડો ગણે છે રોકમાં;
તુચ્છ જાણી ખીજ બહુ તજને તમામ રસ,
હરામી હરામ રસ ચાખી ફૂલ ફેકમાં;
જેણે જેમાં સ્વાદ દોઢો દાખે દલપતરામ,
કવિ રૂડો કાવ્ય રસ લેખે છે આ લોકમાં. ૪૪
જે વસ્તુ પારકા ઉપયોગમાં આવે, તે વસ્તુનેજ
અન્ય છે. પશુનાં આમડાં, પક્ષીનાં પીછાં કામમાં
આવે છે, પણ માણસની તો મહોબત, અને કવિનાં
વચન ખીજ લોકના ઉપયોગમાં આવે છે.

દંષ્ટાંતાલંકાર-મનહર છંદ.

પશુઓના પંડતણાં આમડાંને આહે લોક,
પક્ષીઓની પ્રાંખ કામ આવે કેકે કામમાં;
ઝાડતણાં ફૂલ ફળ પાન રસ કાઠે કાઠે,
એ તો ઉપયોગનાં ગણાય ગમે ગામમાં;
કાંચળી સરપતી જે પીડીઓની લાળ હીર,
માછલીનાં મોતી ગોતી જે લોક કામમાં;
કહે દલપતરામ માનવીની મોહબત,
કવિઓનાં કથન આવે છે અતિ કામમાં. ૪૫

૧. અર્પ. ૨. ફરીનો.

સાહેબ—વાર, કવિના મુખમાં અમૃત હોય
એવું કહેવાય છે તે ખરી વાત હશે?

રણછોડ—હા સાહેબ, ખરી વાત છે.

સાહેબ—અમૃત શબ્દનો તો એ અર્થ છે કે
તે મોતથી બચાવે.

રણછોડ—તે અમૃત કરતાં પણ કવિના મુખના
અમૃતમાં વધારે ચમત્કાર હોય છે કેમકે પેલું અમૃત
તો જીવવાળા પ્રાણીનેજ મોતથી બચાવે, અને કવિ
તો ચાહે તો જડ પદાર્થને પણ મોતથી બચાવીને
ઝાઝાં વર્ષ સુધી જીવાડી શકે.

સાહેબ—એ વાત આ બધી સલા કશુલ કરે,
તેરી ખાતરી શી રીતે કરી આપશો?

એવામાં સલાસદોને વહેંચવા સારૂં ખાન સોપારી
વગેરે લાવેલા તેમાં ઇલાઈચીનું પડીકું છોડીને ઇલા-
ઈચી રૂપાની રકાખીમાં મૂકી હતી, અને તે પડીકાના
કાગળો વતે, જનાવરની હગાર જાજમ ઉપરથી લોપતે
તે કાગળો બહાર ફેંકી દીધેલા હતા, તે રણછોડદાસની
નજરે પડ્યા. એટલે એક છાકરાને કહ્યું કે પેલા
કાગળના કુચા લાવ. પછી તેણે તે કુચા લાવીને
આપ્યા, એટલે રણછોડદાસે તે ઉકેલીને પહોળા કર્યા.

સાહેબ—નહિ નહિ, એવા ન્યુસપેપરના ખરાબ
કાગળ શાવાસ્તે દ્યો છો? તમારે કાગળ જોઈતા
હોય તો હું ખીજ સારા આપું.

રણછોડ—નહિ સાહેબ, આનોજ મારે ખપ છે.
પછી તું કુચામાંથી બે કાગળો નીકળ્યા તેમાં
એક ન્યુસપેપરનો હતો અને ખીજો લખેલો રદી
હતો તે લખને.

રણછોડ—જુઓ સાહેબ નહિ પાન,
હવે કેટલા દહાડા તેજ સાંરું છે;
સાહેબની ન લીધું તેજ સાંરું નામ,

સાહેબની ન લીધું તેજ સાંરું છે. ૪૭
હશે તે—ત્યારે તેણે તમારી કવિતા સાંભળીને,
વીસા ક નરસી છે એવું કાંઈ કહ્યું કે નહિ?

રણછોડ—એક સરણાઈવાળો સાત વર્ષ સુધી
સ કરીને, રાગ રાગણી આલાપવા શીખીને,
શેકને રીઝવવા ગયો હતો તેવું મારે થયું.

સાહેબ—તે કવી રીતે?

રણુછોડ—વાર, આ ચીકી, વગેરે તો ખરા ! જે-
પછે તેમાં શું લખેલું છે ?

પછી તે ચીકી વાંચી તો મુરતના આતમારામ
શુભલુની ત્યાં દુકાન હતી. ત્યાંના મુનીએ એક મુન-
સીને આશુ પકાડ ઉપર હવા ખાવાની જગા જેવી
છે, તે જોવા સાડ મોડેલો હતો, કેમકે અહીં
તાપ બહુ પડતો હતો, માટે ક્યાંઈ ઠંડી હવા હોય
ત્યાં જવાની મરજી હતી. તે મુનસીએ આશુ ઉપર
જઈ આવીને એ ચીકી લખેલી હતી.

મુનીમનું નામ લખીને પછી લખ્યું હતું કે ત્યાં
ઉન્હાળામાં લલા લલા રાત્રીએ આવીને વસે છે,
એવી મુદર રસાળ પૃથ્વી મેં આશુ ઉપર દીકી.
વાહ વાહ શી રસાળ પૃથ્વી છે ! ત્યાં સારી હવાજ
હવા મળી. ત્યાં પીક (કામલ) ધરિત્ર વાસો વસે
છે, અને કપિ (વાનર) પશુ ત્યાં ચાહીને વસવા
જશે. અને કૈંક વાહ કરે છે, પશુ જે પકાડમાં
હરેક તાણ દવાઓ છે તેના ગણુતાં તાગજ નથી
આવતો. એ યાર, હું કહીશ કે આ તાશીર વાજ-
ખી છે, માટે હે માર, ત્યાં જવાને શિતાખી કર.

પછી રણુછોડાસે તે મતલખનો એક દોહરો
અને સવૈયો ખતાવીને શીલેટ ઉપર લખ્યો.

દોહરો.

ઉન્હાળે આવી વસે, લલા લલા જુવાળ;

અવલોકી મેં આશુપર, રમણિક મહી રસાળ. ૪૬

સવૈયો—ખત્રીસો.

ગતાગત બેઠ. એટલે અવજો તથા સવજો વંચાય તે.
ત્યાં રસ્તામાં ચાલતી પીક, કપિ તદિ આવી જશે વસવા,
અને તેણે જોલાવ્યા નહીં નગ તાજિ હરેક દવા,
અદ્ય ભરેલા શખડો નીકળ્યા કર યાર શિતાખી જવાજ
ને અત્યંત આનંદ થયો. પછી સંજાળાવ્યો તે
બીલ સામે મળ્યો. ત્યારે જણ્યું કે, પામીને, એક
નમાં કોઈ સાથે જોલાવા આવવાનું નથી, ત્રા લાગ્યા
બીલ સાથે ટાકી મીકી વાત કરે અથવા ત્યાં છે, એ
લાવું તો ઠીક. પછી તે બીલને જોલાવવાથી દરજો-
ખતાવું પડ્યું.

સાહેબ—તે શી રીતે ?

શીના એ આના કે પાંચનું હું આપીશ. એ રીતે બધા
સલાસદોએ તે સવૈયો લખાવી લીધો.

રણુછોડ—(સલાસદોને) હવે એ સવૈયો ક્યાં
મુધી જવશે ?

સલાસદો—અમે ધારીએ છીએ કે આખા
ગુજરાત દેશના લેકાની ગુજરાતી લાખ ત્યાં મુધી
જવશે, ત્યાં મુધી આ જવશે.

સાહેબ—જેણે એ ચીકી લખેલી, તથા જેના
ઉપર લખેલી, તેઓનાં નામ કવિતામાં કેમ લાખ્યા નહિ.

રણુછોડ—તેઓનાં નામ જવતાં રાખવાની
મારે શી ગરજ છે ? પ્રેમાનંદ બટે કવિતામાં કેટલો
એટલુંજ લખ્યું છે કે,

“વીરક્ષેજ વડોદરં, ગુજરાત મધ્યે ગામ;

ચાતુર્વેશા ગાતી બાહ્યથ, બટ પ્રેમાનંદ નામ.”

પશુ તે મને ત્યાંનો રાગ દાણુ હતો, તેનું નામ
તેણે લખ્યું નહિ, તેથી જણાય છે કે, તે રાગએ
તે કવિના શુભ જનપયા નહિ હોય, તેથી તે રાગનું
નામ કવિએ અમર રાખ્યું નહિ. નહિ તો જેમ હાલ
આખા ગુજરાતની બાઈડીઓ અને છોકરાં મુઠાં
પ્રેમાનંદ બટનું નામ જણે છે, તેમ તે રાગનું નામ
પશુ સહિ સંભારત. પ્રેમાનંદની વળતમાં તો કદાપિ
ત્યાંનો રાગ જણુતો હતો કે, પ્રેમાનંદ કરતાં મારી
કીર્તિ ધણી છે, અને મને ધણા લોકો જાણખે છે,
પશુ આજ તો તેને કોઈ જણ્યું નથી.

સાહેબ—સાખાસ સાખાસ, રણુછોડાસ ગઈ
તમે તો હલ વાળી. પછી રણુછોડાસે સાહેબને સલામ
કરીને લાખણ બંધ કર્યું.

એ સલામાં મુડેટીના દોહર મરજમલક બેઠા
હતા. તેઓ રણુછોડાસની કવિતાથી એટલા તો
રંજન થઈ ગયા, કે તેમણે બીજે દહાડે રણુછોડ-
દાસને પોતાને કિતારે જોલાવીને, પોતાને અદવાની
રૂ. ૫૦) ની કીંમતવાળી થોડી સજુગારીને બદલિસ
આપી.

ખામ-

અંક ૪ થો.

એક ગૃહસ્થ કેટલીએક ધામેધુમથી આવે છે, તેનો વેષ રાજના જેવો. આગળ છડીદાર બોલે છે, કે નીધા રખો મહેરબાન સલામ.

સાહેબ—આ કાણુ આવે છે ?

દલ.—એ વીરમગામના નામાંકિત બીમા ખારોટના ચિરંજીવ પૃથ્વીરાજ ખારોટ છે. તે વીશ લાખ રૂપૈયાના આશામી કહેવાય છે.

ભાવનગર, ઝાલાવાડ, અને જામનગર વગેરેના રાજાઓ તેઓને ધણું માન આપે છે, અને ઘણું કે-કાણે તેમની નાણાવટાની દુકાનો ચાલે છે. તે હાલ અહીંના એક ગામમાં પરણ્યા આવેલા છે.

સાહેબ—હા હા, એમને તો હું સારી પેઠે જાણજી હું, એ તો મારા હોસ્તદાર છે.

પછી ખારોટ તંબુમાં આવ્યા, અને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ—ખારોટ, તમે કાંઈ કવિતાનો અભ્યાસ રાખો છો કે નહિ ? કેમકે તે તમારા અને સાહિત્યના કુળની વિદ્યા છે, માટે તમારે તો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ.

પૃથ્વીરાજ—અમારા મોટાભાઈ નીકમ ખારોટ છે, તેમને કવિતાનો થોડો ધણો અભ્યાસ છે, અને હું રચી જાણતો નથી, પણ કેટલાંએક કવિત મેં શીખી રાખેલાં છે ખરાં.

સાહેબ—દેશીઓનું દુઃખ મટવાનું મૂળ શું છે ? તે વિશે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—કરજીમાળાલંકાર—મનહર છંદ.

ભણતર ભણ્યાયકી ચિત્તમાં વિચાર પામે,
ચિત્તના વિચારયકી શુદ્ધિખળ થાય છે;
શુદ્ધિખળયકી કળા કુશળતા કાઢી વધે,
કળા કુશળતાયકી ઉદ્યોગ કરાય છે;
ઉદ્યોગ કર્યા યકી ધંધા અનેક ધારી શકે,
ધંધાયકી દેશવિશે દોલત દેખાય છે;
દેશની દોલતયકી દાખે દલપતરામ,
દેશની પ્રજાનું દેખો દુઃખ દૂર જાય છે; ૪૮
સાહેબ—તમારા જીવામાં હાલ સુધારો છે,
કે સુધારો ?

પૃથ્વીરાજ—વિશેષાલંકાર—મનહર છંદ.

ગામમાં સુધારો કેકે નામમાં સુધારો,
કેકે કામમાં સુધારો કાટિ કષ્ટ કરનારો છે;
નહાવામાં સુધારો ખાતું ખાવામાં સુધારો,
ગીત ગાવામાં સુધારો છે તે કહો કરો સારો છે;
વીવામાં સુધારો પાણી પીવામાં સુધારો દોસે,
દીવામાં સુધારો નકી જાણો જે નકારો છે;
કહે દલપતરામ કરી રહ્યો કામ કામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઠીએ ન્યાં ધારું ત્યાં સુધારો છે. ૪૯
ભણી ભણી બેઠ પામી નાસ્તિક ધરાવે નામ,
કહો પછી ત્યાં કરો સુધારાનો ઉધારો છે;
મળે જો ખીજને માન ઉપજે અરીખ્યા એવો,
લાયકીવાળા છે લોક ત્યાંય લાગુ ધારો છે;
કેળવણી નહીં હોય ત્યાંય છે સુધારો પશુ,
કેળવણીવાળા વિશે શુદ્ધ ક્યાં સુધારો છે;
કહે દલપતરામ કરી રહ્યો કામ કામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઠીએ ન્યાં ધારું ત્યાં સુધારો છે. ૫૦
સાહેબ—પણ હાલ વિદ્યાનો અને કળા
કૌશલનો દુનિયામાં વધારો કેવો જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—અસંભવાલંકાર—મનહર છંદ.

પવનનો તોલ થયો તાપતણું માપ થયું,
માપ મેધરાયનું કયનથી દીધું કહી;
ઉડગણુની જાંઘા નકી કરીને ગણાઈ,
પૃથ્વીના પેટની કળાઈ ભુગતી જહીં;
પચીસ હજાર મૈલ પૃથ્વી પ્રમાણુ થયું,
જેહવું પ્રમાણુ જેતાં કયું જડતું નથી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી જ્ઞાન કેવું કેવું આપશે અહીં. ૫૧
તેલ વિના દીવા થયા, તારમાં સંદેશ ગયા
ખેલ ઘોડા વિના ચાલે ગાડીઓ એવી અણી;
ચિત્ર ભાનુર ચિત્રી આપે ચિંતન્યાં વિચિત્ર ચિત્ર,
ભુજો યંત્ર જોર યકી ઘાણીઓ ફરે ધણી;
વડા જે વરણુ દેવ દુનિયામાં દાણુ દળે,
સાંચાથી સિવાય ને નંખાય કિતિને ખણી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી કેવી શક્તિ ઉમેરશે આપણી. ૫૨

૧. આકાશના તારા. ૨. સર્પ.

સાહેબ—(ભૂગોળ ખગોળના ગોળા દેખાડીને કહ્યું કે) આ ગોળા તમે કાઈ સમે દીઠા છે ?

પૃથ્વીરાજ—હા, સાહેબ ધણીવાર દીઠા છે ?

સાહેબ—એ ગોળા વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથ્વીરાજ—બ્રાંતાપદ્મુતિ અલંકાર-મનહર છંદ.

ભાઈ ભુઓ ભીમતણી ગોફણના ગોળા જેવા,
ગોળા છે કે અવની આકાશના એ ઓળા છે ?
માગર ને શૈલ, શશિ, સૂરજ સહિત, જેની
આખમાં અંજલ્ય એવી દેવીના એ ડાળા છે;
તોલાં ખાંડી તોળવાનાં, ગોળા મોટી તોપતણા,
ભાખે એવા ભૂમિ મધ્યે ધણા ભાઈ મોળા છે;
કથન-વિચારી સત્ય કહે દલપતરામ,
ખચીત ખગોળ ને ભૂગોળનાજ ગોળા છે. ૫૩

સાહેબ—વાર, મોજતું રાજ્ય ફક્ત માળવામાં હતું, અને મોજના કરતાં ખીજ મોટા રાજ તો ધણા થઈ ગયા છે, તથાપિ મોજનો જશ બહુ પ્રખ્યાત થઈ ગયો એનું શું કારણ હશે ?

પૃથ્વીરાજ—હેતુ અલંકાર-મનહર છંદ.

કાંઈ રાય શોખ રાખે જંગલી જનાવરોનો,
કાંઈ શોખ રાખે મહા મહના સમાજનો;
બહુ શોખ રાખી કાંઈ બાગ બંગલા બનાવે,
કાંઈ શોખ રાખે બહુ બેલ ગજ બાજનો;
કાંઈ શોખ રાખે બહુ અસ્ત્ર શસ્ત્ર વસ્ત્ર કેરો,
કાંઈ બહુ રાખે ભલાં ભૂષણો કે ભાજનો;
પાંચસો કવિયો પૂરા પારખીને પાસે રાખ્યા,
ભૂમિમધ્યે તેથી જરા રહી ભોજરાજનો. ૫૪

સાહેબ—મહારાણી વિદ્યેશરીઆ સાહેબના હુજૂરી કવિને મારા કરતાં મોટો પગાર મળે છે, અને ત્યાં કવિની નીમનોડની જગા છે. ત્યારે આ દેશના હાલના રાજ્યોને શું કવિતાનો શોખ નહિ હોય, કે તેઓની પાસે કાંઈ નામીયો કવિ ક્યાંઈ જોવામાં આવતો નથી, તેનું શું કારણ હશે ?

પૃથ્વીરાજ—વિનોદિત અલંકાર-મનહર છંદ.

દામણી અમલ્ય હોય પણ ને પેદાશ એકે
ગામની ન હોય તો કહો તેને શા કામની;

મીલકત મળી પણ જીવવાની આશા એકે
જામની? નહોય તો કહો તેને શા કામની;
કવિતા સરસ પણ જેને આશા અવિચળ,
નામની નહોય તો કહો તેને શા કામની;
દાખે દલપત સાડી સારી પણ સદનમાં
કામનીર નહોય તો કહો તેને શા કામની. ૫૫

હાલમાં અંગ્રેજ જીલ્લાઓમાંથી કવિઓની કવિતાના અવાજ સંભળાય છે, પણ ગુજરાતમાં મોટું રાજ્ય ગાયકવાડ મહારાજનું છે; પણ ગુજરાતી ભાષામાં સર્વ લેખિપ્રયોગી કવિતાનો અંચ હાલમાં ખતેલો કાંઈપણ ઠેકાણે જોવામાં આવતો નથી.

સવૈયો—ઈન્દ્રવિજય.

ગાયકવાડની નોખત નાદ, મેં નમંદા પાર સુપ્યો શુભ જતો,
જીત તેણો જરિયાનનો વાવટો, દારામતી લગિ દીઠો દેખાતો;
હાથિ અને હયનો હડધાટ, સુપ્યો વળિ મહનો મામલોચાતો,
કાંઈ કવીનો અવાજ વડોદરા શહેરની પ્યારનથી સંભળાતો.

રળીયો ગઢવી—તમે કવિતા બોલ્યા તે વિષે મારે એક સવાલ પૂછવાનો છે તેનું સમાધાન કરો.

પૃથ્વીરાજ—તમારો સ્વભાવ હું જાણું છું. તમે વાદ વદવા સારૂ પૂછો છો અને તમારું મન હા કહેશે તોપણ તમારો જીભ હા કહેવાની નથી. માટે કાલા માયાકુટ કરવાનું મને ગમતું નથી, કહ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

રાગવાળો ઓસડના યોગથી આરાગ્ય થાય,
વિના રાગ રોગી અને તે રાગ શે ટળશે;
બિંધતો જે જન હોય તે જગાડ્યો જાગે પણ,
જાગતો જે હશે તેની બિંધ શે નિકળશે;
સંશયથી સ્નાહ પૂછે તેનું સમાધાન થાય,
વાદ વદવાને પૂછે તેમાં તો શું વળશે;
દાખે દલપતરામ મિથ્યા માયાકુટમાંથી,
દ્રવ્ય કે કલેશનાં વિશેષ ફળ ફળશે. ૫૭

રળીયો—મારે એટલુંજ પૂછતું છે કે તમે કવિતાને છેડે અનુગ્રાસ લાવો છો તે વિષે પિંગળમાં તો કાંઈ જણાતું નથી.

પૃથ્વીરાજ—કંઈ ભાષાના પિંગળની તમે વાત

કરો છો ? ફારસીની, અરબીની, અંગ્રેજીની, સંસ્કૃતની, કે વૃજભાષા વગેરે દેશી ભાષાના પિંગળની ?

રળિયો—ગમે તે ભાષાનું પિંગળ હોય પણ નિયમ એકજ હોય કે નહિ ?

પૃથ્વીરાજ—ના ભાઈ, બધી ભાષાઓના બ્યાક-રણના અને પિંગળના બધા નિયમો મળતા આવતા નથી.

વેદની કાંડીઓમાં ગુરુ લઘુની ગણતરીનો નિયમ નથી, એ તો સહચી પહેલો વાલ્મિકિ રામાયણમાં કર્યો. ત્યાર પછી દોહરા, ચોપાઈ, સોરઠા, કુંડળીઆ, છપ્પા, તથા કેટલાએક શ્લોકનાં વૃત લખને તે બધાનાં છંદ નામ પાડીને વૃજભાષા વગેરેમાં પિંગળો થયાં, તેઓમાં એક પિંગળ એવું મારા જેવામાં આવ્યું નથી કે, જેમાં છંદને છેડે અનુપ્રાસ મેળવ્યો નહોત્ય. કદાપિ આપના જેવામાં આવ્યું હોય તો તે પિંગળનું નામ બતાવો, એટલે આજથી એટલી નવી વાત મારા જાણવામાં આવશે, અને વૃજભાષા કે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાસ વિનાની કાંઈ નામીયા કવિની કવિતા પણ સારા જેવામાં આવી નથી.

સાહેબ—એ તો રળિયો ગઢવી ખાલી તકરાર કરે છે, એવી નકામી તકરાર સાંભળવાથી કાંઈને કશો ફાયદો થાતો નથી. તે કરતાં રળિયો ગઢવી કહે છે તેમ પોતેજ હમેશાં કરશે તો ઘણું સારું, પણ પોતે પ્રયાસ સારું ફાંફાં મારતા જશે અને પ્રાસને ધિક્કારતા જશે તે કાંઈ વાજબી કહેવાય નહિ. વારું, તમે ને રળિયો ગઢવી બંને હિંદુ જાતિના છો તથાપિ તમારા બંનેના સ્વભાવ બુદ્ધ કેમ જણાય છે ?

પૃથ્વીરાજ—ભુએ, સોય અને કાતર બંને એક જાતિનાં છે, અને બંનેના ગુરુ પણ એક દરજ્જા છે, તથાપિ તે બંનેના સ્વભાવ બુદ્ધ છે.

સવૈયો.

એકજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે, એક ગુરુ ઉપદેશ તથાપિ, મિત્રજ કદી મળતો નહિ આવે, દેખી ભુએ દસપત કહે, દરજ્જા તણી પેઢી વિષે દરશાવે, કાતર કાપી કરે અળગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે. ૫૮

સાહેબ—ત્યારે હવે તમારા બે વચ્ચે જે વાંધો હોય તે પતાવીને સલાહ કરો.

પૃથ્વીરાજ—આપ જેવા ત્રાહિત વચમાં પડે તો સલાહ થાય. કહ્યું છે કે:—

સવૈયો.

ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો, દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જે રૂડી રીતથીરધા; કાપડ સાળું કદી ન બનેજ, ગમે ત્યમ ગાંઠ બરાબર ખાંધો, ત્રાહિત તંતુ મળ્યે દસપત, મળે સુખદાયક સુંદર સાંધો. ૫૯

અંક ૫ મો.

એક કવિ નીચે લખેલો સોરઠો બોલતો બોલતો આવે છે.

સોરઠો.

કવિના વેલી વીર, ગૂમ થાત ગુજરાતથી;
નિર્મળ છાંટી નીર, ફેલાવી તે ફારબસ. ૬૦

સાહેબ—એ કાણુ આવે છે ?

દસ૦—એ ભાવનગરના દરબારના કવિ છે, અને એવું નામ ગઢવી પાતોભાઈ છે. તે બુનાગઢ વગેરેના બુના ધર્મહાસની વાતો બહુ જાણે છે.

સાહેબ—ખરા ખરા, એમની પાસેથી રાસ-માળામાં લખવા સારૂ આપણે ધણી વાતો લીધી છે. એને એક મહિના સુધી આપણે સ્વારીમાં રાખ્યા હતા, અને પછી વળામાં તેમને વિદાયગીરી આપી હતી.

દસ૦—હા, સાહેબ, તે એજ છે.

પછી ગઢવી આવીને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ—કેટલાએક કવિ એવા હોય છે કે, તે પડે તો લોકોનાં મનરંજન થોડાં કરી શકે, પણ તેની કવિતા વાંચીને લોકો ધણુ રંજન થાય તેવું કારણ શું ?

પાતોભાઈ—કેટલાએક રાજ કરતાં તેની પ્રજા સારી હોય છે. ગુરુ કરતાં શિષ્ય, અને કારીગર કરતાં કારીગરી સરસ હોય છે. કહ્યું છે કે:—

મનહર છંદ.

રાજ કરતાં તો કેક પ્રજામાં પુરૂષ જોયા,
જોના પુણ્યકરી ધણી પ્રજા પાણી પીવે છે;

પિતાથી તો પુત્ર પૂરા પરાક્રમી પ્રૌઢ પેખ્યા,
શિક્ષકથી શિષ્ય ધણો જશ પામી જીવે છે;
ભાણો આગ ભઠ્ઠીતણો પૂરો ન પ્રકાશ પડે,
દાખે દલપત જેવો દીવી તણે દીવે છે;
સાચાનો ખનાવનાર સાફ નહીં શીવી શકે,
શીવવાનો સાચો સાફ એવું સાફ શીવે છે. ૬૧

સાહેબ—તમારી નાતના બધા લોકો શો ધધો
કરતા હશે ?

પાતોભાઈ—ઢટલાક વેપાર તથા નોકરી
વગેરે કરે છે, અને ઢટલાક કવિતાનો ધધો કરે છે.
જેમ પાણીની પેદાશ એકજ આકાશમાંથી થાય છે;
પણ જેને જેવો સંગ તેવો રંગ લાગે છે.
જેમકે—

પર્યાયાલંકાર—મનહર છંદ.

મંગામાં ગયું જે જળ ગણાયું તે ગંગાજળ,
ગટરમાં ગયું જળ ગંદું તે ગણાયું છે;
ખારે દરીયે ગયું તે ખરેખરે ખારું થયું,
છાશમાં પડ્યું તે છાશ રૂપે થૈ જણાયું છે;
શેલડીએ સોસ્યું થયું શેલડીના રસ રૂપે,
ચૂનામાં ભળ્યું તે ચૂના રૂપે થૈ ચણાયું છે;
એકજ આકાશની પેદાશ દલપત કહે,
જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે. ૬૨

સાહેબ—જે માણસ ખીજ લોકોની નિંદા કરે
છે અને પોતાના દુર્ગુણ દેખતો નથી, એવા માણસને
શિખામણનું એક કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—અપ્રસ્તુતપ્રશંસાલંકાર—કવિત.

હૃદ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળાં ભુંડાં,
ભૂતળમાં પક્ષીઓ તે પશુઓ અપાર છે;
ખગલાની ડોક વાંકા પોપટની ચામ વાંકી,
કુતરાની પુંછડીનો વાંકો વિસતાર છે.
વારણની શુંઢ વાંકી વાધના છે નખ વાંકા,
બેંશને તો શીર વાંકાં શીંગડોના ભાર છે;
સાંભળી શિયાળ બોલ્યો દાખે દલપતરામ,
અન્યતું તો એક વાંકું આપનાં અદાર છે. ૬૩

સાહેબ—હાહિ અને આજસુને શિખામણનું
કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—અસંભવાલંકાર—કવિત.

કમાઈ કમાઈને કમાણી ધૂળધાણી દરે,
એ તે સારો શ્રીમંત ક્યારે યશે સંસારમાં;
ભણી ભણી ભૂલી જાય ભણેલું સંભારે નહિ,
કહે દલપત યશે કુશળ કે વારમાં;
આંધળી દળે ને આટો ચાર જ્ઞાન ચાટી જાય,
એ તે આટો ક્યારે એને આવશે આહારમાં;
સાત ડગ સામાં ભરી પાંચ ડગ પાછો ફરે,
કહો એ તે સંધ ક્યારે પહોંચશે દેદારમાં. ૬૪

સાહેબ—બલિયારીને શિખામણનું કવિત બોલો.

પાતોભાઈ—સૂક્ષ્માલંકાર—કવિત.

કીધાયકી જરકર્મ ચીતરાયું કાળું મુખ,
રાક્ષસ રાવણતણું રૂપ દેખાડાવીએ;
વાળી બધું ટાળી બેઠો તે તમે સંભારી લુઓ,
લંપટને એવું કહી લાજ લગાડાવીએ;
દુષ્ટ દુરન્નેધનનું દેહવટ વળી ગયું,
એવાં એવાં કથનોથી કાન જગાડાવીએ;
એટલી શમશાથી ન સમજે અજાણું તો શું,
ઢંઢેરો પીટાવીએ કે ઢોલ વગાડાવીએ ? ૬૫

દષ્ટાંતાલંકાર.

પાળો કે ન પાળો પણ પાપ પડ્યું મૂકવાને,
કહી છુટવાનું બળ વેલના ત્રિકાંડનું;
દેશપતિતણું બળ દેશીઓને દંડવાનું,
રોજ રોજ રીસાવાનું બળ ભુંડી રાંડનું;
સાહુકારને તો બળ ન્યાયની સહાયતાનું,
ભાડણીજ ભાડવાનું બળ ભુંડા ભાંડનું;
દુનિયામાં દેખો ભાઈ દાખે દલપતરામ,
દુષ્ટતા ન છોડવી તે બળ દુષ્ટ ડાંડનું. ૬૬

સાહેબ—આ દેશમાં સરસમાં સરસ ઋતુ ક્યારે
થાય છે ?

પાતોભાઈ—મિત્ર એટલે ચાં ન્યારે મીન
રાશીને મળે છે ત્યારે વસંત ઋતુ કહેવાય છે, અને
તે સમે આ દેશમાં નવપક્ષવ માય છે.

શ્લેષાલંકાર—કવિત.

પરિમળ અમળ, અમળ જગમળ રણાં,
કવિદ્વગ કાગળ કમળ સુપ્રકાશીને;

ગુણીજન ભ્રમર ભ્રમણુ ભલી ભાત કરે,
કોકિલ કલોલ અંબ કદંબ નિવાસીને;
વરતી ફલવાડીમાં ફૂલી ફૂલી ફેલાયાં ફલ,
દેખે છે અશોક લોક શોક ગયો નાશીને;
પ્રગટયાં નવીન પત્ર? અત્ર સરવત્ર ન્યારે,
એકત્ર પવિત્ર મિત્ર? મળ્યો મીનરાશીને. ૬૭

સાહેબ—પૃથ્વી વિષે એક કવિત કહો નોંધએ.

કોકીર—આ મોરતી પીંછી વિષે કવિત કહો.

શાસ્ત્રી—આ પોથી વિષે એક કવિત કહો નોંધએ.

પાતોભાઈ—કવિત.

પ્રથમ પકારનો ઉચારતાં ઉચાર થાય,
બેજ અક્ષરો છે શુદ્ધ નકી જેના નામમાં;
અસલી વરણુ બધા એ વિષે વસે છે, અને
જાતે ન જણાય વસ્ત્ર હાડમાં કે ચામડામાં;
જેના વિષે વિદ્વાન વિવિધ વિચાર કરે,
શીખી રાખે તેને એ તો આવે બહુ કામમાં;
પછી જો જો બીજે કામ રહે દલપતરામ,
પ્રથમ તો ધારી ધારી નોંધલો આ ધામમાં. ૬૮
એ કવિતાના પૃથ્વી, પીંછી, અને પોથી વિષે
જુદા જુદા અર્થ નીચે લખ્યા પ્રમાણે કહી મંલજાવ્યા.

પૃથ્વી વિષે અર્થ.

પૃથ્વી, આ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતાં, તેમાં પ્રથમ
પકારનો ઉચ્ચાર થાય છે અને જેના નામમાં સાદ
બેજ અક્ષરો છે, અને પૃથ્વીમાં બધા અસલી
બ્રાહ્મણાદિક ચારે વરણના લેખા વસે છે, અને તે
પૃથ્વી જાતે લુગડામાં, હાડકામાં કે ચામડામાંજ
ગણાતી નથી. એની જાત તો રજકણી છે. વળી જે
પૃથ્વી વિષે વિદ્વાનો તરફ તરફના વિચાર કરે છે,
તે વિચાર જે કાંઈ શીખી રાખે તેને બહુ ઉપયોગ-
માં આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછીથી જો જો પણ
પ્રથમ તો આ તંબુમાંજ ધારી ધારીને નોંધલો.

પીંછી વિષે અર્થ.

તેના પણ બેજ અક્ષરો છે અને પ્રથમ પકાર
છે, અને બધા અસલી “વરણુ” એટલે

૧. પુરતકનાં પાનાં. ૨. દોરત. ૩. દકાર
નામવાળાને.

રંગ તેમાં છે. અને તે વસ્ત્ર, હાડકું, કે ચામડાની
જાતમાં ગણાતી નથી. જે પીંછી વિષે વિદ્વાનો તરફ
તરફના વિચાર કરે છે, અને તેને “શીખી” એ-
ટલે મોર રાખે છે, કેમકે તે તેના બહુ કામમાં આવે
છે. તે પણ બીજે ઠેકાણે પછી જો જો, પ્રથમ તો
આ ધરમાં નોંધ લો.

પોથી વિષે અર્થ.

તેના પણ બેજ અક્ષરો છે, અને પ્રથમ પકાર
છે, અને અસલી “વરણુ” એટલે બધા મૂળાક્ષરો
તેમાં છે. તે પોથી વસ્ત્ર, હાડકું, કે ચામડાની
જાત કહેવાતી નથી. જે વિષે વિદ્વાનો બહુ વિચાર
કરે છે અને તે બહુ રાખે તેને બહુ ઉપયોગમાં
આવે છે. તે બીજે ઠેકાણે પછી જો જો પણ પ્રથમ
તો આ તંબુમાંજ નોંધ લો.

શાસ્ત્રી—બસ, એટલુંજ કે? આ પોથી તો
અધિક માસના મહાત્મ્યની છે, એમાંથી સેકડો
વિગ્રોની આજીવિકા ચાલે છે. તેનું કવિત એટલુંજ
હોય કે?

સાહેબ—આ કરોળીઆની જાળનું કવિત કહો
નોંધએ.

પાતોભાઈ—કવિત.

ચતુર કરોળિયા તું ક્યાંથી શિખ્યો ચતુરાઈ,
સદાકાળ જેથી તારે લક્ષ્મી સંગાળ છે;
શબ્દવાદિયોના મુખમાં અસંખ્ય શબ્દ જેમ,
તેમ તારા પેટમાં અમૂટ ખૂબ લાળ છે;
પ્રાણીઓને પકડવા શુભે મોટા મોટા અંથ,
તેવી જીગતી જેવો જરૂર તારી જાળ છે;
કીધી ભલી કારીગરી કહે દલપતરામ,
સંસારમાં તેથી મુખી તારાં બધાં બાળ છે. ૬૯

સાહેબ—આ એક પગનાં બેજ વિષે કવિત
બોલો નોંધએ.

પાતોભાઈ—કવિત—ગુસોત્તર.

એક ટંગીઆતણી ઓલાદમાંથી ઉપજેલો,
અને વળી આજ જાતે હું છું એક ટંગીઓ;
સારો કે નકારો જેવો ધારો તેવો મારે શિર,
ભાર ઉપાડું છું પણ જાતે નથી લંગીઓ;

સારા સરદાર વચે ખેસવાનો અધિકાર,
કહો પછી કોણ મને કહેશે કુંડંગીઓઃ
કહે દસપતરામ મીડાં વિના મારે નામ,
મેં જ કહું તે તમે તપાસો મારા સંગીઓ. ૭૦

સાહેબ—સાખાસ પાતોભાઈ, તમે તો ભાવનગરના દરબારમાંનું એક રત્ન દીસો છો. પછી પાતોભાઈ સક્ષાત્ કરીને સભામાં એક ખુરશી ઉપર બેસો.

અંક ૬ ઠો.

એક કવિની સાથે પાંચ સાત માણસ હતા. એવી રીતે તેમને આવતા નોંધને.

સાહેબ—આ કોણ આવે છે ?

દસ—એ કુંવાના નામના ગામના વતનદાર કવિ ધીરજી છે. તેણે બૂજની પોશાળમાં લટકેલ પાસે રસ રહસ્ય આદિક કવિતાના ગ્રંથોનો સારો અભ્યાસ કરેલો છે, અને તે આ જગ્યામાં સર્વોપરિ કવિ ગણાય છે. તેની તર્કશક્તિ વખાણવા યોગ્ય છે; અને તેણે ઘણાં રાજ્યસ્થાનોમાં માન મેળવ્યું છે.

પછી ધીરજી આવીને સમાલ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—(તે ઇતિહાસની શી શી વાતો જાણે છે તે જાણવા સારૂ પૂછ્યું કે) તમે શું શું જાણો છો ?

ધીરજી—સાહેબ, એમ કેમ પૂછો છો કે તમે શું શું જાણો છો ? અમે તો સરસ્વતી પુત્ર કહેવા-પ્રએ, માટે અગમ નીગમની વાત જાણીએ, અમારે અજાણ્યું કશુંએ ન હોય.

સાહેબ—તમે ક્રિયા ક્રિયા રાજવંશીનો ઇતિહાસ જાણો છો ?

ધીરજી—આખી દુનિયામાં જેટલા રાજવંશી છે તે બધાના ઇતિહાસ અમે જાણીએ. આપના કુળનું નામ કાર્પાસ સાથી પડ્યું તે વાત પણ અમે જાણીએ, અને આપને તો એ વાતની પૂરી ખબર હશે કે નહિ હોય.

સાહેબ—(થોડું હસીને) વાર, સાથી અમારા કુળનું કાર્પાસ નામ પડ્યું કે કહો નોંધએ ?

ધીરજી—દક્ષિણ દેશનો મુખ્ય દેવ ખંડોળા, અને ગુજરાતની મુખ્ય દેવી જાંચરાજી, એ બંને એક સને યુરોપખંડ નેવા સાડે જઈ ગયાં વનાં.

નિરુક્તિઅલંકાર—મનહર છંદ.

ખંડોળા ને જાંચરાજી જો ગયાં યુરોપખંડ,
દેખવા લાયક દેશ દેખવા મરસ તે;
પુરાતનમાં કિન્નાક સાહેબના પૂરવળે,
હરખથી પૂછ્યું તે બંનેને મુખ હસતે;
પૃથ્વીમાં મારા પુત્ર પૌત્ર પરિવારવાળા,
મેળવશે જેવું માન, અને કેવો જશ તે,
ખંડોળા જોલ્યા કે “કાર” જાંચરાજીજોલ્યા “ખસ”
બંને મળી ખીરદર જનીયું “કાર્પાસ” તે. ૭૧

સાહેબ—તમે ક્રિયા ક્રિયા દેશ જોયા છે ?

ધીરજી—“જ્યાં ન પહેંચે રવી ત્યાં પહેંચે કવિ.” અત્યારે સૂર્યની નજર અર્ધાબુજોળમાં પડેલ્યતી હશે, અને અમે અહિં ઉભા હઇએ પણ અમારી નજરે ચારે ખંડ ફરી વળે.

સાહેબ—વાર, ચારે ખંડમાં અત્યારે શું છે, તે નજર ફેરવીને કહો નોંધએ.

ધીરજી—(આંખો મીચીને થોડો વિચાર કરીને.)

અનન્યયાલંકાર—ઢોહુરો.

અમેરિકા ને એશિયા, વળી આફ્રિકા યુરોપ;
ક્યાંઈ નથી કિન્નાકસમ, અવર પુરપમાં જોપ. ૭૨

મનહર છંદ.

કોસ્તુભનો વીરો હીરો કોહીનુર^૩ એક છેક,
ખીન્ને ઘરણીધરે ધરા મધ્યે ધર્યો નથી;
અચળામો^૪ અચળ^૫ દિમાચળ સમાન કીચો,
કામ કામ જુઓ કાઇ કેકાણે કર્યો નથી;
ગીનનો પ્રાચીન કાટ એવો મોટો કાટ અને,
ફસ દેશ જેવો દેશ ખીન્ને પ્રસર્યો નથી;
ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણનો આદક એક,
કિન્નાક સાહેબ ખીન્ને સાહેમે કર્યો નથી. ૭૩

સાહેબ—વાર, વિદેશીયા મહારાણી અત્યારે શું કરે છે, તે તમે દેખતા હો તો કહો.

૧. પૂર્યું. ૨. આવીજ રીતનાં કલ્પિત ખીરદ
કવિયોએ દેવી રાંચઓને આપેલાં છે, તે સાંભળીને
જોળા લોખ સાચી વાત જાની બેસા છે. ૩. તેનું
તેજ દિંદુરતાન ઉપર પડે છે, માટે તે દીવ સર્વોપરી
ગણ્યો છે. ૪. પૃથ્વી. ૫. પર્વત.

ધીરજી—તે મહારાણીના હાથમાં કલમ છે, અને દુરખીન લઈને હિંદુસ્તાન ભણી બુએ છે ?

સાહેબ—શું બુએ છે ?

ધીરજી—રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

પૂરણ પ્રમાણિક જે રાણી વિદ્યોત્તરિયા તે,
પોતાની પ્રગતે પૂરા પ્યારવડે પેળે છે;
ગરીબ તવંગર કે કાળી ગોરી કાયાતણો,
તેને મન તકાવત નહીં મીનમેળે છે;
કોણ કોણ સુખી છે તે કોણ કોણ દુખી છે તે,
લખી લખી લેખણથી લેખું તેનું લેખે છે;
દેશ હિંદુસ્તાન દીસે દાખે દલપતરામ;
દીલ અનુલવ રૂપી દુરખીને દેખે છે. ૭૪

સાહેબ—મહારાણીના મનની વાત પણ તમે બાણી શકો છો કે ?

ધીરજી—અમે શું બાણી શકીએ ? પણ અમને સરસ્વતી માતા પ્રસન્ન છે, તે બધી વાત કહે છે. જે તે વાતની ખાતરી ચતી ન હોય તો હાલ આપના મનની વાત કહી આપું.

સાહેબ—મારા મનની વાત કહો બોઈએ.

ધીરજી—સ્વભાવોક્તિઅલંકાર—મનહર છંદ.

દેશ શુભરાત વિષે વધારે વિદ્યા વિશેષ,
ઓપી કંઈ ઓપતો યુરોપના આકારમાં;
કોટિ કોટિ વિધિની વધારે કળા કુશળતા,
હિકમતી કંઈ ઐટશ્વિટનની હારમાં;
શુભરાતી કવિયોના શુભને ગળવું તે,
સગવું વળી તેઓને શ્રીમંત આ સંસારમાં;
કહે દલપતરામ સાહેબ દિન્દાક સુણો,
આ સમે છે એવી વાત આપના વિચારમાં. ૭૫

તે સભામાં એક પાદરી સાહેબ બેઠા હતા તેઓને સભાસદોએ પૂછ્યું કે કાર્પાસવંશ વિષે આપના બાણીમાં કાંઈ હોય તો મહેરબાની કરીને અમને કહે.

પાદરી—“સરદારોનો ફરહંગ” એવા નામનું એક પુસ્તક અંગ્રેજીમાં ઇશ્કાવર જન બરનાડે બેઠે સન ૧૮૪૯ માં રચ્યું છે તે એજ વર્ષમાં લંડન શહેરમાં છપાયું છે. તેમાં કાર્પાસ વંશ વિષે લખેલું છે તથા “જીઓલોજીકલ અને હીસ્ટરી હીકસનેરી”

જે સરદારોનાં નિશાન તથા સિક્કા વિષે છે, તેમાં પણ એ વિષે લખેલું છે.

આજથી આશરે ૭૦૦ વર્ષ ઉપર નૌરમંડી મુલક એટલે ઉત્તર ક્રાંસ દેશમાંથી જન નામનો પુરુષ, લંડન શહેરથી ઉત્તરમાં ૬૦૦ મૈલ ઉપર કાર્પાસ નામના પરગણામાં એબરદીન તાલુકામાં આવીને રહ્યો. તે વખતમાં વિશાવતમાં પાદશાહ વિલિયમ ધી લાયન^૧ સ્કોટલેન્ડનો રાજા હતો; તેના લશ્કરી ખાતામાં જન સાહેબે બહાદુરીથી નોકરી બજાવી, તેથી તે રાજાએ તેને એ તાલુકો બક્ષિસ આપ્યો, અને આશ્વામની રંગની ઢાલ ઉપર રૂપાનાં રીંછનાં^૨ માથાં એવું રાજા ચિન્હ આપ્યું.

તે જન સાહેબના વંશમાં એથી પેઢીએ એક સુબો થયો તે સ્કોટલેન્ડના રાજાની દીકરીને પરણ્યો, અને તેને બીજાં કેટલાંએક ગામ મળ્યાં. તથા સોનાનો મુગટ અને સોનાનો કાગિયો તથા લાડનો ખેતાખ મળ્યો. એવો ચાલ છે કે જેને લાડનો ખેતાખ મળે તે રાજાની હજુરમાં રહે. પછી તેનો એક પુત્ર તે રાજાનો બહુ માનીતો થયો તેથી તેને રાજચિન્હનો વાવટો મળ્યો, અને તેની ટોપી ઉપર કુટડાની નિશાની રાજાની તરફથી બક્ષિસ મળી. પછી તે સરદાર શુભરી ગયા પછી તેની છબી ચીતરાવીને તેની જમણી બાજુએ રીંછ ચીતરાવ્યું. એવું ચિન્હ તે સરદારના પુત્રને રાજાએ આપ્યું તથા તેને જનજનો અધિકાર અને અલેક્ઝાન્ડર વારીયરનો^૩ ખેતાખ આપ્યો. પછી તેનો પુત્ર થયો તેણે મોટા કિલ્લો બાંધ્યો. તે પુરુષનું નામ જેમ્સ કાર્પાસ હતું, અને તેનો પુત્ર રાજાના વાવટાનો અધિપતિ હતો, તેથી રાજાએ તેને બગીર આપી. પછી તે વંશના કેટલાંએક સરદારો રાજાની શસ્ત્રધાળાના અધિપતિ થયા પછી એક મોટો સરદાર આખરદાર તે વંશમાં થયો તેને આખરલંડમાં લાડ આદિ એનાડ નામ મળ્યું. તેના વંશમાં “લાડ” બિશપ પ્યારીક” નામનો ધાર્મિક પુરુષ થયો; તે પરણ્યો નહિ, અને ધન હતું તે ધર્મોદ્ધાર ખાતે આપી દીધું. (અહાહા બુઓ પૂર્વજોની અસર હાલ સુધી કેવી ચાલે છે !!)

૧. સિંહ ૨. મતલબ કે જેમ રીંછ સાથુસને મારી નાંખે છે તેમ આ દુશ્મનોને ફાડી નાંખે છે.
૩. પટાવત.

ત્યાર પછી તે વંશના કેટલાકને નાની પદવી સર નામની મળી. તેના વંશના સઘળા સાલસ ધર્મી થયા. એજ વંશમાંના આ કિન્દાક સાહેબ છે. તેમના બાપનું નામ જન દાર્જસ હતું, અને તેમની માતૃશ્રી તે કરનલ બંગાલ આર્ટિલેરીની દીકરી હતી. કિન્દાક સાહેબને સાત ભાઈઓ છે:—૧ ડંકન, ૨ જન, ૩ એડ્, ૪ કેવીડ, ૫ ફેડરીક, ૬ જેમ્સ, ૭ પોતે અલેક્ઝાન્ડર કિન્દાક. વિદાયતના લોકો કહે છે કે જેને સાત પુત્રો હોય તે મોટો ભાગ્યશાળી કહેવાય. ૧ લા ડંકન દાર્જસને રથેમજાન નામનું ગામ જે દાર્જસપુરથી ૧૦ મૈલ છે તે મળેલું છે. દાર્જસ વંશનો જે દીવાયત સરદાર હાલ છે તે લાર્ડ દાર્જસ નામે ઓળખાય છે, અને તેના તાબામાં દાર્જસપુર છે તે પુર મોટું છે, અને ત્યાં દાર્જસ નામનો કિલ્લો છે, તેમાં લાર્ડ દાર્જસ રહે છે. તેમના કેટલાએક ફટાયા ભાઈઓને નાનાં નાનાં ગામ મળેલાં છે.

કિન્દાક સાહેબનો બીજો ભાઈ મુંબઈમાં કમ્પાઈન છે. ત્રીજાની બરાબર બપોર મને નથી. ચોથો પોતાના દેશમાં બારીસ્ટર છે. પાંચમો ત્રીજ પલટણનો કમ્પાઈન? મુંબઈમાં છે, છઠ્ઠો ભાઈ નહાનપણમાં શુઝરી ગયો. એ. કે. દાર્જસ સાહેબે પોતાના શિક્ષામાં પૂર્વજેની અસલ નિશાની કુકડની રાખી છે. આ સાહેબની મઝમ સાહેબનું નામ “મીસ ગ્રેસમિટ્ટ” છે. તેમના મોટા પુત્રનું નામ જન દાર્જસ, ૨ ને હેનરી, ૩ ને અલેક્ઝાન્ડર છે. બાકીનાં નામ મને માલમ નથી.

આ સમયે બીજો પ્રસંગ ચાલે છે માટે હુંકમાં મેં તમને તેમના વંશની વાત કહી, તેમાં જૂલ ચૂક થઈ હોય તો માફ કરશો.

સભાસદો—વિદાયતના દરજ્જા મોથી, માળી વગેરે વિદ્યા ભણીને મોટા દરજ્જે લખને આ દેશમાં આવે છે, પણ સરદારી વંશનો હોય તેનો સ્વભાવ તથા રીતભાત બુદ્ધિજ તરેહની હોય છે. તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે આ સરદારી વંશના છે.

એવામાં ત્યાં એક ઘોડો સાગો બાધેલો હતો,

૧. તે શુઝરી ગયો.

તે ઉભો ઉભો વારે વારે ભોંય ઉપર પગ ઠોકતો હતો; તે જોઈને:—

સાહેબ—કવિરાજ આ ઘોડો વારે વારે પગ ઠોકે છે, તે ઘોડાની મનની વાત પણ તમે જાણી શકતા હશો !

ધીરજી—હા સાહેબ. એના મનની વાત પણ અમે જાણી શકીએ.

સાહેબ—તે કહો જોઈએ.

ધીરજી—નિદર્શનાલંકાર.—મનહર છંદ.

કેકના વિવાહના ઉજાહના દિવસ ગયા,
વિત્યા પછી વાત કાણ ચાહીને ઉચારશે ?
મોટા મોટા મેળા થાય ભારે ભૂપ મેળા થાય,
વરસ દિવસ પછી વાત તે વિસારશે;
આ સલાની શોભાનાં ગવાશે ઘેર ઘેર ગીત,
વીસરશે નહિ વીત્યે વરસ અઢારસે;
ઠોકી ઠોકી પગ ઘોડો ઠોકાણું ખતાવે છે ને,
આ ઠોકાણું ને આ ટાણું સૌ લેણા સંભારશે. ૭૬

સાહેબ—(સીપાઈને બોલાવવા સાફ બખતવાની ટોકારી જેવી ઘંટડીનો ટોકારો કરીને પૂછ્યું કે)
આ અવાજની મતલબ કહો જોઈએ ?

ધીરજી—સૂક્ષ્માલંકાર—મનહર છંદ.

ચાકરના ચરણ તો ચારજ બદમના જે,
દિવસમાં દશ કોશ સુધી તે દોડાવે છે;
મહા મોઘી મુલકમાં જીલ મોટા માથુસની,
બોલતાં બે બોલ બહુ બાળસ ખતાવે છે;
દાસને હુકમ દેવા પાસ બોલાવવો પડે,
સાદ કરવાને સાટે નાદ સંભળાવે છે;
જે જે દલપત કહે જરાએક જીલતણું,
ટેરવું હલાવા સાટે ટોકારો બખતવે છે. ૭૭

સાહેબ—ગમે તેવો અખતરો શબ્દ હોય તેનો અર્થ તમે જાણો ખરા કે ?

ધીરજી—જેમ પાણીમાં રહેનાર મગરની ગતિ ગમે તેવું અખતરું અને ઊંડું પાણી હોય તેમાં થઈ શકે છે, તેમજ અમે સરસ્વતી પુત્ર કહેવાઈએ, માટે ગમે તેવો અખતરો શબ્દ કે પ્રશ્નાત્ત હોય તેમાં અમારા મનનો પ્રવેશ અમે કરી શકીએ.

સાહેબ—“સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા” આ શબ્દ કઇ ભાષાનો છે? અને તેનો શો અર્થ છે?

ધીરજી—કાંઈ માણસ ગુજરાતનું નામ જાનું સમજાવવા સાર એક અક્ષર બચી લીટીમાં અને એક નીચીમાં એ રીતે બે લીટીમાં લખીને પુછે કે “ગુરા” અને “જત” એ બે શબ્દો કઇ ભાષાના છે? તો આપ શું કહેશો?

સાહેબ—એ ગુજરાતની ભાષાના વિકૃત શબ્દો છે.

ધીરજી—તો “સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા” એ શબ્દ પણ ગુજરાતી ભાષાનો વિકૃત શબ્દ છે.

સાહેબ—વાર, એનો સાફ અર્થ કહો બેઠાએ?

ધીરજી—એક કવિને કાંઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યાથી તેણે નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો હતો.

મનહર છંદ—અતર્લાંધિકા.

સીતાપત્ની પાસ ચંડી એણા કરવાને ચાલી,
સીતાને સ્વરૂપે રૂપ આપવું સમારીને;
શંકરની ચંડી પ્રિયા પછી કેવું પામી કળ,
જણે તો લખેા ઉત્તર અંતર ઉતારીને;
કવિએ વિચાર કરી કહે દલપતરામ,
લખી આપી બે લીટીઓ સરસ સુધારીને;
એક લીટીમાં લખ્યું જે “એકતાં પેસા ચંપ્રિ” ને,
બીજી લખી “સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા” વિચારીને. ૭૮

સાહેબ—હું સમજ્યો. એમાંથી એવો ઉત્તર નિકળ્યો કે એણા કરતાં આપે ફસાઈ ચન્ડિ પ્રિયા.

ધીરજી—હા સાહેબ, એજ અર્થ છે.

એક સ્કાલર—નહિ નહિ, એનો અર્થ બીજો છે.

ધીરજી—હા, ખરી વાત. બીજો અર્થ પણ હું જાણું છું.

સાહેબ—કહો બેઠાએ.

ધીરજી—નવ નિશાળાઓએ એક મહેતા-જીને નવ પ્રશ્ન પૂછ્યા હતા. તેના ઉત્તરમાં મહેતા-જીએ બે લીટીઓ લખી હતી.

મનહર છંદ.

પ્રશ્ન.

ઉત્તર.

સજિ સજનારનું શું નામ?

સજા

શું લોભીને પ્યાર?

જર

હિંદુસ્તાનદેશખીનોહરો? કાંઈ ખંડમાં.

ના, આ

બ્યંબન રકાર તે શું?

રેફ

શી પૈસાની ત્રણ ચાલે

પાઇ

હવા કેવી હશે કહો હિમાળાનાકુંડમાં

કન્ડિ

વધ્ધલ શી વસ્તુ?

કાયા

અનેકભેદાવા? કાણુછે જેવિઘાવાળા?

સજનારે, પાકકા!

વળી જે લડે રિપુ પ્રયંડમાં.

સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા.

સુણી પ્રશ્ન લખી લીટી “સજનારે પાકકા” ને સ્ટાર આફ ઇન્ડિયા. ઉભી લીટી અખંડમાં. ૭૯

સ્કાલર—એ અર્થ પણ નહિ. એ શબ્દનો

અર્થ તો એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનો તારો.

ધીરજી—વાર, “મની” એ શબ્દનો શો અર્થ છે?

સ્કાલર—“મની” એટલે નાણું.

ધીરજી—વાર, અમે કહીએ છીએ કે મની એટલે બિલાડી. માટે એક શબ્દના અનેક અર્થ થતા હોય તેમાંથી એકાદ અર્થ અમે કહી આપીએ એટલે યસ છે.

સાહેબ—વાર, યુરોપખંડ આફ્રિકા બીજા દેશોના લોકો ટોપીઓ પહેરે છે અને હિંદુસ્તાનના લોકો પાઘડીઓ બાંધે છે, એ ઠરાવ ક્યારથી અને શાથી થયો હશે?

ધીરજી— મનહર છંદ.

ભૂતળના લોકે એક સમે ઈંદ્રભોવનમાં,

જૈને જુદી જુદી ભેટ ભાવથી ધરાવી છે;

ત્રીકે તો ઇસાપતીતિ આરખે નાષ્ટ ઇંગ—

લીશે શેષસપીવરની પોથી પરકાવી છે;

હિંદુઓએ હોંશ ધરી પંચતંત્રતણી પોથી,

આપી તે તો ઈંદ્રને અધિક લક્ષી ભાવી છે;

દાખે દલપતરામ બીજાઓની બધે કરી;

હિંદુઓને હમેશાંની પાઘડી બંધાવી છે.

૮૦

દોહરો.

ઈંદ્ર કહે યરોપિનન, “હિંદુ-કવિત તદ્દશીર;
ખને ન” ત્યાં લગી બેસને, સલા ઉઘાડે શીર. ૮૧

એવામાં વાધરી લોકોએ શહેરના કાંઈ માણસનો
જૂતનો વળગાડ કાઢવા સાર વધામણું કાઢેલું, તે
કાંઈ વળગાડ વળગાડતા સીમાડા તરફ જતા હતા.
જૂતના વળગાડ વાળો ધુણુતો જતો હતો. તે ટોળાને
વેગળેથી જોઈને:—

સાહેબ—આ કાંઈ શું જોલતું હશે ? અને
તેમાં શો અર્થ હશે ? તે તમે જાણતા હશે !

ધીરજી—હા સાહેબ, એ કાંઈલાની ભાષા પણ
અમે સમજીએ ખરા.

સાહેબ—કહો જોઈએ, તે શું કહે છે ?

ધીરજી— દોહરો.

મુંબજના લોક ક્યો, વહેમ તણો વિનાશ;
મુંબજ સુણતાં જૂતને, તેથી ઉપજે ત્રાસ. ૮૨

મનહર છંદ.

રામ નામ સુણી લાગે નાસવા લંકાના લોક,
ચંડ મુંડ ચંડી નામે જેદ ધણો જોલે છે;
હેવલક? નામે, ખાય હળક હરામજોર,
સિંહ સોર સુણી મુગ ત્રાસે તેની તોલે છે;
ટુંક કહે કાશી કાશી કહે પાપ નાશી જાય,
દિલ્લી દિલ્લી સુણી દેવો નામતાજ હોલે છે;
દાખે દક્ષપત તેમ જૂતને લગાડવાને,
જોખે રજોખે જોખે જોખે ડાખલું આ જોલે છે. ૮૩

એવામાં એક આંખા ઉપર કાચલ ખેડી ખેડી કૂ !!!
કૂ !!! એવો મધુર સ્વર કરતી હતી. તે જોઈને:—

કાંકેર—મોર, પોપટ, હંસ આદિક સુસ્વરવાળાં
પક્ષીઓના શરીર ઉપર ધથરે સારા રંગ લગાવેલા
છે, અને આ કાચલનો મધુર સ્વર છતાં, તેના શરીર
ઉપર કાળો રંગ કેમ લગાવ્યો હશે, તે પણ તમે
જાણતા હશે !

ધીરજી—હા, એ પણ અમે જાણીએ છીએ.

કાંકેર—ત્યારે તે કહો જોઈએ.

ધીરજી—જે કાંઈ પોતાના ગુણના અભિમાનથી
સહને કુત્સિત કહે છે તેનું પોતાનું જ કાળું મોં ચાપ છે.

મનહર છંદ.

કાંકેલાની કાયા ઘડો કંક તેનો સારો કરી,
કેવો રંગ દેવો દેવે દીલમાં વિચાર્યો છે;
પછી તેને પાંચ પ્રશ્ન પૂછીને પરીક્ષા કરી,
જાણી ગરવિષ્ટ તેથી ગરવ ઉતાર્યો છે;
કેવો હંસ કેવો મોર કેવાં શુક સારિકા છે,
જે પુછ્યું તેનો જવાબ “કૂ” કહી પોકાર્યો છે;
કહે દક્ષપત તેજ કારણથી કરતારે,
કાંકેલાની કાયા વિશે કાળો રંગ ધાર્યો છે. ૮૪

સાહેબ—તમને જે પૂછીએ તેનો જવાબ દેવામાં
તમે નકાર લખવાના નહિ, કેમ વાર ?

ધીરજી— દોહરો.

કદી નકાર કરે નહીં, દિલ ઉદાર દાતાર;
તો ચતુરાઇ ઉચારતાં, કવિ ક્યમ કહે નકાર.
જો અણસારે અધિપતિ, કરે નકાર પ્રકાર;
તો શુલ કવિની શારદા, જડ યજ્ઞ જપે નકાર. ૮૫

સાહેબ—હિંદુસ્તાનમાં બહુ પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો
ક્રિયા ક્રિયા યજ્ઞ ગયા છે, તેઓનાં નામ કહો કેમકે
મારે ઇતિહાસનું એક પુસ્તક રચવું છે.

ધીરજી— અનન્વયાલંકાર-મનહર છંદ.

પૃથ્વીરાજરાસાયકી પડે છે પીઠાન જે,
સુદાણ પૃથ્વીરાજને વડા કવિ વખાણતા;
ભૂપ ભોજરાજ આજ સુધી ભોજપ્રમંથથી,
દીથી આવે છે જે એને પડિતો પ્રમાણતા;
આખા હિંદુસ્તાનમાં તો એવા એવા હતા નર,
ઉદારતા એની લોકો અંતરમાં આણતા;
ગુજરાતમાં જનમ્યો હતો રંખીદાસ, ખીજે;
જનમ્યા ન જનમ્યા તે અમે નથી જાણતા. ૮૬

સાહેબ—ત્યારે હાલના વખતના કીર્તિવાળા
ગૃહસ્થોની કીર્તિની નોંધ તમે કાંઈ લખી રાખી છે
જે નહિ ? કેમકે દેશમાં ફરવા નીકળીને તપાસ કરીને
તે લખી રાખનારો કવિનો ધર્મ છે, કવિએ પોતાના
ધરમાં જ બેસી રહેવું તે શીક નહિ.

૧. ખરાબ. ૨. ગુજરાતી ભાષાના કવિને રંખી-
દાસ સિવાય કોઈએ મદદ આપેલી જાણતી નથી.

ધીરજી—

‘મનહર છ’ંદ.

કિમત ન જાણે તેની કીરતી કરીએ કેમ,
કહો એના પિતાનું અમારે ક્યાં કરજ છે;
વગર તેડાવ્યા જઈ વહીએ વખાણ વડાં,
એ ચકી તો ઘણું સાઈં અમારું ધરજ છે;
જરતણા મદથી તે આંખો ખોલી જોતા નથી,
શારદાનો વર શીર અમારે જરજ છે;
જોને કવિજનની ગરજ નથી જણાતી તો,
એવા મગરની અમારે શી ગરજ છે. ૮૭

પછી સાહેબે એક સર્ટિફિકેટ લખીને ધીરજને આપવા માંડ્યું અને કહ્યું કે તમારી તર્કશક્તિ ઘણી સારી છે, અને તમારી કવિતા સર્વોપરી છે માટે હું તમને આ સર્ટિફિકેટ આપું છું તે લો અને તેમાં મેં તમારી કવિતા તથા તર્કશક્તિની તારીફ લખી છે. તે કાઢને દેખાડશો એટલે તેની તરત ખાતરી થશે.

ધીરજી—સાહેબ, અંથમાં લખ્યું છે જે કરતુરીમાં સુગંધ છે, તે સાખીત કરવા સાડ સોગન ખાધને કે સાક્ષી આપીને કહેવું પડતું નથી. તેમજ મારી કવિતા વિષે મને ખાતરી ન હોય તો મારે આપ સરખા ગૃહસ્થોને આજીજી કરીને સાક્ષી લઈને સહીઓ કરાવવી પડે. પણ હું તો જાણું છું કે સાક્ષી-ઓની સહીઓ ખતાવ્યાથી, તરત એવું જણાય કે તેમાં કાંઈ માલ નહિ હોય માટે આજીજી કરીને લોકોની સાહેલીઓ કરાવી લાવ્યો છે. તેથી ઉલટી મારી કવિતાની કિમત ઘટી જશે, અને મારી કવિતા છે તેજ મારે સર્ટિફિકેટ રૂપ છે. ખીજની સાક્ષી આપવાની મારે જરૂર નથી. મારા મનમાં અદેસો હોય તો હું સાક્ષીઓ કરાવું.

મનહર છ’ંદ.

સાહેબ સોપો છો સર્ટિફિકેટ તે સારી વાત,
આપનું જોલેલું અંગીકાર હું બધું કરું;
પણ એક પ્રશ્ન પૂછું એનો તો ઉત્તર આપો,
કવિનું કયેલું તણ કેમ હું નવું કરું;
કવિતા ને કરતુરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય,
હરધડી એવું પ્રતિપાદન તો હું કરું;
એ વિના ઉત્તમ કામ કહે દલપતરામ,
સમજાવી કહો સર્ટિફિકેટથી શું કરું. ૮૮

દોહરો.

સંપ કરી કદી સો જણા, કહે કનકને તુચ્છ;
પણ અતે બુદ્ધ પડે, હોય હેમ જો સ્વચ્છ. ૮૯

સાહેબ—કોઈ સાહેબ લોક ગુજરાતી કવિતા-માં પૂરું સમજતા ન હોય, તેવા પાસે તમારે જવું પડે તો આ સર્ટિફિકેટથી તેના મનમાં કાંઈક અસર થાય.

પછી ધીરજીએ સર્ટિફિકેટ લઈને ઉપકાર માન્યો.

અંક ૭ મો.

એક કવિ મોટા થોભાવાળો માથે મોટો તરફાળ બાધેલો, અને ફેફે કટારી ખોશી હતી તે નીચે લખેલા દોહરા જોલતો આવે છે.

દોહરો.

કુથ્થા? પુસ્તક કાપિને, એનો ન કરીશ અસ્ત;
ફરતો ફરતો ફાર્બસ, ગ્રાહક મળ્યો ગૃહસ્થ. ૯૦
પાટણુ કેદ પડી હતી, અકળાઇ થઇ અંધ;
સરસ્વતીના ફાર્બસે, બહુ છોડાવ્યા બંધ. ૯૧

સાહેબ—આ કોણ છે ?

દલ—એ વઢવાણના દેશજી ગઢવી છે. જ્યારે સર અરસજીન સાહેબ રાજકોટમાં આવ્યા હતા, ત્યારે આ કવિએ એવી હિમત ધાલી કે મેં મારી કવિતાથી દેશી રાજાઓને રીઝીને જાગીર તથા ઘણા શિરપાવ લીધા છે. પણ જ્યારે કોઈ સાહેબ લોકને રંજન કરે ત્યારેજ મારી કવિતાની ખાતરી થાય. એવું ધારીને તેઓ રાજકોટ ગયા. પોતાની કવિતાથી અરસજીન સાહેબને ખુશ રંજન કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ તે સમે હજુરમાં બેઠેલા કેટલાએક કાઠિયાવાડના રાજાઓને પણ રંજન કર્યા. ત્યારે સાહેબે અતિ ખુશી થઈને રાજાઓને પૂછ્યું કે આવા કવિનું સન્માન કરવાની તમારા દેશમાં કેવી રીત છે ?

સરદારોએ કહ્યું કે તે રીત એવી છે જે મુખ્ય સરદાર હોય તે એક રકમ આપીને એક યાદીપત્રમાં પોતાના નામની સહી કરે. પછી ખીજઓ પોત-

૧. કાગળ ખાનારો જીવડો ક્લથો.

પોતાની ખુશી પ્રમાણે રમી જરીને તે નીચે સ-
લીઓ કરે છે.

આ પછી અર્ધકીન સાહેબે એમ કહ્યું તેથી
ગઢવીને આશરે બે હજાર રૂપિયા મળ્યા.

સાહેબ—આપણને વઢવાણ મુકામે તે મળ્યા
હતા, અને તેમની પાસેથી એક પુસ્તક મળેલું છે.

દલ.—હા સાહેબ, એવ.

સાહેબ—ગુજરાતના કવિઓએ સાહેબ લોકારે
રંજન કરેલા ખરા.

દલ.—અત્થરિશતકમાં કલા પ્રમાણે “અજ્ઞઃ સુત્ર
મારાધ્યઃ” કાં તો છેક અજ્ઞાની હોય તેને કે વિદ્વાનને
રંજન કરી શકીએ. પણ થોડું ધણું શીખીને મગર
થઈને અંધખળ્યા લાકડાની પેઠે ધુધવતો હોય તેને
અમે રંજન કરી શકીએ નહિ.

ત્યાં દેશળગઢવી આવીને સલામ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ—એવો ક્યો એક ગુણ છે કે જ્યો
ખંધા લોકો વશ થાય ?

દેશળ—એવો તો વિનય ગુણ, અને જીભની
મીઠાશ છે.

ઇંદ્રવિજય છંદ—વિભાવનાલંકાર.

કીરતિ દ્રાટિ મણી વધી કારમી કીરતિ કારણુદાનનદીધું
નામઅમૃત્યક્યુઅવનીતળ આપ અમૃત્યનું પાન ન પીધું,
દુર્જન જીતી લીધા દલપત ન હાય વિષે હથિયારજ લીધું
જંત્રનમંત્રનતંત્રજ્યાત્રિનધીજનવિશ્વ બધુંવશ કીધુંહર

જીભની મીઠાશ વિષે—લેદકાતિશયોદિત.

કામ મુણી અરધે ક્યને જઈ, કાશહ તુલ્ય કરો કદી કદી,
શીતવૃષા નં વિચાર કરો, નવિચાર કરો રજની વદિસુદી
લાડુજલેખિજમાડી જુઓ, અછતે પીરસોકદળી ફળ છુંદી
કોડ કરો દલપતકહે પણ, જીભમીઠાશનીવાતજ જુદી.૯૩

સાહેબ—ગુજરાતમાં મુધારાવાળાએ શાં શાં
કામ ક્યો ?

દેશળ—મુધારાવાળાઓએ ખડી ખડાદુરી કરી છે.
જે કામ થવાની આશા નહોતી એવાં એવાં કામ ક્યો છે.

મનહર છંદ—નિદર્શનાલંકાર.

સતરના સાંચા લાગ્યા, સાંચા લાગ્યા જાપવાના,
તે તો વડી દેશ વિષે દોલત વધારી છે;

જંત્ર મંત્ર જદુ તણી જમણા જે લાંબી નાળી,
તે તો વડી વઢેલી વાઘણ વિદારી છે,
મારી સાના અંતરમાં અસર ઉતારી છે જે,
એ તો અહીં આલમાંથી વાદળી ઉતારી છે;

કીધી કન્યાશાળાઓ જે કહે દલપતરામ,
તે તો મહા મણિધર માથે મેખ મારી છે. ૯૪

સાહેબ—તે જોઈને મુધારાવાળા દીકરીને
થયા હશે.

દેશળ—

ઇંદ્રવિજય છંદ—અસંગતિઅસંકાર.

ઇંજનમાં અગતી ઉપજ્યો અગનાનીનું અંતરતથિતપાયું
કામનિયો લણી કાપ કુચાલ,કુચોકનું કાળજી તેવીકપાયું
માપથી મેદનીક્ષેત્ર મપાય, કુમંત્રીતણું મન તેથી કપાયું
જાપથી પુસ્તક પત્રજપાય,છેલ્લનિજાતિએકજ છપાયું.૯૫

સાહેબ—દેશમાંથી હવે રાજ્યનું અંધેર મટ્યું
કે નહિ ?

દેશળ—આગળનાં રાજ્યો કરતાં તો ધણું
સારું છે, તોપણ હજી કેટલી એક ખાખતમાં અંધેર
છે ખરું.

મનહર છંદ—વિશેષાલંકાર.

લાંચીયાતું ગયું રાજ્ય તોય નથી ગઈ જાય,
જીવમી રાજ્ય ગયા ને જીવમ જાહેર છે;
લાકડાનાં ગાંઠાં મૂલ થોડું આપી હુડી લે છે,
કેર કરનારું રાજ્ય જતાં કાળો કેર છે;
નિરખતું નામ લઈ દામ નથી દેતા પૂરા,
લૂટારા પીંઢારા જતાં લૂટ કેર કેર છે;
કહે દલપત દીનનાથ તેં આ દેશમાંથી,
આધિજો અમલ કાઢ્યો તથાપિ અંધેર છે. ૯૬

સાહેબ—પણ મુસલમાનોના રાજ્યનો જીવમ
તમે ભૂલી ગયા કે સાંભરે છે ?

દેશળ—

મનહર છંદ—સ્મૃતિઅસંકાર.

કિંદુ મહીપાળતણી મેટીઓ બેગમો ગળી,
નેતાં તેની કમરો કંપારો ઉપનમે છે;
જીજ્યાવેરાની ચાત જીના જનોં કહે ત્યારે,
ત્યારે અતિ દેવામાંથી લીમત દહાવે છે;
દેવજ તે દેવતી મુરતીઓ ખંડિત પડી,
૩૬ મહાત્મ્યમાં નિમાન તે પડાવે છે.

દેખી એવું ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
જુલમી અમલની વખત યાદ આવે છે. ૯૭

સાહેબ—આ વાગતી ધડીઆળનું એક કવિત
કહો જોઇએ.

દેશળ—મહાકાળ (એટલે હમેશાંની વખત)
અને એક માણસને સંવાદ થયો હતો તે સાંભળો.

મનહર છંદ—નિરૂક્તિ અલંકાર.

અને મહાકાળ તને માપથી મપાય નહિ,
એવું અભિમાન મિથ્યા અંતરમાં ધરે છે;
સેકન્ડ મીન્યુટ ને કલાકના ટકારા કરી,
આ જો ધડીઆળ તારું માપ તો ઉચ્ચારે છે;
કહે કાળ, હું અમાપ; માપવા જે મને હજી
માપતાં ને માપતાં ઉમર જોઇ મરે છે;
પંડિતોને પુછી જુઓ પોતે દલપતરામ,
એ તો ધડીઆળ માપ અવરનું? કરે છે. ૯૮

ઠાકાર—અમારી તરવાર અને તેની સાથે આ
એક છરી છે તેવું કવિત કહો જોઇએ.

દેશળ—

મનહર છંદ—વિલાવનાલંકાર.

ચેખી એક પાણી વાળી, ટાંચળી ધરેલી કાળી,
રૂપાથી રૂપાળી, માયાવાળી છે મરદની;
આંખો જેતાં અણીયાળી, મજશુત સુકવાળી.
પડે જોના પંડ પર દેનારી દરદની;
પુત્રી કદી રાખે પાળી, હોય એક હાથ વાળી,
સ્વામી સંગ જવા સંગજ થાય છે શરદમાં;
હાથે દલપતરામ, નામ જેતાં નારી પણ,
મોઢા મોઢા મરદને મેળવે ગરદમાં. ૯૯

સાહેબ—વિચારવત માણસનાં લક્ષણ કેવાં હોય!

દેશળ— મનહર છંદ.

ધારવાનું ધારે, ને ન ધારવાનું ધારે નહિ;
ધારવા ન ધારવાના ધારે જો આધારને;
બોલવાનું બોલે, ને ન બોલવાનું બોલે ન,
જો બોલવા ન બોલવાનો તોલ બોલનારને;

બક્ષ્ય કરે ભક્ષ, ને અબક્ષ્યનો ન ભક્ષ કરે,
ભક્ષ્ય ને અબક્ષ્યનો જો ભક્ષ ભક્ષકારને;
દેખવાનું દેખે, નવ દેખે દલપત કહે,
જે દેખ્યાથી દેખનાર દેખે જમદારને. ૧૦૦

રળિયો—પરમેશ્વરે આખો આપી છે તે સાઈ
નરસું જેવા સાઈજ આપી છે. માટે તમે કહો છો
તે ઠીક નથી. એ તો આખનો ધર્મ આખ કયે જાય
અને મનનો ધર્મ મન કયે જાય તેમાં આપણે શું ?

દેશળ—ભાઈ, આ તો રાજસભા છે માટે
અહીં તો શુદ્ધ વાચા બોલો કે જેવો રાજની નીતિ-
સમાન તેનો બોજ પડે. અને જે બોલો તે કલમ
ચાર લોકો શુદ્ધ જાણીને મનમાં ધરે નહિ, તો તે
વાચા અને બધી વાત ગધાકાના જેવી અને તોલ
વગરની, જેવી એક મજે ચાલે તેવી માન. અને જે
વિચાર વિનાની વાચા બોલો, તેનો લોકો તો તોલ
કરે. અને શુદ્ધ વાચા ધરવાથી સુખ જેવો ધર્મ
ચાલ છે. કદાપિ રાજની વાત પણ જો બોલતાં
શુદ્ધિ સળે નહીં તો, તે જક જેવી વાત જાણી;
માટે સાતેગમ મોઢળી, એવી જમ તેમ વાત બોલ
નાહ. તે વિષે ક વત સાંભળ.

સોળપાંખડીમખંધ—ધનાંકરી છંદ.

વાચા બોલો શુદ્ધ જેવો રાજનીતિ સામો બોજ,
ચાર લોકો ધરે સુધ જાણી જો ન તે કલમ;
જેવી તે તો વાચા ખરતીજ તે સગળી વાત,
વિના તોલે ચાલે જમ એક મજે માન તમ;
વાચા જે વિચાર વિના બોલો તે તો લોકો તોલે,
શુદ્ધ વાચા ધરે ચાલે જે સુખ જેવો ધરમ,
રાજનીએ જાણી જકની જો તે મતિ ન સળે;
સાતેગમાં મોઢળી ન બોલ વાક જમતમ. ૧૦૧

સાહેબ—એ કવિતામાં કંઈ ચમત્કારી અલં-
કાર છે કે ?

૧. કલાક અથવા અવર એટલે બીજાઓનું માપ
કરે છે, કે તે કેટલું જીવ્યો. મારું માપ થઈ શકે નહિ.

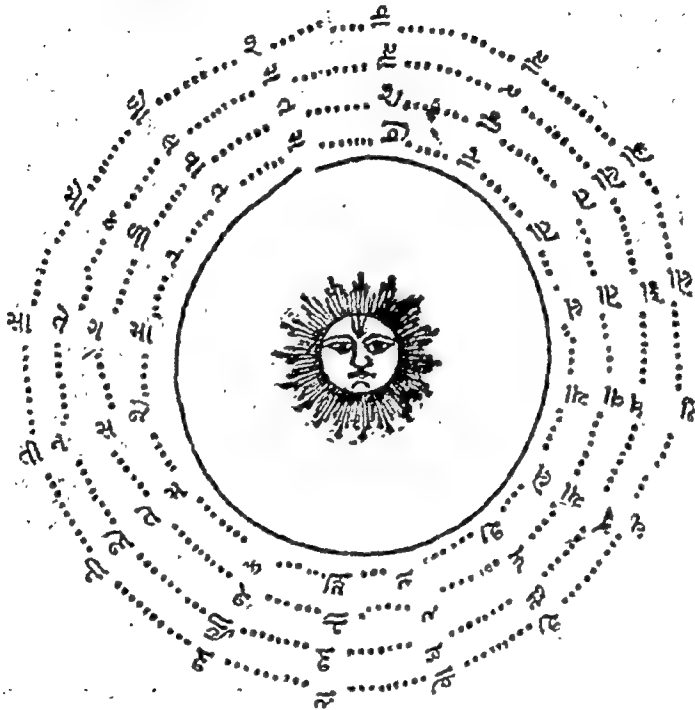
૨. શરદ ઋતુમાં દિવાળી ઉપર સ્ત્રી સાસરે
જવા સંગજ થાય છે અને તરવાર સુલકશીરીમાં જવા
સંગજ થાય છે.

૧. જેમ વિલાયતમાં નામીયો મશ્કરો ખરબેલ
હતો, તેમ અમદાવાદ જીલ્લાના રાષ્ટ્રીસરમાં નામીયો
મશ્કરો રળિયો ગઢવી થઈ ગયો છે, તેની કેટલી-
એક વાતો આખી ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે, માટે
વિદ્વદ્જ જેવું બોલવું હોય ત્યાં અમે રળિયા ગઢવીનું
નામ દાખલ કર્યું છે.

દેશાળ—હા સાહેબ, એમાં ચમત્કારી ચિત્રા-
લંકાર છે. એમ કહી, આ નીચે પ્રમાણે સોળ
પાંખડીનું કમળ ચીત્રીતે તેની દરએક પાંખડીનો

એક એક અક્ષર અનુક્રમે લખીને કવિતાનાં બે ચરણો
વાંચ્યાં, પછી દરએક પાંખડીની આખી લીટીઓ
વાંચીને ખીન્ન બે ચરણો વાંચી સંજ્ઞાવાંચ્યાં.

સોળ પાંખડી કમળપ્રમથ—ચનાકારી છંદ.

સર્વે સુભાસદોએ તે ચિત્ર કવિતા હાથમાં લ-
ખીને વાંચી જોઈ, અને કહ્યું કે બહુ સારી સુકિત
બનાવી છે.

સાહેબ—હમા વિષે એકાદ કવિત બોલો.

દેશાળ— મનહર છંદ.

સમાયકી સઘ સર્વ સંતુનો વિનાશ યાય,
સમાયકી સર્વ સુખ પામીએ પલકમાં;
સમાયકી જગતમાં જશ તો જરૂર જામે,
જેર જાળ જંપી જાય સમાની ઝલકમાં;
કુચ્ચનકરી કદી કાળજે ચંદાઈ ગાંઠ,
છુટી જાય છેકાંઈક સમાની છલકમાં;
દીલ દીસ દટિ રાખી દેખો દલપત રાખે.
સમાની ખૂખી તો ખૂખ ખારી છે ખલકમાં. ૧૦૨
કોઈ કહે સારો કે નકારો કહે કોઈ કદી,
માનિ અપમાન નાખે મનમાંથી મારી તે;

કનકલું પારખું કરે કનક કૂટનાર,
કાપામાં કનકને છે કેલું કટકારી તે;
છેદન, દહન તથા તાડન, બર્ષણુ કરે,
દીપી દીપી દેહની દેખાડે તેજ્જ્વારી તે;
દેખી દેખી દુનિયામાં દાખે દલપતરામ,
શાણુ લોક શીખી લો સોનાની રીત સારી તે. ૧૦૩
પછી સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૮ મો.

એક બારોડ નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઉંચે સ્વરે
બોલતો આવે છે.

બાપ, આજ સુધી તું ક્યાં સંતાઈ રહ્યો હતો.
અમારાં પુસ્તકાને ઉપેષ વળી ગઈ, કેટલાંક વેચી ખાધાં,
અને અમારાં છોકરાં ખીજ નોકરી કરવા ભાગ્યાં.

સાહેબ—આ કાણુ આવે છે ?

દલ—એ વીળપરના ખારોટ ભગવાનદાસ છે. એમના ભાઈ ડુંગર ખારોટ સારા કવિ અને ભક્ત-રાજ થઇ ગયા. તેમનાં બનાવેલાં ગુજરાતી ભાષામાં બુદ્ધ બુદ્ધ રાગનાં સારાં પદ છે, અને આ ખારોટને કવિતા બોલવાનો તથા વાતો કરીને સરદારોને રીઝવવાનો માવરો છે, તથા જગાનગીરી કરે છે તેથી ઘણું કરીને સાદરામાં રહેવું પડે છે.

સાહેબ—ખારોટ તમારે કેટલા દીકરા છે ? અને તે શું કામ કરે છે ?

ભગવાન—મારો મોટો દીકરો લેખો ઇસરના મહારાજ સાહેબની હજુરમાં નોકર છે, અને બીજો મંગળદાસ છે, તે આપની કીર્તિ સાંભળીને હવે કવિતાના ગ્રંથોને અભ્યાસ કરે છે, તેનામાં કવિતા-શક્તિ છે. ત્રીજો ભાઈઆ છે, તે પણ એવું ધારે છે કે પરદેશમાં જઈને કવિતાનો ખૂબ અભ્યાસ કરે. બે તેને પ્રભુ જીવતો રાખશે તો તે સારો કવિ થશે એવી આશા છે.

સાહેબ—વાદવિવાદ કરતાં અતે કાણુ હારે એ વિષે કવિત આવાડતું હોય તો બોલો.

ભગ.—ગાંધ રાતે લવાયા રમ્યા તેમાં એક સરદારનો અને એક ફકડનો (રંગલાનો) વેપ આવ્યો હતો. પછી તે ફકડને પેલો સરદાર પકડવા ગયો. એવામાં ફકડના પાયજામાનું નાકું સરદારના હાથમાં આવ્યું. તેથી ગાંધ છુટી ગઇ, અને પાયજામે પડી જવા લાગ્યો. ત્યારે સરદારે કહ્યું કે નાકું બાંધ. ફકડે કહ્યું કે તું એમ બોલ, જે રંગલા બાપ, નાકું બાંધ, તો હું નાકું બાંધીશ, નહિ તો નહિ બાંધું. પછી સરદારે તેને બાપ કહેવાની ના પાડી, પણ વાદવિવાદ કરતાં અતે સરદારે હારીને તેને બાપ કહ્યો; ત્યારે ફકડે ખુશી થઈને નાકું બાંધ્યું તે વિષે:—

મનહર છંદ.

ફકડને પકડવા શાણો સરદાર જતાં,
નાકું છુટ્યું ફકડનું ત્યાં પેલો યોગદાર છે;
ફકડ કહે તું મને બાપ કહે તોજ બાંધું,
નહિ તો ન બાંધું તેની શરમ તો તારે છે;
મનાવતાં શ્રીજી રીતે માને નહિ તેતું મન,
બાંધ બાપ નાકું, અને એમ તે ઉચારે છે,

દાખે દલપતરામ દેખી હ્યો એ દાખલાથી,
નિરલજ જીતે, અતે લાજવંત હારે છે. ૧૦૪

સાહેબ—કેવી બહાદુરીને ધિક્કાર કહીએ !

ભગ.—એક શિકારીએ વનમાં વાધને અજ-ડીમાં નાંખ્યો હતો. તેને એક દયાળુ માણસે કાઢ્યો, ત્યારે વાઢે બહાદુરી કરીને તે માણસને મારી નાંખ્યો, પછી તે વાધને એક પક્ષીએ ધિક્કાર કર્યો:—

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—મનહર છંદ.

ઝાડીમાં અજડી મધ્યે, પાડી મૂક્યો પારધીએ,
પાપી વાધ, તને પીડા પૂરણુ પમાડી છે;
દયાળુ મનુષ્યે દીઠો, દયા તેને દીલ આવી,
તેથી તેણે તારી ખારી છુટ્યાની ઉવાડી છે;
છાપો મારી છોડનારનાજ તેં છોડાવ્યા પ્રાણુ,
તેમાં તે શી જગમાં બહાદુરી જગાડી છે;
કહે દલપતરામ, કૃતચતા કરી નહી,

ખરેખરી કૃતમતા તેં કરી દેખાડી છે. ૧૦૫

સાહેબ—આળસ છે, તે એક દુર્ગણ છે, તે અભિમાનની, લોભની કે ક્રોધની ખરેખર કહીએ કે કેના જેવી કહીએ ?

ભગ.—

મનહર છંદ—અનન્યવાલંકાર.

આળસથી અભિમાન એટલું તો ઉત્તમ છે,
અભિમાનીને તો માન તાકવાનો ટેક છે;
લોભી પણ આળસથી લાયક લેખાય લેશ,
લાલચથી લાઇ એસે ઉલમ અનેક છે;
ક્રોધી જન કંઠે કથનથી કુચાલ હાંકે,
વધારે નહિ તોપણુ એટલો વિવેક છે;
આળસને કેના જેવી કહું દલપત કહે,
આળસ સમાન જુડી આળસજ એક છે. ૧૦૬

સાહેબ—ત્યારે ચોર અને જુગારી એ બેમાં સારો નરસો માણસ કાણુ કહેવાય ?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમેયોપમા.

ચોરી કરી ચોર પછી બોલે બહુ જુદા બોલ,
જુગારીને જુદા સમ ખાવા જીએ જર છે;
ચોર ચોરી કર્મ કરીને પાપે પેટ ભરે,
જુગારી જગનમાં ખરે હરામખોર છે;

ચોર ચીજ ચોરતાં ન લાવે લવલેશ લાજ,
 જુગારી જુગારે જોતાં નિર્જન નકાર છે;
 કહે દક્ષપતરામ કેને લાલો ભુડો કહું,
 ચોર જેવો જુગારી જુગારી જેવો ચોર છે. ૧૦૭

સાહેબ—દુર્યોધને શી રીતે ટાળી શકાય?

ભગ.—

મનહર છંદ—ઉપમાલંકાર.

હાલ જેવી ધીરજ ધરી અડગ ઉભા રહી,
 ખડગ સમાન ક્ષમા ખૂબ ખખડાવીએ;
 ખખટર જેવો સંપ સજીએ સર્ગાવાલાંમાં,
 સેના જેવા સદા સદગુણો સંપડાવીએ;
 તુરંગની તુલ્ય બુદ્ધિ તરંગ તૈયાર રાખી,
 રથ જેવો મનોરથ અચળ ચલાવીએ,
 દુશ્મનો જેવા દુરગુણો દક્ષપત કહે,
 હીમત રાખીને તે હકીકતે હઠાવીએ, ૧૦૮

સાહેબ—રાવણ અને ઐરાવણની રીતભાત કેવી હશે?

ઠાકાર—જમની જમાત કેવી હશે?

રેકાલર—બંતરીઓ કેવી હશે?

રાજયો—ચોર કેવા હશે? મેં દીકા નથી.

ભગ.—

મનહર છંદ—પ્રતિપાલંકાર.

જુલમી રાજની નીતિ જોઇ તો શી જરૂર છે,
 રાવણ ઐરાવણની ભુંડી રીતભાતની;
 જુલમી સિપાઇઓની જોઇ હોય જો જમાત,
 જોવાની જરૂર શી છે જમની જમાતની;
 કુવડ નારીઓ જુઓ જોટલી નગરે ફરે,
 જોવાની જરૂર મટે બંતરીઓ જાતની;
 કપટી વપાર જુઓ કહે દક્ષપતરામ,
 ખાતરી તેથીજ થશે તરફર સાક્ષાતની. ૧૦૯

ઠાકાર—એક ધર્મગુરુ એવું કહેતો હતો કે,
 જોનાં છાકરાં નહાનપણમાં ધોડીઆમાંથી વરે તેની
 તો આખર છે. વળી કહેતો હતો કે દેશાંતરમાં
 જવાથી ધર્મ સચવાય નહિ, અને સ્ત્રીઓને સાચાવતી
 નહિ, તેવું શી રીતે સમજવું?

ભગ.—

મનહર છંદ—અપનુદિતઅલંકાર.

છાંડાં છાકરાં વરાવી કાપી શું કુસાવાનું છે,
 કુસાવાનું ફેક એ તો કાંડા છે કલેશના;

પ્રવાસની ના પાડે તે દેશના શું કિતસ્ત્રી છે?
 કિતસ્ત્રી ન હોય એ તો દુશ્મનો દેશના;
 ધર્મનો ન મર્મ જાણે તે શું ધર્મગુરુઓ છે,
 ગુરુઓ નહિ હરામખોર છે હમેશના;
 વનિતાનો વિદ્યાભ્યાસ વારે તે શું વિદ્વજ્જન,
 વિદ્વજ્જન નહિ મોટા વૃષભ મહેશના. ૧૧૦

રણિયો—તમે ગમે એવી કવિતા દેખાડો પણ
 હું તમને બહુ નહિ, મારા જેવી કવિતા તમારાથી
 ખતી શકે નહિ.

ભગ.—તે કઇ કવિતા? અને સરસમાં સરસ
 ક્રિયા વિષય ઉપર તમારી કવિતા છે, તે કહો,
 એટલે ખીજાઓની કવિતા સાથે સરખાવી જોઇએ.

રણિયો—મારી કવિતા બધીએ સરખી વખાણવા
 જેવી છે. પણ મૂર્ખ હોય તે ખીજાઓની કવિતાને
 વખાણે છે.

ભગ.—હંસનો અને કાગડાનો સંવાદ સાંભળ.

મનહર છંદ.

કાગ કહે રાગ મારો હંસથી રસીક રૂડો,
 અંગતણો રંગ પણ જાણનાર જાણુશે;
 મરદની મુછે રંગ હોય હંસ અંશ જેવો,
 રંગ ખાંધી, રંગ સુજ અંગ તુલ્ય આણુશે;
 પતિવ્રતા પતિનિનો પતિ પરદેશ હોય,
 પતિજથી તે તો મારા જોલને પ્રમાણુશે;
 શું કહું વિશેષ વાત મુજો દક્ષપતરામ,
 વિવેક વિનાના લોક હંસને વખાણુશે. ૧૧૧

હંસ—હંસ કહે હાડીયા તું ચાડીયાની ચાલ છોડ,
 ખાડીયા તારાં તે જોલ ચાડી કાણુ ચાખશે;
 આપનાં વખાણુ આપોઆપ ફરે આપ મુખ,
 દુનિયા તો દેખશે તેવા જ ગુણ હાખશે;
 માન મળે તને, તો હું નથી અપમાન દેતો,
 માન અપમાન જોય માનવીઓ લાખશે;
 હાલે બળ્યો દ્રોણ ફરે તેથી દક્ષપત કહે,
 રાગ રંગ રૂડો ગણી તને કાણુ રાખશે. ૧૧૨

ભગ.—છવ ધાલીને મારી પેડે અભ્યાસ કર્યા
 વિના કશું કામ આવડે નહિ. ખાલી મગત કરવો
 ને જોરો છે અને દેવદૂષા પણ જોઇએ.

મનહર છંદ.—દૃષ્ટાંતાલંકાર.

સોની કદી શ્રીમંતપણાથી ધધો શીખ્યો નહિ,
ધડવા પડે તો પછી ઘાટ ન ધરી શકે;
તરવા ન શીખ્યો નર તરવાની તક પડી,
પાણી તણા પુરથી તે પાર ન પડી શકે;
સુખપાલે બેશી ફર્યા, પછી પણ આવી પડે
અપળતા ભાવી નહિ ઘોડલે ચઢી શકે;
શસ્ત્રધારી હોય પણ શસ્ત્રવિદ્યા સાધ્યાવિના,
લશ્કર સાથે કદી તે નહીં લડી શકે. ૧૧૩
રસોષ શીખ્યા વિના સરસ ન રસોષ થાય,
બાપી શકે તો કદાપિ બાફણું બકાય છે;
હોય નહિ તારૂં, તેણે હાથપગ હલાવ્યાથી,
પાર ન પમાય પણ પાણી ડબોળાય છે;
પંડિતના પુત્ર પાસે પુસ્તક અપાર હોય,
પઢ્યા વિના તો તેનાથી પાનાં ફેરવાય છે;
શસ્ત્રવિદ્યા સાધ્યા વિના દાખે દલપતરામ,
કટક કપાય નહિ, કોળાં તો કપાય છે. ૧૧૪

જોશી—મારોટ, તમારું શરીર દુખણું કેમ છે ?

ભગ.—મારું શરીર એવું જ હમેશાં રહે છે.

જોશી—તમારે હાલ પનોતી છે, માટે કાષ્ઠ
તીર્થને કહિં ગ્રહના મંત્ર જપાવો, કે હનુમાનની
બાધા રાખો.

ભગ— ઇંદ્રવિજય છંદ.

શીગણીત્રહનીગણીએ, ગ્રહનાથરથયોચિતયાહિ ચિતારો
માનવત્યું હનુમાનતણું, હનુમાનપિતાવ્યન્યોબેલ વિચારો
તીરથ અર્થ ન સારિ શકે, સહ તીરથ દેવ દિકો દળનારો
દેવતણો અધિદેવ ભનો, અન્યદેવ ઉપાસનસર્વ વિસારો. ૧૧૫
પછી બારોટ સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠા.

અંક ૧ સો.

એક કવિ—આવીને સાહેબને સલામ કરીને
ઉભો રહ્યો.

૧ તરનાર, ૨ સૂર્ય ફેટોગ્રાફી છબિયો પાડે છે.

૩ પવન ગાડી ખેંચે છે.

૪ પાણી, જળચક્ષી ફેરવે છે.

૫ પરમેશ્વર.

સાહેબ—આ કોણ છે ?

કવિ—એ દેવરાસણના જેતસી ગઢવી છે, તે
વાતોડા કહેવાય છે.

સાહેબ—વાતોડા એટલે શું ?

કવિ—કવિતા નહિ, પણ ફક્ત વાતો કરીને જ
સરદારોનાં મન રંજન કરે છે. એ બાબતમાં તેણે
બહુ માન મેળવ્યું છે, અને તેના કુટુંબનું શુભરાત
પણ એમાંથી જ તે ચલાવે છે.

સાહેબ—કેમ જેતસી ગઢવી તમે કવિતા જાણ
શીખ્યા છો કે નહિ ?

જેતસી—હા સાહેબ, વાતોમાં છુટક કવિત
બોલવાં પડે છે, માટે કેટલાંએક કવિત મેં મોઢે કરી
રાખ્યાં છે.

સાહેબ—ચાતુર્માસના વણનું એકાદ કવિત
કહો બેઠા.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધેરિરહી ધનધોરધટા, ચપળાનિ^૧ છટા ચહુ પાસ તંપાસું,
મોરકરેતતખીરથી તાંડવ, ખાડિવ^૨ તુલ્ય બન્યુંવન ખાસું;
કુંજસમાન કહે દલપત, વડુંબરવિંદનું^૩ વંદન^૪ વિદાસું,
આતુરતાથી કરેવિરહાતુર, ચાતુરનું ચિતચાતુરમાસું. ૧૧૬

મનહર છંદ.

વાદળું કે ખુરશી છંદ કે ઇનસાફદાર,
મેઘ ગર્જના કે ગિરા^૫ છે શિરસ્તેહારની;
વીજળી કે વકીલ છે તારા કે જોનારા લોક,
શશિ સૂર્ય છે કે જમિ સાક્ષી પૂરનારની;
ધરી જળધારાઓ કે લેખણો છે લખવાની,
મેદની^૬ મંડાણ મોટી છુક છે તુમારની;
દાખે દલપતરામ દુકાળ સગાળ લહે,
કળી શકે કોણ વાત ન્યાયના આકારની. ૧૧૭

સાહેબ—ચોમાસાની આઠમની રાતનું વણનું
કરો.

જેતસી—ગયા આવણ સુદિ આઠમની રાતે
વાદળાં દોડતાં હતાં પણ વર્ષાદ થતો નહતો. તે રાત
એક સ્ત્રીના જેવી શોભતી હતી. તે સમયે એક કવિત
મેં રચ્યું હતું.

૧ વીજળી. ૨ દેવનું વન. ૩ કુંડ. ૪ કમળ.

૫ ટોળું. ૬ વાણી. ૭ પૃથ્વી.

રૂપકાલંકાર—મનહર છંદ.

છુટા છુટા છુટાવાળી બહુ સારી સાડી ઝોઢી,
કાળિયા સમાન રાત્રી આળિયા બિરાળે છે;
અર્ધચંદ્રને આકારે કનકનું આભૂષણ,
છાળે એવું ભુઓ એની છાતીપર છાળે છે;
અંચળને છેડે છાતી ઢાંકે છે ને ઉડી જાય,
પવનની ગતિ અતિ એવી વધી આળે છે;
હરીને ભુઓ આ કામ દાખે દક્ષપતરામ,
લામક મરદને નિહાળી નારી લાળે છે. ૧૧૮

એવામાં એક કારભારી આવ્યો. તેણે સોનાનાં ધરણાં તથા ઉમદા પોષાક પહેર્યો હતો. તે સઉને સલામ કરીને, કવિને બેસવાની પુરસ્કી ઉપર પોતે બેઠો, અને કવિને સલામ પણ કરી નહિ. તેથી સહ સભાસદોના મનમાં એવું આવ્યું કે તેનામાં વિવેક નથી.

સાહેબ—આ કાણુ છે ?

ઠાકોર—એ એક કારભારી છે. તે બહુ હુશીયાર ગણાય છે. એક સમે સોનું, રૂપું, વગેરે કેટલી-એક ધાતુ અમે ખરીદ કરી હતી. તેના હિસાબ કરતાં ઘણા લોભા શુંચવાયા હતા, પણ આણે તરત હિસાબ કરી આપ્યો. ધાતુની ધાતો તેને બહુ યાદ છે, અને એકજ નહિ, પણ ઘણા ધંધા તે કરે છે. રાત ને દહાડો તેનાં કારખાનાં ચાલતાં હોય છે, તેથી તે ખુબ રજે છે. એને ભક્ષા ભક્ષા ધરણાં પહેરવા ઉપર બહુ ભાવ છે, તથા કશા અપલક્ષણની દુર્ગંધ તેનામાં નથી. વળી કચેરીના લોભા તેની આગર ગણે છે. કવિના કામમાં આવે એવા પદ્યમંથ પ્રમંથો રચે છે, અને એવો ટેકવાળો છે કે, ઘણી તરેહના ટેક રાખે છે, તેમાંના એક પણ કાષ્ટ છોડાવી શકે નહિ.

સાહેબ—કવિરાજ, આટલા બધા શુશ્રુવાળા પ્રશ્નનું એક કવિત કહો નેહએ.

જેતસી—સાહેબ, એટલો બધો અર્થ એકજ કવિતામાં લાવવો મુશ્કેલ છે, તોપણ મારી શક્તિ પ્રમાણે કહું.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધાતુની ધાતભણી ભક્ષી ભાત, રજે દિનરાત ધરી બહુધંધો,
ભાળ ભલેજ ભક્ષા ધરી ભૂપણ, દેતજ દુષણની દુર ગંધો;

રાજસભાસદ લાજ ગણે, કવિરાજ કરે પદ્યમંથ પ્રમંથો,
ટેક અનેક ન છેક છુટે, પણ એક વિવેક વિના નર અંધો.

ઠાકોર—એક નવો મિત્ર હાલ અમને મળ્યો છે. તે પાંડે ગમે તેવો હોય, પણ અમારું કામ એનાથી થાય એવું જણાય છે.

જેતસી— મનહર છંદ.

મીઠળ આહાર તે ન જાણીશ આહાર ક્યો,
કરેલા આહાર સુધાં બાહર કઢાવશે;
પાપણીને પરણી ન જાણીશ ને સુખ પામ્યો,
પામેલું એ સુખ દુષ્પ રૂપ દેખડાવશે;
અનીતિનું નાણું તે ન જાણીશ કમાયો નાણું,
કમાયેલા નાણાનાય કાકરા કરાવશે;
દુષ્ટ મિત્ર દેખીને ન રીઝો દક્ષપત કહે,
ખરા મિત્ર સાથે પણ એદ ઉપગમશે. ૧૨૦

ઠાકોર—સત્યવાદીની પરીક્ષા કેમ થાય ?

જેતસી—ખરી પરીક્ષા કરવી હોય તો, તેને વર્તમાનપત્રનો એડીટર બનાવવો; પછી જેવું કે પોતાના વગવાળાની વાત કેવી લખે છે, અને બીજાની કેવી લખે છે. તે ઉપરથી તરત પરીક્ષા થાય, કે તેને ઇનસાફનું કામ સોંપ્યું હોય તો કેવું કરે ? એક રાજ પાસે મુનસફની પરીક્ષા આપવા સાર પાનાચંદ નામે વાણીઓ ગયો હતો. તે સમે રાજ સોગડાંગાણ રમતો હતો.

મનહર છંદ

મુનસફી કામની કરો પરીક્ષા પૃથ્વીનાથ,
પાનાચંદ નામે કાઈ પુરૂષે કહ્યું જઈ;
પૃથ્વીપતિ તે પળે પાસા ખેલતો હતો ને,
પાસે બેઠો પાનાચંદ દષ્ટિ ખેલમાં દઈ;
રાખના ત્યાં પડ્યા બાર પક્ષ રાખી પાને કહ્યું,
પડ્યા છે પોખાર સામી સોગડી મરી ગઈ;
કહે દક્ષપતરામ પૃથ્વીપતિએ કહ્યું,
પાનાચંદ હવે તારી પરીક્ષા પૂરી થઈ. ૧૨૧

ઠાકોર—ધર્મ વિષે એક કવિત કહો નેહએ.

જેતસી— ઇંદ્રવિજય છંદ.

શુંયંચું સાધર ખાંડ સદીત રસોઈ રૂડી ધરમાં નિત્ય રાખે,
શું યંચું બે નૃપ સર્વની સાથ સદૈવ નેનેહનું સંધિજ્ઞ માંખે;

શું થયું આરસ? સુંદરથી, દરબંદર અંદર મંદિર બાંધ્યો; શું થયું બે દલપત કહે કદી, લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાતે, ધર્મ ધર્યો ન દિલે દલપત, કુદર્મની કાવડ તો રહી કાંધે. ૧૨૨

રળીયો—જેતસી ગઢવીના દેવ તો મોચી છે.
(એમ કહી મસ્કરી કરી.)

જેતસી— હાહુરો.

રચી ચરમનાં પૂતળાં, અખંડ સર્વ અવેવ;
જે પછી તે જીવતાં કરે, તે મોચી મુજ દેવ. ૨૨૩

મનહર છંદ.

ચામડાનાં પૂતળાં રચે છે ચતુરાષ્ટ્ર કરી,
ચામડાના બળદો ને બકરા બનાવે છે;
ચામડાના હાથી ઘોડા હજારો હજાર રોજ,
જીતા ભાગી જતા બધા નવા નીપળવે છે;
ચામડાની ગાયો બેસો શુદ્ધ દુધ દોવા દે છે,
ચામડાના પોપટને રાણીઓ પઢાવે છે;
કરે એવાં એવાં કામ કહે દલપતરામ,
એવા મોચીની અમોને ભક્તિ ભક્તી ભાવે છે. ૧૨૪
જેની જેતાં ગામો ગામ પેઢીઓ છે કામોકામ,
ચામડાના ધંધવાળો વઢો તે વેપારી છે;
જીતાં જીતાં ચામડાનો છેક ચૂરેચૂરો કરી,
તે ચૂરાના તાલન રચે તેવી હોશીઆરી છે;
મોટા મોટા લોક તેના માલની સંભાળ રાખે,
ભૂપતિના ભૂપ જેવા જેના કારભારી છે;
દેશ દેશમાં છે નામ કહે દલપતરામ;
એવા મોચીને વિશેષ વંદના અમારી છે. ૧૨૫

હાડકાનો માગો માંસવાળો રૂધીરાળો રચી,
કાચ બેડ જડયા કોણુ બળે કેમ કાચીને;
ચતુરાષ્ટ્રથી ચડાવ્યું ચામડું રૂપાળું આળું,
ટેમો ન જણાય કેમ ધાલ્યો આર ધોચીને;
હાલે ચાલે હામ ધાલે ભાલે લડે ભેળ પાડે;
પ્રાદ જેવા પર્વતની પાડે ટોચ કાચીને;
કેવું ચામડાનું કામ કીધું દલપત કહે,
માન મેલી મોટો દેવ માનું છું તે મોચીને. ૧૨૬
કાકાર—જેણે જેમ માની લીધું તે ખરું.

જેતસી— ઈંદ્રવિજય છંદ.

માનિલીધાથિયયુંમનસાનું, ક્યાંક કદાપિસુષ્ટ્યું નથીકાને,
સત્યજસત્ય ગણાય સદૈવ અસત્ય ગણાય અસત્ય નિદાને;

૧. આરસ પહાણ.

શું થયું બે દલપત કહે કદી, લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાતે, બ્યર્થ કુટે શિર અર્થસરે નહિ, પથ્થરને મણી પારશ માન્યે.

સાહેબ—આ કેકાણે ચર્યા ચાલે છે તેમાં કા-
ધના બોલવામાં શબ્દોનો ફેરફાર આવે તો તમે સુ-
ધારવાની સૂચના કરો કે નહિ?

જેતસી— મનહર છંદ.

શિખામણુ શુદ્ધ દેતાં વચન વિરૂદ્ધ માને,
તો શા માટે તેમ કરી બ્યર્થ વેડ વકીએ;
ભાખીએ ભવાને માટે તોપણ તે ભુંડું ગણે,
રૂઢ્યમાં રોષ રાખે તેથી દૂર રહીએ;
જેને મન ગમે જેમ ભલે કરે તે તો તેમ,
શા માટે સંતાપ એવો ત્રમ કરી સહીએ;
કહે દલપતરામ ચુપ રહીએ તે કામ,
કહેતાં ઉલટું માને તેને તો ન કહીએ. ૧૨૮

હાહુરા.

જન્મતણી ભાષા તથા, ધર્મ અને પોષાક;
આપ આપનાં સૌ ગણે, સૌથી સરસ અથાગ. ૧૨૯
તેના દોષ બતાવતાં, આજુ ઉપજે ઝેર;
સુણી સાંખે ગંભીર જન, હલકા રાખે વેર. ૧૩૦

અંક ૧૦ મો.

એક કવિ સભામાં ખુરશી ઉપર બેઠો હતો તે
આ નીચે લખેલો સોરઠો બોલ્યો.

સોરઠો.

વિસરી જશે કા વાર, હકુમત ? હનરાખલ તણી;
પણ નહિ પડે વિસાર, કીર્તિ કદી કિન્હાકની. ૧૨૧

સાહેબ—આ ક્યાંના કવિ છે ?

દલડ—એ અમદાવાદના કવિ ઉત્તમરામ નૌતમ-
રામ વીસનજનગરા નાગર છે. તે અમદાવાદમાં આ-
પને મળ્યા હતા, તેમના બાપના કાકા આદીતરામજી
કવિને માનાજી ગાયકવાડ પાસેથી કવિતાના ઇનામમાં
“છાગાળુ” એવા નામનું ગામ વીસનજનગર પરગણામાં
મળેલું છે, તેની ઉપજ દરસાલ હજાર રૂપિયાની છે,

૧. હનરાખલ (હોનરેબલ) કંપની-ઇસ્ટ ઇન્ડિયા
કંપનીને કહેતા હતા.

તે આદિતરામ કવિની બાણેજના દીકરાને દણસુધી મળે છે; અને આદિતરામજીના પત્તા દેવળરામજીએ અમદાવાદના નવાબ કમાલખાંના દુકમથી હિંદુસ્તાની ભાષામાં “બાબી વિલાસ” નામે ગ્રંથ રચેલો છે, તેથી તે નવાબના વંશના જુનાગઢ, રાધનપુર, અને વાડાશીનોરના નવાબોએ વર્ષાસન કરી આપેલાં છે, તે અઘાપ સુધી આ ઉત્તમરામજીને મળે છે. ઉત્તમરામજીએ કવિતા રચવાનો મદાવરો રાખ્યો છે.

સાહેબ—કવિરાજ, વાણીમાં વધારે માલ હશે, કે વિચારશક્તિમાં ?

ઉત્તમરામજી— કવિત.

વાણી ને વિચારશક્તિ, વિશ્વમાં અમૂલ્ય વસ્તુ, એ યશી અનેક જ્ઞાન મેળવે છે માણસો; ખંતેમાં બહુજ માલ ખંતેનાં તેજોજ તાલ, એકને અધિક ઓછી જરૂર ન જાણુશો; વાણી છે શરીર ને શરીર છે વિચારશક્તિ, અંતરમાં એકનો અનાદર ન આણુશો; સારી રીતે શણગારી ખંતેને શોભાવો સારી, કહે દસપત મિથ્યા મમત ન તાણુશો. ૧૩૨

સાહેબ—વિલાયતી ગાડી વિષે ખાલો નેષ્ટએ.

ઉત્તમરામ— સર્વેથો.

આગળહોય સિપાઈ ઉભા, અને અથઅનુપમ હોય અંગાડી, સારથિ ખે શણગાર સહિત, ચલાવે તુરંગમ ચોટ સગાડી; પોષણ, પોષણ પાઠ કરે સુખ, પંચ જતાજન કાન જગાડી, દેખીજુઓદસપતકહે, સુવિમાન સમાનવિલાયતી ગાડી. ૧૩૩

સાહેબ—જુઓ આ મદારાણીજનો શિક્ષો. એમાં બળેલું છે કે, “લલું ચલાનારતું લલું ને છુંડું ચલાનારતું છુંડું” એ કહેવત વિષે એક ખે કવિત કહો.

ઉત્તમરામ— કવિત.

દાણા વેચનાર દાણા સંધરી દુકાળ ગાગે, દેખાશે દુકાળ એવા દાણા વેચનારને; ખીખરે છુડાડવાને ખરેખાત જોડે ખાડ, જણાશે નેખમ એવો ખાર ખોદનારને;

દાષકને કદ દેવા રસ્તા વચે કાંટા વેરે, વાગશે વિશેષ કાંટા, કાંટા વેરનારને; લલું સૌતું છુંડુંજો તેડું તોલાઈ લલું બરે, છુંડું થશે ખીખરોતું છુંડું છુંડનારને. ૧૩૪

સોખતીનો છવ લેવા સિંદને જગાડે જઈ, જરૂર તો મોત થાય તે જગાડનારતું; પારટી અટ્ટીટીડું વાણું જે વગાડે વડું, વાગે અપજશ વાણું તે વગાડનારતું, લોભથી કે દુપથી જે લોહતું સગાડે પર, લાગી ચુક્યું થર જણો તે લગાડનારતું; સુધરે સુધારનારતું ને દસપત કહે, જગડે ખેશક ખીખરતું અગાડનારતું. ૧૩૫

સાહેબ—મદારાણીના મુગડને આશીર્વાદ આપો.

ઉત્તમરામ— સર્વેથો.

દિગ્વિજયી વિજયાકુંવરી, વિજયાદશમી ચતસુધી વિરાજે; સાજજહાજ, ગરીબનિવાજ, સદાશુભ રાજસમાજ મજાનો, ગાળકની પ્રતિપાળક માત છે, તેમ પ્રજા પ્રતિપાળક માનો, રાજકરોમદારાજ દ્રુપાયકી તાજરહેશિરઉપર તાજો. ૧૩૬

સાહેબ—વાર, ફોટાગ્રાફી હળિ પાડનારની, અને ચિતારાની કળા ઉત્તમ કહેવાય કે કવિની ?

ઉત્તમરામ—વિક્રમ અને મોજની પાસે કુંડીઆર ચિતારા હતા, પણ તે રાજગોની કીર્તિ કવિયોએ જેવી અમર રાખી છે, તેવી ચિતારા રાખી શક્યા નથી. કહ્યું છે કે:—

સર્વેથો.

કેવળચિત્રીપાત પાસે હતા બહુ, અંચળચિત્ર અવરચિતપ્રશ, આકૃતિ ઉપરની અવલોખી, અતિ ચતુરાક્રમિ ચીતરનાય; એ હળિ આજીઆર્દા ન રહી કર્દા, વાત કરે ન કર્દાવજ્રાસ, વેન ચરિતજાંચળકે બહુ મોડીમયા કવિલોક અમારા. ૧૩૭

સાહેબ—માણસની આશા કેવી છે ? તે વિષે એક કવિત કહો.

ઉત્તમરામ—મૂમજ ગાએ રડીને નેષ્ટએ તો, મુઠનો તારો પૂંદીને અપરો દોષ એમ

પછી તેના સાસા સો સો મૈત્ર જાણે, તેમ તેમ દર
સેકડે પા ધડી દહાડો ચડ્યા જેટલો ધુવનો તારો
જિયો જણ્યા. કહ્યું છે કે:—

કવિત.

ભૂમિ અધરેખાપર રહીને નો ભાળીએ તો,
દીસે ધ્રુવ તારો જાણે અવનીને અડ્યો છે;
સનમુખ ચાલી મૈત્ર સોળમે જુઓ તો જિયો,
અળકશે જાગે દિન ચાર ધડી ચડ્યો છે;
જેમ જેમ જેએ સામા તેમ દર સો સો મૈત્ર,
પાવડી પ્રમાણમાં જિયો નજરે પડ્યો છે;
એમજ આશાનો અત અગજો રહે અત્યંત,
પાસે પાસે જાઈ કહો કાલએ પડ્યો છે ? ૧૩૮

સાહેબ—વારૂ, કેવા જનો પોતે અમુલ્ય હોય,
પણ પછીથી સરતા થઈ જાય ?

ઉત્તમરામ—એકાવળી અલંકાર—સવૈથો.

કસતા કસતા ઠીક આપડે કાઠ, ધમ ધરી ધર્મતણી ધસતા;
કસતા કસતા ફરી ફેર વિષે, વિષયી જનસંગ વિષે વસતા;
ખસતાખસતા પછી ખુબ ગયાજ, તણ ફરીરીત તથુરસતા,
ખસતાય પછી દલપત કહે, સસતા નહિ તે થઈ સસતા. ૧૩૯

સાહેબ—મે સગા ભાઈએ હોય, પણ તેઓની
શુદ્ધિ અને નશીબ સરખાં હોતાં નથી. તે વિષે
કહો જોઈએ.

ઉત્તમરામ— સવૈથો.

ખંખોંધરી પ્રગટે પણ ખંખોંજ, ચારપગાં પણ ચારપગાંથી
આવ વનરપતિમાંથી વનરપતિ માણસ તેમજ માણસમાંથી
ન્યૂનાવશેષ ન લેશ દસે તેનું, માત તથા તન તાતતણાથી
દેહ મળે દલપત કહે પણ શુદ્ધિ નશીબ અપાર ક્યાંથી. ૧૪૦

એવામાં એક બાવો હજારના મહારાજ પાસે રહેતો
હતો તે બોલી ઉઠ્યો, કે અમારે ભણૂત લગાવવાનો,
ગેર લગાવવાનો, વગેરેના મંત્રો છે, માટે તમે આ
ટીકું ક્યું છે તેનો મંત્ર જાણતા હો તો બોલો,
નહિ તો ટીકું ભુલી નાખો.

એક કાકાર—ત્યારે બાવાજી, લગોડીનો પણ
મંત્ર હશે કે ?

બાવો—લગોડીનો મંત્ર તો નથી.

ઉત્તમરામ—લગોડીનો મંત્ર હું જાણું છું.

કાકાર—બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ—એક છોકરો તેના બાપના કલામાં
રહ્યો નહિ, અને કશું ભણ્યો નહિ, તેથી મોટો થઈને
બાપથી જોદો થઈ રખડતો ફર્યો, અને છેલીવારે બાવો
ચયો. તેને દીક્ષા આપતી વખતે તેનો ગુરૂ પાનાં
ફેરવતો હતો, ત્યારે પેલા છોકરાના બાપે પૂછ્યું કે
પાનાંમાં શું જુઓ છો ? ગુરૂએ કહ્યું કે આ છોકરાને
લગોડી વળાવાનો મંત્ર જોણું છું. છોકરાને બાપે
કહ્યું કે તે મંત્ર મને આવડે છે. પછી નાચે લખ્યા
પ્રમાણે કહી દેખાડ્યો:—

સવૈથો.

સારી શિખામણું તું ન શિખ્યોજ,
શિખ્યો ખળતાજ ગરેખરી જોડી;
તેં ક્યતો કહી કાન ધર્યો નહિ,
મેં તુજ કાજ કલાં પણ કાટી;
બાવન અક્ષરની બરડી બની,
જેથી બરાબર તેં નાંહ બોટા;
લલિત મળ્યાની હવે તણ લાલચ,
લાડકા સુત વાળ લગોડી. ૧૪૧

એવામાં એક ધરડા ડોશી, કેડેથી બહુ વાંકી
વળેલી રસ્તે ચાલી જતી હતી તે સડેની નજરે પડી,
ત્યારે બાવાએ કવિને પૂછ્યું કે પેલી ડોશીએ રસ્તામાં
કંઈ વસ્તુ જોઈ હશે, તે જોળતી જતી હશે, કે
શા વાસ્તે આટલી બધી વાંકી નમીને ચાલતી હશે ?

ઉત્તમરામ—એક એવી ડોશીને તમારા જેવા
કેમ જુવાને પૂછ્યું હતું, તેનો ઉત્તર ડોશીએ આપ્યો
હતો તેવું એક કવિત છે.

સાહેબ—બોલો જોઈએ.

ઉત્તમરામ— કવિત.

કેડેથી નમેલી ડોશી દેખીને જુવાન નર,
કહે શું શોધો છો કશી ચીજ અછંતી રહી;
કહે ડોશી બાળપણું બપર વિના મેં જોયું,
જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી જતી રહી;
જવાબ જરાની છાયા, કાયાના વિખાયા બંધ,
ગાયા ન જોવિ દરયા, માયામાં માત રહી;
જુકી જુકી ડોડી વાંકી રાખી દલપતરામ,
જોતી હું કંઈ છું જે જુવાની ક્યાં જતી રહી. ૧૪૨

ખાવો—(એક ધરડા ઠાકારને) કેમ કાકા, ખરી વાત કે ?

ઠાકાર—(કવિને) કાકા સંસ્કૃતમાં કેને કહેવાય ?

ઉત્તમરામ—કાગડાને.

ખાવો—ત્યારે ધરડા માણસને કાકા કેમ કહેતા હશે ?

ઉત્તમરામ—નિરૂક્તિ અલંકાર.—સવૈયો.

જોખનમાં જુવતી જરકારણુ, સાંખી રલાશિર સંકટશાકા,
પ્રોઠપણે દસપત કહે, તંતખીર તણા ન તંત્યાજ તંડાકા,
ખેચ વિશેષ ૧ મરાળ ખરાખર, ફેશ થયા પરિપૂરણ પાકા,
તોય કર્યો ન પ્રપંચનિવારણુ, કારણુ એજ કહે સહુ કાકા.

એવામાં તે ઠાકારનો પગ ખાવાછને અડક્યો,
તેથી ખાવાછને કોષ ચઢ્યો.

સાહેબ—જખાની સંકટાશ હોય તો મોકળાશ
કરીએ. કેમ તમે એટલામાં સમાઈ શકતા નથી કે ?

ઉત્તમરામ—હેત હોય તો એક દેંતમાં સમાય,
અને હેત ન હોય તો આખી પૃથ્વીમાં પણ સમાય
નહિ. કહું છે કે:—

કવિત.

હોય જો હૈયામાં હેત, વેંતમાં વિરામ કરે,
દાર સાથે દાર રહે છે જુઓ જહાનમાં;
દાર અને દેવતાને દ્રેષ જો વિશેષ છે તો,
માય નહીં પાત્ર મોટા માટલા સમાનમાં;
શીમાડાને માટે મહીપતિયો સંગ્રામ સજે,
તો શી રીતિયે સમાય સાંકડા સંરથાનમાં;
કહે દસપતરામ રમા સાથે રમાનાથ,
પ્રીત છે તો પોઠી રહે પ્રાગવડ પાનમાં. ૧૪૪

સાહેબ—ધનમદ, વિદ્યામદ, જોખનમદ અને
અધિકાર વગેરે દરએક મદથી અધિળા ઈર્ષ જવાય
ત્યારે ચારે મદ ભેળા થાય તો કેમ થાય ?

ઉત્તમરામ— સવૈયો.

જોખનનો મદ, ને ધનનો મદ, તેમ ત્રિને અધિકાર તણોછે;
વિદ્યામદ તેથી વિશેષ, હમેશ ઘટે નહિ એમ ધણો છે;

અંધ થવાય એક મદે, મદ ખે મળતાં બદલો બમણો છે;
દેખીશકે દસપતકહે કેમ, ચારમળ્યે મદ ચારગણો છે. ૧૪૫

દોહરો.

મદથી મનુષ્યતા મટે, હોય બુદ્ધિની હાણ;

જે એવા મદ છરવે, જેવલા જન બાણ. ૧૪૬

સાહેબ—હિંદુશાસ્ત્રમાં એવો દાખલો હશે, કે
મોટા સત્યવાદીને બુદ્ધિ મોલવું પડ્યું હોય ?

ઉત્તમરામ—લાખોની લાય આપતાં બુદ્ધિ ન મોલે,
એવા બુધિશિર રાજ, મિત્રોના પક્ષ માટે લગાર બુદ્ધિ
ખોલ્યા હતા તેથી તેમની અપમર્યાદા આજમુખી રહી
છે. લડાઈમાં અશ્વત્થામા પડ્યા, એવું બુધિશિર ખોલે
તો, તેમનું બોલ્યું સાચું માનીને કૌરવની ક્રોધ નાશી
જાય એવું હતું માટે અશ્વત્થામા નામના હાથીને મા-
રી નાખીને બુધિશિર પાસે સાખ પૂગતી. ત્યારે બુધિ-
શિરે કાને હાથ દબને કહું કે અશ્વત્થામા નામનો નર
કે હાથી પડ્યો ખરો.

સૂચંદ્રા વૃત્ત.

લાખોની લાય લેતાં જરથકિનજને, ખોલ બુદ્ધિન ખોલ્યા,
સ્વાર્થે કે સંકટે ને સુખ દુખ સહીને સત્યતાથી ન ડોલ્યા;
સાતે સિંધુતરીને, પછી અપજ્ઞાના ખાડમાં ધૂનિ ખેલા,
મિત્રોના પક્ષ માટે અસદચરિયા, કુંજરો વા નરોવા ૧૪૭

સાહેબ—માણસમાં દરેક ગુણ થોડા થોડા હોય
તે કીક, કે એકજ ગુણ પૂરો હોય તો કીક ?

ઉત્તમરામ—ખીળ ગુણ થોડા થોડા હોય તો
કીક, પણ એક ગુણ તો પૂરો જોઈએ. કહું છે કે:—

દોહરો.

અધુરા ગુણો અનેકથી, શુભિજન નહીં ગણાય;
પરિપૂરણ ગુણ એક પણ, વિશ્વ વિખે વખણાય. ૧૪૮
સવૈયો.

મણિચાંદિનડીરસવાસ, સુવાસપ્રકાશતણો ગુણ એક અનેક,
વળિ કંરદુરી માહિસુવાસવસે, પણ રૂપ કે રંગછને નાંદ છેક;
શુક કાકિલનારવરસુદરથીજ વખાણુ કરે સહ વિશ્વવિશેક,
સમમાનસદાદસપતથશેજ, હશે ગુણને પરિપૂરણ એક. ૧૪૯

સાહેબ—કેવું સન્માન મળે ?

ઉત્તમરામ—પ્રથમ ધનથી તેને જેડું સ્થાન
મળે તેવું તેને સન્માન મળે. કહું છે કે:—

કવિત.

કુંજરનું કુળ જાતે જંગલનું જનાવર,
વાનર હરણુ રીંછ તુલ્ય ફરે વનમાં,
મલાવતે પડીને પુરમાં પ્રથમ આણ્યો,
ખાસ ભરી ભરી લાવે સદૈવ સદનમાં;
ધન આપી ઘોળીએ ઘોવા જવાને કાળે રાખ્યો,
રાજે રાખ્યો સેના રાણુગાર ગણી મનમાં;
કહે દલપતરામ જંગલની રીત જુઓ,
સ્થાનક સમાન સનમાન મળે જનમાં. ૧૫૦

કાકાર—દુષ્ટ માણસ વિષે બોલો.

ઉત્તમરામ— સચેયો.

શુભિચંતર વાતધરજ અનુત્તમ ઉત્તમ વાત ધરે અળગી,
ધરીનેશિરપાગ અધર્મતણીજ, કુકર્મતણીજ કરે કલગી;
શુભસન્નનનીસખાકારિશિખામશુ, સાંભળતાજ ઉઠેસલગી,
દલપતકહેજમદુષ્ટસદા, વિપયા જનસાચ રહેવગગી. ૧૫૧

એક સભારસદ—ઝી ધણા રાણુગારથી શોભે
કે લાજથી?

ઉત્તમરામ— કવિત.

ખુમી રંછુ ખુમણું ને અળખી રહેલી જાલ,
ઝમક ઝમક પળે ઝાંઝરી ઝમકતી;
ધરણ્યાં ધણાંકે સોની સુધડે બડેલા ધાટ,
ધાધરાને ઘેરે ધણી ધુધરી ધમકતી;
ધમક ધમક ધરે ધરણુ ધરણી પર,
ધુળે ધમકારે ધધી ધરણી ધમકતી;
સન્યા રાણુગાર પણુ લાજ ને લગાર નહીં,
લાગી રાણુગારે લાલ યોગણી ગમકતી. ૧૫૨
એ ભાષ કોણુ છે?

સાહેબ—એ એક વધીલ છે.

ઉત્તમરામ—કહો તો વધીલ વિષે એક કવિત કહું.

સાહેબ—કહો બેઝબે.

ઉત્તમ— કવિત.

રાય કરે ભોગ ત્યારે વૈદને વિશેષ લાલ,
દેશ ભંગ થતાં બેસે કાળો તો કમાઈને;
પડે ને દુકાળ રળે દાણાના દુકાળદાર,
કહે ને ભૂપાળ લાલ સો મણો સિપાઈને;
માનનીઓ મરે ત્યારે ભલો લાલ ભંજીઆને,
અને અરજરે ત્યારે દામ મળે દાઈને;

દાખે દલપતરામ હરે લોક દામ દામ,
લલો લાલ તે સમે મળે વધીલભાઈને. ૧૫૩

સાહેબ—પ્રીતિની રીત કવી હોમ તે વિષે
બોલો બેઝબે.

ઉત્તમરામ— સચેયો.

પાણિચિપાતગિળાઝિમીનયિ, મેરિયોઠિઆણુચકિચીશી;
સોમયિ શીતળ આગયિ ઉન્નિ, કુસુમયિ પદમળકાકકીણી;
ધર્મનખારે યકિ સોગણીમૂરખી, પ્રિવળિપદમથીવમ્રવીણી,
પ્રીતનિરીતકહેદલપત, ભલાધિભલી હકકાઈયિ હીણી. ૧૫૪

સાહેબ—સાખ્યાસ, ઉત્તમરામજી, તમે તમારા
વડીલોની વિદ્યાનો અભ્યાસ સારો રાખ્યો છે.

અંક ૧૧ મો.

સાહેબ—(એક કવિને બોલે) આ કોણુ
છે ? અને કર્યાના રહેવાશી છે ?

દલપતરામ— દોહરો.

પુર મળી પરમારનું, જગત બધામાં જાણુ;
નોતમ ન્યાં બહુ નીપજે, કવિયો નેર કેકાણુ. ૧૧૫
એ જેંગાર ગઢવી, સારા કવિ છે, અને કાકી-
આવાડના મૂળી ગામમાં રહે છે.

સાહેબ—તે આપણને મળ્યા હતા ?

દલ.—આપનો મેળાપ કરવાની તેમને ધણી
આતુરતા હતી, પણ આજસુધી મેળાપ થયો નહોતો,
તથાપિ તેમની તરફથી આપણને મદદ મળેલી છે.

સાહેબ—શી મદદ મળી છે ?

દલ.—ત્યારે સન ૧૮૪૮ માં પુસ્તકોની ખોળ
કરવા સાડે આપે મને કાકીઆવાડ તરફ મોકલ્યો
હતો ત્યારે હું મૂળી ગયો હતો. તે વખતે જગદેવ
પરમારના ગ્રંથની લાળ, અને આ જેંગાર ગઢવીએ
કહી હતી, કે તેમનો મામો જોકો ગઢવી વાંકાનેરમાં
છે તેને ઘેર જગદેવ પરમારનો ગ્રંથ છે; તે ઉપરથી
આપણે રાજકોટની એજન્સીમાં લખીને તે ગ્રંથ
મંગાવી લીધો.

સાહેબ—ત્યારે ખેંગાર ગઢવીનો આપણે જરૂર ઉપકાર માનવો જોઈએ.

દસ—તે કવિતા સારી કરી જાણે છે, અને એક મોટો ગ્રંથ વજલાપાયાં રચવાનો તેમણે આરંભ કર્યો છે.

સાહેબ—ખેંગાર ગઢવી, તમે ગૃહ રાતે ક્યાં દતા ?

ખેંગાર—ગૃહ રાતે મેં એક નાટકનો ખેલ ભોજો.

સાહેબ—નાટકમાં કેના કેના વેપ જોયા ?

ખેંગાર—સવૈયો—અમરરુત પ્રશંસા.

નાટકિ નાટકના થળમાં બહુ લાયક વેપ લક્ષ્યધરિલાઓ, હોશ થકી હરિયંદ નરેશ તજોધરિવેશ વિશેષસુદાઓ; વેપ કર્યો પછી કર્ણતણાવળાનિકમભોજ સર્વાગસજવો, તે પછી તો દસપત કહે, નરદાજીસરૂપધરીકરીઆઓ. ૧૫૬

મતલબ કે તમેજ એ બધા દાનેશરીના અવતારી પૂરૂપ છે.

સાહેબ—વારૂ, સરદારનો સ્વભાવ આકરો જોઈએ કે નરમ જોઈએ ?

એક કહેાર—સરદારનો સ્વભાવ જો નરમ પાણીના જેવો હોય તો પછી તેનો વકર પડે નહિ.

ખેંગાર— સાદ્દલવિકીરિત વૃત્ત.

શીળો નમ્ર સ્વભાવ—શુદ્ધ જળનો, આવે નખીને સહી, રાખે ટેક અનેક આપ ઉરમાં, તે છેક છોડે નહીં; તારે છે હલકાજનને, પણ કરે ભારે તણા લક્ષને, ત્યારે જોર કરી જવાજ નિકળે, પાડે વડા વૃક્ષને. ૧૫૭

સાહેબ—ગૃહીના જેવી કુમા રાખનારા પુરૂષો કોઈ વખતે કુમા છોડે કે ?

ખેંગાર—એક માટીખાણમાં આવે આવે જો દતાં, ઉપલી ભેખડ વૃદ્ધી પડવાથી જો ત્રણ ખાણડીઓ દખાઈ મુઠ તે સમે એક કવિ અને પૃથ્વીનો ગંવાદ મયો દતો.

સાહેબ—તે કહો જોઈએ ?

ખેંગાર— સાદ્દલવિકીરિત વૃત્ત.

રે ઉર્વી તુગમાં રહે બહુ કામા, જે સર્વ જાણે નકી, માટીખાણ વિધે કમળ અવજા તો કેમ તારાયરી;

કોલી ખોલી ઉઠાસિ એમ અવતી શું ધૈર્ય રાખુંધરી, એવા લોક, અનેકઆગ્રહ ધરી, ક્ષાંતી તળવે ખરી. ૧૫૮

સાહેબ—જો નર ગધેડા જેવો, કે ગાડર જેવો અંગાતી ગણાતો હોય, અને કશો હુનર ન આવડવાથી ડરમાં રહેતો હોય, તો ક્યા ઉપાયથી તે સારો થાય ?

ખેંગાર—વાંચવા અને લખવા શીખે તો સારો થાય. કહું છે કે;—

સવૈયો— સિંહાવલોકન.

નરમાં ગુણજોનકિ હોયખીજ, પણ એકઉપાયધરે કરમાં; કરમાંથી તજેનહિકાગળને, ઉગતાદિનથી દિન આખરમાં; ખરમાં ન અર્પે કદિ તેક ખરેખર, તેમગણાયનગાડરમાં, ડરમાં નરહે દસપત કહે, કરરોજ અરે ચિત્તહુનરમાં. ૧૫૯

સાહેબ—કળથી કામ સિદ્ધ થાય કે બળથી અને કળથી ?

ખેંગાર—સવૈયો—સિંહાવલોકન.

કળથી કરિયે સિદ્ધ કારજસર્વ, પડે પરતાવુંતપાછળથી, કળથીકરતાકદિ, છેકઅનેસુખકાળું, અપીરાતકાજળથી; જળથી, નમટેકદિધોઈલુઓ, ધરીલોહીલુઓકદીકાંજળથી, બળથીદસપતકહુનઅને, સિદ્ધકાજકરાય સદાકળથી. ૧૬૦

રળિયો ગઢવી—ગદ સમજાઈ જાય, તે કવિતા મોળા લાગે છે.

ખેંગાર—નવો અભ્યાસ હોય ત્યારે, તાણી મેળાને શબ્દો ખેસારવા પડે તે કવિતા કિલકાર્થ થાય. પછી સારો અભ્યાસ થાય ત્યારેજ સરળ કવિતા રચી શકાય, અને ગૂઢાર્થ કવિતા કરવી હોય તો કંઈ પણ થાય.

સાહેબ—રળિયો ગઢવી સમજી શકે નહિ, એવો એક સવૈયો ખોતો જોઈએ.

ખેંગાર—(ચોતાના દક્ષતરમાંથી કાગળ, ખડીઓ, અને લેખણ કાઢીને એક સવૈયો રચીને બોલ્યા.)

સવૈયો—ગુઢાર્થ.

મુકરિને કરતાન મચ્છી, કરતાં વિનતિ ધર તે કરી આપે, મુકરતાં ખડમાં પણ ખૂણ, લુઓખસખોલ ખરેખરીઆપે; મુકરિને ખલ ખાપસદા, મજલસન દંધરમાં મન યાપે, મુકરિને કરીદસપતકહે, વળી કોઈળીનાંકજ કાપે. ૧૬૧

રળિયો—સાંભળો એનો ઉત્તર હું કહું.

સવૈયો.

ભક્તિ કરીકરતાં વિનતી, નયને ધર એવું પ્રભુકરિ આપે,
ને ખસખોઈ વિષેજખડ, તો ખડમાં ખસખોઈજ આપે;
ચોરિતણાધનથીકરિધર્મ, પછીખળખાય, પ્રભુમનથાપે,
દણ્ડરડી દલપત ? કુંધી નર ફેફળીનાં ફળ કાપે. ૧૬૨

ખેંગાર—ગૂઢાર્થનો ઉત્તર એવો હોય નહિ.
અને “ શું કરીને ” એમ મારા સવૈયામાં નથી, પણ
“ સૂ કરીને ” એમ છે.

રળિયો—ત્યારે બીજો અર્થ તો મને સ્તુતો,
નથી.

ખેંગાર—જેમ વગડામાં જમીને જેણે જણુસ
કાઠી હોય, તે કાટનારનેજ જડે, તેમ ગૂઢાર્થ સરલ
રચ્યો હોય તોજ બીજાને જડે, નહિ તો તે રચના-
રનેજ જડે.

સાહેબ—તમેજ અર્થ કરો જોઈએ.

ખેંગાર—એનો અર્થ એમ છે કે, “સૂ” અ-
ક્ષર કરીને પછી “તાર” કર. એટલે “સૂતાર” ની
વિનતિ કરતાં, સૂતાર ધર કરી આપે. અને પ્રથમ
“સૂ” અક્ષર કરતાં ખડ પણ, એટલે “સૂખડમાં”
ખરેખરી ખસખોઈ આવે છે, અને સૂ અક્ષર કરીને
“ખ” લખાય એટલે “સૂખ” મળવા સારૂ માણુસ
ધધરમાં મન થાપે છે. અને “સૂ” અક્ષર કરીને
“ડી” કર, એટલે “સૂડી” સોપારીનાં ફળ કાપે છે.

એવી ચર્ચા ચાલે છે એવામાં એક કાકારે ખે-
ંગારની કલમ સુંદર હતી, તે જેવા સારૂ હાથમાં
હોધી. અને તે લેખણથી કેવા અક્ષર નીકળે છે, તે
જોવાની સરળ યજ્ઞ તેથી કોરા કાગળમાં આ નીચે
પ્રમાણે અક્ષરો લખ્યા. “ હરાડ હોરીઓ હડી પૈસા
ભાર ધુપેલ લઈને, માયાં હોળતી હતી. ત્યાં એક
હોરે ચોપટ ઉઝાડી મુક્યો. તે હોરીઓ ગોધાની તથા
લુનાગડની હતીઓ. ”

અક્ષર તો સારા નીકળ્યા. તે જોઈને કાકારે કવિ
ખેંગારને પુછ્યું, કે આ કલમ તમારી છે ?

ખેંગાર—(અક્ષર જોઈને) આ મારી કલમ
ન હોય.

૧. કોધી.

કાકાર—આ બધા લખવાનો સામાન તમારો
છે, અને કલમ તમારી નથી એવું કેમ કહો છો ?

ખેંગાર— કવિત.

વહોરાને હોરા લખે, અઢીને તો હઠી લખે,
લાખ વસા લખે, વળી હરાડ અઢારને;
કાંશકાએ કેશતણી એળો પાડે અખળા તે,
એળવું ન લખે, લખે હોળવું હકારને;
ઉઝાટુ ઉપરથી ઉઝાડવું લખવું, ત્યાં,
ઉઝાડવું લખે તજ વાટુના આધારને;
કહે દલપત મારી કલમ ન કહું તેને,
જીલ પણ પારકા જે લે એવા ઉચ્ચારને. ૧૬૩

કોહરો.

ધોધાના ગોધા ખતે, ગડનો ધડ અછ જાય;
તો તેને સુજ કરતણી, કલમ કેમ કહેવાય ? ૧૬૪

સાહેબ—હરેક વસ્તુ કે માણુસ મોંધું અને
સોંધું શાથી થાય ?

ખેંગાર— કવિત.

હોય ધણા હાથી, ત્યાં તો હાથી પશુ સાથી જેવા,
હોય ધોડા હાથી, ત્યાં હાથી સેનાવું નાક છે;
થોડાં ન્યાં અંજીર, ત્ય વજીર કે અમીર ખાય,
ધણાં ન્યાં અંજીર ત્યાં સૈને મન શાક છે;
મળે ન મકાઈ, ત્યાં મકાઈનો મેવો મનાય,
મળે ન્યાં મકાઈ ત્યાં તો રાંકનો ખોરાક છે;
કહે દલપતરામ જેની ન્યાં અછત અતિ,
ત્યાં તે મૂલ પામે, તે ન પામે ન્યાં વણાક છે. ૧૬૫

સાહેબ—સજ્જનની શિખામણુ કેટલાએકના
અંતરમાં ઉતરતી નથી, તેવું કારણ શું ?

ખેંગાર—જેમ કોઈ સરદારની છબી પોટોગ્રાફ
યંત્રથી કાચ ઉપર પાડે છે તેનાં ધારામર સાધનો
જોઈએ. તેમજ સજ્જનના અંતઃકરણની છબી સા-
માના અંતઃકરણમાં પાડવાને તેનાં સાધનો જોઈએ.
કહું છે કે:—

કવિત.

કાચ જેવું સાક કરી કાળજી કપટ કાઢી,
ચાંદીજળ જેવો વિશ્વાસ તેને ચોપડે;
સુવિચાર સુમતિ રૂપી બીજા રસે રસાવી,
વૃત્તિ રૂપી યંત્ર સ્થિર વચે રાખવો પડે;

અબુ-કૃપાસ્પી રવિકિરણ સહાય હોય,
પ્રગટ પ્રબોધતણું પ્રતિબિંબ તો પડે;
પડે નહ શુદ્ધ પ્રતિબિંબ દલપત કહે,
એમાં કશો અતરાય અન્ય આવી જો પડે. ૧૬૬
સાહેબ—૮૪૨ની માયા દેવી છે, તે વિષે
કે કવિત કહો.

ખેંગાર— કવિત.

અજ્ઞાનના પટ ઓઠે કૃપ કરનાર રહ્યો,
હાન ન દેખી શકે કે દેવી એની કાયા છે;
ભાત ભાત ચિત્ત તણો ભાળીએ. ભલો આભાસ,
છેક ન કહી સદાય એ તે દેવી જાયા છે,
ક્યાંથી આવ્યાં, ક્યાં ગયાં, તે દૃષ્ટિએ દેખાયાં તે શું ?
મોટા મોટા મતિમંત દેખીને મુગ્યા છે;
કહે દલપત જેવી બદ્ધતણા ૧૬૭
છળીઓની જાયા એરી ૮૪૨ની માયા છે. ૧૬૭

ઉત્તમરામ—એક સમસ્યાનું કવિત છે, તેનો
અર્થ હું ધારું છું કે ખેંગાર કવિ કરી શકશે.

ખેંગાર—તે કવિત બોલો. જો સમજશે તો
હું ઉત્તર કરીશ.

ઉત્તમરામ— કવિત.

પીછાવાળો છે તથાપિ મોર કે રમરાળ નથી,
પંખો રાખે છે તથાપિ પક્ષી ન અમાણીએ;
કહે ગળીયલ રંગ કહો નહિ નીલકંઠ,
સંધો પાડ્યો શીર, માટે યોરડો ન જાણીએ;
ધનતો ભંડારી, પાણુ ભંડારી કુખેર નહિ,
છે ચતુરકર પણુ વિષ્ણુ ન વખાણીએ;
પાળે છે સરસ્વતીને પાણુ નહિ પિપિતામહ,
કહે દલપત એ તે કાણુ ઉર આણીએ. ૧૬૮

ખેંગાર— કાહુરો.

પત્ર દખે પીંછા વડે, છે ત્રિજોરિપાત જાપ;
ચતુર કરે જન આહીને, એટો કાર્ણામ આપ. ૧૬૯
એવામાં એક મરતાનો લિખારી આવીને બીજા
મંગવા લાગ્યો. તેને કટલાએકે કહ્યું કે, બન ગામમાં
મરતને ક્ષણિક કે લોટ માગી આ.

ખેંગાર— કવિત.

ભક્ષ માટે ભક્ત બની ખાવી હોય બીજા માગી,
મોટી મોટી માળાઓ ને કંઠી ધાલ દોટમાં;
ઉઘમ કરી અનાજ પામવાની ઇચ્છા હોય,
મારગ લે મુંગધનો સાત ચડીઓટમાં,
બવા લણી બવા માટે, પાસે પૂંછ ખાવા હોય,
વેપ લે વિદેશીનો ને બેસ આગળોટમાં;
કશુંએ ન મુજે તો તું કહે દલપતરામ,
કાંતો માગ કણીક, કે લક્ષ રાખ્ય લોટમાં. ૧૭૦

એક ઠાકોર—વાર, ગાય કે બેંશ રાખવી તે
ઠીક, કે ધોડું ઠીક ?

ખેંગાર—એક ધણી ધણીઆણીને એ વિષે વાત
ચીત ચક્ર હતી, તેનો એક સંવેચો છે. તેના પહેલાં
બે પદ ધણીએ કહ્યાં છે, અને બીજા બે પદ ધણી-
આણીએ કહેલાં છે.

ઠાકોર—બોલો નેષ્ટએ.

ખેંગાર— સંવેચો.

ગાયલક્ષી, લક્ષિ બેંશ વિશેષ, ૧ તુરંગમજંગમજતવખોડું,
દૂધ, દહીં, ઘૂત દેન-કદી, ધિર કામ રહે કરી કારજ થોડું;
ધ્યારિ કહેપિયુ, પર્યંતણે દિન, બેંકડી લુદ્ધ પડેલ સજોડું,
ટાળિ વિભેગ, સંભેગ કરે, ધરમાંધરનાથવાવડુથોડું, ૧૭૧

સાહેબ—મનતો રવભાવ દેવો છે, તે વિષે
એક કવિત બોલો.

ખેંગાર— કવિત.

મન રૂપી થોડો, જેનો વેગ નથી થોડો, જેનો—
બડે નહિ બેંકડો, એવો દોડ્યો બાપ દૂર તે;
ગણે નહિ ટાઢ તાપ, ગણે નાંદ પુણ્ય પાપ,
ગણે ન અમાપ ઔઠ, પાણી તણું પુર તે;
હીને આકાશ બાપ, કુદીને દેવાશ બાપ,
પાતાળની પાસ બાપ, બલદી બરડર તે;
રહે દલપતરામ, શી રીતે લવાય હામ,
જો કદાપિ કરે આમ કાવડું શીરૂર તે. ૧૭૨

રજિયો—આવી કવિતા સાંભળીને આ મ-
ભાના લોકો રાજ થાય છે, પણ મને તો કંટાળો
ઉપજે છે. અને વળી આવું નામ તે કવિતા
કહેવાય કે ?

૧. થોડું.

૧. મેજકલેટર્નની. ૨. હંસ. ૩. ગોરજ.
૪. ચાર હામવાળો અથવા બીજાને ચતુર કરનારો.
૫. ખલા.

આ કવિ આપણને ઘોષાર્માં મળ્યો હતો અને આપે પ્રસન્ન થઇને તેને પાંચરી અને શેલા વગેરેનો સર-પાવ આપ્યો હતો તે.

સાહેબ—હા હા, ખરા ખરા. એ તો સારા કવિ છે. એમણે બનાવેલો દસરા બનાવ ગ્રંથ આપણે જાણી લીધો છે, તે આપણી પાસે છે. કવિરાજ, વકોક્તિ અલંકારનું એક કવિત બોલો નેત્ર એ.

હમીર—ત્યારે સીતાને લઈ જઈને રાવણે આગમાં રાખી હતી, અને તેની પાસે રાક્ષસણીઓને મૂકી હતી, તેવામાં એક સમયે સીતાએ પોતાના સ્વામીને સંભારીને કવિતનું એક શ્લોક કહ્યું, એટલે રાક્ષસણીએ વકોક્તિમાં પીછું ચરણ કહ્યું. વળી ત્રીજું ચરણ સીતાએ કહ્યું એટલે રાક્ષસણીએ ચોથું ચરણ કહ્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

કવિત—વકોક્તિ.

અરે દસરથ લાલ મળશે ક્યાં મને હવે,
તજ વિના માઈ મુખ ઉઘાસી અપાર છે;
એક લાલરથ ખસ દસરથ થું કરીશ,
તજ સાટે મરી ચાવે તેમાં ગુણ સાર છે;
તારા વિના અતિ મારા તનમાં ઉતાપ થાય,
ઓ રસિયા આવ હવે કેટલીક વાર છે;
તારા ધથા રાત્રિએ દેખાશે ન દિશર દર,
ઝોરસિયો થું કરીશ ચંદન તૈયાર છે. ૧૭૭

ખાવો—અરે આવી શી ખાલી મામાદટ કરતી. ખટખટિ જિતીને ખટશાસ્ત્ર તથા છ ભાષાઓ શીખીને પોતાનું ખટકમ્ કરવું તેજ દીક છે.

હમીર—તમે તે બધું શીખ્યા હશે, પણ હજી તમે ખટકમાં ને ખટકમાં છો.

સચ્ચેયો.

ખટકખંતણા ખટ-મર્મ શીખ્યો,
ખટ વાણિ વિચાર ધર્મે ખટધાર્માં;
ખટ સ્વાદ તજ ખટ અંગ ભર્યો,
ખટ રીતુ વિષે ન વર્યો ખટધાર્માં;
ખટ ઉર્મિ જિતી ખટ ચક્ર દીક,
ખટ રાગ શીખ્યો ન સુતો ૧ ખટવાર્માં;

૧ ખટવાર્માં—ખટકમાં.

ખટ શાસ્ત્ર પઠ્યો દક્ષપત દટે,

ખટપટ મરી ન રહ્યો ખટકમાં. ૧૭૮

ખાવો—કોઈ રાત્રિએ સારો કવિ નરાખ્યો દોષ અને સાધારણ કાવ્ય રાખ્યો હોય તો થું તેનું કામ નમે નહિ ?

હમીર—શા વાસ્તે ન નમે ? કોઈ દેવ ચંદન, કંક, કેસર, કે સિંદુર લેપન કરે છે અને શિવજી રાખ ચોળીને નિભાવે છે. કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચંદન ચરચે અંગમાં, સકળ દેવનો સાધ;

નિત્ય નકાર્વી લે, લુગો લસને ભોળાનાથ. ૧૭૯

ખાવો—કવિ લોહો ગપ બહુ ચલાવે.

હમીર—ગમારને મન મપ લાગે પણ સમજીને મન સાચું લાગે.

સાહેબ—તેનો કાખલો બનાવો નેત્ર એ.

હમીર— દોહરો.

કવિ જૂઠું કદિ નવ દટે, જુકા જેવું જગુમ;

ચુંકો માંદિ પડ્યું પડ્યું, વળી અંગરખું વણાય. ૧૮૦

સાહેબ—ચુંકામાં પડ્યું પડ્યું અંગરખું શી રીતે વણાય ?

હમીર—“ચુલ” એ શબ્દનો અપભ્રંશ ચુંકું છે અને “ચુલ” ઉપરથી ઈન્દ્રિયનું નામ પણ છે, માટે ઉપલા દોહરાની મતલબ એ છે કે સ્ત્રીના પેટમાં જાળકના શરીર ઉપરની ઝોર (અંગરક્ષક) વણાય છે એટલે તૈયાર થાય છે.

હમીર— દોહરો.

સરિતાઓ સારર મળી, વેંત સાત વિસ્તાર;

મુમળે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૧

સાહેબ—બધી નદીઓ અને સમુદ્ર સાત વેંત-માં શી રીતે મુમાય ?

હમીર—છેક નાના જાળકથી ને કાચામાં કાચા માણસ સુધીનાં શરીર પોતપોતાની સાત વેંતનાં દોષ છે. તેમ જ્ઞાનને પુરૂષ કહ્યોને તેનું નામ વેંત પુરૂષ પાડેલું છે, માટે તેનું શરીર તેની સાત વેંતનું છે, અને તેમાં બધી નદીઓ ને સમુદ્રો છે.

હુમીર— દોહરો.

ખાર માહિથી ત્રીસ ગત, બાકી રહ્યા અગ્યાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૨

સાહેબ—ખારમાંથી ત્રીસ બધ તો બાકી અગિયાર શી રીતે રહે ?

હુમીર—ખાર મહીનામાંથી ત્રીસ દહાડા બધ, તો બાકી અગિયાર મહીના રહે.

દોહરો.

શશુગારે સોની ધડયો, એ આશ્રય અપાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૩

સાહેબ—શશુગારને સોની ધડે પણ સોનીને શશુગાર શી રીતે ધડે ?

હુમીર—આ જગતનો શશુગાર માણસ જાતિ છે. તે માણસો જગત્કર્તાની મૂર્તિ બનાવીને પૂજે છે.

દોહરો.

એક સતી વરસાતને, ઇછતી હતી એક વાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૪

બાવો—એક વારે સાત વરને ઇચ્છે, તે સતી કેમ કહેવાય ?

હુમીર—વરસાતને એટલે મેકને ચઢાતી હતી.

દોહરો.

એક પુરૂષ ઊંચો ચડી, મુખ ત્રિશુ કરે ઉચાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૫

બાવો—ઊંચો ચડી? મુખ વિના ઉચ્ચાર શી રીતે કરે ?

હુમીર—વરસાતને મુખ નથી, પણ ઊંચો ચડીને ગર્જના કરે છે તે.

દોહરો.

જનિતાને પુત્રે જણી, ચાતુર કરે વિચાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૬

બાવો—દીકરે માને શી રીતે જણી ?

હુમીર—આંખલીનો દીકરો આંખલિયો (કચુકો) તે આંખલીના ઝાડને જણે છે.

દોહરો.

નર ઝુઝે નારી મરે, લુએ શોખી મરદાર;

સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૭

બાવો—ઝુઝે એટલે લડાઈમાં અચડાઅચડી તો મરદો કરે અને તેની મહેનતના બદલામાં મરે તો સ્ત્રીઓ એવી વાત કેમ મનાય ?

હુમીર—પાસા ઝુઝે, અને મરે સોગડીઓ, તે.

એવામાં તે બાગમાં લાલ માળી અને લાલ માળણ કેળો ઉપરથી કેળાં પાડતાં હતાં. કેટલાંએક લીલા રંગનાં, અને કેટલાંએક રાતા રંગનાં હતાં.

તે માળીના હાથ નીચે એક ચાકર ને ચાકરડી હતાં, તે ખાંતે જણાને પગે થોડી થોડી ખોડ હતી, તેઓ પણ એજ કામ કરતાં હતાં, અને બધાં કેળાં એકઠાં કરતાં હતાં. તે બધાને જોઈને દરબારના એક મહેતાએ કહ્યું કે:—

ઓ લાલુ તમે જે જણીઓ લીલાં લીલાં લો, અને લાલ રાતાં રાતાં લે, એમ કરો.

સાહેબ—આ મહેતે જે શબ્દો કહ્યા, તેમાં કંઈ મતોરંગક ચમત્કાર નથી તોપણ એજ મતલબનાં વાક્યો કાવની કલમથી કબાઈ તો તેમાં કંઈ ચમત્કાર આવે કે ?

હુમીર—હા સાહેબ; જે કવિ ચમત્કાર લાવવા ચ્હાય તો એવી સહેજ વાતમાં પણ લાવે.

સાહેબ—એજ મતલબનો દોહરો રચીને, કહેા જોઈએ.

હુમીર— દોહરો.

લાલુ લે લીલાં લીલાં, લાલ લાલ લે લાલ;

લીલાં લીલાં લલિ લે, લલા લેલે લાલ. ૧૮૮

સભારદો—સામાસ, સામાસ, (એમ સૌ બોલી ઉઠ્યા.)

સાહેબ—સ્ત્રીઓની કે પુરૂષોની સલા બેડી હોય, તેઓમાંથી ખાનદાનનાં ફરજદો અને હલકા સામાપનાં ફરજદો શી રીતે વરતાય ?

હુમીર— કવિત.

હારચરસ હોય ત્યારે મુખ મલકાવે, પણ દાંત ન દેખાડે તે તો સુંદરી સગવતની; મરદ જે મરજદ મેલી બોલ બોલે નહિ, એની તો આલાદ ખાનદાન ખરેખારતની; નિર્લજ નકારા બોલ બોલે જે હુંકારા કરી, ટોળી બીલ કાળીની, કે હોળીની હયાવતી;

ક્યન કથેલ યકી કહે દશપતરામ,
જાણીએ જરૂર જાત તેનાં માત તાતની. ૧૮૯

એવામાં એક ઝાઝની ડાળ ઉપરથી શુંદર જેવા
રસના છાંટા હમીર રાવળ ઉપર પડ્યા, એટલે બધા
સભાસંદોની નજર તે તરફ ગઈ.

સાહેબ—શું થયું એ ?

હમીર— ઉપેદ્યજ્ઞ પૂત.

વિદેશી સખો કવિને નિવાળે, સ્વદેશી સૌદા નહિ કેમ લાળે;
નજીવળળાં નહિ મર્મ જાણે, સજીવસર્વે સ્વશેષુટાણે. ૧૯૦

સાહેબ—(એક બાટને જોઈને) ખારોટ તમે
કેમ કાંઈ કવિતા જોલતા નથી.

ખારોટ—અમે તો રાણીમગા છીએ.

હમીર— સવૈયો— ફરાલ કાર.

જ્યાં વિદ્વાન મહાન મહાન, કર ત્યાં ચરત્યા કવિતાની;
શોધક જ્યાં વળી સારતણા, સરદારવિદ્યા મધ્યસભાની;
પાંડતપદ્મવર્ધાણી પદ્મ, અપદ્મવર્ધા ઠોકર ખામજ છાની;
રાવમગાની રહે નાહ હોમત, કેમચકે રહી રાણીમગાની. ૧૯૧

ખારોટ—ગમે તેવો મોટો રાજા હોય, પણ તેના
હાથનું અમે દાન લેતા નથી. અમે તો રાણીઓનેજ
રીઝવીએ, અમે તેઓની પાંસેથીજ સરપાવ લઈએ,
એવો અમારા કુળનો ચાલ છે માટે આ સભામાં અ-
મારે કાંઈ જોલવાનું નથી. અમારી વિદ્યા જોવી હોય
તો, મહમ સાહેબની આગળ જઈને વાદવિવાદ આ-
પણે સૌ કરીએ; પછી અમારું પરાક્રમ જોઈ લો.

રણિયો—આટલા બધા કવિઓમાંથી હજી મને
કાંઈ જાણ્યો નથી, તો બીજાને શું જાણશે ?

હમીર—તમને કેવી રીતે જાણીએ ?

રણિયો—તમે ગમે તે જાણતનો અરધો સોરઠો
જનાવો તે હું પૂરો કરી આપું, તો હું જાણ્યો કહે-
વાઉં અને જો તે ગતલખતો પૂરો કરી શકું નહિ તો
તમે જાણ્યા કહેવાઓ.

હમીર—હું જે મતલબતો અરધો સોરઠો જનાવી
આપું, તેની મતલબ જરાબર સમજીને તમારે પૂરો
કરવો.

રણિયો—હા, તેમજ કરીશ.

હમીર—જો મતલબ સમજ્યા વિના કરશો, ને
પછીથી કહેશો કે પ્રથમ હું સમજ્યો ન હોતો માટે
કરીથી કહું તો તે વાત મંજુર થશે નહિ.

રણિયો—વારૂ તે વાત મારે કશું છે પણ
આપણે શાંતી સરત કરવી ?

હમીર—જે હારે તેણે આ સભામાં મુગા ખેંચી
રહેવું, સલાતું કામ ચાલે ત્યાં સુધી એક બક્ષરે પછી
જોલવો નહિ.

રણિયો—કાંઈ છે. તમે અરધો સોરઠો રચીને
જોલો.

હમીર— સોરઠાઈ.

જેસા કરને જાય, ફલ સેવે તેસા સદા;

રણિયો—ઓહો, એમાં તે શું કંઈ છે.

કહો કહાંસે ચાચ, નિવ વોદકે અંબફલ.

હમીર—તમને ખબર નથી કે આ સભામાં
પ્રથમથીજ કાવ્ય થયેલો છે કે સહીએ શુજરાતી
પાનીજ કવિતા જોલવી.

રણિયો—ત્યારે પછી કાવ્ય કેમ જોઈ ?

લાપામાં કેમ કહી જે વેદનાની વિગત તો,

હમીર—જે હિંદુ તેજ જન જાણશે;
સોરઠો શુજરાતના વેદ જુતા તો પીછાણે નહિ,
છ. તે નીચે પ્રમાણે પ્રસૂતાજ પીછાણશે;

જાયેલ મણીક જાણે,
જે સાકર ને “અ” પ્રદેશો ઉર આણશે;
પડે પુષ્ટ જણાય, રોમે દશપતરામ,

તે સાંભળીને સૌએ
રણિયો ગદવી લાખો. પછી રૂ.
રહેવું પડ્યું.

સાહેબ—હમીર રાવળ, તરનું દુઃખપદં પછી જોઈ;
તિપ પ્રમાણે ચંદ્રમાયું ધરતિતણું દુઃખતેપણીકું;
જુઓ છો કે નહિ ?

હમીર— કાંઈ સિરવિભેગનું સર્વર્થોમોટું.

સારું કામ સાધવાને થરશે,

ચંદ, ને આનંદયોગ, કંઈ જાણ્યો કાવ્ય;

ધર ચલાવામાં ધરવણી પછી ગું ચાપ ?

પગ પગ પ્રતિ જગ પૂછ્યા પોડીક.

ક્યારે નાહી, ક્યારે ખાતી, ક્યારે સેવ.

ત્રીજું દેશી રાજ્યોતો આનમરતો તથા,
ચોથું વાહવાહ રાજ્ય વેણુ ઉચરાવિયા;
પાંચમું પ્રજાને ગમતાજ કમદા કર્યાનું,
છઠ્ઠું કવિયોનાં માન ચઢતાં કરાવિયા;
હાજે દલપતરામ સ્વર્ગના નિવાસી થવા,
કારખસ સાથે વાનાં એટલાં સિધાવિયા. ૪૫

તેના વિના કેવું લાગે છે.

આદિત્યનો અરત થતાં થાય છે અંધારું-ધમ,
કારખસ વિના એવી દુનિયાં દેખાય છે;
મંગલા ખજાર ખાગ જંગલની ઝાડી જેવાં,
ધીરજ ધરાય નહિ એવાં ખાવા ધાય છે;
જોખની સિધાયાથી સિધાબાનો સમય હવે,
સમીપમાં આગો એલું શુદ્ધ સમગ્રય છે;
દેહ રે ગેહ થઈ રનેહ છુટ્યો દલપત કહે,
આસાના અંકુર ઉર થકી દૂર થાય છે. ૪૬

કવિતાને ઉત્તેજન વિષે.

કવિતાનો કાંઈ શૂપ લાવ પૂછનાર નથી,
ખીજે ધધે ધાયા કવિ ધારી એવાં ધરણો;
એવામાં કવિનો મેળો દિન્દાક સાહેબે કાધો,
સાંભળી કવિતા આખાં પ્રનામ સંભારણાં;
દીક્ષનો ઉદાર દીકો, દેવાંશા દાતાર દીકો,
હાજે દલપત દીકો દરિદ્ર વિદારણો;
અમાણુ પરતાવા લાગ્યા, લાણેલા કુલાવા લાગ્યા,
પુત્રોને પઠાવા લાગ્યા ભટ ભટ આરણો. ૪૭

ખાગક જીવાન વૃદ્ધ નર અને નારીઓમાં,
કવિતાનો શોખ વધે આ સમે અધાકા છે;
ગોરાડ લેકે ગુજરાતી કવિતાના ગુણ ગણ્યા,
કવિતાને જાણી જો કાવિદાનું નાક છે;
ગામ ગામ કામ ઠામ કવિતા કવિતા દીસે,
વસંત વેળામાં જેનો પુષ્પ તણો પાક છે;
આ સમે થવાનું આમ કહે દલપતરામ,
કારણ કહું તે સાચું સાહેબ શિન્દાકા છે. ૪૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો જરમાનું નેખમ થાય, પમાય ઉપાય પુરો કરીને;
આજમાન મહાન મજો, ધન દાન દિધે ધીરતા ધરીને;

ગાની મજેધનીંદાન મજો, અભિમાનીં મજો લલકરો ભરીને;
રત્ન હરેક અનેક મજો પણ, કામ સક્યાં મળશે ફરીને. ૪૯
દોહરો.

ગુણ આહક કાર્પાસ ગયો, લક્યા યુરોપ તૃપાળ;
કવિ કંપની કપાસની, કિંમત ધરી આ કાળ. ૫૦
દુમિલા છંદ.

ગુણ આહક વિક્રમોજગ્યા, કવિતાતણી કિંમત જો કરતા;
પ્રથિરાજ અને રઘુદ્રજીતગયો, રખિદાસગયો રસનો ધરતા;
સરદારગયા શુભ કાર્પાસ સાહેબ, જે સધળા ગુણ સંધરતા;
શુભનાર્મોજવાયકો ખામો પડી, કરગાંથુનકા મીકવી ધરતા ૫૧
કવિતારસનો વકરો કરતાં, ખડુ માલ પુરાત ખકાતરલો;
ઉપજો ઉરસોલ અથોલહવે, અતિલોભાઈ ધાધકો લાગમયો;
મનમાં-ચુંહવે મળશે નહિ મૂલ, જશેજળ પાડજર વણો. ૫૨
કહિયેશું અનાહક, જેચિત આહક, આહક કાર્પાસ ગુમથયો. ૫૨

મનહર છંદ.

શાણો સરદાર ગયો, હેતુ હિતકાર ગયો,
નોધારા આધાર ગયો, યાર આનુભવિનો;
દયાળુ ઉદાર ગયો, ગણી ગુણકાર ગયો,
છુદિનો ખજાર ગયો, પાર નીતિ નાવીનો;
સુખ સજનાર ગયો, દેવાંશી દાતાર ગયો,
સૃષ્ટિનો સુંગાર ગયો, સાર રૂડા રવિનો;
દિલ દોસ્તદાર ગયો, કાવ્યનો કોકાર ગયો,
કિન્દાક શીકાર ગયો, કારક ગયો કવિનો. ૫૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તે સુણુતો કવિતા સુજ તેથી, દિલે કવિતાકવનાં સુખરેતી,
આદર અન્ય કરે ન કરેપણુ લાયક કીમત ત્યાં થઈ લેતી;
મોંઘી હતી મણી માણુકથી, રખડાંતીયર સત્તાતણી રેતી,
શી કવિતા દલપત કહેકરું, કાર્પાસખણુ વિનાનીં ફરેતી ૫૪
રેખિય કાર્પાસ જો ફરીથી મળ સરીકરીકિતાસંભાળું,
રનેહ વધાઈ શુંગારરસે હલ, હાસ્યરસે ખુખખૂમ હસાવું;
વીરરસે વળી વલ્લભવીર, શરીર વિષે અતિ થર ચઢાવું,
કદરદાર ઉદાર વિના, દલપત કહે ગુણ ક્યાં દરશાવું ૫૫

મનહર છંદ.

સમજાની પૂરતીને સારી રીતે સમજીને,

૧ શર. ૨ ધરમાં કર્યો હતો. ૩ પછી તેમના મિત્ર
શ્રી. સી. દોષસાહેબને ગુજરાતી કવિતાનો શોખ થયો.

૧ ચંદ કવિનો. ૨ કેશવ કવિનો, ૩ આમળ-
ભટ કવિનો પાળનાર. ૪ કેસ.

વાહવાહ કહીને ડિયો વખાણુનાર છે;
અને રસ અર્થકાર પેખીને રૂઝા પ્રકાર,
અંતરમાં ઉમળોડા કોણુ આણુનાર છે;
ઉત્તમ અદ્ધમ કાવ્ય તત્વથી તપાસ કરી,
મોજ આપીને રમુજ કોણુ માણુનાર છે;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્વાક વિના,
કાવ્યની કીમત હવે કોણુ જાણુનાર છે. ૫૬
સમુદ્ર પ્રતિઉક્તિ.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

રે રતનાગર સાગર સંભળ, રતન કિયું સધળાં થકોં સારું;
કૌસ્તુભ કામદુધા કરીરાજ્યો, રતન રૂડું ધનવંતરિ ધારું;
એકધમ્મી ગુણુ એક વરોક્ષ, વિવેકધમ્મી કહોં વાત વિચારું;
કામીસસાહેબ તો સરવોપરિ, રતન હવું રતનાગર તારું. ૫૭

મેઘરાજ પ્રતિ ઉક્તિ.—મનહર છંદ.

અરે મેઘરાય આઠ માસની મુસાફરીએ,
વેગળો ગયો તું પણુ વેગે વળી આવજે;
સોખતમાં સારો શોધી લીધો મારા સોખતીને,
સોખતમાં સાથે પાછો લક્ષ રાખી લાવજે;
જમતના મિત્ર ને પવિત્ર છો જરૂર ખંતે,
રોજ રોજ રીત એવી રૂઝોજ રખાવજે;
આવીને આ કામ વળી કહે દલપતરામ,
અંતર આરામ અને અતિ ઉપજવજે. ૫૮

સાજીમતિ પ્રતિઉક્તિ.

મુણુ સતી સાજીમતી ધીમી કેમ ધારી ગતિ,
વિરતિની મતિ કેમ રાખી મારી ચીરી તેં;
કેમ થયું ષ્ટ્રપ અંગ, ક્યાં ગયા તારા તરંગ,
સંમ હતા દાદર તે દર કપો શી રીતે;
ખંતે જાણુ એઢેલાં લીલાં રૂચિર ચીર હતાં,
ચિત્તમાં શી ચિંતા ચઢી ચીર નાખ્યાં ચારી તેં;
ઉઘાસી હોસે છે આમ દાણે દલપતરામ,
કારણસ ગયો તેથી લીધી શું કદીરી તેં. ૫૯

દુઃખ પ્રતિઉક્તિ.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

રે દુખ રૂપી જુઝા ભારા તું, રણે કદી જોળપણુ ભર્યો બૂલે
પેખી પડ્યો દિલ-પંદરમાં, ય તુરગમગત પડી તુલસીને;
નીસરવાની નગખોશ આશ, ખરેખરે બંધન ખોલ્યું ન ખૂલે;

તે દીવપંડિતો દલપતનું, કામીસ મિત્ર વિના નહિ ફૂલે. ૬૦

કુકડા પ્રતિઉક્તિ.—મનહર છંદ.

કાગળના ખીડા પર રુકડાની છાપ દેખી,
દૂર હોય દોસ્ત તોય ધારતો હું કુકડા;
ત્યારે મને તારા જેવા પ્યારા કે ન સારા લાભ્યા,
ચિત્રના ચોર, મોર, ઉસારિકા, કે યુકડા;
મિત્રના લગેલા તે હું મોતી જેવા માતી લેવો,
એમાં કદી કીવા હોય અક્ષર અધુકડા;
કહે દલપત, મિત્ર પત્ર વિના પાસે આવી,
કાયા ન દેખાડતો હું કહું તને કુકડા. ૬૧

મિત્રના પૂર્વપત્ર વિષે.

મિત્રતણો પત્ર જ્યારે તત્ર થકી આવ આવી,
પ્રાપ્ત થતો મને પ્રેમ પૂરણુ મણુકનો;
વાંચી વાંચી વાણું વળી વાંચવાની વૃત્તિ થાય,
અતિશય એવી અર્થ રચના અથાકનો;
દોસ્તી ચિત્ર દેખરેખ, તેમાં નહોં મીત મેખ,
લાયક છે લેખ જાણું પ્રેમના પવિપાકનો;
લખ સંકેધાય નહોં, તથા તજ્યો જય નહી,
અક્ષિકાની આગળથી કાગળ કિન્વાડનો. ૬૨

હવે પત્રની નિરાશા વિષે.

પીંપળા પ્રતિઉક્તિ.—દોહરો.

ખામોશ પત્રા પિંપળા, નહોં તું યદ્યપ નિરાશ;
મિત્ર જતાં મારે થયો, પ્રાંત પાનખર માસ. ૬૪

કમળ પ્રતિઉક્તિ.

અરે કમળ કરગાય ઠાં, ગગશે કાલે મિત્ર;
મિત્ર મળણુ આશા મટી, દુઃખ મુજ દેખી વિચિ.

ઈંદ્રવિજય છંદ. ૧૬

ચાતકતું ચિદ આતકમાં અમરોરક કામ;
ફાગટ તું ફરિયાદ કરે પણુ એ પતરામ. ૧૭

સંભળનાર ગયો સટ્ટી પગમાં પામી નાચ,
દુઃખ મહોદલપત કહે ભલો અલ્પ શ્રીમંત; ૧૮

કરે, કશિ શીતગતાવંત. ૧૯

૧ અર્થ, અંગના, જરા એવી જો જાણ;
હતો. ૨ જે અટકાવના, પડે જોઈએ પ્રાણ. ૨૦

૧ વૈરાગ્યની. ૨ ખલેન; ૩ પાતળું. ૪ કમળ.

ઉત્તમ સૌથી આજ છે, દુનિયાં મધ્યે દામઃ
જેની ગઠિ દામ તે, ડાહ્યો દલપતરામ. ૨૧
સર્વ થકી શ્રીમંત કહી, કોષ થયો કુંભાર;
ખરં ઉપર અંખાડી, શુભ લાગે નહિ લગાર. ૨૨

મોટા માણસ વિષે.

ઉપનિવિ વૃત્ત.

મોટાતણાં પેટ સદૈવ મોટાં, છોટાતણાં પેટ સદૈવ છોટાં;
વર્ષાદને ગાળ જનો લણેછે, તથાપિ તે કયાં કહીયે ગણેછે. ૧

દોહરો.

વર્ષામાં નોંધ વિચારીને, ખોલો એક ખોસાય;
મોટા માટે મોભમાં, ઘણા ખોલા ઘોચાય. ૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

મારોંકુટી અકચૂર કરી, લલરાવીએ ભૂકોં મરી મર્યાની;
મિશ્રિતખારતણુંજળછાટીં, પીડા કરી વેલણુથી વણવાની;
અંતર છેદ કરી ઉચકી, તળીંયે વર્ણોં તેલ વિષે તપતાની;
તોપણુપડંજળ્યાપપ્રકૃસિત, વિશ્વ વિષે જુઓરીત વડાની. ૩

દોહરા—વ્યાધાત અલંકાર.

દાસી સાકર ખાંડતાં, કયોં ન ઝીણો જેર;
રાયે સાકર ગાંગડા, ચવરાળ્યા પાશેર.
મયાંદે મોટા રહે, નહાનાનો ન ઠરાવ; બુતો,
સમુદ્ર હદ તોડે નહિ, તોડે નહીં તળા. ૧૧

મનહર છંદ. કીલથી,

તાણુતાં તણાય નહિ તાણુનાર તાણી
તે તો ધર્મ કુસંધી ધધામાં કે ધધરાજ ૧૨
ઉત્તમ મધ્યમ સર્વ એકદુન કુટી મારે; પી,
એતો ગુણુ અવિચકી પ્રાણી કે. પરાળમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ મળ્યાં અલગ અલગ કરે; ૧૩
એતો ગુણુ મહા મતિમાન કે મરાળમાં;
જાંચી ગતિ ચઢે ને ચઢાવે દલપત કહે,
એતો ગુણુ વડો વડા લોક કે વરાળમાં.

૧ ગાડાને ધોસરા તરફ ઝાઝો ભાર થાય તે ધ. ૧૪
અને પાછળ ઝાઝો ભાર થાય, તેને ઉવાળ કહે છે.

દોહરા.

છોટા જનને આશ્વરે, નભે ન મોટા કામ;
હાથી નાની હોડીયે, તરત કુખાવે રોતાય. ૭
મોટાના આશ્રય વડે, કરી શકે સહ કામ;
પથરા પણ પાણી પરે, તથા રામને નામ. ૮
મોટાના આશ્રિત જનો, વગર ઉલ્લસે ખામ;
પવન ખાય વણુ પંખવે, જે પર્વત પર જામ. ૯
મોટા જન જેની તરફ, ચઢતી તેની થાય;
સર્વ તરફતું ચંપતું, જાંચુ શિંગ જળાય. ૧૦
મોટાને સૌ માગ દે, જુઓ જગતનો ચાલ;
જહાજ મોટાં જાણે, મણુ અગણિત લે માલ. ૧૧
તજ પ્રતિજ્ઞા ચક્ર ધરી, કરી હરિયે વઢવાડ;
કોષ ગરોળ એવું કરે, લોકો કહે લખાડ. ૧૨
છોટાને લાંછન ચડે, મોટાને ન લગાર;
પાંચ પતિ પણ દુપદી, સતીશિરોમણી સાર. ૧૩
મોટા ચાહે તે કરે, ન ગણે જગ ઉપહામ;
વર્ષા જગ પાલન કરે, કદી કરે રણુ. ૧૪
મોટા શિર મોટાની કરશે કવિયોના,
પીધો સિંધુ હવે સતકાર,
ઉમરે ચારણુ લાટના ચોપડાં નોંધ, ૧૫
શોધો લેશે કાણુ સાર. ૧૬
મુલક મુલકમાં મુસાફરી કરતાં,
કોધો હશે જ્યાં મુકામ;
સારો સારો કોં સંભારતાં હશે,
ત્યાંનાં મનુષ્ય તમામ. ૧૭
ઓ પ્રભુ, આપ નો એવાંજ આપજે,
શાણુ દસ સરદાર;
એજ અમારી અરજ અંતરમાં,
ધારજે જગદાધાર. ૧૮
તુજને ગમ્યું તે ખરું પ્રભુ તેમાં,
નથી અમારો ઉપાય;
અત હિતકારી જવાથી અમારું,
અંતર અતિ અકર્ણાય. ૧૯
ખણુ ઉપયોગીને બેલાવી લીધો,
ઘણીયે પોતાને ધામ;
લેખ એના દનિહાસનો લખના,
રાખ્યો દલપતનોમ. ૨૦

ફારવસ ચિરહ પ્રકરણ સમાપ્ત.

રાજ વીધે.

દાહુરા દ્વિઅર્થી.

કરિયે વાત ૧૦ કારમી, રે નરપતિ પાસ;
એમ ન સમજે એહનો, નિશ્ચે ચાપ વિનાશ. ૧
હાકમનો કે હરિતણો, હુકમ થયે જવું હોય;
અગચલુની અપશુકનની, તદ્દમાં આવે તોય. ૨
નારી નરપતિ અમિનો, અતિ પ્રસંગ દુઃખ મૂળ;
ને રહીએ અજગા અતી, લાલ નાહિ બિલકુલ. ૩
આપ બરાબર તો કરે, રીઝે ને દિવરામ;
દિનકર દત્ત પ્રકાશથી, શશિ રવિ જોડ જણાય. ૪

દ્વિઅર્થી.

છવન જેથી કરવડે, જગમાં જગદેવ;
આપે ઉદારતા ધરી, તે છે રૂડી દેવ. ૫
ગોપણુ પોપણુ તજે, રાજ કે રવિદેવ;
જો પી, ત્યાગે મુખ તત્તળેવ. ૬

રૂપેઆના જેવું રૂડું રૂડું આવે;

તળય. ૭

તું કર પર ઉપકાર, તુંજ પર પ્રાણુ ત-
તું જોલવતો આગ, તુંજ બહુ દેશ દઝાવે;
તુંજ મેળાવે માન, તુંજ અપમાન અપાવે;
તું રક્ષણ કરનાર, તુંજ કદી શીશ કપાવે;

અવશ્ય પશુ તુંજમાં અતિલજા, ધિરશુભના પશુ થોડા;

કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોડા. ૧

તુંજ સજાવે સ્નેહ, નેહ વર્ણો તું તોડાવે;
તુંથી થાય સલાહ, ફેરવી તું દોડાવે;
તું ઉપજાવે દરખ, શોક લખતાં નદિ લેખું;
તુંજમાં સધળાં મુખ, દુઃખ પશુ તુંજમાં દેખું;

બહુ રાજ રિદિ તુંજમાં રહે, જડેરમની ને કડા;

કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોડા. ૨

મર્થો હીરા તુંજમાંદિ, મહા રસ મીઠા મેવા;
હાથી, થોડા, હેમ, પદા થ તુંજમાં તેવા;
પુત્ર, પ્રિયા, પરિવાર, દેખતાં તુંજમાં દીકા;
માન તાન રંગ રાગ, પાનનાં તુંજમાં પીકા;

તું સિદ્ધ સુખ સંસારમાં, બિન્ન બચારા બોદરા;

કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોડા. ૩

૧ પાનના-પીવાના.

તજ કોલ આ બોધ શીખો મુરીતિ;

સદા સ્નેહ રાખી શુભો રાજનીતિ, ૧૦

દાહુરા.

પિતા જેમ નિજ પુત્રની, સદા કરે સંભાળ;
કરેણા કરો તેમજ કરે, પ્રભતણી ભૂપાળ. ૧૩
આળ પ્રજા અવશ્ય કરે, રહે ન સમજુ રાય;
ચાપ સપૂત કપૂત પશુ, માત કુમાત ન ચાપ. ૧૪
નૃપને ખ્યારી સો પ્રજા, દિવમાં દલપતરામ;
પશુ તોડરી કરનાર લે, અભિનાશિત ઇનામ. ૧૫
લાયક જેવા લોકથી, પૂરણ બાંધી પ્રીત;
મહીપતિયે મળવું સદા, રાખી રૂડી રીત. ૧૬
કદી પ્રવાસ કરે નહિ, હોય આળસુ રાય;
જંગલમાંનું ઝાડવું, ઉગે ત્યાંજ મુકાળ. ૧૭

મનહર છંદ.

જોલતાં બહુ બહુ વિચારી જોલ જોલવો જે,
જોલવો તે જોલ પરિપૂર્ણ પણે પાળવો;
જેણી ખચીત ચીત પ્રજાની પતીત તુરે,
તેવો જે કુચાલ હાલ દાલ તે તો ટાળવો;
પામે ન પ્રવેશ લેશ દેશમાં અસાયવટ,
સાયવટનો ખમ્મનો સદેવ સંભાળવો;
રાજનીતિ તણી રીતિ કહે દલપતરામ,
ત્યતે જરૂર ઉર છવ જેમ જળવો. ૧૮

કાલ સમાન તો મંત્રીરતનો શુભ હોય,
લણી મી જતની ન છડે છલકાવે;
મનસુખા મેહરી સર્વની સંભાળ રાખે,
અજ્યિતો પળકેધે ખૂબ ખાણું ખાળે;
બહુ લક્ષ્મી સંસાર નિપુણ નરેશ હોય,
જેનાં જોતની કરે, બુલથી ભમાળે;
જેણે શુભ ઉલટાની, કાલી કદાચને, ૧૯
જરૂર તે ન્હાના બાળની રમત નથી,
બચાં મી શું કહું રામના શુભ ગાળે;
પેસાને દોડવું કે ખેલવું ખાંમ ઉપર,
પેસાને કાણુ નટની નટાળે;
રાવણ સહિનાં મન સર્વેમાં સાચાસી લેલી,
અરે મુચકેલ પૃથિવીપતિ પંકાળે;
દહુ શુભ હોય તેજ થોડા રાજ આસનને,
આ એથી ઉલટાની કાલી કદાચને. ૨૦

પના ચણી પરીક્ષા કરી જાણે પોને.

દોહરો.

પુંછ નહીં પાણુ પથુ, નિરૂપયોગી તરે રૂપ;
નહિ ચણુતરના કામનો, પત્થર ચલણુયો ભૂપ. ૬
કુરાજમાં જઈ કાન કવિ, લેશ ન પામ્યો માન;
ઉતરવાને તવ મળ્યું, મકાન કે દુકાન, ૭

મનંદુર છંદ.

ધ્યાન તો વિધાનના રવિધાનતું પ્રધાન ધરે,
કાણુ પ્રભુ ધ્યાનના વિધાન મધ્ય ધ્યાન દે;
મહા અભિમાન ભર્યા માનવી સમાન સર્વ,
કાણુ મતિમાનને ત્યાં માનવીમાં માન દે;
દાનને નાદાન લેવા દાન ને નિદાન દોડે,
કાણુ ત્યાં વિદ્વાનને મેદાન પડી દાન દે;
એકાનના મકાનમાં છ કાનતું રકાન ને ત્યાં,
કાણુ કવિ કાનને મકાન કે દુકાન દે. ૮

દોહરો.

વિમ્બ ખરો તે જાણિયે, જે વિદ્યા ભરપૂર;
તેમ હોય ક્ષત્રિય ખરો, દાનશર રણશર. ૯

શૂરવીર છત્રીશી.

કુંડળિયા છંદ.

અળ હિપર પીઝા પડે, ચડે શત્રુ ચોપાસ;
શરવીર હીમત સજે, તજે મરણુનો તાસ;
તજે મરણુનો તાસ, વાસના તજે વપૂતી;
મંડે ધરો મરદામો, રગડવા ફાળ રિપૂતી;
દાણે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર;
તનને સમજે તુછ, પડે ત્યાં પીઝા અળપર. ૧
સામા શત્રુ સહસ્ર ને, હોય એકલો આર્ય;
હીમત છોડી હઠે નહીં, જે જેને શિર છાપ;
છે જેને શિર છાપ; બોલે નહિ બહુની બોલિ;
મારો શત્રુને મરે, ફરે નહિ ગાઠે શીકિ;
દાણે દલપતરામ, કહે નહિ શબ્દ નકામા;
ડરે નહીં દિશમાંહિ, શત્રુ બહુ દેખી સામા. ૨
લલ હાથ હીમતલણી, હાંજર તે હથિયાર;
તથા નિરાશા તનનણી, બખતર તે બહુસાર;

૧ નિધાન-અખતો. ૨ વિધાન-અરવાની રીત.

૩ કાનના-કાકાર કાનાછના દરખાસ્તમાં ત્રણ
ધ્વાનની મંજુરીથી મેમાનને ખાતરું મળતું હતું.

બખતર તે બહુસાર, અન્ય નહિ બખતર એવાં;
ખીજાં બખતર બધાં જીવતોની કાંચળી જેવાં,
દાણે દલપતરામ, મરણુ ખેંચીલે માથે;
પકડે રૂડી પેર, લલ હીમતની હાથે. ૩

તન જોરાવર જોઈને, નહિ જોરાવર જાણુ;
મન જોરાવર જોઈતું, ભડ નર ભલો પ્રમાણુ;
ભડ નર ભલો પ્રમાણુ, મરણુયો યજ્ઞને મંડે;
ભૂલી શરીરતું ભાન, ખૂબ રીપુ-દળને ખંડે;
દાણે દલપતરામ, જીવો બળવાન જનાવર;
વદિયે નહિ શરવીર, જોઈને તન જોરાવર. ૪

અળ અર્થ લડતાં પડે, પળમાં જેતા પ્રાણુ;
ધન્ય પિતા માતા અને, જન્મ્યો ધન્ય સુખણુ;
જન્મ્યો ધન્ય સુખણુ, વિશ્વજન વિવિધ વખાણુ;
રિંછે જગતનો રાય, ફરે નિભય ટેકાણુ;
દાણે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભુ પમાડે;
જે જગમાં જન કોઈ, અળ અરથે તન પાડે. ૫

અળ હિપર પીઝા પડે, જીવે મરદ યજ્ઞ જેહ;
મરણુ યજ્ઞી મનમાં ડરે, તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ;
તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ, મરદ નહિ માદા જાણુ;
નહિ મોહાપર મૂછ પુંછડું એજ પ્રમાણુ;
દાણે દલપતરામ, પુરૂષ ધડોથો પથુ ધડતાં;
ધરમાં પેસે ધડ, અળપર પીઝા પડતાં. ૬

મરવું માથે મનુપને, અવશ્ય એકજ વાર;
નહિ છોડે તે નાસતાં, કરતાં કોટિ પ્રકાર;
કરતાં કોટિ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉગરીયે;
સનમુખ યજ્ઞ શામદ, મરદ યજ્ઞને નહિ મરીયે.

દાણે દલપતરામ, સુજશ મેળવીયે સાથે;
અવશ્ય એકજ વાર; મરણુ માનવીને માથે, ૭

મરવાયી મનમાં ડરે, ફરે જિગ્યાના કોડ;
અર્થ નહીં એકે મરે, ખરેખરી તે ખોડ;
ખરેખરી તે ખોડ, હોડ કરતાં તે હારે,
વિદેશમાં વિચરી, કેમ કરો કીર્તિ વધારે;
દાણે દલપતરામ, દુઃખ ન હોડે ડરવાયી;
કથું બને નહિ કામ, બોલે મનમાં મરવાયી. ૮

પગલે પગલે પ્રાણીને, માથે વળગ્યું મોત;
મૃતો ભેડાં સોડતાં, સદા મરણુ લખસોત;
સદા મરણુ બપસોત, સંરેષ અમની ધર માંહી;
ડરાયે તો દિસી કોઈ, કેમ જઈ થકિયે ક્યાંહી;
દાણે દલપતરામ, જીવ જોતામાં દગ લે;
મરણુતણો લાગ ચડા, પ્રાણીને પગલે પગલે. ૯

ધરમાં ખેડે ધર પડે, વાટે કાટે જ્ઞાન;
 કુવા ઉપર જમ ક્રેમ ડરી, ભરોયે નીર નિદાન;
 ભરિયે નીર નિદાન, મરણથી ને મન ડરીયે;
 પડતાં જાણે પ્રાણ, વાહને ક્રેમ વિચરીયે;
 દાખે દક્ષપતરામ, વહાણુ ખૂડે સાગરમાં;
 ડરી ક્યાં જઈયે દૂર, પડે ધર ખેડે ધરમાં. ૧૦
 પાપીને તો પિંડ નિજ, તજતાં ઉપજે ત્રાસ;
 પુણ્યશાળીને પ્રભુ સમીપ, વસવો છે જમ વાસ;
 વસવો છે જમ વાસ, મરણથી મન ન જગાડે;
 ગાજરની પિપુડી વાગો ત્યાં સુધી વગાડે;
 દાખે દક્ષપતરામ, લેવું જર રજ આપીને;
 તેને શેનો ત્રાસ, ત્રાસ પૂરો પાપીને. ૧૧

રોજે રોક અન્નને ચડે, લડે લખને લાગ;
 નિપુણપર તૂટી પડે, પાછો ન ધરે પાગ;
 પાછો ન ધરે પાગ, માવ વાગે વટમાંહી;
 એકે સોગણું નર, કરે નહિ ચિંતા કાંઈ;
 એ દક્ષપતરામ શરીરમાં ધાવ ન સાલે;
 મદદ વાધે ઉમંગ, રોક અન્નને ચડી ચાલે. ૧૨
 શુશિંગાનો રવ શુણી, ચડે શરીરે શર;
 મંદુરાગ શુણિ સોગણું, નરતન ઉપજે નર;
 રતન ઉપજે નર, ડરે નામરદ નહારા;
 ચરધર ધૂળે રચૂળ, ગણે ગઈ તે પોળારા;
 દાખે દક્ષપતરામ, શર તે કહોયે શાનો;
 હરખ ન ઉપજ્યો હોય, શુણી રવ રચુશિંગાનો. ૧૩

તોપતણા ત્યાં તે સમે, લલા લાડાકા યાય,
 ગડકડક ગોળા ગડગડે, ધણુક લોક ધવાય;
 ધણુક લોક ધવાય, કુધિરના ચાલે રેલા;
 ખંરાખરીનો ખેલ, રયે ગળિયા અવગેલા;
 દાખે દક્ષપતરામ, ઝડપથી કરે ઝડાકા;
 ખોંદે નહીં ગળવાન, તોપના શુણી તડાકા. ૧૪
 ભાલા ચળકે લલકથી, ગાણુ ગણિ ગની હોય;
 કાપાકાપી કપ કરે, ત્રાસ ન ઉપજે તોય;
 ત્રાસ ન ઉપજે તોય, દિવસ લેખાનો લેખે;
 દુકદુક યમ પડે, દેહને વણવત દેખે;
 દાખે દક્ષપતરામ, મરદ સાચા સતવાચા;
 લડે પામે હરણ, લલકતા દેખી લાલા. ૧૫
 માયા રખડે મરદનાં, લાચા પશુ ચૂસાદિ;
 પડ્યા અશ્વ ત્યાં તરફડે, ભુલ્લેજ છે ત્યાંદિ;
 ભુલ્લેજ છે ત્યાંદિ, તપાદર ગુણિ લારે;

ખળવંતા બહાદર, તથાપિ જરી ન ત્રાસે;
 દાખે દક્ષપતરામ, ખડગની ધારા ખખડે;
 અગ્નિપ્રાણુ ઉછળે, મરદનાં માયા રખડે. ૧૬
 ખૂંદે ખીજ વાત નહિ, ધણું રયે ધમસાન;
 વેરીકરો વાવડો, તે લેવાનું તાન;
 તે લેવાનું તાન, લાન તનથી તે જૂલે;
 વેરી વખાણુ ધાવ, ફરી પોતે નહિ ફૂલે;
 દાખે દક્ષપતરામ, વિનામાયે ધડ ઝુલે;
 ધીંગાણું ન ધરાય, વાત ખીજ નહિ ખૂલે. ૧૭

સાચો શરો તો કરે, અતુલણો શિકાર;
 કદી ન ડાસે દેડકાં, જન કહેશે જખમાર;
 જન કહેશે જખમાર, શરપણું તેમાં દાનું;
 હણે વેરી કે વાધ, મરદ તો તેને માનું;
 દાખે, દક્ષપતરામ, શરીરને હણે તમાચો;
 કદિયે હલકું કામ, કરે નહિ શરો સાચો. ૧૮

સાચા શરો ભુધ સમે, હરખે હમડા મહિ;
 કાયા માયા કામની, યાદ કરે નહિ કહિ;
 યાદ કરે નહિ કહિ, પુત્ર પરિવાર વિસારે;
 પૂછે નહિ પરિણામ, મરણિયો ધમને મારે;
 દાખે દક્ષપતરામ, ડરે દિલ દાયર કાયા;
 મંડે યમ ઉન્મત્ત, હોય જે શરો સાચા. ૧૯

શર જન સંગ્રામમાં, ચડે હરખ ભર ચિત્ત;
 રાજ સાજ સુખ સાહેળી, તે ઉપર નહિ પ્રીત;
 તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાહે ધર મેલી;
 તણુજ તણુજ તજે, તજે ખ્યારી પરણેલી;
 દાખે દક્ષપતરામ, પ્રમાણિક કદિયે પૂરા;
 માયા મમતા તજ, ચડે મંત્રામે ગરા. ૨૦

ખોલે મોટા ખોલ નહિ, ધરમાં વડણી પાસ;
 ન્યાં નિકળે તરવાર ત્યાં, ચડે તજને ત્રાસ;
 ચડે તજને ત્રાસ, વીર દાક્ષિ ન્યાં વાગે;
 ખટુ વૃધવે ગાણ, લાલે પણુ ડરી ન લાગે;
 દાખે દક્ષપતરામ, ખડગ લીમનથી ખોલે;
 નવ ભુગ રાખે નામ, ખોલ મોટા નવ ખોલે. ૨૧

નરમ ખોલ ખોલે નહીં, પરમ પ્રાદ શુરવીર;
 ચરમ હાડ મોતા તજે, ધરમ ધુરધર ધીર;
 ધરમ ધુરધર ધીર, કરમ અદ્ભુત કરનાર;
 હરમ તજ રિપુમાર, મરમ લોટે લખનાર;
 દાખે દક્ષપતરામ, મરમ સમજે મનમાંદી;
 લાગે જેથી લીરમ, નરમ પ્રાપ્ત ખોલે નહી. ૨૨

મરવાનું મનમાં ધરી, પ્રેમી બુદ્ધમાં જાય;
હાય અધિક એ એકતા, ધર યાગ નહિ થાય,
થિર યાગ મન નહિ થાય, આપ જળથી તે બુઝે;
અન્ય કોઇની આશ, રાખી રહે ન સૂઝે;
દાખે દલપતરામ, કામ ધારે કરવાનું;
કરતાં પ્રથમ પ્રયાણ, ધરે મનમાં મરવાનું. ૨૩

તપ્કર ભય તેને નહીં, જર નહિ જેની પાસ;
જિવતર આશા જે તજે, તો રિપુનો શો ત્રાસ;
તો રિપુનો શો ત્રાસ, રૂઝમાં તે નર રાખે;
મરન પડી મેદાન, શત્રુ શિરપર ધા નાખે;
દાખે દલપતરામ, ન લે દિવ ડર લશ્કરનો,
જર નહિ જેની પાસ, ત્રાસ તો શો તસ્કરનો. ૨૪
લગ્ન સમે લડવાતણો, પડે કાન પોદાર;
લગ્ન તણ લડવા ચડે, તે શરા સરદાર;
તે શરા સરદાર, પરમ ખુશી તેમાં પામે;
જાણે જીવતર સફળ, જગતમાં જશ બહુ જામે;
દાખે દલપતરામ, કરે લુપ્ત દોડે દોડે;
મગ્ન થઈ મનમાંહિ, લગ્ન તણ લડવા દોડે. ૨૫

વિવાહના મંડપ વિષે, વાનિતા કરે વિનોદ;
શરવીર સંગ્રામસૂ, પેળી ધરે પ્રમોદ,
પેળી ધરે પ્રમોદ, કરી કેસરિયા વાધા;
શત્રુ સેનની મધ્ય, અડગ થઈ પેસે આધા;
દાખે દલપતરામ, રગતતો રંગજા ચાહે;
જેની બુદ્ધમાં પ્રીત, પ્રીત નહિ એવી વિવાહે. ૨૬
સારાંશ.

લડો લડાઈ લશ્કર દઈ, દુરચુરુ શત્રુ સાથ;
કામ કોષ મદ લોભ રિપુ, હરાવી કરી લો હાથ.
હરાવી કરી લો હાથ, કષ્ટ બહુ તે કરનારા;
ગિજ શત્રુ આપણ, વગર ભારે મરનારા;
દાખે દલપતરામ, ચતુર નર કરો ચક્રાધ;
કામ કોષ રિપુનાથ, લશ્કર લડો લડાઈ. ૨૭
મરે મંડો બુદ્ધમાં, પાછી ન ધરો પત્ની;
જીતો તો જમીનથી, મોજ મજે મનમાં.
મોજ મજે મનમાં, હુશુ તે ધણીનું ખાત;
કરવું નિમક હતાન, શત્રુની લડી લડાઈ;
દાખે દલપતરામ, ન ગણુગો ગિજમાં દરદો;
હીમત રાખી હમેથ, બુદ્ધમાં મંડો મરદો. ૨૮
મરે મ.થે સર્વને, મરવાનું તો છેજ;
પદ પરમાર્ય કંટણે, મરવું ઉત્તમ એજ;

મરવું ઉત્તમ એજ, સફળ સંસાર સંભારે;
વાહ વાહ કહિ વિથ, અહોનિશ કીર્તિ ઉચારે.
દાખે દલપતરામ, મોલીને પાળો ખરદો;
મરવાનું તો છેજ, સર્વને માથે મરદો. ૨૯

મરે સંકટ સહન કરી, કરો લોક હિત કામ;
આજ ભોગવો આપણ, પણ જશ છે પરિણામ;
પણ જશ છે પરિણામ, પ્રભુ અતિ પ્રસન્ન થાશે;
ઉત્તમ આ જગમાંહિ, લેખ ઇતિહાસ લખાશે,
દાખે દલપતરામ, ધરાપરા મસ્તક ધરદો;
કરો લોકહિત કામ, સકલ કરી સંકટ મરદો. ૩૦

શરજન સંકટચક્રી, હરબડી તજે ન હામ;
સંકટચક્રી સદા ડરે, તે શું કરશે કામ,
તે શું કરશે કામ, સમય પેસે સંતાઈ;
મડદા જેવો મદદ, નહી જે શર સિપાઈ;
દાખે દલપતરામ, પુરુષ જે બકાદુર પૂરા;
કરતાં પરહિત કામ, ગણે નહિ સંકટ શરા.

શરપણું નહિ શરીરમાં, પુરુષાકાર પ્રમાણ;
તે માટીનાં પૂતળાં, જીવ વિનાનાં જાણ,
જીવ વિનાનાં જાણ, આણ ધરી ધમણની પેઠે;
આયુષ પુરે કરે, ધેર સતે કે મેઠે;
દાખે દલપતરામ, ધિક નર તનુ ધરી રે;
મરદ માનિયે કેમ, શરપણું નહીં શરીરે.

કરે હામનાં કામ તે, શરવીર કહેવાય;
જર ખરવી જશ મેળવે, કે દુર દેશે જામ.
દુર દેશે જામ, હુનર શીખે કીમતથી;
પરહિત કાળે પ્રાણ, તજે વળી વણ કીમતથી,
દાખે દલપતરામ, પ્રભુ ભજી પાદ પડે તે;
શરવીર કહેવાય, હામનાં કામ કરે તે. ૩૩

કામની કહેછે કંથને, શત્રુ ચડ્યો ધરી દેપ;
પેહેર ચણિયો કાંચળી, પછી ધર ખૂણે પેથ;
પછી ધર ખૂણે પેથ, વેથ બહુ વનિતાનો,
જઈ હું જીતું જંગ, જમાવું જશ જનિતાનો;
દાખે દલપતરામ, રૂઝે મુજ હીમત રહે છે;
તું માદા હું મરદ, કંથને કામની કહે છે. ૩૪

પ્રથમ ચક્રી આગળ પડી, પછી મનમાં પરતાય;
ઉમ્મ બ્રજ એતો થયો, નર તે બહુ નિંદાય.
નર તે બહુ નિંદાય, વિચારી કારજ કરવું;
ક્યાં પછી શુભ કામ, કેદી દિલમાં નહિ ડરવું;
દાખે દલપતરામ, પડે પીડા બહુ ગમથી;
તે પશુ તણે ત્રાસ, પડી વ્યાજન પશ્યમથી. ૩૫

અધિક વિચારી આપ બળ, કરીયે મોટું કામ;
પણ આશા ધરી પારકી, હિયે ન ધરીયે હામ.
હિયે ન ધરીયે હામ, બોલનારા બહુ મળશે;
પણ ન્યાં સંકટ પડે, બધી જવા બળભરશે.
દાખે દક્ષપતરામ, શિખામણ શુશુને સારી;
કરને મોટું કામ, અધિક બળ આપ વિચારી. ૨૬

હિંમત વિષે—દાહુરા.

હિંમત નરમાં હોય તો, આણે દુઃખનો અંત;
યાય પ્રસિદ્ધિ પૃથ્વીમાં, વળી યાય ધનવંત. ૧

મનહર છંદ.

હિમત જે હોય તો હરેક કામ કરી શકે,
હિમતથી વાઘ વડા હાથીને વિદારે છે;
હિમતથી નારી પણ હથિયાર દાપ થકી,
મહાવન માંહી મોટા મરદને મારે છે;
હિમતથી બૃત પ્રેતતણો ભય ભાગી જાય,
હિમતથી મણીધર દાથમાંહી વારે છે;
હિમત જે હોય માંહિ હોય દક્ષપત કહે,
ઝૂડતાને ગાંધે થકી તરે અને તારે છે. ૨

દાહુરા.

છેક ટેક નહિ ઊડીયે, આવે કશું અતેક;
વાળી માંક વિવેચી, જો સાચવિયે એક. ૩

ઇંદ્રવજ્ર પૃત્ત.

વાંછી સૌંધી જે મન ગાંધવાળે, તેતો પડેછે કળ જેમ તાળે;
કુંડી વિના મસ્તક કાઢ કુટે, છોડાવતાં જોરથી તે ન છુટે. ૪

ઉધેંદ્રવજ્ર પૃત્ત.

જુલાવવા વાત વિલીપણુને, પડાવવા રામ સખાપણુને
અધર્મિયેઅકલ્લ ઉર્ધ્વાંગી, આપાર્પી પાપીનશતોતયાપિ.

મનહર છંદ.

પ્રભાકરને પ્રતિજ્ઞા પ્રમા પુરી પાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પોતે પ્રભા પૂરી પાડે છે;
પાવસ તે પ્રતિજ્ઞા છે પાણી પહોચાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પાણી પોતે પહોચાડે છે;

પાળવિના પાણી ભરપૂર રાખી પ્રતિજ્ઞાથી,
સાગર સદૈવ જુઓ સ્વસ્થળ સીમાડે છે;
પ્રતિજ્ઞાનો પ્રતિજ્ઞા દેખો દક્ષપત કહે,
દુનિયાંને દિલમાંહી દિવાસો દેખાડે છે. ૬

દાહુરા.

જેણે જોયાં જુદા બહુ, શિશુથી શું ડર ખાય;
જે શિર નોખત ગડગડે, યાળી પિરે શું ધાય. ૭
પરાક્રમી પરાક્રમ કરે, જો ઉશ્કેરણ ધાય;
કમાન ઉશ્કેરે તદા, તીરે દૂર જતાય. ૮

માલિની પૃત્ત.

તરણુ જીવતિ જોડે, ડાચી વિસ્તાર વાળી,
પરમ હરખ પામે, પુત્ર પૌત્રાદિ જાળી;
તરણુ સુઝટ રોળીમાં મળી એક કામે,
રણુ વિજયિ ઝડો કેમ સંજ્ઞમ પામે. ૯

દાહુરા.

વધે પલકમાં વાદળી, લાગે પ્રથમ લગાર;
તેમ પરાક્રમી પુરુષને, વધતાં શ્રેની વાર. ૧૦
જન્મ ધરે જ્યાં મડન જન, ગણાય ઉત્તમ ગામ;
સ્નેહ સહિત સંસારી સૌ, નિત્ય સંભારે નામ. ૧૧
ધન્ય ધન્ય તે ગામને, ધન્ય વર્ષ તે વાર;
ઉત્તમ જનતા જન્મથી, સંભારે સંસાર. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ન્યાં પ્રગટ્યો નપરાકર્મી પુરુષ, તેપુરમાંહિ ખરેખરોખામી;
તે જીવતીનું વૃથા મત ધવન, જે કુળ દીપક પુત્ર ન પામી;
જે ઘડીમાં શુભ કામ બન્યું નહિ, તેઘડી તેદિયેજ નદામી;
પિંડ વૃથા દક્ષપત કહે, રહે અંતર જોનદિયાંતરભામી. ૧૩

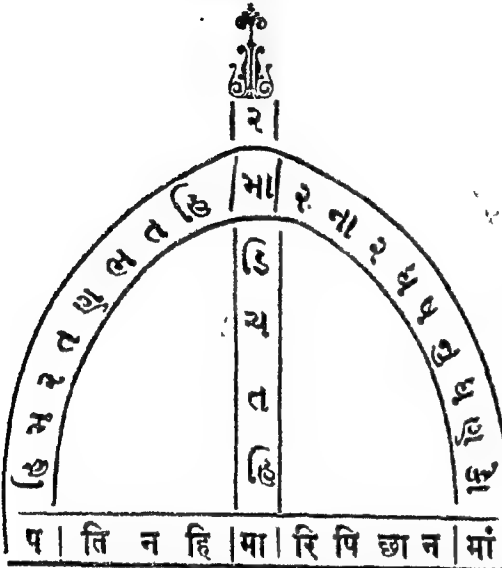
દાહુરા.

શીખ્યા વિના ન આવડે, કુળ ધંધાનું કામ;
રાજનીતિ પણ વજ્રજ ભણે, હિમે ન દાઢ કામ. ૧૪
તે માટે ભણતર બણે, રૂઝ રાજકુમાર;
તોજ સલાવી જાણશે, આપ તણી અધિકાર. ૧૫

રાજવિદ્યાભ્યાસ.

ધનુષબંધ.

આ દોહરો આખો ચિત્રેશ્વર ધનુષમાંથી વંચાય છે.

દોહરો.

પતિ નહિ મારિ પિછાનમાં, કાણુ ધનુષ ધરનાર;
માહિત ભણતર મહીપતિ, નહિ માહિત ચડિમાર. ૧

અર્થ.

એક સ્ત્રીએ કાષ્ટ તીર કામદાવાળા પુરુષને દીડો
ત્યારે પેતાના પતિને પુછ્યું કે, ઓ પતિ ! મારી
પીછાનમાં નથી, કે એ ધનુષ ધરનાર કાણુ છે? જ-
વાબ દીધો કે, ભણતરમાં માહેર હોય તો રાજ અને
નહિ માહેર હોય તો ચડિમાર.

દોહરા.

શીશ્વનાર્મો જમદીયને, એ આશીશ લહીશ;
ભણે મહોશ્વ આ દેશના, મોટા શુણુ માનીશ. ૧
જે પ્રભુએ સહિ જીવને, આપ્યા શુણુ દષ્ટ એક;
અધિક મનુષમાં આપિમાં, વિદ્યા કળા વિવેક. ૨
તે પ્રભુની કરી પ્રાર્થના, માણું તેની પાસ;
દિન દિન રાજ રંકને, વધતો વિદ્યાભ્યાસ. ૩
આ અવસર આ દેશના, ધનવંતા જે લોક;
જાણે છે ભણુવાતણી, કરવી મહેનત દોહ. ૪

તે માટે મહેનત કરી, ભણે ન વિદ્યા ભૂપ;
રૈયત ૧ પરતામે યવા, ચિતમાં ચાહે ચૂપ. ૫
ભૂપતિના પરધાન પણુ ધ્રુવે આઠો જામ;
વિદ્યા ભૂપ ભણે નહીં થાય અમારું કામ. ૬
તે દેખી મન માહરું, અતિશય ધરે ઉતાપ;
જો જગપતિ કરુણા દરે, ટળે સરવ સંતાપ. ૭
ભાણું ભાષણુ તે વિષે, સુણુજો સ્નેહ સહિત;
જેથી તમને ઉપજે, પઢવા ઉપર પ્રીત. ૮
મહેતાજ એક ગામના, નામે વિદ્યારામ;
વર્તમાન પરદેશનું, વાંચી થયો વિરામ. ૯
શુણી સુધારો દેશનો, અચરજ પામ્યો એક;
કળા કુશળતા કાયદા, નવિન તરેહના તેહ. ૧૦
મંડળીઓ મોટી રચે, મોટા મળી ગૃહસ્થ;
કરે ઉપાય અનેક વિધ, સુધરે દેશ સમસ્ત. ૧૧
અધિપતિ પણુ અધિકું ભણી, પામે જુદી વિશાળ;
ભણુવા જન વૃદ્ધમાળને, શાળા અને નિશાળ. ૧૨
એ વગેરે વાંચી કરી, અંતર થયો ઉદાસ;
ભૂપ ભણેલ ન આપણો, કહીં નાંખે વિશ્વાસ. ૧૩
નાય નપુંસક જેહતો, તે નારી દુઃખો યામ;
જહાં ભણેલ ન ભૂપતિ, તેની પ્રજા પિડાય. ૧૪

ભુજંગી છંદ.

કહાં જૈ કહું વાત આ દુઃખ કરી,
ભણેલા વિના ભૂપ કેવી કચેરી;
મળી મંડળી વાનરા જેમ જાણી,
હસે તે કુદે તે વડે ફર વાણી. ૧૫
હમેશાં તણી ચાલતી ચાલ ચાલે,
સુધારો વધારો કરો ના સમાજે;
રહી પાછળે વસ્ત્ર જે કાષ્ટ તાણે,
ન દેખે શુણે ભેદ કાંઈ ન જાણે. ૧૬
ઉપાયો છતે લાખ એક ન સુઝે,
ભરી પેટ હંધે બિનુ તો ન સુઝે;
યજ્ઞ દાંડકા આંકડા મુજ વાળે,
ગઈ પાવડી આ ધડી ના સમાળે. ૧૭

દોહરા.

અધિપતિની ઉમર ગઈ, યજ્ઞ વૃક્ષતા આજ;
પણુ કુંવરજી જો પડે, સુધરે સવળાં કાજ. ૧૮

૧ ઇન્દ્રારની હરકતથી આ દેશના રાજાઓની પ્રજા
અચરજ સરકારના ખાલસામાં જવા ચડાય છે તેમ.

જેમ વિચારી વિગ્ર તે, વિચર્યો રાજકુવાર;
જેકાતે પરધાનને, મનનો કહે વિચાર. ૧૯
રાજકુવરે જે સમે, દિવ્ય પ્રધાનની વાત;
પ્રીત સહિત પડે રહી, સર્વ સુધી સાક્ષાત. ૨૦

ચોપાઇ.

નામ પ્રધાનતાયું ધનપાળ, તેને વિગ્ર કહે તે કાળ;
સાંભળ અકલતજાદરિઆવ, ભૂપ કુવર નિશાનેલાવ. ૨૧
છે વપ છોટી અધિક શુદ્ધવંત, ભાસે ભણશે એક તુરંત;
કહે પ્રધાન સુણો મહારાજ, એવીવાતનકરશેઆજ. ૨૨
ભૂપતિ સુત ભણવું આચરે, વણિકતનુજ શું વર્તા કરે;
નહિભણતરનો અરથસગાર, અમે છિયેનાયું લખનાર. ૨૩
રામજીએ ને આપ્યું રાજ, નથી દુકાન ચલાવવી આજ;
ખાંધ પીએ ને માણે મેળ, માયાકૃત કરે શીદ કાજ. ૨૪

દોહરા.

મુખથી મહેતાજી કહે, સુધું મંત્રી ચિરતાજ;
ભણ્યા વિના ભૂપતિતણું, કહો નિમેકેમ રાજ. ૨૫
કાગળ સહો કરવી પડે, વણ વાંચે ક્યમ થાય;
આવે યત અગત્યનો, ક્યાં વંચાવા નાય. ૨૬
રૂંઠું ચહો ને રાજનું, આપો એ આભપ્રાય;
આતઃકાળે કુવરજી, વિદ્યા ભણવા નાય. ૨૭
મંત્રી કહે દિવ્ય સાંભળો, સત્ય કહું સાક્ષાત;
તમે તમારી મતલમે, કહો છો સંધળી વાત. ૨૮
મે માણસ વધતાં નિમે, વગર ભણે મહીનાય;
ગરજ મટે પરધાનની, લખે પટે નિજ હાય. ૨૯
સહો સાટે કાગળ વિપે, કરે નિશાની કાંઈ;
મોહાર ધડાવો હેમની, રાખે વીટી માંઈ. ૩૦
જોતાં પેટી સાત ગઇ, ન ભણ્યા કોઇ હજાર;
કામ કશું અટક્યું નહો, જાણો તમે જરૂર. ૩૧
રાણી એક ભણેલી છે, તે પણ લેછે પ્રાણ;
હિસાબ પૂછે કરમડી, લાગે તીખું ખાણ. ૩૨

રાગ ઝોખાહરણનો.

(મારી ઝોખાખાઇ સહુણાં, તમે વરત
કરોને અહુણાં. એ રાગ.)

કહે વિગ્ર સુણો પ્રધાન, તમે રાજો વિવેકનું જ્ઞાન;
એકઆપનો સાધવા અર્થ, કેમએવડોછાઅનર્થ. ૩૩

૧ બાજણ. ૨ ઇચરનો રાજ સહી સાટે કુંગરો
કરે છે અને માણસાનો રાજ તીરકામહું કરે છે, એવો
પરંપરાનો ચાલ છે.

ન્યારે રાજ ભણે રાજનીતિ, ત્યારે ન્યાય કરે શુભ રીતિ;
જેવું નીર વિનાનું નવાણુ, જેવો પિંડ વિનાનો પ્રાણ. ૩૪
જેવો પુરૂષપણું વિના મર્દ, જેવો વંદ ન ભણીતો દર્દ;
એવો વિદ્યાવિના નૃપ મિત્ર, નામવાધ લખ્યો જેમ ચિત્ર. ૩૫
પ્રજાવૃદ્ધિપાવૈથી ન થાય, નૃપ મુરખે ન રાજ્ય રખાય;
જુવો વિચારીને આ કાળ, ભણ્યા હોત સરવ ભૂપાળ. ૩૬
ચાલ્યા હોત સદા સંભાળી, રાખી સંપ કુસંપને ટાળી;
તાંની જાણત પરદેશી વાત, નવા કામદા મજાસુત ચાત. ૩૭
કેમ આવત પરદેશી રાજ, એજ લુઓ દાખલો આજ;
વળી રાખજોનિશ્ચે મનમાં, વિદ્યા વૃદ્ધિન યે ને રાજનમાંડ
કદી દૂર દારિદ્ર્ય ન થાશે, પર હાથ જમી સર્વ જાશે;
તમે રાજને મૂરખ રાખી, મનમાંચોલહોસ્વાધ્યાખી. ૩૯
આગે થાશે પ્રજા જે તમારી, નિશ્ચે દેખશે વંખત નકારી;
તીર હાથ કુનામાં સદાઈ, ત્યારે આવે અવાડામાં ભાઈ. ૪૦
રાજ નભણે રાજ્ય તુડી જાશે, ત્યારે વંશ તમારો શું ખાશે;
સાત પહેડી કહોછોનભણેલા, ત્યારે આવી છે આવી વેળા. ૪૧
એનો આજ વિચાર ને લાવો, ભૂપપુત્રને વિદ્યા ભણાવો;
ઇતિહાસ બૂગોળ ખગોળ, શીખી આણે રામજીનો ડોળ. ૪૨
દેશાવરની ખખર સર્વે જાણે, ઇચ્છા દેશ સુધારાની આણે;
વિદ્યાસલાના અધિપતિ થાય, સુણે સર્વતણા અભિપ્રાય. ૪૩

દોહરા.

મેતાજી મન દેઇ સુણો, પ્રીતે કહે પ્રધાન;
વધે ઘટે જે રાજ્ય પદ, સમગ્ને લાગ્ય સમાન. ૪૪
ભણવાથી ભૂપતિ જાણે, એ હોય સત્ય ઉપાય;
મેહેતાજી છે જે સહુ, તે સહુ મહીપતિ થાય. ૪૫
દેશ વિદેશે પરવરો, વિદ્યા ભણો વિશેષ;
ભાગ્ય વિના ભટકી મરો, લાભ ન પામેો લેશ. ૪૬
રીઝ્યા જેને રામજી, આપ્યું સવળે હાય;
ભણો ગણો કે નહિ ભણો, કોડી ઘટે ન કાય. ૪૭

ચોપાઇ.

વિદ્યારામ કહેછે વળી, સુમતિ પ્રધાન લહો સાંજળી;
કરે નસીબ વિશ્વાસે કાજ, તેને ઘેર રહે નહિ રાજ. ૪૮

છરપો.

લહી નસીબનું નામ, રામ ન લગત રાવજૂથી,
મીતાજી શી ચેર, સેર આવત દમ્બજૂથી;
ભાગ્ય ભડેસે રહત, પાંડવો દોરવ સાથે,
રહત હાથમાં ૧પત્ર, છત્ર નહિ માંડત સાથે;

૧ નેગીનું.

રહી ભાગ્ય ભરેસે ભૂપ જે, કૃપ ન રચશે કામનો;
પાણીની પીડ તે પ્રભ, ગોદશે તજશે ગામનો. ૪૯
દોહરો.

સાઠ વર્ષનું માનવી, જે વિદ્યા ન ભણેલ;
બાળ શુદ્ધિ તેમાં વસે, થશે નહીં સુધરેલ. ૫૦
બાળ શુદ્ધિનો નરપતિ, અબળા પ્રબળા હોય;
નિજ સ્વારથી પ્રધાન ન્યા, કદીયે સુખ ન કોય. ૫૧
પ્રધાન બોલ્યો.

કંડો પ્રકૃતિ કુંવરની, ભણતાં છાત્ર ઝલાય;
ભણતર ચિત્ત ચડે નહીં, એનો શો ઉપાય. ૫૨
મહેતાણ બોલ્યો.

ગોળ અખાડો વાવડીંગ, શંખાવળી વળ સુંક;
વિદ્યાબ્રાહ્મિ શતાવળી, ગાના ધીમાં ઘૂંટે. ૫૩
હડી પ્રભાતે જે મળે, એ ગોળી નિત્ય એક;
મટે સ્વભાવે શિશિલતા, વિદ્યા ચડે વિષેક. ૫૪
સોખત પડિત વૃદ્ધની, સુધરેલા ભણતાર;
ભણવાતી રૂચિ ઉપજે, સુધરે રાજકુમાર. ૫૫
પ્રધાન બોલ્યો.

વિદ્યાબ્રાહ્મી ભામ તે, તોડી શતાવાળ રસાટ;
વાવડીંગ તો આકુટી, માંજમ તે વળમાટ. ૫૬
અપ્રીણ અધાડા ચાનકે, શંખાવળી શરાપ;
ગોળ તણ ગાળે પીએ, એ કુંવરણ આપ. ૫૭
સોખત ગોલાની સદા, કહાખાણ થાય;
પરનારીની એખની, વાતો સુણે સદાય. ૫૮
સારં મંતુખ્ય ત્યાં જે ચડે, કણુભર નહીં સમાય;
તે પણ તેવો થાય તો, રીએ તેને રાય. ૫૯
અમો ખુશી એ દેખાને, એને જોઈએ એજ;
ભૂપ ભણ્યે પરધાનતું, વરત ધટે છે ઘેતજ. ૬૦
ચતુ જાગે સામટા, કહાંકરજ અધુ થાય;
છકે નહીં પરધાનના, રહે કપળમાં રામ. ૬૧
છમ્યો.

વિપ્ર હાથ તરવાર, વણિક પંચાંગજ વાગે,
જંગમ ફાડે વાંસ, ઘંટ લીધો કર ધાગે;

૧ ગાયના. ૨ સાટે. ૩ એ જોટો વહેમ છે; નહીં
તો અકબર સરખા ભણેલા રાજાઓ પાસે ખીરખલ
તથા લઉવા જેવા પ્રધાનોનું ધણું માન હતું તેનું વચર
મણેલા રાજાના પ્રધાનનું માન સાંભળ્યું નથી.

અમો લહે કુંભાર, લહે ટપલો નો નાઇ,
કટિ લધો લહે, લહે સોની સરથાઇ;
લહે હાથ ભભૂત ગૃહસ્થ જે, બાળક જેની પ્રાથમ;
એટલાં કદીએ શોભે નહીં, લેખણ નૃપના હાથમાં. ૬૨
દોહરો.

સુણો અસલના શેડીયા, ન ભણ્યા કદી નિશાળ;
ગરજ ભણ્યાની નહિ રહે, જેનાં ભાગ્ય વિશાળ. ૬૩
ભુજંગી છંદ.

હતા ભાગ્યશાળી વડા ભૂમિ માંહી,
હતું રાત દહાડાતણું બાન નાહિ;
કહાં દિન ઉગે કહાં આયમે છે, ૬૪
હશે કોણુ રાજ કહાં તે વસે છે.
કહું કોઈયે આજ રાજ પંધારે,
કહો ઉત્તરે મોલ નાંખો વખારે;
હતા સુખી એવા પ્રજા સર્વ જેતી,
તેને કાંઈ વિદ્યાતણી ગર્જ નહોતી. ૬૫
ગયું દ્રવ્ય ન્યારે રહું નાહિ હાથે,
હવે સર્વ ચિંતા પડી લોક માથે;
સુજે છે કથા શંખરી વાત ત્યારે,
ગયું દ્રવ્ય ને ભૂં : આવીજ ન્યારે. ૬૬
જેને રાજ્ય વૃદ્ધિ સમૃદ્ધિ છે પૂરી,
કરે કેમ વિદ્યા ભણ્યાની મજૂરી;
ધણા નોકરો ચાકરો નાસું માંડે,
મળે ભાત તે ડાંગરો શીદ ખાંડે. ૬૭
ધણાં ઘેર ઘોડાં પગે જેહ ચાલે,
છતે સાણસે હાથથી સાપ ઝાલે;
ખાંને મૂઠે તેથી હશે કોણુ મોટા,
છતી સાહેબીમાં કરે શ્રમ ખોટા. ૬૮
મને સમૃદ્ધિ ને મળે એવી ઝોટી,
સુખે ખાઇ પીને રહું નિત્ય પોટી;
સુણી વાત એવી વટે વિપ્ર વાણી,
તમારી રૂચિ તો અમે સર્વ નાણી. ૬૯

રાગ એઆહરણનો.

કાંઈ કરશે નહીં પસ્તાવો, એવો લેનાર છે આજ દહાવો;
વસે વનમાંહી ઝૂંપડાં ખાંધી, નથી ખાતા અંનને રાંધી. ૭૦
વજ્ર પેહેરને મરજમાં આવે, કાંઈની ખીક શરમ નહીં લાવે;
નથી પરણવાની તેને ગર્જ, નથી નાણાં વળતર અવળતર. ૭૧

૧ અણુખપતું. ૨ અપતું.

તેનેમાથે કાષ્ઠ નથીરાજ, ખાંધ પીએ ને થાય છે તાજ;
 ઉઘ્યા આંધમ્યાનું નહીં બાન, રહે રાત દિવસગુલતાન. ૭૨
 ખાવાનું જે મળ્યું તો ખાય, નહિતો આંધડીનેમરીભય;
 એક ખીજનું છીનાવીખાતો, નહીં સગપણુંસ્નેહનોનાતો. ૭૩
 નથી ભણતરનેતેને બાવ, એવો લે છે અઘોષિકે દહાવ;
 એવું આપણું નૃપને ન મુખ, લોકલોજનાંડરતણું દુઃખ. ૭૪
 પડે વઝનો ઉપાડે ભાર, કરવો બોલતાં અદ્ય વિચાર;
 હતો ખાળક રાજ ભ્યારે, સોંપી માએ મજૂરી ત્યારે. ૭૫
 કેક વાળીં ખેસવા કરાવ્યા, આપીયાલણુ ગાડીચલાવ્યા;
 તમે હાજર હોત જે ભ્રાત, એવી મહેનત મવકુદ થાત. ૭૬
 તેડી ફરનારા ઝાઝા જેને, ચાલવાની જરૂર શી તેને;
 મુખપાલ મેના રિધિ પૂરી, કરે ચાલ્યાની શીદ મજૂરી. ૭૭
 દાસ દાસી હાજર ખવરાવા, રાતે શીએ તે હાથે ખાવા;
 એવી દીસે તમારી મરજી, પણ સાંભળો મારી અરજી. ૭૮

દોહરા.

કારક રૂપી રાણીને, પુત્ર ફેસલા થાય;
 નિત્ય પરાયા પેટના, વગર ભણેલે રાય. ૭૯
 જે પોતાના પેટના, પડે કરવા ચાલ;
 કાણા કુખડા લંગડા, રૂપ કરવા થાય. ૮૦
 રામ યુધિષ્ઠિર કૃષ્ણ વર્ણો, વિક્રમ બોજ જુષાળ;
 એ સમજા વિદ્યા ભણ્યા, નિત્યે જન્મ નિશાળ. ૮૧
 પર દુખ પોતે શિર ધરી, લડ્યા શત્રુથી આપ;
 છતાં પ્રવીણ પ્રધાન પણ, આપ કરે ઇનસાફ. ૮૨
 તો કૌર્તિ કેવી રહી, લક્ષ ગયા સાખાશ;
 જે નૃપ વિદ્યા નહિ ભણ્યા, નામે પામ્યા નાશ. ૮૩
 ભૂખ ભણ્યાથી વસ્તીને, સમજી વાતે મુખ;
 મૂરખ મહીપતિને પ્રભ, પૂરણુ પામે દુઃખ. ૮૪
 પેટ ભરી પોહોડી રહે, લહે ફિકર નહિ લેશ;
 કહાં પ્રભ સમજી વસે, કહાં વસે છે દેશ. ૮૫
 જાણિયો નખખાને હણે, ખાય કાકડી વાડ;
 તેના પુર મધ્યે પડે, ખરા જપોરે ધાડ. ૮૬
 દેશ મુધારો ગરીબથી, કહો કેમ કરી ચાય;
 જે રાજ દિલ નહિ ધરે, એકે નથી ઉપાય. ૮૭
 જે આપે બક્ષીસ પ્રભુ, વિદ્યા રૂપી ખાગ;
 ફક્તઝા આદિક યજી, એમાં મોજ અચાક. ૮૮

અંપતાળ છંદ.

ફલતરે પુવારા હોજ, વિદ્યા વિશેષ રમેજ;
 નૃત્ય ગાન નાટક એજ, વણુ ભણે નહિ કાખેજ. ૮૯

પરદેશી ગાયન નાદ, સમજ્યા વિના નહિ સ્વાદ;
 જેમ ચિત્ર રંગ વિચિત્ર, વણુ નેત્ર નિષ્ફળ મિત્ર. ૯૦
 જેમ બધિર આગળ શંખ, જેમ આરશી વણુઅંખ;
 જેમ કવિત મૂરખ પાસ, સુણી કરે ઉલટો હાસ. ૯૧
 મુંગા શું ગાવે ગાન, બોખો શું ચાવે પાન;
 વિદ્યા રમેજ વિશેષ, મૂરખ ન માણે લેશ. ૯૨
 સવૈયો.

એકગમારચયો ગિરનાર, નાચે દશપારદોડાં પુર ભાર;
 વેતી નદી જળ દેખી મરોડ, ધરે મન કાંડ બહુજ પ્રધાર;
 એથીઉમંગચયોઅતિચમ, ખુશીખુશીખૂંચયુંમનન્યાર;
 જેભણીને નકશેનિરખે, હરખેજહનરધણોજનત્યાર. ૯૩
 છંપો.

શેત્રંછ સોગટાં, ગંછદે ગંમત કરીયે,
 જોઈએ ખીંને જન્મ, વિના મુખ મળે ન જરીયે;
 જે કદિ એકએક, છેક દિલ હોય ઉદાસી,
 વિદ્યા વનિતા તુરત, હરે દુઃખ હરખ પ્રકાશી;
 લલિયે મુખ કુંડળનું પછી, સલિયે કાન વિધાવતાં;
 ગુણલહિપૂરણુમુખ પામીયે, ખમાયે દુખ ગુણઆવતાં. ૯૪

દોહરા.

ખાળક ધાવણુ છોડતાં, કરે ધણો કલપાંત;
 નહિ છોડાવ્યાથી વધે, અંગે રોગ અત્યાંત. ૯૫
 એમજ આળસ વ્યસન પણ, જે નહોં છોડે ખાળ;
 કડવાં આપડ નહોં પીંએ, ચાશે દુઃખ કોષ કાળ.
 ભાટે વાત ક્યેરોમાં, કદી સુણો મહીનાય;
 મૂળરાજ પાટણુતણો, લડીયો લાખા સાય. ૯૬
 પ્રથમ ફોજ પાટણુતણી, જે પડી જેમ ટિડાણુ;
 લટયો ચોયે લાગ છજ, વળતી વાળો માણુ. ૯૮

કવિત.

૧ ૨ ૩ ૪
 કુજ્જેસ ચોયેલાગ, ડીડ્યાસી તોડીલીધો,
 ૫ ૬
 પીધોખુખ રસવળી લાખાધી લહાઇનો ॥
 ૭ ૮ ૯ ૧૦
 જોડાંદાર છોડીકાઠી કેસે ચડ્યાં ચોખીનેરે;
 ૧૧ ૧૨
 ફેરજડ લુટીઝડો ચડાવ્યો ચડાઇનો ॥

૧ આ કવિતામાં ચાર વસ્તુઓ સંતાડી દોષ
 તે વસ્તુઓની સમસ્યા છે.

તો નરથી નહિ બની શકે, એક અકલ્પથી થાય;
અકલ્પવાન તે કારણે, બહુ દરમાયા ખાય. ૧૪૭
અનતણી પીડા હરે, અકલ્પવાન ભૂપાળ;
અંધેરી નગરી વસે, જે મરખ મહીપાળ. ૧૪૮

સુખંગી છંદ.

પુરી એક અંધેરી ને ગંડુ રાત્રી,
ટકે શેર લાછ ટકે શેર ખાત્રી;
બધી ચીજ વેચાયે ત્યાં ભાવ એક,
કહી સારી જુરી ન વેચે વિવેક. ૧૪૯
તહાં જઈ ચડયા જે ગુરુ એક ચેલો,
ગયો ગામમાં માગવા શિષ્ય પેલો;
હોધી સૂખડી હાટથી આપી આટો,
ગુરુ પાસે જૈને કહે ખૂબ આટયો. ૧૫૦
ગુરુ કહે રાત રહેલું ન આંધી,
સહ એક ભાવે અંધેરી ચીજ ન્યાંધી;
હશે ચોર ને શાહનો ન્યાય એક,
નહીં હોય શિક્ષા મુનાની વિવેક. ૧૫૧
કહી મામ એવા વિષે ના વશીજે,
ચલો સદા ચેલા જનું ગામ ખીજે;
કહે શિષ્ય ખાવા પીવા ખૂબ આંધી,
તણ તેહ હું તો ન આવીશ ક્યાંધી. ૧૫૨
ગુરુએ બહુ ખોલ દીધાજ ખાસો,
નહીં ચોગ્ય આંધી રહે રાત વાસો;
ન માની કશી વાત તે શિષ્ય જ્યારે,
ગુરુ તણને ગયા ગામ ત્યારે. ૧૫૩
રહ્યા શિષ્યજી તો ત્યાંહાં દિન ઝાંઝા,
બહુ ખાઈ પીને થયા ખૂબ તાનજા;
પંજીથી થયા તેહનાં હાથ કેવા,
કહું છું હવે હું સુણો સર્વે તેવા. ૧૫૪
દાહરો.

તરકર ખાતર પાડવા, ગયા વણિકને કાર;
તહાં લીંત તૂટી પડી, ચોર દમાયા ચાર;
માત પ્રભાતે ચોરની, ગઈ તપતે કાર;
ગળા કરાવી શેકને, ડોશીની લેલા શર ભાર વહત;
એવું ધર કેવું, વિચારવત છાપરાના વાશી. ૧૫૫
રાતે ખાતર ને દાહરો.

દિન, પોઠાચો પંડિત;

યુ, કહું તે સુણી કવિત, ૧૧૧

કડિયાને શળી કરી, વણિક બચ્ચો તે વાર;
ચુક ગારો કરનારની, કડિયે કરી ઉચ્ચાર. ૧૫૬
ગારો કરનારો કહે, પાણી થયું વિશેષ;
એતો ચુક પખાલીની, મારી ચુક ન લેશ. ૧૫૭
પુરપતિ કહે પખાલીને, જો તું શળાએ જાય;
આજ પછી આ ગામમાં, એવા મુના ન થાય. ૧૫૮
૧ મુઠાં નિસર્યા મારગે, મેં જોયું તે દીશ;
પાણી અધિક તેથી પડ્યું, રાત્રી છોડી રીસ. ૧૫૯
મુઠાંછતે મારવા, કરી એવો નિરધાર;
શળી પાસે લઈ ગયા, મુઠાંને તે વાર. ૧૬૦
ફળ જહું શળીતણું, મુઠાં પાતળે અંગ;
એવી હકીકત ચાકરે, જો કહી ભૂપ પ્રસંગ. ૧૬૧
ભૂપ કહે. શું હરધડી, આવી પૂછો કોઈ;
શોધી ચલાવો શળાએ, જાડા નરને જોઈ. ૧૬૨
જોતાં જોતાં એ જડયો, જોગી જડે અંગ;
બહુ દિન ખાઈને બચ્ચો, રાતે માતે રંગ. ૧૬૩
શિષ્ય મુઠત માગી ગયો, ગુરુ પાસે પસ્તાય;
ગુરુએ આવી ઉગારીઓ, અદ્ભુત કરી ઉપાય. ૧૬૪
જોગી શળી પાસે જઈ, કહે ભૂપ સુણ કોન;
આ અવસર શળાએ ચડે, વેગે મળે વિમાન. ૧૬૫
ચેલો બોલ્યો હું ચહું, એ ગુરુ કહે હું આપ;
અધિપતિ કહે ચહોયે અમો, પૂરણ મળે પ્રતાપ. ૧૬૬
ગુરુ ચેલાને ગામથી, પહોંચાડ્યા ગાઉ પાંચ;
રાત્રી શળી પર રહ્યો, અંગે વેડી આંચ. ૧૬૭
જહાં લણેલ ન ભૂપાત, નિપજે એવા નામ;
દેશ સુધારાની તહાં, તો આશા શી. ૧૬૮
નવીન કળાની ગમ નહીં, નહિ સમજાય લણેલ;
કોઈ સવળો રસ્તો કહે, અવગણે આ દે ઉપદેશ. ૧૬૯
કોઈ પશુના નાકમાં, કદી ને લણેલ હોય;
કાઠનારને લાત નહીં, પછી ચી જોઈ લોય. ૧૭૦
કહું તેજાયા સહિત સહુ, શળાને રહો ભૂપ;
ત્યાં વાસણુ દાગીના, વેચ્યો મોલિયાને રહો ભૂપ. ૧૭૧
મેયા થયા બીજા માગતા, જોગી લણેલ ભૂપ. ૧૭૨
વિષ ખાવાં છુટા કરે, મહેતા એકજ ગામ; ૧૭૩
વગર લણ્યાને કારણે, કહેવાને કામ.
પછી ગયો તપ કાર;
ખની, આમળ કયો ઉચાર. ૧૭૪
હુએ પ્રજા પીડાય, કપર, દમા ધરી દિશમાં;
નવા નવા કરે કરે, કયું, કમર ન રાખી ક્યાં. ૧૭૫
લાય લઈને ન્યાય, કરીને નજર હરામવીરો.

ना, हयौ अइहं त्याग;
जोस्या मांडोभाय. १६५

કહે કષ્ટગ્રી અને જલ પીને,
તોય દરહત ત્યાંજ વસીને;
નથી અહીં અમારા આસ,
ત્યાં ગાને ત્યાં કષ્ટગ્રીનો માસ.

કહે પટેલ કહું તે પાળા,
ભરો આપણે આજ ઉચાળા;
મારી એટલેજ ચાલે બુદ્ધિ,
પટેલની ઘોડી પાદર સુધી. ૨૦૬

ખોલ્યા કુંભાર આપણે કાં રૂવો,
મહુએ શું કરશે તે તો જુઓ;
શીદ આગળ ડરી હીડો,
હજી ચાક ઉપર છે પીડો. ૨૦૭

કહે લુહાર જેને પ્રધાન,
સમજાવી સમાવી તોદાન;
મહેતા સાથે જે તકરાર ચારો,
લોહું લુહાર આપે કુટારો. ૨૦૮

કહે ધાંચી ઝોણુ પાછો જશે,
પાછી પોરથી શરૂઆત થારો;
કરો મહેનત ચઢાય તે પેર,
ધાંચીનો ખેલ ઘેરનો ઘેર. ૨૦૯

કહે ધોળી ઉચાળો તો ભરોયે,
પછી ત્યાં જઈને શું કરીએ;
નહિ વાટના ધાટના રહિયે,
જેમ ધોળીના કુતરા થઈએ. ૨૧૦

કહે મોચી શું આપણું જશે,
સોતું ચારો તે આપણું ચારો;
તમે ધીરજ મનમાં ધારો,
પાણી પહેલાં શું મોજાં ઉતારો. ૨૧૧

કહે દરજી સુણો મારી મરજી,
દેવે પીડા આપણને આ સરજી;
આખા દેશમાં આલ્યું છે એવું,
ફાટયો આલ ક્યાં થીમડું દેવું. ૨૧૨

કહે સુતાર અમને જે નડશે,
એની વેકમાં વાંધો પડશે;
અમે નિશ્ચે વિચારીને કીધ,
આડે લાકડે આડો વીધ. ૨૧૩

કહે વાળંદ મહેતાને ત્યાં,
નહિ કામ સુજ્યું હોય કાંધ;
ત્યારે બાળકને બળીયા ગોડે,
નવરો વાળંદ પાડા બોડે. ૨૧૪

ખોલ્યા ખલાશીયો કહું આજ,
રાજ ચારો તે કરશે રાજ;
શીદ આપણે બાળીયે પ્રાણુ,
નથી દરીયામાં મેલ્યું વહાણુ. ૨૧૫

ખોલ્યો ભવેયો આ-કામ માંડી,
લોક તકરાર બહુ લેશે આંધી;
ન્યારે બંનેને બનશે લડાઇ,
ચારો જીંગળ વિનાની ભવાઇ. ૨૧૬

ખોલ્યો ભરવાડ જે મુખી લાઓ,
આવા કાથમાં આગળ જાઓ;
અમે કહ્યોયે છોયે આ કાળ,
ગાયો વાળે એજ ગોવાળ. ૨૧૭

કહે છીપો એની જાત નીચી,
એ તો બોલેછે આંખો મીચી;
નથી સાંભળતા કાંઈ વાત,
જાત વિના પડે નહિ ભાત. ૨૧૮

ખોલ્યો માળો જુઓ સંભાળી,
જમ્યું તેના મુલકને ટાળી;
પછી આપણને શું કહેશે,
માળા રૂંચે તો કુલડાં લેશે. ૨૧૯

કહે પાવૈ કરો કાલાવાલા,
એતો થુક વલોવોછો કાલા;
તમે માંડે કહું નહીં માનો,
કર્દો પાવૈને નહિ ચડે પાનો. ૨૨૦

કહે કંસારા આપણો રાજ,
એનો અમલ ગયો હશે આજ;
એતો જાહેર બેદજ ભાગ્યો,
ચાળા ફૂટી કે રણુકો વાગ્યો. ૨૨૧

ખોલ્યો વાધરો વિચાર સોત,
કાંતો મહેતાનું આલ્યું છે મોત;
ન્યારે ઘો મરનારી થાય,
ત્યારે વાધરીવાડે જાય. ૨૨૨

ખોલ્યો બડબડતો એક બાવો,
અમે છોડી દેશું દેશ બાવો;
નથી શોધવો અમારે સાથ,
બાવા ઉઠ્યા બગલમાં હાથ. ૨૨૩

ત્રાંશી આંખવાળો એક ખોલ્યો,
તમે શા માટે ડાપણુ ડાળો;
જુલુ નથી સરકાર ને રાય,
ત્યાં આંખે બે ચંદ્ર દેખાય. ૨૨૪

દાહરા.

એ રીતે સદ્ કહ્યો ગયા, આપ આપની વાત;
મહેતો મંત્રાને મળ્યા, બીજો દિવસ પ્રમાન. ૨૨૫

મહેતાને મંત્રી કહે, છે ગાંડી ગુજરાત;
આખળ હણવી લાતને, પાછળ દરવી વાત. ૨૨૬
સમજાવ્યે નહિ સમજશે, જ્યારે કરશે જોર;
કામ તમારું સુધરે, નહિ તો ફોકો ઓર. ૨૨૭
મહેતે મહીપતિ પાસ જો, ડર દેખાડ્યો જ્યાર;
ખાળકને હાજર કર્યા, મતલબ પાડી પાર. ૨૨૮
એવા અબજોલા વસે, મહીપાત મૂઠ મગાર;
ભડક્યું વહેમી આળસુ, સમજણુ નહિ લગાર. ૨૨૯
માટે ભણુવા મોકલો, તમે કુંવરને તાત;
નહિ તો કહું તે સાંભળો, મારી છેલ્લી વાત. ૨૩૦
જે રાજા નહિ જાણ્યો, ભણી ભલો દરિયાદ;
જશે તેના હાથથી, રહ્યતનો ઇનસાદ. ૨૩૧
ખાય પિયે પોદી રહે, જેમ માતપરનાં દેર;
રહ્યતની પેઠે રહે, જરી ન આવે જોર. ૨૩૨
ભણીગણી જે ભૂપતિ, ભણે કાયદા આજ;
રહેશે તેના હાથમાં, નિજ રહ્યતનું રાજ. ૨૩૩
પ્રત્યાદિક ઉપદેશ દઇ, થાક્યો વિદ્યારામ;
પંચરાપર પાણી થયું, કાંઇ ન લાગ્યું કામ. ૨૩૪
હકથો વિમ્બ ઉદાસ મઇ, ગયો પોતાને ઘેર;
કુંવરે મનમાં વાત તે, રાખી રૂડી પેર. ૨૩૫
હી પ્રભાતે એકો, ભણુવા ગયો નિશાળ;
અક્ષરખટ્ટ દિન એકમાં, શિખ્યો શુદ્ધિ વિશાળ. ૨૩૬
દેખી મંત્રી દાઢે ઘણો, મોઢે મીઠું ગાય;
કુંવર ચડે ખીજી લતે, એવા કરે ઉપાય. ૨૩૭
એતેલો સુક્યો નહીં, ન ચડ્યો ખીજે ખેલ;
ભણીગણી વાકેદ મયો, સુધર્યો છોડી ફેલ. ૨૩૮
ફાજરશીના ફેસલા, કાંઇ દિવાની કામ;
સુકાવે તે ચતુર નૃપ, અદલે આઠો જામ. ૨૩૯
દિન દિન દેશ સુધારવા, અગણિત કરે ઉપાય;
અતિશય પામ્યો આખર, દેશ વિદેશે રાય. ૨૪૦
એજ રીતે આ દેશના, સુધરે રાજ સર્વ;
તો દિવસ આનંદના, જાણું દવાળી પવ. ૨૪૧
ઓગણીશે ઉપર થયાં, વિક્રમનાં દશ વર્ષ;
બાદરવા સુદિ દ્વાદશી, જાણ્યું કહ્યું સદર્ષ. ૨૪૨
આવી અમદાવાદની, વિદ્યા મંડળી માય;
કમા કરો શ્રોતા મહુ, કહું અધિક જે કાય. ૨૪૩
વિનતિ દલપતરામની, દિલ ધારો દિન નીશ;
શ્રોતા જન સખળા તમે, ખોલો જય જગદીશ. ૨૪૪

લાંચ વિષે.

ટાહર.

ભણેલ જ્યાં નહિ ભૂપાત, ત્યાં અંધેર જાણ્ય;
રાજા પ્રધાન સૌ કરે, લાંચ લઇ ને આપ. ૧
ક્યન ખણી કહીં કહીં કરે, દિકાદાર પોદાર;
તોય લોક જે લાંચિયા, લાંચ ન તજે લગાર. ૨

ભુજંગી છંદ.

અરે લાંચિયા લાંચિયા ચોર જેવા,
અધર્મી થયા અધિજા દેમ એવા;
કહો કાનમાં કેમ કીડા ખરેછે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૩
ખરી નોકરી લાંચ ખાઇ ખુએછે,
જનો દેહમાં ફેક જતા લુએ છે;
દુરાચારો દુષ્ટો દિલે ક્યાં ડરે છે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૪
પડે ગડગડે તોપના જેમ ગોળા,
ખટુ ઉછળે નીતિના ખેલ ખડોળા;
ધરી કાનમાં ધ્યાનમાં ક્યાં ધરે છે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૫
નથી છોડતા સાથ લાંચો લોધાની,
જતી વાત છે, તે નથી છેક ખાની;
દુરાચાર તો ચાચરે આચરે છે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૬
નથી જાણતા જે જશે લોકલજા,
નથી જાણતા જે યશે અત્યસન્યા;
લલો લાત લાંચર પાગે ભરે છે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૭
ભલે ખૂચ નાણે ખજાનો જમાવે,
અર્ધોથી જતાં સાથ અદ્યે ન આવે;
અરે આર્દો મેલી જરું આખરેછે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૮
વડાં ઝેરનાં જીન જે કાંઈ વાવે,
નહિ દ્રાક્ષ કે દાડમી ઉર્મી આવે;
છતે ઝેરનો છોડવા ઉછરેછે,
દિકાદાર પોદાર કેવો કરે છે. ૯

૧ અમદાવાદમાં દીકાદાર નામે પત્ર છપાઈ હતું.

૨ આચરે-જાહેર ચક્રામાં.

ભલે દીસતું તો ભલું ડાળ રાખે,
લગારે કદી લાંચનો લાભ ચાખે;
ખરો તે કગારો નકારો કરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૦

થયો ઉપરી ઇશ્વરે જંગ આણ્યો,
અધર્મી મુઆઓ રત્નધર્મે ન જાણ્યો;
મહા પાપ માથે લઇને મરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૧

તણ કીર્તિ પિકાર કાઢે ધરે છે,
તણને સુધા ઝરને સંધરે છે;
તણ ઈર્વશી બંતરીને વરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૨

જુઓ ન્યાયની કારંટો કે કચેરી,
જુઓ દેવડી રાજના કાજકેરી;
ધણા ફાંશિયા લાચિયા ત્યાં કરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૩

કગારા ધણા માનવી કામકામે,
દીઠા દુનિયા મધ્ય દલપતરામે;
અરે અર્થ એથી કરો ચું સરે છે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરે છે. ૧૪

ટાહરા.

લાચ લેકા લુટવા, હક તણ ખાવું હરામ;
લાચક જન લાચક નહિ, કાળી બિલતું કામ. ૧૫

જુલમ વિષે.

ટાહરા.

જોરાવરના જુલમનો, કાણુ કરે દરિયાય;
વાથે માર્યું માનવી, એનો શો ધનસાક. ૧

ન્યાય નિયમ સૌ ગરીબને, સમર્થને સૌ માક;
વૃદ્ધિ વિષય પ્રભય કરે, એનો શો ધનસાક. ૨

જેમ તેમ મન વાળવું, ન્યાં નવ ચાલે શત્રુ;
મેં રે લુટારાને દમ્યા, ફેંકી રસ્તે વશ. ૩

જોરાવરના જુલમમાં, હર ગણિયે ઉપકાર;
સર્પ તમે તો સમજીયે, પડશે મેઘ અપાર. ૪

સાલસ પર ચરા સહ, જુલમી આગળ ટોક;
અળ ઉપર ચરો વર, સિંહ સમીપે રોક. ૫

નિર્બળ પર ચરા સહ, સમળ ઉપર નહિ ટોક;
મતી મુશક પર ચરો પશુ, શ્વાન સમીપે રોક. ૬

ન્યાય અને અન્યાયનો, વિફરે તને વિચાર;
ધરે અંગમાં વકતો, તે માટે તરવાર. ૭

જેમ તેમ મન વાળવું, ન્યાં નહિ જડે ઉપાય;
જમડે માર્યો ખાપ તે, વેર કદી ન વળાય. ૮

જુલમી જુલમ કરે ધણો, મુજે ન કાંઈ ઉપાય;
કરો ઈકગારાળ તો, કંચિત કાયદો ચાપ. ૯

જેર વિષે.

ટાહરા.

તનખળ, ધનખળ, જુદિખળ, સર્વ ન એકજ સાથ;
પાણી છે જે આણીને, તો તેને નહિ હાથ. ૧

આપ્યું સૌને ઇશ્વરે, એક એક વિષ જેર;
જેર મુખે છે સર્પને, શ્વિક પૂછ સજેર. ૨

વગર જુદિએ જોરથી, ચતું હોત ને કાજ;
વાધ વરૂને તાંદરાં, કરત જગતમાં રાજ. ૩

જે નિજખળ જાણે નહિ, વરતે પર આધીન;
હાથી અટાને રહે, ગાવત આગળ દીન. ૪

પોતામાં પોતાપણુ હોય તોજ સૌ રહેલ;
હોય તોજ દીવો ખળે, દીવામાંહિ દીવેલ. ૫

મરણુ આદરે તેહને, લશ્કરનું નહિ કામ;
જુઓ કદીયે એકલે, ફરો ઈગવરતર કામ. ૬

મળે ખરો ઉસ્તાદ ત્યાં, કંઈયે રહી ન શકાય;
હીરો હઠે ન લોહથી, પશુ દવમાં ખળો જાય. ૭

હિકમત ધરે હજાર પશુ, ગળ પ્રમાણે થાય;
નખ છેદાય નરણિયે, કંઈ કદી ન કપાય. ૮

જોખનનું જેર-ઇંદ્રવિજયઇંદ.

અબિહલિલ નહામ ભરે, પછીકેમ ધરે બહુ ખીક કુવા;
દેડકીથી દિલ કેમ કરે, સંમશા કહિ સિંહ સમીપ સુ;
હોમો મણીધરનેદિલ હાય, મનાય લીતિમેનમાં નમુઆ;
સત્યકથાદલપતકયે, જીવજોખમ જાણી જુએ ન જુવ.

૧ ઈર્વશી-અપ્રમા. ૨ એક ગરીબ માણસે કહ્યું
ટારા મને લુટવા આપ્યા ત્યારે મેં મારાં લુગડાં
ફેંકી દીધાં તેથી લુટારાને દોડી દોડીને લેવાં પડ્યાં.

૧ કાગારાળ-એક કાગડો પકડાઇ જાય તો
કાગડા મળીને સોરજાદાર કરે છે તેમ કરવું તેવું
કાગારાળ. ૨ લોહ મેચો. ૩ અબિહ-સમુદ્ર.

મનહરે ઇંદ.

સિંહનો શિકાર કરનાર નર નિરખીને,
ચોપિ એક અંજ આણ્યો સિંહને ચેતાવવા;
જાણે ભાળી મારો ભાવ વિમારશે વૈરભાવ,
એથી મારે એની પાસે થશે જવા આવવા;
દુદ્ધકારો મારી સિંહે અંજને વિદારી નાંખ્યો,
ક્યું શાણો થેને આણ્યો મને સમગવવા;
અંતર વિચારી આમ, કહે દક્ષપતરામ,
જોરાવરને ન જોએ ડાપણુ શિખાવવા.

૧૦

નિર્જળ વિષે.

હોહરા.

નાના પશુ ઝાઝાતણા, આશ્રયથી સુખ સહેલ;
નાનાં બહુ નેવાં મળી, હાંક મોટા મહેલ.
૧ ધણા મરીખતી મદદથી, જખ્ખર શત્રુ છતાય;
રામે રાવણને હણ્યો, લંક વાદરાં સહાય.
૨ દુઃકારા નિર્જન સહે, સહે નહીં ધનવાન;
થમા રાય રણુછોડછ, ગાય ચારતો કાન.
૩ ભલો સ્વાદ છે બૂખમાં, સુખડીમાં નહિ સાર;
બૂખે ખાઇ ભાખરી, રાગે રાજકુમાર.
૪ ખળીયાથી સહુ દો બીએ, નિર્જળનેજ નડાય;
વાંધતણો માગે નહિ, ભોગ ભવાની માય.
૫ નિર્જળ જન નિંદા કરી, કાઢે મનનો રાપ;
પામે રાંડીરાંડ મન, શાપ દષ્ટ સતોપ.
૬ જે જન જેનો યદ રહે, તેની કાજ ગણાય;
ડાક પડે જે લગડે, પહેરનાર શરમાય.
૭ કોણુ વડાની વાતમાં, સુણે મરીખતો સાદ;
બૂંગળ ભેર અવાજમાં, ક્યાં લૂતીનો નાદ.
૮ કહો શ્રેષ્ઠ શા. કામનો, જેથી ન સરે અર્થ;
નાનો પશુ નિશિપતિ ભલો, શનિ શ્રેષ્ઠ પશુ અર્થ.
૯ નખળાથીજ બની શકે, એવા દેક ઉપાય;
ખડગે શિર છેદાય પશુ, કટિ નહિ કદાય.
૧૦ નખળા સંખળા સર્વને, કરતા દીકા કામ;
વળગી પીડા પેટની, તેથી ગરબું તમામ.
૧૧

પેટ ભરવા વિષે.

હોહરા.

શું રાજ સરદાર શું, મોટા માછરૂદે;
સહને વળગ્યું સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ.

૧

પશુ પક્ષી, સા આશીને, નર જાતિને નેદ;
દુખ ઉપગમે દિલ વિષે, પાપરૂપ આ પેટ. ૨
વાણીતર ને વૈતરા, કરે વિશેષે વેદ;
સમજે કારણુ સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ. ૩
વહાણુ ચડીને વિચરે, સમુદ્ર રસ્તે રોક;
કુટુંબથી અળગો કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૪
કરે શિકારી સાંચરી, અરણ્યમાં આખેટ;
રખડાવે છે રાનમાં, પાપ રૂપ આ પેટ. ૫
ન્હાના મોટા ભાઈનો, વેરી ચાપ વચેટ;
સ્નેહ તળવે સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ. ૬
મુનિ જેવાનાં મન વળી, લોભે કરે ભપેટ;
નાચ કરે નીતિતણો, પાપ રૂપ આ પેટ. ૭
પાડે મોટા પડાડને, હળવી પશુ હડદેદ;
તો તરણીને શું ગણે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૮
તૃષ્ણા નીર તરંગથી, બોળી નાખે ખેટ;
તો શું રાખે ટેકરી, પાપ રૂપ આ પેટ. ૯
શાશ્વિત શોષે શરીરનું, જેમ દિવેલ દિવેદ;
લીલાને સુકું કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૦
સંસારી જન શું કરે, ભગવત કેરી ભેટ;
ખળખળતી વળગી બધા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૧
જીવતાં સુધી જન કઠી, કરી ન ખેડે ઠેક;
દોડાવે દક્ષપત કહે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૨
પેટચડી ચાલે બધો, વિચિતણો વ્યવહાર;
જેમ ચાલતા યંત્રને, ઇજનનો આધાર. ૧૩
જે જે જગમાં જગદીશે, ક્યું વિચારી કામ;
આણુસમજી અકળાય છે, દિલમાં દક્ષપતરામ. ૧૪

ચડતી પડતી દશા વિષે.

હોહરા.

વસંત, ગ્રીષ્મ, શ્રદ્ધકર, શરદ લીમ શિશિરાદિ;
મીન મેખથી, મુલકમાં, આવે ઋતુ અનાદિ. ૧
તેમજ સુખ દુઃખ દરખ લાય, ચડતી પડતી જાણ;
આને છે આ જગતમાં, અંતર ધીરજ આણ. ૨
ન્યારે રૂઠે દેવ તો, જંદોગસન ન કામ;
સમુદ્ર સરળી ખાઇ પાણુ, લંકા લીધી રામ. ૩
શીખામણુ લાગે નહીં, ત્યારે વિનાયકાગ;
સમગ્રએ સમજ્યો નહીં, લંકાને બૂખાગ. ૪

૧ આખેટ-શિકાર.

દેખે પડતા દિવસમાં, સ્વજન પરસ્પર કાળ;
જેમ કાચના ગુણ થકી, દિસે રૂપ વિકરાળ. ૧
દિવસ ફરે તેવે સમે, સમગ્રણ સપ્તણ વ્યર્થ;
ધર્મરાજ ભુગટું રમ્યા, એવો ક્યો અનર્થ. ૬
સવળે દિન સવળું પડે, અવળે અવળું થાય;
અણુપ્રચ્છયું આવી મળે, ઇચ્છિત અણગું નાંધ. ૭
માન અને અપમાન લે, ચઢતે પડતે કાળ;
બંદીખાનામાં પડે, ગયે શિયાળે સાલ. ૮
સુખ દુખ સરવે સાંખિયે, સુધી જૂના ઇતિહાસ;
રાજ્ય મળે કોષક દિવસ, કોષ દિવસ વનવાસ. ૯
ચઢતે ઢહાડે ચાલોયે, હૈડે રાખી હામ;
પડતો દિવસ પોંછાણીને, વશોયે કરો વિશ્રામ. ૧૦
પડછાયો નિજ પડનો, પ્રતિપક્ષીનો પક્ષ;
ચડતે દિન ધડતો દિસે, પડતે વધે પ્રત્યક્ષ. ૧૧
દિવસ ફરે તો દિલ વિષે, અવળા મુળે ઉપાય;
ઠાપો વાહીનો કંડોયો, મુશક સર્પ સુખ જાય. ૧૨

ઇલકાળની પડતી—ચોપાયા છંદ.

પંડ્યા, પાકક, લટ્ટ, પુરાણી, રાણે છે સુધી રાપ;
મુનસી, મિસ્તરૂ, ખજિશ, બહાદુર, સુધા પામે સંતોષ.
કારણ તેનું કહેવા કાંજે, નેશી ભુએ શું નેપ;
ચડતી પડતી રીત ચાલતી, દૈવતણો નહિ દોષ. ૧૩

દોહરા.

ધરતી કુળની દેશની, ભારે પડતી હોય;
ડરે પરસ્પર દેખીને, ઢરે પર્તોજ નહિ કોષ. ૧૪
જેમ મુસાફર મહમદી, જાફર જનને જોષ;
ઃઃઃ દરયા દિલમાં ડરો, કાફર જાણી કોષ. ૧૫
ત્યારે તેને જાફરે, કહ્યું ઉર ધરી ઉમંગ;
કેમ ડરે છે ભાષ તું, હું ઇચ્છું તુજ સંગ. ૧૬

ઇંદ્રવિજય છંદ.

એકલ અંગચવા ભયભંગ, ઉમંગથી હું શુભ મંગ ચઢ્યું;
પીશુકપાણી ભલોજનજાણી, પ્રમાણિક થૈ પ્રિયવાણીકહ્યું;
સંગત આસ વસ્યો કરોવાસ, ઉદાસપણે શિર ત્રાસ સહ્યું;
જેમ મુસાફર હું નથી કાફર, જાફર નામ મુસાફર હું છું. ૧૭

દોહરા.

માન્યું નહીં મુસાફરે, ક્યો નહીં વિશ્વાસ;
જાફર પશુ નિજ જીવમાં, તેથી પામ્યો ત્રાસ. ૧૮
જન ખતે જૂદા પડી, રહ્યા ઉજડમાં રાત;
એક ખીજને ઓળખી, પરતાયા પરભાત. ૧૯

દુઃખ વિષે.

દોહરા.

સુખ દુખ સરખ્યા ઇશ્વરે, દયા ધરીને એમ;
કડવાં મીઠાં ઓસડો, પાપ જનેતા જેમ. ૧
દુખ દેવું મણુ દેવતું, દયા ભરેલું કામ;
મહા દયાથી રાખીને, દેહે વૈદો ડામ. ૨

છંદો.

તપે સુરજનો તાપ, શોધોયે શીતળ છાયા,
તાલ પડે અણુતોલ, કપડથી મઢોયે કાયા;
વરસે ને વરસાદ, રચી રૂઢું ધર રહોયે,
જો દુઃખ દે જન કોષ, કોષ આગળ જઈને કહોયે;
કરીયે જો યાય ઉપાય તો, નહિ તો સધળું સાંખોયે,
પણુ દૈવ ઉપર દલપત કહે, રાપ રૂદે નવ રાખોયે. ૪

દોહરા.

પ્રભુ કરે તે પ્રીતથી, સહેલું મણીને સાર;
પ્રભુ સમ કા સારો નથી, દીનદયાળ ઉદાર. ૪
મોટી વેઠે આપણ, તેનો જશ ઉચરાય;
નળ, પાંડવ, ને રામની, વાતો બહુ વંચાય. ૫
જાની કે અજાની જન, સુખ દુઃખ રહિત ન કોષ;
જાની ભોગવે ધૈર્યથી, મૂર્ખ ભોગવે રોષ. ૬
ગર્વ મટે સુખ અવસરે, દુખ અવસર હરખાય;
જો રાખે અક્ષર લખી, આ દિન પશુ વહી જાય. ૭
મરદ દરદમાં મરદ પશુ, મરદ ગણે નહિ દરદ;
દરદ કહે તે મરદ નહિ, દરદ સહે તે મરદ. ૮
સંકટની ચંકા ધરે, તેઓ ન કાંઈ કરાય;
શીળે તરવા શી રીતે, જો જળમાં નહિ જાય. ૯
પરતાપશ્ચ નહિ પોષણા, ચેખો પાનખર માસ;
સદા નહિ રહે આ સમય, તનમાં ન ધરોશ ત્રાસ. ૧૦
સુખ પાછળ દુઃખ દેખો, દુઃખ પાછળ સુખ હોય;
દિવસ મળે રાત્રી પડે, રાત્રિ પડી દિન જોય. ૧૧

૧ એક કાચ એવી જાતનો થાય છે કે તેમાં
જેવાની સજા ગોનાતું રૂપ મહા વિકરાળ દેખે છે.

કષ્ટ સહન કીધા વિના, પદ ઉચું ન ખમાય;
પારો તોપ અધિક સહે, લંગો એમ જણાય. ૧૨
ધ્યાળુ નિજ દુખ દેખીને, પરદુખ કરે વિચાર;
નિર્દય ન્યાય યથા કહે, પડે ઉતરી પાર. ૧૩

હરકત કરી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસાર;
કરી ફિર નહી હોત તો, બાંધત શીદ ધરખાર. ૧૪
પાદે અન્ન અને અન્ન, પાવક ફિર થકીજ;
પશુ સાધારણથી સરસ, નહિ તો નાશ નકીજ. ૧૫
સુખ દુઃખથી હરખે રમે, મુખ્યા પછી પરતાય;
સ્વમાર્ગ ફેટે હસે, જગત યદ્ય શરમાય. ૧૬

ઇન્દ્રવિજય છંદ.

મેજ સુતાં શતવર્ષવિત્યાં, ભગતાં ભમતાં સ્વપને ભ્રમણામાં;
વાસર દેક વિત્યા સુખમોહિ, બદ્ધનવાન થકી ભ્રમણામાં;
લાંકની સાયક્રાન્તક્રોધોદ્ધો, લાપટ લાખપડી ભ્રમણામાં;
ભ્રમતભાંદલપતથયો, સુખદુઃખગચું સધળું સમણામાં. ૧૭
જે સુપનાનીં સમૃદ્ધિજતાં, મરજદ તજળકવા બહુ મોડા;
જે સુપનાનીં લગાઇલકયાથકી, બાન થયા પછી ભાંડણું ભોડા;
સુંદરી સાત વરી સ્વપને પછી ભ્રમતથે કહે ક્યાં ગઇ મોડા;
એમ કોંધાયોં કહે દક્ષપત, ગણાય ગમારગધાસમ મોડા. ૧૮

ઢાહરા.

કો દરદીને દરદ પર, દેવા કારણ કામ;
નિશાન કરતાં રાખનાં, રમે પોદારી રાગ. ૧૯
દુખદ તજ સ્થળ સુખદ સ્થળ, રક્ષી દક્ષપતરામ;
પાણીમાં જઈ પેશીયે, ધણો વળે જે લાભ. ૨૦
શિર છત્રી પગ મોજડી, ધરોં રવિ તોપ ખમાય;
છત્રી મોજડોં શું કરે, લાગે ભાંડોં બધોં લલાય. ૨૧
સજ્જન પશુ સંકટ સમે, રસ્તો તજ પળાય;
ચોમાસે કીચડ થયે, જગત ઉમારગીં જાય. ૨૨
અરુપ દિવસ આનંદના, રહે ધણા દિન રોજ;
દલાડા પાંચ દિનાળોંના, આદ્ય પક્ષ તો સોજ. ૨૩
હરખ શોક દરધડી ગણે, લાખ પ્રધારે લોક;
હરખ ન હોય વિવા સમે, મરણ સમે નહિ શોક. ૨૪
દુઃખ ધણાં દુનિયાં વિષે, માની લીધે મનાય;
દેહ દુઃખ કે દારદ્રતા, ગણતા ખરાં ગણાય. ૨૫
દુઃખ વેઠે સમજાય પડે, સમજાવ્યે ન જણાય;
પાળક રે કીવાયકી, ભારે દીવે દગાય. ૨૬

કામળ અંતર પરદુખો, દેખી યાય દિલગીર;
અવધવને દુઃખ ઉપજે, આંખે આવે નીર. ૨૭
બહુ રણિયાને રણુ નહિ, બહુ દુખીને દુઃખ તોપ;
ભાર કરો પાશેરનો, હજાર મણુ ભ્યાં હોય. ૨૮

દુમિલા છંદ.

નૃપમારી પછી પતિપાસગઈ, પતિના ગડસ્યાથી ગયો મરોંને;
પરદેશ જતાં વજુઝારોં યદ્ય, શુભકા ધરવેયોં મને કરોંને;
સુતસંગથયોં નિકળી જવા, જળ પૂર થકી નિકળી તરોંને.
મહારાજ આજ સમાપરચુંદ; જાસનો શોક હવે કરોંને. ૨૯

મનહર છંદ.

લમમાં જે લાય લાગે તો વડી વિપતિ લેખે,
દારખાતું ખુશીથી જે હનરતું પાળે છે;
હુંડાય કે દંડાય તો દીસે દીક્ષગીર યાય,
મમતમાં મોટી મુડી ઉમંગે ઉછાળે છે;
કાયામાં જે કટિ વાગે કાળજમાં કષ્ટ યાય,
નાક વિધાવીને મેહે દર્પણુ નિહાળે છે;
દુઃખ સુખ દુનિયામાં માન્યું દક્ષપત કહે,
વિવેકી તો વિવેક વિચારી મન વાળે છે. ૩૦

ઢાહરા.

એક તરફનું સુખ મળે, એક તરફનું જાય;
રથ ખેસી ચાટાતણી, ચીને નહિ જેવાય. ૩૧
સુખ ભોગવવામાં વસે, દુઃખ અને ઉપકાસ;
ખાદાને પડવાતણો, તલભર ન મળે ત્રાસ. ૩૨
આપે જે આરોગ્યતા, કશું કરોં કરોં;
દુનિયામાં દક્ષપત કહે, એ સુખ અપરંપાર. ૩૩
ઉપજવે આનંદને, જેતા ચિંતા જાય;
પરિણામે સુખ પ્રાપ્તિનું, લક્ષણ એ લેખાય. ૩૪
દુઃખમાં દુઃખ તો દેહ દુઃખ, ખીલું કરજતું જાય;
અરુપ જર્વા દુઃખ એ વિના, ઉર સંકાય નહિ આજ. ૩૫

કરજ વિષે.

માળા છંદ.

પડોં ધણોં મરજ, કરજ કદોં કરોં;
પ્રતિ દિન દિન પશુ, દિલ અતિ કરોં;
ફિર સજળ તજ, વિકળ ન કરજ;
કદોં અતિ અધિક, કરજ નહિ કરજ. ૧

દોહરા.

નામ રામનું સાંભળી, હું પાસું ઉલાસ;
નામ રામનું સાંભળી, હું પાસું ઉર ત્રાસ. ૨

મનહર છંદ.

માણસ સરણું રસરણુ નથી સાધતું ને,
દ્રવ્યનું દારણુ રસરણુ સાલે છે સંભારતાં;
ખળીઆ નીસરી ગયા તે મને વિસરી ગયા,
બાજતણી વ્યથા નવ વિસરે વિસારતાં;
આજ પાચો લાજ લક્ષ રાજના સમાજમંથ,
વીતકની વાત લાજ આવે છે વિચારતાં;
કહે દલપતરામ સજ્જન તમામ આમ,
દીલમાં ધરો કરજ કરજ વધારતાં. ૩

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વૃદ્ધપણું હજી છે વળતી, અવનીતજીવોએ નથી ઉલ્લેખ;
ન્યાર થકી ધોરનારકને, દશખાર દિનારને કારણુ ફૂલ્યો;
વીતક વાતવિસારી વખાણુથી ફેગટફાવો ફરે નહિ ફૂલ્યો;
દીનપણેદલપતકહેહજી, બીખનું ભોજનહુંનથીફૂલ્યો. ૪

દોહરા.

કરજ કરીને જે કર્યા, જોડા વરા ખચીત;
ખરેખરા ઝોડાવરા, ચરચર બાળે ચિત. ૫
હજી લેખણુ ખત ખેત્ર ને, બાજ એજ વડોવાડ;
વિખ ખોજ નાણું વાવોંએ, થાય ઝેરનાં ઝાડ. ૬
શખ ઉચકે તે કોંઈયા, ચડતાં જન અભાગ;
બાજખોર પણુ કોંઈયા, ખમણું ત્રમણું ખાય. ૭

ચતુર્થ પદ ગુરુ.

માગે પ્ર ગણા તેહનો, નૌય મિલાપ પવિત્ર;
સાખ્યું ચુંચાય ખમરમાં, માનો સાચું મિત્ર. ૮

અંગ ઉધારનો ઝગડો.

જે ગરજી માણસ હોય છે, ને તેને કરજે નાણું
જોઈતું હોય ત્યારે તે સાહુકારને ઘેર જઈને કવો

૧ બાજ ગણવાના આના.

૨ ઋણ-કરજ. ૩ જોડાવરા-લાકડાનો સળગતો
અંગારો કહેવાય છે. તેમ જાણીને ધિખતો જોડાવરા
કહેવાય છે.

ગરજવાન થઈને બોલે છે, ને પોતાનો અર્થ સર્થ
પછી કવો જવામ દે છે, એ વિષેની હકીકત નીચે
લખ્યા પ્રમાણે છે:-

દોહરા.

પ્રથમ નમું ગણનાથને, વિનવું વારંવાર;
ઝગડો અંગઉધારનો, સુણજે સહુ નરનાર. ૧
શાહતણે ઘેર સંચર્યો, ગરજી દરદી જન;
અંગઉધારે આપણો, એક રમસવાડો ધન. ૨
અર્થ સુધારો એટલો, છે તમ સરણું કામ;
સોવાસા પખવાડિયે, દેશું પૂરા દામ. ૩
તો ફરી લેવા આવશું, જુઓ કરી એકવાર;
આગળથી એક માસનું, બાજ ધરે આ કાર. ૪
આપો અમને આ સમે, જાણે કીધા નહાલ;
જોઈએ ત્યારે માગજો, જોઈશે નાણું કાલ. ૫
માણસ જોઈને ધીરજો, કાણુ સમો છે બાજ;
જગત ખડું ખૂટલ થયું, કરજો જોઈને કાજ. ૬
આગળથી શું આચરે, જુવો અમારી વાત;
દેવું ન્યારે છુટયું, સુખે જીંધયું રાત. ૭
લીધે કંઈ છુટ્યા નહીં, જુવો કરિ વિચાર;
લઈને પાણું આપોંએ, તો ચાલે વ્યવહાર. ૮
માસ પછી તો આવશે, નાણું છે આ માલ;
નહિ તોપણુ નહિ કાપિયે, એકા કરી કાજ. ૯
ખોજે કહ્યું એક બે જણે, દ્યો અમારું ધન;
શીદ રણાવું કાઢકને, એમ વિચારે મન. ૧૦

ચોપાઈ.

બોલ્યો ગરજી એવા બોલ, શાહતણું મન થયું દમદોલ;
કીધા ખત માંડીને દામ, કીધું ગરજીએ નિજ કામ. ૧૧
અર્થ સર્યોને ગરજજી ટળી, નામ લે નહિ સામે મળી;
જાણેશાહ વધેછે બાજ, ગરજીજાણે થયું સુજ કાજ. ૧૨
એમ કરતાં એક વર્ષજ થયું, આપો નાણું શાહે દયુ;
ધીરજખોજીકરોધરકાજ, હમણું જાઓવધે છે બાજ. ૧૩
તમચઈ અમને ચિંતા ધણી, હાલ નથીનાણું અમલણી;
આવશે નાણું હાથે ચડી, વણુ માગ્યા દેશું તે ધડી. ૧૪
સહુ પહેલા લરણું તમતણુ, લાઈ તમે ટાળી છે મણુ;
બાજવધારીનીનયોંખાત, દીધાવિનાનદિયાવનિરાંત. ૧૫
સુજ્યો તજાઈમાં સુખે જઈ, નાણું તમારું રહેશે નહીં.
કાળાચોરના કાઢયું તે વંત, હશે જેના લોહાના દંત. ૧૬

૧ મદિનો.

નહિતો જાતે વેચાઈ આપશું, તોખીજીવાર લેત્રાઆવશું;
માગેશાહ દિનમાં એકવાર, એમ કરતેવિત્યાં વર્ષે ચાર. ૧૯
ત્યારે શાહલેવાને ગયા, આપો રૂપિઆ બમણા થયા;
રૂપિયાનું નહિ લેશે નામ, હાલ નથી રૂપિઆનો કામ. ૨૦
કામ નથી તો મારો શો વાંક, તું તોરણો સદાયનો રાંક;
કહું તને કરીને પરણામ, આપો હવે અમારા દામ. ૨૧
આપીશ તોપણુ લેખશું અગો, નહિયાલે નાપાડે તમો;
એ રીતે કહ્યું બહુજ અકાર, બોલ્યો ગરજુ તેણીવાર. ૨૦

દાહુરા.

ગરજુ બોલ્યો તાહરે, સાંભળ સાચી વાત;
ક્યાંક ન જવાશે ચોરવા, હોય તો દબાવે બાત. ૨૧
શાહ ત્યાંહાં ગરજુ થઈ, બોલ્યો થઈ લાચાર;
ભાઈજી આપો તો વળી, દેખશું ખીજી વાર. ૨૨
એ નાણું આપ્યા તણો, નહિ સજ્યો ઉપાય;
ત્યારે ચોતે લાંધવા, ગરજુને ઘેર જાય. ૨૩
ચૂલામાં જળ રેડિયું, ખેડો કંઈયું થઈ સાય;
દીધા વિના તું જો જમે, નરસી વસ્તુ ખાય. ૨૪
ધર તારૂં લાધે સહુ, લાંધું ખેડો હુંય;
લોંધા વિના હું નહીં, નિશ્ચે જાણે તુંય. ૨૫
શાહે ગાળો રીસમાં, દીધી ત્યાં દયારીશ;
તે સાંભળતાં તુરત તે, ચડી ગરજુને રીસ. ૨૬
અહિં તો આઠી શેરીની, ધુળ પડી ને લેય;
કર કરવાનું હોય તે, કહેવું હોય ત્યાં રહેય. ૨૭
નથી ખીતો તારા થઈ, આ ધર લૂટી લેય;
મળશે ત્યારે આપશું, દશ દિન ખેડી રહેય. ૨૮
શાહ કહે સુણુ કુતરાં, ધણું બોલમાં ધૂડ;
તારા ધરમાં રાખજો, આખી શેરીની ધળ. ૨૯
છે જાતે દેવાળિયો, લેખ નથી દેતો ધન;
લેતાં લાગ્યું સોહલું, દેતાં ધૂળે તન. ૩૦

ચોપાક.—શાહુકાર કહે છે.

શું કાંઈ તારા ચાકર છે, જે તારે ઘેર ફેરા દેય;
ખાઈશુંજી વાંઝિયાનોમાલ, લેશુંબમણીધન હાલહાલ. ૩૧
એક હાથે માયાના વાળ, એક હાથે મોટી પેંજર;
મારીશ ચાર ગણી બે કહું, નાણું તો એ રીતે લઈ. ૩૨
બોલ્યો ગરજુ સુણી એ વેણ, આ ભવતો નથીલેણનેલેણ;
મોટી કમાઈના હશેતેમ્યા, મારાં નસીબના ખાવાયયા. ૩૩
કુતરાની પેટે શું લાસે, નાણાં તોતારા ધરમાં હશે;
તારૂં મોત છે મારે લાથ, જઈશ ગોળદટકડીનેદવાય. ૩૪

એમ કરતે લાંધણુ થઈ ત્રણ, શાહે જાણ્યું આણું મરણુ;
ધણીધરનો ખાય જાતું ધાન, શાહનપામે અનનપાન. ૩૫
શાહ ગયો ધરમાં કરી રીસ, મારી લાત ગરજુનેશીશ;
આપ્યા પાહુએ તે ધડી, ગડદાની તરશીટજ પડો. ૩૬
જોવા મળ્યું ત્યાં સધળું ગામ, શાહને કહે તનેરૂપારામ;
આપ્યા છે તેમજ લખજાણુ, આમકીધે નવચાયવખાણુ. ૩૭
શાહ કહે હજી મારો વાંક, ભાઈજો મને અપાવો કાંક;
વચ્ચે પડ્યા પછી વણીદાર, મુદલમુદલનો કીધોવિચાર. ૩૮
ગરજુ કહે કાંધાં કરો ખાર, શાહ કહે કાંધાં કરોચાર;
જો ભાઈમુળગા પામશું દામ, ફરી વિચારો કરશુંકામ. ૩૯
વર્ષે કાંધું પૂરું ન થાય, ટંટો એટલો એટલો મચાય;
સમજુ સુણીને કરે વિચાર, એવા નહિ કરશોવેપાર. ૪૦

દાહુરા.

રાખીં ધરણું રોકું, આપે નાણું જોડ;
સોમણુ કરે ગાદલે, સુખે ઉધશે તેડ. ૪૧
ઉધારે તે આપજો, જોતું ચાલે જોર;
આરજ બેસે આવીને, કરે કમજ ધર દોર; ૪૨
અગપણુમાં કે રતેહમાં, દેણા લેણા દામ;
અતે હેત રહે નહીં, કરજો જોડને કામ. ૪૩
જર જોડ ત્રીજી જમીન, દલેશ તણાં ધર એક;
સાખ સહિત લખત વિના, વાત ન કરીયે તેડ. ૪૪
ઉપજ વિચારી આપણી, કરીયે ખરચ સંદાય;
મારે નરસે કારજો, નહિ કરીયે પુલામ. ૪૫
જે ખરચે દેવું કરી, મોટા મૂરખ એક;
લોક વખાણે એક દિન, કરે વગોણાં તેડ. ૪૬
અગડો અંગ ઉધારનો, સુણી હરખશે શાહ;
જાતે ચોરે દેવાળિયા, દિલમાં ધરશે દાહ. ૪૭
વાતો સુણી વિચારજો, ક્રોધ ન કરશો લેશ;
રૂઢિયામાં ધરોં રાખજો, રાપણુનો ઉપદેશ. ૪૮
કરજો કામ વિચારથી, નહિ કરશો કુલાય;
સદા વિચારી ચાલશે, થાશે સુખી સદાય. ૪૯
ઓગણીસેને ચારના, મદા સદિ પંચમિ નામ;
તે દિન અગડો દાખિયો, દિનવર દલપતરામ. ૫૦
એક રામ ચટતાં ગયું, રાત્રણુ ફેડું રાજ;
સોળ રામ ઘિરપર ચડે, દડો રહે કમજ લાજ. ૫૧

કરજ ન કરવા વિષે.—૫૬.

(વિવેક વણુગરાનો રામ.)

માફ કહું તમે માતીને, દિલે ડરનેરે,
તક આવે નદારી તોય, કરજ નવ કરનેરે;
કરજથી ભુંડું કથું નથી, દિલે ડરનેરે,
હાંડે ને કાંઈ જુદિ હોય. કરજ ૦ ૧

અંગ ઉધારે ઉપાડતાં, દિલે ડરનેરે,
લેણુદારના થકએ ગુલામ. કરજ ૦

સવળાં કથન સાંખવાં પડે, દિલે ડરનેરે,
એથી આખરે ખોષએ આમ. કરજ ૦ ૨

ખાણુ જેવું તીખું ખોલશે, દિલે ડરનેરે,
લોહી ખાળોને લઈ જશે પ્રાણુ. કરજ ૦

ઓશિયાળા થશે એહના, દિલે ડરનેરે,
વળી થાશે એના વેચાણુ. કરજ ૦ ૩

ગભરાટમાં ગભરાવશે, દિલે ડરનેરે,
ગમે તેમ લખાવશે લેખ. કરજ ૦

પછી નહિ પોતે પાળી શકા, દિલે ડરનેરે,
મોટા કષ્ટની મારશે મેખ. કરજ ૦ ૪

કરજથી કંઈક કુચે પડ્યા, દિલે ડરનેરે,
ઝાંઝે ખાધાં કંખાઈને એર. કરજ ૦

કંઈક નેડાળ્યા જમાનને, દિલે ડરનેરે,
વળી વાળ્યા વહાણમાં વેર. કરજ ૦ ૫

વેરાગી થઈ કંઈક વહી ગયા, દિલે ડરનેરે,
કંઈક ભોગવી ભુંડી કેદ. કરજ ૦

માર ખાધા કંઈક માણુસે, દિલે ડરનેરે,
ખરેખાત પામ્યા ખુબ ખેદ. કરજ ૦ ૬

પુત્ર પુત્રીને વેચવાં પડ્યાં, દિલે ડરનેરે,
પડી વેચવી પરણેલી નાર. કરજ ૦

કંઈનાં કુટુંબ અકળાવવાં, દિલે ડરનેરે,
ખાધોં કાડ્યાં બધાં ઘર બહાર. કરજ ૦ ૭

હોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે ડરનેરે,
સુખ સર્વ ખોશો તેને સંગ. કરજ ૦

પત્નીઆની પાસે ને બેસીએ, દિલે ડરનેરે,
એથી આપણું અમડે અંગ. કરજ ૦ ૮

૧ એક દડના કણુખીએ કરજને લીધે પોતાની
રૂપાળી ખામડીને વેચીને છેડાછુટકા કર્યો હતો, તે
તેના નીતીલાએ લીધી.

કરજ થઈ અકળાઈને, દિલે ડરનેરે,
થાય સત્યતાનો સઘ નાશ. કરજ ૦

વિષને કરજ ખાતાં સોહવું, દિલે ડરનેરે,
અંત્યે અત્યંત ઉપજે ત્રાસ. કરજ ૦ ૯

વિષમ કરજ છે વિષથડી, દિલે ડરનેરે,
પુત્ર પૌત્રને પીડા થાય. કરજ ૦

લાંચ લુચાઈ લંપટપણું, દિલે ડરનેરે,
દુષ્ટ કરજમાં ગુણુ દેખાય. કરજ ૦ ૧૦

કરજદાર કારભારીએ, દિલે ડરનેરે,
ન કરાય અદલ ધનસાદ. કરજ ૦

દેવું કરે તે દેવળિયો, દિલે ડરનેરે,
નહીં દેવું તે સાચો શરાદ. કરજ ૦ ૧૧

એક રામ ચડતાં થયું, દિલે ડરનેરે,
ધુળધાણી રાવણું ધામ. કરજ ૦

સોળ રામ જેને શીર ચડે, દિલે ડરનેરે,
દેખે શી ગતિ દસપતરામ, કરજ નવ કરનેરે. ૧૨

પુલણુજી વિષે.

ચોપાઈ.

ને આવે વીંવા કે વરો, ખૂબ પુલાળ્યો કુલે ખરો;
દેવું કરીને ખરએ દામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૧

કરી કચેરી કણુખાં પાય, ખાળક ઘરમાં બંડી ખાપ;
અવળાં કામ કરે જે આમ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૨

લખી દેખાડે નાણા લાખ, રોકડમાં ચૂલાની રાખ;
કરે કરોડપતિનાં કામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૩

હિડી શક્યાનાં હોય ન હોશ, કદીયેપણુજીકંઈક નહોશ;
હજાર કોશ ચલાવે રામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૪

ડેથી ઉપર દીવાનાં જોર, ઘરમાં તો અંધારું ધોર;
ઠાક રચે વેચોને કામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૫

દેડું દેખી દિલમાં ડરે, સિંહ સાથે લડવા સંચરે;
પ્રથમ પિછાને નહિ પરિચાર, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૬

એક અક્ષરની નહિ વાદ, વરે વડા પંડિતથી વાદ;
મણે મુરખમાં સમજું ગામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૭

ખીખની ઓથે બડમડે, વળી વિજય પામે તે વડે;
તે જાણે નિજ જોર તમામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૮

ઓઠે જે ઉનાળે શાય, ચંદ્ર છતાં ધરજેન મશાલ;
કારણુ વિના કરે ધુમધામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૯

દીકાસા તો ખાસા દેજ, બને વખત ત્યાં કર્યો બેસેજ;
બકે ખરો પશુ દે ન બદામ, તે નરનું પુલણુજી નામ. ૧૦

બોલે મોટા મોટા બોલ, તેમાં પૈસાભાર ન દોલ;
જ્યાર મોઢે નહીં લગામ, તે નરતું ફલણુ નામ. ૧૧
આદરી શક્તિયશ ઉપરાંત, ખાલી મોટી રાખે ખાંત;
દિલથી કહે છે દસપતરામ, તે નરતું ફલણુ નામ. ૧૨

છંદવિનય છંદ:

સાગર સાત તરે સદને પછી ખાડ તણી ગણતી કરી તેને;
દેખી દેડગતા કદી કુંગર આકતાણું ક્યા શું પછી એને;
આબની સાથ બરે બહુ બાથ, કહો પછી તેડ ગણે દિલ દેને;
કોઈ દિસામ દિગો દસપત, જયાખંધની ગણતી નહિને. ૧૩

દોહરો.

અંસપત હાથ ઉગાઉને, વસે નં જાડી વાર;
પતંગ રંગતણી રહે, ચટકી દહાડા ચાર. ૧૪

ફલણુની ગરબી.

“વાસા તમારી જોઇને રહો છું” વાટ રે
વસાળ.” એ રાગ.

ફલણુ તમે પુલાબા કેમ ફલમારે, ફલણુ;
આ ઉપજખરચનો અડસટો કેમ જૂલ્યા, મારા ફલણુ. ૧
કરજ કરીને વરા બસા તમે કાધારે, ફલણુ;
આ ગરથ પરાયા ખરચીને જથ લીધા, મારા ફલણુ. ૨
ખર વેચીને ધી સાકર તો લીધારે, ફલણુ;
આ જમણુ સરસ સમોવડીયાથી કાધા, મારા ફલણુ. ૩
પીતાખર પેહેરી પંગતમાં ફરીમારે, ફલણુ;
આ મનમાં ફલ કરી મૂકે કર ખરીયા, મારા ફલણુ. ૪
વળતો દિવસ યશો કે માગે નાણુરે, ફલણુ;
આ નાણુનાં તો ન મળે ક્યાંઈ કેઠાણાં, મારા ફલણુ. ૫
ફલણુ ઉપર ચરજ મધ ત્યાંથીરે, ફલણુ;
આ જપત ચઈમિશકત દાહાડયા પરમાથી, મારા ફલણુ. ૬
ફલણુ તમને જેણે ફલાવ્યારે, ફલણુ;
આ તે તો કોઇ મદદ કરતા નવ આગ્યા, મારા ફલણુ. ૭
ફલણુ તો કુવો શોધવા ચાલ્યારે, ફલણુ;
આ ગરથવિના તે અદિશુન કોષાંજો આલ્યાં મારા ફલણુ. ૮
જમતી વખત વખાણુ બસાં જે કરતારે, ફલણુ;
આ એ સદુ દાસ્ય કરે નિંદા આચરતા, મારા ફલણુ. ૯
એ અવસર તો અધિક વખાણી ચગવ્યારે, ફલણુ;
પણુ આ અવસર તો જેવડું કરાવ્યા, મારા ફલણુ. ૧૦

પેહેયતિ પટ્ટુજે બાધ્યા ચંદરવારે, ફલણુ.
આ ખર આળીને ચાલ્યાં તીરખ કરવાં, મારા ફલણુ. ૧૧
ફલણુની રાંડ રૂએ મો વાળીરે, ફલણુ.
આ ફલણુ સીધાબ્યા ટેકા ટાળી, મારા ફલણુ. ૧૨
ભોળાને નરસી ચિખામણુ દેશેરે, ફલણુ.
તે નિયાસાતું પાપ ધણું શિર લેશે, મારા ફલણુ. ૧૩
દિલમાં દસપતની શીખામણુ ધરજોરે, ફલણુ.
તો કરજ કરીને નાત વરા નવ કરજો, મારા ફલણુ. ૧૪

કરકસર કરવા વિષે.

દોહરો.

સમજ ખરચ કરે સદા, જેમ કમાય કમાડિ;
કૃપણપણું ન કરે દહા, આત નહિ ધાપ ઉગાડિ. ૧
ખર્ચે ધન શો જન ખરા, વળી પણુ લુઓ વિવેક;
અર્થે ખર્ચે એક જન, અનર્થે ખર્ચે એક. ૨

સ્વાગતા છંદ.

જામશેજ જર જે જરા જરા, તો યશેજ વધતા વરાવરા;
જાનવાન જન જે ખરા ખરા, અર્થખર્ચાન કરે નરાનરા. ૩

દોહરો.

કળે આવે કર વિષે, તે જટ નહિ વપરાય;
કળે વિંટી પહેરિયે, તે કળેજ કઠાય. ૪

કુંડળિયો.

કર આંગળિયે કળથી, વિંટી આવે વીર;
કરથી તે તો કાઢતાં, નપણે આવે નીર;
નપણે આવે નીર, કલ્પના તે પર કરતાં,
શ્રમથી ધન સાંપડે, વિપમ લાગે વાવરતાં;
હાખે દસપતરામ, રચી પચાંતે જે રળિયે,
તે તો ધન વપરાય, કળથી કર આંગળિયે. ૫

દોહરો.

યોગ્ય ખરચ કરવું બહુ, બહુ અધિક નહિ બાંધ;
લેખણુ ભરી લખવું બહુ, નહિ રેડી રસનાંધ. ૬
નિન-ધરતું પરતું વરે, ત્યાં તેવો મન રંગ;
દરજ ખપવું વેતરે, મોચી-તેરે તંગ. ૭
કરે જગતમાં કરકસર, લુઓ જગતનો ઇશ;
પ્રકાશ ત્રીચ ધડી કરે, અંધારું ધડી ત્રીચ. ૮
ઇંધર પથુ કરકસરનો, રાખે રૂઠો વિવેક;
ગ્રહો અનેક વચે રચ્યો, દીવો દિવાલર એક. ૯

કંભુસ વિષે.

આર્યાવૃત્ત.

હઠારનું કંભુસનું, ખરચ ખરાખર જુઓ કરીં તપાસ;
દિન અગમારે જોઈશું, ત્યાં વરસ તો વધે અધિક માસ. ૧

હોહરો.

હઠાર નરનો કૃપણનો, સરખો વરો સદાય;
કસર કયે કંભુસનું, લાખ રીતે લૂંટાય. ૨
મોટા જાણી મન વિષે, અચળ ન ધરીએ આશ;
સુપયો ન કોઇ સુખી થયો, તાડ તળે વર્ષો વાસ. ૩
કૃપણ મૂર્ખના કર વિષે, પૈસા પુરતક જાય;
પંખાળે પાસે લઇ, એ ઉપયોગો ન થાય. ૪
સિંહ મૂઢ મણિધરમણી, સતિતન કંભુસ આય;
ચડે ચાર એ એટલાં, આણુ ગયે પર હાય. ૫
લે ભૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાજ કાં ચોર;
ખખેરાએ ખાસડે, ખોરડો કેરાં ખોર. ૬
કંભુસ કેરું કાળજી, કાળો પત્થર કાચ;
જુગ આખો જળમાં રહે, પણુ પિગળીત ન હોય. ૭
મધમાખી મધખાય નહિ, સંચ્યા કરે સદાય;
તો તેનાથી અન્યને, એ મધ કેમ અપાય. ૮

મનહર છંદ.

જલહનું લે છે જળ લે છે નદી નદતણું,
જેનું તેનું લેવું પણુ દેવું નહિ દાન છે;
પીવા આવે માણસો તો પાય નહિ પળી પાણી,
વહન ખગાડે વળી એવો ગુણવાન છે;
પલાળતાં પલળે ન એવા રહે પાસે પડ્યા,
પત્થર જેવા કઠોર પાપષ્ટ પ્રધાન છે;
રાખી રહે એવી એવી રીત રતનાગરની,
નાગર નાથનું દીલ સાગર સમાન છે. ૯

હોહરો.

કંભુસ સુખથી શું કહે, શું સુમ સુખને કામ;
શબ્દ કહો સમજાનનો, તે ત્રણ શબ્દે નામ. ૧૦

ઉત્તર નાથુદેવ—વસંતતિલકાવૃત્ત.

ઝાંચે વશી જન કદી, સુખોમાં ન દીઠાં,
કુલ્યાં ન કુલ ન કુલ્યાં કળ કાંઈ મીઠાં;
પ્રખ્યાતતા ન પસરી, જન પાળવામાં,
રૂંડો ગણાય ગુણુ, બાવળ બાળવામાં. ૧૧

૧ આય-મુદી. ૨ જલહ-વરસાદ.

હોહરો.

સળો દીસે સામટી, કુલ વિષે નહિ માલ;
પાકે કળ તો પરડિયા, તે બાવળને બાળ. ૧૨

ઈંદ્રવિજય છંદ.

દે ઉપદેશ સદા દક્ષપત્ત, અધર્મિ અધર્મ નહિ તજવાનો;
ખીકણ કોઇ સુણીગિરદાવળી, સોય વસા નહિ ચરખવાનો;
કોડ પ્રકાર કાંધે મનરંજન, કંભુસ દાન નહીં કરવાનો;
બાળક રોષ મરે બહુધા પણુ, પાવધનનચડેકદીપાનો. ૧૩
આ બૃગુપૂર રહ્યુંબાળરાયનું, હાકમ હિંદુ ગયા હરનારા;
આ હથિપારરલાં અવનીપર, ધિગડમદ્દ ગયા ધરનારા;
આ કવિતા રસ પૂરણુ ઔઠકવીશ્વર, ભૂપ ગયા કરનારા;
દક્ષ પુરુષ ગયા દલપત્ત, રલાનિજ પેટ પુરું ભરનારા. ૧૪

મનહરછંદ—સોપારીના ઝાડ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

જાંચું જાંચું વધી શોભે એથડી છે નીચાં સારાં,
જે થડી પોપણુ સદા થાય છે સંસારીનું;
આપે બખશીશ બની રંજનને રાજ કરે,
વણિકનું દાન જેવું તાળીની તૈયારીનું;
આશ્રય કરીને કોઇ આણી ન આરામ પામે,
રાખે દક્ષપત્ત પેળો ઝાડ આ સોપારીનું;
સજ્યું તોય દીક છે ન સજ્યું હોત તોય દીક,
જેને કળે પેટ ન ભરાય નર નારીનું. ૧૫
સોપારી કહે છે કવિ કામનો ધિક્કાર કરે,
મને તો સજીએ માનવસને શોભાવવા;
મારા વિના વરધોડા સારા કેમ શોભત ને,
કેને તમે કહેત સાબનમાં સિંધાવવા;
મોટાં મોટાં સુંદર છે અંદર અમારાં એથી,
શેનર શોભે છે સારાં ગ્રેમ ઉપજાવવા;
તાડ ઝાડતણી તુલ્ય નથી દક્ષપતરામ,
સારે સમે છીએ ઉપયોગ યોગ્ય આવના. ૧૬

ગરજ વિષે.

હોહરો.

આપ આપની ગરજથી, ગરજૂ જગત જાણાય;
વગર દરદ ધર વેદને, જરૂર કોઇ નવ જાય. ૧

૧ મતલબ કે દેટલાએક શ્રીમંતો ફક્ત મીજા-
સને શોભાવવાના છે, પરોપકારી કામના નથી.

તમા ન તજિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;
જળ સાથે રિસાઈને, કહો મત્સ ક્યાં જાય. ૨
જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તજાય;
ખાજે છે ધર આગ પશુ, ધરમાં રોજ રખાય. ૩
કર્કી હમકાતી ગરજ પશુ, ભારે ને પડનાર;
કાષ્ટ નાવને આશરે, પથરા ઉતરે પાર. ૪
ગરજ સમે ગરજૂ જતો, જોલે શીકા જોલ;
ભાર ન ગણશે ભાઈઓ, તેનો તરણા તોલ. ૫
તેનો દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગી અગાધ;
એકી જેળ ગણાય પશુ, કાગળનો નહિ બાધ. ૬

કીમત વિષે.

દાહર.

અમુલ્ય પશુ મહજે મને, જે સંસ્તુ તે કામ;
નદી કિનારે નીરનો, એક ન ઉપજે દામ. ૧
જળનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અગણિત મુલ;
ગંગાતટે જે જન વસે, તેને જળ તૃપ્તિ તુલ્ય. ૨
જેમણે ત્યારે નવ જડે, એવું મૂલ અપાર;
જમ પ્રાણુ જ્યાં જળ વિના, કિમત હેમ લગર. ૩
અપ્રજે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મુલ્ય;
નિર્જળ થળ પ્રાણુત તક, નીર લાખ ધન તુલ્ય. ૪
મહિને ખપ તે સસ્તું છે, તે પ્રજા કૃપા અતુલ્ય;
પંડિત, પાણી ને પવન, છે નિર્ધન નિર્મૂલ્ય. ૫
સાત વેતના સર્વ જન, કિમત અકલ્પ તુલ્ય;
સરખા કાગળ દુહિના, આંક પ્રમાણે મૂલ. ૬
ખજૂ જન માને જેકને, તો તે મોંઘું યાય;
સોનું છે શા કામનું, નહિ એઠાય ખવાય. ૭
વખાણુ કે નિંદાયકી, વધે ઘટે નહિ વાલ;
ઉપજે કિમત એટલી, જેમાં જેવો માલ. ૮
વસ્તુ પશાદ માસતાં, હિસે દાણુ દિવગીર;
ધોળણુની ખાજોતિયાં, તે રાણીની ચીર. ૯
સોંધું મોંઘું શીદ ગણે, પરવન જ્યાં વપરાય;
તેમ ગોળ ધર પારકે, જોડા ઘોડા ખાય. ૧૦

ઉપદેશી, મનહર છંદ.

પેસાથી પંકાયો પશુ પાપથી મુકાયો નહિ,
ખજનો રખાયો, ખરો જોલ ન રખાયો તે;

ફુટું તું દેખાયો ચાહી સ્વાદ તો ચખાયો પશુ,
ધર્મમાં ન ધાયો, શુશુ પ્રકૃતો ન ગાયો તે;
હગથી હગાયો ને હગવતાં હગાયો મુખે,
મોલ ન મગાયો, માલ માયાક મગાયો તે;
ગૃહસ્થ ગણાયો મોટે મહેલ ચણુયો પશુ,
પડે નહીં પાયો એવો કિલ્લો ન દરાયો તે. ૧
મોજ બલે માણો જ્યાં સુધી લખાણુ દાણોપાણી,
દાણોપાણી ખૂટે જવાનું છે તે તો જણાણી;
તત્તો તણો તાણોવાણો તૃષ્ણો અગણ્યો જ્યારે,
રાણે કયો રાણો એવું અંતરમાં આણાણો ?
તકિ છે સિંચાણો પંખી જળમાં કસાણો તોળ,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણાણો;
કાટે ખાંધો પાણુ એ ઉખાણો ખરો જણો ખૂદ,
શોધો શાણો સંત ખાહી તંત શીદ તાણાણો. ૨
કાપાની શી માયા, કાપા વાદળીની છાયા જેવી,
રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાપા છે;
દકન ચતા દેખાયા રોક અને રાણીન્યા,
માયા મેલો મુએલા ગણાયોમાં ગણાયો છે.
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કાષ્ટ,
ખંધને ખંધાયા કાળ જાળમાં કસાયા છે;
લાસયે લોભાયા પશુ રિચર ન થોભાયા ગાષ્ટ,
શા અહીં કમાયા એવી ઇશ્વરની માયા છે. ૩
કુચલી નકામીનીમાં તૃષ્ણા દામ ચામનીમાં,
જરી કરી જમનીમાં ખૂબ ખેડો ખાઈને;
ખીજનું જગાડવામાં દોલત ઉડાડવામાં,
જમવા જમાડવામાં ખેડો ધુળ ધોઈને;
ખાનારા મદતીયામાં લરાયો મળતિયામાં,
ભારના ભરતીયામાં ભૂલ્યો જાણી નેહડ-
હદી દટ કાપવામાં કે સુનીતિ રચાપ
એકે પેસો આપવામાં આગ્યો નહિ
જય જય જેને તારૂં જીવતર
જળ વશું જાપ સાથે જંતુગો ર;
ખાય ખાય ખસકને ખાત
યાનાર, કે
નખ ખાય તેણુ ખાપ
યાય યાય ચાવરને ન
યાય યાય ચાવરને ન
કેક અયા તેની કે
દાપ દાપ કરી
દયાતી છતાં

કંબુસ વિષે.

આર્યાવૃત્ત.

ઉદારનું કંબુસનું, ખરચ ખરાખર ભૂઓ કરી તપાસ;
દિન અગમારે ગોઠું, ચાંદ્ર વરસે તો વધે અધિક માસ. ૧

દોહરો.

ઉદાર નરનો કૃપણનો, સરખો વરો સદાય;
કસર ક્યેં કંબુસનું, લાખ રીતે લૂંટાય. ૨
મોટા જાણી મન વિષે, અચળ ન ધરીએ આશ;
સુણ્યો ન કોઇ સુખી થયો, તોડ તળે વર્ષો વાસ. ૩
કૃપણ મૂર્ખના કર વિષે, પૈસા પુરતક જાય;
પંખાળે પાસે લઇ, એ ઉપયોગો ન થાય. ૪
સિદ્ધ મૂઝ મણિધરમણી, સતિતન કંબુસ ૧આય;
ચડે ચાર એ એટલાં, પ્રાણ ગયે પર હાય. ૫
લે ભૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાજ કાં ચોર;
ખખેરાએ ખાસડે, ખોરડો કરાં ખોર. ૬
કંબુસ ફેરે કાળજી, કાળો પત્થર કાય;
ભુગ આખો જળમાં રહે, પણ પિગળીત ન હોય. ૭
મધમાખી મધખાય નહિ, સંઘા કરે સદાય;
તો તેનાથી અન્યતે, એ મધ કેમ અપાય. ૮

મનહર છંદ.

જલદનું લે છે જળ લે છે નદી નદતાણું,
જેનું તેનું લેવું પણ દેવું નહિ દાન છે;
પીવા આવે માણસો તો પાય નહિ પળી પાણી,
વંદન ખગાડે વળી એવા ગુણવાન છે;
પલાળતાં પલળે ન એવા રહે પાસે પડ્યા,
પત્થર જેવા કઠોર પાપષ્ટ પ્રધાન છે;
રાખી રહે એવી એવી રીત રતનાગરની,
નાગર નાથનું દીલ સાગર સમાન છે. ૯

દોહરો.

કંબુસ સુખથી શું કહે, શું સુમ સુખને કામ;
શબ્દ કહેા સમજાનતો, તે ત્રણ શબ્દે નામ. ૧૦

ઉત્તર નાથુદાસ-વસંતતિલકાવૃત્ત.

છયે વશી જન કદી, સુખીમાં ન દીકાં,
કુટલાં ન કુલ ન કુળ્યાં ફળ કોઈ મીઠાં;
પ્રખ્યાતતા ન પેસરી, જન પાળવામાં,
રૂડો ગણાય ગુણ, ખાવળ ખાળવામાં. ૧૧

૧ આય-મુદી.

૨ જલદ-વરસાદ.

દોહરો.

સળો દીસે સામડી, કુલ વિષે નહિ માલ;
પાકે ફળ તો પરડિયા, તે આવળને ખાળ. ૧૨

ઈદ્રવિજય છંદ.

દે ઉપદેશ સદા દલપત, અધર્મિ અધર્મ નહિ તજવાનો;
ખીકણ કોઇ સુણીખિરદાવળી, સોય વસા નહિ ચરચવાનો;
કોડ પ્રકાર કોધે મનરંજન, કંબુસ દાન નહીં કરવાનો;
ખાળક રોષ મરે બહુધા પણ, પાવધનેનચડેકદીપાનો. ૧૩
આ ભૂશુપૂર રહુંખાળરાયનું, હાકમ હિંદુ ગયા હરનારા;
આ હથિપાર રહ્યાં અવનીપર, ધિંગડમલ્લ ગયા ધરનારા;
આ કવિતા રસ પૂરણ ઔઠકવીશ્વર, ભૂપ ગયા કરનારા;
દંડ પુરૂષ ગયા દલપત, રહ્યાનિજ પેટ પુરે ભરનારા. ૧૪

મનહર છંદ-સોપારીનાં આડ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

જીયું જીયું વધી શોભે એથડા છે નીચાં સારાં,
જે થડી ચોપણ સદા થાય છે સંસારીનું;
આપે અખરીશ ખની રંજનને રાજ કરે,
વણિકનું દાન જેવું તાળીની તૈયારીનું;
આશ્રય કરીને કોઇ પ્રાણી ન આરામ પામે,
રાજે દલપત પેળો આડ આ સોપારીનું;
સજ્યું તોય ઠીક છે ન સજ્યું હોત તોય ઠીક,
જેતે ફળે પેટ ન ભરાય નર નારીનું. ૧૫
સોપારી કહે છે કવિ કામનો ધિક્કાર કરે,
મને તો સજ્યો માલ્લસને ૧ શોભાવવા;
મારા વિના વરદોશ સારા કેમ શોભત ને,
ફતે તમે કહેત સાંજનમાં સિધાવવા;
મોટાં મોટાં સુંદર છે મંદિર અમારાં એથી,
શેઠેર શોભે છે સારાં પ્રેમ ઉપભવવા;
તાડ આડતણી તુલ્ય નથી દલપતરામ,
સારે સમે છીએ ઉપયોગ યોગ્ય આવવા. ૧૬

ગરબ વિષે.

દોહરો.

આપ આપની ગરબથી, ગરબ જંગલ જણાય;
વગર દરદ ધર વૈદને, જરૂર કોઇ નવ જાય. ૧૭

૧ મતલબ કે કુટલાએક શ્રીમંતો ફક્ત મીઠમ
સને શોભાવવાનો છે, પરોપકારી કામના નથી.

તમા ન તજિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;
જળ સાથે રિસાર્ધને, કહો મત્સ ક્યાં જાય. ૨
જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તળાય;
ખાજે છે ધર આગ પશુ, ધરમાં રોજ રખાય. ૩
કદો હલકાની ગરજ પશુ, ભારે ને પડનાર;
કાજ નાવને આશરે, પથરા ઉતરે પાર. ૪
ગરજ સમે ગરજૂ જનો, જોલે મીઠા જોલ;
ભાર ન ગણુશો ભાર્ધજો, તેનો તરણુ તોલ. ૫
તેનો દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગી અગાધ;
એકી ખેળ ગણાય પશુ, કાગળનો નહિ પાપ. ૬

ક્રિમત વિષે.

કોહરા.

અમુલ્ય પશુ સહજે મળે, જે સંસ્તુ તે કામ;
નદી કિનારે નીરનો, એક ન ઉપજે દામ. ૧
જળનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અગણિત સુત;
ગંગાતટ જે જન વસે, તેને જળ તૃણુ તુલ્ય. ૨
જોઈએ ત્યારે નવ જડે, એનું મૂલ અપાર;
જામ પ્રાણુ જ્યાં જળ વિના, ક્રિમત હેમ લગાર. ૩
અછતે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મુલ્ય;
નિર્જળ થળ પ્રાણુત તક, નીર લાખ ધન તુલ્ય. ૪
સહિને ખપ તે સસ્તું છે, તે પ્રભુ કૃપા અતુલ્ય;
પંડિત, પાણી તે પવન, છે નિર્ધન નિર્મૂલ્ય. ૫
સાત વેતના સર્વ જન, ક્રિમત અકલ્પ તુલ્ય;
સરખા કાગળ હુંડિના, આંક પ્રમાણે મૂલ. ૬
ખડુ જન માને જેહને, તો તે મોંઘું યાય;
સોનું છે શા કામનું, નહિ જોહાય ખવાય. ૭
વખાણુ કે નિંદાયકી, વધે ઘટે નહિ વાલ;
ઉપજે ક્રિમત એટલી, જેમાં જેવો માલ. ૮
વસ્તુ પરાઈ કાસતાં, હિંસે કાણુ દિલગીર;
ધોળણુનાં ખાજોતિયાં, તે રાણીનાં ચીર. ૯
મોંઘું મોંઘું શીદ ગણે, પરધન જ્યાં વપરાય;
તેમ ગોળ ધર પારફે, જોડા ઘોડા ખાય. ૧૦

ઉપદેશી, મનહર છંદ.

પેસાથી પંકાયો પશુ પાપથી મુકાયો નહિ,
ખળનો રખાયો, ખરો જોલ ન રખાયો તેં;

કુદૃષ્ટ દેખાયો આહી સ્વાદ તો ચખાયો પશુ,
ધર્મમાં ન ધાયો, ગુણ પ્રમુતો ન ગાયો તેં;
કગથી કગાયો ને કગવતાં કગાયો મુખે,
મોક્ષ ન મગાયો, માલ માયાક મગાયો તેં;
ગૃહસ્થ ગણાયો મોટા મહેલ ચણાયો પશુ,
પડે નહોં પાયો એવો કિદ્દો ન દરાયો તેં. ૧
મોજ ભલે સાણો જ્યાં સુધી લખાણો દાણોપાણી,
દાણોપાણી ખૂટે જવાનું છે તે તો જણાણે;
તત્ત્વો તાણોવાણો તૂટશે અગમ્યો જ્યારે,
રાણે કાણો રાણો એવું અંતરમાં આણોજો ?
તારકે છે *સિંચાણો પંખી જળમાં કસાણો તોય,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણોજો;
કાટે ખાંધો પાણો એ ઉખાણો ખરો જણો ખૂદ,
શોષો શાણો સંત ખાલી તંત શીદ તાણોજો. ૨
કામાની શી માયા, કાયા વાહણીની જાયા જેવી,
રેતીના રચાયાં પાયાં એવી કાચી કાયા છે;
દહન ચતા દેખાયા રોક અને રાણીનમા,
માયા મેલી મુએલા ગણાયોમાં ગણાયો છે.
ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કોઇ,
ખંધને ખંધાયા કાળ કાળમાં કસાયા છે;
લાસમે લોલાયા પશુ રિચર ન થોભાયા વાઇ,
જો અહીં સમાયા એવી મધરની માયા છે. ૩
કુચલી નકામીનીમાં તૃણુ દામ ચામનીમાં,
જરી કરી જામનીમાં ખૂબ બેઠો ખાઈને;
ખીજનું ખગાડવામાં દોલત ઉડાડવામાં,
જમવા જમાડવામાં બેઠો ધુળ ધોઈને;
ખાનારા મક્તીયામાં લટાયો મળતિયામાં,
ભારના ભરતીયામાં ભૂલ્યો જાણી નેઈને;
કદી કટ કાપવામાં કે સુતીતિ રચાપવામાં,
એકે પેસો આપવામાં આળો નહિ દાઈને. ૪
જામ જામ જોને તારે છવતર જેવી રીતે,
જળ વણું જામ સાથે જનુંગો ખીજામ જામ; તર;
ખામ ખામ ખસડને ખાતરી ખરીત કાજ ધાનાર. ૨
નખ ખામ તેણુ ખામ શિરની શિખાણુ સાલણુ દતો,
માય થાય માવરને જામ જરૂર ત્યારે એક સરદાર
કેક અયા તેની કેવી કરમ કયાણુ ત્યારે એક સરદાર
દામ દામ કરી દેખું દેશો માટે જોરના ગુણ તમે
દયાતી છતાં તું હૈયે મેળો.

* ખાજપત્તી.

ભાઈ તે ભલાઈ ન લેવાઈ તે લુંડાઈ લીધી,
 લુચ્ચાઈ કંગાઈ તોછડાઈ ન તળાઈ તે;
 ખાઈ મોરખાઈ, મૂરખાઈ તો રખાઈ ખૂખ,
 નીતિ ન રખાઈ ન રખાઈ ચતુરાઈ તે;
 કરી સરસાઈ પીતરાઈથી નવાઈ કરી,
 પુંછ વધરાઈ પુણ્યે પાઈ ન અપાઈ તે;
 ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઈમાં સમાઈ,
 પાઈ ન અવાઈ ન લેવાઈ ન દેવાઈ તે.

સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત,
 નથી રે નકારી તે તો તારી હિતકારી છે;
 પોકારી પોકારી કહું સ્વૌકારી સ્વૌકારી લેજે,
 પ્રચારી પ્રચારીને વિચારીને જિવારી છે;
 કંજે છે કંગારી માયા ધરી લે પુતારી ધીર,
 ખ્યારી ખ્યારી કાજે પળુ ખરેખરી ખારી છે;
 તારી તે તો ધારી પળુ તારી તેને ધારી નથી,
 બપઈ કહે વારીવારી માયા મારી મારી છે.

અરે અપરાધી ખાધી ખોટ તે હપાધી સાધી,
 કંગવા લોકાને કામ કાધું જે કંગાઈતું;
 જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું બાણી લેજે,
 કહે દક્ષપત કળ દેખીશ કમાઈતું;

છુપાવી છુપાવી જી કપટથી કાધું છેક;
 લપટ તે કામ લાય ચોરી તે લુચ્ચાઈતું;

નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તોપણ,
 પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાખાઈતું.

કનક કમાયા, ન કમાયા તો કશી શીકર,
 કીરતિ કમાયા તો કમાયા લક્ષી ભાતથી;

પુત્ર જે પમાયા, ન પમાયા તો પીડાજ આછી,
 પ્રભુજ પમાયા તો પમાયા પુરી પાતથી;
 સેજમાં સમાયા, ન સમાયા તો શી સોચના છે,
 સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સુખ શાંતથી;
 રંગ જે રમાયા, ન રમાયા દ્વંદ્વપતરાંમ,
 તજ નર માયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી.

ઈંદ્રિવિનય છંદ.

દેહ દોધી નરનો હરિયે,
 હરિ મૂરતિ સાથ ન સરતિ સાંધી;
 દાયકની ખરી જોજ કરી નહીં,
 રોજ રસોઈ જમ્યો રૂડો રાધી;
 ફેલો ફેલો સુખ પામી સ્વતંત્ર,
 અંતર આંખ વિષે વસો આંધી;
 શું પસતાય પછી દ્વંદ્વપત,
 ન પાણીથી આગળ પાળજ ખાંધી.

૧૦

દાહુરી.

અવયવ શ્રીધૃષ્ટરતણા, આ અનેક પ્રહાર;
 મૂર્તિ મહા પ્રભુતણી, આ આકાશ અખડ.

૧૧

ઈંદ્રિવિનય છંદ.

રાખયરોરણુમાંજાળીતેજથી, કંચનના સરખી શુભકાયા;
 બાણુ જશેજીવતી જરજેખન, છે ધડોચારનો વાદળ છાયા;
 મંદિરમાલમનૂસમનોહર, મેલો જતી જગમાં ખર્ધોમામા,
 મિત્ર સુણો દ્વંદ્વપતકહે, શુભ કામ કયું નર તેજકમાયા.

૧૨

લક્ષ્મી સંબંધી વિષય પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૫ મું.

વિજયવિનોદ.

કાવ્યતરંગ અને અન્યકથા કાવ્ય.

અન્યકથાના બુદ્ધ બુદ્ધ અર્થ લખ્યા વિના સમજાય પડે નહિ, માટે દક્ષિણ સંવાદ રચવાની જરૂર જણાય, અને ભાવનગરના રાજા વિજયસિંહજી મહારાજને કવિતાના ધણ શોખ હતો, માટે તેમની સભાનો સંવાદ કહેયો છે.

તે રાજા પોતાના બુધવારીયા બંગલામાં કવિયો અને ગુણીજનોની સભા ભરીને બિરાજ્યા હતા, ત્યાં એક કવિને પાંચ સભાસદોએ એકદમ પાંચ પ્રશ્ન પુછ્યા. એક કહ્યું કે કણ્ઠથી કેવો હોય તે શોભે? ૨. ઘોડો કેવો હોય તે શોભે? ૩. ખાટલો કેવો હોય તે શોભે? ૪. નિશાળીઓ શાથી શોભે? ૫. સરદાર શાથી શોભે?

પછી કવિએ તે પ્રશ્નો અને એવા ચરણમાં તેના ઉત્તર સાથે એક દોહરો કહ્યો કે—

દોહરો.

લેહ, ઘોડો, લાટલો, નિશાળીયો, સરદાર;
સારા શોભે હોય જો, પંડે પાટીદાર. ૧.

અર્થ એવો નીકળ્યો કે પાટી એટલે નાનો વાંટો જેના તાળામાં હોય તે કણ્ઠથી પાટીદાર કહેવાય, તેવો હોય તે શોભે. ઘોડો ઘોડાનો શોભે, ઘોડો ઘોડા કહે તે પાટી કહેવાય. ખાટલો મુતરની પાટીએ ભરેલો શોભે. નિશાળીઆની પાસે લખવાની પાટી હોય તે શોભે. સરદારની પાસે સિપાઈની પાટી હોય તો તે શોભે, દાર એટલે વાળો=પાટાદાર.

તે સાંભળી રાજાએ રાજ ચમત્તે કવિને માન આપ્યું, એટલે ત્યાં એક જોગી બેઠો હતો, તેને અદેખાઈ આવી, એટલે તે કંઈ ગુસ્સામાં બોલ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે તમે જોગી ચમત્તે આવા તાતા ચમત્તે જાઓ છો તે તમને ગોમ નથી. તમે ગીતાનું પુસ્તક વાંચી જુઓ.

ખાલો બોલ્યો કે મેં ધણાં પુસ્તકો જોયાં છે, ગીતા જોવાથી શું થવાનું છે?

કવિ:— દોહરો.

જોગી તાતો થાય શું? અજ્ઞાની જન થાય;

એવું સાંભળીને ખાલો વધારે ક્રોધથી બોલ્યો, એટલે કવિ ચૂપ રહ્યો.

રાજા—એ દોહરો પૂરો કરો.

કવિ—હવે મારે એમને કંઈ કહેવું નહિ.

રાજા—તે દોહરો તો પૂરો કરો.

કવિ—એ દોહરો પૂરોજ છે. મેં અધુરો રાખ્યો નથી, અધુરો હોય, તો એજ પૂર્વાર્ધ કરીથી કહું એટલે પૂરો થશે.

એમ કહીને બોલ્યો કે—

ઉત્તરાર્ધ.

જો ગીતાતો થાય શું, અજ્ઞાની જન થાય. ૨.

મતલબ કે ધણાં પુસ્તકો જોયાં હશે, પણ ધ્યાન દબને ગીતાનું પુસ્તક નેદરેશ તો તું અજ્ઞાનીજ હતો તે નહિ. તે જોગીને શિષ્ય પેસાદાર મારવાડી હતો તે ધનના મદથી કંઈ ગુસ્સો કરીને બોલ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે—

દોહરો.

કર વાપરો પકા રહી, કરવા પરોપકાર;

આજ રલ્લે થા નારકી, આ જર રલ્લે થાનાર. ૨

પછી તે મારવાડીને ગોર મારવાડી બાલકુ દત્તો, તે કંઈ ગુસ્સો કરીને બોલ્યો, ત્યારે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે એ તો ગોર છે માટે ગોરના ગુણ તમે બોલો છો?

કવિ—હા જાણું છું.

દોહરો.

સ્થાપિતમાંસ્થિરનવરહે, સ્વજાતમાંનહિસ્નેહ;

સ્વાત્તરમાં ઉત્તમ સ્વરો, ગોરતળી ગુણ एह. ૪.

મતલબ કે ખેસારીયે ત્યાં ખેસી રહે નહિ, અને પોતાના ભતિયા સાથે સંપ નહિ, અને તરકર તવઘા-માં ઉત્તમ ખરો, કળિયુગના ગોરના એવા ગુણુ છે. આ સાંભળીને ગોરને રીસ ચડી, અને કહ્યું કે મેં ના પાડી તો પણ તમે મારે વિષે શા વાસ્તે દોહરો કહ્યો? કવિયે કહ્યું કે મેં તમારા વિશે કહ્યુંજ નથી, મેંતો છાણુના ગોર (ભુઝા) વિષે કહ્યું કે ચાપેલા છાણુમાં સ્થિર રહે નહિ, અને તેની ભતમાં સ્નેહ એટલે ચિકણ ન હોય અને ખેતરમાં ખાતર નાંખવાના કામમાં તે ઉત્તમ ગણાય છે; તો પણ ગોરની તો રીસ ઉતરી નહીં બધારે એક સરદારે તેને બહુ સમજાવ્યા માંડ્યો, ત્યારે તેણે સરદાર ઉપર ગુસ્સો કરીને સોર કરવા માંડ્યો, ત્યારે, સરદારે હાથ બેઠી પગે લાગીને કહ્યું કે:—

દોહરો.

પાય નમું કરી પ્રદક્ષણા, તજો ગોર વહુસોર;

તે સાંભળીને પણ ગોરની રીસ ઉતરી નહીં ત્યારે પેલે કવિયે અડધો દોહરો પૂરો કર્યો:—

પ્રકાર છાંડો પ્રથમનો, તો ગુણ માને ગોર. ૫.

એ ઉપરથી ગોર સમજ્યો કે પ્રથમનો પ્રકાર એટલે પ્રથમ મારી મસ્કરી કરી હતી, તે પ્રકાર તજવાતું કહ્યું.

પણ પેલો સરદાર સમજ્યો કે મેં ગોરને પ્રદક્ષણા કરવાતું કહ્યું, તેથી તે ઠંડા થયા નહિ, પણ કવિયે મને પ્ર અક્ષર તજવાતું કહ્યું, એટલે દક્ષણા કરવાની સૂચના કરી, એ બધીને યુલ્લમાંથી એક સોનામહેર દારીને ગોરના હાથમાં મૂકી, એટલે ગોર ઠંડા થઈને ખોલ્યા કે તમે તો અમારા અનનદતા છો.

પછી કવિયે ખીજ વાત કહાડી, કે હું એક જી-કામાં થઈને આવ્યો તે જીકામાં ત્યાંના રાજાનો રિયત ઉપર બહુ લુલ્લમ છે, અને તે રાજા આજમ લખાય છે, હું તેની કચેરી બેઠા ગયો હતો, ત્યાં ગેરખનસાદ અને માર પછાડ થતી હતી. તે બોલેને કચેરીમાંથી ઉઠીને બહાર આવ્યો, ત્યારે ખીજ લોહા

કચેરીમાં જતા હતા તે મને મળ્યા. તેમાંના એક જણે મને પુછ્યું કે આજમ રાજાજી ક્યાં છે? ત્યારે મેં કહ્યું કે:—

દોહરો.

જાજમપુરિ છે જોઅર્હી, જોઅર્હીઆજમરાય;
આજમનાદૂતો વઝી, ચિત્ર વિચિત્રજનાય. ૬.

મતલબ કે અહીં બધે ઠેકાણે પથરાઈ રહે એવી પૂરી ભજમ છે, અને આજમ રાજા છે, વળી આજમના સેવકો ચિત્ર વિચિત્ર એટલે તરફનાર દેખાય છે, તે તું બે.

તે સાંભળી ક્ષમાધર કવિયે કહ્યું કે કાંવરાજ તમે તો ખૂબ કરી. એમાં શ્લોષાલંકાર છે, તે એવી રીતે વંચાય છે કે:—

દોહરો.

જા જમપુરિ છે જો અર્હી, જો અર્હીઆ જમરાય;
આ જમનાદૂતો વઝી, ચિત્રવિચિત્ર જનાય.

મતલબ કે જમપુરીમાં જમ રાજાની આજળ ચિત્ર અને વિચિત્ર એવા નામના આ બે દૂતો દેખાય છે; અને આ જમપુરીનો દેખાવ છે, તે તું બઢીને બે.

એવામાં કળાવંત લોહા એટલે ગદૈયા આવ્યા. તેઓ પણ કવિયોની દારમાં ખેસી ગયા, તેથી તેઓની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થવા લાગ્યા; અને બપુરું કે આ લોહા ખાલી ચૂંચૂં કરીને કાત ફેાડશે અને સમામાં જે વાણી વિનોદ થશે તે આ પછુને સાંભળવા દેશે નહીં! રાજાએ આજ્ઞા કરી કે કાબ ચરયા ચલાવો, એટલે ક્ષમાધર કવિએ કહ્યું કે, ઓ સોરઠના પ્રભાકર સાંભળો; એવામાં કળાવંતોની પાછળ બેઠેલા સરદારો ઉંચા નીચા થતા હતા તેઓને બોલેને રાજાએ કહ્યું, કે પેલા સરદારો વેગળા પડ્યા માટે તેઓને નહતર ચતી હશે, એવું સાંભળીને કવિ ક્ષમાધર બોલ્યા કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કેરે અંતરે, નહતર કેની હોય;
કઝાવંતનહતરકરે, કવિચુકરે નકોય. ૭.

રાજ સમજ્યો કે વેગળા પહેલાં સરદારને કળાવત લોકોની નડતર છે; કવિઓની અને (શુધ) પાંડિતોની નથી, પણ જે કવિનું નામ સમાધાર છે તે કાઢને દુઃખ લાગે એવું ખુદશુ બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવત લોકોને દુઃખ લાગે એવો દોહરો તેણે કેમ કહ્યો હતો? માટે તેનીજ પાસે એનો અર્થ ખુલ્લો કરાવવો. એવું ધારીને કહ્યું કે કવિરાજ એનો અર્થ ખુલ્લો કહેા.

કવિ—સદારાજ, એ તો રસ ગ્રંથનો દોહરો છે. ને આપે હુકમ કર્યો કે કાવ્ય ચર્ચા ચલાવો તેથી મેં કહ્યો; અને એનો અર્થ એ છે કે, જે પ્રિયા અને પિયુને વિશેષ પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવત એટલે ચંદ્રમા નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુકનો તારો કે શુધનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજા—એ ખરો અર્થ નથી, માટે ખીજો અર્થ જે હોય તે કહેા.

કવિ—સદારાજ, આપ સર્વે જાણો છો, અને મારી પાસે શા વારતે કહેવરાવો છો. એ તો ખગોળ વિદ્યાનો દોહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને પૃથ્વીનો વિશેષ છે. તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં ચંદ્રની નડતર હોય છે, કારણ કે ચંદ્ર એ બેની વચમાં આવ્યાથી સૂર્યગ્રહણ થાય છે; પણ શુકની કે શુધની નડતર થતી નથી. પછી રાજાએ પેલા કળાવત લોકોને કહ્યું કે તમે સલામા છો ઉપર વેગળા બેસો, તમારી બેઠક તો ત્યાં જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં જઈને બેઠા.

કવિ—આજ સવારે હું બંદર ઉપર ગયો હતો, ત્યાં પરગામનો એક લુવાણો મને મળ્યો, તેને મેં પૂછ્યું કે તમે કાણ છો? અને ક્યાંથી આવ્યા? ત્યારે તેણે તેની હકીકત કહી, તે એવી કે તેની સ્ત્રી નામે દયાબાઈ તે પોતાના ઘણી સાથે ગજાઓથી આવતાં રસ્તામાં બંને જણાં જુદાં પડી ગયાં, અને તે બાઇ બાવનગર તરફ આવી છે. એવું સાંભળ્યાથી તેને શોધવા સારૂ તે આવ્યો હતો. પછી શહેરને પાઠર અને આવ્યા, ત્યાં એક વાણિજ્યો અને વાણિજ્યુ ઉભાં હતાં. તેઓને તે લુવાણે પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિજ્યોને એટલી તો દયા આવી કે તેની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિજ્યુની આંખમાંથી પણ આંસુ આવ્યાં, અને તે બોલી કે એક પરદેશી બાઈ અમારા પાડમાં આવી હતી

ખરી; માટે રે બાઇ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે લુવાણો બોલ્યો કે—

દોહરો.

દયાલુ વાળીયાતળી, દયાલુ વાળીઆળ;
દયાલુ વાળી આળી પળ, દયાલુવાળી આળ.૮.

મતલબ કે એ દયાળુ વાણીયાની દયાળુ વાણી-અણુ તે દયાળુ વાણી તો કહી, પણ દયા નામની લુવાણી લાવી આપે ત્યારે તું ખરી. પછી તે બાઇએ કહ્યું કે ચાલો ભાઈ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઇને શોધી આપું, એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગઇ.

પછી સલામાં ચારણે બોલિયાર માતાની વાત કરી, કે કલાણી વાવમાં બોડીયાર માતાનું સ્થાનક છે તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક ભાટ બેઠો હતો તે બોલ્યો કે મેં તે વાવ દીડી છે, તેમાં એક ગોખસામાં પત્થરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે. તે પત્થર અને તોરણ શિવાય મેં તે માતા પાતા કાંઈ દીડી નહીં; તે સાંભળીને ચારણ બોલ્યો કે—

દોહરો.

જોગણિ પૂતો દેવતા, નહિ તોરણ પાપાળ;

મતલબ કે તે તોરણ અને પથરો નહીં; પણ એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

ભાટ બોલ્યો કે કીક કહેા છો, ખરી વાત છે.

રાજા—તમે તે વાત કશુલ કરી કે?

ભાટ—તેણે અડ્યો દોહરો કહ્યો તે તો હું કશુલ કરું છું.

રાજા—કેવી રીતે કશુલ કરો છો?

ભાટ—તેણે એમ કહ્યું કે—

જો ગણિયે તો દેવતા, નહિ તો રણપાપાળ. ૯.

મતલબ કે જો ગણિયે તો દેવતા છે નહીં તો રણવગડનો પત્થર છે, તે વાત મેં કશુલ કરી.

પછી એક વિષાધર્મિ કવિને પૂછ્યું કે, કવિતાના મર્મો સમજી શકીએ એવા શી રીતે કરવાય?

કવિ:— દોહરો.

રસ હિત મત કરિયે નહિ, રહિ મળતરમાં મમ્મ;
રસ વિળ કસરવિના તમે, તો થાશો મર્મજ્ઞ. ૧૦

મતલબ કે ખાવાના છ રસ અને કવિતાના નવ રસ, વારતે મમત ક્યો વગર અથવા સાઈ સાઈ ખાવાની હક લીધા વગર, લજ્જતરમાં લાગ્યા રહેશે તો, રસ વગર કંઈ કસર વિના તમે મર્મના જાણુનાર થશો.

એક સલાસદ—આ છોકરો ખાવાના છ રસ વારતે મમત નથી કરતો અને કવિતાના રસ વગર મર્મના જાણુનાર થશે એ દોહરામાં કંઈ સારો ભાવાર્થ સમજાતો નથી.

કવિ—મારે કહેવાની મતલબ એવી છે કે લજ્જતરમાં લાગ્યા રહીને રકાર સહિત મત એટલે રમત કરીયે નહીં; તો રસ શબ્દ વગર “કસરવિના” એટલે “કસર” શબ્દમાંથી “રસ” એ બે અક્ષર જતા “ક” રહે પછી “વિના” એટલે કવિના મર્મના જાણુનાર થશે.

એવામાં ત્યાં અગાડી એક ખવાસ બેઠો હતો, તેને કંઈક પેટમાં દરદ થયેલું હતું. તેણે વૈદને પુછ્યું કે હું શું આપડ ખાઉં? વૈદે કહ્યું કે સૂરજના સારાવારને દહાડે સુવા ઉઠાળીને ખીચો તો સાઈ થશે. પછી તે ખવાસે રાજના ઠાકારીને કહ્યું કે ઠાકારમાંથી સુવા મંગાવી આપો. ઠાકારીએ એક માણસને કહ્યું કે જા ઠાકારમાં જઈને પેલા તાકામાં સુવા છે તે લેઈ આવ; એટલે તે માણસ ગયો. પણ તેને તાકામાંથી સુવા જડ્યા નહીં; એટલે પાછો આવીને પેલા ખવાસના કાનમાં કહ્યું કે મને તો સુવા જડ્યા નહીં; પછી તે ખવાસે સૂરજના વાર બાબત તથા સુવા બાબત પૂછતાં અરધો દોહરો કહ્યો; તેના ઉત્તરમાં પેલા ઠાકારીએ દોહરો પૂરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ખવાસ—રવિનાવારકિયાહશે, સુવાહશે ક્યાં સાર;
ઠાકારી—કવિનાકપદામાં જુઓ, રવિનાહશે સુવાર.

મતલબ કે ખવાસે પૂછ્યું કે રવિના વાર ક્યા ક્યા દહાડામાં હશે? અને સારા સુવા ઠાકારમાં ક્યે દેઠાણે હશે? તાકામાંથી તો જડ્યા નહીં. તેના ઉત્તરમાં ઠાકારીએ કહ્યું કે આ કવિના કાગળમાં એટલે

ગુંજમાં કે પાવડીમાં જુઓ, પંચાંગ હશે, તેમાં ક્યે ક્યે દહાડે સૂર્યના સારા વાર છે, તે માલમ પડશે; અને તેમાંથી બીજે અર્થ એવો નીકળ્યો કે ઠાકાર વિના કપડામાં જુઓ મતલબ કે તાકામાં એક પડો. બધેલો છે, તે પડામાં જુઓ; તેમાં રકાર વિના “સુવાર” એટલે “સુવા હશે, એવી કવિતાની યુક્તિ સાંભળીને બધી સલા રંજન થઈ.

વળી કવિ બોલ્યો કે એક રાજના રામમાં દિવાનનું બેર ઘણું વધી ગયું હતું; તેથી ઘણી વાતનું અંધેર ચાલતું હતું, પણ તે દિવાન રાજનો એવો માનીતો હતો કે તેની ખામી વિષે રાજની આગળ કોઈ નાથી કંઈ કહી શકતું નહિ; અને રૈયત બધી પછવાડે ઘણી બદબોલ કરતી હતી, અને તેથી રાજની પણ ઘણી નિંદા થતી હતી, તે સાંભળીને રાજના કવિના મનમાં બોટું લાગ્યું; તેથી તેણે એક દોહરો લખીને, છાની રીતે રાજના મહેલની બાંતે ચોડ્યો; તે દોહરો રાજના વાંચવામાં આવ્યો; તે નીચે પ્રમાણે હતો.

દોહરો.

જોતાં કોઈ જગાય નહિ, શાહુકાર કે ચોર;
દિવાનથી દરબારમાં, છે અંધારું ઘોર. ૧૨

તે વાંચીને રાજએ તપાસ કર્યો કે આ દોહરો કોણે લખેલો છે. પછી ખામર પડી કે રાજના કવિએ જ લખેલો છે. પછી કચેરીમાં કારભારી વગેરે સૌ બેઠા હતા; તે વખતે કવિને બોલાવીને રાજએ પૂછ્યું કે આ દોહરો તમે લખેલો છે? કવિએ કહ્યું કે હા, મેં લખેલો છે. રાજએ કહ્યું કે તેનો અર્થ સમજાવો. કવિ બોલ્યો કે પરદેશી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા, તેમને રાતની વખતે આપનો દરબાર દેખાડવા સાઈ હું આવ્યો હતો, અને આ ઠેકાણે રાજ દરબાર ભરાય છે, તે જગ્યા જોવાની તેમની મરજી હતી, પણ આ ઠેકાણે કોઈ નહોતું, અને દોવા પણ કરેલા નહોતા, તે વખતે મારા મનમાં એક દોહરો આવ્યો, તે લખીને મેં બીતે ચોડ્યો છે; અને તેની મતલબ એવી છે કે દરબાર ભરવાની જગ્યામાં દીના નથી, તેથી અંધારું ઘોર છે, અને કોઈ શાહુકાર કે ચોર બેઠો હોય તે બેઠો દેખાય નહીં એવું છે.

પછી રાજ સમજ્યો કે કવિએ પોતાની હોશિઆરીથી અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ તો બુદ્ધો

છે એમ સમજીને રાજાએ પક્ષી બંદોબસ્ત કર્યો, અને રાજ્યમાંનું અંધેર મટાડ્યું. વળી એક કવિ બોલ્યો કે, કચ્છમાં એક રાજા થઇ ગયો, તેણે એક સમયે કોટમાં રહેનાર લોકો ઉપર મોટો ધરવેરા નાંખ્યો; ત્યારે કોટમાં એક મોટો શાહુકાર રહેતો હતો, તેણે કોટમાં મોટી હવેલી ચણાવા માંડી હતી તે બંધ રહી, અને તેની દીલગીરીથી તે શાહુકાર ઝેર ખીતે મુક્યો. તે વાત રાજાની કચેરીમાં થઇ, ત્યારે રાજા તે શાહુકારના સ્વભાવનાં વખાણ કરતો હતો; તે સાંભળીને જેમ કેટલાએક તાલુકામાં રાજાને બાપો કહેવાના ચાલ છે, તેમ કચ્છમાં રાજાને બાવો કહેવાનો ચાલ છે, માટે બધા સજાસદો હા બાવા હા, બાવા, એમ કહેતા હતા એવામાં એક સભાસદે કવિના કાનમાં કહ્યું, કે બાવે કોટમાં મોટો ધરવેરા નાંખ્યો તેથી તે શાહુકાર હવેલી ચણાવી શક્યો નહીં, તેની દીલગીરીથીજ તે ઝેર ખીતે મુક્યો, પણ તે ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કાણુ કહી શકે?

કવિ—હું ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કહું, એમ કહીને મોટો ધોટો કઢાડીને એક દોહરો બોલ્યો.

દોહરો.

કર ઘાલીને કોટમાં, વાવે વહુ ધન લીધ;
હવેલી ન થઈ તે દુઃખે; પારેખે વિચ પીધ. ૧૩

તે સાંભળીને રાજાને ધણો ક્રોધ ચડ્યો અને કહ્યું કે, એનો અર્થ કહી સંભળાવો. પછી કવિએ જણ્યું કે રાજાને બહુ માહું લાગ્યું છે, તેથી તેણે અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, અને કહ્યું કે, એક જોગી બાવો કિમિયાગર આવ્યો હતો, તેણે તે શાહુકારની કોટમાં હાથ નાંખીને આલિંગન કરીને દોરતી કરી, પછી દગ્ગા કરીને બહુ ધન લઇને જતો રહ્યો, “હવે લીન થઈ તે દુઃખે” તે દુઃખમાં હવે લીન થઇને પારેખે ઝેર પીધું, એટલો એનો અર્થ છે.

રાજા સમજ્યો કે, કવિએ અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ જુદો છે, પણ તેની કવિતાની યુક્તિ સાંભળીને રાજા ખુશી થયો, અને કોટના લોકો ઉપરથી ધરવેરા કાઢી નાંખ્યો.

વળી એક જણે પુછ્યું કે કર્મનું જોર ખરું હશે કે બોટું. પછી તે વિશે ધણી તકરાર ચાલી, પછી એક કવિએ કહ્યું કે—

દોહરો.

લક્ષ્મીવર મહારિ જે, દ્વારિકાં તળો રાય;
તેપણ રાજ તર્જી ગયો, કર્મ ગતિ કહેવાય.

મતલબ કે લક્ષ્મીજીનો વર, જે ચાણુર અને મુશ્કિલ વગેરે મલ્યોતો શત્રુ દારિદ્રાનો ધણી એટલે દારિદ્રા જેના તાળામાં હતી તે પણ રાજ્ય તજીને ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય છે.

સભાસદ—કર્મ એટલે શું?

કવિ—કર્મ એટલે કરેલું કામ. મતલબ કે જેનું કરીએ તેનું ભોગવીએ, તેનું નામ કર્મ.

એ દોહરાનો ખીન્ને અર્થ એવો થાય છે કે, લક્ષ્મી બાઇ રાણીનો વર ગાયકવાડ મહારાજા જેનો અમલ દારિદ્રામાં પણ હતો, તે રાજા પણ રાજ તજીને મદ્રાસ ગયો, તે કર્મની ગતિ કહેવાય.

એવામાં એક વકીલ બોલ્યો કે આપણે એક કામની અપીલ કરવા સારું મુગઇ જવું પડશે. તે સાંભળીને એક સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દનો શો અર્થ હશે, અને કયા કયા શબ્દ મળીને તે શબ્દ થયો હશે. ત્યારે વકીલે કહ્યું કે એ તો ઇંગ્લેન્ડ શબ્દ છે અને એક ફેંસલા ઉપર રાજ ન થતાં તેનો ફરી તપાસ કરવો તેનું નામ અપીલ કહેવાય છે; ત્યારે સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ શબ્દ હવે ગુજરાતીમાં વપરાય છે, માટે તેનો અર્થ ગુજરાતી ભાષાના નિયમ પ્રમાણે થવો જોઇએ. વકીલ બોલ્યો કે તે કામ અમારું નથી, તો આ કવિને પુછા. પછી કવિને પુછ્યું ત્યારે કવિએ નીચે લખેલો દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

પીલ તળી પંચાતથી, દુનિયાં રીસે લીલ;
ફરે કરેલો ફેસલો, જતો જાણ અપીલ. ૧૫

મતલબ કે પીલ નામનો એક સાદેજ છે, તે પંચાત કરીને જે ફેંસલો કરે, તે ફેંસલાથી સહ લોધા રાજ થાય, માટે જે ફેંસલાથી લોધા રાજ થાય નહીં, તેનું નામ અપીલ કહેવાય; મતલબ કે અ એટલે નહીં,

૧ વાંચનની ગુજરાતી સાત ગોપરીઓ રચનામાં સામેલ પદા, અને દારિદ્રામાં પોલિટિકલ એજન્ડા પદા.

અને પીલ એટલે પીલ સાહેબનો કરેલો; અથવા તેના જેવો, તે ફેંસલો કહેવાય નહીં.

એવામાં એક ઢેડીયો ઉમદા ભોર લાવ્યો હતો, તે સભામાં પહોંચ્યામાં ત્યારે પેલો જે સભાસદ વારે વારે મત પુછતો હતો, તેણે વળી તેજ કવિને પુછ્યું કે, આ ભોર આપણાથી ખવાય કે નહીં, તે કહો, અને વળી હડીલા માણસ વિષે પણ તમારો મત ફરીથી કહો તો હું તમને કાંઈ આપીને રાજ કરીશ. એમ કહી થોડાંક ભોર કવિના હાથમાં આપ્યા અને વળી પોતાના શરીર ઉપર પહેરેલા દાગીના ઉપર નજર કરીને ઇસારામાં કવિને એવું જણાવ્યું કે, આમાંથી એક ફાંગીનો તમને આપીશ, એવા હલકા માણસની પાસેથી બક્ષિસ લેવાની તે કવિની મરજી નહોતી, તેથી કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

મને તમે આપ્યું હવે, કમ વિભૂષણ હોય;
તેનાં લેને ચોર જો, શ્વાઓ ન નિંદે કોય. ૧૬

તેનો અર્થ એવો સમજાવ્યો કે તમે મને જે આપવાનું હતું તે આપ્યું; (એટલે ભોર આપ્યા) અને હવે તમારી પાસે જે ધરેણું હોય, તે વેચીને જે ભોર લાઇ ખાઓ, તો તમારી કાંઈ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સમજાવે તે સરદારને થયું રીસ ચઢી, ને 'શુરસામાં કહ્યું કે તમે મને એવું કેમ કહ્યું? કવિ બોલ્યો કે મેં જે કહ્યું તેનો અર્થ તમે સમજ્યા નથી. તમે માફ મત પુછ્યું, ત્યારે મેં એમ કહ્યું કે મકાર અને તકાર એટલે મત, મેં તો આપ્યું. હવે કકાર અને વિભૂષણ એટલે કવિના ભૂપણ જેવા બીજા કાવ્યો આ સભામાં જે હોય, તેઓના મત લેખને જો તે ભોર ખાઓ તો તમારી કાંઈ નિંદા કરશે નહીં; એવો અર્થ સાંભળીને તે સરદાર દડો પડ્યો.

વળી એક કવિ બોલ્યો કે રાજ ભોજના વખતમાં એક સમે ખાવટિયાએ હાંટ કરી, તે ઉપર રાજ ભોજને ચલાઇ દરી, ને દરખાસ્તમાંથી નીકળ્યો તેવામાં એક ધરડા પાછાણ જાણવા સાફ આવતો દીઠો. તેની પાસે એક નાની પોથી હતી, તે પોથી તેણે લાંબો હાથ દરી રાજને દેખાડી; ત્યારે રાજએ જાણ્યું કે તે ચોપડીમાં ધર્માદા ઉવરાણાની ટીપ હશે; તેથી કાર-જારીને એવો હુકમ કર્યો કે, આ પાછાણ જે માગે તે

આમાં લખીને ભંડારીજી તેને આપે, એવી ચીડી તમે ભંડારી ઉપર લખી આપજો. એમ કહીને રાજ ઉતાવળો ગયો. પછી કારભારીએ પેલા ધરડા પાછાણને પુછ્યું, કે તારે શું જોઇએ છીએ, ત્યારે તેણે કહ્યું કે મને આખી ઉમ્મરમાં કન્યા મળી નહીં, ને મારો વંશ જાય છે, માટે લાડી મળવાની આશાથી ચંડીનાં જે કવચમાં સ્ત્રી પ્રાપ્તિનો મંત્ર છે તે કવચ આ ચોપડીમાં લખેલું છે, અને એક દેવળમાં બેસીને છ મહિના થયા, હું આ કવચનો પાક કંઈ છું, અને લાડી મળવાની આશાથી રાજ ભોજને આશીર્વાદ દેવો આવ્યો છું. એવું સાંભળીને કારભારીએ વિચાર્યું કે રાજનો હુકમ હું ફેરવીશ તો મને શિક્ષા કરશે. પછી તેણે ભંડારી ઉપર ચીડી લખી આપી તેમાં નીચે લખેલો દોહરો લખ્યો હતો.

દોહરો.

પાઠ કરે છે કવચનો, લાડી મઝવા ધારિ,
તમે લચીને કવચમાં, તે દેજો મંડારિ.

પછી તે ચીડી લખેને ભંડારી પાસે ગયો. તે દોહરાની મતલબ એવી જણાતી હતી કે આ ધરડા પાછાણ લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાક કરે છે, માટે રાજનો એવો હુકમ છે કે તેની ચોપડીમાં (કવચમાં) લખીને તે આપજો.

હવે શૈ સભાસદો કહે છે કે ભંડારીએ તેને શું આપ્યું હશે? પછી બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા પછી કોઇને તેનો અર્થ કાંઈએ સુજ્યો નહી, પછી એક કવિએ તેનો અર્થ કર્યો, ને કહ્યું કે, ભંડારીએ તે ધરડા પાછાણને ટેકા દેખેને ચાલવા સાફ લાકડી આપી હશે. તેનો એવો અર્થ સમજાવ્યો હશે કે આ પાછાણ લાડી મળવાનું ધારીને કવચના પાક કરે છે, પણ લાડી શબ્દની વચમાં "ક" અક્ષર તમે લખીને તે આપજો, મતલબ કે ધરડા માણસને લાકડીની જરૂર છે, માટે લાકડી આપવાનું આ ચીડીમાં લખ્યું છે. જે વધારે લોભ હોય તો રાજ પાસે ફરીથી માગવા જાઓ; એટલે બીજા લોભીઆઓને જમ કરે છે, તેમ તમને પણ કરશે, એવું સાંભળીને તે મિચ્છારો લાકડી લખેને ચાલ્યો ગયો હશે.

તેવામાં એક ભંગી પાછાણ બેઠો હતો, તેને એક જણે કહ્યું કે મહારાજ ત્રણ દિવસ પછી તમારે

વિજયા દશમી આવશે, મતલબ કે દરબાર શમી પૂજના જશે, ત્યાં તમને દક્ષણા મળશે ત્યારે તે આહ્વાણ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જરૂર મારે જોડે, જ્યારે ગ્રીષ્મ શિશીર;
શરદ ઋતુમાં શું કરું, વિજયા દશમી વીર. ૧૮

એ દોહરાનો અર્થ એવો થયો કે, હાલ તો શરદ ઋતુ એટલે આશો મહિના છે, તેમાં મારે વિજયા દશમી જોઈતી નથી, મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં એટલે ઉનાળામાં અને શિશીર ઋતુમાં એટલે શિયાળામાં વિજયા દશમી જોઈએ. તેને આજ હું શું કરું.

એ દોહરાનો અર્થ કાઢીને એક કવિને પુછ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે, તે ભાઈ ઉનાળામાં ભાંગ ધણી પીએ છે, અને શિયાળામાં રાતે નહાવાની આજસથી મારે મહિના દૂધની બાધેલી દશમી કરાવીને ખાય છે, માટે એ દોહરામાં તેણે કહ્યું કે મારે તો ગ્રીષ્મ ઋતુમાં વિજયા એટલે ભાંગ જોઈએ અને શિયાળામાં દશમી જોઈએ તે સાંભળીને સલા ખુશી થઈ.

એવામાં એક માલણુ છાજડીમાં પાન મુકીને લાવી, અને તે બેળા એરંડાનાં પાંદડામાં કેટલાંએક ફૂલ તથા ફળ પથ્થુ હતાં. તે છાજ લાવીને રાજની આગળ ભેટ કરી, ત્યારે તે માલણુના પક્ષનો એક કવિ બેઠો હતો, તેણે તે પાન લેવાની શિપારશનો અરથો દોહરો કહ્યો, ત્યારે તે માલણુનો પ્રતિપક્ષિ બેઠો હતો, તેણે બાકીનો અરથો દોહરો પુરો કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

લઈ નાગર વેલનાં, પાન પરમ ગુણવાન;
લઈ શાવાલાયક નથી, એ રંડાનાં પાન. ૧૯.

મતલબ કે એ રંડાનાં પાન મારાં નથી, અને ખાવા લાયક નથી, પછી ત્યારે બધા સલાસદોએ એ પાન વખાણ્યાં ત્યારે પ્રતિપક્ષિએ કહ્યું, કે તે છાજમાં એરંડાનાં પાન છે, તે ખાવાલાયક નથી, એમ મેં તો કહ્યું હતું.

એવામાં ત્યાં બે સલાસદો બેઠે બેઠા હતા, તેમાં એક દેરીનો ભક્ત હતો, અને બીજો વિષ્ણુનીજ ઉપા-

સના કરતો હતો; તે સિનાય બીજા દેવીને પગે પથ્થુ લાગતો નહી, તેને રાજાએ પુછ્યું કે તમે બે જથ્થુ કીયા દેવને મુખ્ય માનો છો ?

એવું સાંભળીને તે બંને ભાઈઓનો કવિ એક હતો, તેને બંને જથ્થાએ કહ્યું કે અમારી વાત તમે જાણીછો, માટે અમારી વતી તમે ઉત્તર આપો, ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

એકજ મારે ફટ છે, નહિ વીજો વિવાસ;
નિધિજા માતાને નમું, એજ પુરે મુજ વાસ. ૨૦.

એવું સાંભળીને રાજા તો સમજી ગયો, પથ્થુ બીજા એક સલાસદે પેલા બેમાના એક સરદારને પુછ્યું કે તમારા કપાળમાં કંકુનો ચલિ ને બંદગી છે; અને તમારા ભાઈના કપાળમાં વૈષ્ણવનું તિલક છે, તેમ છતાં બંને જથ્થાએ આ દોહરો કયુલ કેમ કર્યો ? શું તમે સલાને કંગો છો ?

સરદાર—નિધિજા એટલે સમુદ્રમાં જન્મેલી મહા-લક્ષ્મી માતાનેજ હું નમું છું. બીજા કાષ્ટ દેવને હું નમતો નથી અને બીજા કાષ્ટની આશા પથ્થુ રાખતો નથી. પછી તે સલાસદે પેલા બીજા સરદારને પુછ્યું કે તમે શું સમજીને એ દોહરો કયુલ રાખ્યો, શું તમે પથ્થુ દેવીના ભક્ત છો ?

સરદાર—એ દોહરાનો અર્થ હું એવો સમજ્યો નથી, હું તો એમ સમજું છું કે નિધિ કહેતાં સમુદ્ર તેનો જન્મગત કહેતાં જન્મગત એટલે વિષ્ણુ તેજ મારે કષ્ટ દેવ છે; તે વિના બીજા કાષ્ટને હું નમતો નથી; એવું સાંભળીને તે કવિની અનુરાધથી બંધી સલા રંજન થઈ.

એવામાં એક નવો કવિ દેવડી ઉપર આવ્યો. ત્યાં રાજાની બે દારીઓ સામી મળી. તેઓને કવિએ કહ્યું કે, મરુરયાની કરીને મને રાજની દેવડી દેખાડો. પછી તેઓ તે કવિને સલામાં લેડી લાવી, અને સલામ કરીને બેઠા. પછી એક દારીએ કહ્યું કે કવિરાજ સામાન્ય નાયકો વિષે એક નવો દોહરો બોલો, ત્યારે બીજી દારી બોલી કે નહિ, નહિ, તે કરતાં તો માણસને માથે મરુરનો ભય છે; માટે પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવા વિષેનો નવો દોહરો બોલો તો હવું માર્દ. એ રીતે બંને દારીઓએ હકીકત કરી ત્યારે રાજાએ

બાણુ કે હોશિયાર કવિ હશે, તો એકજ દોહરામાં બંનેનું સમાધાન કરશે, તેથી કવિને કહ્યું કે તમારી મરજીમાં આવે તે વિષે નવો દોહરો બોલો, ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો

સમજ સમજ સમ સાનમાં અંતે જવું જરૂર;
મક્તાળી થઈ ભાવ ધંરિ, જા શ્રીમંત હજૂર. ૨૧

તે સાંભળીને બંને દાસીઓ એકદમ બોલી ઉઠી કે, વાહવા? બહુ સારો દોહરો કહ્યો, ત્યારે એક સલામતે તે પ્રત્યેક દાસીને પુછ્યું કે તેનો અર્થ તું કેવી રીતે સમજી? ત્યારે પહેલી દાસીએ કહ્યું કે રસિક પ્રિયા અને સુંદર શયુગાર વગેરે ગ્રંથના મત પ્રમાણે એ દોહરો સામાન્ય નાયકા વિષે છે, અને તેમાં એમ કહ્યું છે કે “સમજ સમજ સમ” એટલે તારી સમજણુ પ્રમાણે સાનમાં એટલે ઇમારતમાં સમજ કે છોલીવારે એટલે આ સલામત બરખાસ્ત થાય ત્યારે તારે જરૂર જવું, અને ભક્તાણી એટલે કુદરત યદને હાવભાવ ધરીને પૈસાદાર લોહિની પાસે જવું.

ત્યારે બીજીએ કહ્યું કે નહીં એનો અર્થ તો એમ છે કે આવદાને અંતે સ્મશાનમાં જરૂર જવું છે, એમ સમજ અને પરમેશ્વરની ભક્તિ કરનારી યદને લક્ષ્મીપતિ જે પરમેશ્વર તેની હજૂરમાં જ.

એવામાં એક પરદેશી છાકરા જેના શરીરનો રંગ સારો હતો તેણે રાજાનું કંઈ સાઈ કામ બળ્લું હતું, તેથી રાજાએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે, કહે તો તને તરેહ તરેહ રંગનાં લુગડાંનો શિરપાવ આપીએ અને કહે તો તેને બદલે તને નિશાળમાં લાવવા મૂકીને સાઈ લખતાં વાંચતાં આવડે, એવો અભ્યાસ કરાવીએ; ત્યારે તે છાકરે કહ્યું કે મને તો સારા સારા રંગનાં લુગડાં આપો. વળી એવામાં તે સલામાં કવિતા સંબંધી ચર્ચા ચાલતી હતી, તેમાં એક કવિએ કાવ્ય પ્રકાશ અને પ્રતાપક વગેરે જેવી કવિતા રચવાના નિયમોના ગ્રંથોના આધારથી એક શિષ્યાઉ કવિના દોહરા ઉપર એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, નિયમ પ્રમાણે સારા અક્ષરો તેમાં આવેલા નથી, ત્યારે ને શિષ્યાઉ કવિ એવી તકરાર કરતો હતો કે સારા અક્ષરો આવવાની કવિતામાં કંઈ જરૂર નથી, પણ તે દોહરામાં એક-ઓતું વર્ણન કરતાં તેના હાથ સોનાની

અને પગ રૂપાના કલા છે, એનું નામજ ખરી કવિતા કહેવાય. ત્યારે રાજાએ એક ત્રીજા કવિને કહ્યું કે આ પરદેશી છાકરાના વિચાર વિષે અને આ કવિઓની તકરાર વિષે તમારો અભિપ્રાય એક દોહરામાં તમે કહો, ત્યારે તે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

મોટો માલ સુવર્ણમાં, સુવર્ણમાં શી વિસાત ?
સુવર્ણ તન જાણે નહીં, જાણે સુવર્ણ જાત. ૨૨.

તેનો અર્થ પેલા પરદેશી છાકરા વિષે એવો સમજાવ્યો કે સારા અક્ષરો લખવા શીખવામાં મોટો માલ છે, પણ સારા સારા રંગમાં શી વિસાત છે? પણ તે વાત સારા રંગના શરીરવાળો સમજે નહીં, પણ સારી જાતમાં જન્મેલો હોય તે જાણે.

પેલા કવિએ વિશે, એવો અર્થ સમજાવ્યો કે, વાણી છે તે કવિતાનું શરીર છે અને અર્થ છે તે જીવ છે, માટે જેમ જીવ વચરની કાંચા નકામી છે, તેમજ કાચા વિના જીવથી કાંઈ થઈ શકતું નથી, માટે હરેક દેશના કવિઓએ એમજ લખેલું છે, કે સારા શબ્દોમાં સારો અર્થ હોય તે કવિતા સારી પણ એકલા અર્થ ઉપરજ નજર રાખવા વિષે કાંઈ એ લખ્યું નથી, માટે “સુવર્ણમાં” એટલે સારા અક્ષરોમાં મોટો માલ છે, સોનારૂપા જેવા હાથપગ કલા તેમાં શી વિસાત છે? કેમકે એ તો અલંકાર એટલે ઘરેણું કહેવાય. તે અલંકાર કંઈ શરીર કરતાં વધારે નહીં, પણ તે વાતમાં સારા રંગનો શરીર વાળો સમજે નહીં, પણ સારી જાતનો હોય તે સમજે.

એક સરદાર બોલ્યો કે તમે એમ કેમ કહો છો કે સારી જાતના લોકજ એ વાત જાણે? ત્યારે કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જાત જાતમાં જૈ વસે, જુઓ જગતની રીત;
સુવર્ણસુવર્ણજ્યાંમલે, થાય પરસ્પર પ્રીત. ૨૩.

મતજગ્ય કે પોતપોતાની જાતવાળામાં જન્મને મળે તો બંનેને પરસ્પર પ્રીત ઉપજે છે, અને બીજી જાત વાળો તેઓમાં જન્મને મેલે તો, કંઈક અતડાપણું બને પદ્યમાં રહે; જેમકે સોનું સોનામાં મળે તો શોભે છે. પણ સોનામાં બીજી જાતની ધાતુ ભળે તો તે સો-

નાને પણ ખગાડે, અને પોતાનું રૂપ પણ ખગાડે છે; તેમજ બીજા અર્થમાં સારા અક્ષરો સારી જાતના લોકના મોમાંથી નીકળે, તો તે અક્ષરો ને મુખ બને શોભા પામે છે; પણ જો સારા અક્ષરોને ઉચ્ચાર કરતાં, આ પરદેશીના છોડરા જેવાને શિખવીએ તો તેના મુખને અને અક્ષરોને કંઈક અતડાપણું રહેશે.

એવામાં એક માળી, કણ્થી, અને બીજા બે મિત્રો હતા, તેઓ આવીને રાજા અને કવિની વચ્ચેમાં બેઠા, એટલે ચોપદારે તેઓને કહ્યું કે ઉઠો ઉઠો અહિંયાં ક્યાં બેસો છો, પોતાના ખરાખરીઆ બેઠા હોય ત્યાં જઇને બેસો.

કવિ—બેસવા છો; તેઓ અમારા ખરાખરીઆજ છે; જેઓનામાં એક શુશુ મળતો આવે તે ખરાખરીઆ કહેવાય.

એક સરદાર—તમારામાં અને તેઓમાં કિયો શુશુ મળતો આવે છે ?

કવિ— દોહરો.

કોણ વેગલે જો કદી, હોય હરઘડી ક્યાંહિ;
કવિમાલીકળવીનૃપતિ, મિત્રદુલ્લિખનમાંહિ. ૨૪

મતલબ કે હરઘડી કાશ વેગલે રખાય નહીં એ શુશુ મળતો આવે છે; કવિએ અમરકોશ વગેરે શબ્દનો કાશ વેગલે રખાય નહીં. માળીએ કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો કાશ, અને કણ્થીએ ખેતરમાં ખોદવાની લોકાની કાશ, અને રાજાએ ધનનો કાશ એટલે ખજાનો વેગલે રખાય નહીં; અને બે મિત્રો કાશ એટલે ગાઉ જેટલે છે તે જુદા પડીને રહી શકે નહીં.

એવામાં એક સોદાગર સો દાથી લઇને વેચવા આવેલો હતો તે સજામાં આવીને ઉભો રહ્યો, તેણે જોયું કે બધા સરદારો ગાદીયા ઉપર બેઠા હતા, અને તેને પોતાને બેસવાનો માથા ગાદીયા ઉપર નહોતો, અને જાગ્રમ ઉપર બેસવું તે ભોલિ બેસવા ખરાખર તેને લાગતું હતું, તેથી ઉભો રહ્યો; તેને દાથે ખાલુ-ખંધને ઠેકાણે સોનાનો કાતરો બધેલો હતો.

ત્યાં રાજાનો દરજી ગજ કાતર લઇને આવ્યો, તે પણ પેલા સોદાગરની જોડે ઉભો રહ્યો, એટલે કવિએ તેના સામું જોઇને એક દોહરો કહ્યો—

દોહરો.

ગુણવાળો જો ગજપતિ, સાથે છે ગજ સોય;
કર શોભેછે કાતરે, કદી ન વેસે મોંય. ૨૫

મતલબ કે શુશુ એટલે દોરાવાળો ગજનો ધણી આ દરજી જુઓ; તેની સાથે ગજ તથા શીવવાની સોય પણ છે; અને કાતર વડે તેનો હાથ શોભે છે, અને તે ગરીબને ઘેર કે રાજાને ઘેર શીવવા બધા, ત્યાં પથરણ પાથર્યાં વગર ભોંય બેસતો નથી. તે માલખીને બધા સલામદો સમજ્યા કે આ સોદાગર ઉપર તે દોહરો કવિએ કહ્યો; પછી તેને ગાદીયા ઉપર બેસવાને જગા કરી આપી.

એવામાં યુવાણ પરગણાનો કાળી કાકરડો સલામાં બેઠો હતો તે ચોરી કરવાનો અને લુટવાનો ધંધો કરતો હતો. તેને રાજાએ કહ્યું કે તમારા છ-ધાના લોકો ચોરી કરવાને ચડે છે, તે સાફ કામ કરતા નથી.

કાકરડો—અમારા બધા લોકો ચોરી કરવા ચડતા નથી; પણ દુકાળ વર્ષ હોય, અને છોડરા ભૂખે મરી જવાથી વંશનો નાશ થતો હોય; ત્યારે તો ચોરી કરવાને ચડ્યા વગર છૂટકો નહીં.

કવિ— દોહરો.

ચતુર ચઢે નહિ ચોરિયે, ધરિ ઉપભોગનો આશ;
ચાહોં ચઢે તે ચોરિય, જો નિજ વંશ વિનાશ. ૨૬

રાજા—તમે નીતિની કવિતા કરો છો તેમ છતાં ચોરી કરવાની પણ ઉશ્કેરણી કરો છો કે ?

કવિ—મેં ચોરી કરવા વિષે એ દોહરો કહ્યો નથી. પણ પરણવા વિષે કહ્યો છે, તેનો અર્થ એનો છે કે કાલો માણસ હોય તે સંસારના ઉપભોગની આદાથી પરણે નહીં, પણ પોતાનો વંશ નાશ ન થાય તે સાફ આદીને પરણે છે. વળી કહ્યું છે કે—

દોહરો.

ચોરિ ચઢતાં લાજ નહિ, ચોરી ચઢતાં લાજ;
રાની પરણે રાજ નહિ, રાની પરણે રાજ. ૨૭

મતલબ કે ચોરીએ ચઢતાં એટલે પરણતાં કંઈ લાજ નહીં પણ આપને માર્ગે ચોરીનો ખટો આવે

તેમાં શરમ છે, અને રાતની રહેનાર બીલડીને પરણવાથી રાજ મળે નહીં, પણ કોઇ રાત્રી એટલે રાત્રીની કન્યા પરણવાથી રાજ મળે. વળી કહ્યું છે કે:—

દોહરો.

ચોરિ સુમદ્રા અર્જુને, રુકમણિ ને રુષિકેશ;
ચઢયો ન જે જન ચોરિયે, લાવ ન લીધો લેશ. ૨૮

એનો અર્થ એવો નથી કે સુભદ્રાને અર્જુન ચોરી હતી, અને રુકમણીને શ્રી કૃષ્ણે ચોરી હતી એવા એવા પણ ચોરી કરતા હતા, માટે જે માણસે ચોરી કરી નહીં તેણે કંઈ લાવે લીધે નથી.

પણ તેના ખરે અર્થ એવો છે કે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ જેવા પણ કન્યાઓને ચોરી લાવીને પરણ્યા હતા, માટે સંસારમાં જે માણસ પરણ્યો નહીં, તેણે કંઈ લાવે લીધે નહીં. એવામાં એક મહેતાજીએ દોહરો કહ્યો કે:—

દોહરો.

છે લોકો વા આગલે, વચમાં એક ધરેલ;
માનોજી મારું કહું, ન થશો તમે છકેલ. ૨૯

એક સરદાર—મહેતાજી એનો અર્થ કહો ?

મહેતાજી—કંઈ એમાં ઝાઝો અર્થ નથી, મેં તો સહેજે દોહરો કહ્યો.

સરદાર—તમે દોહરો કહ્યો, ત્યારે તો હવે તેનો અર્થ ખુલ્લો કહેવો પડશે.

મહેતાજી—એ તો નિશાળમાં મારા નિશાળીઓ આવે શિખામણનો દોહરો મેં કહ્યો હતો, તેનો અર્થ એવો છે કે:—

દોહરો.

છેલો કો, વા આગલે, વચમાં એક ધરેલ;

મતલબ કે છેલો અક્ષર “કા” અને આગળે એટલે પ્રથમ અક્ષર “ખા,” અને વચમાં એક “લ” એટલે “ખાલકા” તમે મારું કહ્યું માનો તો છંદલા થશો નહીં.

સરદાર—એ દોહરાનો કંઈ બીજો અર્થ હોય, એમ અમને લાગે છે, માટે ખરે અર્થ હોય તે કહો.

મહેતાજી—એક રાત્રીની દાસી છે તેને રાત્રી-

એ ગામ આપેલું છે, તે ગામના લોકો પોતાના ગામના માનાજી નામના કોળી ઠાકરડા ઉપર કંઈ ફરિયાદ કરવા સાર તે દાસી પાસે આવ્યા હતા, ત્યારે દાસીએ લોકોને અંદર બેલાવીને એક માણસને વચમાં ચોરી કરવા ઉભો રાખ્યો હતો. બારણા આગળ સિપાઇ બેસાર્થો હતા, અને કહ્યું હતું કે બીજા કોઈને અંદર આવવા દેશો નહીં; એવામાં માનાજી મારૂં (મારું અડક હતી) આવ્યો, અને સિપાઇઓને કહ્યું કે, બાની આગળ કોણ કોણ છે, મારે પણ જઈને કંઈ જાહેર કરવું છે. ત્યારે સિપાઇએ કહ્યું કે બાની આગળ લોકો ભરાયા છે, અને એક જણને વચમાં પેરા ઉપર મુકેલો છે; એવામાં પેરા વાળે કહ્યું કે કોણ છે એ. ત્યારે પેરા ખુબ પાડીને કહ્યું કે “માનાજી મારૂં.” એટલે સિપાઇએ તેને ઝાળખ્યો અને કહ્યું કે તમે છંદલા થશો નહીં, અને હમણાં અહીં બેસો; પછી એ બાળતનો આ દોહરો મેં કરી રાખ્યો હતો, તે હાલ મને યાદ આવ્યો.

એવામાં એક ધાંચી ઉભો હતો. તેના સામું બેઠે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે ધાંચી વિષે એક દોહરો કહો. ત્યારે બીજો સરદારે કહ્યું કે ધાંચી વિષે કહેવામાં શો શબ્દ છે ? કોઈ ચતુર માણસ વિષે દોહરો કહો.

કવિ—

દોહરો.

જોતાં વસ્તુ જગતમાં, માલે જ્યાં તલભાર;

ઘણા ચતુરજન ધાંચીયો, ચોલ કરી લે સાર. ૩૦

મતલબ કે જગતમાં જોતાં કંઈ તલભાર વસ્તુ ન્યાં દેખે ત્યાં શોધ કરીને ચતુર માણસો ધાંચીની પેઠે માંદિથી તલ શોધી લે. બીજો અર્થ ધાંચી ઉપર જ લગાડતાં, એમ કરવો, કે, ધાંચીયો ઘણા ચતુર છે, તેઓ ન્યાં તલનો ભાર એટલે જથ્થો દેખે ત્યાં તેનો ખોળ બનાવીને માંદિથી સાર કાઢી લે.

વળી એક સરદાર બોલ્યો કે આપણા દુશ્મનને તો છરી-તે મારી નાખીએ તેવું પાપ ગણીએ નહિ.

કવિ—

દોહરો.

પ્રતિપક્ષીને પાઠીય, સમારિયે તજિ શોક;

અર્થ જુદે એવું કહે, ધર્મી પાપી લોક. ૩૧

મતલબ કે એ દોહરાના પૂર્વાર્થનો અર્થ, ધર્મી

અને પાપી માણસ જુદી જુદી રીતે કરે છે. ધર્મી કહે છે કે, પ્રતિપક્ષીનું પાલણુ કરીએ, અને દિલગીરી તજીને તેને સુધારીએ અને પાપી માણસ એવો અર્થ કરે છે કે જેમ પાળીવડે શાકને સમારીએ છીએ તેમ પ્રતિપક્ષીને સમારીએ. પછી એક સરદારે કહ્યું કે શત્રુ ઉપર દયા ન રાખીએ અને બીજા કહ્યું કે દયા રાખીએ. એવા ખૂબ વાદ વદીને બંને જણાએ એક કવિને કહ્યું કે તમે અમને બંનેને પસંદ પડે એવો ખુલાસો બતાવો. કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

નિર્દયતા ન દયા ઘણી, દિલ ધરીયે દિન રાત;
પ્રતિપક્ષીને પાંછિયે, સમારીયે સાલાત. ૩૨

એનો અર્થ એકને એવો સમજાવ્યો કે શત્રુ ઉપર નિર્દયતા રાખીએ, પણ ઘણી દયા ન રાખીએ, અને છરીવડે તેને કાપીએ. બીજાને એ દોહરામાંથીજ એવો અર્થ સમજાવ્યો કે શત્રુ ઉપર નિર્દયતા ન રાખીએ પણ ઘણી દયા રાખીએ, અને તેનું પાલન કરીને સુધારીએ. એ રીતે બંને જણાનું સમાધાન કર્યું. વળી એક સલાસદ બોલ્યો કે ઇશ્વરની ભક્તિ કરીએ, તેનું ફળ ક્યારે મળતું હશે ?

કવિ:— દોહરો.

પાકું ફલ આપે પછી, મરવા દે છે મોર;
પવો તો આંવો અને, કોટિ મુવન ઠાકોર. ૩૩

મતલબ કે આંખાની અને પરમેશ્વરની એક રીત છે; આંખો પ્રથમ મોર તથા મરવા આપે છે, અને પછીથી પાકું ફળ આપે છે; તેમજ ઇશ્વર પણ મોરથી મરવા દે છે, અને પછી ભક્તિનું પાકું ફળ આપે છે; મતલબ કે મુશ્કા પછી પરલોક આપે છે.

એવામાં એક તોફાની ઓ વિધે વાત નીકળી અને કહ્યું કે તેનો ધણી પરદેશ ગયો છે, અને તે જાણ બદ્ધ તોફાન કરે છે, તેને તેના સસરાએ ઠેક કરીને ત્રણ લાંબણા કરાવી તોપણ પાંચરી થતી નથી.

કવિ— દોહરો.

પીંચું સ્વાચું પરહારિ, ત્રેલ તાળે તોય;
નાથ વિના નારી વલ્લદ, વાંકાં વસમાં હોય. ૩૪

મતલબ કે ખાવું પીવું તજીને ત્રણ લાંબણા એવે તોપણ ધણી વગરની સ્ત્રી વાંકી ચાલે; તેમજ ખાવું પીવું છોડીને તરેલું એવે તોપણ તે બળદના નાકમાં નાથ ન હોય તો વાંકા વસમો ચાલે.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે, ગુજરાતમાં જે અમલદાર થઈ ગયા, તેમાં સાચી વખાણવા લાયક કોનો અમલ હતો ? પછી એક કવિએ તેને ઉત્તરનો અડધો દોહરો કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તે દોહરો પૂરો કર્યો.

દોહરો.

વડો અમલ વનરાજનો, ગુજર દેશ ગુણકાર;
વડો અમલ વણરાજનો, આર્ય ઉપર આભાર. ૩૫

એમાં પહેલાં કવિએ એવું કહ્યું કે ગુજરાતમાં વનરાજ ચાવડાનો મોટો અમલ હતો, ત્યારે બીજા કવિએ કહ્યું કે અમલ એટલે અશીલુ, વધુ એટલે કપાસ, એ જે રાજાઓનો આર્ય એટલે બધા દિલ્હીઓ ઉપર મોટો આભાર છે.

એવામાં એક દારભારીના સમણા ઉપર રથના-ઇતો ગાથ એક કથોળ વાણિયાએ દીઠો, તે દારભારીના હરતક અનાજ કપાસ વગેરે દરબારી માલ વેચાતો હતો. મોટા માણસની ખામી બતાવવી તે બેઅદબી જેવું લાગે માટે ગાથો માણસ હોય તે ઇસારતમાં સમજાવે, તેમજ પેલા કથોળ વાણિયાએ દારભારી પાસે રૂ ખરીદ કરવા માગ્યું; પણ બીજા અર્થમાં તેના સમણા ઉપરનો ગાથ રૂમાલવડે સાદ કરવાનું કહ્યું.

દોહરો.

હોય તમારા હાથમાં, જો રુઠો રુમાલ;
કરીને કૃપા કપોળપર, હાથો ઠોકો હાલ. ૩૬

હાથો ઠોકો એટલે સાદું કરતું અને બીજા અર્થમાં સમણે હાથ લગાવવો. કથોળ—સમણો.

એવામાં એક દિલ્હીનો કવિ આવ્યો, તે રાજાને બેઠીને સલામ બોલે. એવામાં વળી સલામ બેઠી ચર્ચા ચાલી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથીજ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ય કે નહીં. તે વિષે લુદા લુદા મત પ્રમાણી ધણી તકરાર થઈ, ત્યાં દિલ્હીના કવિએ કહ્યું કે મારી પાસે ખરચી નથી માટે એક દોહરો બેઠ કરવા આ-

બો હું. હાલ તે એક જ દોહરાની કિંમત થાય તે મને આપો, એટલે હું લઈ જઈને શહેરમાં ઉતારો કરું; અને મોદીખાનેથી સીધું સામાન લેઉં. રાજાએ કહ્યું કે દરબારથી જ જોઈએ તે લ્યો; પણ કવિએ કહ્યું કે હું કોઈનું મક્કત કાંઈ લેતો નથી.

વળી એવામાં એક વિદ્યાર્થીએ આવીને કહ્યું કે ગઈ રાતે મારાથી પાંક થઈ શક્યો નહીં, કારણ કે દીવો છુટાઈ ગયો હતો. તે પાછલી રાતે ક્યાંથી કરી લાવું? કોડિયું, દિવેલ, દિવેટ, એ તો હતાં, પણ દેવતા નહોતો.

રાજાએ દિલ્હીના કવિને પુછ્યું કે તમે કિયો ધર્મ પાળો છો? અને કોનું ભજન કરો છો? કવિ બોલ્યો કે હું નાથપંથને માનું છું, અને ગુરુ ગુરુ ભજન કરું છું. ગુરુ એટલે મોટો અને પરમેશ્વરથી કાઠ મોટો નથી, માટે પરમેશ્વરનું ખરું નામ ગુરુ છે; તે નામથી ભજન કરું છું.

રાજાએ પુછ્યું કે દિલ્હી શહેર કેવું છે? ત્યારે કવિએ દિલ્હીનાં ઘણાં વખાણ કરીને પછી કહ્યું, કે ગમે તેટલા રૂપિયા કે ગમે તેવા ગુણુ માણસમાં હોય પણ દિલ્હી વચ્ચે તે રહેતો હોય, તોજ તેની નામના આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થાય, બીજા ગામમાં રહેવાથી એવી નામના ફેલાય નહીં.

સલામદોએ વાદ લીધો કે સુપાત્ર માણસ હોય, અને સૌ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય તથા તેનામાં સારા ગુણુ હોય, તો તેની કીર્તિનો પ્રકાશ આખા દેશમાં પડે, પછી તે ગમે તે ગામમાં રહેતો હોય. તે વાત કવિએ કબુલ કરી નહીં, અને કહ્યું કે:—

દોહરો.

સુપાત્ર સ્નેહી ગુણજતાં, પહે ન આત્મ પ્રકાશ;

પહે હોય મુરદત્ત જો, દીલી વચ્ચે વાસ. ૩૭

એતો અર્થ એવો થયો કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય અને તેનામાં ગુણુ હોય, તોપણ તેનો પોતાનો પ્રકાશ એટલે કીર્તિ ધણે ઠેકાણે પડે નહીં, પણ જો પરમેશ્વરે આપેલો દિલ્હી વચ્ચે વાસ હોય, તોજ કીર્તિનો પ્રકાશ પડે; એટલું બોલીને કહ્યું કે લાંબી વાત કરવાની મને પુરસદ નથી. આ દોહરાની કિંમત મને આપો. રાજાએ યથા કવિયોને પુછ્યું કે એ દોહરાની કિંમત કરો. પણ બીજાઓએ તો તેની

કિંમત કંઈ જણાવી નહિ, ત્યારે પેલાં પરદેશી જુના કવિએ કહ્યું કે મોજ રાજની વખતમાં તો આ કિંમતની ઘણી કિંમત ઉપજતી હતી. હરેક વસ્તુની કિંમત તેના ગ્રાહકના આધાર ઉપર રહી છે, જેપુરના રાજાએ બિહારીદાસને બિહારી શતશાષના દર એક દોહરાની કેટલી કિંમત આપી હતી તે કોઈ જાણો છો? સલામદોએ કહ્યું કે તે દરએક દોહરાની અડધી સોનામહોર આપી હતી, અને તે કવિ દરરોજ એકેક દોહરો કરીને લઈ જતો હતો, એવું સાંભળ્યું છે. પણ એટલું તો ખરું કે તે રાજાએ મોટી ખમારત બાંધવામાં કે બીજા કામમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચ્યા હશે, તે વાત કોઈ જાણતું નથી, અને બિહારી શતશાષથી તે રાજાનું નામ આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે જોતાં તો તેની કીંમત લાખો રૂપિયાની છે. કવિએ કહ્યું કે બિહારી શતશાષના એક દોહરા સાથે આ દોહરો મેં તેણી જોયો તો તેની ખરાબર થાય છે. ફક્ત એટલોજ ફેર છે કે પેલો વ્રજ ભાષામાં છે, અને આ ગુજરાતીમાં છે, તેનું કારણ એ છે કે હાલ મહારાજાની મરજી ગુજરાતી ભાષાને શલુગારવાની છે, માટે તેણે ગુજરાતીમાં દોહરો કહ્યો છે.

પછી રાજાએ સોળ રૂપિયા તે દોહરાના આપ્યા તે લખને એ તો ગયો, પણ સલામદોએ પેલા કવિને કહ્યું કે તમે આટલી બધી કિંમત એક દોહરાની શા કારણથી આપાવી? શું તેણે હદથી બંદે દિલ્હીની તારીફ કરી, તે તમે કબુલ કરો છો?

એક સલામદે કહ્યું કે દિલ્હી વિષે તે દોહરો નથી, પણ આ વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ કહ્યું હતું કે 'કોડિઉં', દિવેલ, અને દિવેટ છતાં દેવતા વગર અમે દીવો કરી શક્યા નહીં, તે વિષે એ દોહરો છે અને તેનો અર્થ એવો છે કે દીવો કરવાને સાંડે પાત્ર, તે વળી સ્નેહી એટલે તેલે ભરેલું હોય, તથા ગુણુ એટલે દીવેટ અથવા સૂત્ર હોય, તોપણ પોતાની આગળ પ્રકાશ પડે નહીં, પણ જો "દીલી" શબ્દની વચ્ચે "વાસ" શબ્દ એટલે દર્શકે આપેલી "દીનાસલી" હોય તો પ્રકાશ પડે.

પેલે આવે કહ્યું કે એમાં કાંઈ વધારે ચમત્કારી અર્થ નથી; અમરતા સોળ રૂપિયા અપાવ્યાં. કવિએ કહ્યું કે એતો ત્રીજો અર્થ એવો છે કે સજામાં પ્રથમ વાત ચાલતી હતી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથી

કે યુધ્ધ મેળવવાથી સાહે માણસ હોય તે આત્મજ્ઞાન પામે કે નહીં ? તે વિષે એ દોહરો છે. તેનો અર્થ એવો છે કે યુવાન માણસ હોય, રત્નેદી હોય, અને તેનામાં યુધ્ધ હોય, તોપણ આત્માનો પ્રકાશ તેના અંતરમાં પડે નહીં.

એ તો જ્ઞાનદીપક પ્રગટવાની “દીવાસલી” એટલે યુદ્ધની આપેલી કળા હોય તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે. એવામાં એક માણસ યુદ્ધતાત્રીનું ભજન કરનાર બેઠો હતો તે બોલ્યો કે એ ત્રણે પ્રકારના અર્થ લુકા છે, અને ખરો ચોથો અર્થ છે તે તો એમ છે કે જેમ “યુદ્ધરાત” એ નામ છે અને “યુદ્ધરાત્રી” એ વિશેષણ છે; તેમજ દીક્ષ એટલે મન તે નામ છે અને “દીક્ષી” એ વિશેષણ છે, તેનો અર્થ દીવાળો એટલે આત્મા. તે આત્મામાં યુદ્ધતા એટલે યુદ્ધતાત્રીનો વાસ હોય, તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે. વાસ એટલે સુગંધ અથવા નિવાસ. તે સાંભળાને બધી સભા ખુશી થઇ.

એવામાં સાંજનો સમય થયો, અને ગાનારીયો ગાન કરવા આવી હતી તેઓએ નૃત્ય સાથે થોડુંક ગાન કર્યું. પછી રાજાના એક કુંવરે એક કવિને કહ્યું કે આ નાયકાનું વર્ણન કરો. તે કવિને નાયકાનું વર્ણન કરવું ગમતું નહોતું, પણ રાજાના કુંવરે ધણી હલે લીધી એટલે કવિએ લાંબી નજર કરીને ચારે દિશ જોયું, ત્યાં દરબારની ગાયો ચરીને દરબારમાં આવતી હતી તેમાંની એક ગાયનું વર્ણન કર્યું. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

પગમાં શ્રાંસર શ્વણશ્વણે, ટકટક જોતી જાય;
પાછલ કાલા કેશ છે, દેવો ગોરી ગાય. ૩૮

મનહર હંદ.

કાલા ઝાંઝા કેશવાળી રંગે તો રૂપાળી માલી,
શ્રાંસરના શ્વણકાળી વઢી વલગાય છે;
ઠમક ઠમક ચાલ ચાલતી ચંચલતાથી,
સમીપ સકળ જન સાધું જોતી જાય છે;
પતિવ્રતા નહીં પણ પ્રજા તો પ્રસન્ને પોતે,

સ્વરોદયવાળી જાતે સુંદરી જણાય છે;
દાસ દલપતરામ દેવો દુનિયાના લોકો,
રાજદ્વારમાંથી ગોરી ગુણવંતી ગાય છે. ૩૯

તે સાંભળીને કુંવરે બપોરુ કે કવિએ આ ગાનારીનું વર્ણન કર્યું, તેથી તે રાજ થયો.

એવામાં એક સોનીયે સોનાની કટોરી લાવીને રાજાની આગળ મૂકી અને કહ્યું કે હનુમાનને તેલ ચઢાવવા સાહે આપે કટોરી મંગાવી હતી, તે આ હું ધડી લાવ્યો છું. પછી સભાસભાએ તે હાથમાં લઇ બેઠને વખાણી એકલે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે આ કટોરીનું વર્ણન કરો. એટલે બીજા એક સરદારે કહ્યું કે વિક્ટોરિયા મહારાણીના વર્ણનનું એક કવિત બોલો.

કવિ— મનહર હંદ.

મુઘડછે, સરસછે, નિર્મલછે, નાજુકછે,
ગોરી જાતથી જનવી જુઓ જાતે ગોરી આ;
તે પનોતીના પતિને પ્રશ્ન કૃપાથી આપી,
તેણે પણ પ્યારી ગળી જેવી જીવાદોરી આ;
જેનો મહિમા જગતમાં પુરો પ્રસિદ્ધ થયો,
एवी તો અધિક છે મુમામ્બની સજોરી આ;
દયાના દૈવતનો જો દરિયો ન દોઢો હોય;
દાસ દલપતરામ દેવ “વિક્ટોરી આ.”

કટોરી વિષે અર્થ.

તે સારા બાટની છે, સરસ છે, મેલ વગરની છે, નાંબુક છે; અને તે ગોરા રંગની જાતથી એટલે સોનાથી પેદા થયેલી છે; અને લુગો પોતે પણ જાતે ગોરા રંગની છે. તે કટોરી હનુમાનજીને રામચંદ્રજી મહેરબાનીથી આપી, તે હનુમાનજીએ પણ શ્રાદેશીના જેવો વહાલી ગણી. તે કટોરીનો મહિમા જનતામાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો. એવી તો સારા નથીજના બેર વાળી આ છે; રામચંદ્રજીની દયાના તત્વનો સમુદ્દ દોડા ન હોય તો કવિ કહે છે કે આ કટોરી બેર લેવો. બપોરે સીતાની ખબર લઈને હનુમાનજી આગ્રા ત્યારે રામચંદ્રજી નકાવા એકા દત્તા, અને સરીરે મદન કર.

વાના તેલની કટોરી તેમની પાસે હતી, અને હનુમાનજી ઉપર તેઓ ધણી પ્રસન્ન થયા, તથા ધણી મહેરબાની થઈ, અને જાણ્યું કે હાલ હાલ વખતે હું તેને શું આપી દઉં? પછી તેલની કટોરી હતી, તે બક્ષિસ આપી, તે હનુમાનજીને પણ ધણી પ્યારી લાગી, એજ કારણથી લોકો હનુમાનજીને તેલ ચઢાવે છે.

વિક્ટોરિયા વિષે અર્થ.

વિક્ટોરિયા જીજ્ઞાસાએલી છે, સરસ છે, તનથી અને મનથી મેલ વગરની છે, નાનુક છે, અને ગોરી જાતથી જન્મેલી પોતે ગોરી છે, તે પનોતી એટલે વિસ્તારવાળી તેના ધણીને એટલે પ્રીન્સ આશ્વર્થને પરમેશ્વરે મહેરબાનીથી આપી, તે પ્રીન્સે પણ જીવાદારી જેવી પ્યારી ગણી. જે વિક્ટોરિયાનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો, એવી સારા નસીબની વધારે જોરવાળી આ છે, જો દયાના તત્વનો સમુદ્ર દીઠો ન હોય તો કવિ કહે છે કે વિક્ટોરીઆને જો, મતલબ કે તેનામાં દયા ધણી છે. તે સાંભળીને બધી સલા રંજન થયું.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે કેવો રાજ હોય તે જણવાળો અને જયકારી હોય? કવિએ કહ્યું કે ભાઈ, ગુણવાન, ગતિમાન એટલે જ્ઞાનવાન, ગંભીર અને ગાંધુત જાણુ એટલે હિસાબી કામ જાણનાર એવા સારાસારા “ગંગા” ગકાર જે રાજના કારભારી છે, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ સૌના ઉપર પ્રેમની નજર રાખે, અને જ્યાં હમેશાં સતોષની સલાહ સારી છે, વળી શૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા અને દાન, એવા જ ગુણની સાથે તો જોને મિત્રતા છે, અને શહેરના લોકો દરરોજ પ્રીતિલાવ રાખે, એવો રાજ હોય તે જણવાળો અને અતિશય જયકારી છે.

સરદાર—એ તો તમે ખરે કહ્યું પણ તમે કહ્યું એટલોજ અર્થ આવે એવું એક કવિત કહો?

કવિ— મનહર હંદ.

ગુણવાન, ગતિમાન, ગંભીર, ગણીત જાણ, એવા મલા “ગંગા માઈ” જેના કારભારી છે; શામલ ત્યાં સર્વપર પ્રેમની નજર રાખે, સદાકાલ જ્યાં સંતોકની સલાહ સારી છે; શૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, દાન,

છાનની સાથે તો સદૈવ દોસ્તદારી છે; પ્રતિ દીન પ્રીતિ “ભાવ નગરના” લોક રાખે, એવો રાજા જશવંત અતિ જયકારી છે. ૪૧

એવામાં પરદેશી એક મુસલમાન સરદાર મહે હજ કરવા જતો હતો, તે કોઈ રાજની શીપારશનો કાગળ ઠાકાર સાહેબ ઉપર લાવ્યો હતો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે આ પત્ર લાવનારને સાથે માથુસ આપીને હજ કરવા પહોંચાડજો, તેથી ઠાકારે ગુલામ નામના એક નવા રાખેલા આરખને પાંચ આરખ સહિત પેલાની સાથે મોકલ્યો હતો; પણ એક બે મજબ ગયા પછી પેલા મુસાફરને એવો વહેમ આવ્યો કે, આ ગુલામ મને દગો કરીને હુદી લેશે, તેથી કાંઈ બહાતું કંઠીને પાછો વળ્યો, અને રાજની કચેરીમાં આવ્યો; ત્યારે રાજએ પેલા ગુલામને પુછ્યું કે, કેમ પાછો આવ્યો. ત્યારે ગુલામે કહ્યું કે હું મારા ખરા દીલથી તેમને હજ કરવા પોચાડત, પણ તેમને કંઈ વહેમ આવ્યો તેથી તે તો પાછો વળી આવ્યો, એટલે પેલા સરદારે એક દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

કેવે દિલ પોતાઢ હજ, ગુલામ તું મલી વિધ;
જતાં તમારા રૂપ પર, અમે એજ ગુણ લીધ. ૪૨

એ રાજની રીત એવી હતી કે, સલામાં જે કોઈ કવિતા બોલાય તે એક દફતરમાં લખી લેવાતી હતી, પણ ઉપલો દોહરો કહ્યો તે વખતે ફક્ત એકજ કારકુન બુલા વધા નામે બેઠો હતો, બીજો કોઈ નહોતો. ત્યારે ઠાકારે કહ્યું કે દફતરમાં રાખવા વાસ્તે આ દોહરો લખી લેવો જોઈએ, પણ બુલા મહેતા તો કાના માતર ભણેલા નથી મારે કોણુ લખશે? બુલો મહેતા બોલ્યા કે કાનામાતરની શી જરૂર છે, જુના કારભારીઓ કોઈ કાનામાતર ભણતા ન હોતા, મારે શું મોટાં દફતર લખાતાં ન હોતાં?

ઠાકાર—ઠીક છે ત્યારે તમે લખી દેવો અને આજની તારીખ પણ નાખજો.

પછી બુલા મહેતાએ એક કાગળ ઉપર તે દોહરો કાનામાતર વગર લખી લીધો. તે નીચે પ્રમાણે લખાયો:—

કેવ દલપત હહર, બલમત લલવધ;
જત તમર રૂપ પર, અમ અજ ગણુ લલ.

સંવત ૧૯૧૫ આસો સુદ ૨

ઉપર પ્રમાણે લખી લેઈને તે કાગળ દરબારના કવિના હાથમાં આપ્યો. તે કહ્યું કે તમે દક્ષતરમાં નોંધાવજો. થોડીકવાર પછી કવિએ સૌ સંલગ્નતાં જુલા મહેતાને કહ્યું કે મેં તમને આજ સવારે ૩ (૫૫૨) આપીને તમારા હાથની પહેચ લખાવી લીધી છે. તે રૂપિઆ મારે આજને આજ પાછા લેવાની જરૂર પડી છે. તે સંલગ્નને જુલા મહેતાને જણી રીસ ચડી, અને કહ્યું કે, તમે જુલું ખોલો છો. હું રૂપિઆમાં કાંઈ જણ્યોતા નથી. ને નથી મેં પહેચ પશુ લખી આપી. છતાં, જો મારા હાથની પહેચ દેખાડો તો રૂપિઆ આપું. પછી તે કવિએ પેલા દોહરાવાળી ચીટ્ટી દેખાડી, તે નીચે લખ્યા પ્રમાણે વાંચી સંલગ્નાવી:—

કવિ દલપત હાહા જોગ લ મેતા જુલા વધા;
જત તમારા રૂ. ૫૫૨) અમે આજ ગણી લીધા.

સંવત ૧૯૧૫ આસો સુદ ૨.

એ પ્રમાણે જોઈને જુલા મહેતા ગલરાયા અને થોડીક વાર પછી તેને યાદ આવ્યું કે આ તો પેલા દોહરા. મેં લખી લીધો હતો તે છે, પછી તેણે કળલ કહ્યું કે કાનામાતર વગર લખવું તે જોડું છે અને તે તમારો જોઈને સત્તા બધી રંજન થઈ.

વિરોધાભાસ અલંકાર.

રાજાએ કવિયોને કહ્યું કે હવે વિરોધાભાસ અલંકારની કવિતા જોલો.

કવિ— દોહરા.

પાપીને તો પ્રમુ રિસે, પાપી જન ગુણવાન;

પાપી તો સ્વર્ગે વસે, પ્રીતે હરિ રસ પાન. ૪૩

પાપી પવિત્ર તીર્થ જલ, હરિરસ પાપી તથાપિ;

કદીનહિપાપીવિષયરસ, નિંદારસનહિપાપિ. ૪૪

તે સંલગ્નને એક ખવાસ ખોલ્યો કે પાપીને પ્રમુ રીસે, અને પાપી સ્વર્ગમાં જાય એ બધું જોડું છે. પછી બીજા કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે એ દોહરામાં એમ કહ્યું છે કે હે ગુણવાન જન, તું પ્રીતથી હરિ

રસ ખીજાવ્યોને પા અને પોતે પી, તો તને પ્રમુ રીસે, અને તું સ્વર્ગમાં જા; માટે પવિત્ર તીર્થ તું જળ પા અને પી. પશુ વિષયરસ અને નિંદા રસ દોષને પાછથ નહીં, અને પીશ નહીં. તે સંલગ્નને સલા રંજન થઈ. એવામાં એક મારવાડનો કવિ ખેડો હતો, તેનાં જુગડાં મેલાં હતાં, તેને એક ખવાસે કહ્યું કે તમારાં જુગડાં મેલાં કેમ છે?

કવિ:— દોહરા.

દીઠું મેં મરુ દેશમાં નવ નદીયોમાં નીર;

વસ સાફ શાયી કરું, શાયી ધોઈ શરીર. ૪૫

ખવાસ ખોલ્યો કે નવ નદીઓમાં પાણી દીઠું તેમ છતાં વન શાયી ધોઈ એમ કેમ કહો છો? પછી બીજા એક સલાસદે કહ્યું કે એનો અર્થ એવો છે કે મેં મારવાડની નદીઓમાં પાણી નવ દીઠું, મતલબ કે દીઠું નહીં.

એક કવિ ખોલ્યો કે એક સમે ભોજરાજની સલામાં એક કવિ આવ્યો. તેણે રાજની ક્ષમાની પરીક્ષા કરવા સાર ધાર્યો તાણીને કહ્યું કે, —“બળદ ભોજ જુપાળ” તે સંલગ્નને બધા સલાસદોને જોડું લાગ્યું, અને જણ્યું કે રાજાને પશુ કોષ ચક્રો.

રાજાએ ધીરજ રાખીને કહ્યું કે કવિરાજ એ દોહરા પૂરા કરો.

કવિ— દોહરા.

જલદ જગતમાં મેષ છે, ફલદ વાગનો ફાલ;

પણ નિર્વલ નરનારનો, વલદ મોજ મૂપાલ. ૪૬

મતલબ કે જળનો દેનાર તે જળદ કહેવાય માટે જગતમાં પાણીનો આપનાર વરસાદ છે, અને વાગનો ફાલ; ફળ આપે છે, અને ગરીબ માણસોને પણ રાજ ભોજ આપે છે. તે સંલગ્નને રાજ પ્રમત્ર થયો.

પછી સલામાં કંઈ વરસાદ સંબંધી વાત નીકળી ત્યારે એક કવિએ અંધો દોહરા કહ્યો, એટલે બીજા કવિએ તેનાથી ઉલટા અર્થમાં તે દોહરા પૂરા કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરા.

જો વરસે વરસાત તો, યાશે લીલાલેર;

જો વરસે વરસાત તો, યાશે અકરા ફેર. ૪૭

એ દોહરાનું ઉત્તરાર્ધ બોલનારો કવિ કહીયાતો વેપાર કરતો હતો, દુકાળનો લાભ ખાવા સાર તેણે ધણી દાણા સંધરી રાખ્યા હતા તેથી તેણે કહ્યું કે વરસાદ વરસે તો અકરા ફેર થશે. પણ એવું સાંભળીને બધા સભાસદોએ તેને ફિટકાર કરવા માંડ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે મેં તો એમ કહ્યું છે કે કામ કન્યા સાત વરને પરણશે તો અકરાફેર થશે.

પછી એક કવિ બોલ્યો કે એક રાણીને વર સો પ્રપ્ત્યા છે. બીને બોલ્યો કે:—

દોહરો.

एक रायने होय छे, राणी पांच के सात;

एक राणी वर सो वरे, अचरज एतो वात. ૪૮

તે સાંભળી સૌ વિચારમાં પડ્યા; ત્યારે કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે તે ઠોકારનું નામ વરસોછ છે.

પછી એક સરદાર બોલ્યો કે વખતના વળનનો તોલ ખતાવે તેને હું મારો શર માનું, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે સૂર્યોદયના સમયનો તોલ હું ખતાવું.

સરદાર—ખતાવો નેમએ.

કવિ— દોહરો.

साख्य पुरावुं सर्वनी, नहीं फार के फेर;

सूर्योदयनो समय तो, याय सवा पासेर. ૪૯

સરદાર—તમે હરેક કવિતાનો અર્થ આડો અવળો ખતાવોછો, પણ એ દોહરામાંથી કામ પ્રકારનો સાચો અર્થ નીકળવાનો નથી, તે હું ખાતરીથી કહું છું.

કવિ—અમે શું ખતાવીએ? અમારી સરસ્વતી માતા અમને મુળકે છે. એ દોહરાના ચોથા ચરણનો અર્થ એવો છે કે “સવા” શબ્દની પાસે “ર” લખીએ એટલે સવારનો વખત થાય છે; એવું સાંભળીને પેલો સરદાર અચરજ પામ્યો.

પછી એક સરદારે પુછ્યું કે વરસના બાર મહિના કહેવાય છે, તેમાં ધર્મવાળો મહિનો કયો હશે? તે સાંભળીને કામએ શ્રાવણ કામએ ભાદરવો અને કામએ પુરુષોત્તમ મહિનો કલો, એટલે એક કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

शुं श्रावण शुं भाद्रपद, शुं पुरुषोत्तम मास;

रहे रात्री दिन धर्मतो, फाल्गुनविनानिराश. ૫૦

તે સાંભળીને ફેટકાએક સભાસદો હસી પડ્યા, અને કહ્યું કે એ દોહરો ખોટો છે. કવિ બોલ્યો કે દોહરો ખરો છે. તમે ધર્મવાળો કયો એમ પુછ્યું હતું અને હું સમજ્યો કે ધર્મ એટલે યુધિષ્ઠિર અને અર્જુનનું નામ કાલ્યુત છે, માટે મેં કહ્યું કે શ્રાવણ ભાદરવો કે અધિક માસ હોય, પણ અર્જુન વિના યુધિષ્ઠિર તો રાત દિવસ નિરાશ રહે.

એવામાં એક કવિ આવ્યો, તે એક કાને બહેરો હતો. તેને રાત્રીએ પુછ્યું કે તમે કયો ગામ રહોછો? કવિ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

बीजो कान तो जूठ छे, जूठ न कह उचार;

शहर अमदावादमां रहूँ दरिआ पार. ૬૧

તેનો અર્થ એવો થયો કે મારો બીજો કાને જૂઠો પડેલો છે, માટે તે કાને હું સાંભળતો નથી, અને હું અમદાવાદમાં દરિઆપાર રહું છું; તે સાંભળીને એક સરદારે પુછ્યું કે શહેરમાં દરિઆ કયાંથી આવ્યો? ત્યારે બીજો કવિએ તે દોહરાનો અર્થ એવો કયો કે, “દરિઆપાર” એ શબ્દમાંથી બીજો કાનો જુઠો છે, એટલે “દરિઆપરમાં રહું છું, એમ કહ્યું. પછી એક સભાસદે કહ્યું કે એક સ્ત્રીએ પોતાની બેનપણી આગળ એક દોહરો કલો હતો, તેનો અર્થ મને સમજતો નથી, માટે કામ કવિ અર્થ સમજાવે તો બળું સાંઠે.

દોહરો.

जैठ जतां आंव्यातणी, आपी गया पियुआश;

जैठ गयो नहि ने गया, दशरा पछी दशमास. ૬૨

તે સાંભળીને બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા, અને કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ જો મહિનો ગયો નહીં, એમ કહ્યું, તે વાત સંભવતી નથી.

પછી એક કવિએ કહ્યું કે તે સ્ત્રીના ધણીએ એવો દિવાસો આપ્યો હશે, કે મારો મોટોભાઈ ત્યાં આવશે, ત્યારે હું પાછો ઘેર આવીશ. ધણીનો મોટો ભાઈ તે સ્ત્રીનો જો કહેવાય; માટે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ મારો જો ત્યાં જતો નથી. એવો એ દોહરાનો અર્થ છે, એજ મત લખતો એક સર્વેથી નીચે પ્રમાણે છે:—

સવૈયો.

નાથ વિદેશ ગયા દસરા દિન;
શુણ સર્વો મુજ વીતક વાતો;
જેઠ ગયે વઝવાનું ફરી,
મઝવાનું મને કહીં એમ ગયાતો;
કેમ વને મઝવાનું ફરી,
રઝવાનું દિલે વઝવાનુંજ આતો;
જો દસરા પછીં તો દસ માસ,
ગયા પળ જેઠ હજીં નથી જાતો.

૫૩

વક્રોક્તિ અલંકાર.

રાત્રીએ કવિએને કહ્યું કે હવે વક્રોક્તિ અલંકારની કવિતાઓ બોલો. ત્યારે એક કવિ બોલ્યો કે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ મથુરાં ગયા હતા, ત્યારે ગોકુળમાં રાધિકાજી કૃષ્ણવિના ખદુ ઉઘામી રહેતાં હતાં. તેમણે એક સખી આગળ કહ્યું કે એ રમિયો કૃષ્ણ ને અહીં આવે તો હું ખુશી થઈને ખૂણ ખર્ચું કરું. તે સાંભળીને સખીએ વક્રોક્તિમાં જવાબ દીધો, તેના અર્થો દોહરો રાધિકાજીએ કહ્યો અને અર્થો સખીએ કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ઓ રસિયો આવે અહીં, સુવ કરું તો સર્વ;
સર્વો ઓરશિયો શું કરિય, ચંદન આણું ચર્ચ. ૫૪

મતલબ કે તારે ઓર શેયો શું કરવો છે, ત્યારે ચંદન આણું તે લખને ચોપડ.

ખીન્ને કવિ બોલ્યો કે એક દેકણે લુગાન બેન-પણીયો મળીને વિનોદ કરતી હતી. ત્યાં વરસાતના છાંટા થયા, એટલે એક સખીએ ખીજને મરદારીમાં કહ્યું કે:—

દો રો.

અલી સર્વો જો આવીયા, આતારે “વર સાત;”

ઉત્તર.

જો તારે “વર સો” મળે, શી મારે પંચાત. ૫૫

મતલબ કે પહેલી સખીએ કહ્યું કે આ તારે

વાસ્તે વરસાત આવ્યા, પણ તેમાં વક્રોક્તિથી એવું જણાવ્યું કે સાત વર આવ્યા, ત્યારે ખીજએ કહ્યું કે વરસાદ આવ્યા ત્યારે તે ભલે વરસો, પણ વક્રોક્તિમાં જણાવ્યું કે તારે ભલે સો વર હોય, તેમાં મારે શી પંચાત છે?

એવામાં એક સોની એકો હતો, તેના ઉપર કંઈ વાત આવી, ત્યારે તે સોનીએ કહ્યું કે મને તો લેકો ઉપર ખદુ દયા આવે છે, મારે માતાના સમખાઈને સાચું કહું છું કે હું કામનું સોનું ચોરતો નથી, ત્યારે એક કવિએ વક્રોક્તિમાં દોહરો કહ્યો:—

દોહરો.

સ્વર્ણ ચોર સોની જુઓ, દયાવંત દેશાય;
દુવઝાના સમ સ્વાય નહિ, માતાના સમસ્વાય. ૫૬

મતલબ કે ચરીરે માતેસો હોય, તેના સમ ખાય છે, પણ દુવઝાના સમ ખાતો નથી મારે તે દયાવંત છે.

એવામાં ત્યાં એક બાપ આવી તે નાને ચારણુ હતી અને તે કવિતા જાણતી હતી, તેણે કેટલી એક મારી કવિતા સાંભળાવી અને ક્રતામ માગ્યું, ત્યારે એક કવિએ તેની નિંદાને અર્થો દોહરો કહ્યો, એટલે તે બાપએ ઉત્તરમાં વક્રોક્તિથી તે દોહરો પૂરો કર્યો, તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

કવિતા શીખિ ચતુર ચર્ચ, પળ માગણની જાત;
ઉત્તર.

મા ગળ તો દે મૂજને, સ્વાન પાન મલીખાત. ૫૭

મતલબ કે ને તું મને તારી મા ગળતો હોય, તો મારી પેટે ખાવા પીવાનું આપ, કવિએ તેને માગણુ કહી હતી. તે ચંદનો તેણે લુહો અર્થ કર્યો. તે સાંભળીને સખી રંબન થઈ.

રતનાવળી અલંકાર.

દોહરો.

મૂજનારો “રવિ સોમ” નો, મજતાં “મંગલ” યાય;
“સુવ” ગુરુ નાજો “શુકર” ગળ, “શનિ” નીવીડા
જાય. ૧

ગાય “વોઝ કે” ગરવીયો, સુવ “મુરત” ની નાર;
શુળી “નગર” ના ઓકને, ડપજે સુજી અવાર. ૨

“धोळ काम”नी गाय छे, जो “ई डर”दिलपाल;
वसे “भुजंग” “बडोदरे”, “सुरत” राखीने चाल. ३

मनहर छंद.

“धोळे रा” य रीझे एवां “धोळ का” मनीओ गाय,
“सुरत” राखीने जेवां संभवे सजातमां;
सांभळवा राखे भलो “भाव नगर” ना लोक,
“सिद्ध पुरु” शो पण रीझे विवेक वातमां;
“मांडवी” या रीझे बळी जानईआ जे पुरुष,
“चूडा” बाळीयोना पति रहे रळीआतमां;
“जोधपुरु” शोनी नारी जो करे नठारुं काम,
दाखे दलपत आम मरे आप घातमां. ४
“जाने वारी” राखतो हुं नथी तने जतां आज,
हां “फे वर वारी” वारी तोय तुं तो तेवी छे;
“मार च” खाड्या विना तने नहि मनाय पण,
“अप रेल” आवी छे ते कष्टकारी केवी छे;
“मे” नी झडी मंडाणी छे, ते तो तुं तपास कर,
ग “जु न” ही गोधनुं जे उडी शके एवी छे;
ह “जु लाइ” की हंडे न पापी दलपत कहे,
“अगस्त” न वायदे फरी आववा देवी छे. ५

दोहरो.

“ए मदावा द” ल उपड्युं, कहे करो “वौठा” र;
“जि तल पर” भार्या जमे, खाय “न रोडु” नार. ६

धोणना राजने आशीर्वाद.

दोहरो.

जगत विदित जे सिंहजी, दळधोर राणी हाल;
धर्म धुरंधर धोळपति, पां “मरिधर” भूपाल. ७

छपय छंद.

पा “मरिधर” भूपाल, मुजस “ना लोभि सुखाळा;

१ पाणीनी रेल.

२ दणधोरने दणधोर छे छे, ते दणधोर-
छना पंशना तेओ दणधोरणी कहेवाय छे.

राखण “हरदे राम” बडी नो “बत्तो वाळा;
गुरु “वाछो” भोगवो, सदा “हको” रहि साजा;
“देवेश्वर” सभ दिव्य, “रामचंद्र” तुल्य राजा;
तुज “देव राम” रक्षा करे, “ब्रंबक” पणतुजगामनी;
“ढाहा” छे आशिश दिलधरो दिनदिन दलपतराम नी.

“ओ छप्पामां कविनी पार पेढीयोना नाम छे
अने नीचे लपेछा कवितमां धोणना राजनी १६.
पेढीयोना नाम छे.

कवित.

जाये जादौकुलमें सजोर “हथधोर” “जसा”
“वामनीया” पृथिवी “पचान” न चहाइ है;
“कला” कोटिकोटिकरी “जूना” देशलीनोजीती,
“खेत” में खुमारी बडी “वाघ”, सी बताई है;
“दादा” और “बाप” कोदेखायोधर्मधरा नाथ,
स्लेच्छ मान “मोड” लीनी “भूपते” भलाई है;
जैसे करे “जयसिंह”, हाथिकी हिंसत “हरी”

अरीको हरई देश “दोलत” वसाई है. ९

जैसे हलधोरज्युं न जोर नीशी भोर करी,
चोर दगाखोरका अंकोरको निकारे है;

घोर कलि कालमें न ठोर चाल तोर दारी,
फोरदारी फेल धूत लोककों धिकारे है;

भूपत तनुज भूवी पाल जयसिंह ज्युं है,
जान्हे सुधराई सदगुनकों स्वीकारे है;

पा ओ जस ठाम ठाम कहै दलपतिराम,
जाम आठो जीन्है शुभ काम अंगीकारे है. १९

પ્રશ્નોત્તર વિષય.

પ્રશ્ન બ્રીશી.

ઉત્તરનાં અક્ષરો આંક.

પા	સે	ર	હે
રો	વા	જા	મો.

ટોહરા.

પ્રશ્ન.	ઉત્તર.	પ્રશ્ન.	ઉત્તર.
અતુર્થાશનું નામ શું ? ^૧	પા.	શેષ્યે રમે બુગાર; ^૨	પાસે.
અઢાર દાંક આપ શું ? ^૩	પાસેર.	ક્યાં રહે જગદ્ગતિર; ^૪	૧. પાસે રહે.
કહો અક્ષર ઉદ્ગારનો ? ^૫	હે.	કવિતા શોભે કેમ; ^૬	રસે.
હરિ રસ પાઉં ? કાષ્ઠને, ^૭	પા.	પમાય છે શું એમ. ^૮	૨. પાર.
હોં હગ્યો હું શું કરું, ^૯	રો.	હીપક શત્રુ બતાવ; ^{૧૦}	વા.
કાશી કેમ વિલોકું હું, ^{૧૧}	જા.	શોભિત ગાત્ર ગણાવ, ^{૧૨}	૩. મો.
કાષ્ઠ પ્રવાહી ધાતુ છે, ^{૧૩}	પારો.	સેવક શું કરનાર; ^{૧૪}	સેવા.
શું માગે ચાકર જતાં, ^{૧૫}	રજા.	હેમ અંદ હું દાર; ^{૧૬}	૪. હેમો.
વાહીમાં શું વાવિએ; ^{૧૭}	રોપા.	ક્યાં રહિએ જઈ રાત; ^{૧૮}	યાતે.
પ્રગ્ઢે કાણુ પરસ્મિને, ^{૧૯}	જાર.	શા કારણથી બ્રાત. ^{૨૦}	૫. મોહિ.
શિર દાંકી ક્યાં જાય જન, ^{૨૧}	રોવા.	શું આવે દે દાવ; ^{૨૨}	ધારો.
વરનિજ એજે શું ધરે, ^{૨૩}	જામો.	કર જલધિના બતાવ. ^{૨૪}	૬. મોના.
જયે મોલિતે શું બને, ^{૨૫}	શેરો.	મન શા શુભે તપાય; ^{૨૬}	રોપે.
કનક કણીનું નામ શું, ^{૨૭}	રયા.	વિશ્વં શું કહેવાય. ^{૨૮}	૭. ધાર.
પતાકનો અંત તે કિયો, ^{૨૯}	પાવા.	શું કરિએ મણિ મિત્ર; ^{૩૦}	રમો.
મેટ બતાવે કમાણિનો, ^{૩૧}	જાવા.	પણી રાખો પવિત્ર. ^{૩૨}	૮. માર.

અતુચીશતું નામ શું, શું કહું સામો તીર;
કાણુ લોક કવિન કરે ? કા પુન્ય શરવીર. ૬

ઉત્તર—પારશન.

શુષ્કોત્તર—મનહર છંદ.

ઉત્તર.

ભાગ ચોથાને શું બાણું, સામા કહાતું શું નામ;—પા. પાર.
કનક બનાવનાર કેમણી ગણાય છે;— પારસ.
પર ઉપકારી પ્રજા જાતે કે નારીએ બણી; પારસજે.
દેવળ સરસ કહો શા વડે ચણાય છે; પાળે.
શરવીર ધીર કહો શેણે થાય રાજ રાજ;—રણે.
રેશમ રૂ વિના શેણે વસ્તર વણાય છે; રાણે.
પ્રશ્ન શુણી પારશણે જલદી દીધો જવાબ;
જાણે ન અજાણુ જાણુને તો તે જણાય છે. ૧૦

આઠ પ્રશ્નો ત્રણ અક્ષરમાં એક ઉત્તર.

માળવે વેપાર માટે જન કોએ ગામ જાય,
શાથી આ અનાજ મહારાજ માપી આલીએ;
ધાસ ઘણું નોય ત્યારે પશુ શાથી ચેટ બારે;
રૂપઆતું શેર તો પાશેરે કેટલા લીએ;
શાથી સરોવર રહે શાથી શેઠડી છોલાય;
ખોલોએ જે ખોલ તેને શી રીતે સંભાળીએ;
જે મરે સંધામ કામ શાથી રહે તેનું નામ,
પ્રશ્ન શુણી પ્રિયાનાં પતિયે કહું પાલિયે.

પુનઃપ્રશ્ન.

પિયુષ પ્રલંબ પાગ કેમ ગોળાકાર બની;
શું કહે સાકર ગઢે ચાવવો વિષમ છે;
શું કહે ગંગાજળ ને શું કહે કટુ ક્ષણ ને;
સુકાની માદા શું નામ, કહો તે સુગમ છે;
તીર્થે ૧૫રાત્રે શું થાય, પક્ષી ધરમાં ગણાય;
આઠગી કહે કહો લખો તો મારા સમ છે;
વીંદી વાટવો ને પાન, તજ, સડી, બપરણ,
માળા મેલી તેથી સાતે સમજ મરમ છે. ૧૨

પુનઃપ્રશ્ન.

શું કહે સુ દર્પણુને, (જો) શું ધરજે છે જોગી
જન, (જોગ)
ચોસઠ દેવીયો કેવે નામે કહેવાય છે, (જોગણી)
મંદ્રતું ગ્રંથકુ ક્યારે (જો, ગણિત) શા દાણા ચો
એક વાલ, (જોગણિતલ)

૧. પારકે અન્ન આવાથી.

જોગી વિના તલસતી, સ્ત્રી, કાષ્ટ જણાય છે;
(જોગણિ તલસે.)

શુ આવે શહેરનું રથણુ પુણી રીતે થશે,
(જોગણિ તલસેના.)

રૂક્મણીના ત્રણ પ્રશ્ન પછીથી પુછાય છે;
કાષ્ટ સુખી, ? શાક કેમ કરે, ? શિવસુત કોણુ,
જોગણી, તલ, સેનાની ઉત્તર અપાય છે. ૧૩

પુનઃપ્રશ્ન.

વાણીની: દેવી તે કોણુ (શારદા) કોણુ મોટું સર્વ
થકી, (ગગન.)
ખરો શરવીર તે જણાય કિયા કામમાં; (રણમાં.)
રમતણો તાંત કોણુ, (સાગર) કહો ત્રીજો મથુ
કિયો, (રગણ):

કીરતી વિશેષ મળે કહો કિયા કામમાં; (દાનમાં)
સો, ની સાથે કિયા ત્રણ અક્ષરે વેપારી નામ.
(સોદાગર.)

કિયા લાકડામાં ગુણુ ગણુ ધરી ધામમાં; (સાગમાં)
કહે દલપતરામ ઉત્તર આક્રેને આપ્યા,
શારદા, ગગન, રથમાં એ ત્રણ નામમાં. ૧૪

ઉત્તરનું કોષ્ટક.

કા	ર	દા
ગ	ત	ન
ર	ણ	માં

શુષ્કોત્તર—કોહરો.

શું, ? જોયો જોડે જમિન, કિયો પક્ષ શિવરાત;
ઉત્તર જો નહિ આવડે, બાણુ હળ, વદે, જમ શ્રાત. ૧૫

ઉત્તર—હળ અને વદ.

“વરિપુ” સાથે શું કહે, “જળવાહન” શું જાણુ;
ઉત્તર જો નહિ આવડે, જા કહું છું પંદેવાણુ. ૧૬

૧ એક ગામતું નામ છે.

૨ વરિપુ—કામ, કોષ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર.

ઉત્તર:—ત્રઠ અને વાણુ.

સોરઠો.

છે સીધું તૈયાર પથુ, બળતણ વાસણ વિના;
શો કશિયે આહાર, ઉત્તર ઉંધો ખાટલો. ૧૭

ઉત્તર—“ખાટલો” એ શબ્દને ઉંધો વાંચીએ
એટલે “લોટ ખા” વંચાય.

ચોપાઇ.

“અમે” હતા ત્યાંકવિજનકાય, “રિકા” બિખતો લાવ્યોનેય;
ત્યારે ચારે અક્ષર બેશ, કિયો કહો ત્યાં લખીયો દેશ. ૧૮

ઉત્તર—અમેરિકા. ?

ઉત્તરાલંકાર દોહરો.

રેકાનવિના આડવાં ફરે, કાંસાતું શુભ પાત્ર;
કોડીમાં ફળ નીપજે, કોને માથે માત્ર. ૧૯

ઉત્તર—કાનાવિના, કાંસાતું, કોડીના આડમાં કે
અક્ષરને માથે માત્રા હોય.

મનહર છંદ.

શાપછે સદા અશુભ શાકને સોંપાય ધન,
શી રોજ સુવસ્તુ છે સુવાવડીની જાતને;
સોનાની સુમાળ એક સુંદરીને ગળે શોભે,
શેનો હોય તે સરસ અંગરખો આતને;
સો નારનો ધણી ધારી શકે એકપત્નીવ્રત
એક સતી આતુર થૈ ધરે વર સાતને;
કોઠમાંથી ફળ થાય કૃષ્ણ એવા પ્રજા સુણી,
એજ વાંકયો ઉચારીને વાળી હુંડી વાતને.

ઉત્તર—શાપ; વેશા, કને, શીરો, સોનાની, શે-
નાનો, સોનારણનો, વરસાતને, કોડીમાં.

૧. (અમે) એવા એ અક્ષર હતા ત્યાં બીજા તો
રેકા અક્ષર લાવ્યો. ૨ નવી સ્ત્રિનાં છોકરાં અડવાં
કેમ ફરે? કેમ, શાતું સાડ વાસણ ગણાય? કીક-
રાની કોડીમાં ફળ નીપજે? કીઆ અક્ષરને માથે
માત્રાદોર? એ પ્રશ્નના ઉત્તર એજ દોહરામાં છે.

૩ સાહુકાર.

સમશ્યા પૂર્તિ.

ઇંદ્રવજ્ર છંદ.

મિત્રોતણા દામ કષ્ટકી લેતે, બીજે ત્રિજો ભાગ દશાંશ દેતે;
સાંકે પુરા કેમ કર્યાંજ એ તે, ગોવિંદ દામોદર માથેવે તે. ૨૧

ઉત્તર—ઉપભતિ વૃત્ત.

ભાગે રૂપેઆ સમ દીધઆના, તથાઅધેતા પથુ તે સમાના;
ધરીતથાપિ વળિ ખારપાછ, તેઆપતાં પાછપુણીસુકાઈ. ૨૨

સમશ્યાઓ.

મનહર છંદ.

નેતરવાળા છે પથુ એ કદી અનાજમાંથી,
કાંકરા ન કાઢે કે ન કાંક માંક કામની;
પગ સાંભ સારા પથુ પતિને ન પાણી પાય,
ભુજા છતાં ભોજન ન ભુંજ આપે ભામની,
પ્રજાતો પ્રસવે નહિ જેથી વંશ વૃદ્ધિ થાય,
નાબુક દેખાય ને લેખાય નારી નામની;
નાણું નાંખી એવી લાવી રાખી દક્ષપત કહે,
કેવળ કમલ ધર શોભાવાના કામની. ૧

ઉત્તર—ઇંદ્રવિજય છંદ.

સ્વાર્થોમને શયુગારસજે, નસજે પથુ હું ન રહુંજ રિસાઈ;
કોઈસમે કશી બાળતકારણુ, લાજ તણ ન લડુંજ લગાઈ;
હુકમ હોય તહાં રહુંજેશી, ખમું સુખદુઃખ રહુંજમ ખાઈ;
એજગુણે દક્ષપત સુણો, ખુરશી કહે હું શુચવંતી ગણાઈ. ૨

દોહરો.

નેતર છે પગ હાથ છે, નારી જાતે નામ;
ખુરશી સુતા શ્રીમંતની, ફરે ન પતિ ધરધામ. ૩

મનહર છંદ.

રાત્ર જોતાં ગારે રંગ જુસતી વિખૂતિ અંગ,
સજગતી ધુણી સંગ તેવો તપધારી છે;
કાઈ લઈ જાયતો ત્યાં જાય અવરાગ્યુ ખાય,
નકિતો સદાય રિયર રહે નિરાહારી છે;
હુડી જીમજે તથાપિ મુનિ વ્રત રાગે મુખ;
હુડળ છે જોડ કાને નોખીકિયા રહારી છે;

૧ જીમ-કાળી. ૨ મોટેથી ખાતું પીતું ને
તે પાતું મોટેથીજ કાઢતું ને. અથવા નાકે પાણી પીતું,
પુટે પાણી ખેંચતું ક્યાંદિ પથુ નોખીકિયા ગણાય છે.

વાત વિષે વશીકરણુ વિધિ, રહીછે રૂડી રીત;
વેર ઉપજે વાતથી, પરમ ઉપજે પ્રીત.

ઉપજે પુરોપ્રીતિની રીતરૂડી, ઉરમાંથી અદાવત જાયઉડી;
અણુદોસ્તી છતાં પણ દોસ્તી દિશે, વશીકરણુ વિધિ અર્ધી
વાતવિષે. ૨

વાતથી વખણાય નર, વાતથી નિંદાય;

વાતથી હલકો પડે, વાતે કિમ્મત થાય;

થિર કિમ્મત વાતથીજ થશે, હલકું વદશે હલકાંજ હશે;

નયણે કદી નિયમએજ નકી, વખણાય ધણો નર વાતથી ૩

મનમાં જેવું મતરહે, એમજ થાય ઉચાર;

એકાક્ષર એવો ઉઠે, જે ચીજનો આહાર;

જનને ચીજનોજ અહાર કરે, સુખજ સનીવાસ સદાપમરે;

નહિજાનુંજ રરહેજનમાં, મતજેરણું માનવિના મા. ૪

કશીને કીમત હેમની, પારખ કરે પ્રમાણ; પૂછ.

વચનથી આ વિશ્વમાં, જનની કીમત જાણ.

જનની કર કીમત કેંણુથી, વળી નેહની કીમત નેણુથી;

વસીનેકરકીમત વેંમતણી, કશાને કર કીમત હેમતણી. ૫

દુર્જન દુવોયક થકી, ઉપજાવે બુધ અન;

સંજન કરે સુવાક્યથી, સમાધાન સર્વત્ર;

સરવત્ર સુપુરુષ શાંતિ કરે, અતિભુક્તિથી ઊંકત રૂડીઉચરે;

પુરલોક લડે પુરનાયકથી, કૃત દુર્જન તે દુરવાક્યથી. ૬

વચનો સુણી ઉપદેશનાં, ધરે અધર્મી ધર્મ;

વચનો સુણીને વિષયનાં, કષ્ટ જન કરે કુકર્મ;

જન કેક કુકર્મ અનેક કરે, કથનો ખજાનાં નિજ કાન ધરે;

કુળ છેદન થાય કલેશતણાં, વચનો સુણીને ઉપદેશતણાં. ૭

વચન સુણી વિતરાગી થઈ, સઘ તજે સંસાર;

વચન સુણી વિષયી બની, વળી કરે બલિચાર;

બલિચાર કરેવચનો સુણીને, ઉપજેઉરદુર્ગુણ સદગુણીને;

દિલમાં વચનોસુણીયાવધ્યા, વચનોસુણીને વિતરાગીયમા. ૮

વચન સુણી વિરેશની, ભક્તિ કરે ધરો ભાવ;

નારિતક નર થઈ વચન સુણી, ઠગવા કરે ઠરાવ;

ઠગવા બહુ લોક ઠરાવ કરે, દિલમાં જગદીશ થકો ન કરે;

પટમાહિધરેજનખીકધણી, વચનો સુણીને વિશવેશતણી. ૯

વચનથીજ વિકર્મ કરી, નર બહુ નરકે જાય;

વચનથીજ વિશુદ્ધ થઈ, પળમાં સ્વર્ગ પમાય;

પળમાંપણુરત્ન પમાય ખરૂં, વિનિતિહરિની વચને ઉચરે;

વચનોથીકે લવસિંધુતરે, વચનોથીકે કૈવલિ કર્મ કરે. ૧૦

વચનથી સુખ વિશ્વમાં, વચનથી દુખ વીર;

વચન ખટકતાં ખગખળી, નયણે વરસે નીર;

નયણે વરસે બહુ નીરસદા, દુરવાક્યથી દિલ દુખાય બદા;
દલપત કહેનકીએમદિસે, વચનોથીકે સુખદુઃખવિશ્વવિષે. ૧૧

ધાવ ટળે તરવારનો, તીરતણો પણ તેમ;

કદી ન રહે કથનનો, જીવ કપાયો જેમ;

જ્યમ જીવ કપાય રૂઝાયનહીં, કથનોનિપોડા પણતેમકહી;

ઘટમાંહીં કરેજ કવેશવણો, કર્દાધાવ ટળે તરવારતણો. ૧૨

વિદ્યા લણુવી વચનથી, વચનથીકે વેપાર;

વચન વિના પણ પ્રાણિયો, ગાથાં ખાય ગમાર;

અથકાયગમાર ઉચાર વિના, પછીંથાય પીંડાપણુપારવિના;

ગણુનાપ્રણુનાગુણીગણુવી, વચનોથીકેથાયાવદાલણુવી. ૧૩

વેણુ વિના વનવાસીં પણ, ત્યમ જન પણ તે તુલ્ય;

વચન વસ્તુ આ વિશ્વમાં, ઉત્તમ જાણુ અમુલ્ય;

અતિઉત્તમજાણુઅમુલ્યગિરા, વચનોશુભરનેહિચીખરીરા,

નરહોયબલેકદીનેણુવીના, વનવાસીં પણસમ વેણુવિના. ૧૪

આદરથી અભ્યાસ કર, ધરોને મનમાં ધીર;

બહુ જનમાં ક્યમ બોલવું, તેના સમજ તદખીર;

તદખીરથીં વીર વિચારધરી, વધવી મુખવાત ખચિતખરી;

શિખવીરૂંડીરીતસુકામકરી, અતિઆદરથી અભ્યાસકરી. ૧૫

વેણુ થકીજ જાણાય છે, ખાનદાન નાદાન;

ખેડુ પંડિત ખારવા, અગુણી કે ગુણવાન;

ગુણવાન સુવાક્યથી ગણીયે, દુર્વાક્યયિ દુષ્ટ જુડાભણીયે;

પરખાયઉદારસુવેણુથકી, જનજાતજાણાયજવેણુ થકી.

વચન ઉગારે મોતથી, વચન પમાડે મોત;

વચન લખવે લોકમાં, સગા સખંધી સોત;

પિતૃસોત સંખંધી લખાઈમરે, જનમૂરખ એમકેચાર

અંધકારટળેજ્યમજ્યોતથીકે, વચનોથીંજએજનમોત.

વેણુથીકે વિશ્વાસ પણ, ઘટે વધે ધડીમાહિ;

શાહુકારો શુભ વેણુથી, મળે કસુર નહિ કાહિ;

નહિકાંઈ કસુર જરૂર રહે, વચનોથીકે લાલ અલખ્યલહે;

કર્દાજેવચીલક્ષ્મી ન મટે, પણવેણુથીકે વિશ્વાસ ઘટે. ૧૬

ખળ કૃતિસત રાખે કહે, ગર્વ ધરી દે ગાળ;

વચન ન સામું વાળશે, કરો ક્ષમા તતકાળ;

તતકાળ ક્ષમા કરખેજ તમે, ગુણિને દુરવાક્ય મુખેનખમે;

કટુભાષણુતેકયવાનચહે, ખળને કદીકૃતિસતરાખકહે. ૧૭

ગર્વેવ બુદ્ધે ગર્વથી, તે સુણિ શિખે ન ગાય;

જૂદી જાતે જે જુઓ, એમ ન સ્વર ઉચરાય;

ઉચરાયનહીં સ્વરએમ નકો, ત્યમસંજનથી નસકાયખકી;

ખળજોખકતામદમાંદિછકી, ઉચરેજ્યમગધ વગર્વથી. ૧૮

શ્યો શોભે ખાવળે, ફૂલ મોગરા રૂપ.
 કુચન શોભે કુટિલ મુખ, સુચન સન્નત મુખ;
 મુખસન્નતને શુભવેશવસે, ખળના મુખથી ખળતાનખસે;
 કુટિલોજન એજ્યકીકર્ણોએ, ન્યમશ્યા સદામહુખાવર્ણોએ.
 શંખથી ક્યમ નીસરે, સારંગીતો સાદ;
 તેમજ સારંગીયત્રી, નહીં શંખતો નાદ;
 નહિનાદથી જીતતો નિકળે, ત્યમસન્નતથી નકુનાક્યમળે;
 ઉચરનેરદુષ્ટનિશંકયત્રી, મધુરોરવરયાય ન શંખયત્રી. ૨૨
 ઉધેલો જન ઉચરે, એમ ઉચરે એક;
 એક વિચારી ઉચરે, વધતો ધરી વિવેક;
 વધતાજવિવેકયિ એકવદે, રૂડીરીત મનુષ્યોનાં રાખીરહે;
 વણકારણતે કથવાનકરે, ઉધમાંજનજેમવૃથા ઉચરે. ૨૩
 એકતણા અક્ષર ખધા, લખીં રાખે સહ લોક;
 દે તેનું દર્શાત પછી, ફૂંકે તુલ્ય નહિ કોક;
 નાદફૂંકે ખરાખરફૂંકે થશે, હિતકારિ હજાર તણાજ હશે;
 કરશેસુણિલોકકમ્પલધણા, અતિલાયકઅક્ષરએકતણા. ૨૪
 દુષ્ટપણું દેખાડતાં, દુષ્ટ વચન દર્શાત;
 એમ વચન અંજાનીનાં, ભારી ભરેલાં બ્રાંત;
 ખડબ્રાંતિભરેલભણેલજુડાં, અંધટિતઅનર્થીઅધર્મા ઉડાં;
 ગરભિતદિસેઅભિમાનધણું, પરખાયકુવાક્યથીદુષ્ટપણું. ૨૫
 રાવણનાં શિશુપાળનાં, કંસતણાં જે કહેણ;
 આજ સુધી આરોગ્ય છે, ફુનિઆમાં કુખંદણ;
 દુખંદણ કુરીળ કથેલ દિસે, કવિયે કિંધ દાખલઅંચવિયે;
 કથનોનિજકુળજામણનાં, શિશુપાળઅનેવર્ણીરાવણનાંર
 ગણુતાં નહીં ગણાક્રમે, જગમાં તેની ભેડ;
 ખોલી તેવી ખોલીએ, ખલક ન કાઢે ખોડ;
 નહિખોડકાંચખયિતખરી, વહીયે મુખ એમ વિવેકકરી;
 વર્ણીસન્નતનેરદકરે સુણુતાં, નગણેખળમાંગણુતી ગણુતાં.
 ફુર્વાયુને ફુર્વચન, ખડુ વિધિ કરે ખગાડ;
 વિખથી વધતો વિચર્યા, લખી કરે લંબાડ;
 લંબાડ કરે ભાવ મંડળમાં, પકડે નરને નિજ ઉંડળમાં;
 નરાધાયપછીકદેનેનિકળી, દુરરાયુચનેદુરવાક્ય વળી. ૨૮
 પરખો પાત્ર કુપાત્ર પણુ, જેમ શબ્દ સુણુ ભેષ;
 ફેસારે કીધું ધરી, કે હુભારે કાર્ષ;
 કર્ષકાર્ષકસાર કુંભારકડે, પરીક્ષા સઘ શબ્દયત્રીજ પડે;
 રણકાનિકળેરવરણેસરખો, પછીપાત્રકુપાત્રતમેપરખો. ૨૯
 છે મુખમાં કે શોકમાં, અંચળ કે જડ ચિત;
 ખાર ખાર પણુ પરખીયે, વચન સુણી વિપરીત.

વિપરીતસુણી વચનોજનનાં, કળિયેવળી કોરણતોમનનાં;
 ઉભરોનિકળેઉરતોમુખમાં, સમગ્ગયપછીકુખંદેમુખમાં. ૩૦
 ગુપ્ત રહે નહિ ગુણકશા, શુભાશુભ સરખાય;
 ધારે વેશ નરેશતો, પણ વચને પરખાય;
 પરખાયજ પામરનેનૃપતિ, પરખાયજર ગુરુચરતિ;
 વધુએવિશુતીકદિધારીલહે, ગુણકર્મકદાપિનગુપ્તરહે. ૩૧
 વેશ ધરી વૈષ્ણવતણો, નિંદે અંખામાય;
 કિંકે આવતાં છટકીતે હે અંખે ઉચરાય;
 ઉચરાયઅંખેનિજઆનનથી, જનશક્તિઉપાસકનેમનથી;
 ખુલ્લીપાયકદીપણુવાતખરી, કમવાયહેવૈષ્ણુવેશધારી. ૩૨
 હશે ફૂલ કે ફિંગ તે, ગંધ યત્રીજ ગણાય;
 સન્નતન દુર્જન વચનથી, જગમાં તરત જણાય;
 જગમાંહિજણાયભલોનલલો, નહિગુપ્તરહેસખળો નખળો;
 પુછગાળવિનાપ્રસિદ્ધથશે, ન્યમજાણુયે ફૂલકેફિંગ હશે. ૩૩
 ખાળપણુથી ખોલવા, અદખ શીખીએ એમ;
 મેળવંયે સહ મિષ્ટતા, જનમન રીઝે જેમ;
 જનજેમ રીંતેસુણીં ચાંતયજ, નહિ દુપણુ દે કર્ષાં ફરજક
 કરણાકરજેજુપાળપણુ, શિખીયેશુભખોલજખાળપણુ.
 પસ્તાવું પછીંથી પડે, ચડે કાષ્ટને કોષ;
 ખોલ ન એવા ખોલીયે, વધતો યાય વિરોધ;
 વર્ધીઅયવિરોધસુખોધરણે, મુરખાઈ દિસેનદિમાલ મદ;
 નકલુંતવચાયસદાપનડે, પછીંથી અતિશે પસ્તાવુંપડે. ૩૫
 ખોલયત્રી ખખરીશ ખડુ, મળે સહિત સનમાન;
 ખોલયત્રી ખડુ લોકમાં, અધિક મળે અપમાન;
 અપમાનમળેઅપક્રીતિ વધે, શુભકારણુએધીંનએકસથે
 હલકાપડીંએતુણુ તોલયત્રી, ખખરીશ મળેખડુખોલયત્રી. ૧
 કથનો ખીન કાટસમ, સીંધા તોડનકાર;
 ભાગ્યાં મન ભેગાં કરી, ટાંકે ટંકણુખાર;
 ન્યમ ટંકણુખાર લગાર પડે, તુટકાટ ટંકાં અને,
 ત્યમસન્નત શબ્દ સિધા પયનો, અને. ૨
 ક્યો,
 ધન અપણુ કીંચાત્રી, પરમ
 મધુર વચન સુણીં મનવિયે, ધનું જે, ૩
 શુભરીતસ્નેહવિશેષવધે, ખ
 દરિયાકે કર્ષકદર્ષણ
 અતડા રહી અમ
 તે માટે નિ
 નહિ ર

સુણી સાંન્યા કહં સુણુ સુતર, એતો કામ નથી અદમૂતર;
અદ્ય કામે સુંઝાયાં તું આજરે, ત્યારે કેમ ચલાવીશરાજરે. ૨
સર્વે વિધવાનામનની ઇચ્છાપરે, એતો એક દિવસમાં જણાવરે;
આનંદી ત્રીજો દિવસે જાણરે, તેને સમજાવું તેની સદાપરે. ૪
સુણી વેન કહે સુણો માતરે, વડી અચરજની એતો વાતરે;
ભુવતિ જાતનું મન હોય મેલુરે, સદાકળવું નથી કાંઈ સહેલુરે. ૫
એક પ્રેમદાતા લેતાં પાર રે, ન પમાય વિતે વર્ષ આરે;
એક દિવસમાં લક્ષ કળાપરે, માણ એ વાત કેમ મનાયરે. ૬
હાલ મુજને ધીરજ દિલેવારે, આપ લોશો, દીલાસાજ એવારે;
પણ નેકશો દાખલો દેખુરે, તો હું વાત ખરેખરી લેખુરે. ૭
નરની વાત કે નારીની વાતરે, કેમ તરત કળાય કહો માતરે;
મુનિયા કહે સંશય છાડીરે, ને આશ્ચર્યનાં તંકતો ને દાડીરે;
એક જાતનાં જાણુ વિચારીરે, એક નરજે અને એક નારીરે;
નરના અંતરમાં જે સમાયરે, તેતો કાષ્ઠથી કળી ન શકાયરે. ૯
પણ પ્રમદાતા પેટમાં તું રે, રજ લાર રહે નહિ જાનુંરે;
દેખી દાખલો દણિ કરી નરે, પછી રહેજે તું ચીરજ ધરી નરે. ૧૦
વળતી વેનને વિશ્વાસ આપ્યોરે, માતાએ ખરો ખેલ ખતાવ્યોરે;
કાંઈક કરશે માતાજી ઉપાયરે, જેથી સહીની ઇચ્છા સમજાયરે. ૧૧
હું છું આજક મુજમતિ છોડીરે, એતો વૃદ્ધ એની મતિ મોડીરે;
એવું સમજીને કારણુ સર્વરે, ગળ્યો વેનના મનનો ગર્વરે. ૧૨

પદ ૬૪ મું.—દેશી ૧ લી.

રાણીએ પછી રાજગુરને, બોલાવ્યા પછી પ્રીતે;
કરખેડી પરણામ કરી, ઉચ્ચાર કર્યો આ રીતે. ૧
અરે ગુર હું પિયર લણી, ગણતી સુતને લાક સાથે;
રસ્તામાં એક ધાત ગણ, મોટી કુંવરને માથે. ૨
મહાભયંકર વનમાં ભેડી, એક ભોગણી એવી;
ભરમ કરત પરજાણીને તે વેનને વનની દેવી;
વિનંતિ કરી મેં મિષ્ટ વચનથી, ત્યારે બોલી તેહ;
તણુ દિન ને ઉભણી કરો તો, રહે કુંવરનો દેહ. ૪
પ્રથમ દિવસ સહ કુમારિકાને, એક ઉભણી અપાવો.
ખીજો દિવસ વિધવા સંધળીને, ભોજન ભાંડા કરાવો. ૫
ત્રીજો દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, આગ વિધે બોલાવી;
ને પરિપૂર્ણ પ્રસન્ન કરાવો, કદી નહુ નહીં આવી. ૬
અમે કણુલ ક્યાં તે ક્યમો, દિલ રીઝી વનદેવી;
તે માટે તણુ દિવસ લાગી, કરવી ઉભણી એવી. ૭
જેટલે બધામાં સાદ પડાવ્યો, ઉચરી એજ પ્રમાણે;
આગ વિધે સહ બાળકિઓ, બોલાવી વેહેલી વદાણે. ૮
આગ સમીપ સરિતા તટ, શિવ મંદિરમાં લાગી રમવા;
ત્યાં ગુર સુખથી ક્યાં સુણીને, આગ તિને જાળુ જાળવા. ૯

સરિતામાં સહ રનાન કરીને, ક્યાં સુણે ગુર સુખથી;
રમીજની આબોધન રહી, પછાશે હેરાવે ગણ સુખથી. ૧૦
ત્રિજો દિવસ સધવા સંધળીને, ભુગતી કરી જમાડી;
વજ્ર બૂપણુ બંધારીય દધને, પુરમધ્યે પહોંચાડી. ૧૧
ત્રિજો દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, પદુ હેતે બોલાવી;
પ્રભાતમાં ત્યાં ગુરની પાસે, વમ ક્યાં વંચાવી. ૧૨

પદ ૬૫ મું.—દેશી ૩ છ.

વેદ વિદિત વૈધવ્ય ધર્મ, વંચાવ્યા ગુરની પાસેજ;
સહ વિધવા સાંભળા બેડી, ઉત્તમ ભોજન આણેજ. ૧
વેનકુંવર ને મુનિયા રાણી, ત્યાં બેઠેલાં દીસેજ;
ગુર જણે વિધવા સંધળીને, દહિ ઉપદેશ અતીશેજ. ૨
સાંભળતાં સહિયા મનની, રિચરતા સ્વધર્મમાં યાણેજ;
વેનતણા વિપરીત વિચારો, અર્થ બધા ગહીજણેજ. ૩
જે વિધવા વૈધવ્ય ધરમથી, આપે હશે ને અજાણીજ;
તે પણ આજ જયારથ જણશે, સાંભળીને મુજવાણીજ. ૪
સાંભળીને કદિ બૂલી ગણ હશે, સાંભરી આવશે એનેજ;
ને કદિ વારતા જૂની યજ હશે, તાણુ યશે વાત તેનેજ. ૫
વૈધવ્ય ધર્મનું વરણુન કરતાં, કથી ન રાખું ક્યાંયજ;
મોટા મોટા મુનિના મત લખને, વાતકરીશ પ્રદાણજ. ૬
એવું ધારીને ઉંચા સ્વરથી ગુર, બોલીઆ તાળી પાડીજ;
સાંભળીને સહ એકજ ચિત્તથી, વાત ન કરેશો બાડીજ. ૭
વેદ પ્રમાણે ધરમ વિધવાનો, સ્નેહ સહિત સંભળાવુંજ;
સ્વધર્મ વિધે સુખ ભોગ ભોગવશે, આદરશે વ્રતઆવુંજ. ૮
ને કદી કિચિત ચુક કરી તો, પડશે નરકની ખાણેજ;
જમના દૂત જોરાવર તમને, મારશે મોટાં ખાણેજ. ૯
લાલચ લોકા હગર દેખાડે, પણ ન કદી લક્ષ્યાવુંજ;
પ્રાણુ જતાં પણ ધર્મ પોતાનો, તે તણને નહિ જાવુંજ. ૧૦
ધર્મ ધરી તમે ધન્ય ગણાશે, દેવ લોકે યશે દેવીજ;
રાણીમણી પણ રિષિસંધ્યાગ્રી, અલખત પામશે એવીજ. ૧૧
તે માટે હવે તમને કહું તે, પૂરાં વચન સુણી પરખેજ;
વિધવાત્રિયોનો વેદકોણે, ધર્મસંન્યાસિતામરખેજ. ૧૨

પદ ૬૬ મું.—દેશી ૭ મી.

વિધવા વામાનો, ધર્મ સંન્યાસીના મરખો;
પ્રીતસહિતજે પાળેનરિતે, પરવશ પશુપ્રમપરખોરે. વિષ. ૭૮

વિધવા કે સંન્યાસી બે કદી, જળહતી ગાડીએ બેસે;
ધર્મ સિંધુનો ધારો બેતા, પ્રાંત નરકમાં પેસેરે. વિધવા. ૧
કાંસાના વાસણમાં કાંઈ દિન, બે વિધવા સ્ત્રી જમશે;
પતિ સુધાં નરકે જઈપડશે, ખૂબ પીડા ત્યાં ખમશેરે વિ. ૨
બાગ બગીચા કે તૃત્ય નાટક, બે કદિ નજરે ભેરે;
તોતે વિધવાનું વ્રત તતક્ષણ, ખરેખરે ત્યાં ખોશેરે. વિ. ૩
વિવાહનાં કદી વિધવા નારી, ગીતો લાગે ગાવા;
તો તે પાપયજી ત્રિભુવનમાં, સમર્થ નથી છોડવારે. વિ. ૪
રેશમનું કે રંગેલું, કદી અંચળ ધારે અંગે;
તો તેના રૂપરિયા જમપુરીમાં, સંચરશે તે સંગેરે. વિ. ૫
કનક કદી તલભાર ધરે બે, વિધવા કે સંન્યાસી;
પાપ ખસેનહિ વસેકદી બે, કાંડ વરસ જઈ કાશીરે. વિ. ૬
વિધવા હારમ વિતોડ કરે નહિ, રહે ઉદાસી આપે;
વાત કરે વૈરાગ્યતણી, નહિ તો પડશે મહાપાપેરે. વિ. ૭
સાંસારિક ઉત્સવમાં કે કદિ, ઉગળીએ નવ જાય;
એકજ ધાર દિવસ આપામાં, ખાણું સાદુ ખાયરે. વિ. ૮
પૃથ્વી ઉપર કરે પથારી, જેમ જંગલમાં ભેગી;
ધ્રુવર ધ્રુવર મુખે ઊચારે, રમશાનના જેમ શોગીરે. વિ. ૯
બેણું કંઈ બેવા નહિ બાનું, વાળે ન્યાં કાંઈ વાળું;
દેખેનહિ મુખધર્મશુભા, તો રહે વિધવાવ્રત તાળું. વિ. ૧૦
તે બે કદિ વૈતાળુણ ખાયતો, મૂળ પાપનું મોડું;
વિશેષ લોઅચળી વિધવાવ્રત, ખચીત યાશે બાહુરે. વિ. ૧૧
અઢાથી વૈધવ્ય ધર્મ, નવ પાળે તે તો કવી;
એકાદે ઉપવાસ કરે, બાંધેલી બકરી જ્યારે. વિ. ૧૨

પદ ૬૭ મું.—દેશી ૧ લી.

કયા સુણીને ભોજન કરવા, ઉડી સકે હરખાઇ;
પીળા રાતા મુગટા પેહેરી, બેડી સરવે બાઇ. ૧
પતરાળી થાળી પીતળની, દઇ કાંસાના થાળ;
જમ્યા પછી પાછા નહિ લઇ, કહું એમ તે કાળ. ૨

૧ એક ભોજાસ્વારે ઘોડાની દયાથી ઘોડા ઉપર
બેસીને મોટા ઘાસનો બારો હતો તે પોતાના માથા
ઉપર લીધો. તેમજ કેટલાએક ધારે જે કે બળદ ઉપર
ન બેસવું પણ ગાડી ઉપર બેસવું.

૨ તદ્વૈગુણ્યાદપિસ્વર્ગાત્પતિઃ પતતિસર્વથા
તસ્યાચિતા ચ માતાચન્નાતુર્વગેસ્તથૈવચ ॥

૩ તાંબુલાઅંજનેચૈવકાંસ્યપાત્રેચભોજન-
વતિમનિષિવા હેવ જન્યેશ્વરનાતિસમ ॥

લાલચને લીધે કાંસાનાં, વાસણ સઉને. ગમીયાં;
પહોર દિવસ પૂરો ચક્રતાંસઉ, ખટરસંભોજન જમીયાં. ૩
પાનખિડાં આપ્યાં તે ચાવી, એક ક્યાં બહુ રાતા;
ઠપણ આપ્યાં તેમાં અધરો, દિહા બહા દેખાતા. ૪
આભૂષણ અંચળ લાવીને, એક ક્યો અંખાર;
સદા શરીર ઉપર રાખો તે, સગે તમે શયુગાર. ૫
એવું સુણતાં અમળા સર્વે, ભૂષણ સજવા લાગી;
કનકતણી ગૂંજરિયો કાંઈએ, મુખથી લીધી માગી. ૬
કાંઈએ ધરી કનકની કંઠી, વળી વીંટી આંગળિએ;
સાડી કસમા છોડાની, શરીરે લઇ સજ સખળિએ. ૭
કાંઈએ કાને ધર્યાં વેડલા, કાંચળી રેશમકેરી;
ખાંડે લઇ માદળિયાં બાંધ્યાં, શોભીનાં સોનેરી. ૮
નર્તક ગાયક ત્યાં બોલાવ્યા, નાટક રૂડા રચાવ્યા;
તે દેખી દિલ ખુશી થયાં, સઉ ભામનિયોને જાવ્યાં. ૯
બાગ વિષે એક હતો બંધલો, પલંગ ત્યાં પાથરિયા;
ખરે ખપોરે સઉ ત્યાં સૂતી, ધર્મ ન મનમાં ધરિયા. ૧૦
ચાર ઘડાં ત્યાં દિવસ રહ્યા, સઉ જમીએ બીજવાર;
ધુધરિયાળા રથ બેડીને, ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૧
બળદ બહુ બળવંતા બેડ્યા, ખાઇચા રથમાં બેડી;
ગીત વિનાનાં ગાતી ગાતી, પુર મજબે સઉ પેડી. ૧૨

પદ ૬૮ મું.—દેશી ૩૦ જી.

શુભો પાડીને ત્યાં ગુરૂજ બોલે, સઉછો શુદ્ધો સરખીજ;
વ્રત વિધવાનું વિસારી; મુકલું, પાપલિયો મેં પરખીજ. ૧
કથન ગુરૂનાં કાંઈ ધરે નહિ, મન માને તેમ મહાલેજ;
રથમાં બેડી ગીત ગાય અને રથ ધમધમતા ચાલેજ. ૨
કંઈક જણીતો એમ કહેજે, હો ગુરૂ કહેતાં જાયજ;
વૈધવ્ય ધર્મ કલા પરમાણે, આપણથી ન પળાયજ. ૩
મરણ પછી તો ગમે તેમ બાઇ, હશે થવાનું તે ચાશેજ;
પણ આનંદપાનને ખાટલો તેતો જીવતાં કેમ તજશેજ. ૪
સઉ કરતાં હોય તેમજ કરિયે, નિંદા કરે નહિ કાંઈજ;
બે કંઈ આપણે એકલાં કરિયે, જગત કહે, ભુલું બેઠજ. ૫
રથમાં બેડી બેસીને ગાઇજે ગીતો, એમાં અચ્ચણ શીકેજ.
કાંઈ વિધવા નથી બેસતી ગાડીએ, એમાં શીવાત નચીકેજ. ૬
કનકનાં કંઈજ તે નવ પહેરે, જેને મળે નહિ ખાવાજ.
પુત્ર કે ભ્રાત્ર પરણતાં વિધવા, કંઈ નથી બેસતી માવાજ. ૭
આપણે બાઇ સંસારમાં રહેવું ને, એવું તે કેમ પળાયજ;
વહાલા સગાં તજી યાય વેરામણ, તેનાથી તેમ કરામજ. ૮

એજ વાર જમી દિન આપો; ભૂખ્યા કેમ કહાયછ;
મુજોધણી આપણે નથીમાર્યો, મુઆપાછળનમરાયછ.૯
હેશિયીરાણીએ ઉભણીઆપી, તોચિદ રાખીએ શોકછ;
મન આપણું પુશી કરવાનેમાટે રૂપયાખરચ્યારોકછ.૧૦
આજ દિવસ મહારાજ કુંવરચિર, ઘણી વિતીએ ધાતછ;
ઉત્તમ દહાડોઆજનો ગણીએ, વિવાહ જેવી વાતછ.૧૧
તેમાટેઆજ ભલાં ગીતગાઇએ, હમયામાંલી હરખાઇછ;
જેમ પોતાના પુત્રની પામીએ, વિવાહ ફેરી વધાઇછ.૧૨

પદ ૬૯ મું—દેશી ૪ થી.

કાડે કામની કહે સુણો કંચળ,
અતિ દરખ પામી હુંતો આજ; વિવાની વધામણી.
માટે મોટા મંડાવો ને માંડવો,
તેડો સધળો કુટુંબી સમાજ. વિ. ૧
કંકુ છાંટીરે લખજો કંકાતરી,
પામે પ્રેમથી સધળા સ્વજન. વિ.
છજો છાજતા રંગ છંટાવીએ,
હિલે ધારિને દિ ધન્ય ધન્ય. વિ. ૨
જાણુગાર સજાવિએ શોભતા,
હેતે લાવો રૂંડાં હીર ચીર; વિ.
મોખાં મોતી માણુક મણિ મૂલતો,
વેગે જાઓ મારી નણુદીના વીર. વિ. ૩
હેમે સાંકળો કાચની હાંડીએ,
ઝાઝાં જુમર ઝાકઝમાળ; વિ.
કાણુ કાચના તખતા કરાવજો,
વડા ઉંચા ને વિમળ વિશાળ. વિ. ૪
પુખ્ત ખીલે તેવી ઘણી પુરશી,
મેલો મંડપમાં મોટા મેજ; વિ.
રૂંડાં કાચ ને હાંતનાં રમકડાં,
આણો એપે એવાં ઘણાં એજ. વિ. ૫
વાળંઆળં વિવિધ વજાડાવીએ,
માશે ગોરિયા મંગળ ગીત; વિ.
આવી બેલાડી આપણે આગણે,
ખાતે માંડશે ખેલ ખચિત. વિ. ૬
મોહા મેવા મંગાવોને મૂલથી,
ફળાં ફેરી અંજીર રચનાર; વિ.
આજ સાજન મહાજન આવશે,
પુખ્ત ખાસો તમાસો થનાર. વિ. ૭

મને સાંભળતાં સુખ માંપડયું,
મારા મનમાં આનંદ ન મામ; વિ.
રૂંડો દિવસ દીવાળીથી દશગણો,
ગણું એથી અધિક તો ગણાય. વિ. ૮
ભાવે હું મારાં ભાઈ બોનમને,
લેણ લાયકી સહિત લખીશ; વિ.
મારી બેહનપણીને બોલાવવા,
મારાં માણુસને મોકલીશ. વિ. ૯
મારી સાસુજને કહું રનેહથી,
રાજ રાજ થશે સુણી સર્વ; વિ.
આજ ગોર ગોરાણીને નોતક,
આજ પરમ પવિત્ર છે પર્વ. વિ. ૧૦
પાકાં પાન ને મારી સોપારીઓ,
લાવો છલાયથી લીલાં લલિત; વિ.
કાચો ચુનો કપૂર પુરી ફેરી,
રચો ખીડાં રહે જેમ રંગ. વિ. ૧૧
હું તો હરખે દેખું દશે દિશમાં.
આજ અદકો દિસે છે ઉજેશ; વિ.
કહું દિલ થકી હું જમીદારને,
દરિ આપણે અમને દમેશ. વિ. ૧૨

પદ ૭૦ મું—દેશી ૧ લી.

ગીત સુણી કમગાજારીનું; હમયું બહુ દરખાયું;
જાણ્યું જે મુજ વિનાહનું આ, ગીત જરૂર મવાયું.૧
રાજ કુંવરને રાણીજી પછી, આમ બહાર નીસરીયાં;
સંધ્યા ટાણે શિવનાં દર્શન, કરવાને સાંચરિયાં. ૨
ત્યાં વિધવાઓ પાંચ હતી, ભાસે મુખડાં ભૂખાળાં;
કાષ્ટએ ધોળાં વસ્ત્ર ધણી, કાષ્ટ કથળ વિનાનાં કાળાં.૩
સુનિમાએ તે સધળીઓને, પુછી લીધું પોતે;
કેમ તમે મોજન નથી કાઢ્યું, કારણ મને કહો તે.૪
બાપજો સુનિયા પ્રત્યે બેલી, અમે સુણી ગુર ગાયા;
એજ રિતે વિધવાનો ધર્મ, ધરીયું અમે અનાયા. ૫
પ્રાણુ જતાં પથ નહીં પેદીએ, બાગ વિપે કદિ બાધ;
જેણું ભેવા નહિ જમીએ, હમયામાંલી હરખાધ. ૬
સ્વર્ગથકી કાષ્ટ મુર આવીને, લાગે ને લગ્યાવા;
તો પથ અમે ધરમ નદિ તટએ, લાગે દેવ ડાંગવા. ૭
માયા સાટે અમે રાખ્યું, ધર્મ અમારો આપ;
આપદમળ પડે મદા આવી, તો પથ શા મંતાપ. ૮

કાપીને કાષ કાપા કરા, કરશે ચૂરે ચૂરા;
 તોપણ કાષ નુકસાન નથી, અમે ધર્મ પાળશું પૂરા. ૯
 પછી વેને તેઓને પૂછ્યું, બે દિન આખો ભળ્યા;
 કહો આજ આ બાગ વિષે, વાજીત્રો શાં શાં વાગ્યાં. ૧૦
 બાધઓ કહે અમે એના સ્વર, સુણ્યા નથી શું કહ્યો;
 એને સમે ઉપદેશતાં પદ, અમે ઉચરતાં રહ્યો. ૧૧
 વેન કહે તમે પદ ગાયાં, તે બોલો અહિયાં બેશો;
 પછી વિધવાઓ ગાવા લાગી, ઉત્તમ પદ ઉપદેશી. ૧૨

પદ ૭૨ મું—દેશી ૨૨ મી.

ભય છે ભગત ચાલ્યું, ઓ છવ બેને. ૮૬.
 બેને તું પાટણું જેવાં, સારાં હતાં શેહેર કેવાં;
 આજ તો ઉજડ એવારે, ઓ છવ બેને. ૧
 વળી સિદ્ધપુર વાળો, મોરો બેને રૂમ્ભાળો;
 રહો નહિ તે રૂમ્ભાળો, ઓ છવ બેને. ૨
 રૂમ્ રૂમ્ રાણી ભયા, મેળવી અથાગભયા;
 કાળે તેની પડી કાચારે, ઓ છવ બેને. ૩
 છત્રે બેને છાયા થતી, રૂડી જેની હતી રતી,
 કર્યાં ગયા કરોડોપતીરે, ઓ છવ બેને. ૪
 જરી બે આગરી થતા, હાજર હકીમ હતા;
 તેનાતો ન લાગે પતારે, ઓ છવ બેને. ૫
 કાષ તો કહેવાતા કેવા, આલના આધાર જેવા;
 ઉડી ગયા એવા એવારે, ઓ છવ બેને. ૬
 લુગાનીમાં જતા બેષ, રાખી નહીં શક્યા કાષ;
 રહ્યાં સર્વે સર્ગાં રોષરે, ઓ છવ બેને. ૭
 હાજર હજારો રહેતા, ખમા ખમા ખમા કહેતા;
 વિધવાથી ગયા વેહેતારે, ઓ છવ બેને. ૮
 મુખ્યા બન જેના સાથે, હેતથી પોતાને હાથે;
 મરણ ન મટ્યું માથેરે, ઓ છવ બેને. ૯
 જશ હીધે શત્રુ છતી, નવીન ચલાવી નીતિ;
 વેળા તેની ગણ રીતીરે, ઓ છવ બેને. ૧૦
 જન્મતમા ખુબ જન્મા, વેર વાળીને વિરામ્યા,
 પણ તે મરણ પામ્યારે, ઓ છવ બેને. ૧૧
 નેક નામદાર નામે, કર્યાં જઈ રસસાન કામે;
 હીડા દલપતરામેરે, ઓ છવ બેને. ૧૨

પદ ૭૨ મું—દેશી ચાલતી.

એને તો એતાવું તનેરે, પામર પ્રાણી; ૮૬.
 સજ ધરખાર સોરે, મિથ્યા કહે છે મારે મારે.
 તેમાં નથી કશું તારેરે, પામર પ્રાણી. ૧

તારે હાથે વવરાશે, તેટલુંજ તારે થાશે;
 બીજું તો બીજાને બશેરે, પામર પ્રાણી. ૨
 માખિયોયે મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન કીધું;
 લુટનારે લુટી લીધુંરે, પામર પ્રાણી. ૩
 ખંખેરીને હાથ ખાલી, ઓચિંતાનું જવું ચાલી;
 કરે માયાકુટ કાલીરે, પામર પ્રાણી. ૪
 સાહુકારીમાં સવાયો, લગ્નોપતિ શું લખાયો;
 કહે સાચું શું કમાયોરે, પામર પ્રાણી. ૫
 આવે તારે સાથે એવો, કમાયો તું માલ કેવો;
 અવેજ તપાસ તેવોરે, પામર પ્રાણી. ૬
 દેવે નરતનું દીધી, તે તો ન કિમ્મત કીધી;
 મણી માટે મેથ લીધીરે, પામર પ્રાણી. ૭
 બોળામાંથી ધન બોણું, ધુળથી કપાળ ધોણું;
 જાણપણું તારે જોયુંરે, પામર પ્રાણી. ૮
 હજી હાથમાં છે બાજી, કરતું પ્રજ્ઞને રાજી;
 તારી મુડી કર તાજીરે, પામર પ્રાણી. ૯
 હાથમાંથી બાજી બશે, પછીથી પસ્તાવો થાશે;
 કશું ન કરી શકશેરે, પામર પ્રાણી. ૧૦
 મનનો વિચાર તારો, મનમાં રહી જનારો;
 વળતી ન આવે વારોરે, પામર પ્રાણી. ૧૧
 નીસર્યો બ્યાં શરીરથી, પછી તું માલેક નથી;
 દલપતે દીધું કથીરે, પામર પ્રાણી. ૧૨

પદ ૭૩ મું—દેશી ૧ લો.

અધિપતિ સુત ઉપદેશ સુણીને, ધિરમન ધનિત ધામ;
 પ્રદક્ષણ પાચેની કરીને, ગ્રેમે લાગ્યો પામ. ૧
 બે કરનડી એવું બોલ્યો, ધન્ય તમારો ધર્મ;
 પાંચ તમે છો પવિત્ર પાષ હું, મનમાં સમજ્યો મર્મ. ૨
 તમે નિરંતર ધર્મ તમારો, પરમ પુણીશી પાળો;
 તમને હરકત કાષ કરે નહિ, ચિતની ચિંતા ટાળો ૩
 નૃપકુંવરે નાપિક સર્વેને, આગ્રા દીધી આવી;
 જે વિધવાઓ જમી રમીને, શેહેર વિશે સીધાવી. ૪
 એમાંની વિધવાના આજથી, કાષના કેશ ન લેવા;
 સુવર્ણના શણગાર ધરી કાંઈ, કેશ અધિક નથી એવા. ૫
 એ રીતે તેને વિધવાને, શીશ રખાવ્યા કેશ;
 કમકતણા કુળમાં તે દિનથી, ચાલ્યો ચાલ હમેશ. ૬
 એ અવસરમાં ગુરૂજી આજળ, વેન વડે છે વાણી;
 અપ્પળાના અંતરની ધ્રુજા, જુગતે લીધી જાણી.

જેની મરણ નથી જણાતી, વિધવા ધર્મ ધર્મીની;
એને શિદ્ધને અડચણ કરિયે, નરપાત લમ કર્યાની. ૮
એવી વાતો યુગ ઉચરતા, પેઠા સર્વે પુરમાં;
ખરેખરો તે ખટકો પેઠો, અધિપતિ સુતના ઉરમાં. ૯
ઉભાણીમાં કષ્ટ વિધવા દીકી, આડ વરસની વધમાં;
કષ્ટક દિહી માળાપ વિનાની, ખળતી હતી રૂઢમાં. ૧૦
કષ્ટક જણીને કશે ન દીકો, એક ગમ આધાર;
સાંસ રૂધર તનમાંદિ સજે નહિ, પિંજરહાડ પ્રકાર, ૧૧
દયા અધિક ઉપજી દિલમાંદી, બુવતી એવી ભેદને;
વેને અતિ ચિંતાથી આખી, રાત ગગાવી રાખેને. ૧૨
હોહરો.

શુકળ કહે પરીક્ષિત સુણો, રાખીને અનુરાગ;
વરણન વેનચરિત્રનો, ભાખ્યો છોટો ભાગ. ૧

ભાગ ૭ મો.

૫૬ ૭૪ સુ—દેશી ૧ લી.

વેનકુંવરની વાત સુણી, ત્રપિ ઘેર ગયા તે વાર;
નિશિ આખી નિદ્રા નવ આવી, વિધવિધ કર્યા વિચાર. ૧
અંતે અંતર એમ હતું જે, એ તો કામ ન કરવું;
શ્રી શ્રો તો તાપ્યામાં રહે, એજ રીતે આચરવું. ૨
સેવાનો અધિકારજ તેને, સ્વતંત્રતા નહિ દેવી;
અધિક સુણો એને ન શિખવવા, રાખવી શ્રદ્ધજ જેવી. ૩
પણ નૃપકુંવરે લીધી પ્રતિજ્ઞા, તે શી રીતે તૂટે;
રાગ અંગ ઉપાય કરે તો, છેક કુંવર મત છૂટે. ૪
મિત્રે દિવસ ગુરૂદેવ ગયા, જ્યાં અધિપતિ બેઠો અંગ;
આસન આપ્યું ત્યાં તે બેઠો, પછી તે કબો પ્રસંગ. ૫
વેન વિવા વિધવાના કરશે, મહાજન મન દુખાશે;
જરૂર કયું તોફાન જગશે, સહ જન સામા યાશે. ૬
રાગ કહે ફિકર નવ રાગો, વારિશ વેનકુંવરને;
આસ નવો નહિ દેજી ચલાવા, નહિ દુખાવે કોઈ નરને. ૭
કહે સુર સમ ખાઈ કહો તો, અધિક ભરૂંએ આવે;
પુત્ર ઉપરની પ્રીત પિતાની, તે તો સત્ય તમવે. ૮
પુત્રતણું ચોપણુ કરવા, કષ્ટ પિતા કરે છે પાપ;
સુતનો સુતો છુપાવા માટે, ઉચરે ભુલું આપ. ૯
નરપતિ કહે નક્કી હું વારીશ, વચત ન લોપે વેન;
વેનતણો વિશ્વાસ મને છે, જાઓ કરો સુખચેન. ૧૦
જે લોપે તો પુત્રનાથું પછી, જીવતાં યુગ નવ ભેજાં;
જે ભેજાં તો ક્ષત્રિયથી, લગારો હું હોઈ. ૧૧
ક્ષિતિપતિએ એવા સમ આપા, ત્રિય ગગાજ વિદાય;
પછી કુંવરને કહ્યું બોલાવી, એમ કહી ન કરાય. ૧૨

સોરઠો.

એ તું તારે ચિત્ત, મજા રૂઢ આપતું;
તો કહું તારે લીન, રાજનીતિ સુણી રાજની. ૧

૫૬ ૭૫ સુ—દેશી ૧૦ મી.

રાજનીતિ સુણુ રાજની, ઉચરે રાય અંગ;
રખત રૂઢે રાજ રહે, એવા ધારીએ ઢંગ. રાજનીતિ. ૧
જે નૃપતિ યશ જન ધણા, દિલ થાય ઉદાસ;
રાજ્યનો કે તેના પડનો, નથી થાય વિનાશ. રાજ. ૧
પુત્રને જેમ પાળે પિતા, એમ રખતને રાય;
પાળે સદા પૂરા પ્રેમથી, તોજ કદાણુ થાય. રાજ. ૨
કેવળ સ્વારથ દારણે, રાજ રાણે જે રાજ;
રખતનું ન રૂઢુ કરે, એનું થાય અકાજ. રાજ. ૩
પાંચ પ્રધાનને પૂછીને, કામ કરવું હમેશા;
એકલી આપ અકાજથી, નવ કરિયેવિશેષ. રાજ. ૪
જે પ્રજા મુખ્યને પૂછીને, રાજનીતિ રખાય;
તો વળી સઉથી સરસ દિસે, કદિ કહેશ ન થાય. રાજ. ૫
ચર્યા સાંભળિયે યોદાતણી; જરા અપજરા વાત;
અપજરાથી રૂઢિયે અતિ, તેમાં છે સુખ સાત. રાજ. ૬
શિક્ષક જન જેમ શિખવે, શિખવે શુણુ સાર;
સત્રને એમ સુધારિયે, પડે રાખીને પ્યાર. રાજ. ૭
સરસ રીતિ પશુ સર્વને, આવે નહિ અનુદાન;
તો તો તરત ન ચલાવિયે, એજ સંગનું મૂળ. રાજ. ૮
એવું કયું કરિયે નહિ, જેથી બુલમ જગ્યાય;
ધીમે ધીમે સમજાવીયે, શુભ રીતે સદાય. રાજ. ૯
જેને પ્રજા ધન્ય ધન્ય કહે, એજ ઉત્તમ રાય;
નહિ તો પ્રજા કે રાજતણા, દલાડા મુખમાં ન જાય. ૧૦
કોઈએ ધારેલા ધર્મનો, નહિ કરિયે વિધ્વંસ;
ધર્મ વિધ્વંસ કિયાયતી, દિલમાં લાગે છે ડંડા. રાજ. ૧૧
અલ્પ કયું પશુ આટલું, શિખી રાણે જે રાય;
એજ રાજતણા રાજની, પાળા બીડા રોપાય. રાજ. ૧૨

૫૬ ૭૬ સુ—દેશી ૧૪ મી.

વળી એમ બોલ્યો અંગરાય, સુણો જન રાજ સમાના;
સઘ સારો સુધારો ન થાય, સુણો જન રાજ સમાના;
એક ધાએ કુંડો ન બોલાય, સુણો જન રાજસમાના. ૧
જૂનો ચાલ જરૂર જો, દ્રુષ્ટ દાયક દેખાય;
રખતને સમજાવીને, કરો રૂઢા સુધારો રાય. સુણો. ૧
સમજાવે સમજે નહીં, તે ન કરે તતકાળ;
કંઈ કંઈ બુગતી કરી, કામ પારપાટે ચૂપાય. સુણો. ૨

કષ્ટ કામ ઘડ્યાતથી, સો વધે સિદ્ધ થાય;
રાયણુ રોપણુદાર નર, તે તો ફળ તેહનાં નવ ખાય. સુણો.૧
ધીરે ધીરે ને સાધિયે, કારજ બહુ સદાય;
આગ્રહધિક લગાડતાં, લુઓપાક યધો બળી. જળ. સુણો.૪
અવસર આવે થાય છે, સવળાં કારજ સિદ્ધ;
ફળ પાકે ન ઋતુવિના, વડી વાતો કયે વિધ. સુણો.૫
પ્રથમ ધણી રમપતતણે, અંતર ઉતરે વાત;
વારપણી તે કામની, ભલે કરને ભરામથુ જાન. સુણો.૬
ન્યાં લગી મન માને નહીં, કરશે ત્યાં લગી કેમ;
વસ્તુ ન અમતી નાકને, લુઓ જીભ જેમ નહિ જેમ. સુણો.૭
આજાવતું આરોગતાં, ગળા થકી ન ગળાય;
આગ્રહકરી અજાવતાં, એથી અતે ઉતરી થાય. સુણો.૮
રોજ રોજ ઉપજવતાં, ઉપજે રૂપી અપાર;
થોડેથોડે અધિક પણુ અંતે થાયછે પ્રાણુઆધાર. સુણો.૯
આળક શીખે બોલતાં, આગળથી ઉચ્ચાર;
પછી લખતાં ને સમજતાં, અનેવળતી બધો વ્યવહાર. સુણો.૧૦
પાઠ સુધારાનો પ્રથમ, સડને શિખવો એમ;
પછી અમલમાં આણુવા, તનગીરથી શીખવો તેમ. સુણો.૧૧
સઉનું સાઈ ચાહોતો, ચિતમાં કરી વિચાર;
રતેદસહિત સંભળાવજો, ધીરેધીરે સુધારાનો સાર. સુણો.૧૨

૫૬ ૭૭ મુ—દેશી ૨૩ મી.

સન્નન સંભળાવજોરે, ધીરે ધીરે સુધારાનો સાર;
મન્નન રતેદ સહિત સંભળાવજો. ટેક.
છોટી અક્ષવાળા આગળે, મુખે ન વઢીએ મોટી વાત;
પાશરેદરા પાવમાં, કેમ શેર સમાશે સાત. સન્નન. ૧
લાખો કીડીપર લાડવો, આખો મેલિયે તો મરી જાય;
બૂઠાકરી ભભરાવીયે, તો તે ખાસી રીતે ખાય. સન્નન. ૨
ઘાંઘા લઈને માનવી, બેઠો નાવમાં દહને નર;
બાડાવે તો તે આગાધિયાં, પડે ફૂટી પાણીનેપુર. સન્નન. ૩
જે સમજે જેની રીતથી, તેને પણુ સમજાવીએ તેમ;
ખેરો તો સમજે સાનમાં, ત્યારે કરીએકવારેકમ. સન્નન. ૪
આળક આગળ બોલિયે, ત્યારે બનિયે આળક રૂપ;
બૂઠાઉતારતા ભાખયે, ભલે હોઈએ ભણેલા ભુપ. સન્નન. ૫
પલક ટકે નવિ પેટમાં, જે ખાય ગિલાડી ખીર;
ખાણુખાંસિદ અવરાવિએ, તેવિચારેતે માણવીર. સન્નન. ૬
જંગલ દેશો જાનવરો, આપે પાળવા; કરિયે જે આરા;
એવુંઆદરિયે આપણી પાસે વસેકરીવિધાસ. સન્નન. ૭
૧૨૨ ૭૧ સો નરમની થાય ત્યારે રાખજોને ફળ થાય છે.

ધીરેધીરે નિત્ય ધીરવી, એને અક્ષલ શિખવીએ અનક;
હળીમળી હેતવધારિએ, પણુ છૂટા નપડિએકેક. સન્નન. ૮
નિશાળિયાને ગમે નહીં, આપે શિક્ષક જે એવું જાન;
નાશીનેજય નિશાળિયા, મળે શિક્ષકનેકેવું માન. સન્નન. ૯
છણુછણુતે તેલે છાંટિએ, લખને નિર્મલ ઠંડું જે નીર;
સળગીઉડેએતો સામડું વળી, સામાનુંખાળે શરીર. સન્નન. ૧૦
સન્નનને મન શુદ્ધ છે, પણુ વિશ્વ વિરુદ્ધ વિચાર;
અહુજનમાં નહિ બોલિયે, જેથી ઉપજેઉપાધિઅપાર સ.
સંસારી જનને સુધારશે, રૂડી રાખીને એવી ને રીત;
દલપતરામના દેવની, તમેપામશે પુરી પ્રીત. સન્નન. ૧૨

દાહરો.

સુંદર જેમાં શાંતરસ, કશિયે નહીં કવાશ;
અધિપતિયે જવાં કલાં, કથન કુંવરની પાસ. ૧૧

૫૬ ૭૮ મુ—દેશી ૧ લી.

પુત્ર સહિત સમાસહેતે, નૃપે કલાં એમ વેણુ;
વેન કુંવર વળી ત્યાં બોલ્યો, નીચાં ઢાળી નેણુ. ૧
વેનની આંખે આંસુ વર્તા, અને ગદગદ વાણી બોલે;
ચિતમાં ચિંતા અધિક વધી જે, રમે પિના રીસ બોલે. ૨
વનની ક્યા અંધી કહી દીધી, વરણીને વિસ્તાર;
અહો પિના મેં આપી પ્રતિજ્ઞા, કરી સમ ખાઈ હનર. ૩
અમળાના દુખો અમુક મેં, કીધો મારી ખો;
અરે પિના અત્યંત દયા, ઉપજે મુજને એ વારે. ૪
તજ્યું પ્રતિજ્ઞા તો પુર નહી, લાજે પેદી સાત;
પછી પ્રતિજ્ઞા કેમ નહિ પાળે, મનુડી સહાત. ૫
તોપણુ તાર તમે ફરમાવો, તેમજ હું તૈયાર;
સુણી રાજાએ જાણ્યું બનિયો ભાવિ ભાવ બનનાર. ૬
કથન કયું મુખથી કહેવાનું, એકે ન મુન્યું એને;
કરી પ્રતિજ્ઞા કરી પિતાએ, વાત ન જાણી વેને. ૭
રાજા રાતે એકાંતે જઈ, સુતો ઉદારી લારી;
આરથી રાતે જ્યો રહ્યો, ખરખમર ફરી નવ આવી. ૮
વિગત સહિત તે વાત બધી, વદાણમાં વેને મશી;
પિતા ઉપર બહુ પ્યારપણી, આંખેમાં આંસુ પાણી. ૯
કુટિ કુટિને દરખાં કયો, રોગો નિસારા નાંખી;
ઋષિઉપર ગદુ રિયા યડી પણુ, મનની મનમાં રાખી. ૧૦

* શ્લોક: ॥ પંચ સ નિષિષ્યમના નૃપો ગૃહા
ત્રિશોષ વૃથાથ યદોદયોદયાન્
અલબ્ધતિદ્રો ડુનુપલક્ષિતો નૃમિ
દિત્ત્વા મનો વેનમુવં પ્રભુમમ

કષ્ટ દિવસ ગાદી રહી સુતી, બેઠો વેન વિવેક;
વિદ્યોએ વિધિવત રાખને, ચિર કૃપા અસિધેક. ૧૧
હોમ ક્યો દિવ નતિ જમાડયા, કસર ન રાખો કાંઈ;
ઉપરથી પૂજા અરચા પશુ, ઇરપા અંતર માંઈ. ૧૨
એક દિવસ નૃપ એમ વિચારે, અરે દૈવ શું કરવું;
મારી પ્રતિજ્ઞા નહીં પળેતો, મારે પશુ છે મરવું. ૧૩

પદ ૯૯ મું—દેશી ૩ છ.

પુરપતિ તે પુર અરચા ભેવા, ત્રિયયો અરધી રાતેછ;
પુરમાં ફરીને પછી પુરખાહર, જમ્યદીઓ નિજાતેછ. ૧
ત્યાં શિવનું મંદિર શોભીતું, અધિપતી પેઠા એમાંછ;
કેતક એક મહાભયધરી, તતક્ષણ દીકું તેમાંછ. ૨
એક પુરુષ કર ખડગ લઈ, મરતોહતો કુખનો માર્યોછ;
હાં હાં કહી રાયે હોહારો, ફરીને તેને વાર્યોછ, ૩
આતમધાત ફરીને અરે તું, પાડશ નહિ નિજ પ્રાણછ;
ને તું મરે તો હવે તુજનેછે, આ શિવજની આણછ. ૪
આતેશું એમ અચરજથી, ઉપજ્યા અફસુત રસ એવોછ;
આખે શરીરે રોમાંચ થયો, પુરપતિને વજ્યો પરમેવોછ. ૫
બૂત હશે કે હશે કોઈ ભૈરવ, કે દુખા નર કે દેવછ;
હિંમતે જમને તેના કરમાંથી, ખડમ લીકું તતખેવછ. ૬
ત્યાંતેભોલ્યો અરે ભાઈ આઅવસર, મુજનેવારિય મરતાંછ;
કુખધરી દરરોજ રિખાવું, મોત લયું તે કરતાંછ. ૭
રાય કહે તુજ નામ કામ વળિ, વિસ્તારી કહે વાતછ;
કોડ ઉપાય ફરી દુખ તારું, ભાગિય સરવે બાતછ. ૮
ભાખે પુરુષ, હુંછું ભાગવ આજણ, નરંગી મુજ નામછ;
કર્મસંભોગ કારણધરી કન્યા, મળી નહીં કોઈ કામછ. ૯
રે મુજ માથે રહ્યું પિતરીઝણ, પુત્રવિનાનો હું પાપીછ;
પિંડદાન ફરી કોણુ સારશે, કુળમાં શ્રાદ્ધ કલાપિછ. ૧૦
મુજપછી કદિએ પૂર જ મારા, તલ પાણી નહિ પામેછ;
પુત્રવિનાનો સ્વર્ગ રત પહોંચે, કષિયુંછે કામોકામેછ. ૧૧
બહુ બહુ મેં ખાધાઓ રાખી, ઘણા જપાઆ જપછ;
પશુ માંડે ન થયું પરણેતર, પરણુ એવાં પાપછ. ૧૨

પદ ૯૦ મું—દેશી ૧ લી.

જન્મકુંડળી લઈ બેશીને, પ્રથમ પૂજના જાઉં;
બેશી ભૂઠી અવલો કહે પશુ હું કષ્ટએ દરખાઉં. ૧

૧ ચોરમાતરમાહુય સુતીયાંમલવાદિન:

મકૃત્યસંમતવેમમમ્યપિવત્પતિ મુવ: ॥૨॥

શ્રુતવાનૃપાસનગતં વેનરત્યુમ્મશાસન

નિલિલ્પુરુષ્યવ. સર્વેસપિત્તસ્તાદ્વાસવ: ॥૩॥

અપુત્રસ્થનતિર્નાસ્તિસ્થગતિયવ ॥ ૪ ॥ તિગરુદ્ધપુત્ર

મથકરીમાં પશુ ને કોઈ મારી, કરે વિવાતી વાત;
હું તો સાચેસાચી માતું, થાઉં ફેરે રળિયાત: ૨
અરે પ્રભુ તેં અચક્ષીત નારી, અવની પર ઉપભવી;
પશુ મુજ અરચે એકજ વસ્ત્રાં, આજમ તુજને આવી. ૩
દેહ અમાર ગમાર ઘણા પશુ, પરણેલા ધરખારી;
એ કરતાં પશુ અમાગીયો હું, નહિ મારે ધરે નારી. ૪
રોજ રસોઈ ફરીને પીરસે, મુખે બોલતી માતું;
મેં તો જન્મ ધરી એવું સુખ, સ્વપ્નામાં નહિ દોહું. ૫
મુખનાં મરકણાં ફરિ ફરિને, જુએ પતિના સામું;
દેખી માંડે દિલ દાઝે ને, પરતાવો બહુ પામું. ૬
વરકન્યા ચોરીમાં બેઠાં, એક બીજને જમાડે;
અરે પ્રભુ એવું સુખ ઉતમ, દેખીશ હું કે દલાડે. ૭
ચોટથી ચિતમાં કરખાતો, ચાલ્યો ચાલ્યો આવે;
ખાળક કાણું કાણું બોલી, ખાપા કદિ બોલાવે. ૮
પુત્ર પુત્રીને પરણાવે કે ત્રત ઉઘાપત વેળા;
હોમ કરે બેઠે બેમીને, ભાગે જન યદ બેળા. ૯
અરે એવા પુરુષોએ મોટાં, પુણ્ય કર્યા હશે કેવાં;
મેં શાં મોટાં પાપ કર્યા હશે, મળ્યાં નહીં સુખ એવાં. ૧૦
મૂરખ જેવાના મંદિરમાં, નિરખી બે બે નારી;
અરે વિધાત્રી અભાગણી, આતેશી શુદ્ધિ તારી. ૧૧
અહો મિત્ર મારા સંકટતી, શી કંઈ વાતો ઝાઝી;
વિશ્વ ત્રિયે પુરોના વૈભવ, દેખી મરેશું દાઝી. ૧૨

પદ ૯૧ મું—દેશી ચાલતી.

પનકટ ઉપર પ્રમાતમાં જઈ, ખમતી પેરે બેસું;
વિશ્વવિધના વિચાર કહું પશુ, એથી અર્થ સરે શું. ૧
રસ્તે જાતી રામાઓનાં રોજે રોજાં દેખું;
નિરખીને તિસાસા નાંખું, અમાગ્ય મારાં લેખું. ૨
પછી ઘેર જઈ પોતાને હાયે, નીર ઉઘાળી નાંહાવું;
ખળ્યા જળ્યા ભાખરે ખનાતી, ખાત વિનાનું ખાવું. ૩
સ્મશાન મરખું ધર ભામે ને, ચિતા મળગતી સળ્યા;
અધિક અંતરની વાન ઉચરતાં, લાગે છે મને સત્યા. ૪
વામણની ઉતરેવડને એક, રાતું વચ્ર ઓઢાડું;
ઉમાં છે વહુ એમ કહી, મારા મનને હું રખાડું. ૫
એની બેઠે ઉભો રહીને, એમ વિચારે આપ;
આ જેવડી કન્યા આવે તો, વળતી યા સંતાપ. ૬
એક દોરકું લઈ તેની, વરમાળા બેઠા ખનાતી;
મારા ને ઉતરેવડના, મેં કંઈ ત્રિયે પેટદારી. ૭
કયું આવેા વહુ ચોરીમાં, તમને આપીશ મુખમાણું;
જેઆપાથી અરી પડી, ઘાંસામાં મુજને વાગું. ૮

હસતાં મારે લાતો બે ભાષ, હોય ત્રિયાતી પ્રીત્યો;
મેં મારે મન એમ ગપ્યું બે, આજ ઓરિયો વીત્યો. ૯
નારિ વિના દુખનો નહિ છેડો, મરંછું એ દુખ માટે;
પુરપતિ કહે તુજને પરણુવિશ, ન મરિશ એ ઉચાટે. ૧૦
નારી તારી નાતતણી છે, વિધવા પણ ગુણગન;
સોળ વરસની સુંદરી છે, તેન રંગે રતી સમાન. ૧૧
હમણું તો દુખની દાઝી, દીસેછે જેવી ડાશી;
પણ રંભા જેવી બનશે, બે રાખિશ પાળીપોષી. ૧૨
પણ તારા નાતીલા તુજને કરશે પતંગ બહાર;
માટે હોંમત હોય તને તો, પરણાવું તે નાર. ૧૩

પદ ૮૨ મું—દેશી ૮ મી.

સુણી અંતરે અધિક ઉમંગી, નરનાથને કહે નવરંગી;
પારાથર શુભ ગોત્રછે માફે, માટે તેનાં વચન નવિસાફે. ૧
એની સ્મૃતિનેનં માનું હું આણુ, તો તે કથનને માનશેકાણુ;
મારા હૃદયમાં છે ઘણીહામ, નથી નાતતણું મારે કાંમ. ૨
આશા છે મારે અંતરે એવી, દુઃખ ભાગશે ગાયત્રિ દેવી;
જેકાઇનરપરપણે નહિ નારી, નહિ યત્નો તે અધિકારી. ૩
અમિહોત્રએણે ન હોમાય, એતો આહાણુ બ્રજ ગણાય;
રામનકપિ આશ્રમેભ્યારેપેકા, ઋષિઅવળું મોહું કરીએકા. ૪
કહું જેને નવ હોય નારી, તેનું મુખ બેતાં પાતક ભારી;
એવો વેદનો ધર્મ વિસારી, શિદ સાચવું નાત નકારી. ૫
વિતા ધર્મ નરકની મોઝાર, નહિ નાતથી થાય ઉદાર;
એક નાતમાં જમનાને લોભે, મુકું વેદ ધરમ શીદોભે. ૬
નહિપરણુંસ્વગોત્રનીકન્યા, વેદ મત તણ નહિ કંઈ અન્યા;
સાત પેઢી તણશ પિતાની, પાંચ પેઢી તણું પ્રસૂતાની. ૭
બુદ્ધી ભતનીને નહિપરણું, નાતિલીસાથે કરીશ ધરણું;
નકી બણુંજેદુર્ગુણીનારી, તોહું કદીનવડે અવિચારી. ૮
મનમાં જરૂરશે ધર્મના મુળની, કદિશ તેનેજ ઉત્તમ દુગની.
નહિતોભેશુભ કુળજનમેલી, લેતેકદિશ હું કુળઉત્તરેલા. ૯
થોડાએલી કે કાપાએ કાળી, તોપણ બણીશ રૂડી રૂપાળી.
શીભોસ્વભાવરકી દશે સાહી, તેનેકદીશહું દશગણીડાલી. ૧૦
લક્ષ્મીરતન કે કેસર નામે, પણ બેઇશ હું ગુણુ પરિણામે;
લાલે નામહશેકદી ગોળી, તોય બેઇશ તેના ગુણુતોલી. ૧૧
સદાયચરણુ તપાસીશ સાચું રૂપ રંગથી હું નહિ રાચું;
વણુભણેનકરે વિશ્વવાસ, લયોભાળીઉપરતોઆભાસ. ૧૨

પદ ૮૩ મું—દેશી ૨૪ મી.

બલો ભાળા ઉપરતો આભાસ, રૂપે નહિ રાચીએ,
તેના ગુણુતણા કરિયે તપાસ, સદા શુદ્ધિ સાચીએ. ૨૬.

ચાળે ભર્યું દુધ ચોરનું રે, ઉજળું અધિક પ્રમાણુ;
બેંશનાદ્વધથી દીસેબહુરે, પિતાં પીનારાનામપ્રાણુ રૂપે. ૧
છંદ વારણનાં ફળ અતિ ભલાંરે, દેખતાં દટિ લોભાય;
રૂડીદીશે રળિઆમણુરે, પણ ખાતાં તો ખેદપમાય. રૂપે. ૨
નીર નિહાળી રૂકું નિમળુરે, મોતીની સેર સમાન;
ખાઈલાગ્યુંતેખેદઉપજ્યોરે, પાસેજમનેકીધું બ્યારેપાન. રૂપે. ૩
કડકા કાચ બિલોરનારે, સાકર સરખા શોભાય;
ભુલથીભોજનમભિળવેરે, તોતેજમનારતો જીવનમ. રૂપે. ૪
પુરદા વટાવી લિખારીયે રે, લીધો રૂપેયો રોક;
તાખાનોભણ્યોબ્યારેતેવળારે, ખાચોત્રાસપછીમેલીપોક. ૫
આકાશનાં ફળ આપતાં રે, આંખાના ફળનો આભાસ;
રસ લેવાને રસનાધરીરે, કાપીએતાંતો નીકળે કપાસ. રૂપે. ૬
સોનાથી સરસ સોહામણુરે, સાંકળા શેક સમક્ષ;
તાપેતપાવી તપાસતરે, પૂરોપીતળ પેખ્યું પ્રતક્ષ. રૂપે. ૭
ધ્યાનમાં ઉભો બગ બાંપડો, પૂરો તપસ્વી પ્રમાણુ;
માંછલિયેમુનિવરગણ્યોરે, પાસેજમનેખોયા તેણે પ્રાણુ. રૂપે. ૮
હું ધરેતાણુ ઘણી લાજથીરે, અંખળા એવી એક દામ;
નામ પુછ્યું ત્યારે નીસરી, નારીચુલકાચદાએનુંનામરૂપ. ૯
વચન ઉચારે વિવેકનારે, નર એક ઉજળે અંગ;
પાસે વશીનેપરીક્ષા કરીરે, ત્યારેભણ્યાધુતારાનાંદં. રૂપે. ૧૦
ગાય ગાથા ગુરુગાનથીરે, આપે અધિક ઉપદેશ;
કપટભર્યુંએતેકાળજેરે, વળાવિષયો તે હોય વિશેષ. રૂપે. ૧૧
ખોળ કરો ખૂચ ખાંતથીરે, કગારો નહિ કાંઈ દામ;
રૂદયામાં નહિ રીઝવુંરે, ડોળ દેખી કે સાંભળી, નામ. રૂપે. ૧૨
દોહરો.

સદગુણવાળોને વડે, દિલ નહિ રાખું ડરજ;
નથી ગરજ કંઈ નાતની, ઘણું ધરજની ગરજ. ૧

પદ ૮૪ મું—દેશી ૧૩ મી.

એક ધરજની રાખું ગરજરે,
નથી નાતનું કાઢવું મેં કરજરે,
માથે ભૂપેનો ભય નવ હોયરે,
તો કાંઈ નાતથી નવ ડરે કોયરે. ૧
નાતે ધર નહિ હુંડી લેવાયરે,
નાતે દેશ બંધાર ન કંઠાયરે;
નાત શ્રીયે ચંચળી ન શેકરે,
છોતે બળતી ગમે તે બેકરે. ૨
નાત કન્યા મને નથી દેતીરે;
માટે નાતને મેલીશ વેતીરે,

વિના પુત્ર નરક જાઉં જ્યારે,
એવી નાતને શું કરું ત્યારે, ૩
મને નોતરું નહિ દે નાતરે,
તેમાં શી છે મહા મોટી વાતરે;
મારી રસિદી જે કરશે રસોઇરે,
જીગતે જામીશ એનું મુખ જોઇરે. ૪

શંભુ વિષ્ણુ ને સરજ શેખરે,
લક્ષ્મી ગૌરી ગંગા ને ગણેશરે;
મારી નાત હું એજ ગણીશરે,
નિત્ય નૈવેદ્ય કરીને જામીશરે. ૫

નથી કરતો હું કુટુંબ કાજરે,
વિધવા લગ્ન કર્યાની શી લાજરે;
પ્રભુ જે મને સંતાન દેશેરે,
મળતે મળતો વિવા મળી રહેશેરે. ૬

પુત્ર પુત્રીને પરણાવા માટેરે,
શીદ આજ્યા રાખું ઉચાટેરે;
દષ્ટક જઈ રહે છે પડગામરે,
નિજ નાતનું જ્યાં નહિ નામરે. ૭

તેનું કામ નજે છે જેમરે,
નાત જના નભાવિશ એમરે;
વેદ ધર્મ હું પાળીશ હરપેરે,
જોથી ધર્મર કલ્યાણ કરશેરે. ૮

સંધ્યા વંદન કરીશ ત્રિકાળરે,
ગણે રાખીશ ફદાક્ષ માળરે;
પિતૃ તરપણ કરીશ હું પ્રીતરે,
વૈશ્વદેવ વળી રૂડી રીતરે. ૯

સ્વહા સ્વધા ને વપદંકારરે,
એક કરશે મારો ઉદ્ધારરે;
એક જાતમાં નાતો અતેકરે,
એમાં અધિક ગણીશ વળી એકરે. ૧૦

અગ્નિહોત્ર હું હોમીશ હાથેરે,
મારી સુંદરી જેસશે સાથેરે;
શુદ્ધ ધર્મ હું સાચવીશ કીકરે,
કરી નાતની નહિ રાખું બીકરે. ૧૧

એટલે જેને વચન કહ્યું આવુંરે,
થોડા દિનમાં તને પરણાવુંરે;
કમળાગૌરી નામે એક કન્યારે,
તારી નાતની છે નથી અન્યારે. ૧૨

વિપ્ર કહે એનાં ગુણ જાણું હુંપરે,
તે જો વરશે તો વરનાર હુંપરે,
રાજા કહે વાત પેટમાં ધરજેરે,
કોઈ જડમતિ જનને ન કરજેરે. ૧૩

૫૬ ૮૫ મું—દેશી રૂપ મી.

પેટમાં રાખવી વાત પડદાતણી,
કંકણ છે કામ જડ શુદ્ધિ જનમાં;
છરવે જગતમાં વાત તો જ્યેષ્ઠા,
અવરતે આદેશ ચાપ તનમાં. પેટમાં. ૧

પેટની વારતા પ્રગટ કરવા થકી,
મર્મનો ભર્મ તે ભાગી જશે;
અકળ બળ શુદ્ધિ જન સદળ જેને કહે,
દષ્ટના તરત તેની કળાશે. પેટમાં. ૨

જેમ આહાર જેવો કુર્ચો જે જને,
ઓળખી લીધાએ ઓડકારે;
તેમ વાણી થકી જાણીએ જનતણા,
મનતણો મર્મ સર્વે સુમારે. પેટમાં. ૩

જો ન દેખાય જગમાંહી જવાળામુખી,
જમીનનું પેટ કળી કોણુ જાણે;
પાણી પાપણુ કે ખાણુ જરની હશે,
એમ અદેશો ઉરમાંહિ આણે. પેટમાં. ૪

પેટની વાત તખતો ન પરગટ કરે,
દુષ્ટ ગુણ દોષ પરના દેખારે;
હાંડી હથઆતણી ભોળો જે ભામતી,
પેટની વાત જીહ્વાજ ખોડે. પેટમાં. ૫

પેટની વાત જીહ્વાજ જે પાડશે,
ઉપજશે નિત્ય પરિતાપ તેમાં,
તેહને કાળજે તેલ રેડી અને,
આગ સળગાવશે લોહ એમાં. પેટમાં. ૬

જેમ ઈલમી વિના આદમી અવરના,
પેટમાં રહે નહીં કાચો પારો;
તેમ આ જગતમાં વાત જે છરવે,
એજ ધલમી ખરો એવું પારો. પેટમાં. ૭

જેમ કુંભારે કસારે વાસણુ ઘડ્યું,
વિશ્વજન લે દેકારો વગાડી;
જોખરો સ્વર કદી ખાંચુખાં નીકળે,
એજ એથીજ યાશે ઉઘાડી. પેટમાં. ૮

પરણવા જેમનાં તરત પરીક્ષા થાય.

બોખડો બોલ મુળચંદ્ર બોલ્યો;
 વૃદ્ધ જન વારિને ચાંદ્રિયા તોપ તે,
 મૂરખે મનતણો મર્મ બોલ્યો. પેટમાં. ૯
 મૂકવા નાણું ઠેકાણું છાતું મળે,
 ન્યાં થકી કોઈ તેને ન કળશે;
 વાત કરવાનું ઠેકાણું તો વિશ્વમાં,
 મિત્ર મુશકેલિથી કાંઈક મળશે. પેટમાં. ૧૦
 નારીની જાતને જાત નાપિકતણી,
 તેહને પેટ નહિ વાત ટકશે;
 તેમ વાચાળ ત્રીજો ગણો તેડમાં,
 બોલતાં છાનીએ વાત બકશે. પેટમાં. ૧૧
 પારખી વાન કે વાત પોતાતણી,
 સારી કે ખૂરી સહેનેજ સેપિ;
 ટેવ એવી પડે ટાળિ તે કેમ ટળે,
 જીવ જે જાણ બંધાય તેપો. પેટમાં. ૧૨
 સોંપતાં માણ વિશ્વાસ હોય સોગણો,
 વાત કરતાં ન વિશ્વાસ આણો;
 દલતણી વાતને ચોગ્ય દુનિયાવિષે,
 જરૂર જન લાખમાં એક જાણો. પેટમાં. ૧૩

દોહરો.

તે માટે તું કોઈને, કહિશ નહીં આ કામ;
 એમ કહી એ તો ગયા, પોત પોતાને કામ. ૧

ભાગ ૮ મો.

૫૬ ૮૬ મુ—દેશી ૧ લી.

શિવ મંદિરથી શહેર વિષે તે, ચંચળ રાજ ચાલ્યો;
 દૂરથી દરબારતણો, મહીપનિએ મારગ આલ્યો. ૧
 એકાએક અમુરી વખતે, સિપાઈ પણ નહિ સાથે;
 પૂતમની અજવાળી રાતે, ચંદ્ર ચડ્યો છે માથે. ૨
 સંઘળા શહેર ઉપર સુંદર છે, ચંદ્ર પ્રકાશ છવાયો;
 જાણુ પુર ઉપર ચંદનનો, વરસાદજ વરસાયો. ૩
 નલ મંડળ ચળકે નક્ષત્રો, પુરપર કળશે ચળકે;
 પ્યનેની શોભા નિરખતો, હિંડયો હલકે હલકે. ૪
 કોઈ ઠેકાણે નાટક નિરખ્યાં, ક્યાંક કરે કોઈ જાન;
 સુંદર ધરથી નગરી શોભે, ઈંદ્રપુરી અનુમાન. ૫

૧ દીવાની આળ માંડવાનેલાગતી જોઈને તે જો-
 લ્યો કે-આ માંધવો બહ જશે. તો વય, તે વહ બેય
 બહ જશે. વહ કહેશે કે મુંચંદ બોલ્યો.

નજરમાગછે ધરવર આમળ, ક્યાંક વાગે ધરીયાળાં;
 ક્યાંક દીપકનાં જાળીમાંથી, આવી પડે અજવાળાં. ૬
 ક્યાંક હિંડોળાખાટે હિંચે, નવલવધૂ વર સાથે;
 ક્યાંક દંપતિ પાસા ખેલે, હરખે લઈને હાથે. ૭
 શબ્દો તેના સુણતો સુણતો, પુરપતિ ચાલ્યો જમ;
 પ્રજા સરવને સુખમાં દેખી, છાતી શીતળ થાય. ૮
 દુખથી કોઈને રોતું દેખો, અતિ અકળામણ આવે;
 દુઃખનું કારણ પૂછી તેને, દુઃખમાંથી છોડાવે. ૯
 ક્યાંક પ્રિયાપ્રિય મળી પરસ્પર, પીએ પ્રેમરસ પ્યાલા;
 ક્યાંક રીસાએલોને સ્વામા, કરે છે કાલાવાલા. ૧૦
 કોઈ હરિકીર્તન કરે ભક્તજન, તાળ મૃદંગ બજાવી;
 વેદાભ્યાસી વિપ્ર વેદની, રહ્યા છે ધન્ય મચાવી. ૧૧
 ક્યાંક નાણુવટિ નામું લખેછે, નાણુમેળ તપાસે;
 વારે વારે ગણે રૂપેયા, ભૂત પડેલી લાસે. ૧૨

૫૬ ૮૭ મુ—દેશી ૮ મી.

એવે સમયે દીકો એક માળ, નરનારી હુલાવે છે બાળ;
 ધણા હરખથી ધુવરો બજાવે, લઈ પુત્ર ને લાડ લગાવે. ૧
 સ્વામીમોલિયોમુંદરી સાથ, આજ સુખિયોછેનગરીતોનાથ;
 એના સુખમાંહિખામી છેએક, નથી સંતાનસાંપડયું છેક. ૨
 રાજ્યપાટનુંસુખશાલેખામાં, પુત્ર પામ્યો નહીં સ્વપનામાં;
 ધરે મનુષ્ય જનમ નરનારી, પછી સંતતિ પામે ન સારી. ૩
 એનો અવતાર જાણુવો વર્થ, લલે શ્રીમંત હોય સમર્થ;
 વેને સાંભળ્યાં સર્વે તે વેણ, લાગ્યાંદિલમાંમહાદુઃખદેણ. ૪
 પણ સમજ્યો જે વાતછે સાચી, મારા કર્મનીરેખાછેકાચી;
 સુખસંતાનનું નવમળિયું, વડુંરાજ્ય મળ્યાથીયું વળિયું. ૫
 પાતું પુત્ર જેવું બે રતન, કઈ જીવથી જાડે જતન;
 એમ ચિંતવતો ચાલ્યો જાણ, એવામાંએક કોતક થાય. ૬
 પુત્ર આકાશમાંહિથી પડીયો, નરનાથના નજરે તે ચડિયો;
 રાયે જાણ્યું તૂક્યામાહારાજ, માટેપુત્રઆપ્યોમનેઆજ. ૭
 મારા સકળ મનોરથ યાશે, વિશ્વમાં માઈ સુખ વખણાશે;
 આજમાઈનસીબજાણિયું, મનમાંધારતાંસંતાનમળિયું. ૮
 મારી ગાદીનો વારસ યાશે, મેણું વાંઝિયાનું મટી જશે;
 બોળેલછને બેસીશસભામાં, હેતે દામિશ લઈને હાથમાંદિ
 યાશે પાંચવરસનો જેકાળે, ત્યારે લણવા મુકીશ નિશાળે;
 લાણુ ગાણુને થશે હુશીઆર, કહેવાશે તે રાજકુમાર. ૧૦
 ઉંચા કુળમાં એને પરણાવું, જેવા જેવી તો જાનજોડાવું;
 નાણું ખરચતાં નહીંજિવિચારું, પુત્રપરણાવીનેમનહારું. ૧૧

૧ બી, પુરુષ.

વળા વેનને ઉપલયો વિચાર, કેષ રાણીને આપું કુમાર;
પછી કીધું નજી કાળજમાં, વડી રાણીતોછે આજનામા. ૧૩

૫૬ ૮૮ મું.—દેશી ૧૩ મી.

માટે સોપવો તેને આ સુતરે,
એને હરખ થશે અદ્ભુતરે;
જન્મ ઉત્સવ કરીશ સવારે,
સઉને સાકર વહેચીશ ત્યારે. ૧
જ્યારે તેની વધામણી જાશે રે,
સગા વહાલાને સંતોષ થાશે;
શણુગારીશ નગરી સવારે રે,
લીલાં તોરણ બંધાવું દારે રે. ૨
સરદારોને સિરપાવ આપું રે,
બંધીવાનનાં બંધન કાપું રે;
વગડાવું વધાઇનાં વાળં રે,
જમાડું સઉને ભોજન લાગું રે. ૩
દહશ જાચક લોકને દાન રે,
ખીજે હરખ નહીં આ સમાન રે;
દેવાલયમાં રચું દીપમાળા રે,
ગાશે ઘોળ મંગળ બહુ બાળા રે. ૪
વડા હરખના વાવડા ચડશે રે,
મોટા પુત્રાંબાળું નાદ ગગડશે રે;
નૃત્ય કરશે અપસરાઓ આવી રે,
ગાશે ગાયક વાળં વજ્રવી રે. ૫
પુત્ર પ્રાપ્તી થઇ કહેવાશે રે,
આખી નગરીને આનંદ થાશે રે;
આજ હરિએ કરી લીલા લેહેર રે,
ધણા હરખશે જન ઘેર ઘેર રે. ૬
મારે કશિએ રહી નહિ ખામી રે,
મને ત્રુડ્યા ત્રલોકનો રવામી રે;
નવ કરવા પડ્યા જપ જપ રે;
નવ કરવા પડ્યા તપ તાપ રે. ૭
કરી માનતા મેં નવ કીધી રે,
મનમાં ધારતાં મહા મિદ્ધિ દીધી રે;
મારી નગરી છે પુણ્ય નિવાન રે,
સાચી છે કલ્પવૃક્ષ સમાન રે. ૮
પુત્ર પૃથ્વી ઉપર આવી પડીયો રે,
પણ પડતાં લગાર ન રડીયો રે;

નાખ્યો ઇશ્વરે તે મુજ આગે રે,
વાસ્તે તેને કશું કેમ વાગે રે. ૯
એમ અચરજ પામી અંતરમાં રે,
નીચે નમિને સિધા સુત કરમાં રે;
કરમાં લઇને ચુખન માલે કશું રે,
ત્યાં લાલ્યું મોડું ભસ્મ ભરિયું રે. ૧૦
જોયું બાળ તરત જનમેયું રે,
ગળે નખ દઇ મારી નાખેયું રે;
મુખે કાંઈને ભસ્મ ભરેલી રે,
કાંઈએ પ્રાણુની ધાત કરેલી રે. ૧૧
દેખી રાજ થયો દિલગીર રે,
એના નેણુમાં આવિયાં નીર રે;
સ્નેહે બોલીયો બાળક સાથે રે,
તારી હત્યા થઇ કેને હાથે રે. ૧૨

૫૬ ૮૯ મું.—વજ્રધારનો રાગ.

દેણે માર્યો તને દૂર થઇ, બોલ બાળારે;
તારો કાણ મળ્યો વેરવાઇ, વિના વાંક વાગારે.
રૂડા અમારા રાજ્યમાં, બોલ;
એવો કાણ વગેરે કમાઇ; વિના. ૧
કેનું તે કાંઈ ખગડીયું, બોલ;
કેનાં ચોરી લીધાં ધન માલ, વિના;
કાયા તારી રૂડી કામળી, બોલ;
ગારા રૂડા શુભાગ શા ગામ, વિના. ૨
તારું મનોહર મુખ છે, બોલ;
હેત ઉપજે તારા જોત દાપ, વિના.
હેલ તારા રણિયામણા, બોલ;
ક્યાંથી આવિયો કેને સાથ. વિના. ૩
નમણું રૂડું તારું નાક છે, બોલ;
તારા કામળા રૂડા દાન, વિના.
જો તું થતો હોય છવતો, બોલ;
આપું મારી આવરદાવું દાન, વિના. ૪
મન કેમ માન્યું મારતાં, બોલ;
તળ્યો ઇશ્વરનો પચ તાસ, વિના.
રાજની બીજ રાણી નવી, બોલ;
તારો નિદાંશે કીધો નાદ. વિના. ૫
નાણું ખરચતાં નવ મજે, બોલ;

રહું પુત્ર સરીખું રતન.
કમ ધર્મે તને ધુળમાં,
તારું કેમ ન કીધું જતન.
શે અપરાધ એવો કર્યો,
તારો પાપીએ લ્હોધો પ્રાણ,
મેલ તારું આવું દેખીને,
મારે કાળજે વાગ્યું છે બાણ.
ગાય થઈ તું ગરીબ છે,
વળી સાધુથી શીજો વિપેશ,
કોષ ચઢાવે કાળને;
એવું લક્ષણ દીસે ન લેશ.
હત્યા કરી પરમહંસની,
કેણે કીધો આવો કાળાકેર.
શોધાશ હું તારા શત્રુને,
તારું જરૂર હું વાળિશ વેર.
ધન્યરની આત્મા થઈ,
આળ્યો આ દુનિયામાં તું એમ,
તને માર્યો તેહનો યુનો,
કહી ધન્યર સાંખશે કેમ.
હૂર કરમ જે આવું કર્યું,
અહિં છાનું નહીં રહે છેક;
પાપ પ્રસિદ્ધ અણું થશે,
કદિ કરશે કેપાય અનેક.
ધિક ધિક હું પ્રજાનો ધણી,
તારી કરી ન શક્યો રક્ષાય;
આ વેળા નહિ મને વીસરે,
મારું બહુ કાળજું બગી બપ.

વિના,
બોલ;
વિના. ૬
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૭
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૮
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૯
બોલ;
વિના,
બોલ;
વિના. ૧૦
બોલ;
વિના.
બોલ;
વિના. ૧૧
બોલ;
વિના. ૧૨

વણીક વિધવા વીસ વરસથી, એક રહે છે એમાં;
તેની માતા માસ થયો, તે સાથે રહી છે તેમાં. ૬
ત્રીજું કાષ્ઠ તેમાં નથી રહેતું, છે ધર આખરદાર;
જરૂર જરૂરને લોભે પેકા, હશે સોરી કરનાર, ૭
બુધો પાડો ધર ઉત્કાળ્યું, તે પછી બધે તપાશ્યું;
સુવાનકી સળ્યામાં સૂતી, ભૂપતિને મન ભાશ્યું. ૮
નામ કામ નોંધી લખેને, ગત રાજ રાજદાર;
લોકો સહ સહિતાં ધરમાં જઈ, સુખથી સૂતા ત્યારે. ૯
બીજે દિવસ પુરપતીએ પેકો, બાહ્યોને બોલાવી;
સત્ય ન બોલો તો શિક્ષા કરે, ધમકી દમ ધમકાવી. ૧૦
બાનાં તો બહુ બહુ કાઠણાં પશુ, અંતે સત્ય ઉચાર્યું;
પુત્રીએ બાળક પ્રસવ્યું તે, માથે તરતજ માર્યું. ૧૧
લાજ ઘટે લોકોમાં માટે, કીધું એવું કામ;
સર્વ વાતનો સાર એટલો, એથી નિકળ્યો આમ. ૧૨

પદ ૯૧ મું—દેશો ૮ મી.

પછી રાજાએ એમ ઉચાર્યું, જેણે બાળક જીવ્યો માર્યું;
એના એજ રીતે પ્રાણ લેવા, સર્વ હાલ કરે તેના જેવા. ૧
કહે ધાતકને નરનાથ, એને લઈ જાઓ પકડીને હાથ;
આલોજ્યરી ગામાંદિ દર્શી, બરોરાખ મોઢામાંદિડાંસીર
નાંબો કાટઉપર થઈ પાડો, અમે રસ્તામાંરહિએ અગાડી;
મારી નજર આગળ એમ મરશે, મારું અંતરત્યારેજ દરશે. ૩
પછીધાતક પકડીને ચાલ્યા, ગળામાં દર્શીના બંધ બાલ્યા;
કાટઉપર એને ચડાવી, રાજ આગળ ઉભો છે આવી. ૪
અધિપતિએ એવું સંજગાળ્યું, અરે મેલકને તારું આવ્યું.
બોલકેલું જે હોય ઉચરતું, કર હરિતું સમરણ હોય કરતું. ૫
ફળ ભોગવ તારા કરમન, કાંક ઉગ્યાં અનિક અધરમનાં;
કાષ્ઠ કરશે તારા જેવું કામ, અતિ કષ્ટભોગવશે તે આમ. ૬
તારા મનથી કરીય પસ્તાવો, શીઃ અધરમ કીધોતે આવો;
મારું વણ વાંકે જીવતું બાળ, હૂર કર્મ કર્યું વિકરાળ. ૭
ત્યારે બોલી વચન મુખ બાહ, ભલે માર મને આજ ભાહ;
પછી પસ્તાવું તુજનેજ પડશે, દોષ કરનાર દણિએ ચઢશે. ૮
આજ જેટલું બોલિશ હુંય, કથું સાચું ન માનશે તુંય;
ભુકુ નિમિત મારે શિર આવ્યું, મારું મરણતે આજડાવ્યું. ૯
મોટા ભુલમ માંડ્યો છે તેં જેઠ, તને ધન્યર પૂછશે એઠ;
હુંનો અજગા મારુંનથી જોર, પશુ નિરખે છે નંદકિશોર. ૧૦
શાથી બાળકનો થયો નાશ, પૂરા તેં નથી કીધો તપાસ;
મારનારો તો મોજ કરે, સુખે ફિકર તજને કરે છે. ૧૧

પદ ૯૦ મું—દેશી ૧ લી.

પછી તે બાળક ક્યાંથી પડિયા, તેનો કર્યો તપાસ;
પડ્યો નજરમાં ગોખ પછી તે, બપોં ભેળું આદરશ. ૧
આ ગોખથી બાળક પડી મો, એવો સંશય આવ્યો;
કાણુ રહેછે ત્યાં તે ભેળું, એમ કસાવ કરાવ્યો. ૨
મહુ ત્યાં એકતે મેકો, ફરી વળ્યો ધર ફરનો;
પૂર્વાભિમુખ મુખ્ય બારણે, આવ્યો ચિંતા કરતો. ૩
ચોર ચોર કહી શુભો પાલી, ત્યાં જન આવ્યા ધ ધ;
મહીપતિએ કહ્યું આ મંદિરમાં, ચોર ભરાયા ભાહ, ૪
કહો જે એમાં કાણુ રહેછે, કહીએ મંદિર કેતું;
પછી ઘોંઘાએ પુરપતિ આવળ, નામ જત. ૫

મને મારે છે તું વશુ વાકે, નથી વાંક મારો નવઝકે;
હંડીવાત તો તેં ન વિચારી, નથી હત્યાની હું કરનારી. ૧૨

૫૬ દર મુ—દેશી ૧૦ મી.

હત્યાની કરનારી હું નથી, વડો નહિ મુજ વાંક;
વગર મને મારી જઈછું, હું તો અજાણા છું રાંધે. હત્યાની. ૧
બાળક સાથે મારે કર્યું, વડું નવ હતું વેર;
મારું તેણે ન બગાડીયું, જેથી જાપને ઝેર. હત્યાની. ૨
માયા પુછ રોઠક કશી, નહોતી બાળક પાસ;
જે માટે જીવ તેનો લઈ, એવી નવ હતી આશ. હત્યાની. ૩
એને ગળે નખ મારતાં, મારા ધ્રુજઆ હાથ;
આંસુપડ્યાં મારી આંખથી, જાણે જગતનો નાથ. હત્યાની. ૪
પણ પછી એમ વિચારિયું, મને નહિ આનું પાપ;
પાપ તો ભોગવશે બીજા, મારે શાછે સંતાપ. હત્યાની. ૫
વાંક વિના મને મારશે, જેશે જગ કરતાર;
પડે આનું કળ પામશે, નથી જૂલ લગાર. હત્યાની. ૬
હાકમ કરા હુકમચક્રી, લડે ચરતીર જેહ;
નોકરી છોડી નરેશના, થાય તોફર તેહ. હત્યાની. ૭
તોફર ઉપર નરપતિ, જીવું રાજે ન ઝેર;
સામા શત્રુનાજ ઉપરે, ચઢાય વાળવા વેર. હત્યાની. ૮
એક હું પુછું એટલું, સુણો ધાતક આપ;
જે મને વશુ વાકે મારશે, કેનેશિર તેવું પાપ. હત્યાની. ૯
ધાતક તે ધડીએ કહે, ક્યો રાજાએ ન્યામ;
અન્યા હશે તો એહને, પુછશે જગરાય. હત્યાની. ૧૦
રામા કહે રાય સાંભળો, આમાં જીંડો છે મર્મ;
ધાતક તુલ્ય તો હું ખરી, મારે શિર નહિ કર્મ. હત્યાની. ૧૧
જે મને જીવતદાન દો, લજે તેકડું નામ;
સાચું તે હાસે જો સર્વને, તો હું જીવું આદામ. હત્યાની ૧૨

૫૬ દર મુ—દેશી ૧ લી.

વળતી રાજા વેત કહે તું, બતાવ્ય નામ નિશાન;
જે તે વાત ખરી કરશેતો, તુજને જીવતદાન. ૧
બાલ કહે છે બળવંતા, ત્રપ સાંભળ મારી વાત;
પુનર્લગ્નને અટકાવે, ધણી કીધી આવી ધાત. ૨
કળિલુગમાં વળિ અતિશે કરશે, બાળકની હત્યાઓ;
ગર્ભપાત તો ગણવી વિનાના, વળી કરશે વિધવાઓ. ૩
દર વયે મોટા શેઠરામાં, એક જો બાળક મરશે;
સંધ્યા શેઠરાનાં ગણિયે તો, પાંચ સાતસેં કરશે. ૪

દશ વર્ષોનાં ગણી દેખો તો, પાપતણો નહિ પાર;
પુનર્લગ્ન અટકાવ એટલી, હત્યાઓ કરનાર. ૫
શું કરીએ રસ્તો નથી બીજો, માટે બાળક માર્યું;
આથી અધિક ક્રિદાદર મળત, તો બાળક હોત ઉગાર્યું. ૬
મુજને કાંસી દેવાથી, બાળકનાં મોત ન મટશે;
જે તે આલ મટાડી દેશે, ધણી હત્યાઓ ધટશે. ૭
નાંક તો કાંડ ઉપાય કરો પણ, બાળક હત્યા યાશે;
તેવું પાપ બધું એવા, મતવાળાને શિર જશે. ૮
પ્રજાતણું પ્રતિપાલન કરવા, તમે જો મનમાં ધારો;
તો એવા બધું નિર્દોષિ, બાળકના જીવ ઉગારો. ૯
એક દિહું બાળક મરતાં તો, તમને ઉપચારા ત્રાસ;
પણ એવાં તો પૃથ્વી ઉપર, વિશેષ યાય વિનાશ. ૧૦
અનુભવી તો અનુભવથી જાણે, મૂરખ જેહને જાણે;
વશુ દીકરી વાત કરી તે, અનુભવમાં નવ આણે. ૧૧
પુનર્લગ્ન અટકાવ ક્યોથી, અનેક અધરમ થાય;
જેમ નહી જળખાંધ ક્યોથી, જે તે રસ્તે જાય. ૧૨

૫૬ દર મુ—દેશી ૮ મી.

વળતી વેતે ક્યો ત્યાં વિચાર, સાચું મોલી આ નિર્મળ નાર
પુનર્લગ્નનો ત્યાં અટકાવ, આવા બનતા હશેજ બનાવ. ૧
માટે આને જો નાંખીએ મારી, નથી હત્યાઓ બંધ થનારી
પુનર્લગ્નનો રસ્તો પકડશે, ત્યારે બાળકત્યા બંધ પડશે. ૨
પુનર્લગ્ન નિષેધ છે જેહ, સાચો શત્રુ બાળકનોજ તેહ;
માટે તેની સાથે વેર રાખું, નહિ અજાણે મારી નાંખું. ૩
લાખ્યો વેતે પછી એવો ભેદ, સાત વર્ષની ભોગવ કેહ;
તને દીધું મેં જીવતદાન, શિક્ષા અપરાધને અનુમાન. ૪
પછી કેદમાં લઇ ગયા તેને, વેર લીધું નહાં એમ વેતે;
પુનર્લગ્ન નિષેધની સાથે, નહી વેર ધણે નરનાથે. ૫
જાણો છો જતું હોય જો રાજાધારે તોફાં નિષેધનોઆજ;
મામું લશ્કર લડ્યાને આવે, ડર ઝાઝો દેખારી ડરાવે. ૬
કદી ખાલો થાય જો બળતો, પડે ઉત્તરો વિચાર પ્રજાનો;
તોય મારો વિચાર ન મેહું, ખરો કલ્પિય થઇ રજીએવું. ૭
મારા મતથી વિરુદ્ધ થનારા, તેને માનિય શત્રુઓ મારા;
શામ દામ અને ભેદ દંડ, કદં ચારે ઉપાય અખંડ. ૮
છેલ્લી વારનાં શત્રુ ચલાવું, પણ પાપનો પંચ મેસાવું;
વશુ વાકે બાળક માર્યા જાય, ત્યારે મેં શી કીધી રક્ષામ. ૯
દને દિગ્ગત રાખની હજીએ, દામાનો ખપ કરવો ન કંઈએ;
પરમારથનું કરી કર્મ, તન તજવું ને દાનિય ધર્મ. ૧૦

મેટી લોહીની ચાલશે નીક, તોય જાણીશ જે થયું કીક;
બધી પૃથ્વી પ્રલય થઈ જાય, ભલે થયાનું હોય તે થાય. ૧૧
ભલે સાઈ કહે કે નહાઈ, ધારી ધારણા પાર ઉતારું;
એવો નિશ્ચયે કર્યો નરનાથે, ગયો રાજભવન જન સાથે. ૧

૫૬ ૯૫ મુ—દેશી ૧ લી.

પાંચ પ્રધાનોને બોલાવી, વેને કહી તે વાન;
પુનર્લેસે અટકાવ દિસે છે, મહા ભયકર બ્રાત. ૧
બહુ બહુ તેથી બાળહત્યાઓ થતી હશે ને થારો;
માટે તે રસ્તો તોડ્યાથી, સઉનું સંકટ જશે ૨
વિધવા સ્ત્રીને વાંઠા નરનાં, લોહી ઉકળતાં કરશે;
પ્રજાતણી વૃદ્ધિ પૃથ્વી પર, કુળ સંવ્રામાં કરશે. ૩
સમજાવ્યાથી જે સમજે તો, જઈ સહિને સમજાવે;
જરૂર નહિતો જેર જીવમથી. પુનર્વિવાહ કરાવે. ૪
અરે હવે મેં એક ઘડી પણ, ધીરજ નથી ધરાતી;
પુનર્વિવાહ નિષેધે મારી, છેદી નાંખી છાતી. ૫
નાણું ખરચ્યાથી નિપજે તો, ખરા ખમ્મનો બોલો;
કયું હવે એમાં કહેવાનું, બાકી હોય તો બોલો. ૬
પછી પ્રધાનો પુરપતિ પાસે, બોલ્યા મુખથી બોલ;
કયન સુણીને કષ્ટકતણું તો, પેટ ઘસે ઢમઢોલ. ૭
જીતો ચાલ તજે નહિ જલદી, લોક અધિક છે એવા;
કષ્ટક મનુષ્યના મનમાં રહેછે, હક પકડ્યાનો હેત. ૮
સાર અસાર વિચાર કરે નહિ, મમત કરી મતતાણું;
પોતાને પીઠા ન પડે તો, પર પીઠા નવ જાણે. ૯
કષ્ટક પુરા પીઠાય ખરા પણ, રહે અહોનિશ રોષ;
હિલટા અંતરમાં ચીડે, જે કહે જમને કાષ. ૧૦
અમને તો અતમ દોસે છે, તમે વિચાર્યું તેમાં;
પુનર્લેસમાં ગુણ છે પૂરા, અવગુણ પણ છે એમાં. ૧૧
વેન કહે સવગી વસ્તુમાં, ગુણ અવગુણ છે ભેળા;
પણ ગુણકારી કારજ કરવું, જેમએ જેવી વેળા. ૧૨

૫૬ ૯૬ મુ—દેશી ૨૫ મી.

ગુણ અને અવગુણો એકઠા ઉપજે,
તે તમે તોલ કરીને તપાસો;
દેખી અવગુણ કડી ગુણ ન વિસારીએ,
ધારીએ બોળીને માર્ગ ખાસો. ૧૬
ઘેડે ચડનાર નર દેખી લૂલા ધણા,
મોજુ ઘોડું નહોં ધોલે ધરમાં;

જર થકી જીવનાં કષ્ટક જેખમ થયાં,
તેથી નહિ માલ કહે કાણુ જરમાં. ગુણ. ૧
પાણીને કારણે કાષ કીધો કુવો,
માનવી કાષ પડી માહિ મરશે;
તો તે પાણીનો કુવો નથી કામનો,
કલ્પના એવી કદિ કાણુ કરશે. ગુણ. ૨
ઝેર સાથે બધા વિશ્વને વેર પણ,
રોગનો ફેર તો ઝેર પાડે;
મૂલ ખરચીને લે છે સહિ માનવી,
કાણુ કહે નહિ લઈ કાષ દકાડે. ગુણ. ૩
કષ્ટક વેપારિયો કુલતા દેખિને,
કાણુ નહિ જાય વેપાર કરવા;
કષ્ટક તરત શીખ્યા તેજ છુડી મુત્ર,
તે થકી કા નહિ શીખે તરત. ગુણ. ૪
આગની આંચથી પાંચસેં ઘર બળ્યાં,
ભાળિને કાષ સાચુંજ ભાળે;
આગના અવગુણો અધિક એવા સુણી,
કાષ નહિ આગનો ભાગ રાખે. ગુણ. ૫
કાષ સંતાને જે ચાલરા શીખશે,
ચાલિને ચોરી દરવા વિચરશે;
માટે તેને નહોં ચાલરા શીખવવું,
ધારણાં એવી મન કાણુ ધરો. ગુણ. ૬
નાવ છુડ્યાથી નર કષ્ટક છુડી મુત્રા,
માટે નહિ નાવમાં કાણુ ખેસે;
પાણીમાં પેસતાં મગર તાણી ગયા,
તેથી નહિ પાણીમાં કાણુ પેસે. ગુણ. ૭
ભણી બણી કષ્ટક છુડેજ રસ્તે ચડ્યા,
તેથી ભણતર નહોં કેમ ભણવું,
કષ્ટક પરણ્યા પછી બહુજ પરતાય છે,
માટે શું કાળને નહિ પરણવું. ગુણ. ૮
વાવિયાં બીજ પણ વૃદ્ધિ વરસ્યા વિના,
ભીયો એક નહિ છોડ એમાં;
વાસ્તે શું કાષ વર્ષ નહોં વાવવું,
તેવું વિચારીને બાજ તેમાં. ગુણ. ૯
પડી જનાં ઘર જતો કષ્ટક પીલાય છે,
માટે શું ઘર વિષે નહિજ રહેવું;
સત્ય કહેતા થકી કોવ કષ્ટને ચડે,
માટે શું સત્ય કદિ નહિજ કહેવું. ગુણ. ૧૦
કષ્ટક મુસાફરો માર્ગમાં મરી ગયા,
માટે પરગામ શું નહિજ જાવું;

અન ખાતાં મુઆ કષ્ટ અંતસ ગમે,
માટે શું અન કદિ નહિજ ખાવું. ગુણ. ૧૧
ગુણ વિશે અવગુણો અવગુણે ગુણ સદા,
છેજ સંસારમાં સર્વ હામે;
માટે હહઆ ચડી હિમત નવ હારિયે,
દિધું દર્શાત દલપતરામે. ગુણ. ૧૨

પદ ૯૭ મું—દેશી ૧ લી.

કુણ ઝાઝા કે અવગુણ છે, તે તોળી કરો તપાસ;
કણખી વગેરેને જાણ પૂછા, ન્યાં તેઓનો વાસ. ૧
જો અવગુણ અધિકા હોસે તો, કાષ્ટએ પણ નવ કરવું;
હિતમ રીતિ લાગે તેમજ, સહિ લોકે આચરવું. ૨
ત્રિવરણતણી તરણ વિધવાઓ, દશહમર મેં દીડી;
એ દુઃખથી એના અંતરમાં, સળગે છે અંગીડી. ૩
વિધવાવત પૂરું ન પળી શકે, સધવા પણ ન થવાય;
મુત્રવિના નહિ સહમતિ પ્રાપ્તી, બર્થ જનમ વહિ જાય. ૪
ધેર ધેર જાણે જુઓ દુખની, દીસે સળગતી હોળી;
દુઃખથી દરરોજે રામાઓ, રૂએ છે ચક્ષુ ચોળી. ૫
પુનર્જન કરનારી નાતો, પછી તપાસો પેળી;
કેટલા છે અવગુણ ઉપજતા, લેખું માંડો લેળી. ૬
પુનર્જનથી પ્રજા વધે છે, મુખમાં છે મુંદરિયો;
મહા વિકટ વૈધવ્યપણાનો, દુઃખનો દરિયો તરિયો. ૭
કદિ અવગુણ એકાદ હોસે તો, એક ત્રાજવે કરવો;
ખાળરડા બહુલણો બળાપો, મિજે ત્રાજવે ધરવો. ૮
હું જાણું છું દુખતું ત્રાજવું, પડશે જાણ પાતાળે;
અવગુણતું ઉચું ચડીને, આકાશ જશે આ કાળે. ૯
ઝાઝા અવગુણ છે કે ગુણ છે, તેથી તરત જણાયો;
મમત તણ મન ધાલી જોતાં, એનો અનુભવ યારો. ૧૦
પરમેશ્વર માથે રાખીને, સાચેસાચું કહેજો;
મિથ્યા મમત કરીને મનમાં, હક પકડી નવ રહેજો. ૧૧

પદ ૯૮ મું—દેશી ૮ મી.

પછી મંત્રિએ કરવા તપાસ, કણખિઆદિક મેળવ્યા વાસ;
સહિને સમજવીને કદિ વાત, પુનર્જન તમે તમે પ્રાત. ૧
એમાં અવગુણ છે કે અધિક, એમ ઉચરે છે વિપ્ર વણીક;
ત્પારેખ્યાત્મા તેઓ તેજદાણે, વિપ્રવણિક તે એમાંનુંજાણે. ૨
જેકંઈચીજ જેજેનથીયાખી, તે શુંકહેશે તેતોસ્વાદખાખી
રવિતા રચતાં ન આવડે જોને, ક્યું કવિતાનું પારખુંતેને. ૩

આવડે નહિ સોસુધીગણતાં, તેયુંસમજેજે મુલાયમણતાં;
એતી કીધી નહિ કાષ્ટવાર, તે શું જાણે જેતીનો વિચાર. ૪
લખી જાણે ન અક્ષરે એક, તે શું જાણે અક્ષરનો વિવેક;
પરદેશ ભમ્યો નહિ પ્રાત, તે શું જાણે વિવેકની વાત. ૫
દિધું ચાખ્યું તેતો કામસાચું, કાને સાંજણું તેમકું કાચું;
જ્યાંસુધી કારેલું નચખાય, લિંબડા જેવું સુણી સમજાય ૬
જેનો માવરો જેને ન યાય, તે શું આપે એમાં અભિપ્રાય;
જુનો ચાલ અમારોજેતોય, એતોઅનુભવ અમનેજહોય. ૭
પુનર્જનથી વંશ વધે છે, ખાળ વિધવાઓ મુખમાં રહેજે;
એથી અમને તો નિશ્ચયોછે, પુનર્જનમાં ગુણ રહ્યો છે. ૮
ખુચીથી દેશ તજ્યું ખચીત, નહિ તણએ પુનર્જન રીત;
રાજ ચહાય તો ચળિયે ચડાવે, ધરખાર બધાંયે હુડાવે. ૯
અમે એ વાતથી નહિ ડર્યું, પુનર્જન તો કર્યુંજ કર્યું;
પછી વિપ્ર વણિકનોજ્યાંવાસ, કીધાંત્યાજાજ તેનેતપામ. ૧૦
ખાલી વિપ્રતણી એક તાર, ખજો વિપ્ર વણિક અપતાર;
સાત વર્ષની ઠોકરી રાંડે, છતી દોલને મુખ સર્વ છાંડ. ૧૧
એવાંચયનએનાંસુણીકળેને, ક્યાંઆધપતિઆગળજાળેને;
અમેતોપુરોઅનુભવઆપ્યો, પુનર્જન વિશે ગુણજાણ્યો. ૧૨
પણ વિપ્રવણિક નહિમાને, યશે એમાંથી મોટું નોકાને;
માટે રાજનીતિ તણે ન્યાય, તમે સમજવો તેદને રાય. ૧૩

હાહરો.

પરીક્ષિતરે શુકળ કહે, સુધી રાખી અનુરાગ;
વરણુન વેનચરિત્રનો, લણ્યો આક્રમે ભાગ. ૧

ભાગ ૯ મો.

પદ ૯૯ મું—દેશી ૩ છ.

ખાપના બોલ સંભારિ રાજાએ, રાજનીતિની રીતેછ;
સહિ કિજને સમજવાને ધાર્યું, પ્રપમથી પ્રેમસહીતેછ, ૧
સુગુપ્તગિઆદિકલાજાણોનેપણી, બીજેદિવસ મોલાખાછ;
ચંદનથી ચરચા કરીને પર્ણ, પુષ્પના દાર પડેરાખાછ. ૨
કર્ણ પ્રણામ પ્રદક્ષણા કીધી, ને ઉચ્ચાર કીધો આગોછ;
કરનેડીને કરમરીને કહ્યું, વિધવાઓને પરણાવોછ. ૩
કહેતો હું તમને દક્ષણ દહને, જરૂર જમાડું લાડુંછ;
અમલચરીજ અમારા ધરના, પૂતપટો નવી નવાડુંછ. ૪
વિપ્રો કહે વિધવા વરણી, અનેક અગયો પામછ;
વરણાવરણનો વિવેક રહે નહિ, જનો તૂટીનવછ. ૫
બીજા પતિને પરણવા માટે, વિષ દેઝ વરને મારેછ;
કામનિયા કમળમાદિ ન રહે, ઉન્મત વાપ અપારેછ. ૬

રાય કહે ઋષિ શું ઉચરોછો, વહેમ ભરેલી વાતોજ;
પારીદારોનીપ્રેમદાઓમણુઓ, અધર્મનથીજ જ્ઞાતોજ. ૭
વિષ્ર વણિકની વનિતાઓ, વિષ દેષ વરને મારેછેજ;
કુલટા નારી કે નર દુષ્ટો, નિજ સુતને સંહારેછેજ. ૮
એવાં એવાં એહાં નવ લેવાં, સઉ લોકા નથી એવાજ;
વિધવાઓની દેખી વિપત્તિ, વહેમ બધા તજ દેવાજ. ૯
નારિઓ કરતાં નર ઝાઝાછે, કૂર કરમ કરનારાજ;
કેદીખાનું નજર કરીને, મિત્રો તપાસો મારાજ. ૧૦
પુનર્લગ્ન કરનારી નાતો, જુઓ જતી નથી તૂટીજ;
પ્રજા વધારો પામે છે જો, છે વિધવાની છૂટીજ. ૧૧
કરગરીને કહ્યું તે માતો, નહિતો રોષ રહેશોજ;
જોજો રાજા જુલમ કરેછે, ક્યન એવાં પછી કહેશોજ. ૧૨
વિષ્ર કહે સાંભળ વસુધાપતિ, કોપ અમે જો કરશુંજ;
દેશ શાપ તને તો તારું, નિશ્ચે થાશે નરસુંજ. ૧૩

પદ ૧૦૦—દેશી ૨ જી.

જો કદિ જોગણિયો કરશે, અને મરણ બહુ ફેલાશે;
હોમહવન અમે નહિ કરિયે તો મનુષ બધાં મંરી જશે. ૧
મંત્ર લણી પિંપળે પાણી કાણુ, નમાવશે રહી પાસે;
સ્વર્ગ વિષે પછી તો સંજના, પૂર્વજ તરશા પીડશે. ૨
શ્રાદ્ધ અમે નહિ સરાવિયે, કોષ જીવ મોક્ષે નહિ જાય;
જૂત થઇને ભમતા ભાળી, બોળાને બ્રમ થાય. ૩
લમ દિવસ નહિ લખી દષ્ટએ તો, લગ્નજ કેમ કરાશે;
વજુલને વવા કરશે તો, રાંદા સઉ રંડાશે. ૪
કોષના કરની રેખા જોઇને, કર્મ અમે નહિ કહિએ;
જન્મેતરી વરપક્ષ જોઇને, આયુષ નહિ કહી દષ્ટએ. ૫
વરસતણુ નહિ ભાવ ભાખીએ, વાંચી વરસતો સારો;
વાયદાના વેપારીને પછી, કાણુ કહેશે ભાવ થનારો. ૬
કોષના ધર ઉપર બેસીને; વૃક્ષ કે ચીજડી બોલે;
શાંતિ અમે નહિ કરાવાએ તો, ઉજડ થશે વન તોલે. ૭
જાંટ મહિષ કે ગર્ધંવ ઉપર, બેસે રવમા માંય;
તો તેનું ક્ષણ નહિ કહિએ અમે, શોધી સ્વપનાધ્યાય. ૮
સર્પ, વાઘ, વીંછી હત્યાએ, શેનું કરવું દાન;
અમે નહીં એ બતાવીએ તો, ન મટે પાપ નિદાન. ૯
મરણ પથારી સમે મનુષનું, જો નહિ લઇએ દાન;
જમપુરીને રસ્તે જતાં તે, થશે જુએ હેરાન. ૧૦
દક્ષિણમાં અહિંથી નેઉ હજાર, જોજન જમપુરો થાય;
સક નથી કે ગાડી નથી, નગ જંગલ ઝાડો જજાય. ૧૧
જ્યાં વૈતરણી નદી તરની, માયનું પુંછું ઝાલી;
જો જાન અમે નહિ લઇએ, ક્યાંથી જશે ગાયચાલી. ૧૨

લોહાના કાંટા બહુ વાગે, અસિપતના વનમાં;
જો જોડાનું દાન ન લઇએ, તો તે પીડાય તનમાં. ૧૩
અહ પીડા કે દશા પતોતી, કદિ નહિ કહિએ કોઇને;
સોંધારત મોંધારત પણુ, નહિ કહિએ જોતિષ જોઇને. ૧૪
યજ્ઞ નહીં કરિયે તો જગમાં, જળ વૃષ્ટિ કાણુ કરશે;
હાથી ઘોડા બળદો તારા બધાય તરશે મરશે. ૧૫
વિગ્રોની વચમાં રહી બોલ્યો, નવરંગી સ્વર તાણી;
હાસ્ય કરીને લોક હસાવા, વિદુષક જેવી વાણી. ૧૬
લયપચતા બહુ લાડું જમીને, જાપ કાણુ પછી જપશે;
મોદીના ઘી ગળ ને આટો, કહો કેમ કરી બપશે. ૧૭

પદ ૧૦૧ સુ—દેશી ૮ મી.

સુણી રાગને બહુ ચડી રીસ, જેમ કુકોટ મારે ફણીશ;
હોઠ કરડે ને હાથ પજારડે, મૂછ મરડે ને ડોળા દેખાડે. ૧
રીસે લોચન ચઘગ્યાંરાતાં, દાસે અંગારા સરખાં દેખાતાં;
મહાસિંધુ તજે જેમ માગ, રૂદ્રસમય ચઢ ગયો રાગ. ૨
જાણેમરં કે આ સર્વને મારું, તેના મનતણા ગર્વઉતારું;
હાક મારીને કીધો હોંકારો, કેમ હુકમ તોડો તમે મારો. ૩
રોમ ઉપડયાંકાયાસઘળાએ, જેવીબહુજોહોયઆવળિએ;
કોધે ચરચર કેપેછે કાયા, ખૂબ કરકતા હોઠ દેખાયા. ૪
દાંત પીશીમુએ ગાળોલાંબે, શસ્ત્ર સાંમી નજર પણ નાંબે;
જાણે પૃથ્વીનું પડ ઉધું પાડું, ક્રિતા આલના તારા ઉખાડું. ૫
કોધે શરીરનું લાન જુલાય, કોધે ન કર્યાનું કામ કરાય;
કોધે અવદિત ઉચરી જવાય, કોધે દેખતાં અંધ થવાય. ૬
કોધે પાપકેપુરુષ નજણાય, કોધે ગુણ અવગુણ નગણાય;
કોધે પરનું પોતાનું ન જાણે, કોધવંત વિવેક ન આણે. ૭
મહા પ્રત્યય સમયમાં જેવો, રૂદ્રદેવ કરે કોષ કેવો;
રામ ઉપર રાવણુ કોપ્યો, એવો કોધ તે વેનને બાપ્યો. ૮
સુના સિંહને જેમ છંછેડ્યો, કાળા નાગને ગરજને તેડ્યો;
એવી આંખોની ભમરોચદાવે, અંગેસ્વેદ અધિકવળી આવે. ૯
દશે દીશ ડોળા તાણી ડોલે, બરાડા બહુ પાડીને બોલે;
કોષ હાજરછેરે સીપાઇ, મારોઆંધો ને પકડોરે ભાઇ. ૧૦
વસુધા કહું વિષ્ર વિનાની, ત્યારે ઉતરે દાઝ હાઇયાની;
મારાતાતને બોળાલીભમાયો, પિતાથીમનેજૂરેપડાગ્યો. ૧૧
જીવું ત્યાંસુધી જાણુએ તેતો, નહિ વિસારું વેર હું એતો;
નથી રાખતા લાજકેશર્મ, નથી માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨

૧ યજ્ઞેનયુષ્મદ્વિષયોદ્વિજાતિભિર્વિતાયમાનેનસુરાઃ
કલાહરેઃ ॥ સ્વિષ્ઠાઃસુનુષ્ટાઃપ્રદર્શૈતિષાંદ્રિતં તદ્
ધેલનંનાર્હસિચારચેષ્ટિતમ્ ॥ ૨૨

તમે કપટ કરમ કરનારા, તમે ધુતપણે ધુતનારા;
એક વાતે નથી રે અધુરા, વિગ્રો છો તમે પાખંડી પૂરા. ૧૨

૫૬ ૧૦૨ જુ—દેશી ૨૨ મી.

વેળાવ

વિગ્રો પૂરા તમે પાખંડી, શિદ પૂળે પથરા પિંડી. વિગ્રો, ૨૬
રાજાએ બહુ રીસ ચઢયાથી, દિવને ગાળો દીધી;
વેગ ચઢયાથી વેદ ધરમની, કાંઈ પાણું તંદા કીધી. વિ. ૨
પદ ક્યારી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે દિનેઆલિમાન તમારું, છેકજ રાજો છાનું. વિ. ૨
પાવક પૂળે પૃથ્વી પૂળે, પૂળે પવન ને પાણી;
મહિપતિતો તો હુકમ ન માતો, એમ અક્ષલ વેચાણી. વિ. ૩
પૃથ્વી આદિક પાંચે દેવો, વસે છે નૃપને અંગે;
માટે નૃપને માન આપવું, અંતર અધિક ઉમંગે. વિ. ૪
ઈડી પૂળે વરસાદને પૂળે, પૂળે સરજન્યંદ્ર;
નેહે શિવતું લિંગ પૂળે છો, કરોછો ફેદફેદ વિ. ૫
વેધવિધના બહુ વેદમ વધારી, પાપે પેટ ભરો છો;
અરે તમે કળના પણુ કળછો, રવારથ સિદ્ધ કરોછો. વિ. ૬
ક્યાં છે ભક્ષા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઈર્ષ કુખેર;
દલિપત એવા દેવ કરીને, ધુત્યું સવળું શેહેર. વિ. ૭
હું ભક્ષા ને હું વિષ્ણુ છું, હુંજ ખરો મહાદેવ;
શ્ચિનેતજીવ્યભિચારિણુ, રસમ, શિદકરોગિનની સેવ. વિ. ૮
રાજા જે રક્ષણુ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
યોર કળારા હુડી લેતાં, કોણુ આડો કર ધરશે. વિ. ૯
રાજા મારે ને ઉગારે, સુખ દુઃખ દાતા એકે;
માટે રાજા તે ઇશ્વર, લાયક કવિ લખે છે. વિ. ૧૦
અમળાનાં અંતર ખાળો છો, એવા તમે અધર્મિ;
મનમાં મિથ્યા માનધરો જે, અમેજ શુદ્ધ સ્વધર્મી. વિ. ૧૧
પુષ્પર્મની સમજણુ નથી લેતા, દયા ધરમનું મળ;
માળરડાનાં લોહી બાળ્યાથી, પ્રભુ યશે પ્રતિદૂળ. વિ. ૧૨

પતેચાન્યેચવિવુધાઃ પ્રમથૌ વર શાપયોઃ
દેદે ભવંતિ નૃપતેઃ સર્વ દેવમયો નૃપઃ

ર વાલિશા વત યુગેવા ૪ ધર્મે ધર્મ માનિનઃ
ચે વૃત્તિદં પતિ દોત્વા જારંપતિમુપાસતો ૨૫

અવજાનંત્યમી મૂઢા ભૂપ રૂપીણમીશ્વરં ॥

નાનુ ત્રિદંતિ તે મત્રમિદલ્લોકે પરવ્ર ચ ॥૨૫॥

આ સ્થોત્રથી જણાય છે કે વેન, આત્મણીથી ઉ-
ગ્રો થયો, પણ પરલોક એટલે સ્વર્ગ અને નરક છે,
એવું જણતો હતો માટે નારિતક ન કહેવાય.

જાઓ ઉડી નહિતો સહિત જીવ, છંડાનું કે છંડિ;
એમ કહી ઉભોથપને ત્યાં, ખુલ્લું કીધું ખાંડું. વિ. ૧૩

૫૬ ૧૦૩ જુ—દેશી ૮ મી.

નાકા વિગ્રો ત્યાં મુડીઓ વાળી, કાંઈ પાણું બુલે ન સંભાળી;
કપક દોડતા જાય લયડતા, કપક ઉડી ઉડી અને પડતા. ૧
કપનાં ખાસડાં જાય છે ખરી, કપની પાકડીઓ પડી ધડી;
કપકની ઉતરીપડી છે જનોઈ, નગનયદ ગયા નાસતાં કાંઈ. ૨
કપક ફરિફરિ કાછડી વાળે, કપક પાટની સાથ સંભાળે;
કપ ન દોડીશકે એવાં જાડા, કપના પહેરણમાં થયા ઝાડા. ૩
કપક થરથર ધ્રુજતા અંગે, કપક સોર પાડે સ્વર ભંગે;
કપક રસ્તામાં પડિયારખડતા, કપક ઉપરાઉપરિ જઈપડતા. ૪
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મૃગ નાસે મેલી મરનદ;
એમ નાકા સરવ જીવલપને, અતિ આકુળ બ્યાકુળ થઈને. ૫
રસ ભાશો લપાનક લારી, કોલાહલ થયો બહુ ભયકારી;
અરેઆવો અરેકાઈ આવો, આજ મોતથી અમને મુકાવો. ૬
સમા કરો રાજજી આ કાળ, તમે જો પાલન્યુ પ્રતિપાળ;
એવા શબ્દ ઉચારે અધિક, બહુ બળવંતની લાગી બીક. ૭
કપનીઆખિમાં આવિયાંપાણી, કપક વિનયનીળોસ્વાવાણી;
અરે નૃપતિ નમારોઅમને, અહલાં ચૂંધ્યાધિજનશનથીતમને. ૮
કપને ભયથી લાગે ભણુકારા, કપક જાણ્યું જરૂરજ માયા;
પિતાપુત્રનો ન કરે તપાસ, સહિએ મેલી ઉગરવાની આશા. ૯
એમ વિગ્રોનું દેખીને ખસવું, આજ્યું વેનનેવળતી ત્યાં દરાવું;
હણુવાનો નહોતો વિચાર, ડર દેખાડ્યો એ તો લગાર. ૧૦
નાસી પાકશાળા માંદિ પેદા, ખાણુમાં બંધ કરી સહિ જોડા;
કરવા વિધવિધ લાગ્યા વિચાર, દવે વેનને કોણુ વારનાર. ૧૧
પછી અરજી ઉચરવાની આરો, ગયા પાંસરા મુતીયાનીપાસે;
રાણીએ નગીને દીધું માન, જોડ્યા વિગ્રો યદ સાવધાન. ૧૨
રાજાજોડા જીલમ બહુ કરવા, અમે આવિયાઅરજ ઉચરવા;
રાણી કહે સુણીએ મદારાજ, તમને ઠરગરીને કહ્યુંઆજ. ૧૩
તમે હક ને મમત દવે મદા, મદા અતુર થઈ શિદ મુદા;
દિલમાં લાવોને વાત દયાની, વળી વિપતસુજોવિધવાની. ૧૪

૫૬ ૧૦૪ જુ—દેશી ૧૦ મી.

વિપત સુજો વિધવાતથી, તજ વાદ વિવાદ;
સજજનો માન રમજાનનું, ઉરમાં આવ્યોને યાદ. વિ. ૨૬.
છાકરી છેક ૭ વર્ષની, ફરતી ઉધારે અંગ;
પરજ્યાની વાન ન પ્રોજીતી, જોગે યદ મુડીમંત્ર. વિ. ૧
માતા પિતા ને સગાં મળી, કરે અતિ કપકપાન;
સ્વય કરે એવાં રૂએ, કાંઈ યાગ ન માન. વિ. ૨

નાહ ત્રાહન તાળી પડે, કહે થયો કાળો કર; સંભળતાં જન સર્વેને, મનમાં ઉપજે મેહેર. વિ. ૩
કેતું કંઠે હોય કાળજી, નિરખી નરમ ન થાય; પથર પથુ ફાટી પડે, જોતાં જોયું ન જાય. વિ. ૪
સાચો દયાળુ જે દીલનો, દેખે જો તે દેખાવ; વય આખીમાં કેમ વિસરે, બહુ માઠો બનાવ. વિ. ૫
શબ લખ જય સ્મશાનમાં એને, મૂકતાં આગ; છાતી કુટે સસરો પિતા, રૂએ તાણીને રાગ. વિ. ૬
ત્રણે ભુવનમાં તેવે સમે, ભારે છે ભયંકર; એ અવસર એમ ઉચરે, બળ્યો આ અવતાર. વિ. ૭
ભુંડી બ્રાહ્મણ વાણિઆતણી, નકારી છે આ નાત; છોકરી છેક છ વર્ષની, કશી સમજે ન વાત. વિ. ૮
જો દીકરી મરી જાત તો, આથી તે અનુકૂળ; દિનદિનદેખવું દાઝવું, આખા ભવનું આ શળ. વિ. ૯
છત હોય ધરમાં છતી, પુત્રને પરિવાર; પથુ દુખ દેખીને પુત્રિતું, સુતો લાગે સંસાર. વિ. ૧૦
અગિયાર દિન પછી એ બધું ભોળાજન ભુલી જાય; રાત્ર કુટીને બેસી રહે, બીજું કશું ન કરાય. વિ. ૧૧
સંકટ શિદ એવું સાંખીએ, છે જો છતો ઉપાય; દિલગીરી દીલની એવી મટે, ફરી લગન જો થાય. વિ. ૧૨

૫૬ ૧૦૫ સુ—દેશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂએ છે ચક્ષુ ચોળી; સૈયર સાથ સજોડે દેખી, હૃદયે બળે નિત્ય હોળી. સંકટ એવું શીદ સાંખે, અરેરેએ ચાલ નાશ કરી નાંખે; મારા વહાલા હીંમત હૈયે રાખે. ૧
લાખેણી તો લાડ લડાવ્યાં, દિડા ન જાય તડકા; બાળરડાપેબળિજળિ યાતી, ભીતરમાંલાગે લડકા. સં. ૨
પર્વતથી પડવું તે સાર, કાયા ખાખ જાય કીડા; આતો આખો ભવ રીખાવું, પારનઆવે તે પીડા. સં. ૩
શળીનું દુખ મોગણું સારું, તરતજ પ્રાણ તનવે; આદુખલખતાં અંતનઆવે, લાખપુસ્તકજેલખાવે. સં. ૪
સારે દિન શણગાર સજીને, દર્શણમાં જમી દીડી; રંડાપે રૂદે સાંભળતાં, અગમાં લાગી અંગીડી. સં. ૫
સારાં વજ્ર શરીરે સજ્યાં પથુ, માથે જોતાં મુઠો; આંખે ખરખરઆંસુખરિયાં, નાંખ્યો નિસાસો ઉડો. સં. ૬
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રુ કહિને શાપ; પ્રમથપ્રમથપોતેભોલ્યા, બધ તારો શત્રુતારો બાપ. ૭

છેદ મરે તો છેદા યા પથુ, પતિ બીજને પામે; રાવચુની રાણીપથુ મોંપી, વિનીષચુને રાજા રામે. સં. ૮
પુરુષતાણું મન પથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને; પથુ ગોઝારી માતાઓ, તિલભરદયા નથી તેને. સં. ૯
ફોગટ રડીને ફંદ કરે છે, ખેરવે આંસુ ખાલી; નાતજાતની રીત નકારી, પુત્રીથરી એને વહાલી. સં. ૧૦
નાત બળો ને જાત બળો, ને બળો લોકની લાજે; કાલજીતી હાંધકુળની શોભા, છોડિયળીજતી આજે. સં. ૧૧
બળ્યા હેતના બોલ તમારા, બળી તમારી માયા; લાડકડીનું લોહી પીયોછો, લોકની લાજે લખયા. સં. ૧૨

૫૬ ૧૦૬ સુ—દેશી ૮ મી.

આજાસુર મહારાજની બેટી, જાણે પારશમણીની તે પેટી; હતી રહેવા હવેલો અમૂલો, તેતો જાણી તેણે જોતો શુભી. ૧
હનાશણુગારસજવાનેસારા, એતોગણુજિનેધિખતાઅંગારા; સુવા સેજ સુનચીની સારી, તેતો માનતી મરણુ પથારી. ૨
રત્નવાળો દિસે પાસે દરિયો, તેતો ભાસતો રૂંધરનો ભરિયો; આજાસુર રાખ જેવો તો તાત, શત્રુતુલ્ય ગણ્યો સાક્ષાત. ૩
એને સુખમાંહિ શી હતી ખામી, પથુ કથવિના કષ્ટ પામી; ભુંડીહડ તજીને તમેભ્રાત, ચાંચો આખાહરણુતણી વાત. ૪
હતું શોણિતપુર સોહાતું, એતો આખાને ખાવાને વાતું; હતા અનુચર બળ અદભૂત; તેતો જાણુની જમના છે દૂત. ૫
હતા બહુ રૂડા આગ ને વાડી, તેતો ભાસી ભયંકર ઝાડી; પામી ભોજન વિધવિધ પેર, તેતો જાણુનું હગાહાં ઝેર. ૬
છમાં ગોખ જરખાનેજળો, તેતો ભાસતું સ્મશાન ભાળી; યુવાચંદન અંગે અથાગ, એતો જાણુની બળની છે આગ ૭
ગાતી ગાંધરી ગીત સુવાણી, તેતો જાણુ મહોકાણુ મહાશી; સ્વામિવિના ન ગમતાં એસુખ, મોનમાગી લેતી હતી મુખ ૮
હતી શાસ્ત્રની વાતેસુખણુ, ત્રોય પતિ મારે બાગતી પ્રાણુ; માગ માગ માથે કહું જ્યારે, વર માગ્યો તેણે વારેવારે ૯
લોકલાજની બોલ ન બોલે, પથુ દિલનો સ્વામામાંહિ ડોલે; સમજેત્રિધવાની એવીજવાત, એખીચારીઓ અમજાજાત ૧૦
જય વિવાએ સાંભળે ગાજી, ફાટે ડાચે જ્યાં ગાય ફટાણી; મર્મસમજીનેમનમાંહિ ધરવો, કાલો મિથ્યામમતનવકરવો. ૧૧
નથી વિધવાના દુખત ચીસીમા, ધારો વાત તમે કાંધીમા; અરે દિલમાં દયા કાંઈલાવો, આગવિધવાનાં જગતકારવો. ૧૨

૫૬ ૧૦૭ સુ—દેશી ૨૭ મી.

કરો કરોરે કન્યાનું કપ્યાણુ, હોરે હડીતા કિંદુ; તમે કેમ થયા પથર પ્રમાણુ, હોરે, ૧

દયા દિલમાં નથી લગલેશ, હોરે;
 નથી લાગતો આ ઉપદેશ. હોરે. ૨
 કરો સુખિયાં પોતાનાં સંતાન, હોરે;
 એને જામ ખીજા સમજાન. હોરે. ૩
 જમારે ધસમસતી આવે ધાડ, હોરે;
 જાણ લઈ કરએ લડવાડ. હોરે. ૪
 એક આપણી સંતતિ કાળ, હોરે;
 કાપી નાંખીએ કોટી સમાજ. હોરે. ૫
 તેનું પાપ નહીં યજમાન, હોરે;
 એમ સમજે છે સર્વ સુપાન. હોરે. ૬
 પડે સંતતિને સંતાપ, હોરે;
 તે ન ટાળે તેનાં પ્રાદ પાપ. હોરે. ૭
 રાજ રમ્યતનો રખવાળ, હોરે;
 પિતા પુત્રી તણા પ્રતિપાળ. હોરે. ૮
 તેના શત્રુ ઉપર કરી રાપ, હોરે;
 દર્જી નાખે તેનો નહીં દોષ. હોરે. ૯
 શતરૂ ઉપર જણાવતાં જોર, હોરે;
 દયા રાખે તે દેવનો ચોર. હોરે. ૧૦
 બોલ માટે કે લાજને હીત, હોરે;
 પ્રજા પીડવા દે તે પતિત. હોરે. ૧૧
 ભલે જામ પોતાના પ્રાણ, હોરે;
 પ્રજા પાલણુ કરવું પ્રમાણ. હોરે. ૧૨
 મોટા પ્રાણથી શેમાં છે માલ, હોરે;
 શા દિસાખમાં નાતનો ચાલ. હોરે. ૧૩
 તોડી નાંખો હાથએ ધરી હામ, હોરે;
 રાજ ધારો તેથી શ્રીરામ. હોરે. ૧૪
 બાળપુત્રી બીચારી અનાથ, હોરે;
 એનું દુખ સુખ આપને હાથ. હોરે. ૧૫
 નાચે અવની ઊંચે આકાશ, હોરે;
 નિરાધાર બિચારી નિરાશ. હોરે. ૧૬
 આપણે જો ન દઈએ આધાર, હોરે;
 કાણ એનાં આંસુ લોનાર. હોરે. ૧૭
 નાખે પુત્રી નિસાસા રાજ, હોરે;
 અને માથાપ માણે મોજ. હોરે. ૧૮
 એતો ધિક્ક પડ્યો અવતાર, હોરે;
 મારા વહાલા કરાને વિચાર. હોરે. ૧૯
 હવે વળી હવે તો પડો બહાર, હોરે;
 બાંધો હિંમતનાં હથિયાર. હોરે. ૨૦
 વાંસે કોઇની ન જોશો વાટ, હોરે;
 પડો રણ પરમારય માટ. હોરે. ૨૧

કૃષ્ણ કરશે તમારી જીત, હોરે;
 ખરી માનને વાત ખચીત. હોરે. ૨૨
 સુતા યજ્ઞ હોય સૌભાગ્ય વ્રજ, હોરે;
 કુદી પડીને મટાડો કજ. હોરે. ૨૩
 સતી જેમ બળે પતિ જોડ, હોરે;
 જીમે બોલતી જે રણજોડ. હોરે. ૨૪

પદ ૨૦૮ મું—દશી ૨૮ મી.

કરતાં કાંઈ રૂકું કામ, હિંમત નવ હારો;
 તો પામે શુભ પરિણામ, જો ધીરજ ધારો. ૨૬.
 મોટાં કારજ માથે લેતાં, અડચણ પડે અપારરે;
 એમ વિચાર કરો આગળથી, પાડો મતલબપાર. હિંમત. ૧
 સંસારી જન સામા ઉદે, નિદે લાખો લોકરે;
 અંતે એના એજ વખાણે, કરી ફળેતી ફેક. હિંમત. ૨
 આપદ કાળ પડે અણુજાણે, વળી વધે બહુ વેરરે;
 બોલે દુર્જન બોલ નકારા, જાણું રાખી એર, હિંમત. ૩
 જે કારજમાં સંકટ જીલમી, જ્યાં તે માંદિ જરૂરરે;
 તે માટે તે કારજ તજીને, દોડી ન જવું દૂર, હિંમત. ૪
 જીલમ કરે જે જન તેનું પણ, ધરજો રૂકું આપરે;
 તો અંતે શુભ થશે તમારું, ટળશે તનના તાપ. હિંમત. ૫
 બાળક કે અગાની બોલે, તેનો તે શો તોલરે;
 હસવા લાયક હોય હમેશાં, બાળક કરો બોલ. હિંમત. ૬
 કારજ મોટાં કરનારાએ, પોતે જોયા પ્રાણુરે;
 પશુતેકારજ પાર પડ્યું તો વળતી યયાં વખાણ. હિંમત. ૭
 માથા કરતાં જ્યાં છે મેથિ, જે જન લેવા જાણરે;
 જ્યાંને માટે જીવ વિષેજઈ, મરણ કષ્ટ મરાય. હિંમત. ૮
 જેનો જશ આ જગમાં જામે, પરાક્રમી પરમાણુરે;
 બિજાબિચારા બહુજીની, લઈ નશક્યાકાંઈલવાણ. હિંમત.
 જરૂર ખરે છે જ્યાંને માટે, મળવું જે મુશ્કેલરે;
 જ્યાંને માટેજીવ તરતજીત, સર્વ ગણે છે મદલ. હિંમત. ૧૦
 માનવાને એક દિન મરવું છે, મરણ નથી મટનારરે;
 તો તેને કાંઈત્રાસ નધરજો શુભ કારજ કરનાર હિંમત. ૧૧
 પર ઉપકારે પ્રાણ સમરણે, ખડો રહી તતખેવરે;
 તો રૂદ્ધમાં તેને રીકે, આ દુનિયાનો દેવ. હિંમત. ૧૨

પદ ૧૦૯ મું—દશી ૧ લી.

વિશે બોલ્યા વાણી, સુજીને રાજી આજી પ્રીત;
 પૂર્વ જતમનાં કર્મ પ્રમાણે, રહિ એવી રીત. ૧

જે નારીનાં નખળાં કર્મો, તે દુખવારી થાય; કર્મતણી આગળ રાણીજી, કાષ્ઠનો નહિ ઉપાય. ૨
રાણી કહે સુણો મહારાજો, ઘાટ ન ધડશો ઘેલો; વિવેક રાખી વાત વિચારો, મિથ્યા હક આ મેલો. ૩
ખાર વરસની ખાળા ફેરાં, કર્મ રહ્યાં છે એસી; કણુખી આદિકની કન્યાનાં, કર્મ ગયાં ક્યાં પેસી. ૪
તે કન્યા ફરી લગન કરીને, પાંચ જણે છે પુત્ર; મંગળ ગીત ગવાતું તેતું, શોભે છે ધર સુત્ર. ૫
પુત્ર ન પામે તો તમે ફરિ ફરિ, ચારવાર પરણો છો; વિધવા વિવાહ માટ કરમની, વાત જુડી વરણોછો. ૬
ધર પડા જાય કદિ તો શું તમે, નથી ચણાવા-દેતાં; કરતાં પીળું નવું કરમનું, નામ કેમ નથી લેતા. ૭
બકવા તજીને ખાળરંડાને, ફરી પરણાવી દેને; એનાં કરમમાં એમ લખેલું, વળતી એમ કહેલો. ૮
ગાય બિચારી ગમાણે ખાંધી, નવ માગે ખડ પાણી; એના ઉપર દયા ન આણે, એતો પાપી પ્રાણી. ૯
રાજા તો સમદષ્ટિ રાખો, પ્રજા બધોને પાળે; ગાંડાં ઘેલાં સખળાં નખળાં, સઉને તે સંભાળે. ૧૦
કાષ્ઠ પિતા સંતાનની ઉપર, જીલમ કરે બહુ જ્યારે; પરમેશ્વર પ્રીતે રાખે, રક્ષણ કરવું ત્યારે. ૧૧
ખાળ બિચારી બળી મરે પણ, શરમ રાખી નવ જોલે; તેનાં આંતરડાં ખાળો છો, ક્રિયાં જીલમ તે તોલે. ૧૨

પદ ૧૧૦ મું—દેશી ૩ જી.

નિજ તનયાનું કદિ જો તમે તો, મસ્તક છેદન કરશોજી; કહો નૃપતિ કરવા કેમ દેશે, શિક્ષાને લાયક કરશોજી. ૧
વિધવાઓ પણ છે વસ્તી અમારી, અમેજ રક્ષણ કરશુંજી; તનમન ધનથી તે વિધવાઓનાં, સંકટ સધળાં હરશુંજી. ૨
રે ઋષિયો વિખ્યાદ થશે, આમાંથી તમ સાથ અમારેજી. તે માટે કાંઈક અમારે નમવું, તે નમવું કાંઈક તમારેજી. ૩
જે રાંડે વય સોળ વરસમાં, તે કરવી માંડેલીજી; એ ઉપરાંત ઉમરના રાંડે, રાખજો તે રાંડેલાજી. ૪
છેલ્લું આમાં એટલુંજ માનો, ખાલીશિદ થાઓ જોડીજી; નહિતો હુવિધવા બધિવરાવશ; તહીં નહાની નહિમેડીજી. ૫

૧ ડ્યોગિનં પુરુષસિદ્ધમુપૈતિ લક્ષ્મી,
દૈવેન દેયમિતિ કાપુરુષા વર્દતિ ॥
વૈવં વિદ્યાય કુરુ પૌરુષમાત્મશક્તયા,
યત્ને કૃતેયદિ ન સિધ્યતિ કૌત્ર દોષઃ ॥૧॥

રાજ્ય જશે તો જવા દેશું, પ્રાણ આપીશું પેહેલાજી; પણ વિધવાનાં વિધનનિવારણ, શબ્દ કહ્યા આ છેલાજી. ૬
જે કહ્યું તે સત્ય કહ્યું, એમ કહ્યું સમ ખાઇજી; રાણીની વાણી સુણિને પડી, ઋષિ ચાલ્યા રીસાજી. ૭
સર્વ મળીને વિચાર કર્યો હવે, શો કરવો ઉપાયજી; કળિજીગમાં કરવાની ક્રિયા તે, કૃત યુગમાં ન કરાયજી. ૮
કંઈક કહે સુનિયાએ કહ્યું તે, વિચારો તો સારો વિવેકજી; બહુઋષિમતત્યાથી જુદાપડ્યા, અતેઉં પછાપાઓઅનેક કંઈક વિચાર કરી વળી જોડ્યા, આવડા કાં અઘળાઓજી; ઇશ્વરકરશે તો સાઈ થશેસઉં, ઇશ્વર મન સાંસતાથાઓજી. ૧૦
ધમકી અમે તેમ દે ધરણીપતિ, છેક દયા નહિ છોડેજી; રાજકદિરસનહિ જોતજોતાય, સુનિયાશરમનહિ તોડેજી. ૧૧
ખોલ ગમે તેમ જોલે ભલે પણ, રક્ષણ કરશે રાણીજી; વિગ્ર વિશેષ વિચારકરી વળી, જોડ્યા પરસ્પરવાણીજી. ૧૨

પદ ૧૧૧ મું—દેશી ૮ મી.

વિગ્ર જોડ્યા પરસ્પર વાણી, નિશ્ચે મોતની પુત્રી છે રાણી; અત આપણું આજુશે મોત, કોતો લટશે ધરખારસોત. ૧
એતોકરવાબેડીઅતિઅન્યા, રાણીઅસુરનાકુળની છે કન્યા; નહિ આપણું જોડ્યું પ્રમાણે, એનું પિયરજી અધમકાણે. ૨
એનાપેટમાંપુત્રઆળોડયો, માટેઉપજ્યો અધર્મીએમોડો; હોતો ખાળપણાથી એવો, દિસે ઉપર થકી સાધું જોવો. ૩
એનાં દુખથી ગયો રાય અંગ, પુત્રે પિતૃ વચન કહ્યું ભંગ; ત્યારે જીવ્ય પડી ગારી, પ્રજા પીકવા લાગ્યા ચૌરાદિ. ૪
ત્યાપણે જાણ્યું જે વેન સુધરશે, કહીશું આપણે એમકરશે; વળી રાખશે કાંઈક વિવેક, એમ જાણી કર્યો અભિષેક. ૫
બહુ યાત્રને ઉછેરિયો સાપ, તેમ કંવા લાગ્યો સંતાપ; એતો આપણને નકીનકશે, કાંઈક રસ્તો તો કાઢવો પડશે. ૬
પછી પુરપતિને કહેવરાવ્યું, ભૂપે ભાખ્યુંતે અમનેતોભાવ્યું; પણપુશિયીએરીતેજપરજી, તેનેપરજાને એવે આચરજી. ૭
જેને અંતર નવ ગમે એવું, તેને જીલમ કરી નહિ કહેવું; એવુંસાંભળીનેરાયહરજ્યો, ઉડાસમં તોમનમાદિપરજ્યો. ૮

૧ સ્મત્યર્થસારે ॥મતેડન્યસ્મૈપ્રદાતવ્યા,

મતેસપદાત્પુરા

પુરાપુરુષસંયોગાનમૃતેદેયેતિકેચન ॥ ૧ ॥

રુતાવદ્રટ્ટેકન્યૈષ, પુનર્દેયેતિકેચન ॥

આગમાંધારણાતકન્યા પુનર્દેયેતિચાપરે ॥૨॥

૨ સ વાલ પથ પુરુષો, માતામહ મનુવૃત.

અધર્મોશોદ્ધવં મત્યું, વના ભવદ્ધર્મિકઃ ૧

૩ અહે રપિપયઃ પાનં, પોષકસ્યાન્યનર્થકૃત

વેન પ્રકૃત્યેવ ચલઃ સુનિયાગર્મસંમતઃ ॥૧૦॥

તોય કમળાનું સાધવા કામ, સાલણોને બોલાવ્યા તે કામ;
વેને સહુનું વચન લીધુંઆનું, એવાં પરણેતાપરણાવાનું ૯
વૃશ્ચિક મિથુનરાશિ વરકન્યા, એનું લગ્ન આપો તંત્ર અન્યા;
કહેમદાસુદિપચમી બ્યારે, ગોધુલિકલગન થાય ત્યારે. ૧૦
વેને વચન તે શીશ્વ ચક્રવર્તી, વાળાં વિવાનાં ત્યાં વળડાવ્યાં;
પછી કમળાગૌરીને કહાવી, રાણીવાસમાં લીધી તેડાવી. ૧૧
નવરંગીને પશુ કહી વાત, અંતે રૂઢ્યે થયાં રળિયાત;
અચિં કાળો રૂપેયાખચીત, વેને વિવા કર્યો રૂડી રીત. ૧૨

સોરઠો.

મુશ્ય રાગ ધરી રાગ, શુક્રશ કહે છે સ્નેહથી;
વેન કયાનો ભાગ, નિઃસંશય નવમો થયો. ૧

ભાગ ૧૦ મો.

પદ ૧૧૨ મું—દેશી ૧૩ મી.

પ્રથમ ગણપતિને લાગું પાયરે,
કહું કમળાગૌરીને વિવાય રે;
રૂડો લગ્ન દિવસ નિરધારી રે,
રાયે નગરી સરસ શણગારી. ૧
મોટા મંડપ રચિયો રૂપાળો રે,
ખારી ખારણાં જળિયાં વાળો રે;
શોભે સોનાના ચાંબલા સારા રે,
રૂડા ચિતરે છે ચિત્ર ચિતારા રે. ૨
ચોખા ચીરના બાંધ્યા ચંદરના રે,
ટાંગી હાંડીઓ ત્યાં મેન હરના રે;
ઝાઝાં હુમરખ લાલ લટકાવ્યાં રે,
રંગે છાંટણાં શુભ છંટકાવ્યાં રે. ૩
મેના પોપટ પાંજરે પકતા રે,
એક એકથી કિંમતે ચંદતા રે;
માહિં તખતા માંડ્યા મન ગમતા રે;
શોભે સ્ફટિકમણિતણી સમતા રે. ૪
બહુ ઉમદા ગદીયા બિજાવ્યારે,
મણિ જડિત ખાલક મુકાવ્યા રે;
ઉપર સોનાના થાળ પરાવ્યા રે,
મોંધા મોતીના ચોક પુરાવ્યા રે. ૫
ભીતે હુમકમતા છડા દીધા રે,
ક્યાંક શોભિતા સાથિયા કાપા રે;
કપક છબિયો મંડપમાં મુકાવી રે,
જાણે છંદપુરી ચક્રી આવી રે. ૬

સોના રૂપાનાં ઝાડ શોભીતાં રે,
અતિ અદ્ભુત દીપ્તે ઓપીતાં રે;
પશુ પક્ષી ને બીજાં રમકડાં રે,
મુક્યાં મોટાં ને કંઈક ન્હાનકડાં રે. ૭
તરિયા તોરણ ખારણે બાંધ્યાં રે,
મંગળ સૂત્ર ત્યાં સર્વત્ર સાંધ્યાં રે;
આંગળ ફેળોના ચંદ્ર રોપાવ્યા રે,
ચોક ચોખે જાળે છંટકાવ્યા રે. ૮
મંડપ મોંધે મોતીડે ઢાંચો રે,
શોભે સ્વર્ગપુરીથી સનાયો રે;
ઉપર કનકના કળશ ચડાવ્યા રે,
તેના હેમમાં હીરા જડાવ્યા રે. ૯

કરકે કરતી ધન ને પતંગ રે,
તેની શેડોના બોલે સડાડ રે;
ત્યાં તો ગાંધવ ગાન કરે છે રે,
ત્યાં તો અપસરા નૃત્ય આદરે છે રે. ૧૦
સારા સાજન માંડવે મળિયા રે,
ખેલા મહારાજ ખાહુના ખાળખા રે;
ચુના ચંદન ચરચે છે અંગે રે,
તોરા મજરા આપે ઉછરે રે. ૧૧
હાંચે હાર શુભાળના ધારી રે,
પછી વહેંચે છે પાન સોપારી રે;
મળી માનની મંગળ ગાવા રે,
ગોરી સાલિયો ગણેશ વધવા રે. ૧૨

પદ ૧૧૩ મું—દેશી ૨૬ મી.

સરખી સમાણી સાહેલોએરે, નામ ગોરી મણેશ વધાવા,
વાળંતર વાળે રે;
જાણા જોશીનેતેડાવીયા રે, લાયકલગન લખના વાળંતર. ૧
વામાને દક્ષિણારાણીયોરે, સોળેસંભા શણગાર; વાળંતર;
મસ્તકે મોડ મોતીતણારે, હાંચે છે નવસરાવાર વાળંતર. ૨
રાગ ને રાણી સજોડયે રે, તતપર થયાં તતખેન; વાળંતર;
ગુણનિધિ ગણપતિ પૂજાનેરે, પૂજા ગોવત્તેવ વાળંતર. ૩
હવન કર્યોલણા હેતથીરે, ગુમરીનેકરી મદસાંતિ; વાળંતર;
વેદમણે વિપ્ર વેદીપરે, ભાગીરે મર્વેનો ભાતિ; વાળંતર. ૪
મંડપમાં મળી માનની રે, કનકાને પીઠી ચોખા; વાળંતર;
તેલસંચારીનાવળકુરુરે, હાંચે છે મંદરખનમાય; વાળંતર. ૫
પીઠું પાનેતર પટેરીયું રે, રાંચળી ગદરે દેરી; વાળંતર;
અગ્રકોતરૂડા પટેરાગીયોરે, વાળેરે મુપરીપલેરી; વાળંતર. ૬

સોવરાખ્યા કલાં ને સાંકળારિ, ઝાંઝરનો ઝમકાર; વાજંતર;
 છક્કાં છવિટિયાં વીંછીયારે, હ્રદ્ય એક વળહાર. વાજંતર. ૭
 બાહેબાલુખ ધેરખારે, કાનમાં ઝળકતી ઝાલ; વાજંતર;
 નેણમાં કાળજી સારીયારે, કંકુની આંક કપાળ. વાજંતર. ૮
 નાકની નથડી હીરજડીરે, નિરખતાં વાધિયું નર; વાજંતર;
 આકતે ગોઠણો ચોટલેરે, સેથે શોભાવ્યું સિદ્ધ. વાજંતર. ૯
 કરવરીનું મરદન ક્યુરે, અતર લગાવીયું અંગ; વાજંતર;
 પાનખિડી આવે પ્રેમદારે, એક થયા નવરંગ. વાજંતર. ૧૦
 મરતકે મોડીયો ચુંનડીરે, પોંથીએ રંગિયા પાય. વાજંતર;
 પછીવરને નહવરાવવારે, ભુવંતીટોળેમળીળ્ય. વાજંતર. ૧૧
 નહવરાવી વરણણીઓરે, પોશમાં શ્રીકળપાન; વાજંતર;
 મિત્રોતણીમળીમડળીરે, ભુગતેથીનેડીછેળન. વાજંતર. ૧૨

પદ ૧૧૪ સુ—દશી ૪ થી.

પછી જન નેડી લકી ભુગતીએ,
 મળ્યા સહ વર રાજના મિત્ર, છયા વરની જનમાં.
 વરને શણગારી અરવે બેસારીયા,
 વસ્ત્ર શૂષણુ વેષ વિચિત્ર. છયા. ૧

સાથે પુત્ર શાણા નમરશેકના,
 રાજકાજના કષ્ટ કરનાર, છયા;
 શોભા સાજનની થી હું વરણું,
 બન્યા સાબેલા કષ્ટ સરદાર. છયા. ૨

કષ્ટક રાજકુંવર જેવા ફૂટડા,
 પેહેરી આવીઆ ઉમદા પોશામ, છયા;
 જામા પેહેરી મારગ ચાલે મલપતા,
 માથે કંસળી કડમ્બક પાગ. છયા. ૩

કુલના તોરાં દીસે શિર લટકતા,
 હાંધ્યા ઉપર ગુલાબના હાર, છયા;
 વાળ વાળે છે વિધવિધ રાગમાં,
 રથ પાલખીનો નહિ પાર. છયા. ૪

રાતા એક દીસે રળીઆમણા,
 મુખે આવે તમામ તંબોળ, છયા;
 કંકુ ચાંદલા કાષા કપાળમાં,
 સરખે સરખા ચાલે સજ્જ ઝોળ. છયા. ૫

ખની જનરડી મિત્રોની અંગના,
 ગીત ગાયને ગાય આનંદ, છયા;
 જાણે કોઈકડી ટકુકા કરે,
 મુખ ચળકે પુંનમતલો અંદ. છયા. ૬

ચૂકા ચળકતા ચતુરાના હાથમાં,
 જાણે વીળળીનાં ચમકાર, છયા;
 વાળ્યા કેશના વાંકા અંબોડલા,
 સર્વે છેલ છપ્પીલી છે તાર. છયા. ૭

સામી આવી કન્યાની સાહેલિયો,
 નિરખે નવરંગી વરતણું રૂપ, છયા;
 કહે લાખેણો વર પામી લાકડી,
 એનું લાગ્ય અથામ અનૂપ. છયા. ૮

ધામધુમથી નગરી ગાજ રહી,
 થયું જન સપળાને તે જાણુ; છયા;
 રસ્તે લોકના ઝોક ભેવા મળ્યા,
 વરનાં વિધવિધ ગાય વખાણુ. છયા. ૯

વરને માથે મનોહર મોળાયું,
 સન્યા શોભીતા શુભ શણગાર, છયા;
 હાથે હેમકડામાં હિરા જડ્યાં,
 કંઠે મોતી ને હેમનાં હાર. છયા. ૧૦

લીધું પાણીયું આદળ પોશમાં,
 માથે મોતીનું ઢોંગ અમંદ્ય, છયા;
 વર વાંકડાને વરણગીયો,
 નહીં નિભુવનમાં તેહ તુલ્ય. છયા. ૧૧

વાટ છાંટીને દૂલડાં વેરીયાં,
 રાયનું આંગણું અધિક વિશાળ; છયા;
 મેહેલ રંગી કોંધેલી શોભા લણી,
 ઝરખાં દીસે ઝાક ઝમાળ. છયા. ૧૨

ગયા તોરણે ગાંજતે વાંજતે,
 રાણી દક્ષિણાનો દરખ ન માય, છયા;
 સાગી જઈને સામેયું કાંધું લઇ,
 પછી પોંખણે વરને પોંખાય. છયા. ૧૩

પદ ૧૧૫ સુ—દશી ૨૪ થી.

પોંખણે પોંખે રાણી દક્ષિણારે, કરતી આનંદ કલોલ;
 અંતરપટ આકુધ્યુરે, ત્યાં તો છપ્પીલીએ છાંટયેતંબોળ.
 બાળોવર તોરણે ચડ્યા. ૧

ધુંસળ સુ જ રવેયારે, ત્રાક તથા વળી તીર;
 ઈંડીપીંડીઉતારીયારે, મુકયુંસ પેટીયુંધારીધીર. બાળોવર. ૨
 નાક તાણીને નીચી નમીરે, અથા મંડપ મોઝાર;
 પૂંજકરીમધુપકંથીરે, વરનોસારોકાંધોસંતકાર. બાળોવર. ૩
 ગોત્ર પ્રવર મુઝએ ગાવ્યારે, વેદનું કરીને વિધાન;
 મંડપમાંકાંધુંમાયરે, દીધુંપતિયેકન્યાદાન. બાળોવર. ૪

અરધો સરજ જયારે આથમ્યોરે, અર્ધજાડી રહ્યો જહાર;
હસ્તમેળાપનહરખથીરે, વરકન્યાનુંકીધુંતેવાર. ખાળોવર. ૫
ખાહિ મેદનફળ બાધીઆરે, લાલી ગળે વરમાળ;
વરકન્યાનાં વડા પ્રેમથીરે, ચયારોમાંચિતનતેજકાળ. ખા. ૬
એ અવસરના આનંદનુંરે, વરણુન કરી ન શકાય;
શૃંગારરસનીસીમાવળીરે, એવાહમઆમતેહરખાય. ખા. ૭
ચોરી રચી રૂઠી ચોકમાંરે, હેતે કર્યો લાજહોમ;
ચારેમંગળતપતિવરતીયારે, કીધુંધ્રુવદરશનવળીઓમ. ખા. ૮
સમપદી કરી સર્વચારે, પ્રિય જનને રાખી પાસ;
સર્વક્રિયાએમસાચ્યારે, તેમાંકશીયે નરાખી ક્યાંશ. ખા. ૯
સામસામાં પુરા રનેહયીરે, જમે જરમડે કસાર;
મંગળગીતચાયમાનતીને, ઉભાનિરખેધણુંનરનાર. ખા. ૧૦
દેશપતિએ કન્યાદાનમાંરે, દીધાં વતન ધરખાર;
મિત્રોએમળીકાધાચાહવારે, સુનિયાએદીધાશણુગાર. ખા. ૧૧
વનિતાઓ લે છે આવારણુરે, આપે સરવ આશિષ;
સંતાનનાંસુખપામળેરે, જાએજશઆપળેજદીશ. ખા. ૧૨
ત્રિશ્રુવનતો પાત તમતણુરે, કર્ણે પૂરા કોડ;
વરસઘણુંસુધીવરવહુરે, તમેજવળેજગમાંસળેડ. ખા. ૧૩
કન્યા તરફની કામિનિયોરે, પૂરણુ પામી પ્રગોદ;
હારયનગીતહવેગાયછેરે, કરીહરી હારયવિનોદ. ખા. ૧૪

પદ ૧૧૬ મું—દેશી ૩૦ સી.

છેવા કુંગરે કુંગર આથડ્યો,
છેવા છાણાની પેઠે તું રડવડ્યો;
તારે જુગતે જુગતી વહુ નેહએ,
તને કન્યા ન દીધી કાષ્ટએ. ૧

આજ સુધી રહ્યો તું તો ટેકમાં,
તેથી પીડયો પીડ અતેકમાં;
જ્યારે આખ વિવેકની ઉણડી,
હવે હિંમત તારે હપ્ટએ ચડી. ૨

રાજ વેતે તને સમજાવિયો,
તેથી સમજણુ મનમાં તું લાવિયો;
નહિ તો મતમાં માર્યો જાત તું,
વઢિ રૂઠો વિપતમાં પીડાત તું. ૩

નામ રહેશે હવે તારા જાપનું,
મેણું મટશે કુંવારની જાપનું;
તું તો હાથે શેફા ખાતો ખાખરા,
વેહેલો વહાણુમાં દળતો દાણુખરા. ૪

૧ મીઠળ.

એકાં પાણીનાં તું બરી ધાવતો,
ઓશીઆળ તું સઠી ધરાવતો;
રાજ વેત તારે કરમે મળ્યો,
તેથી તરતજ તારો દહાડો વળ્યો. ૫
હવે આગ્યો માણુમની ઓળમાં,
છેવા કાઢળે કાળ કસોલમાં;
તું તો ઘેર ઘેર કન્યા માગતો,
વેળીશાળિયાને પગે લાગતો. ૬

તું તો જણુ જણુને જઈ જાયતો,
તું તો પરણુવા કારણુ નાચતો;
તને સઠીયો અરસ મળ્યું સાસરે,
લાગ્ય તારે હે તો ચયું ખરે. ૭

તને કન્યા કાષ્ટ નવ પરણુતી,
તને વઢિ વઢિ રૂઠી વરણુતી;
મારી લાડકાને તો તો ભોળવી,
એતો અમારી જાપણુ ઓળવી. ૮
તું તો ચાખડીએ ચઢી ચાલતો,
તું તો મિથ્યા મુછે વળ ધાલતો;
તું તો ફરતો બની છેલ વઢિડો,
પણુ પરણુવાને ચતો રાંકિડો. ૯

તારી વ્યર્થ ઉમર ધણી વહી મપ્પે,
હવે સમજ્યો ત્યારેજ સફળ ચપ્પે;
તું તો દુર્મદમાં દાલો ડાલતો,
તું તો બોલ મોટા મોટા બોલતો. ૧૦

માથે પાવડી વાંકી તું મુકતો,
તું તો પાનખિડાં ચારી ચુંકતો;
બેસી ચોકમાં ચોટલી ઓળતો,
તું તો અંબમાં અતર ચોળતો. ૧૧

તું તો રાખતો રેશમી વાટવો,
ધરમાં ફાછી નડી હતો ચાટવો;
એમ ગાય કન્યા તર્ફ જે હતી,
હવે ગાય છે જાનની જીવતી. ૧૨

પદ ૧૧૭ મું—દેશી ૩૧ મી.

લાડી તું તો ભોળપતી હતી લુગીજ,
લાડી તું તો દગતી દાણુ ભરી કુંડીજ;
લાડી તારે તોય ખાવાની હતી ખામીજ,
લાડી તું તો પૂરણુ અંકર પામીજ. ૧
લાડી તું તો જાણું વીણુવા વન જનીજ,

લાડી તું તો વનવનમાં અચાતીજ;
લાડી તું તો બાઈની ચુકામી કરતીજ,
લાડી તું તો ફાટ્યાં લુગડાં પેરી કરતીજ. ૨

લાડી તેં તો બાળોતીયાં ન સુધાર્યાંજ,
લાડી તને બોળખએ મેણાં આપ્યાંજ;
લાડી તેં તો બેઠું માથેથી કેમ ફેડ્યુંજ,
લાડી તારૂં બાબીએ કામ વખોડ્યુંજ. ૩

લાડી તારા બાપે તને ન પરણાવીજ,
લાડી તારી માને દયા નવ આપીજ;
લાડી તારૂં ભાગ્ય ઉઠે થયું ભ્યારેજ,
લાડી તને સુનિયા માતા મળ્યાં ત્યારેજ. ૪

લાડી તારા કર્મની રેખા યથા સામીજ,
લાડી તું તો નવરંગી વર પામીજ;
લાડી તેં તો ચુડો ચળકતો પેહેર્યોજ,
લાડી તારા તનનો ફરી ગયો ચેરોજ. ૫

લાડી તું તો કોડે જમી કંસારજ,
લાડી તારો સફળ થયો સંસારજ;
લાડી તને ભલો મળ્યો ભરથારજ,
લાડી તારા પ્રુષ્યતણા નહિ પારજ. ૬

લાડી તું તો કહાપણુદાર ગણાઈજ,
તારી હિંમત હવે વખણાઈજ;
લાડી તેં તો નવરંગી વર વશ કીધોજ,
લાડી તેં તો તેને વેચાતો કરી લીધોજ. ૭

લાડી તું તો યથા બેઠી ધરખારવાગીજ,
લાડી તું તો સાહેબી પામી રૂપાળીજ;
લાડી તારે હાથે પગે હતો મેલજ,
લાડી તેં તો છેતરીઓ વર હલજ. ૮

લાડી તેં તો ઉમર અમરતી ચુમાવીજ,
હવે તું તો માણસની ઝોળમાં આવીજ;
લાડી તને ટાઢો ટુકડો ખાવા મળતાજ,
લાડી તને વેન રાગ મળ્યા વળતાજ. ૯

લાડી તું તો પરવશ પડી હતી કેતીજ,
લાડી તું તો હતી બંધીવાન જેવીજ;
લાડી તને સુનિયા માતાએ છોડાવીજ,
તેણે તારા પગની બેઠી તોડાવીજ. ૧૦

લાડી તું તો ગણતી કશીમાં ન ગણાતીજ,
લાડી તું તો લકાણુમાં આવી વેખાતીજ;
લાડી તને નવરંગી લડાવશે લાડજ,
પેરો રાજ વેનનો માનને પાડજ. ૧૧

એવી રીતે જનરડીઓ ગાય ગીતજ,
વર કન્યા પરણી ઉઠ્યાં રડી રીતજ;
શામા સવળા બોલે છે વચન શોભીતાજ,
આજ અમે છડરીયો ગઢ જીત્યાંજ. ૧૨

પદ ૧૧૮ સુ—દેશી ૩૨ મી.

અમે છડરીયો ગઢ જીત્યારે, આનંદ ભલા;
વિતનાર વિતક સહુ વિત્યારે, આનંદ ભલા. ૧
ફતે ફતેની વાણી ફેલાઈરે, આનંદ ભલા;
કષ્ટ છૂટ્યાં કમળાગૌરી આઈરે, આનંદ ભલા. ૨
અમે લંકાનો કિલ્લો લીધો રે, આનંદ ભલા;
અમે દેશમાં કોકો દીધો રે, આનંદ ભલા. ૩
અમે સાગરના નીર કળિયાં રે, આનંદ ભલા;
સામા શત્રુનાં કળખ બળિયારે, આનંદ ભલા. ૪
અમે મેર દુગરને માધ્યારે, આનંદ ભલા;
અમે જથ્થો પાથો ધિર થાધ્યારે, આનંદ ભલા. ૫
ભારે લશકરમાં ભેળ પાડી રે, આનંદ ભલા;
શેષ નાગની દાઢ ઉખાડી રે, આનંદ ભલા. ૬
અમે દુર્જનનાં મુખ દાટ્યારે, આનંદ ભલા;
હવે વેરીનાં હાથાં ફાટ્યાં રે, આનંદ ભલા. ૭
આજ મનના મનોરથ ફળિયારે, આનંદ ભલા;
આજ પ્રથ્વર અઢળક ફળિયા રે, આનંદ ભલા. ૮
આજ મોતીડે મેહુલા વુઠ્યા રે, આનંદ ભલા;
આજ ત્રિલુવનનો ધણી તુક્યારે, આનંદ ભલા. ૯
આજ જય જયકાર જણાયો રે, આનંદ ભલા;
આજ ઉત્તમ દહાડો ગણાયો રે, આનંદ ભલા. ૧૦
હવે સર્વેના સંશય ટળિયા રે, આનંદ ભલા;
વેહેમી લોકના ટાંટિયા ગળાયારે, આનંદ ભલા. ૧૧
અમે જાણ્યું વેન રાજ લુકારે, આનંદ ભલા;
એતો અષ્ટ મંગળ કરી ઉઠ્યા રે, આનંદ ભલા. ૧૨

પદ ૧૧૯ સુ—દેશી ૩૩ મી.

પરણી ઉઠ્યા પછી વરવડુ, ગોતજ પૂજે છે પ્રીતરે;
એકા બેકા રમ્યા બે જણાં, લાડકી જીતી છે રીતરે. ૧
વૃથ જતોને ને વિગેતોને, પ્રણામ નમી નમી કીધારે;
આશીરવાદ એઓતણા, લાયક પારીને લીધારે. ૨
સુનિયા માતાને રતેહે નમ્યાં, આશિષ દીધી છે તેણેરે;
અખંડ સુકામણુ તું ચળે, વળી બહુ જથ્થા જમ્યાં રેલેરે. ૩

િત્રોતે આપીયાં વિધવિધે, દિવ ધરી દક્ષિણ દાનરે;
 ગાનાંયોતે તો ધરયોળાં, ખીજને ફેફળ પાનરે. ૪
 પછી વર પોતાના મિત્રોને, આવર્થો ભેટીને મળીયારે;
 જ્યજ્યકરના શબ્દ ત્યાં, વિશ્વ વિષે વ્યાપી વર્ણીયારે. ૫
 હરખતી વાત હું શી કહું, આનંદ ઉભરાયો જાયરે;
 રૂડી ધડી રળિયામણી, લાયક લેખે લખાયરે. ૬
 જાણે મહા નવેનિધ મળી, વરવહુ હરખીયાં એવારે;
 પુણ્ય પુરવનાં ઉદે થયાં, કોઈ સમે કીધેલાં કેવારે. ૭
 એક ખીજનાં અંતર મળ્યાં, જેમ મળે ક્ષીરમાં નીરરે;
 ખંતે પરસ્પર એમ કહે, તું મારા દહઆનું હીરરે. ૮
 પંચતી સાક્ષીએ પરણીને, બંધાણાં બોલીને બોલારે;
 વિશ્વપતિ વચ્ચે આણીને, કર ઝાલી કીધાંછે દાલરે. ૯
 વેદ વચન વિધિએ કરી, અગ્નિની દીધી છે આણરે;
 તલભરે નહિ તરછોડીએ, બાંધીયા પ્રાણથી પ્રાણરે. ૧૦
 સુખ દુખને ધર સંપત્તિ, આપણી બણીયું એકરે;
 ઇશ્વર એમાં જમાન છે, છોડીએ તે ક્યારે છેકરે. ૧૧
 આવરદાની અવધ સુધી, આપણે જાણું આમરે;
 જે પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળીએ, નરકમાં નહિ મળે દામરે. ૧૨
 એમ નારી નરને નમી રહી, નર રહ્યો નારીને નમતોરે;
 રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નોતર્યો ગમતોરે. ૧૩

પદ ૧૨૦ સુ—દેશી ૩૪ મી.

રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નોતર્યોરે;
 મળ્યાં જમવાને વરના મિત્ર, કરાવ એવો કયોરે. ૧
 દીવાંઓ દારાદોર, દીવા અજવાળાંયારે;
 થોડે થાપવા કંચન થાળ, ત્યાં બાજેક દાળીયારે. ૨
 હીંચણિયાં ઢગ મુઝીયાં, પંગતે પાટલારે;
 જથ્થુ જમનારનાં ગણી નામ, જે આવિયા આટલારે. ૩
 પહેર્યાં પીતાંબર અંગ, દુસાલા ઓઢીયારે;
 ખેસી પંગતમાં પકવાન, જમે સઉ જોડીયારે. ૪
 લાડુ જલેખોં મેંસજ, ખાખાં અને ખૂરમારે;
 પેંડા બરશી અને દુધપાક, ચોળેલાં ચૂરમારે. ૫
 સતરફેણી ને સેવ, મગન ને ગાંડિયારે;
 કરે જમતાં દારય કસોલ, લગારેક લાંકિયારે. ૬
 અળવોં રતાણનાં લછર્યાં, વાલાં ભાત વાતનારે;
 કંઈ સ્વાદ ભરેલાં શાક, જુદી જુદી જાતનારે. ૭
 દોળાં દારેલાં દહાડાં, વંતાક વધારીયારે;
 રચ્યાં રાહતાં રૂડી રીત ને, સત્ત્વ સુધાર્યોયારે. ૮

ચટણી અથાણાં અનેક, કંઈ લુગતે કરીરે;
 જાણે પાપક પૂનમચંદ, કીધી ભટ્ટી કાયરીરે. ૯
 મુખમાં રહેજ મિઠાશ, ગિરંજ એવો બન્યોરે;
 રૂડો ગોરવ ગાવા જેમ કે, નોતમ નીપન્યોરે. ૧૦
 લવિંગ સોપારીં ઇલાઈચી, ને પકા પાનનારે;
 એવો વળતી કરે મુખવાસ, જનો સઉ જાનનારે. ૧૧
 ઉડ્યાં જમીને એમ, બટુ તૃપતાં બણીરે;
 કરી રાજાએ રૂડી રીત, પછી પહેરામણી. ૧૨

પદ ૧૨૧ સુ—દેશી ૩૫ મી.

પછી જાનને પહેરામણી કીધીછરે,
 રાયેકોડગણી કીરતી લીધી, દીઠો દિલદરોંયોછરે. ૧
 વરને હેમ કડાં દીધાં લાથેછરે,
 મોટું મંદિલ બંધાવીયું માથે. દોઢા. ૨
 મોંઘાં મણિયોની માળા ધરાવીછરે,
 દીવાં કનકનાં સંકળાં કરાવી. દોઢા. ૩
 જામે જરકશીનો પહેરાવ્યોછરે,
 ઉપર શાલનો નેટો શોભાવ્યો. દોઢા. ૪
 દીધા કન્યાને કનકના ભંડારછરે,
 હાથી ઘોડા ગાય બેંશો અપાર. દોઢા. ૫
 ધણુ રથ આપ્યા ધુધરિયાળાછરે;
 આપી પેટિયો પટરા રૂપાળા. દોઢા. ૬
 દાસ દારીયો દીધી દસ બારછરે,
 આપ્યા શોભિતા સરસ શણગાર. દોઢા. ૭
 સર્વે જાનયાને દીધા મિરપાવછરે,
 બન્યો જોવા જોવો બેશ બનાવ. દોઢા. ૮
 જાનરડીઓને જરિયાનતી સાડીછરે,
 આપી આપીને આનંદ પમાડી. દોઢા. ૯
 વળતી રહ્યા કુળ ગોર ગોરાણીછરે,
 એને આપ્યાં આમૃતપથુ આણી. દોઢા. ૧૦
 સઉને કંકુના દાયા દીધાછરે,
 રંગ દેસના છંટકાવ કીધા. દોઢા. ૧૧
 રંગ છાંડીને રીઝ્યો રાયછરે,
 વળતા જાનને કીધો વિદાય. દોઢા. ૧૨

પદ ૧૨૨—દેશી ૩૬ મી.

કન્યા કમળાગૌરી ચોપે સાતી સાસરે;
 કંદેસનિયામાતાપુરોજાવીધાર, મારીકિલતીગરીદિહરીરે.

દિકરી લાડે કાડે મેં તને લગવી નહિરે;
 દિકરી ચાલી તું તો રહીને દહાડા ચાર. મારી. ૧
 દિકરી સ્વામીની સેવા તું કરજે સર્વદારે;
 દિકરી પતીને તું ગણુજે તારો પ્રાણ. મારી;
 દિકરી પોતાનો તું ધર્મ પ્રીતે પાળજેરે;
 દિકરી તેથી તારૂં કરશે હરિ કલ્યાણ. મારી. ૨
 દિકરી જે ભેષ્યે તે જરૂર મંગાવજેરે;
 દિકરી હવે કહી તું ચપ્પશ નહીં હરાન. મારી;
 દિકરી તારાં આંસુ તેતો મારૂં લોહી છેરે;
 દિકરી તન મન ધન મેં કર્યા તને કુર્યાન. મારી. ૩
 દિકરી સ્વામીની આજ્ઞા લેખ મળવા આવજેરે;
 દિકરી હડીએ નહિ તો જપ્પશ નહીં પરધેર. મારી;
 દિકરી સર્વેનું બોલ્યું તું આંખી રાખજેરે;
 દિકરી કાપના ઉપર કંઠી ન રાખીશ ઝેર. મારી. ૪
 દિકરી કપડી લોહી બોલે ત્યાં નવ બેસીએરે;
 દિકરી સુણતાં ઉપજે મનમાં મોટું શળ. મારી;
 દિકરી સ્વામીનો તું રનેહ સદા વધારજેરે;
 દિકરી તે છે તારાં સર્વે સુખનું મૂળ. મારી. ૫
 દિકરી સહયુજી લેવા શાસ્ત્ર સારાં શ્રમીજેરે;
 દિકરી આળસ છાંડી કરજે તું અભ્યાસ. મારી;
 દિકરી દુષ્ટ જનોથી દૂરજ રહીએ દેખીતેરે;
 દિકરી વિપક્ષરતો જેમ કરીયે નહિ વિશ્વાસ. મારી. ૬
 દિકરી મંત્ર તંત્ર જન બુદ્ધિ બળુજેરે;
 દિકરી એ તો સર્વે ધુતારાના ઢંગ. મારી;
 દિકરી ઇશ્વરનું ધારેલું એકજ નીપજેરે;
 દિકરી ભ્રમણથી તો થાય ધરમનો ભંગ. મારી. ૭
 દિકરી દિકમાં દયા સૌની ઉપર આણીએરે;
 દિકરી પર ઉપકારી કરીએ રૂઝા કામ. મારી;
 દિકરી વંડીલોની મરજદા નવ ભેલીએરે;
 દિકરી લાજ તજ હડીએ નહિ કાપ કામ. મારી. ૮
 દિકરી ગંભીરતાનો ગુણ રૂદમાં રાખીએરે;
 દિકરી વહાલામાંહી કરીએ નહિ વિરોધ. મારી;
 દિકરી સર્વેનું બોલ્યું નવ સચુ પાતીએરે;
 દિકરી અસત્ય સંત્યને સદાય કરીએ શોધ. મારી. ૯
 દિકરી સંસારનાં સુખ છે સર્વે સંપમારે;
 દિકરી કુસંપ તે તો કષ્ટતણા કાઢાર. મારી;
 દિકરી દુકારો તો કંઠી ન કરીએ કાપનેરે;
 દિકરી અદ્ય તજને કરીએ નહિ ઉચ્ચાર. મારી. ૧૦
 દિકરી વજ્ર ને વાસણ સ્વચ્છ રાખીએરે;

દિકરી સર્વે ચીજો બોધને કરીએ સોજ. મારી;
 દિકરી આનંદમાં અવસર સમજો ગાળીએરે;
 દિકરી રીસ કરી નવ રિસડએ કાપ રોજ. મારી. ૧૧
 એવી શિખામણુ દધને કમળાને સુનિયાએ રે;
 યુગ્મન લખને ચાંપી રનેહ છાતી સાંધ. મારી;
 પડ્યાં પાંપણેથી આંસુ પૂરો પ્રેમનાં રે;
 માએ દિકરી કરે માથે મૂક્યો હાથ. મારી. ૧૨

પદ ૧૨૩ મું—દશી ૩૭ મી.

કુંદમપુર વિવા રચ્યો—એ રાગ.

વેને પછી મિઠાં વચનથી, પરિપૂર્ણ જણાવ્યો પ્યાર;
 બેહેન મેં સેવા બની નહીં, તારા લાયક કાંઈ લગાર. ૧
 આશિષ દીધી દીવ ઉલટથી, લાપ્ત ભોગવજે લહુરાજ;
 મુજ સરખી મહા દુખણીઓનાં કરજેઆવાં શુભકાળ રે
 વેને વચન વળી આપીયું, મનમાંહી સમજી મર્મ;
 સંકટ ટાળીશ સર્વનાં, બણી ધરણિપતિનો ધર્મ. ૩
 દક્ષિણા ને વાંમા રાણીઓ, હેતે મળ્યાં ગ્રહીને હાથ;
 સર્વ સાહેલીઓને મળી, બેઠી શુભ રથમાં વર સાથ. ૪
 નરપતિયે નવરગીને, કલાં લાવ ભરેલાં કહેણ;
 એ અવસરે અન્યો અન્યનાં, દાંડા નેહ લીંબવાનેજ. ૫
 પદ સીંચ્યાં રૂડી પેરથી, સાથે સેના સજ ચતુરંગ;
 ગાજતે વાજતે પહોચાડીયાં, દેખી લોક થાય દિવદંગ. ૬
 પ્રિયજનની સ્ત્રીયેપ્રિય્યાં, પૂજ્યા ગણપતિ ગોત્રજ દેવ;
 કાંકણ દોરા છોડીયા, તાજ બોજન જમ્યાં તતખેવ. ૭
 આનંદમાં અહોનિશ રહે, ધર્મ કર્મ કરે ધરા તેમ;
 સંસારનાં સુખ ભોગવે, બણે ઈર્દ ઈર્દાણી જેમ. ૮
 દિવસે દિવસે વધતો દિસે, નર નારીનો સંપ રનેહ;
 ક્રાંટ ગણી કાંતિ વધી, દીસે દિવ્ય બંનેના દેહ. ૯
 કજના કુંડયા કાઢીને, મેલ્યાં સુખ સાગરમોઝાર;
 કહો પછી એથી કિયો, મોટો પુણ્યનોકહીએ પ્રકાર. ૧૦
 દયાળુનાં દેખી દિલ કર્યા, કરે નિંદા તો નિર્દય લોક;
 અણુસમણુ અપ્રદિત કહે, તેનો કશો હરખ કે શોક. ૧૧
 કવિતામાં કમળાગૌરીનો, વિવા વરણુની કીધો પ્રકાશ;
 ગાય શયે ને સાંભળે, તેનો વૈકુંઠમાંહી નિવાસ. ૧૨
 ચુકજી કહે નૃપ સાંભળો, રનેહ અંતરે આણી અયામ;
 વરણુન વેનચરિત્રનું ભાખ્યો તેનો આ દશમો ભાગ. ૧૩

ભાગ ૧૧ મો.

પદ ૧૨૪ સુ—દેશી ૮ મી.

ક્રમળા ગૌરનો વિવાહ કીધો, સુનિયાએસાગજય લીધો;
 વળતીમનમાંહીવાતવિચારી, બાળબાળરંડાએખિયારી. ૧
 દાઝતી હશે એવેજ દુઃખે, માટે સર્વેને નાખવી સુખે;
 પણ અણુસમણુ આડા થાય, એતો શો કરવો ઉપાય. ૨
 એવા હણ વિચારમાં પેદી, કપાળે કરધારીને ખેડી;
 એટલામાં ઉરમાંહિ ઉમંગી, રાણીપાસ આવ્યોનવરંગી. ૩
 દિલગિરિનુકારણ દિલજળણી વિષ બોલ્યોવિચારીને વાણી;
 માતામાતોને મારીસલાહ, સર્વે વિધવાઓ કરશે વિવાહ. ૪
 પ્રભુ હજી એમ જાણેછે પંડે, વિધવા નરનારને રાય દંડે;
 આતોરાયેવિવાહઆદરિયો, માટેસાક યુતો એતોકરિયો. ૫
 બીજી કોષ્ટ કરે એવું કામ, ધરી ગર્ધવે ફેરવે ગામ;
 તેથીવિધવા કોષ્ટ નથીવરતી, રહે છે રાજના દંડથીડરતી. ૬
 માટેઆપની મરજી પ્રમાણ, કરોજગત બધામાંડી જાણ;
 વિધવા વરવાનોછે હવે જૂટી, નહિ કેદમાં ધાલીયે જૂટી. ૭
 લખી પત્ર ચોડા ઠામેકામ, સઘ સિદ્ધ થશે ધાર્યું કામ;
 સગા વહાલાની નવ રહેબીક, એવો કાક કરાવવોકીક. ૮
 વિધવાઓ પાડ માનો લેશે, કષ્ટક કુંવારા આશિષ દેશે;
 એતોછે પરમારથ મોટા, બોલી નાંખો જુતો ચાલખોટો. ૯
 બહુ સુખી થશે અખળા નાર, તેથી રાજ જગત કરતાર;
 રાણીકહેકીકરસ્તોખતાબો, પછીવેનને પાસેમેલાબો. ૧૦
 અતિ કરણા અંતર ઉપજાવો, સર્વે વાત કહી સમજાવી;
 વિધવાનેસ્વતંત્રતા દેવી, કદી શિક્ષા ન કરવીજ એવી. ૧૧
 કરો જગતમાં જાહેરનામું, ત્યારે પૂરો દુઃ સંતોષ પામું;
 વેને માતોમાન્યોવિચાર, જાહેરનામાંબોલ્યાકારોકાર. ૧૨

પદ ૧૨૫ સુ—દેશી ૨ છ.

વેને ક્યો નવો ધારો, વેને ક્યો નવો ધારો;
 વિધવા દુખ હરનારો, વેને ક્યો નવો ધારો; ૨૬.
 આજ સુખી ઉત્તમ જાતની, વિધવા નહીં વરાતી;
 દિગ્ગતિ વિધવા લગ્ન કરે તો, તેને શિક્ષા ચાતી. વેને. ૧
 અરવાહન કરી શેહેર ફેરવી, દેશપાર કરી દેતા;
 કાન નાક કાપીને કાતો, ગિલકત છુટી લેતા. વેને. ૨
 વિધવાના વરને પણ પકડી, બંધીખાને ધરતા;
 તેથી પુરૂષો વિધવા સાથે, રનેહ ક્યાંથી ડરતા. વેને. ૩
 સગા મળી એવી વિધવાને, શરજવડે સંદાર;
 પુરપતિ તેને ક્યું ન પૂછે, એજ રીત આચાર. વેને. ૪

આજ થકી એ ધારો તોડી, નવો ક્યો છે ધારો;
 વિધવા લગ્ન કરે તેને હવે કોષ્ટ નહીં કહેનારો. વેને. ૫
 મરજી આવે તેને પરણી, ચૂડા પેહેરી લેશે;
 બાપ તણા કે સસરાના ધર સામું ધરલખ રહેશે. ૧ વેને. ૬
 પણ તેને જો કોષ્ટ કુંકારો, કરશે રાખી ખાર;
 તો તેવી અખળાને કરશે, સહાયતા મરદાર. વેને. ૭
 મોળ વરસની વયની અંદર, સ્ત્રી કાચી અકલ કહેવાય;
 પીયરિયાની સલાહવિના, પરણે તો પતિ દંડાય. વેને. ૮
 એ ઉપરાંત ઉમરની વિધવા, સ્વતંત્ર મહે કહેવાશે;
 પણ પરજાતિ વિધે પરણેતો, પિયરતણા હકરેજશે. વેને. ૯
 નાત વિધે જમવા જવાની, મેલો દેશે મરજી;
 હરકત બીજી હશે કશી તો, આવી કરશે અરજી. વેને. ૧૦
 લગ્નક્રિયા કરીને પરણે તો, ધણી ધણિયાણી દાવો;
 નહિતો વારસનામુ લખાવી, દક્ષતમાં નોંધાવો, વેને. ૧૧
 પણ પરણેકીને ધણી સાથે, થયો કદી વિખવાદ;
 અન્ન વસ્ત્રની એ ધણી ઉપર, નહિચાલે ફરિયાદ. વેને. ૧૨
 વળી એવા ધણીની મિલકતનો, જો કોષ્ટ વારસ જાણે;
 તો રાખેકીતો તે ઉપર, લાગ કશો નહિ લાગે. વેને. ૧૩
 માટે લગ્ન ક્રિયાથી કરજો, નહિ તો લેખ લખાવી;
 વિધવાસર્વે આજથકી, આ રીત સમજજો આવી. વેને. ૧૪

પદ ૧૨૬ સુ—દેશી ૨૨ મી.

શુભુજેકાવ્યોઆ- રકારી, છેસ્વતંત્રવિધવાનારી, શુ. ૨૬.
 પતિ પાસેથી પદ્યું લખને, મુકજો રાજ ખાજને;
 ખતલખીઆપીઆજઆપશું, અમેએવીઅખળાને. શુ. ૧
 સંધવા શીયળ તજશે તો, સ્વામીની મુશુશું અરજી;
 વિધવા પાળે^૩ નવ પાળે તે, તેના મનની મરજી. શુ. ૨
 સગાં સંબંધી જો કશી શિક્ષા, વિધવા ઓને કરશે;
 તો મરકાર તરત તે જનને, બંધીખાને ધરશે. શુ. ૩
 સાંજ સુધી બુખી પણ રાખે, જો કોષ્ટ એવે વાંધ;
 જન શિક્ષા લાયક તે તમા, જન નહીં નવદાંદ. શુ. ૪
 ગર્ભપાત કરવા નહિ દહએ, અરો એટલું કરશું;
 ગર્ભ રલાતો યુતો ન ગણિયે, નહિ દિધએ તે નરનું. ૫

૧ દાસમાં એક ટોળકિયા ઝોદીયની રીંછી દી-
 કરી, પુનર્જન કરીને આપના ધર સામું ધર લખને
 રહી છે, અને મરકારે તેના આપના જમીન લીધા
 છે કે અદેખાઈ દરવી નહીં.

૨ પણ દાસમાં એ દક્ષ જતા નથી. ૩ શીયળ.

જે કુળની લક્ષ્મણ રક્ષણ કરવા ઊરમાં આણે;
તે વિધવાનો વિવાહ ફરીથી, તરત કરે આ ટાણે. શુ. ૬
કલેશરૂપી કળિજીવ જોના, લીતરમાં આજા ભાસે;
તે વિધવાએ ફરી પરણવું, વચન લખ્યાં છે બાસે. શુ. ૭
જીવાનામાં જોઈતો વર જડશે, પરણીને સુખી થાશે;
નહિતો ધડપણમાં પરતાશે, સંકટથી શોષાશે. શુ. ૮
એ રીતે સુનિયાને પુત્રે, પ્રસિદ્ધ સખળે કીધું;
વિગ્રોને વસમું બહુ લાગ્યું, દિલમાં કુખડું લીધું. શુ. ૯
શાપ દીધો સુનિયાને જે, તું કળિજીવમાં અવતરજે;
એ અવસરમાં તું પછી આવો, નવો કાયદો કરજે. શુ. ૧૦
ચકલે ચકલે જાહેરનામું, બ્યારે ચોકી લીધું;
ભામનિયોને ભણાવવી નહીં, કંઈક એવું કીધું. શુ. ૧૧

પદ ૧૨૭ મું—દેશી ૧ લી.

પ્રસિદ્ધ વાત થઇ પુરમાં, સુણી કઇ વિધવા હરખાણી;
પણ અપળા નારી શું કરે, બહુ બંધનમાં બંધાણી. ૧
અંતરમાં ઇચ્છા ઉપજે પણ, કહે જાનને કેને;
સગા સખંધી જે જાણે તો, પ્રાણુ તળવે તેને. ૨
હિંમત નહિવળી ધનનહિ હાથે, અદ્યપ્યક્ષ્ણે ઓશિયાળી;
કસાઇના કપ્પાળની ગાયો, રહે કસાઇને ભાળી. ૩
એથી કાંઈ ઉઘાડી ન પડી, વર વરવાને કાળ; ~~પ્રાણ~~
ત્યારે રાગએ તતબિરથી, અવર કર્યો ઇલાજ. ૪
હળમહી માળણુ ને દરજણુ, ધોળાણુ ચુડગર નારી;
કુંભારણુ સૂઝાણી આદિક, સ્ત્રીઓ વિષે ફરનારી. ૫
શુભ રીતે એવી સાથે, અંતરગત ખખર રખાવી;
જેને વરવાની ઇચ્છા થઇ, તરત સમીપ તેડાવી. ૬
ચકલે ચકલે ચોકી મૂકી, કરે ન હરકત કોઇ;
શુભ રીતે વાંઘા વરની પણ, મરજી લીધી જોઇ. ૭
જેનાં મન મળતાં આવ્યાં, તે જોડાં જોડી દીધાં;
કઇકતણાં ભગિસાં ધર તે, સહ સાળાં કરો ઠાંધાં. ૮
ન બહુ બાળી નગણી છુટો, નગણી બાળકવાળી;
નાતી જાતનો નિયમ ન રાખ્યો, દીધો રંડાપો ટાળી. ૯
બાહ્યણની રજપુતને આપી, રજપુતની બાહ્યણને;
વૈશ્યતણી વિધવા પરણાવી ક્ષત્રી વિપ્ર વરણુને. ૧૦
પરણાવાને વિગ્રો ન ગયા, તો નવી રીત ચલાવી;
શ્રી ગણપતિને પગે લગાડી, વર સાથે વેળાવી. ૧૧
રાજગુરની બાળરંડા લઇ, પરણાવી પર નાતે;
તેના કુળનારાજગૌર દિજ, થયા તે જૂદી જાતે. ૧૨

૧ વર્ણાનાં સંકરશ્વક્રો ॥ મનુ:

આજ સુધી એ ત્રાત વિષે, તે ચાલ રહ્યો છે ચોખો;
વિધવાના વિવાહ કરે છે, ધરે ન તેનો ધોખો. ૧૩
રાજગુરની પદવી આપી, તેને પરંપરાની;
અસલ ગુરને અળગા કીધા, રીસ થઇ રાજની. ૧૪

પદ ૧૨૮ મું—દેશી ૨ છં.

મનનો મમત જુઓ મોટો, મનનો મમત જુઓ મોટો;
ખરેખરો ખુબ ખોટો, મનનો. ૧
પછી વિગ્રો પસ્તાયા પોતે, નાત તટવા લાગી;
લેખ જુના ફેરવવા લાગ્યા, આળસમાંથી જાગી. મનનો. ૨
પુત્ર વિનાની ફરી પરણાવો, પુરપતિએ હડ લીધો;
નિયોગ નામે ચાલ નહારો, કબૂલ વિગ્રે કીધો. મનનો. ૩
જર કર્મ દીધર સાથે કરી, વિધવા રાખે વંશ;
એમણે નહિયાથઅમારા, રમાર્તધરમનોધ્વંસ. મનનો. ૪
હડીલા માણસ હડ નવ મૂકે, સંકટ શિરપર લાવે;
જેમજગત પરુદેવી તો, માલ બધો સળગાવે. મનનો. ૫
કઇક ધારો એમ લખ્યો જે, આ અવસરમાં થાય;
પણફરીથી વિધવાનાલગતો, કળિજીવમાંનકરાય. મનનો. ૬
જેમ જેમ હુકમ ન માન્યો વિગ્રે, રાજને થયો શાપ;
વેદ ધરમપર વિવિધ પ્રકારે, દેવા લાગ્યો દોષ. મનનો. ૭
દિજ ઉપરથી આસ્તા ઉડી, નારિતકે નિપજ્યો શાપ;
અંતરમાં અભિમાન થયુંજ, હુંજ કંઈ તેમ થાય. મનનો. ૮
હોમ^૧ હવનને બાહ્યણ બોજન, બધું કર્યાં બળવંતે;
મહીપતિને પછીમાડું ઉપજ્યું, એમાંથી કળ અંતે. મનનો. ૯
વિગ્રોને બહુ વસમું લાગ્યું, આજું ઉપજ્યું એર;
વસુધાપતિને વિગ્રો સાથે, વડુ વસાયું વેર. મનનો. ૧૦
સહ વિગ્રોએ સંપ કરીને, વળતી મંત્ર વિચાર્યો;
અતિ કોષે હુંધાર કરીને, વેન વૃપતિને માર્યો. ૧૧
સુનિયા શોધાતુર થઇને, રજની દિન રોવો લાગી;

૧ નયપ્રવ્યંનદાતવ્યં નદોતવ્યદ્વિજાઃ કવચિત્
इतिन्यवारयन् राजा मेरीवोषेणसर्वशः॥

૨ इच्छा व्यवसिताहन्तु मृषयो रुढमदयः ॥
निजघ्नहुंरुतैव न इतमच्युतनिदया ॥ ૩૪ ॥

એ શ્લોકમાં એવું કહ્યું કે, તે વિજ્ઞાની નિંદા કરતો તેથીજ માર્યો ગયો.

આજના લોકો હોય તો પ્રતિપક્ષી ઉપર અનેક જુકાં તહોમત મૂકે; પણ ભાગવતમાં વેન ઉપર ચોરીતું બિચારનું, લાંચનું, ખુનનું, કે ગેરજ-સાદ કર્યાં તું વ-

દક્ષિણ વામા દિલગિર યદ્યને, છાતી નાંખે ભાગી. મનનો. ૧૧
બહુ દિન સુધી શોક તજે નહિ, કુટે કરે કલ્પાત;
નવરંગોએ સુનિયાને પછી, કહું જઇને એકાંત. મનનો. ૧૨

પદ ૧૨૯ સુ—દેશી ૯ મી.

માનવિયો મરનારને નવ રાશે રે,
રાયે લાલ નથી લવલેશ, ખાલી આંખ ખોશોરે;
ધીરજ મનમાંથી ધરજે, નવ;
હમયું દૂટિને રાતાં હમેશ, ખાલી. ૧
નરતું ધાર્યું તો નથી થતું, નવ;
એક ધાર્યું ધણીનું થાય; ખાલી;
સંઘળું બને તેલો સાંખજો, નવ;
એનો એક નથીરે ઉપાય, ખાલી. ૨
જન મળીઆં જયે જોડ્યાં,
નથી સાથે સહ સોડનાર, નવ;
એકે આઠ્યાં ને એકે જવું. ખાલી;
નાનાં મોટાં નહિ નિરધાર, ખાલી. ૩
જનમાં તે સહ મરી જાયછે,
નથી એમાં કશીરે નવાઇ, નવ;
કાળજી આળી ન ફટશે, ખાલી;
જેણાં યદ્યને ન કરશે ભવાઇ, ખાલી. ૪
જ્યાં જ્યાં ગમે ત્યાં તમે જુઓ,
બહુ એવા બનાવ બનેલ, નવ;
પુત્ર મુઆ કપક પરણીને, ખાલી;
શુશુવંતાં ભણેલ ગણેલ, નવ;
મેલી બાળક એક માસતું, ખાલી;
કપક માતાઓ પામી છે મરણ, નવ;
તે જોઇ દુઃખ તમે તજો, ખાલી;
સ્મરો હૃદય અશરણશરણ, ખાલી. ૬

હોમત મુકયું નથી. યત ધર્મ જાંધ કરી મોટે અ-
ધર્મી લખ્યો. અને એટલું લખ્યું કે, જ્યારે વેન
બાળઅવસ્થામાં હતો ત્યારે પ્રલોક: ॥ આક્રોધે ક્રો-
ધતો ત્રાલાન વયસ્યાનતિદારુણ: ॥ પ્રસન્ન નિર-
તુક્રોશ: પશુમારમમારયત ॥૪૨॥ રમતમાં રમતાં
જરાબરીઆ હોશરને જોરથી તે નિર્દય, જેમ પશુને
મારે મારે તેમ મારતો હતો. તેના રાજ્યમાં ચોરી
યજ્ઞ શસ્ત્રી નહોતી. અને તેના મુઆ પછી, પ્રજાને
ચોર લોકોએ હરાવ કરી. એવી રીતે તેના રાજ્યના
અંતેશરત વિષે તો તારીફ લખા છે.

રામ જેવા ગયા રાજની, નવ;
ગઈ સીતા સમી સતી નાર, ખાલી;
કુંવર ગયા શ્રીકૃષ્ણના, નવ;
સ્થિર કાષ્ઠ ન હતું આ કાર. ખાલી. ૭
હંદ્રપુરીઓ ઉજડ યજ્ઞ,
પાછી પૃથ્વીઓ પામી વિનાશ, ખાલી;
અગણિત પેઢી ગઈ આપણી, નવ;
નથી આપણે રહેવાની આશ, ખાલી. ૮
કેને સંભારીએ કાળજે;
વળી કેની વિસારીએ વાત, ખાલી;
જન્મ મરણ નહી જળ સદા, નવ;
રહે ચાલતું દિવસ ને રાત. ખાલી. ૯
હોમત ધરો હૈયા વિષે,
આપો બીજાને ધીરજ એમ; ખાલી;
રડતાં દુખીને બીજાં રૂએ, નવ;
મોટે કરીએ એવું કરી કેમ. ખાલી. ૧૦
વીતી તે વાત વિસારજો,
નહિ તો પામશે પીઠા પંડ, નવ;
રાખે દરિ તેમ તો રહેા, ખાલી;
એમાં આનંદ પામે અખંડ, ખાલી. ૧૧
અજાનીની પેઢે ચોરડી,
તજો રોવાતણી તુછ દેવ, નવ;
રામ કરે તે રૂડું ગણો; ખાલી;
લજો દલપતરામનો દેવ. ખાલી. ૧૨

દોહરો.

સુનિયાને સમજાવીને, ગયો રાજ્યો પાસ;
ત્યાં જઇને ભપેશનાં, ક્યનો કરી પ્રદાશ. ૧

પદ ૧૩૦ સુ—શી ૩૮ મી.

કુટી કુટીને કાયા દુખજોરે, યશે રંગમાંલી રંગ;
દયા ન ઉપજે દેવને, હારે શાદ રાખોછો શોમ.
એને થનાઈ તે યશે. ૧
સગાં મંબધી મરવે મળીરે, યાને કનેછો ચોર;
કાળની આગળ કાઢતું દાંડ જરી યાને ન જોર. શી. ૨
જનમ્યો તે દિવસથી જનમ્યો, માથે મરવાની લાલ;
મોડીએ વધે કે ઘટે નહિ, દરિ કરે કાઢી ઉપાગ. શી. ૩
મોટા મોટા એ મરી ગયા રે, બીમ અર્જુન આદિ;
કાણે હમેશાં ત્યાં નહિ, નહિ એવી રીતે અનાદિ. શી. ૪

નહાતાં મોટાંનું નદી નહિરે, મરે માસે છ માસ;
ગર્ભ ગળે છે ગોરીતણા, હારે કાઠ વર્ષે વિનાય. સે. ૫
નથી એ વાત નવાધરે, રોજની છે એ રીત;
તેથી શોકાતુર ચું થવું, હારે મેણે નિર્જોષા નિત્ય. સે. ૬
ભુઓ કાઠ જાતના જીવડારે, જીવે એકજ જામ;
એનાજ છેએ આપણે, હારે તુલ્ય પ્રાણી તમામ. સે. ૭
વિચાર આપ્યો વિશેષ છે રે, જેણે માણસ જાત;
રહેવું તેની રચિઉપર, હારે વધતી કરવી ન વાત. સે. ૮
કર્તારને ગમે તે કરેરે, તેમાં રાખે જે રીસ;
શત્રુ તે સર્જનહારનો, હારે એને કોપેછે ઇશ. સે. ૯
પડે ખરીને જેમ પાંદડારે, નવાં આવે નિદાન;
તેમ આલોકો તમામછે, હારે એનું કથું અભિમાન. સે. ૧૦
લાખો કરોડો વધે વહી જયારે, ચાલ્યો આવેછે ચાલ,
બહુ ઉપજ્યાને બહુખ્યા, હારે એવો ખોટાછે ખ્યાલ. સે.
ખોટામાંથી ખડું ખોળાજેરે, જનો કરીને જાતન;
દહપતરામના દેવનું, હારે કરમે ભજન. સે. ૧૨

દોહરો.

એમ શિખામણુ દહ ગયો, નવરંગી નિજ ઘેર;
વેનતણા દરબારની પંખીથી શી થઇ પેર. ૧
જે વિગ્રોએ વેનને, દીધું મૃત્યુ દાન;
વેન અંગનાને વળી, ઉપજાવ્યાં સંતાન. ૨

પદ ૧૩૧ મું—દેશી ૮ મી.

રવામ અંગનો સુત ઉપજાવ્યો, તેનું નામ નિષાદ કરાવ્યો;
અવળી અર્ચિએનામે સુતાજી, દક્ષિણાંગનો સુત પૃથુરાજ. ૧
ગાદી વારસ કુંવર નિષાદ, મોટી વંશનો ચણો ત્યારખાદ;
તેણે જાણ્યું વેન વૃત્તાત, રાખ્યો વેનનો મનમાં સંતાત. ૨
ધાર્યું આપનું વાળવા વેર, ઝાંઝું વિગ્રો ઉપર ધર્યું ઝેર;
વેદ ધર્મમાં વૃત્તિ ન રાખે, ભાષા મુખથી ભયંકર ભાષે. ૩

૧ પદોર.

૨ વિનિશ્ચિત્વૈવમૃષયો, વિપન્નસ્વમહીપતે: ॥
મમંથુસ્તરસાતત્રાસીદવાહુકોનર: ॥૪૨॥
નિપિદેત્યદ્રૂબનતાત. સનિષાદસ્તેતોડમવત્ ॥
૩ યમેગશેપુ: કુપિતા, વાગ્વજ્રામુનય: કિલ્લ ॥
ગતાસોસ્તસ્વમૂયસ્તે મમંથુર્દક્ષિણેકરં ॥૧૯॥
અર્ચંતુપ્રયમોરાજાં પુમાન્પ્રથયિતાયશ: ॥
પૃથુર્નામમહારાજોમવિવ્યતિપૃથુશ્રવા: ॥૪॥
ઇચ્છસુદતોદેવી ગુણમૂષણમૂષણા ॥
અંધિર્નામિવરારોહા, પૃથુમેવાવરુઘતી ॥૨॥

કહે દિલ્લું જે મારીએ એક, જમે પાછળ દિલ્લવાં બનેક;
મળે આપણને પુણ્ય એમાં, શેનું પાપ કહો ભાષ તેમાં. ૧
અભિષેક થયાયજી પેહેલો, વિગ્રે જાણ્યું જે મનનો છે મેલો;
પૃથુરાજ મળ્યો વિગ્ર સંગે, અવનીશ થવાને ઉમંગે. ૫
સમજાવ્યા બધા સરદારો, મોટી મેળવી ફાજ હજારો:
તાકયા એકદમ કરવા તગાદો, જાણી વાત નાદો રાંધજાદો. ૬
પહાડી લોક વિષે જમ પેડો, બહુ ફાજ જમાવોને ખેડો;
પૃથુરાજસાથે જુદા કરવા, આવ્યો ધરણીપતિપણું ધરવા. ૭
સજી સેના પછી પૃથુરાજે, નોકળ્યો જુદા કરવાને ડાંગે;
મને તરફથી ગદ્ય ત્યાં ચઢાઇ, લખવા જેવી કીધી લઢાઇ, ૮
જુદામાંહી મહારથી મળીઆ, કાપધી નવ જાત તે કળીઆ;
સંજ્યાં બખતર પાખર ટોપ, કરે એક બીજાપર કોપ. ૯
અત્રે શસ્ત્ર અનેક પ્રકાર, હાથી ઘોડાતણી ધણી હાર;
તીર રસનાં વાગે રણતૂર, શુશી શરાને ઉપજે શર. ૧૦
મહા નોખતના પડે ડંકા, મુછો મરડે વડા વીર વંકા;
હરખે અંતરમાં આણીગર્વ, જાણે પામ્યા ઉમણીનુંપર્વ. ૧૧
કમ્પકઅસ્વાર તે કમ્પકપાળા, ધરે પગ ત્યાંતો ધમકે રસાળા;
પૃથુરાજે ધર્યું શિર છત્ર, ફાજ ફલાઇ ગઇ સરવત્ર. ૧૨

પદ ૧૩૨ મું—દેશી ૨૫ મી

રાગ સીંધુડો.

યુદ્ધનાં પકડી આયુધ ને ચોદા મળ્યા,
ક્ષત્રિય રણક્ષેત્રમાં રાણીજાયા,
પુત્ર પ્રમદાતેણો પ્યાર મૂકી પડ્યો,
કીધી લડવાને કુરખાન કાયા. ૧
કમ્પક તો પરણ્યાને તરત ઉડ્યા હતા,
મોઢજો હાથથી પાણુ ન છોડ્યાં;
કેસરી રંગ રંજિત વાધાં કરી,
જુદામાં પ્રીતથી ચિત્ત બેઠ્યાં. ૨
પાછું વાળીને કાઠ પુકં પેમે નહિ,
મારરે માર મુખ બોલ બોલે;
નરણનો ભય તજી ચરણ સામા ધરે;
જીવવું તે ગણે તરણ તોલે. ૩
બાણનો બહુ વરસાદ વરસે તહાં,
શરીર શરવીરને તીર વાગે:
ભાન તનનું નથી પ્યાન છે યુદ્ધનું,
લોહિયાળાં લડવાજ લાગે. ૪
એક જે હાથ લેદાઇ હેડો પડે,
એક હાથેજ આયુધ ધારે;

ધન્ય છે ધન્ય છે ધર્મ ક્ષત્રિયનો,
અમર આકાશી જેવું ઉચારે. યુ. ૪
કષ્ટક હેઠા પડ્યા તરફડે પૃથ્વી પર,
કષ્ટક ધડ શિશુ જૂઠાં પડેલાં;
કષ્ટકનાં આંત્ર લાઇ ગીધ ગગને ચડે,
કષ્ટકનાં ચક્ષુ ભીંચાં ચડેલાં. યુ. ૫
દેખી દારણુ રણુ રણુકાયશી કરી મરે,
ઉપજે ચરને હરખ અંગે;
સાચને જૂઠું થાય છે પારખું,
એમ મનમાં ગણીને ઉમંગે. યુ. ૬
પાણું પગલું ભરી પ્રાણુ ને પરહરે,
નરકમાં જાય થઇને નિરાશી;
શત્રુ સન્મુખ રહી શરીરને ને તને,
તરત તે થાય વેસાન વાસી. યુ. ૭
હાથી ઘોડા ધણી ત્યાં પડ્યા તરફડે,
ભડકીને કષ્ટક તો જાય ભાગ્યા;
રથ ધણી રખડતા ભાગી ભૂકા થયાં,
લોહીના ખાડા ભરપુર લાગ્યા. યુ. ૮
છત્રનાં ખંડ થઇ દંડ જૂઠા પડ્યા,
છત્રપતિ કષ્ટક પડિયાજી છટા;
આમરો કષ્ટક ચુંથાઇ ચુંથા થયા,
કનક છડીના થયા કષ્ટક દટા. યુ. ૯
અસ્ત્ર ને શસ્ત્રના કષ્ટક કકડા પડ્યા,
કષ્ટક આખાજ રણમાં રખડતાં;
સિંધુડા રાગ ત્યાં ગાય છે માથેકા,
સાંભળી શરને દૌર્ભ ચડતાં. યુ. ૧૦
અંદિજન વંશની જોડે બિરદાવળી,
ચર સાખ્યાશ સાખ્યાશ કહીને;
ક્ષત્રીના પુત્રને ખેલ આ ખેલવો,
રણુ વિષે અચળ ઉભાજ રહીને. યુ. ૧૧
લાખ લશકર વિષે એટલા જમને ચડે,
તોય હઠધાર્યો નહિ હામ દૂદે;
અવતર્યો તેહને મરતું તો અવશ્ય છે,
એમ ગણ્યો લાખગણ્યો કીર્તિ હોરે. યુ. ૧૨

પદ ૧૩૩ મું—દેશી ૧ લી.

એમ અનેક મુઆ શુરવીરો, નિપાદ અંતે નાકો;
રાજ્ય મળ્યું નહિ તેથી તેનો, અવસર આગ્યો માકો, ૧

પર્વતમાં જમ વસિયો થોતે, આરવડા બહુ ફરતો;
લૂટે ચોરે ખાતર પારે, રાત દિવસ રહે ફરતો. ૨
પૃથુ રાજને પછી વિગ્રોએ, કીધો પંડાભિગેટ;
સૌ રહતની મરજી રાખી, પૃથુએ કરી વિવેક ૩
અતિ આગ્રહથી એકે દારજ, કદી ન એણે કીધું;
સ્વેચ્છાથી સંસાર વિષે, થાતું તે થાવા દીધું. ૪
જંગલમાં જન જ્યાં ત્યાં રહેતાં, ભમતા મનમાં ભાવ્યાં.
નિપાદના કર્યો પૃથુરાજે, પુર ને ગામ વસાવ્યાં. ૫
પૃથુ રાજને લાયક પત્ની, કુળવાળી રૂપાળી;
ચોધી પથુ સંસાર વિષે ક્યાંક, ભૂમિમાં નવ ભાળી. ૬
અર્ચ્યો લાયક વર અવનવીમાં, એ પથુ ન મળ્યો એવો;
વિગ્રોએ મળ્યો એમ વિચાર્યું, કરવો ઉપાય કેવો. ૭
અર્ચ્યોને પૃથુ રાજને સાથે, વિગ્રોએ પરણાવી;
તું વેલક્ષ્મી ને તે વિણુ છે, એમ કહી સમજાવી. ૮
કળિજુગ કરતાં કૃતજુગ કરે, રહો ધરમ એ કેવા;
છંભ ન ઉપડે ને કેહેતાં, સંતાડી મૂક્યા જેવા. ૯
ક્ષિતિપતિએ ખેતર વાવેતર, સર્વ વિષે સુધરાયાં;
થેતુ કરી ધરણીને દોહી, અજ આધક ઉપજનયાં. ૧૦
રાજગોર ને સારસ્વત, મહેદ્યો, તપોધન, ગ્યાસ;
ધર્મ્યાદિક વિગ્રોમાં રહિયો, પુનર્વિવાહ પ્રકાશ. ૧૧
કષ્ટકે નિયોગને મત રાખ્યો, પુનર્લભ નવ કીધું;
સૌસૌની સ્વેચ્છા અનુસારે, પૃથુએ થાવા દીધું. ૧૨

ભાગ ૧૨ મો.

પદ ૧૩૪ મું—દેશી ૩ છ.

નૃપતિ પડ્યાપછીનવરંગીએ, સાધારણુ રિયતિરાખીછ;
લોક અદેખા દેખી ખમે નહિ, વિશ્રુતિ વેચી નાખીછ. ૧
દાસોંઓ દાસ દિદાય ક્યાં અને દંપતી ધરમાં દીસેછ;
મનમાન્યાં ખાનપાન કરેપણુ, છત નજનુવેશનિગેછ. ૨
અગિદોત્ર હોમે અહોનિશ રળ્યો, શિવ પૂજ કરે સ્નેહેછ;
આદ્ય કરી પૂર્વજ સંતોષે, રૂદાસ ગળે દોરેછ. ૩

૧ તસ્યવંશાસ્તુનિપાદા ગિરિકાનનગોચરાઃ
યેનાદરજ્ઞાયમાનોઃ, ચેતકલમપમુલંબજ ॥૪૬॥
૨ સોમિપિકોમહારાજઃ, મુદ્રાસાસાખ્યલંકૃતઃ ॥
પત્ન્યાઽચિપાઽલંકૃતયાચિરેજેઽગ્નિરિયાવર ॥
૩ પવયિર્ણોમગવતઃ, કાન્ધામુવનપાલિનો ॥
દ્યવંચલકયાઃસંમતિઃ, પુરુષપ્પવાનપાયિની ॥૩૬॥

જગદેવ દયાથીરે કે, એવી દીકરીયો;
ધન્ય જનનીરે કે, ઉદરે અવતરયો. ૨૩
જેના જશ જગમરે, વિવિધ વખણ્યાએ;
શુભ દલપતરામેરે, ગણી ગણી ગાયા છે. ૨૪

દોહરો.

વળતી તે નવરંગીએ, વિચારીને ઉર વાત;
પોતા સરખાં શોધીને, તોખી બાધી નાત. ૧

૫૬ ૧૩૮ સુ—દેશી ૧ લી.

પોતાના સરખાંની સાથે, તોખી બાધી નાત;
મનમાન્યું પૂરું સુખ પામ્યાં, કસર નહીં કોઇવાત. ૧
ધન્ય કોઇનું અડચું ન રાખે, સૌના પુરે કાઠ;
કમળાના સુતને કન્યા મળી, જડતે જડતી બેડ. ૨
પાદર વણજારાનું ધી સોધું લેવાને માટે;
એક એક ગાડવો ઉપાડી, વળિયાં પાછાં વાટે. ૩
કમળાનો પગ ખાડામાં, ખસતાં આવ્યું અડચડીયું;
કુટ્યો ગાડવોને ઘૂત સધળું, પૂચી ઉપર પડીયું. ૪
ખમા ખમા કહીને ખંખેરું, રજે ભરાયું ચીર;
કહે વાલી તુજને કાંઈ વાગ્યું, પુછે નણુંદનો વીર. ૫
ધી ઢળીયું તો બહા ગઈ, તુજ અંગતણો એ મેલ;
તુજને વાગ્યું નહીં હોય તો, નથી તુકશાન થયેલ. ૬
કહે તો ભાડે ગાડી લાવું, જો ન શકે તું ચાલી;
તુજ કરતાં પૈસા નથી વહાલા, તું પૈસાથી વહાલી. ૭
અરે મિયા જે રણતું અપવું, વિચરી વાટે ધારે;
તે પોતાની ઓને માટે, કે હૈયાંને માટે. ૮
એમ કહી ઉમળકાથી, અલિંગન ઓને લીધું;
છાતી સાથે દયાવીને વળી, કંપોળ ચુંબન કીધું. ૯
સ્મરણ થયું મેદું પૂર્યાનું, એના એ આ ખાડા;
અરે પ્રભુ એવા પશુ મારે, હતા દુઃખના દહાડા. ૧૦
ભાઈ મને માગ્યો નવ દેતો, પૈસો ખાવા જોર;
પિઉ પાસે પૈસો માથું ત્યાં, મુજને આપે મહોર. ૧૧
નૃપનો વૈકુંઠ વાસ થયો જે, મુજને ફરી પરણાવી,
કસાઈવાડમાંથી મુજને, કૃપા કરી છોડાવી. ૧૨

૫૬ ૧૩૯ સુ—દેશી ૩ છ

પુત્ર પછી પરણવા માંડ્યો, કમળાએ બહુ કારેણ;
સુતને શુભ રીતે શણગારી, ખેસાયો વરધોરેણ. ૧

સરસ કસુંબલ સાડી ઝોલી, મોડ મસ્તકે બાલીણ;
કરંમાં રામણદીવો લખે, મંગળ ગાતી ચાલીણ. ૨
વિમ્મ તણી વિધવાઓ બીણ, બળા મૂઝ ધણીએણ;
અંજળી રહી આંગળિયો ચીધો, કરી નજર કમળાએણ. ૩
કમળા ત્યાં મનમાંથી કહેણે, અખમારે શંખણિયોણ;
દુઃખ વેડી દહાડા કાઢાણે, વળી રહી વાંઝણિયોણ. ૪
મારે તો અજ ધન્ય ધડી, સોનાના સૂરજ ઉઝાણ;
પુત્ર હરખથી પરણાવું, પરિપૂર્ણ મનોરથ પુગાણ. ૫
રાડા તમે રંડાપો માળો, છણ છણ બાળો છાતીણ;
ભડે મને આંગળિયો ચીધો, લેશ નથી હું લળતીણ. ૬
સુખ માંડે દેખી ન શકો તો, ભરો આંખમાં મીઠુંણ;
આંખ પરે મુજને સુખ આપ્યું, દુઃખ થોડાદિન દીઠુંણ. ૭
કમળાએ પુત્રો પુત્રીને, પરણાવ્યાં શુભ પેરણ;
વંશતણો વિસ્તાર વધ્યો અને, ચંદ્રચંદી લીલાલેહેરણ. ૮
સૌથી સરસ સંસાર ભોગવિયો, ધર્મ સાચવિયો શુદ્ધ;
શિવ શક્તિનું સેવન કીધું, ન ક્યું વેદ વિરુદ્ધ. ૯
આયુષની અવધી પહોંચ્યા પછી, વાસ કર્યો દૈલાસેણ;
શિવ પામે નવરંગી રહ્યો, કમળા પારવતી પાસેણ. ૧૦
સૌ દેવે સાખ્યાશી આપી, ભડે જનમિયાં ભૂમણ;
જન્મ ધર્માનું સાચું કીધું, પ્રીતિ રાખી પ્રભૂમણ. ૧૧
જે પદવી ઋષિયો નરિ પામે, કે જનો કરનારાણ;
તે પદવી નરનારી પામ્યાં, ભડાં મુભાગ્ય તમારાણ. ૧૨
હળિભુગમાંથી તમારા જેવો, જે ધરણે શુભ ધર્મણ;
તે પશુ આ કંઠાસે વસે, કાપી ભોતિક કર્મણ. ૧૩

દોહરો.

વેનતણી નિંદા ધણી, દેરે કરી તે ઢાળ;
પાછળ પછી વખાણીઓ, ભુઓ જગતનો ચાલ. ૧

૫૬ ૧૪૦ સુ—દેશી ૨૮ મી.

ભુઓ ભુઓ જગતનો ચાલ, અવળો એવો છે;
કહે જીવરો જન જે કાળ, કપડી દેવો છે. ૧
રામ ગયા ઋષિ આશ્રમમાં ત્યાં, મુનિયે ક્યું અપમાનરે;
પાછળથી બહુ પુસ્તક રચીને, શુભ તું કીધું ગાન. અ. ૧
ઋષિપત્નીએ રમાપતિને, પંખા ગણી પવિત્રરે,
ઋષિયે રાષ હૃદયમાં આપ્યો, ચરચું પછી ચરિત્ર. અ. ૨
વેન નૃપતિને વિવિધ પ્રકારે, ધર્મો અધિક પિકારરે;
રાજર્ષિ ન કહ્યો રાજાને, વિશ્વ વિશે તે વાર. અ. ૩

પણ પછીથીમનુએમનુસ્મૃતિમાં, લખ્યું વધારી લાખરે;
પૂર્વે રાજા વેન ચક્ર યથા, રાજપિં મહારાજ. અ. ૪
કામનો વશ કામનોઆવિધવા, વિધવાદીકે દેશ મોઝારે;
ક્રમે હતચિત યથા કૃપાણુ, વરાવા વિધવા નાર. અ. ૫
એમ મરમમાં મનુએ લખ્યું, સમજે શાણા લોકરે,
અણસમજૂ આઝાતપણાથી, કરે રૂઝેતી ફોક. અ. ૬
સારું કે નરસું પણ ઉલટું, લોક રૂઢી લગારે;
સાંભળીને ભોજાજન લડકું, તરફ કરે તિરસ્કાર. અ. ૭
ધર્મ કરીને લડવા ઉઠે, વળી રાખે બહુ વેરરે;
બુલમ કરે જે બની શકે તો, ઝાંઝું રાખે ઝેર. અ. ૮
મળતો રહે જગતમાં તેનું, અયોગ્ય કૃત્ય ઢંકાયરે;
બુઝો ન નિહો, જોડ બેહેનને, પરણ્યો તે પૃથુરામ. અ. ૯
પરમાર્થ પુરુષોના કષ્ટકે, વળમાં લીધા પ્રાણુરે;
આગળ જાતાં વિચાર ઉપજ્યો, વળતીક્યાં વખાણુ. અ. ૧૦
સમજ્યો સમજણમાં લેવા, બાળકના પણ બોધરે;
સાર અંકાર વિચાર કરીને, તેનો કરવો તોલ. અ. ૧૧
પથરા સાચ પડેલો ક્યાંક પણ, હીરા હોય અમૂલ્યરે;
સાધારણ સમજણમાં તેમજ, તત્વ વિચારઅતુલ્ય. અ. ૧૨
મોરોખાના મુખ આગળ, શાસ્ત્રીએ કહી કથાયરે;
મોરોખા નિર્ભય માં સમજ્યા, પંડિતનોઅભિપ્રાય. અ. ૧૩

પદ ૧૪૧ મું—દેશી ૪૨ મી.

સમજી સર્વ કથાનો સાર, મોરોખાએ ક્યો વિચાર;
નિરખી સુતાનું ઝાંઝું મુખ, દિલમાં ઉપજ્યું એતેદુઃખ. ૧
પછી પોતાના મંદિર માંય, સાશાસ્ત્રીએબોલાવ્યાંય;
પૂછ્યો શાસ્ત્રતણા મિદાંત, સૌની લાગી મનનીલાંતર. ૨
સાશાસ્ત્રીજનબોલ્યાવાણુ, પરણે વિધવા રેશાસ્ત્રપ્રમાણુ;
પણ એવી રૂઢી નહીં બાળ, દિમત હોય તોડરનેકાળ. ૩
ધારી પુત્રીના મુખમાટ, દિમત રાખી માયા સાર;
કે કહી મુજને સંકેટ થાય, પણ પુત્રીની પીડા જાય. ૪
જે હું પંગતચાર રહીય, તેની ચિંતા નહીં કરીય;
શિવની સેવા કરીજ સમજ, તે છે તરવાનો ઉપાય. ૫

૧ રાજાધિ વરપુરા ॥ કૃત્તિમનુ: રાજર્ષિ

જેટલે પવિત્ર રાજ, રાવણુને, કસને, કે કુલોધન
જેવા કુદને રાજર્ષિ કહેવાય નહિ.

૨ આલેલીઆ વિગેરના પણ એજ રીતે પ્રથમ
વિકાર થયા હતા, પણ પાછળથી વખવયા.

૩ અધ્યાય ૧ ॥ કલે તુ માનવા ધર્માન્તે-
નાયં ગૌતમા સ્મૃતાઃ ॥ દ્વાપરે શ્રોત્રલિખિતાઃ
કલૈ પારાશર સ્મૃતાઃ ॥ રશાદિ પારાશર સ્મૃતૌ.

વળતી શાસ્ત્રીને કહી વાત, વર શોધી લાવો સાક્ષાત;
વર જો મળે રૂઠો વિદાન, કોડે આપું રૂઝપાદાન. ૬
શાસ્ત્રી કરવા ત્યાંશ શોધ, બહુ વિગેરે કીધો બોધ,
માતાને કહે બાપાબાઈ, કરજો સારે ઘેર સગાઈ. ૭
ઉતમ વર સ્વચાંત ગામ, નારાયણુ બીડે છે નામ;
મુનશદ આદિકનો અધિકાર, એને મળેલ વારવાર. ૮
કે તે હાલ સનંદા વળેલ, તેને વરવાનું મુજ દીલ;
એ વર વરશેતો વરીય, નહિ તો આ દુઃખમાંદી મરીય. ૯
સ્વામીને કહી સવળી વાત, તે પણ રૂઠે યથો રળિયાત;
વરને વિનાંત કરી વરોષ, દીધો ઉપધારી ઉપદેશ. ૧૦
કીધી તેણે વાત કળલ, પણ ત્યાં વેદેન્ના ફોફળપ્રલ;
સંવત ઝોગણિસે બાવીશ, માગશરમુદપાંચમચુરદીશ. ૧૧
વિધિવત લમ ક્યોં ભડાંભાત, ભુગતે કરીજમાડીનાત;
જમવારે આવ્યા ઘોડા લોક, બીજાં રહ્યા ધરીને શોક. ૧૨
ધન્ય ધન્ય મેરેણા પિતાય, ટાળી પુત્રીની પીગમ;
આદિને નવો ચલાવ્યો ચાલ, રહેશે યાત્રી ઝાઝાકાળ. ૧૩
એમ વખાણે ઝાઝા લોક, કષ્ટકે નિદા કીધી ફોક;
પુનર્વિવાહેતેજક નામ, સમા સ્થપાઈ મુંબાઈ ગામ. ૧૪

દાહરે.

મુલ સલાસદ તેહના, રાવ રૂઝ ગોપાળ;
એઓને અર્પણ કર્યું, રચી આખ્યાન રસાળ. ૧૫

પદ ૧૪૨ મું—દેશી ૨૨ મી.

અપણુકીધીએઆપોથી, તેનુંનામચુણીમુનમદોધી; અર્પણ
પુર મુંબાઈમાં પુનર્વિવાહેતેજક સમા રચપાઈ;
મલાસદો સદૃશદરચને, શાસ્ત્રી પણ થયાસંકાઈ. અર્પણ. ૧
શણિજન દિવ ગોપાળરાવણ, બળ્યા ભરીયુદ્ધલાવી;
જેણે અમદાવાદ રવિએ એવીજસમા ઉપનવી. અર્પણ. ૨
પૂનાના ચિતપાવન આલણુ, રિમવેદી રાજેશી;
શાખાતો શાસ્ત્ર્ય અને, શાસ્ત્રિયગોત્રજાએથી, અર્પણ. ૩

૧ પુનર્વસમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે કેવા રીતે રિવા
કરવી તથા કન્યાદાન કેણે કેવું, કન્યાદિનો ખુલાસો,
"વિધવા વિવાહ" નામનું પુસ્તક અમદાવાદમાં
છપાયું છે તેમાં છે.

૨ રા. ગોપાળરાવ દરિ જયરામાં હતા તથા
નોર્મલ રૂઝના બધા સ્ત્રોતરો પણ હતા.

૩ સવર્ ૧૯૨૨ માગશર વદ ૪. સંવત ૧૯૨૨
નવરાતરમાં.

ચિતોપચ જગતમાં ચહાવાં, ફરનવીશ કહેવાયા;
બાહરાવ પેશવાં પાસે, કીર્તિ અધિક કમાયા. અ. ૪
એનાજ અનુજ હતા હરિભાઈ, બાપુ ગોખલા પાસે;
દશ હજારની જગીર પામ્યા, પોતાનેજ પ્રયાસે. અ. ૫
સુત તેના ગોપાળરાવજી જન્મ દિવસ કહું જેનો;
અદારસે ત્રેવિશ ધરવીસન, ફેણઆરી તે તેનો. અ. ૬
અદારમાં તારીખ ને વાસર, મંગળ મંગળકારી;
કુળદીપક કરેણાસાગર, ઉપજ્યો જગમાં અવતારી. અ. ૭
વેદાધ્યયન વિવેક કીધું, સંસ્કૃતનો લખ સાર;
ઇંગ્રેજ અભ્યાસ કરી, મેળવ્યું માન અપાર. અ. ૮
કૌશલ વર્ષની વયથી જોણે, કરી નોકરી સરકારી;
ચઢતી ચઢતી પાયરીયે, પછી પામ્યા પદવીભારી. અ. ૯
રમાલકાજ દારટમાં આજે અમદાવાદ મોઝાર;
જે છે સાહિબ જળજળ બુલો, પ્રતિભાસહઅપગાર. અ. ૧૦
આ પુસ્તકથી એ સાહેબનું મનરંજન કરી લીધું;
અધિક મદદ એણે આપી કવિનું મનરંજન કીધું. અ. ૧૧
જ્યાં સુધી આ પુસ્તક જગમાં રહેશે કાગોળમાં;
ત્યાં સુધી આ ઉદારનરનું, અવિયળ રહેશે નામ. અ. ૧૨

દોહરો.

આ આખ્યાન શુદ્ધતાયું, શ્રુતિક્ષણ કહું સમર્થ;
આતાજન સુણજો સહ, વાત ન ગણુશો બ્યર્થ. ૧

પદ ૧૪૩ સુ—દેશી ૧ લી.

પૃથુરાજના પૂર્વજ રાજા, વેન તણું આખ્યાન;
જે સાંભળશે તો તેને ફળ સો ગંગાજળ રનાન. ૧
પુત્ર વધે પરિવાર વધે વળી, વધે રિક્ત ને સિદ્ધ;
આયુષ લાંબું ઇશ્વર આજે, વળી આપે નવનાથ. ૨
આ ઉત્તમ સુખકારી કયાનો મહિમા કહ્યો નવ જાય;
કોટિક પ્લાહણ મોજનનું ફળ, આ સાંભળતાં થાય. ૩
નંદતણો વસુદેવતણેકે, દશરથનો મહિમાય;
વેનતણો મહિમા એવો, જેનાં સુત વૈકુંઠરાય. ૪
મોટા જન મોટાને કવચન, કહેવા સમર્થ થાય;
વાયે વાંધે લડે ને વચમાં, છોટા હુદાઇ જાય. ૫
ગિબુગમાં જો વેનતણી, કરશે નિંદા કોષ પ્રણી;
પાપે તેની જીભ ભારશે, જમડા બંધો તાણી. ૬
વિધવા ધર્મ વરણુવ્યા છે આહી કૃતિ સંમતિ સમાન;
રિધવાએ તો અવશ્ય કરીને, આ શુણ્ણું આખ્યાન. ૭

ઓખાહરણ કુંવારી શુણ્ણે, રામલીલા પરણેલી;
વિધવાઓ તો વેનતણું, આખ્યાન શુણ્ણે મન મેલી. ૮
ચૈત્રે ઓખાહરણ શુણ્ણે, ને માધે વેનચરિત્ર;
માધવયો ન્હાયાસમ પ્રાણી પળમાં થાય પવિત્ર. ૯
અડસક તીરથ ન્હાયાનું ફળ, પરિપૂરણ તે પામે;
કોટી જન્મનાં પાપ ટળે, તન તાપ વેદના વામે. ૧૦
રંગ દોષને કલેશ ટળે, નવ આને તરિયો તાવ;
કાકણુ શાકણુ ભૂત નડે નહીં, નડે નહિ ગ્રહ ભાવ. ૧૧
રનેહ સહિત જન જે સાંભળશે, ઉત્તમ આ પ્રતિહાસ
સુખ લેશે સંસાર વિષે વળી, વસશે વૈકુંઠ વાસ. ૧૨
જો આ પુસ્તક અણેતર શત, ક્યાથી દેશે દાન;
તો તેને ફળ દાન કર્યાનું, સુવર્ણ મેરે સમાન. ૧૩
પ્રતિભાસે પૂનમને દિવસે, શુણ્ણશે રનેહ સહિત;
એના ઉપર અખંડ રહેશે, પરમેશ્વરની પ્રીત. ૧૪
વેદ પુરાણ અને ઉપનિષદ, અટ શાસ્ત્રને
વેન તણું આખ્યાન વખાણ્યું, યથામતિ અનુસાર. ૧૫
ગંગા જમના સરસ્વતી ને સાબરતી ને રેવા;
આ શુણ્ણે તેને થઇ ચૂકી, સૌ તીરથની સેવા. ૧૬
કયા પવિત્ર સમાપ્તિ કરતાં, કહે કવિજન કરનેડ;
આતાજન સૌ રનેહે બોલો, જયજય શ્રીરણુહાડ. ૧૭

પ્રભાત

પદ ૧૪૬ સુ—દેશી ૪૨ મી.

આરતી.

જય જય જગદર્તા, જયજય જગદર્તા;
ભગવત તું ભવભર્તા, હરકત સંહર્તા, જયદેવ. જયદેવ. ૧
પૂરણ પરમ પરાક્રમી, પ્રભુ વિભુ પરમાત્મા;
સકળ કળાધર શ્રીમત, ધીમત ધર્માત્મા. જયદેવ. ૨
તું સચરાચર રવાંમી, બળવંત બહુ નામી;
વિમળ મંડળ વિશ્રામી, ધન્ય અચળ ધામી. જયદેવ. ૩
તત્ત્વ સકળ શુણ્ણ તારા, સર્વ થકી સારા;
અંતરંગમી અમારા, પ્રાણુથકી રૂઢ મા. જયદેવ. ૪
કરુણાકર સુખકારી, ધર્મ બીરદ ભારા;
તે ભવપાર ઉતારી, અંગણિત નર નારી. જયદેવ. ૫
જય જય જનમન રંજન, ભંજન ભવ ભીતિ;
પૂરણ પુણ્યે પામું, પ્રભુ તુજ પદ પ્રીતિ. જયદેવ. ૬
જય કોટિક જગ કારણ, ધારણ તું ધરણી;
તું સંદેહ જય તારણ, કહું શી શી કરણી. જયદેવ. ૭
તુજ મહિમા બહુ મોટો શુભ તારી શક્તિ;
સુરનર સુનિવર માંગે, ભલો તારી ભક્તિ. જયદેવ. ૮

તું અદ્યુત્તમ ઉપકારી, અક્ષય કળા તારી;
સક્ષય ભરતે સંસારી, આત્મ હો ધારી. જય દેવ. ૮
તુંજ પરમ પિતૃ માતા, તું ભગની બ્રાતા;
વિશ્વેશ્વર પરદાતા, રમરમે સુખ શ્રાતા. જય દેવ. ૯
મહુ તારો મુખ રૂપા, મોહા સંકટ મર્યા;
શ્રેણી કુકમો ધર્યા, વિપત બધી વર્યા. જય દેવ. ૧૦
હો હરિ! હરકત હરને, કરણા ધણી કરને;
અભય કરણ આદરને, હર અરણ્ય ધરને. જય દેવ. ૧૧
તું ચરણ ચિંતા, ભૂધર ભગવંતા;
સર્વ સ્થળે વિલસંતા, ગંભીર મુણવંતા. જય દેવ. ૧૨
કર્યા અવિચળ કામે, હરિ કરણ કામે;
આરતી કિનમ આ મેં, રચી દસપત્તકામે. જય દેવ. ૧૩

૧ સંવત ૧૯૨૪ માં લેનચરિત્ર રચ્યું.

પુનર્વિવાહ વિષે એક મિત્રે પૂછેલા
પ્રશ્નના ઉત્તર.

હાલમાં.

આજ રોડે સ્ત્રી પુરુષને, આજે નવારે કામ;
સુનીતિનું જળ સીચીને, વિવેકો લે વિજ્ઞામ.
હોય નાતનો અપ અને, પુત્રવંશ નહિ ચાલ;
તે કાનો રતિ સુખ તરે, તે જાતિને હાલ.
પેખાને સુખ પારકું, સમગ્ર ન દરે શોક;
કદી વાદન એરે નહિ, થાણેલા શુચિ લોક.
કામસિ દયારે કરે, કિતમ જન તો એરે;
પ્રાપ્ત થાય તે નીતિયં, ભોગ ભોગવં તેજ.
સમગ્રવે જે પશંત, ઉપદેશક જન આમ;
તોજ સમાધાન કરે, કૃતિયા દસપત્તકામ.

લેનચરિત્ર પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૭ મું.

નામાંકિત જનોવિષે.

સુખામના પારસીઓની ગરબી.

સન. ૧૮૫૭ માં “સ્ટ્રી બોય” ઓપાનીયાને વાસ્તે રચેલી.
“ઓ અરેશર તારિને હંકારે ચરેન શહેરમાં.” એ રાગ.
સુણ સાહેલી, પૂરણ જરા પામ્યા મુંબઈના પારસી;
માઈ એ ગરબી, મુખના મુખને મજાવી આપે આરસી રેક.
જાડ મુંદર મુંબઈ અંદર છે, વિખ્યાત જગતની અંદર છે;
મોહી પારસીનાં જાડ મોદિર છે. મુખ સાહેલી.
તે પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનનું, છે શાળીનું સંસ્થાન ધણું;
વેપારવિદ્યેનું મુંબઈપણું, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૨
એનાં હાથ લુધા ત્યાં સાર છે. વિચારને અધિક વધારે છે;
જ્યાંસર વપ્રકાર મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૩
જ્યાં લોક વસે સર્વે મુખિયા, કુખડાં પુરેકરી દુખિયા;
કહેવાનની આંતરે મુખિયા, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૪

પારસીઓ પ્રથમ ગયાયા છે, હિંદુ તે પુરક લખાયા છે;
વર્ગી ખીસ્તનુગવસાયા છે, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા.
આજ જન લુદી નતોના, વર્ગી નાની મોટી નાતોના;
ધંધાધારી બધી નાતોના, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૧
નામાંકિત પારસીઓ તેમાં, છે સદગુણે સમસ્તનેમાં;
કદી એક નહિ આગી એમાં, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૨
તે મુંબઈ શાળા પામે છે, વિખ્યાત થઈ જાડ હામે છે;
તે પારસીઓને નામે છે, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૩
વેપાર વધ્યા દેશ દેશ, સહુ ચીતે આવે સંદેશ;
તે પારસીઓને પડવેશ, મુખસાહેલી પૂરણ જરા પામ્યા. ૪
વિચાર તે જુદા વધેલા છે, વર્ગી તે સ્તાવધારેલા છે;
પારસીઓ તેમાં પડેલા છે, મુખ સાહેલી. ૫
વર્ગી ધરમ પુરેકરી ધીર છે, સરેક વાતે તે મોટા છે;
એનાં દેમ જરેકરી નીર છે, મુખ સાહેલી. ૬

મુરખને 'જાતી કરવામાં', દરદીનાં દરદી કરવામાં:
 વેદારપણું ઉર ધરવામાં, મુણ સાહેલી. ૧૨
 સદુ નાલોના હિતકારી છે, સમજણુ જેની અડ સારી છે;
 પારસિયો પરઉપકારી છે, મુણ સાહેલી. ૧૩
 અડુ કુવા તળાવો કીધા છે, રસ્તા પુલ આધી દીધા છે;
 રમી ધરમશાળા જશ લીધા છે, મુણ સાહેલી. ૧૪
 વધતી કીધી વિદ્યાશાળા, વળી દવા મજે દરદોવાળા;
 એવા પારસિયો ધરમાળા, મુણ સાહેલી. ૧૫
 છે આગેવાન સખાવતમાં, વિખ્યાતી ચીન વિચાયતમાં;
 સમજે શુભકામ સહાયતમાં, મુણ સાહેલી. ૧૬
 એ કોઇ એ કહોદેખારે છે, આ કારજ લાભ પમાડે છે;
 તે પારસી પ્રથમ ઉપારે છે, મુણ સાહેલી. ૧૭
 એ કાંઈ જુની દુગરી નિંછે, પણ એમાં હોય અનાતિ છે;
 તે તરન તરે તણ પ્રીતિ છે, મુણ સાહેલી. ૧૮
 સુધરાઈ કરવામાં તે સારા, ધીરધીરજ પાથે શુભ ધારા;
 મહાભારત કામો કરનારા, મુણ સાહેલી. ૧૯
 એણે કાઠી અંખિલના અહારી છે, કરમાં હિલ્લારના ધારી છે;
 નેની હાંમનની અલિહારી છે, મુણ સાહેલી. ૨૦
 અડુ લોક સુધરવા એકા છે, સુધરાઈના ઝાંઝા પેડા છે;
 એ પારસિઓના એકા છે, મુણ સાહેલી. ૨૧
 નારી જનનાં અજ્ઞાન નથી, નહિ રહેવાનાં અડુ ની ટપી;
 તે પારસિઓના પુણ્ય થકી, મુણ સાહેલી. ૨૨
 અખળા દિલની એડી તુડી, અડુ મૂર્ખ રજા માર્યા કરી;
 સુધરાઈની ટિરણો ધઈ છૂટી, મુણ સાહેલી. ૨૩
 એ ચાલ ધરે દેશેદેશે. નાનાં મોટાં મુખ સૌ લેશે;
 તે અંતરથી આશિષ દેશે, મુણ સાહેલી. ૨૪
 નારીનાં દિલ ઝલકાટ થયાં, અડુ વેહેમ અંન અજ્ઞાન ગયાં;
 રવિ દેખી કમળ જ્યમ શોભી રહ્યાં, મુણ સાહેલી. ૨૫
 એ કામ પ્રભુને પ્યારે છે, સૌજનના હકમાં સારું છે;
 નારીને મુખે દેનારે છે, મુણ સાહેલી. ૨૬
 આગરખીસાંભળીલઈ એણ, સુણીખૂણખુડી ખુશી થઈએણ;
 દિલમાંથી આશિષ દઈએણ, મુણ સાહેલી. ૨૭
 મુણ જશ પામ્યા મુખઈના પારસી. ૨૭

ગરખી.

"મા પાવા તે ગરખી હતી, મહાકાગીર" એ રાજ.
 જન ભલા એ જૂનળ માંય, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જે જુલમી જના જણાય. એ શિદ અવતરિયા. ૧
 જેણે કીધાં રૂઠાં કામ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 ન રહ્યું જે નિશ્ચળ નામ. એ શિદ અવતરિયા. ૨

જેણે સેવ્યાં મા ને આપ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જેણે સૌના લીધા શાપ, એ શિદ અવતરિયા. ૩
 જેણે પાળ્યાં માણસ પાંચ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જેણે લોભે લીધી લાંચ, એ શિદ અવતરિયા. ૪
 જેણે ધરી ધર્મની રીત, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જેની પાપ ઉપર અડુ પ્રીત, એ શિદ અવતરિયા. ૫
 જેણે સૌને કીધાં મુખ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 દુનિયાને દીધાં દુઃખ, એ શિદ અવતરિયા. ૬
 જેણે દીધા સદૈવ મુખોધ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જેણે ક્યો ગરીબપર ક્રોધ, એ શિદ અવતરિયા. ૭
 જેનાં વિધ વિધ થાય વખાણ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જેણે પરના લીધા પ્રાણ, એ શિદ અવતરિયા. ૮
 જેણે દયાર્થી દીધાં જ્ઞાન. ધન્ય જનન ધરિયા;
 જે નિરજલ ને નાજાન. એ શિદ અવતરિયા. ૯
 જે પ્રજનતણા પ્રતિપાળ. ધન્ય જનન ધરિયા;
 જે ચાર થયા ચંડાળ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૦
 સનવાદી શાણા શેદ, ધન્ય જનન ધરિયા;
 જેણે પાપે ભરિયાં પેટ, એ શિદ અવતરિયા. ૧૧
 જેની તન મન તારી દેવ. ધન્ય જનન ધરિયા;
 ન ભજ્યા દલપતનો દેવ. એ શિદ અવતરિયા. ૧૨

સર જમસેદજીનો રાસડો.

"એટા આઈ જુડો નાગરે. અમે આઈ પાર ઉતારે."
 એ રાગતો.
 અરે કોણ આદમી એવારે, જરે જમસેદજી જેવા. ટેક.
 કાયા ધરી પરનારથ કાળે, કીધાં કરોડો કામ;
 દેવ ગરામર આ દુનિયામાં નિશ્ચળ રાખ્યું નામ. અરે. ૧
 મુખઅંદર મંદિરો એતો, મોટો ભાગ્યો માલ;
 ભર દરિયે કુવા થંભ ભાગ્યો, હવેથાગેશાધીધાલ. અ. ૨
 ધાર ધણો થયા વારે ને ધારે, હારે પડી હલતાળ;
 હોમન હારીને હાથ પોકારે, કોણજુદો કોણ ગાળ. અ. ૩
 સાંભળી શોક સંતાપ ધરે જન, ભારે ભયન ભયન;
 નાવચાગે શરૂ લીધા નાખ્યા, પ્રલયનો ભાણીપવન. અ. ૪
 કરેટનાં કારભારીએ કીધાં, કરેટનાં અંધ કાંજ;
 ચારપગાપણચાગેનચામેનો, નર કેમ આવ આનાજ. અ. ૫
 એવે સમે જન સર્વે આવી, આંખે આંસૂરી ધાર;
 અહો પ્રભુ તે આ મું કીધું. એમ કરે ઉચ્ચાર. અ. ૬
 જોતાં જણાયો મરજ આંખો; ભાર્તી ભૂમિ ભયંકાર;
 લોક પડ્યા સદુ જોકમાં લાગે. સૂતો દિસે સંસાર. અ. ૭

દ્વાખાનામાં દરદી દુઃખિયા, લોક રૂપે લાચાર;
નિશાળમાંહી નિશાળીયા રૂપે, યાદ કરી ઉપકાર. અ. ૮
પાંજરા પોળના પ્રાણી પોકારે, એતો ગયો આધાર;
સાહેબ લોકનો ગયો સનેહી, હાડાપણો દેનાર. અર. ૯
કાણુ શીકર હવે લોકની કરશે, હરશે હરકત વાસ;
અંતરનો અભિલાષ હરશે, પરજ કૃતી પાસ. અ. ૧૦
હિંદુસ્તાનનો હતો હિમાયતી, પામરનો પ્રતિપાળ;
નેક શાણી સરકારનો મુખો, હાપણુકાર દયાળ. અ. ૧૧
માનવી માંતર જેને જગતમાં, જૂદી જૂદી બધી જન;
સાંભળતાં શોક સાગરમાં પડી, વારેવારે કહે વાત. અ. ૧૨
ખાલી દિસે રતનાગર ખેતર, ઉત્તર જેમ આ વાર;
અરેખરેખે હતો તે ખેતો, ખરી ખાંતે ખેડનાર. અ. ૧૩
સંવત ઓગણિસે પંદરનો, ચાલતાં ચેતર માસ;
ક્યાંથી અભાગણી ધારણ આવી, તે ઉપજવ્યો વાસ. અ. ૧૪
વિનળિયે જઈયાત પોહોવાડી, દેશને કામો કામ;
સાંભળતાં થયાં સર્વ ઉદાસી, કાઈ કરે નહીં કામ. અ. ૧૫
પોણીસો વરસ ઉપર નવ પુરા, માંડીને ગણિયે માસ;
ભૂતળઆયુષ્યએટલોભયો, વળતીલીંબારવગવાસ. અ. ૧૬
ધર્મધુરંધર ધારણ ધારી, પામ્યો પ્રભુનો પંથ;
જન્મ કથા કવિતાથી જેના, મુદવા બનશે અંથ. અ. ૧૭
નારી નરો જેના નામને રોશે, પુરા સંભારીને પાડ;
જેને કાંચે જન્મસેદ ગયા હશે, કાંઈ રોશે કાડ. અ. ૧૮
ચાહત ચીન વિલાયતમાં જેણે, મળ્યું મોટું માન;
વિધવિધના ઉપકાર વખાણે, આખોદેસ ધરના. અર. ૧૯
નાઈનું ઉપનામ અપાયું, ખાંડું એ આરંભે;
જનનો હેતુમહારાણીએ જાણીને, આવેકયાં ગાંધબેટ. અ. ૨૦
ખેશ તળાવ કુવા પુર ખાંધ્યા, પ્રાણીની હરવા ખાસ;
ધોંગી રચાવી ધર્મશાળાઓ, કાંઈ ન રાખી ક્યાસ. અ. ૨૧
સુરત ને નવસારી હુનાના, સજ્જનો પુર સાપ;
રૂપેય પરકેપકારમાં આપ્યા, લેખે રૂચીસેલાં. અ. ૨૨
મહાજનનો એતો મોવડી હતો, દેશ કિલોનું કમાડ;
કસ્તર કળિકાળમાં કહિયે, લોક લગવણુલાડ. અ. ૨૩
મુંબઈ દલાકાનાં નસીબ મોટાં, હતી ન ક્યાંયે દહાણ;
દેવના ધરને બળવે દો લીધો, પ્રગ્નનો છવન પ્રાણ. અ. ૨૪
યો નથી ને યતાર નથી નર, જળમાં જેની જન;
સ્વારથને પરમારથનાં જેણે, કાંઈ કામ કરેડ. અ. ૨૫

૧ સને ૧૮૫૭ ના બળવાથી સાચા નસીબે
મુંબાઈ દલાકામાં કાઈ નુકસાન થયું નહોતું.

પારસિયો નીજ પરમ પુરુષનાં, નામ લેશે ને કામ;
સ્નેહસહીત સદાય સંભારણ, નિર્મળ જેનું નામ. અ. ૨૬
એ મહાપુરુષને મળવાની મોટી દેશમાં રહી ગઈ કામ;
ગણીગણી શુભ અંથમાં મુંબઈને, રાખત દસપતરામ. અ. ૨૭

ધનજી કામાની ગરબી.

"સાહેસાદર સુરત શેઠર, મુંબઈ અગમેલી" એ રાગ.
ધન્ય ધન્ય ને કાંઈ કામ, ધનજી કામાએ;
લાખો દંડાયા લોક જેના જમાએ, ધન્ય ધન્ય. રેક.
જેમ પ્રગ્નને પ્રેમે પોતે, પ્રભુ આપે અમ પામર;
પણ ન કહેજે નું આયું છું, કાંઈ એમજ કાનું ધ. ૧
દરિદ્રતાથી દુઃખિયા દીકા, ને કાળજી લોકેર;
ખરચી છાતી દેઈને ખાવાસરવ સમાવ્યા શોક. ધન્ય. ૨
નિત્ય નિત્ય તેડ્યા નાતીલાને, ઘણું માન દઈ ઘેરે;
પરનાતીલાને પણ પોતે, પાળ્યા રૂડી ઘેર. ધનજી. ૩
મુધારવા સઘળા દેશીને, લઈને ધારી કામરે;
ખરચાં નાણાં ખૂબ ખરચે વળી, ન ક્યું જાહેરનામું. ધ. ૪
ખરચે છે શ્રીમંત ખરા તે, મેળવવાને માંતર;
પણ પ્રભુ પ્રાંતે રૂડી રીતે, ખરચું ધારી ખાતર. ધ. ૫
ગાળીજન પાસે અંથ રચાયા, આખો શુપત ધનામર;
જેથી જનના જોડે ચિતાસે, સમજે તવ તમામ. ધ. ૬
ધન્ય ધન્ય તેનાં માત પિતાને, ધન્ય એતો અવતારર;
જેના કાળમાં જન્મ ધર્યોને, કાડ કાંઈ ઉપકાર. ધનજી. ૭
જનગણ નારીય નવ જુન માસે, અટારસે અગિયારર;
કર્ણે તલ્યું સન આગણસાંકે, તેવીસમી જુન ત્યાર. ધ. ૮
મુંબઈ જનને મુધારવાં, બણાવવા બસી બાતર;
ખાંતે નાણાં ખૂબ ખરચવા રાખા હાંચ દિનરાત. ધનજી. ૯
સને અટારે જીતિમાં, હિમત ધરી હમરર;
ગનુરગનુથા ચીન ચડીને, વિનિધ ક્યાં વેપાર. ધ. ૧૦
દાન ઘણું પરમારય કાંઈ, પ્રભુપર ધારી પ્રીતર;
સ્નેહ સહિત જન સૌ સંભાર, રાખી એવી રીત. ધ. ૧૧
બુગલુગમાં અવિચળ જય રહેજે, નિધન રહેજે નામર;
અંતરમાંથી આશિષ આપે, દિન દિન દસપતરામ. ધ. ૧૨

ગરબો-મુંબાઈના દરજનો.

"જનજી જનજી હેત તમારે જાવ્યા ને." એ રાગ.
દરજની. અરજ દરજ સાંભળે ને.
તે ન શુભે તો ચાલે તતે તન જે.

મુઝેમાં આગળ એવી વેળા હતી ને; ૬૨૭. ૧
 પણ તે સામા હિંમો માર્ગના પૂત ને.
 સાહેબ મીસન થરે વતેતો સૈ શીવવા ને.
 મનુષ્ય ગરિય નામે વીહુઆમહાર ને,
 એક સમે સાહેબે પગાર ન આપીઓ ને;
 ચડી ગયા ત્યાંતો મહિના ત્રણ ચાર ને. ૬૨૭. ૨
 માગે ધન તો સાહેબ ઉઠે મારવા ને;
 એનો મહિ મુને એકે ઉપાય ને;
 ઘેર કહે ઘરવાળી પણ ટટો ઘણો ને;
 પુરહા વિના વદાવીને શું ખાય ને. ૬૨૭. ૩
 ક્ષેધ કરીને કહેવા લાગી કામની ને;
 એ તારી નોકરીમાં ઉઠી આગળ ને;
 સાહેબને ઘેર છોડ નવાનું શીવવા ને;
 માંડીને ફરિયાદી નાણું આગળ ને. ૬૨૭. ૪
 કરે જોડી ૬૨૭એ ને નહરે કહ્યું ને;
 વદન કરી કહું છું નથી કરેતો વાદ ને;
 હવે નહિ આણું હું સાહેબ શીવવા ને;
 ફરી કહું છું ને માંડીશ ફરીવાદ ને. ૬૨૭. ૫
 મિસને બેનસને ચીડી લખી મોકલી ને;
 કીધો તેણે એક દિવસનિશ કદ ને;
 કહેવત છે તસકરે ઉઠે સાહુકારને ને;
 બાળી લ્યો ભાઈ એવો આતો ભેદ ને. ૬૨૭. ૬
 મિસને મોટા માછલેટ તરફ લખ્યું ને;
 કહું તે મામે કારીલડ કહેવાય ને;
 એણે પણ મનસાદ વિના એવું કહ્યું ને;
 નર નર નંદીખાને નય ને. ૬૨૭. ૭
 સખત મલુરી સાથે જૈને જલમાં ને;
 વેઠ્યું દુખ વસોને વાસા એકવીશ ને;
 છેલ્લી વારે વ્યારે ત્યાંથી છૂટીઓ ને;
 ગાંઠ ખરે પણ રહી રહેમાં રીશ ને. ૬૨૭. ૮
 જણ જણ આગળ વાત કરે વ્યાં વ્યય ત્યાંને,
 કહું છે મહારાણીજીનું રોગ ને;
 પણ ઉનમંત નેવા છે ને ને ઉપરી ને;
 જો આવો અન્યાય કરે છે આજ ને. ૬૨૭. ૯
 સારા જનને પણ સંકટ આ શહેરમાં ને,
 હરકત વેઠે લોક હજારે હાલ ને;
 માટે મેલેન હાઈ કરે પરમારથી ને;
 ચાપેથી તે પૂટે નરસી ચાલ ને. ૬૨૭. ૧૦

વાત સુણી સરવે જન વ્યય વેળા ને;
 ઘોતે ૬૨ કાણ ધાલે હેતે હાથ ને;
 શામાટે છછે સૂતા સિંહન ને;
 શુભા કાણ આંધે સાહેબ સાથ ને. ૬૨૭. ૧૧
 આસોશીયેશનવાળા અગળા રહ્યા ને;
 પ્રમથો પણ એ વાત ધરી મહી કાન ને;
 એ તો થાક્યો સૌની આગળ આથી ને;
 વળતી એવું કાઠ બોલ્યો ગુણવાન ને. ૬૨૭. ૧૨
 પૈસાવાળાને પરખે પૂરા મજે ને;
 કાનર ગજવાળા તું લીણકમાઉ ને;
 દયા કરીને છંદે દુઃખડા દીનનાં ને;
 ભાસું છે એવો તો ડાકતર ભાડે ને. ૬૨૭. ૧૩
 ધમે દવાખાનાં જેણે ધોંઆ રચ્યાં ને;
 પુરણ રાખી પરમારથમાં પ્રીતજે;
 આપે છે એસડ ગોંથી આપની ને;
 નિરંધન જનને ઘેર જઈને નિત્ય ને. ૬૨૭. ૧૪
 ૬૨૭ જન આવે દેશાવર દરથી ને;
 રહે નહીં રંગમાં તેને મહા રાગ ને;
 તનની ને મનની નેથી પીડા યજે ને;
 એવો છે જોનો અઢકા કિંવાગ ને. ૬૨૭. ૧૫
 આ અવસર પરદુખખંજન તો એજ છે ને;
 કદ સહે પોતે પરસંકટ કાળ ને;
 સ્વદેશીનું દુખ જોઈ સાંખી શકેતો નથી ને;
 જે છે જગમાં પરમદુખાનું જલ્દાન ને. ૬૨૭. ૧૬
 સાંભળીને શુભ વંશ ૬૨૭ દોડ્યો ગયો ને;
 ગ્રેમ સહિત તે પરદુખખંજન પોસ ને;
 વિધિવિધનાં વિતકની વરણી વારતા ને;
 રફન કહ્યું વર્ગો નાખીને નિશ્વાસ ને. ૬૨૭. ૧૭
 ૨ પ્રણ હું મારા દુઃખને રાતો નથી ને;
 પણ આ પેરે સર્વ પ્રવ્ર પીડાય ને;
 ભોગ પાંડે જોને માથે ને ભોગવે ને;
 એ દુઃખથી અંતર માંડે અકળાય ને. ૬૨૭. ૧૮
 ચાહન ધોળે દહાડે ચોરી થાય છે ને;
 એવું છે પોલીસનું પણ અંધેર ને;
 ચાર અંત જોડીવાળા છે ભાગીઆ ને;
 પ્રેમ થણી પીડા પામે એ પેર ને. ૬૨૭. ૧૯
 ગણ જુલેમ ચાલે છે રાલમળાજનો ને;
 લૂટે મૂટે ને વળી સારે મોર ને;
 સાહેદી જુદી પુરે સરકારમાં ને;
 જાહેર લોકો રમે ઘણા જુગાર ને. ૬૨૭. ૨૦

૧ સાહેબનું નામ તે વખતે એ મુંબાઈની
 પોલીસનો સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ હતો.

શ્રિયાદી કરીને પણ કોઈ શ્રવે નહીં જો;
 ને સાચાં જન તે પણ માયાં જન્ય જો;
 અધેરી નગરી જેવો ઈનસાફ છે જો;
 એનો કરવો કાંઈક હવે ઉપાયજો. ૬૨૭. ૨૧
 પાકણો એ રીતે પામર પ્રાણિઓ જો;
 માહિના દિવમાં વચ્ચા પછી ભગવાન જો;
 મારા શબ્દ કહી કહીને શીતળ કયાં જો;
 દુઃખ હરવાનું દીધું વાચક-દાન જો. ૬૨૭. ૨૨
 પ્રેમ સહિત પુરુષભવન ભાડે ભણે જો;
 તાસ તથા તું ધીરજ મનમાં ધાર જો;
 શ્રીહરિની કૃણાથી સંહુ સાફ થશે જો;
 એક હવે કોરડમાં ચરજ ક્યારજો. ૬૨૭. ૨૩
 નાણું લે ને ખાણું ખા ભાણું ભરી જો;
 રૂઢિયામાં તું રંચ શીકર મહિ રાખ જો;
 હેડમાં હીમત ઝાઝી ધરજો હવે જો;
 બીહિશ નહીં બીહિવરાવે લોકો લાખજો. ૬૨૭. ૨૪
 કોરડમાં કાગળ ચરજનો આપિયો જો;
 તે સાહેબ તરફ થે તાણાતાણુ જો;
 છપામાં ચરચા ચાલી ચારે દિશ જો;
 ગણપડમાં ભાઉએ પાણું ભંગાણું જો. ૬૨૭. ૨૫
 સુપરીમ કોરડમાં સાહેબ જે ખેડીયા જો;
 ચિદ જન્મિત સર વિલિયમ ચારડલી એક જો;
 સર ચારસસ જાકસન ખીન્ન બેળું સહુ જો;
 પુતી નરજ વધતો જેના પ્રિયેક જો. ૬૨૭. ૨૬
 કાંધી બહુ એહેનન કારીલક કોરણુ જો;
 ચારિત્ર સિલિયમ હાઉવરડે ખેસ જો;
 બાળ્યાં બાળ્યાં લાંગાં લાંગાં ભક્તો જો;
 લખ્યું ઘણું પણ લાખ થયો નહિ લેશજો. ૬૨૭. ૨૭
 ૬૨૭એ પણ જે ચારિત્ર દાખ્યા જો;
 વિવેકવંતા નામે ને વેદકાક જો;
 રીડ જોઈને તે વર્ણવ વળી કાલસ થયાં જો;
 શી રીતે ક્વણે ઉપજે ઈનસાફજો. ૬૨૭. ૨૮
 કોરડમાં તે કણ્યો જેવા કારણે જો;
 ભારે ભારે જનની બીડ ભરાય જો;
 સાહેબ લોકો ને સાહુકારી શહેરના જો;
 જયે જયે થે જન બહુ જેવા જન્ય જો. ૬૨૭. ૨૯
 સાફ થયા ઈનસાફ રૂડી સરકારમાં જો;
 કોયો તો એકવિંશ દિન જેને ફરજો;

એક અને પૂરા રૂપેયા પાંચસે જો;
 ખાસો દંડ ભણો પામીને ખેદ જો. ૬૨૭. ૩૦
 નાણું ખચ્ચ હનંદા નાણાંનું થયું જો;
 ધારી વળી નાલાયક ન્યાયાધીશ જો;
 એ હોદ્દા વિલિયમ કાફરડને આપિયો જો;
 દયા વણી જેના દિવમાં દિનનીશ જો. ૬૨૭. ૩૧
 ખેનસનની બદલી શાવી કારજોડને જો;
 પોલીસમાંથી કાઢ્યું જેણે પાપ જો;
 પકડ્યા છાના ચોરાને પણ પકડ્યા જો;
 સુરત ધરી જેમ સમડા પકડે સાપજો. ૬૨૭. ૩૨
 અદારસો ઉપર પંચાયત સત સમે જો;
 પચીસમી તારીખ બુન માસ પ્રમાણુ જો;
 કોરડમાં તે દિવસે કણ્યો ચૂકિયા જો;
 જેનું પ્રસર્યું જગત બધામાં બાણુ જો. ૬૨૭. ૩૩
 અમલતણા અધિપતિઓ ચેત્યા અંતરે જો;
 પછી ન પાંડ કોઈ ગરિયાના પ્રાણુ જો;
 ભક્તો ભક્તો એમ લાણે લોકો ભાડેને જો;
 વાંટે ઘાટે વિધવિધ કરે વખાણુ જો. ૬૨૭. ૩૪
 ધન ધન દિવદરિયા દાહના દોકરા જો;
 ડુગમાં બળ્યાં ચાલુત કીર્તિ કમાડજો;
 રવંદશીન તું સમજે છે રોતરી સજાજો;
 ભણે ભણે નુજો સહુ લોકો ભાડેને. ૬૨૭. ૩૫
 મુંગઈનાં માણસનું દુઃખ માંડુ બાધુ જો;
 સર્વ પ્રકારે ટાળ્યાં લુલમી શોક જો;
 એ ઉપકાર અપાર કયા તે આ સમે જો;
 લાખ પણે પણ ને નાદિ બૂલે લોક જો. ૬૨૭. ૩૬
 બહુ થયેને દિવદાર દયાળુ ભાડેનું જો;
 જગમાં એત જરા દેતે જગદીશ જો;
 આવાં કામ અંતક કરે આ લોકમાં જો;
 આપે છે દસપત એવી આવીપ જો. ૬૨૭. ૩૭

ઉપવનનિ વ્રત.

તું દેખતાં દરિદ્ર દત આણે,
 તે આખથી નેઈ ચક્રો ન ઝાણે;
 હવે વિસાકું કિર્તિ ભાગ હોરે,
 તે ભાડે દાહ નેરદત નેર. ૩૮

મુખ્યધના શેઠ નાનાશંકર વિષે ગરબી.

સાંસાંરે સુરત શહેર, મુખ્ય અલખેલી. એ રાગ.
 નનાશંકરનો સૂત, પદ મોડું પામ્યો;
 મહિમા જેનો મળ્યો, જગમધ્ય જામ્યો. ટેક.
 ગુલ કારજમાં સઉ સભારે, નિર્મળ જેનું નામરે;
 મોટાં કારજ જેની મદદથી, પામે શુભ પરિણામ; પદ ૧
 ગણતરીએ ગણનાં હિંદુમાં, કહેવાયા બહુ કારજ;
 શંકર સુત નનાના સરખી, જેતાં ન જડે જડ. પદ ૨
 વિદ્યાની વૃત્તિ કરવામાં, જેના વિવિધ વિચારે;
 એ નરના ઉપકાર થકી અતિ, મુખ પામે સંસાર. પદ ૩

૧ મુખ્યધના હિંદુઓમાં શ્રીમંત, આળસદાર અને
 સુધારાનો આગેવાન નામે નાનોશેઠ હતો. તેના બાપનું
 નામ શંકર શેઠ અને માનું નામ ભવાની બાઈ,
 અને દીકરાનું નામ વિનાયકરાવ હતું. નાનાશેઠ એક
 મહાદેવનું દેવળ ચણાવ્યું છે તે દેવનું નામ ભવાની-
 શંકર રાખ્યું છે. તે દેવળની વરસ ગાંઠની રાતે વરસો
 વરસ માફક મેળો ભરીને આળસદાર ગૃહસ્થોની મિજ-
 લસમાં સન ૧૮૫૬ માં મને તેમણે બોલાવ્યો હતો;
 ત્યારે આ ગરબી રચીને હું લઈ ગયો હતો. તે
 સભામાં સંભળાવતાં તેમણે મને કહ્યું કે મારાં વખાણ
 હોય તો મારી આગળ સંભળાવશો નહીં, પણ દેવ-
 વિશેની કવિતા કરી લાવ્યા હોતો બોલો; ત્યારે મેં
 કહ્યું કે હું તો ગણપતિની ગરબી રચી લાવ્યો છું.
 એમ કહીને આ ગરબી સંભળાવી, અને તેનો અર્થ
 કહી સમજાવ્યો, જે મહાદેવના જે પુત્ર છે; તેમાં
 મોટાનું નામ કાર્તિકેયનામી અને નાનાનું નામ ગણ-
 પતિ છે; તે ગણપતિ બધા દેવોમાં મોટી પદવી
 પામ્યા છે; સિધ્ધિ અને શુધ્ધિ એ બે-તેની સ્ત્રીયા
 છે; અને ગિધિ, તથા સિધ્ધિ એ બે દાસીઓ છે;
 લક્ષ અને લાભ એ બે પુત્ર છે, અને જેના શરીરનો
 રંગ સુવર્ણિય એટલે સારા રંગનો અથવા સોનાના
 રંગના જેવો છે; ગરબીના બીજો અર્થ નાનાશેઠ
 વિષે લગાડતાં વર્ણુ એટલે જાત અને ગુણિક એટલે
 સોની છે; તે દક્ષિણી સોની હતો. ગણપતિનું બીજું
 નામ વિનાયક છે, અને તે મહા માયા; એટલે આદિ
 શક્તિ, જે સર્વ વ્યાપક છે. તેમાં રહે છે; અને બીજા
 અર્થમાં મહાયાપુરી એટલે મુખ્ય શહેર, એ કવિતાના
 બે અર્થનો ચમત્કાર નેહને નાનાશેઠ ઘણા પ્રસન્ન
 થયા હતા.

સિધ્ધિ ને શુધ્ધિ એ સાથે હાજર જેને હોયરે;
 લાલ લક્ષ સાથે લાગ્યાં, જેની આગળ જાય. પદ. ૪
 રિધ્ધિ ને વૃધ્ધિ પણ રહે છે, પ્રીતિ જેની પાસરે;
 જેના ઉપર રીકે તેની, અવશ્ય પૂરે આશ. પદ. ૫
 ભયભંજન જે જન મનરંજન, ભંજે નિરંજન નિતરે;
 મુંદર વરણ સુવર્ણિય શોભે, પરમાર્થમાં પ્રીત. પદ. ૬
 ધન્ય પિતા માતા ધન્ય તેની, ધન્ય એનો અવતારે;
 વિધન નિવારણ કુળતાં તારણ. નાધારાં આધાર. પદ. ૭
 ભાગ્યવતી જેની માત ભવાની, શંકર જેનો તાવરે;
 ભવાની શંકરને ભજનારો, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. પદ. ૮
 કુંવરપદે પણ ગુલ કરમાળો. પૂજે પિતાના પાવરે;
 જન મુખદાયક ઉપમા લાયક, રૂઠો વિનાયકરાવ. પદ. ૯
 મહામાયાપુરીમાં એ મહાલે, દિલ દરિયો દાતારે;
 મોટામાં તે મુખ્ય ગણાયો, ભારે ગુણ ભંડાર. પદ. ૧૦
 કઈક વડા હિંદુ કળિજીગમાં. પાટી રહેલા પેપરે;
 શંકર સુત આસમે જાગતો, એમ લખાયા લેખ. પદ. ૧૧
 સહુ રાજા સઉ રાંક વખાણે. જાણે દેશો દેશરે;
 થયાં વખાણુ વિલાયતમાં વળી, વધીએવાત વિશેષ. પદ. ૧૨
 શંકર સુત નમે જુગજુગ જીવે, ક્રોડ કરે શુભ કામરે;
 અંતરમાંથી આશીષ આપે, દિનદિન દલપતરામ. પદ. ૧૩

રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વિષે.

સન ૧૮૬૦ માં તેઓ વિલાયત ગયા ત્યારે
 મીં હોપ સાહેબની ફરમાશથી તેમના વિલાયત વખાણ
 વિષે મેં નિબંધ રચ્યો હતો. તથા મારા મનની
 કલતથી નીચે લખેલી કવિતા એમિલના “શુધ્ધિપ્રકાશ”
 મા છાપી હતી.

કોલેરા.

નાગર સાગર મારગે, મહા મુસાફરી કામ;
 તેમાં હિંમત તેં ઘણી રાખી મહીપતરામ. ૧
 ગણી ગવાશે ગીતના, ગુણુ તું જામે જામ;
 રાજેશ્વીની રીત તેં, રાખી મહીપતરામ. ૨
 કથનીથી તો સૌ કથે, કરવું હુકર કામ;
 કથા અચળ આ કાળ તેં, રાખી મહીપતરામ. ૩
 શુધ્ધિહીણા બહુ બક્યા, ઠાલા કામે કામ;
 દિલમાં તેં નહિ દિલગીરી, રાખી મહીપતરામ. ૪
 સારામાં સારો થશે, પણ એનો પરિણામ;
 દોલત તેં આ દેશની, રાખી મહીપતરામ. ૫

વિલાપતી આપારથી, દોઢ મળશે દામ;
 લોભ હનર અનરની, રાખી મહોપતરામ. ૬
 જશ મળશે આ જગતમાં, નિશ્ચય રહેશે નામ;
 વખાણવાની વાત તે, રાખી મહોપતરામ. ૭
 અંતર આરોપ આપશે, તુલને લોક તમામ;
 આપ્તાદી આ દેશની, રાખી મહોપતરામ. ૮
 સખા કરશે સૌ તમે; સ્નેહ સહિત સલામ;
 શોભા હિંદુ સર્વની, રાખી મહોપતરામ. ૯
 કરવા નીકળ્યો કોઈથી, આ અવસરમાં આમ;
 પકડી વાત પ્રમાણ તે, રાખી મહોપતરામ. ૧૦
 નાગર નર હારે નહીં, હારે હોય હનનમ;
 કહેવત તે સાચી કરી, રાખી મહોપતરામ. ૧૧
 હરકતમાં જરકત હશે, વળતી ધશે વિરામ;
 એવી આશા અંતરે રાખી મહોપતરામ. ૧૨
 ભણ્યો ગણ્યો તે તું ભણે, ભણે જાણ્યો જાણનારી;
 હિંદુનો શત્રુ હણ્યો, હુણ્યાલ હુણ્ય કરી. ૧૩
 બકે છેકે તે છે બકે, તુચ્છ અક્ષતી ટેવ;
 જતાં હશે તેમજ જશે, નીર નેવનાં નેવ. ૧૪
 સમાધાન સઘળું થશે, નહી ઘશે નિરાંત;
 વાતો માંશે વાંચ્યાં, દેવાશે દધાંત. ૧૫

કવિત.

વિચરી વિલાપતમાં લાયક વિશેષ્યા લોક,
 વિશેષ્યા વિશાળ લક્ષ્મીવાળાં વળી ગામને;
 મેળવું વિશેષ જ્ઞાન મેળવું વિશેષ જ્ઞાન,
 મેળવું વિશેષ દેશ હિતકારી કામને;
 જાણીતા નહતો પંથ, જોઈને જાણીતા થયો,
 જાણીતા થઈને કીધા જાણીતા તમામને;
 મોટું એણે કીધું કામ માટે દેશે મોટું માન.
 મોટા મોટા મહોપતિ મહોપતરામને. ૧
 સંભારી સંભારી ભારી ભારી શુભકારી કામ,
 સંભારી સંભારી થૈ આભારી એતા નામને;
 વખાણી વખાણી હર્ષ આણી રામ રાણી સુધાં,
 વહશે સુવાણી શાણી જાણી એની કામને;
 પરકપકારી કામ કરી કર નરકારી,
 કહી નરનારી ધારી ધારી જોશે કામને;
 મોટું એણે કીધું કામ માટે દેશે મોટું માન.
 મોટા મોટા મહોપતિ મહોપતરામને. ૨

“ઓ નળ આવ્યોરે” એ રાગ.

મુખે ખોલીઆ મહોપતરામ, મુણે હોપ શાણારે;
 તમે ખોલ્યા તે સત્ય તમામ, મુણે હોપ શાણારે.
 માટે કરવા સ્વદેશ કલ્યાણ, મુણે હોપ શાણારે;
 પ્રીતિ અરધું તનપન ગ્રાણ, મુણે હોપ શાણારે. ૧
 મારા દેવામાં છે ઘણી હામ, મુણે હોપ શાણારે;
 કંઈ દેશ હિતે કાંઈ કામ, મુણે હોપ શાણારે.
 ભુષ્ણમાં દેશ અર્ધે હું જાઉં, મુણે હોપ શાણારે. ૨
 દીસે જે મુજ દેશ બચાવ, મુણે હોપ શાણારે;
 શુણીએ ચક્ર સાથે બાવ, મુણે હોપ શાણારે.
 દેશ અર્ધે પડે મારે દેહ, મુણે હોપ શાણારે;
 જાણું જાન્ય સદ્ય થયો એહ, મુણે હોપ શાણારે. ૩
 જનમ્યો તે જરૂર મરેજ, મુણે હોપ શાણારે;
 દેશ અર્ધે મરે ભણે એજ, મુણે હોપ શાણારે.
 દેશ માટે મુઆ કાંઈ કામ, મુણે હોપ શાણારે;
 તેનાં નિશ્ચય મહી ગયાં નામ, મુણે હોપ શાણારે. ૪
 ધન્ય ધન્ય તેનાં માત તાત, મુણે હોપ શાણારે;
 સ્નેહે સંભારે સૌ જન જાત, મુણે હોપ શાણારે.
 દિલે દેશની કાઝ ન હોય, મુણે હોપ શાણારે;
 કરે તેને મરદ નહિ કાંઈ, મુણે હોપ શાણારે. ૫
 લોક દેશના જ્યારે કુટાય, મુણે હોપ શાણારે.
 ઘર ખૂણે જે જામતે ધવાય, મુણે હોપ શાણારે.
 આના જીવતરમાં હોડી આગ, મુણે હોપ શાણારે;
 અતિ જાણું છું એનાં અભાગ્ય, મુણે હોપ શાણારે. ૬
 જેણે દેહ ધરી દેશમાં, મુણે હોપ શાણારે;
 દેશ કાળે ક્યું નહિ કાંઈ, મુણે હોપ શાણારે.
 જનમ્યો હોત પથ્થર જાત, મુણે હોપ શાણારે;
 ધમારત માંડી ઉપયોગ થાત, મુણે હોપ શાણારે. ૭
 દેશ અર્ધે હું આતુર થાઉં, મુણે હોપ શાણારે;
 આપ જ્યાં મોકલો ત્યાં જાઉં, મુણે હોપ શાણારે.
 આવી પડશે જે પીઠા ગપાર, મુણે હોપ શાણારે;
 સ્વદેશમાં સહન કરનાર, મુણે હોપ શાણારે. ૮
 પેશું કંઈકાં પ્રીત સહિત, મુણે હોપ શાણારે;
 નામક સ્વજની જેડ રીત, મુણે હોપ શાણારે.
 અને મેળવું એ વિશે જ્ઞાન, મુણે હોપ શાણારે;
 રૂપી રીતથી રાખીને જ્ઞાન, મુણે હોપ શાણારે. ૯
 પછી આવીને આ દેશ માંડી, મુણે હોપ શાણારે;
 એવી રીત ચલાવું હું આંડી, મુણે હોપ શાણારે.

કરે તે પંથે જવા, પહેલ, મુણા હોપ શાણાર; હોંશી હિંદને તો થશે સહેલ, મુણા હોપ શાણાર. ૧૦
ગોજો તડકે તથો જેમ હોય, મુણા હોપ શાણાર; ઝાઝા જન ઇચ્છેઝાલવા સોય, મુણા હોપ શાણાર.
પહેલાં ઘણી પીડા પમાય, મુણા હોપ શાણાર; એક એક પછી ગોઠી થાય, મુણા હોપ શાણાર. ૧૧
એમ મુલક યુરોપ મોઝાર, મુણા હોપ શાણાર; જનશે હિંદુ સુખે જે જનાર, મુણા હોપ શાણાર.
પણુ પ્રિયજનને હુ પુછીશ, મુણા હોપ શાણાર; પછી આપને આવી કહીશ, મુણા હોપ શાણાર. ૧૨

બેડો બાઈ બૂડતો તારેરે, એ રાગ,

મોટાં કામ મહોંપતરામેરે. કથી કરીને બહુ હામે. એ રેક. જાણીતા મુરત શહેરમાં જનમ્મે રાખવા નિશ્ચય નામ; નાગર વડનગરા તણી તાતે. તાત તેનો રૂપરામ. મો. ૧
યાળપણે ગુજરાતી ભાગ્યો. કર્યો ઇચ્છતો અભ્યાસ, પરહેજગારસભાનો પ્રમુખથઈ, પત્ર રચ્યુપ્રતિભાસ. મો. ૨
કોલેજમાવળી અભ્યાસ કરવા. મુળાઈમા કર્યો વાસ; અડવાડિયાનું પત્ર પ્રગટ કર્યું. ત્યાં પણુ સત્યપ્રકાશ. મો. ૩
સારી હિંદુની છુધ્ધિવર્ધક સભા. એનો થયો આગેવાન; ભાગ્યતેમાં ભક્તો ભક્તો ભાગી. દેનો ભલું જ્ઞાનદાન. મો. ૪
સાહેબ હોપે નિશાજોને માટે, પુસ્તક રચિયાં રસાગ; તે કામમાં પણુ મહોંપતરામે. કીધી મદદ નેહકાળ. મો. ૫
વિદ્યાઅભ્યાસ વિદ્યાયતમાં. કેમ ચાલે ને જોવાને ગીત; મીઠો પ્રવાસ વિદ્યાયતમાં, નિજરેશનું કરવાતે હિત. મો. ૬
સંકટ સાંખ્યાં સ્વદેશને અંચે. વીરજ ધારી અપાર; વરસ હમર જતાંનકિવિસરે, એવો એનો ઉપકાર. મો. ૭
ટ્રેનીંગ કોલેજનું કામ કીધું. પુસ્તક રચિયાં પવિત્ર; સર્વનું સાઈ સદા ઇચ્છનારો, માણસ માત્રનોભિત્ર. મો. ૮
સોસાઈટી ગુજરાતી ભાષાની, તેનો કીધો કારભાર; વરસ થોડામાં વિશેષ વધ્યોયો, તેનો ભલો ભંડાર. મો. ૯
પુસ્તકશાળાઓ કન્યાશાળાઓ, એની શાળાઓ અનેક; કામ મુધારાં તણાં તે કરતો, હાથમાં લઈને હરેક. મો. ૧૦
શહેરતણી મુધરાઈ ખાતામાં, એ ગણાયો આગેવાન; સાહેબ લોક સલાહ પુછે, બહુજાણીનેછુધ્ધિમાન. મો. ૧૧
સ્નેહ સહિત વળી જેણે થાપ્યો. પ્રારથનાનો સમાજ; હું ગણીનેકેટલાંકગણાવું. એવા એવાં ગુણ આજ. મો. ૧૨
ધસિવી અટારસેં એકાણુંનાગા. તારીખ ત્રીસ મે માસ; આગણસાઈ વરસ વય થતાં. તેપહેંપ્રાપ્તપાસ. મો. ૧૩

થઈગયાકંઈકંઈતેધારો ઘણા, પણ નહી ધાય મહોંપતરામ; તેણે કર્યા એવીરીતેથીકરશે, કોણુએમાં ભલાં કામ? મો. ૧૪
એ પ્રભુ સૌ થઈ કતમ આપને, કરવાને એને હામ; આદુનિયામાંથીએનાજવાથીછેદીલગીરદલપતરામ. મો. ૧૫

મુંબઈના સર નાઈટ મંગળદાસ

નથુભાઈ વિષે

“વિદ્યાયતમાં વિશેષ અભ્યાસ કરવા સાઈ કોઈ હિંદુ જાય તેને ત્યાં ત્રણ વરસ સુધી દરસાલ. રૂ. ૮૦૦) ખરચીના મળે. તે સાડ રૂ. ૨૦૦૦૦) શેઠ સરકારમાં મૂક્યા. તે વિષે સન ૧૮૬૨ ના એપ્રિલના અધિ-પ્રકાશમાં છાપેલી કવિતા.”

દોહરા.

મંગળ કરવા મનુષ્યનું. ઇચ્છે મંગળદાસ; તેનું મહામંગળ થવા, કંધિર પરે આશ. ૧
નીર રાખ્યું નિજ નામનું, કીધું મંગળ કામ; ધન્ય તેનાં માતા પિતા, ધાયું મંગળ નામ. ૨
જશ તારે આ જગતમાં. પરજુ થયો પ્રકાશ; કામ અધિક જે તેં કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૩
અડચણ મોટી આ સમે. નિત્રે થાશે નાશ; તેં પુણ્યથી તાઈ થશે, મંગળ મંગળદાસ. ૪
એવકક બકવા કરી. ઘાયું ખાધ છે ઘાસ; આતો કામ અગત્યનું મંગળ મંગળદાસ. ૫
તારા સારા કામમાં. કશો નહીં ક્યાગ; જગતે તાઈ કરે મંગળ મંગળદાસ. ૬
ગુણ તારાથી જ્ઞાનનો અધિક થશે ઉજનસ; તેથી થશે તમામનું. મંગળ મંગળદાસ. ૭
ઘણા દીવસથી આ ઘણી, હતી અમારી આશ; તેતો નેં પૂરી કરી, મંગળ મંગળદાસ. ૮
ભગવાને સોંપ્યા ભલે. પૈસા તારી પાસ; તેથી મોટું તેં કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૯
લાયક વિદ્વ લોકને, ભલો થશે અભ્યાસ; દેશીજનનું દેખશું. મંગળ મંગળદાસ. ૧૦
તે જનનીને ધન્ય છે, ઉદર ધર્મી નવ માસ; માત પિતાનું તેં કર્યું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૧
ગુજથી સૌ સાડ થશે. વિશેષ છે વિદ્યાસ; તું સૌનું કરનાર છે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૨
છુપી છુપીને છે. કરે, અજ્ઞાની ઉપકાર; અંતે આશિષથી શુભ, મંગળ મંગળદાસ. ૧૩

દિવ સાથે દસપત કહે, વસો અચળ મુખવાસ;
વસોકમાં તોડે થતે, મંગળ મંગળવાસ. ૧૪

નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે.

“ ઢાણુપુર દરવાજાથી ઉત્તરમાં નવો દરવાજો
મુક્યો, તેનું નામ પ્રેમદરવાજો પાડ્યું. તે જાણત
તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૬૩ ને રોજ સવા-
માં બોલવા સોર ક્લેકટર સાહેબની દરબારથી
એલી કવિતા.”

દોહરા.

નભમાં છે ક્રુપ નામથી, જ્યમ તારા વિજ્યાન;
તેમજ થશે તમામ સ્થળ, પ્રેમ પોળ પ્રખ્યાન. ૧
પશ્ચિમ દિશ આ પુરતાણું, મારેલું નિજ મુખ;
પણ પૂરવ દિશ આજથી, થાથું સમજ મુખ. ૨
માણુક છુરજે જેમ છે, ચકાવો માણુક ચોક;
જાડિન રસ્તો જાણીને, લાયક ગણશે ચોક. ૩
પૂણુ શોભા પેખતાં, પૂણુ દિપજ્યો પ્રેમ;
પ્રેમપોળ મુપ્રસિદ્ધ થશે, અર્થ સહિત પણ એમ. ૪
અમરે અર્થ સહિત થયું, નિશ્ચય અમૃત નામ;
તેમજ પ્રેમાભાઈ પર, પામે પ્રેમ તમામ. ૫
જન સધળાનું જાડિને, ક્યું રતેલનું કામ;
તે મારે રસ્તાતણું, જાડિન રાખ્યું નામ. ૬
દીસે પશ્ચિમ દેશમાં, પ્રસિદ્ધ પ્રેમાભાઈ;
તે મારે તે પોળ પણ, તેને નામ ગણાઈ. ૭
વર્ગો જેણે આ વર્ષમાં, આપી સરતુ અત્ર;
ગરીબ જે આ ગામના, છવાડ્યા જાડુ જન. ૮
સરકારે સર્વોપરી, એજ ગણ્યો આવાર;
ક્રોસિવનો મેજર થયો, આપી કીર્તિ અપાર. ૯

અંદાવળા છંદ.

પ્રેમાભાઈ મૃત પ્રેમાભાઈની પ્રસરી કીર્તિ અપાર;
ક્રોસિવનો અધિકારી કીર્તિ, સરસ ગણી સરકાર,
સરસ ગણી સરકારે થાપ્યો, એ મોટા અધિકારજ્યાપ્યો,
નગરશેઠ કુળવાત નવાઈની, પ્રેમાભાઈનું પ્રેમાભાઈની. ૧૦

૧ અમદાવાદ વસાવું ત્યારે મુદ્દર્તમાં ગણેલખારી,
માણુક છુરજ અંતે રાજમહેલનું બહ સહેલના પશ્ચિમ
બાગમાં રચાયું. તેથી જાણું મુખ પશ્ચિમ નરક
ગણાનું હતું.

૧ જગતશેઠનું કુળ નથી જાણ્યો, કહી આવો અધિકાર;
જે સારા ધારા કહી આપે, કહે તેમ સરકાર;
કહે તેમ સરકાર મુલકમાં, હવે પરમાણુ ચાલે હકમાં,
કિતમજે અધિકારજ્યાપ્યો, જગતશેઠનું કુળ નથી જાણ્યો. ૧૧

શાંતિદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા, પાદદાદની પાસ;
પણ આવો અધિકાર મળ્યાની, એને ન હતી આશ;
એને ન હતી આશા અંતર, તે કુળ પુરવ થયા તદનંતર;
જ્યારથી રીતના તે જાણ્યા, શાંતિદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા. ૧૨
શાંતિદાસની છડી પોટડી, પ્રેમાભાઈ સપુત;
સાન ગણી કીર્તિ સંપડાવી, મરીમા કહી મનજુત.
મરીમા કહી મનજુત વડાઈ, જોડાઈથી થઈ કુળનો ચડાઈ;
મદા સરસ શોખની મેરી, શાંતિદાસની છડી પોટડી. ૧૩

દોહરા.

શાંતી, વડગી, ખુશાલ, વર્ગો, વખત, હંમ, ને પ્રેમ;
નગરશેઠની ગાદી પર, ઉપજ્યા પુરણ એમ. ૧૪

અંદાવળા છંદ.

પૈસાથી એ પદ ન પમાયે, ક્યાય મુદ્દિ કામ;
પશ્ચિમની હદના પુરો હો, તે ગણી જોઈ તમામ;
તેગણીને પ્રતિમામનપાસી, ખુશાલમનમનમનનિખારી;
સાગરમાં નહીં સમાયે, પૈસાથી એ પદ ન પમાયે. ૧૫
નગરશેઠ તે! રાજનગરના, તોડ નગર તળ માંદિ;
આ અધિકારીની અસર થશે તે, મુલકસંકળયળ માંદિ.
મુલકસંકળયળમાંદિમનાશે, જગતશેઠથી અધિકજ્યાપ્યો;
નિયમખાંધે અગણિતનરના, નગરશેઠનો રાજનગરના. ૧૬
કુળનો દીવો. જાડુ દિન છડ્યો, પ્રેમાભાઈ સપુત;
આથઈ પણ કિતમ પદ પામે, જમોજસ સંજુત.
જમોજસ સંજુત જગનમાં, આગેવાની કહી અમત્યમાં
પ્રગતજો પ્રીતિ રસપાવા, કુળનો દીવો જાડુ દિન. ૧૭
અગણિત અગણન હજાર આપે, કહે કુશળ ક્યાણ;
પુત પાત્ર પરિવાર વધે વર્ગો, લાખગણી હો લદાણ.
લાખગણી હો લદાણજસારી, અદ્યો એ આથી અમ્યારી;
કહસર્વ કહેણાકરકાપે, અગણિત અગણન હજાર આપે. ૧૮
એ રસ્તો તે એ દરવાજે, ચાલે જગમાં રિયર;
મદવ રહેને સાને તાજે, ગણાને ગુણ ગંધાર;
ચાળાને ગુણગંધાર અતીસ, દોષતના ગાડા દિનનિશ;
નારે તેની બીડ બદાને, એ રસ્તેને આ દરવાજે. ૧૯
૧ ને મુશીદાવાદમાં છે.

પૃથ્વી માંહિ પ્રસિદ્ધિ પામે, કામે કામે હીક;
હેમભણિ માણુકની હેયો, આવે નિત્ય અધિક;
આવે નિત્ય અધિક અલેખે, દુનિયાજન આનદે દેખે;
કીધીઆશિષ દલપતરામે, પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધિ પામે.૨૦

રાવ બાહાદુર જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ વિષે.

“તા. ૬ મી જુન સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમની
સુરત બદલી થયાથી તેમને માન આપવા સાર નગર-
રોક પ્રેમાભાષને અંગે સભા મળી હતી, તે વખતે
કહેલી કવિતા શેઠની દ્રમશાધી.”

દોહરો.

પરમ પ્રમાણિક પુરુષની, બર્તો નિધ કર્મોં બેટ;
દેખો અમદાવાદમાં, દિયુટિ માછરૂં. ૧

સંચા એકનીસા.

દિયુટિ માછરૂંતણાં આતિ, ઉત્તમભેળ્યોને અધિકાર;
વસતાંઅમદાવાદ વિષે, પ્રગટ્યોજ પ્રજાજનનો બહુખ્યાર;
અલપસમયમાં અધિક કર્યો, પરિપૂર્ણતાપિ કીર્તિપ્રકાશ,
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૨
બાળક વૃદ્ધ ગરીબતવગર, તે નિરખ્યા સૌને સમતુલ્ય;
સાત્યવિમાં મન સર્વતણાં બહુ, એગુણોતુળમાંહિઅમુલ્ય;
કોઈતણા મનમાં કશી રીતથી, તેકહોં ઉપજાવ્યોનલિત્તાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૩
સત્યપણું તુળમાં પરિપૂર્ણ, જેમ સમુદ્ર વિષે જળ પૂર;
સ્નેહધરી સુધરાઈ વિષે, અહોનિશ ઉમંગ ધર્યોઅનિહર;
યોગ્યરૂતિ ઉપયોગકર્યો, કર્યો ઇચ્છિત વિધાનો અભ્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૪
જે શુભકાળતણાંજાણ્યાં આદર, આપતણું ત્યાં હોયજ નામ;
દાર્જિલિંગ સભા સુધરાઈની, એવાંકંઈકે લીધા શિર કામ;
શાંતસ્વભાવચરી સમજવલું, મુખમાં ખુબ ભરેલ મિહાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૫
સાચો તું પરનારી સહેદાર, ગંભિરતા ગુણમાં ગરકાવ;
શુદ્ધ વિચારસ્વધર્મવિષે, કહી ધર્મવિરુદ્ધ બન્યો ન બનાવ
સાક્ષઅદલતનાસાક્ષિવિષે, કર્યોએ કહોં દીદોં નહિજ ક્યાંશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૬
ભામનિ કેંદ્ર ભુષે મરતી, પતિએ કરી કોથ કરીપરિત્યાગ;
આપતણાંઅધિકારથતાં, તેભામનિનાં ઉઘડ્યાં બહુ ભાગ્ય,
આશિષ એવોં અનેકવદં, જેનારોંબિચારોં રહી ન નિરાશ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૭

જો નિરજીવન અજાણને, જગમાંહિ દીધું તે જીવનદાન;
નામ ભણેજ ધર્મજગજીવન, નામ ધર્મ તેને છે માન;
જીવક આશ નિરાશ ન જ્યો, પતિવ્રતા પહોંચી તુળપાસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજશ લીધોજગજીવનદાસ.૮
રાજનગરની રૂપતનેકદી, નિમિષ નહોં વિસરે તુજ નામ;
ખુશાલદાસ તણાં ખુદ પુત્ર, નિરાશિત કોકતણાં વિશ્રામ;
દાત્રીવંશ વિષે ક્ષિતિમાં, તુલ્યીજ શ્રેયોઅધિકાજગજીવનદાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૯
જો ગુણ વરણુન વરણુવોંને કહું, તો ખનશે વધતો વિસ્તાર;
ગુણ વરણુનનો અંશ બને, સંક્ષેપ કરી કથ્યોંઅહિ સાર;
આ સુણનાંસંવૃતાકરમાંહિ, ભણેજ શ્રેયો ગુણના આભાસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજશ લીધોજગજીવનદાસ.૧૦
જ્યાંવિગ્નાંત્યાંએજરૂંતિજશ, મેળવવંતે સાફ સનમાન;
વળી વરાળ સકુંગલુખી, વધવંતેલિત્તાં તથા ધનધાન;
આશિષ એ દલપતરાંની, મનમાંવરવંતે અમરને દર વાસ;
ગુણવંતીગુજરાત વિષે, અતિજશ લીધો જગજીવનદાસ.૧૧

દોહરો.

જશ લીધો જગતમાં, સર્વ કહે સાચાસા;
કુતમ ધન તો એજ છે, જન જગજીવનદાસ. ૧૨
જ્યાં વિગદે ત્યાં જગતમાં, જશ આપે જગતીશ;
સર્વ સભાસદ એવથી, આપે એ આશીષ. ૧૩

ડાકટર વાયલી સાહેબ વિષે.

“તા. ૬ મી ઇંગ્લેન્ડ સને ૧૮૬૭ ને રાજ તેમને
માન આપવા સાફ અભિમાન ઇન્ડીયટુટમાં સભા
મળેલી તેમાં કહેલી કવિતા, સભાની દ્રમશાધી.

દોહરો.

સંભારી સદગુણ સદા, આહોનિશ કરશું યાદ;
એવું આપે આદ્યું, આવી અમદાવાદ. ૧

હરિગીત છંદ.

તે આવી અમદાવાદમાં, બહુ મોટી કિરતી મેળવી;
સુધરાઈ ખાતાં તે સુધારા, ભાવથી દિલ લેળવી;
તુજ હાય અટતાં હકે વ્યાધી, કોઈ રહે નહિ કાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કેહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી.૨
સહસાય કીધોસ્નેહ તે, સાચાસો લીધો સૌ તણી;
ગણનાં ન આવે અંત કહી, ગુણ સર્વ કહીએ જો ગણી;
કંઈ માણસોની મટાડી, મોટી પીડા મનમાંયલી;
આ શહેરનાજન સૌ કેહે, વાહ વાહ ડાકટર વાયલી.૩

જો લક્ષ્મી ખરચે લાખ તોપણ, રોગ લેશ રજે નહીં,
જે રોગનો ઉપાય એકે મુલક માંદિ મળે નહીં;
તે રોગ તેવા ટાળિયા જાડુ, પણ ન માગી પાવલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાવલી. ૪
તે પેટમાંથી પથરીઓ કાઢી, ઘણી હિકમત કરી,
કઈ ગ્રાણી રાખ્યા ગ્રાણીનાં, ખુદ આદરી મહેનત ખરી;
ઉપકારી સારી એવી તારી, ખરી દવા દેખાવલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાવલી. ૫
તુજથી જુદા પડતાં ઘણા જન, અધિક એમ ઉદાસ છે;
વળી શ્રી તરત હરિ મેળવે, એવી સરવને આશ છે;
ધનવંતરી સમ ધન્ય તુજ, સર્વને છાપ છપાવલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ ડાકટર વાવલી. ૬
દાહરે.

સહ જન મારે સંહથી, પરમેશ્વરની પાસ;
જ્યાં વિચરે ત્યાં જગપતિ, પુરે આપની આસ. ૭
પ્રમાણિકા છંદ.

નહોત વૈદ વાવલી, કદી મરું ન કાવલી;
પીડા રૂપે પાવલી, મરે ન આંગમાંવલી. ૮

ઇડરના મહારાજા જીવાનસિંહજી વિષે.

“તારીખ ૧૬ મી જાનેવારી સન ૧૮૬૮ ને રોજ
તેમને સરકારે સ્થાવર ઓદ્ધર ઈશ્વરના ઇલકાવ આપ્યો;
તે વખતે ઇડરમાં મોટી સભા ભરાઈ હતી, અને મને
અમદાવાદથી તેડાવ્યો હતો; તેમાં કહેલી કવિતા.

દાહરે.

આંતરથી આશિષ કહું, ધર ઇડર સરદાર;
કોટિ ગણી તુજ પર કરે કંઈલા જગકરતાર. ૧

માતીકાસ છંદ.

કરે કંઈલા જગનો કરતાર;
ભરપૂર ગણૂંદ ભંડાર;
સમૃદ્ધિ વધે મુરનાથ સમાન,
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૨

દશે દિશમાં ફરતી દરશાય,
ગણી ગણીને ગુણ અંથ રચાય;
દયા ધરતિ નિત્ય દો જાડુ દાન;
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૩

વસે સુખ માંદિ સરસ્વતી વાસ,
અધિક વધે રાત્ર્ય કમલ;
રહે ધરણીધરનું દિલ ધ્યાન,
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૪
વધે વસુધા તુજ વંશ વિશેષ,
વધે દિન દિન વળી તુજ દેશ;
નચિંત ચરે નવખંડ નિશાન,
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૫
અગળજનો તુજ હિપર પ્રેમ,
વંધે જગ જાતુતણો જગા જેમ;
મળે મણિ માણક પૂર મકાન,
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૬
આનિ ગણવંત અને તુજ અંગ,
અહાનિશ એમ વધેજ કમંગ;
પિયો વળી કૃષ્ણ ક્યાસપાન,
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૭
મળે મુણવંત ગણા ગજરાજ;
મળે મરવે મુખનાં જંદુ માજ;
ગુણી જન લોક કરે ગુણગાન,
છવો જગમાં તુપ સિંહજીવાન. ૮
નથે નિધિ દે તુજને દાનનાથ,
હવર ગણો જગ દો તુજ દાસ;
છમે રસની તુજ મોહર છત,
પ્રતિદિન આશિષ દે દસપત. ૯
છપો.

આદી નંબર આજ, રાજ અલિકાંડા અંદર;
આદી નંબર આજ, ગુજરાતમાં કુળ સુંદર;
આદી નંબર આજ, રાજવિદ્યા અખ્યાસી;
આદી નંબર આજ, શુધ્ધિગળ પરમ પ્રકાસી;
વળી અંગ્રેજ દેનસાદમાં. આદી નંબર આજ છે;
નંબર આદી સુધરેજ તુપ, જીવાનસિંહ મહારાજાજી. ૧૦

એ શિવાય નાતિના કવિતા પણ મેં વણી સંભ-
ળાવી હતી તેથી મહારાજા સાહેબે ખુશી થઈને દસમાય
સો રૂપિયાના વર્ષાસવનો લેખ ચાલતો કરી આપ્યો.

મિસ. મેરા કાર્પેટર વિષે.

“તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૬૮ ને રોજ
હીમાબાઈ ઈન્ડીયનમાં મળ્યા બરાજી હતી, અને

તેણે ભાષણ કર્યું હતું તે વખતે કહેલી કવિતા: " સભાની દરમિયાની.

દોહરા.

ધ્વનિની આસાધકી, આવી દેવી એક;
હિત ચહોં હિંદુસ્તાનનું. કરે ઉપાય અંતક. ૧

હરિગીત છંદ.

કંતરી દિસે આકાશથી, કોઈ દેવોં જેની દોસતી;
અળખા સરવ આ દેશતીનું, અધિક હિત કર ધ્વજતી;
અદ્ભુત ગત્યે ઉડી વળી જેમ. પાંખવાળી પંખીણી;
કલરવથી કરતી કાન નાગન, હરખતી જેમ હંસણી, ર
મુખઈ અને મદાસમા. બંગાળમાં પણ બહુ દરી;
બક્ષ ભક્ષાં ભાષણ ભાષીને, અદ્ભુત પ્રકાર અસર કરી;
ગુજરાતમાં ચોદેર ફરતી, આવી અમદાવાદમાં;
જન મન ધણોં રંજન કર્યાં, શુભ સરસ્વતીનાસ્વાદમાં. ૩
અતિ અજબ જેવી વાત મુખથી, બહુ પ્રકારે મોલતી;
ભવપણતણા ભંડાર ભરી વિધ, ખૂબ છમે ખોત્રની;
રમણીક રોપા રોપિયા, શુભ મુખકરણ મુખદારના;
આ જગતમાં એથી અજબજશ, બહુવધા તે આદના. ૪
કોઈ મરદ સી મરદામિકરશે, ખચિત આળસ ખોઈને,
નર હૃદય હળકી બચ, જેની જરૂર હિંમત જોઈને;
કતિહાસ હિંદુસ્તાનનો, આ સમયનો આલેખનાં,
શુભ કૃત્ય કાર્યોં કરનારું, તે નજર પડશે પેખના. ૫
રહિ સ્વાર્થ પણ પરમાર્થ માટે ધ્રુમતી રહે છે ધણી;
મરદો તમે મહેનત જુઓ, મિસ મેરી કાર્યોં કરતણી;
બળ જોઈ અળખા બલિતું. ઉરમાં પુરૂષપણું આણતું;
અભિમાન આણી સ્વદેશનું, જે કૃત્ય છે તે બાણતું ૬
નોંખજે શિક્ષક થઈ નારીઓ એવા ઉપાયો આદરે;
ચનિતા વિષે આ વારમાં, વિદ્યા નણી વૃધ્ધિ કરે;
કરંશો સરસ જે ક્યારકા, તો પાક ઉમદા દેખશે,
તેમજ નિવડશે નારીઓ તો પ્રગ્ન ઉમદી પેખશે; ૭
સહવાસ સાહેબ લોકનો, જે પુરૂષ પોતે પામિયા;
ચિત પામિયા સુવિચાર નેવળી, વ્હેમ તેના વામિયા;
તે રીત લાપક લેરિના, સહવાસ સુંદરને થશે;
ત્યારેજ નારી તમામના, જડમળથી વહેમો જશે. ૮
એ દેવરે આ દેશમાં કોઈ, નોઈ વિધિવિનિયમશે.
જે દેશધોની દરિદ્રતાના, કુખ તણો બચ ભાગશે;

૧ એ નામનો એક સાહેબ વિલાયતમાં થઈ
ગયો કે જોઈ લાખો રૂપિયા પદમાર્થમાં આપ્યા છે.

કંતો કૃપા કરી સર્વને તું, આપ હિંમત ઉરમાં;
દર કંકરેકરી પાળ આપે, પ્રગ્નના હિત પૂરમાં. ૯

દોહરા.

પ્રભુ પૂરું કરજો બધું, કાર્યોં કરતું કામ;
આશા રાખે એટલી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦
બહુ જોગી ને જોગણો, કરે થઈ કંકડડ;
જોગણ કાર્યોં કર જુઓ, પર ઉપકારી અખડ. ૧૧

મિસ મેરી કાર્યોં કર સાહેબે ઉપલી કવિતાનો
ઉત્તર મુંખઈ જઈને કાપી મોકલ્યો તે નીચે પ્રમાણે.

Bombay, January 13, 1870.

Miss Carpenter begs to present her best thanks to Mr. Dulpatram for his beautiful poem, of which she has now received a translation. Miss C. is much gratified that her labours are so kindly appreciated, and is sure that her friends in England, will be so also:— She will rejoice if her example stimulates other to labour for the advancement of Hindu women, and especially native gentlemen to place their own ladies in their proper position

દક્ષતરાર દાજભાઈ સુંદરલાલ વિષય.

" તા. ૨ છ માર્ચ સન ૧૮૭૦ ને " રાજ
તેમને માનપત્ર આપ્યું, તે વખતે સભામાં ભાષણ
કરીને કહેલો સર્વેથી નીચે પ્રમાણે, કલેક્ટર સાહેબની
દરમિયાની. "

ઈન્દિવિજય છંદ.

કાણુ પ્રધાન કરી શકશેકદી રાય અને વળી રૂપત રાજ;
તે શુણુ તો જીવમાં સવિવેક, હરેક મનુષ્ય કહેમુખહાજ;
કોઈથી સર્વ કલ્યા નવ જાય, રહ્યા ગુજરાતવિષેશુખાજ;
રાવબહાદુર રંગ તને બહુ, સુંદરલાલતણામન દાજ. ૧

મી. કરસનદાસ મુળજી વિષય.

" તા. ૨૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૦ સન ૧૮૭૧ ને
રાજ ગુજરી ગયા તે બાબત ખુધિપ્રકાશમાં જા-
પેલી કવિતા. "

૧ આનું જન્મ ચરિત્ર રાય. સા. મહીપતરામ
રૂપરામે રચ્યું છે.

દોહરો.

- રે શાણુ સરદાર તું, ગયો પ્રભુની પાસ;
પણ નિશ્ચય અહીં નામના, કીધી કરસનદાસ. ૧
- પદ્મી ઉત્તમ પામિયો, કરી ઉત્તમ અભ્યાસ;
સુવરલો સોથી સરસ, કહીએ કરસનદાસ. ૨
- મોટો અનુભવ મેળવ્યો, કરી પરદેશ પ્રવાસ;
વડી વિખ્યાતી વિશ્વમાં, કીધી કરસનદાસ. ૩
- સુખ દુખ સાંપડવાતણો, તેં નહિ રાખ્યો તાસ;
સ્વદેશની શુભ વાંચના, કીધી કરસનદાસ. ૪
- ખાધું રીત ખરાબથી, ઘણા જનોએ ધાસ;
અંતે જગમાં જત તેં, કીધી કરસનદાસ. ૫
- ચોટા દિન સ્થિરતા કરી, વસ્યો વિશ્વમાં વાસ;
કામ ભણાં આ કામ તેં, કીધાં કરસનદાસ. ૬
- વશી કાઠિયાવાડમાં, કીર્તિ કરી પ્રકાશ;
કુળ અજવાળણુ કરી તેં, કીધું કરસનદાસ. ૭
- બરો બહાદુર બહુ ભલો, સામાં કયો સમાસ;
લાખેણો જશ લે ગયો, કપોળ કરસનદાસ. ૮
- કોઇ તારા કામમાં, કરીએ નહી કયાશ;
વખાણુ તારાં વિશ્વ સૌ કરશે કરસનદાસ. ૯
- કીર્તિ વંધનિ કેકની, વળતી થાય વિનાશ;
પાયા તેં પાતાળમાં, કીધા કરસનદાસ. ૧૦
- કપોળ કુળના દોહિતુર, ગુજ જણાતણો ઉગસ;
ગણી અમુલ્ય ગવરનરે, દાખ્યો કરસનદાસ. ૧૧
- વીરા તારા વચનની, મહા અમુલ્ય મિહાશ;
ચંદી ગદ્ય દસપતરામના; દિલમાં કરસનદાસ. ૧૨

રાવ બહાદુર બેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે.

“તા. ૨૬ મી એપ્રિલ સને ૧૮૭૨ રાજ
તેમને રાવબહાદુરના ઇલકાળ આપવા સાથે કેસેટર
સાહેબને ગંગે સલાહ ભરાઇ હતી, તે વખતે કેસેટર
સાહેબની ફરમાશથી કોલેજી કવિતા.

દોહરો.

- ખાનદાન કુળના ખરા, દીપક બેચરદાસ;
કુળ કણુખી શુભ કેડવા, અમદાવાદ નિવાસ. ૧

સુલણુ છંદ.

આજ ઉઝા થઈ અમદાવાદમાં,
આવિયાં આપના બાપ દાદા,
સાતસે વર્ષની વિમન સરવે મળી.

- રાખતા માનથી રાવ બદા;
પટલ પાંચ તણા પ્રાદ પરિવારમાં,
જગતમાં કેક કુળ દીપ જગ્યા;
વતનદારી કરી કષ્ટક વેપારી પદ,
કેક ખેતી વિષે ખૂબ લાગ્યા. ૨
- છાવણીમાં તથા શહેર દોહાન બહુ,
દેશમાં કીધી અંબાઈદાસ;
વશકરી નામની છાપ લોકે કહી,
ભૂમિમાં નામ બહુ હામ ભાસે;
તે તણા યુવ તો દાસ બેચર થયા,
વિશ્વના વાસિ લોકો વખાણુ;
વિત બહુ વાવરી કામ મોટાં કર્યાં,
જરૂર આ જગતમાં લોકે જાણુ. ૩
- ધર્મદાળા ભલી અધિક ધન વાવરી,
પૂર્વ દિવાળે પુર બહાર કીધી;
રાગસાંતિકદાળા રૂપાળી રચી,
લોકમાં કીર્તિ વણી તેથી લીધી;
નારો શિક્ષકનો નિવાળને કારણે,
મોગણા મોગણી કામ દીધા;
એટલા કામ કામ કાંતેજાં કારણે,
કારણી આજ અખશીશ કાયા. ૪
- રૂપાળી શાળા મુગિવાંણુ વાણીતણી,
તે તણી વાત પણ છેજ તાણ;
અનંદાતા થઈ અન આખ્યાં મળ્યાં,
સંકેતે તો કયાં ખૂબ રાણ;
કરકદારો થયી ગરજથી કરગ્યાં,
અરજ મુર્ખી કેકનાં કરજ કાર્યાં;
પોળ વારી આળ થરની રચી,
ભાદું લે અલ્પ થરનાર આખ્યા. ૫
- કેડવા કણુખીની નાતે સરવે મળી,
મેલથી નાત શેકાઈ કીધી;
વાવરું વિત પેદા કરી આપથી,
આપથી આગર બહુજ કીધી;
હાન દેવા તણા ઉતરી મેદાનમાં,
જય કરી જગતમાં સુગદ થાખો;
જાણી તે વાત મહારાણી વિદેશરિયા,
રાવબહાદુર ઇલકાળ આખ્યા. ૬
- અધિક પેદા કરી અધિક ધન વાવરો,
આવરો અધિક વળી માન આપો;

કોટિધા જગતકર્પાર કશ્ણા કરો;
પુન પરિવાર વિસ્તાર જામે;
હામ હૈયે ધરી કામ આવાં કરો,
નામ પ્રખ્યાત રહે હામે હામે;
ખડાદુર ખેચરદાસ છવો ધણું,
દીર્ઘ આશીષ દલપતરામે. ૭

સોરઠો:

ખડાદુર ખેચરદાસ, પામી સૌનો પ્રેમ રસ;
વશી કડવા કુળ વાસ, મીઠો થયો મનુષ્યન. ૮

લીંબડીના મહારાણા જશવંત
સંગેલ વિષે,

“રાજકુમાર કાલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી પહેલો
નંબર ધરાવીને સંવત ૧૯૩૦ ના વૈશાખ વદી ૧૨
ભોમવાસને લગને કચ્છના જાડેલ કુળની બે કન્યાઓ
સાથે લગ્ન કર્યું. ત્યારે મને કંકાતરી તથા ખીન્ને
કાગળ લખીને ઘણા આગ્રહથી લીંબડી તેડાવ્યો હતો.
ત્યારે હિંદુસ્તાની ભાષામાં આ નીચે લખેલી કવિતા
મેં કહી હતી.”

કવિત.

જનક પુરિમેં તોરી ધનક ધનકધારી,
કનકસી કન્યા સીતા સિતાપતિ પાયો હૈ;
દુષ્કે દેશ, દેશ દેશકે નરેશ મિલે,
વામે ગુઢાકેશ મચ્છ વેયો વામા લ્યાયો હૈ.
જાદશ્વકે દેશ મકવાન જશવંતસિંહ,
વલમકે ઇલમમેં પૂરન પંકાયો હૈ;
સવ રાજકે કુપારમે પહિલો પદ પાહ,
જાદવકો જુમ્મ કન્યા ચાહન ચહાયો હૈ. ૧

દોહા.

મત્સ વેધ ધનુવધ પુનિ, સહજકાજ યહ સોડ;
વલમ ઇલમકે કામવે, વરસ લગત ઇક દોડ;
પછી તેઓ વિલાયત જઈ આઠ્યા વિષે.

મનહર છંદ.

પહેલો નંબર પાંદશાળા વિષે-પાંચ્યા પછી,
પહેલો નંબર તે વિલાયત મધારિયા;

૧ રાજકોટમાં.

રાજ અધિકાર પામી રાજ નીતિતણી રીતિ,
પૂરણ જણાવી જશ પૂરણ વધારિયા;
પ્રતિ ગ્રખ પાળી વિદ્યાવાળી કરીને સંભાળી,
ખામી ધણી ટાળી જતો સ્તેહથી સુધારિયા;
કહે દલપતરામે કરી સારાં સારાં કામ;
ધન્ય જશવંત ધણીમાં જશ ધારિયા. ૩

ક. નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિશે.

સંવત ૧૯૩૦ ના ફોર્ટિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે હું
ખાનગી કામે સુરત ગયો હતો તે દિવસે કવિએ પોતાના
મંદિર પાસે સભા ભરી હતી. તેમાં કવિતા બોલ-
વાનું નિમંત્રણ માનપૂર્વક મને કર્યું હતું, ત્યાં મેં
કેટલીએક નીતિ સંબંધી કવિતા સંભળાવીને આ
નીચે લખેલી કવિતા કહી હતી. તેમાં એક અર્થમાં
દેવની સલાનું વર્ણન છે અને બીજા અર્થમાં સલામાં
ખીરાજેલા ગૃહસ્થોનાં નામ આવે છે.

દોહરો:

સ્મર મંગળાચરણમાં, પ્રભુ મંગળ કરનાર;
મંગળકારી દિવસ શુભ, વળી છે મંગળવાર. ૧
શ્વેતશંકર સુતને નમો, માયું તેની પાસ;
લાલશંકર સુતની સદા, ધધર પુરે આશ. ૨
પદ.

“નાથ કેસે ગજકા બંધ છોડ્યો.”—એ રાગતું.
સરસ્વતિ મંદિરે છે આજ સાંઢ.
જોતાં મુદિત થયું મન માંડ; સરસ્વતિ, ટંક.
જ્યાં જગજીવનર જગત વિદિત છે,
ચતુર અને નામ આંડ;
આજ સરસ્વતિ-મંદિરે સમિપથી,
એતું સ્વરૂપ નથી ન્યાંડ. સરસ્વતિ ૧
બહા સભા આ સભામાં બળી છે,
બહા તે-પ્રત્યક્ષ લેખો;
જે શંકર ઓડુરંગ ખીરાજે છે,
દુર્ગો સહિત, વળી-દેખો. સરસ્વતિ ૨

૧ શંકર શરીર ધોળા છે તેના જણપતિ
એમાં પરિકરાલ કાર છે.

૨ વિષ્ણુ અથવા જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ.

૩ શ્વેતરંગના શંકર અથવા શંકર ઓડુરંગ.

૪ દુર્ગોરામ મહેતાજી.

આ વર્ષ ખાંદિ આ સર્વતા હરતી,
 ઉમેર શ્રામ કરે પૂર્ણ;
 ધીરજ વ્યાસ વદન પ્રમુદિત કરી;
 ત્યંતા કરે સૌની ચાલું. સરસ્વતિ. ૩
 મુકુન્દરાય વળી નામ છે બેનું,
 તે થવે સૌ પ્રસન્ન;
 ૪૬ યુદ્ધ રાજ રહે સદે સન્નગન.
 આજ દિવસ ધન્ય ધન્ય. સરસ્વતિ. ૪
 હવે ખનરમદે અતિ રનેહથી સ્થાપિત,
 સુરત શેહેર મોઝાર;
 તે મદિરતી સમીપમાં આ અવસર.
 શોભે સભા છે શ્રીકાર;
 ઓગણીસે અને ત્રીશમું આજે,
 વિદ્યમનું બેઠું વર્ષ;
 દસપતશમ કરે દુનિયામાં,
 ઉપજવળે અતિ હર્ષ. સરસ્વતિ. ૬

દાહરા.

સંવત ઓગણીસે અને, આજ ત્રીશમું વર્ષ;
 સૌને સુખકારી થવે, દેડે વધવે હર્ષ.

છંદો. ૧૮૩૦ ના આંકડાનો અર્થ.

૫૧૧ે બિદ આકાશ, શુન્ય રૂપે સર્વ સ્થળ;
 તેથી ઉપન્ન્યા ત્રિશુ, ત્રિલોકી થૈ વર્ણી તે પાળ;
 ભરતદિક નવખંડ, ભુતજે ઉપન્ન્યા ભાજો;
 તે સૌ એક સ્વરૂપ, સમજીને સંશય ધર્મો.
 એ સમજત્યુ કરી સરના, ઓગણિસે ને ત્રીશમાં;
 સમજી જન મનમાં સમજવે, એક બલો બુદ્ધિમાં. ૮

રાવ બહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ વિષે.

“તા. ૨૭ મી. માર્ચ સન ૧૮૭૫ ને રાજ
 તેમને રાવ બહાદુરના ઇન્કિલાબ આપવા સારે ક્ષેત્રર

૧ ઉમેદશમ આણંદશમ, ૨ ધીર પુરુષથી જન-
 નેલા સૌના સુખ રતાં કરીને અને ધીજન અર્થમાં
 ધીરજલાસ નામ. ૩ વિષ્ણુ અથવા મુકુન્દરાય મણિરાય.
 ૪ કૃષ્ણરાજે હારમનજ. ૫ માણસ મોવમાં કદા ખામી
 તો હાથ છે ને સામું ન વેતાં ગુણું ગ્રહણ કરવું
 એથી નજરથી વેતાં આ હવે સ્વદેશાભિમાની, લીમત
 બહાદુર, વિદ્વાન અને દેશમાં ધણો ઉપયોગી રતો
 એમાં સંશય નથી.

સાહેબને ખગલે સભા ભરાઈ હતી તે વખતે ક્ષેત્રર
 સાહેબની દરમાયથી કહેલી કવિતા.”

મનહર છંદ.

રાવ બહાદુરનાં પદ રૂડી રીતે લીધું,
 કીધું કમજોર ગેળી વેરી વિદરાળનું;
 શીપારણ શા હીસાળે પદપાત પશુ હાથે,
 જરીએ ન ચાલ્યું વેરે, લોભની જાળળનું;
 સુવિચાર રૂપી ગજ સહજે સંશય સન્ન્યો,
 સંભાળ્યું સર્વે કામ આપની સંભાળનું;
 સારાભાઈના સખત ભલા બાઈ ભોળાનાથ,
 પૂરા ગણપણે માન પામ્યા મદીપાળનું. ૧

શિખરિણી વૃત્ત.

ધનુર્વિદ્યાધારી, સસ્ત જન ગરા અર્ધ થયા;
 પરે ગેળી ગોળા, તરત પશુ ત્યાં તે રડી ગયા;
 ભલા ભોળાનાથે, અધિક કરી છત્તિ અવિચળા;
 દુષ્ટાચાર્યે પ્રારે. શિખરિણી સ્વરવેધી ગુન કળા. ૨

દાહરા.

નિર્મળ કારત ન્યાયની, પરમ તીર્થ પ્રખ્યાત;
 કર્મ મુક્ત આણુ મુક્ત વ્યાં, જુઓ ધાય જન જન. ૩
 તીર્થધીશો દેહ તે, નીચાં કરાવે તેજ;
 ભોળાનાથે સ્વજન મુખ, દેહ્યાં દયા સુખદન. ૪

રા. બા. ભોળાનાથ શ્રી વિદ્યાસય વિષે.

તા. ૧૫-૨-૬૬ ને શનિવારે મળવે સાહેબે
 સારે સેવકે સાહેબે તે મહાન ગુણુ મુકુન્દ ને વળતે
 કહેલી કવિતા.

દાહરા.

વનિતઓ વિદ્યા બલે, સમજે તેના સાન;
 ઉપજે પ્રગ્ન પ્રવીણ તો, સુધરે આ સંસાર. ૧

હરિગીત છંદ.

સંસારની રિચિત સુધરવતે, નારી સારીસુધારી;
 તે સુધરવા સ્ત્રી જાતિમાં, વિદ્યા વિશેષ વધારી;
 એવાજ ગુન ઉપયોગ માટે, ધર્મનું આ ધામ છે;
 બાળાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિચળ નામ છે. ૨

૧ સુધરવેધી. ૨ સ્વદેશીઓ કેવી નામદસલાહીથી
 સરકારી નાકરી કરે છે; ને દેખારી આપીને દેશીઓનાં
 મુખ ઉઘા કળા.

પુસ્તક તણા સંગ્રહ તથા, શુભ વસ્તુનો સંગ્રહ થશે; વનિતા વિવેકે વાંચશે, અજ્ઞાનતા તેથી જશે; આ દેશની ઉન્નતિ થવાનું, એહ ઉત્તમ કામ છે, ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૩ સુખ કલ્પવૃક્ષ ઉછેરવાને, પ્રથમ આ કંપારો કર્યો, શુભ સેંડહરદી ગવર્નરે, નિજ કરવેડે અંકુર ધર્યો; વધી વૃક્ષ તે મોટો થશે, ગુણ લક્ષણનો વિશ્રામ છે, ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૪ ગુણવર્તી પૂરું જ્ઞાન પામે, બાળકો તેવાં અને, શિશુપણથી પામે સદ્ગુણો, રહ્યો રાજ નિજ માતાકને; ઉત્તમ અધમ તે અવતી સરખો, પાકનો પરિણામ છે, ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૫ જેવાં સુતર તેવાં ફળો, દુનિયાની અંદર દેખીએ, જેવી નહી તેવાંજ મસો, લક્ષ ધરીને લેખીએ; જેવી સુવનિતા તનુજ તેવાં, નિયમ ધિરી આમ છે, ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૬ હિરા મણિ માણિક તણી, આતો અનુપમ ખાણ છે, ચિંતામાણ કે કામધેનુ, પૂર્ણ તેહ પ્રમાણ છે; વિદ્યા સ્વરૂપી વેલડી, તેમાંજ વસ્તુ તમામ છે, ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૭ શુભ સ્વર્ગવાસ કર્યો ભલો કહું ભાઈ તે કેવા હતા, વિદ્યાની વૃદ્ધિ દેખીને દિલ રાજરાજ તે થતા; જેનાં રચેલાં પુસ્તકો, વચાંચ ગામે ગામે છે; ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૮ સ્ત્રી જ્ઞાનશાળા આ વિશાળા, જશભરી થઈ જનમને, પ્રજુને પ્રતાપે અતિ અમાપે, જ્ઞાન ગોરી પામજો; ગુણ છે ઘણાની રહો તાજ, રાજ દલપતરામ છે, ભડભાઈ ભોળાનાથનું, આ કામ નિશ્ચળ નામ છે. ૯

ઢાહરો.

હું શ્રી મહારાણીનું રહો, અચળ આ રાજ;
ચાચ જેના રાજમાં, આવાં ઉત્તમ કાજ. ૧૦

અહીંના જડજ ટાગેર સત્યેંદ્રનાથ સાહેબ
વાવત.

એ સાહેબ સને ૧૮૭૬ ના એપ્રિલમાં અહીં
અદાલતનાં જડજના હોદા ઉપર આવેલા તેમનું
કુટુંબ હાલ વિદાયતમાં હોવાથી તેઓ એ વરસની
અલબત્ત વિદાયત સિધાવ્યા. તેમની મુલાકાત કરવા
સાં રસે ૧૮૭૮ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૧૨ શુક્રવારના

રાતના આઠ વાગતાં નગરસેક્રેટારીના ભાષાને બંગલેસારાં
સારાં માણસોની એક મીજલસ ભરી હતી તે સભાની
ફરમાશથી રચેલી કવિતા.

ઢાહરો.

રાજકાજ વિદ્યા વિનય, અવાસ સૌખ્ય સજેર;
એવા કુળને અવનિમાં, દીક કહે ૧ કાકોર. ૧

સૈયા એકત્રીસા.

કુળ ઉત્તમ કલકતા મધ્યે, દીજ જાતિમાં લઈ અવતાર;
નાટક એક નવીન રચ્યું, વિગતે જેણે વેણીસંહાર;
નારાયણ ભટ નામ અનુપમ, ઉત્તમ કુળવેલો અંકાર;
સત્ય કહું સત્યેંદ્રનાથ કુળ, દીક કહે જન સૌ કાકોર. ૨
એથર્ષ અઘાવીશર્મો પેઢી, થયા ૨ દારિકા પ્રસિધ્ધ,
જેણે જઈ વિદાયતમાં, નિજ વેહમ વિદારણ કારણ કીધ,
સ્વદેશના માણસના મનનું, ઘટાડા અઘાર ધોર. ૩
પુત્ર દારિકાનાથ તણા; દેવેંદ્રનાથ દશદિશ વિખ્યાત,
આદિ પ્રહસમભજતણા, આચાર્યપદે શોભ્યા સાક્ષાત;
રામરામમોહનરાયજે, પંથરચ્ચેરાખ્યો ટાગેરસત્ય. ૪
પુત્ર થયા દેવેંદ્રનાથના, શાણા સદ્ગુણવાળા સાત;
તેમાં સત્યેંદ્રનાથના નર, ભણ્યા વિદાયતજાં ભલીભાત.
સિવિલ સર્વિસતણીપરીક્ષા, આપીનેઆચ્યાઆકોરસત્ય. ૫
ઈસવી અઠારસેં ચોસઠમાં હરખે આચ્યા હિંદુસ્તાન;
કેસકટરી ખાતામાં કીધી, નોકરી મોટું પામ્યાં ચાન;
ભારતવર્ષતણાજાણો, નિરખ્યાચાહીચતુરશિરમેરસ;
અઠારસેં છોતેર તણી, ઈસવી સાલે વળી અમદાવાદ,
જનજતણાઅધિકારે આચ્યા, સૈનેસરસચંખાડોસ્વાદ.
સ્નેહાકર્ષણથીસૌનાં મન, તાણીલીધાંસીધાં દોર. સત્યાજી
માંયાળુ મનનનિ ન્યાયી, ગુણ જેતાં દીસે ગંભીર,
સ્વધર્મ ઉપર સ્નેહણો, અભિમાન રહિત ઉદારઅભિર;
એવા ઉત્તમગુણથી આપે, પામ્યાસૌજનમાંજશનેર. સ. ૮
સંસ્કૃતના અભ્યાસ સદા, કુળ પરંપરાનો રૂઢી રીત,
રાખ્યો તે સત્યેંદ્રનાથ નર, પૂરણ મનમાં રાખી પ્રીત;
પ્રેમવંળીપરમેશ્વરપદાર, પવિત્ર મનથી આડેપહોરસત્ય. ૯

વસંતતિલકા છંદ.

જો કળવાય જન થાય સ્વદેશી કેવા,
દણત તેનું જન મધ્ય સદૈવ દેવા;
ન્યાયી અને નિરભિમાની બુઝો નિહાળી,
સત્યેંદ્રનાથ સરદાર મુલાગ્ગશાળી. ૧૦

૧ તેનો અપભ્રંશ ટાગેર. ૨ તેમની મોટી છત્રી
કલકત્તાના ટાકિન હોલમાં સરકારે મુકી છે.

દોહરો.

નહીં ન્યાયને હાય પગ, ન્યાં ત્યાં ગમી નય;
અરે અદાસત એ યંત્રી, દીવાની કહેવાય. ૧૧
હતી અદાસત અંસય ને, દિવાની નામ ગણાઈ;
તે સત્યેન્ર સમાગમે, દુનિયાં કહુ યંત્રી યાઈ. ૧૨
વિચરે છે છ વિલાયતે, કુટુંબ મળવા કાળ;
સહિતે કુટુંબ સદા સુખી, રોષે શ્રી મહારાજ. ૧૩
વળી વેહેલા આવી અહીં, કરજે રૂઝ કામ;
આશિય આપે એટલી, દિલથી દસપતરામ. ૧૪

ભાવતગરની ગરખી.

“પાટણનાં પહેળાં પાટીઆં, ગાગર કુમેરે,” એ રાગ.
ગુણવંતી ગોહિલવાડ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
ન્યાં ઝાઝાં રસકમ ઝાડ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧
નહીંઓનાં નિર્મળ નીર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
સરોવર સારાં ગંભીર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૨
હિતમ તીથો અગણિત છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
ગિરિ શત્રુંજય શોભિત છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૩
ગુણિયલ રૂઝાં બહુ ગામ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
રૂઝી રચના કામે કામ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૪
પણ ભાવતગર સૌથી ભડું, ભાવ ભેર ભાળો રે;
એના જેવું એ એકહું, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૫
ન્યાં ગાદી ગોહિલ વંશની, ભાવ ભેર ભાળો રે;
પુરી હંદુપુરીના આશની, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૬
ન્યાં પરમેશ્વરની મહેર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
લક્ષ્મીની લીલા લેહેર છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૭
તખતે ત્યાં તો રતખતેશ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
જે વિદ્યાવંત વિશેષ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૮
સૌરાં ને રૂઝાં ચોડ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
ન્યાં લખેશરી બહુ લોક છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૯
દીપનાં બહુ દેવસ્થાન છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
વળી વિષ્ણુ યજ્ઞ વિદ્યાન છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૦
બહુ બંગલા ને વળી બાગ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
એની રચના રૂઝી અધાગ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૧

૧ બીજી અર્થ એવા છે કે સત્યવાન હંદુ એટલે
રાગ અંગ્રેજ સરકારના સમાગમથી અદાસત ઘડી
યજ્ઞ છે. ૨ તા. ૫ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૮ ને ગેજ
નેમને રચના સત્યાગ્રહીકાર મળ્યા.

વળી અંદર છે બહુ ચોભતું, ભાવ ભેર ભાળો રે;
જન મન જોવાને લોભતું, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૨
રતનાગરની રિધ સિધ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
વેપાર યજ્ઞ વિધવિધ છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૩
ત્યાં સુખીઆ લોક સદાય છે, ભાવ ભેર ભાળો રે;
નિત્ય આનંદ એકવ યાય છે, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૪
બહુ દિવસ દિસે છે દિગળા, ભાવ ભેર ભાળો રે;
કરે પરમેશ્વર ચડતી કળા, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૫
તખતેશને વરતી તમામની, ભાવ ભેર ભાળો રે;
રૂઝી આશિય દસપતરામની, ભાવ ભેર ભાળો રે. ૧૬

નવી દુનિયા વિષે.

અફલુતરસ.

દોહરો.

દોસે આ દુનિયા નવી, નવું તવું સૌ કામ;
કાણ મને લાગ્યું અહીં, દાખે દસપતરામ. ૧

ભુજંગી છંદ.

અરે આજ આંહી મને કાણ લાગ્યું,
નવું વિષે શું હજારે આ વસાગ્યું;
ગયું ક્યાં હતું જેહ જૂની પ્રત્યું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૨
અન્યા ગાગ ને અંગસા કામ કામ,
નહીં ન્યાં હતું નીર મીઠાનું નામ;
નહીં દીસતું કાણું એક ડાળું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૩
વિમાનો સગાં વાડનો ક્યાંયિ આગ્યાં,
બહુ શોભિનાં એવ કાણે અનાગ્યાં;
તુરખું ગાન મીઠાનું કેમ તોળું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૪
વિના જોડ અજે રૂપો એક ઘોડે,
જતાં આવતાં વાટમાં એક નેડે;
ન ચાલી શકે કાંઈ પ્રાણી પગાણું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૫
નહીં સાંભળી રૂઝી ક્યાંદિ કાને,
કળાયો વધી સ્વર્ગમાની સવાને;
પડે દિટિ સૌ રૂપાણું, રૂપાણું,
અહો સુદિ આતો નવી હું નિહાળું. ૬
દત્તા ને રમણ કાપડું એક દોરાં,
નિતે ને નહીં મરિદો અન્ય જોરાં.

ખરે આ હશે કે હશે સ્વયં હાલું,
અરે સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૭

હશે સ્વર્ગ કે આ હશે સ્વયં લોક,
હશે સત્ય કે આ હશે સર્વ ફાલક;
અરે એહ સદેહને કેમ યાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૮

લુદાં વસ્ત્ર દીસે લુદાં ખાનપાન;
લુદી ગત વાળું લુદાં ગાન તાન;
નહી સર્વ જૂતાથી દિસે નિરાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિરાળું. ૯

દિસે ધર્મ જૂદા જૂદા કર્મ કારી,
નહું રાજ દિસે નવા કારભારી;
અગિયે હતું તે દિસે નિર્જાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૦

હતા ચોર લોકો હતા જ્યાં હુયારા,
તહાં તો દિસે છે ધણા લોક સારા,
દુખાળું હતું સ્થાન તે છે રૂપાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૧

વધેલી દિસે છે બહુ સ્થાન વસ્તી,
સુખી સંભવે છે પ્રજા તે સમસ્તી;
રસોહીન થાને થયું છે રસાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૨

અરે આ નવી સૃષ્ટિમાં આવવાથી,
ક્યો દેહનો રંગ જૂદો હવાથી;
થયું એવે માયું હતું જેહ કાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૩

હતા જે જતાં વૃદ્ધ તે ક્યાં સિધાવ્યા,
કયા દેશમાંથી નવા એહ આવ્યા;
ગયું ક્યાં જનાતું હતું જેહ જાળું,
અહો સૃષ્ટિ આતો નવી હું નિહાળું. ૧૪

દોહરે.

દુખ ભરેલો દેશ આ, હતોજ હિંદુસ્તાન;
મહારાણીના રાજથી, શોભે સ્વર્ગ સમાન. ૧૫

કાળના વેગ વિષે.

ભુજંગી.

જુઓ પીજળી થાય આકાશ જેમ,
તરી દશિએ જાય તત્કાલ તેમ.

ચોરોચ્છ્ર એપિથી તું ચાલનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧

વહો જાય જરે નદીનો પ્રવાહ,
અહો વારિતો વેગ દીસે અચાહ;
ધર્યો તેં જવાનો ખરો એજ ધારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૨

હતો બાળ હું જ્યાં પિતાને નિવાસે,
પિવા માગતો દુધ માતાને પાસે;
નથી વીસર્યો ક્યાં ગયો તેહ વારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૩

ખરી ખાંતથી બાળમાં એલતો હું,
તડીને દડીને પગે દેહતો હું;
નથી વીસર્યો તે સમેના વિચારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૪

નદીયે તળાવે જતા બાળ નાવા,
જઈ મંડતા હુબધી ખૂબ ખાવા,
નથી વીસર્યો તે નદીનો કિનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૫

નિશાળે જઈ શીખતા સેલ આકે,
પિટે ખૂબ પડ્યો પડે કાંઈ વાંકે;
દુઃખે છે હળુ તો મને તેહ મારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૬

નહી જાણતો અન્ન આ ક્યાંથી આવે,
નહી જાણતો કાણુ વસ્ત્રો બનાવે;
પિતાની કમાણીથી થાવા ગુજારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૭

નહી કાંઈ ચિંતા હતી ચિત્તમાં,
ભલે હોય દુષ્ટાળ સજાળ ત્યાં;
અહો ક્યાં ગયો તે સમે સૌથી સારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૮

પછી માતતાતે ક્યું લગ્ન મારે,
અરે એ સમે તો મને લાગ્યું સારે;
નહી જાણ્યું મેં આ સમે છે જનારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૯

કમાયો ધમાયો કિયાં ખાનપાન,
વહી તે જ્યાં વર્ષ સ્વપ્ના સમાન;
ગયો કોઈ તો દીન સારો નહારો,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારો. ૧૦

અરે વર્ષ સત્યોત્તર એમ આવ્યું,
પડ્યા તોત સ્વર્ગે કળરે સિધાવ્યું.

યથા દુષ્પણ દેહના કામદારે,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારે. ૧૧

છતે આજ છે પાંચ ને પુત્ર મારા,
અમે વીતયું તેમ તે વીતનારા;
ગણારો ગુણી ને યથે કીર્તિકારે,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારે. ૧૨

નથી મેં પ્રભુની પુરી ભક્તિ કીધી,
નથી કામ સારાં કરી કીર્તિ લીધી;
તથાપિ મને તારશે તારનારે,
અરે કાળ ઉતાવળો વેગ તારે. ૧૩

હાલુરા.

આગળથી અધરો દિસે, ચડવો ડુંગર જેમ;
ચડ્યા પછી છોટો દિસે, ઊંચો ડુંગર એમ. ૧૪

આદિ અંત વિણુ મેય છે, કાલ અને આકાશ;
તથા નિયંતા તેહનો, ધ્રુવર છે અવિનાશ. ૧૫

તુષ્ણ તલમારે નથી, પણ મે અધુરાં કામ;
પ્રભુ ભક્તિ પરમાર્થ તે, દાખે દક્ષપતરામ. ૧૬

આ અવનીમાં ફરિ ફરિ, થાયઃ જન્મને + નાશ;
તો જનને જશ જગતમાં, વસશે ક્યાં સ્થિર વાસ. ૧૭

સને ૧૮૮૪ ના હિસેબર માસમાં ગવર્નર જનરલ
રિપન સાહેબ અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે દહેલી કવિતા.

હરિગીત છંદ.

નેને ગવર્નર જનરલો આદિ આવિયા વળી આવશે,
પણ કાણ કેવાશે ભક્ષો, ને રિપનને વિસરાવશે;
રિપને અધિક્ષે એપાવિયું મહારાણિજીના રાજને,
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૧

શુભ ભાગ્ય ભારત ભુમિનાં તે જરૂર જગ્યાં જ્યાંહરે;
અધિકાર લઈને આવીયા શુભ રિપન સાહેબ ત્યાંહરે;
આ દેશ હિત હિતમ ક્યાં છે કાટિ કાટિ કાળને,
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૨

આ દેશનાં વ્યાપારને એણે ઉતેજન આપિયું,
એણે કરી લુણ કર અને સહ કટ માતું કાપિયું;
આનંદ ઉપજ્યો એ થપી જન ધેર ધેર ઘણાજને,
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૩

કલ્યાણ કરવા દેશનું વિદાતણી શ્રદ્ધ કરી,
કાણુલ તણો કલ્પ્યો પતાવી પ્રગ્નની પીઠા હરી;

હક આપી એણે હાલવી આ દેશિજનની દાનને,
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૪
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય તણો કરાવ ક્યો ભક્ષો આ દેશમાં,
એથી અધિક્ષે સંભારશે જન હનકી હમેશમાં;
શોભાવિયો એણે સરસ સહ આજ રાજ સમાજને,
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૫
તગિ પક્ષપાતની વાતને નિષ્પક્ષપાન ક્યો ધણો,
દનસાદ આપ્યો એકસમ દેશી અને ગોરા તણો;
દિનનીસ સૌ આશીય દે છે ને ગરીબ નિવાજને,
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૬
કારીગરો કારીગરી આ દેશમાં અધિપ્રી કરે,
એવો ઉપાય વળી ક્યો તે રિપન રાય ગવર્નર;
આ સમયમાં એ લઈ જશે જશ પૂર્ણ શ્રેષ્ઠ જહાજને;
સહ સત્જનો મળી માન આપો તે રિપન મહારાજને. ૭
સહ સાથ જોડી હાથને જગનાથને નમિ ભાગજો,
કલ્યાણ કરને રિપનનું સંકટ સરવે ભાગજો;
ભવમાં અમે નહોં ભૂલીએ તે રિપન કેસ કામને,
દિલમાંથી વીસરશે નહોં દીનનીસ દક્ષપતરામને. ૮

ધી ઈમ્પીરિયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ

વિષે કવિતા.

(સન ૧૮૯૩ માં લંડનમાં ઉદ્બુધ્ તે.)

આ કવિતા એજ વરસમાં જોનરેબલ મી. મચે-
રજ મેહેરવાનજી ભાવનગરી એમ. પી. સી. આઇ. ઇ.
ની મારફતે તે ખાતાના પ્રેસિડન્ટ મેહેરવાન પ્રિન્સ
એમ. વેન્સ સાહેબ તરફ મોકલી હતી

કુલણા છંદ.

રાણી વિજયા તણા વિજયના થંભનું,

અસ વરણુન કહું દરખ આણી;

એકથી સહવેણો સ્મરણુ તેનાં કહું.

જગતની માત સાક્ષાત જાણી. ૧

સંમહસ્થાન સ્થાપવાનું કારણ.

ધરિત્ર અદાર સત્યાગિની સાલમાં,

વીસમે દિવસ જુન માસ જળે;

રાજ પદવી મહારાણિ પામ્યા પછી,

વર્ષ પંચાસ પૂર્ણ પ્રમાણે. ૨

બુણિસિનો દિવસ પુરોપિપન જન મજો,

નેદ સમે તેહ નજીક અગંગા;

હરખ દીવાળિથી દશ ગણો દિલ વધ્યો,
રાજ હિતકારિને હૃદય લાવ્યો. ૩

ભાવ્યશાળી ભક્ષો થાય ને ભૂપતી,
તેજ પંચાસમું વર્ષ પેળે,
એ થકી અધિક વળિ ભાગ્ય જો ઉધડે;
દૃષ્ટિએ વંશ વિસ્તાર દેખે. ૪

પાટવી પુત્ર મહારાણિનાએ તહીં,
પ્રથમ નવ માસથી મન વિચારી;
સ્મરણ રહેવા જોતા તણી ભુમિલિનું,
વાત ભલિ ભાત આપે ક્યારી. ૫

માત કે તાતનું નામ નિશ્ચય થવા,
પુત્ર ને પ્રેમ પરિપૂર્ણ રાખે;
એજ સત પુત્રને એજ કુળનો દિવો,
એમ ભૂતજાતણા લોક ભાખે. ૬

ખિન્ન ઓલખઈ તાતે કરી ને હતી,
શુભ પ્રદર્શન તણી રીત સારી;
સંપ્રહરથાન સજવાનિ ઇચ્છા કરી,
ખાનમાં એજ અનુકરણ ધારી. ૭

તાતના ચિત્તમાં એવિ ઇચ્છા હતી,
થાય વેપારનો ખંડુ વધારો;
વળિ કળા કુશળતા વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થણી,
સર્વથા થાય તેમાં સુધારો. ૮

એથિ એકાવનામાં પ્રદર્શન કર્યું,
તોય ઇચ્છા રહી ગદ્ય અંધૂરી;
સ્થાપિએ સંપ્રહરથાન આ હામનો;
પિતૃની ધારણા થાય પૂરી. ૯

ઇન્સ્ટીટ્યુટનો આરંભ.

જાણિને એમ તે વાત જાહેર કરી,
સ્થાપવા સંપ્રહરથાન સાહે,
શાયદા તેથિ ને થાય તેપણ કથા,
સાંભળી સર્વને લાગ્યું આરં. ૧૦

પુનિ તેની ગૃહપત્નિના હાથમાં,
પાટવી કુંવર તે પ્રમુખ થાય;
નિયમ એવો લખી રાખી ગો તારથી,
રાખવી રીત એવી સદા. ૧૧

વીસ જનની સભા સ્થાપિ મંત્રી થવા,
પ્રમુખ તો પાટવી સુત બુઝાગી;

દેશ ઝાઝા મહારાણિના રાજમાં,
ત્યાંથી શ્રીમંતની મદદ માગી. ૧૨

ભરતખંડાદિ બંધીશ સંસ્થાનથી,
આપવા લાગ્યા નાણું એમાં,
એકતાળીશ તો લાખ રૂપિયા થયા,
ભાગ ચોથે ભરતખંડ તેમાં. ૧૩

દેવતી છે ત્યાં ને મહારાણિને,
તેહના નામથી ને ચહાય;
વસ્તુઓ સર્વ એ હામ આવી મળે,
દ્રવ્યના ગંજના ગંજ થાય. ૧૪

ખાત મુદ્દત વિષે.

ખાત મુદ્દત કરવા મહારાણિને,
સૌ સંભાસદ મળી અરજ કીધી;
સર્વના હિત વાળું કામે સમજી બહુ,
ધ્યાનમાં વાત તે ધારી લીધી. ૧૫

ચોથી બજાઈ સત્યાશિની સાલનો,
વખત વિદ્વાન લેહો વખાણે;
માંડવો સરસ મોટો સ્થાવી ભરી,
અમુત જનની સભા એહ ટાણે. ૧૬

હાકમે પણ ધણા તર હાજર હતા,
કેક શિરપાથ કે ટોપિવાળા;
જેમ માણિક મણી સહિત શોભે ભલી,
તે સભા સર્વ મોતીની માળા. ૧૭

દેશ મુરોપના કેક તો ઉચકે હતા,
કેક હિંદ હતા રાવ રાણા;
કેક તુરકો હતા તે સેમે ત્યાં કને,
સાહેબીદાર સરદાર રાણા. ૧૮

કચ્છપતિ રાવ ખેગાર નિજ ખાત મહ,
કુચ બિહારેશ રાણી ને રાણી;
મોરબીના વસુધાધિપતિ વાંધજી,
હીંબડી નાથ જશવંત જાણી. ૧૯

ભૂપ ભગવંત બહુ નામ ગોડળ ધણી,
કે સી. આઈ. ઈ. ઇન્ડકાંબ ઝાંગ;
તેમ રાજા કપુરજી તણા ત્યાં હતા,
અવર દીવાન નીજમના જે. ૨૦

જેહના પુર્વજો પરાક્રમ કરી,
સ્થાપિયાં રાજ સડે રાત્રી મારી;

પાદશાહાનિ સરદારિ સારી કરી,
આજ રાણિનિ સરદારિ ધારી. ૨૧
તે તથા અન્ય શ્રીમંત જન પણ ધણા,
સર્વના વદનપર હરખ ઝળકે,
શાણિ મહારાણિ શોભે ભડાં તે વિધે,
જેમ તારા વિધે ચંદ્ર ચળકે, ૨૨
પ્રિન્સે ઓધ વેલ્સ ભાપણ બહુ ત્યાં કર્યું,
વચન ઉચ્ચાર્યાં અમૃત જેવાં;
મંત્રહસ્થાન તરથી ક્ષો જે ઘરે,
તે કહ્યાં તરત સમગ્રજ તેવાં. ૨૩
તે સભામાં સભાસદ જતો જે હતા,
બહુ ખુશી સૌ મળીને ખતારી;
મેઘ ગર્જન સુણી જે રિતે મોર સહ,
ઠહુકા ઠહુકા કરે હરખ લાવી. ૨૪
માનિ ઉપકાર મહારાણિએ તે પછી,
ખુશિ થઈ ખાત મુદ્દર્ત કીધું;
જાણિએ દેશમાં ઝાઝી દોલત થવા,
દેવિએ તેહ વરદાન કીધું. ૨૫
વાગિયાં સરસ વાગિત્ર મધુર સ્વરે,
જાણિએ અવનિ તે ગાગિ લીધી;
કે ભણી સુદિમાં વૃદ્ધિ ધનની થવા,
ગર્જના ત્યાં કરે તેહ ધૂની. ૨૬

તે મહેલ વિધે.

ખૂબ ત્યાંતો થયો મહેલ ખરવર્ગમાં,
રૂપિયા લાખ છત્રીશ અન્યા;
જન્ય જોવા જતો થાય દેખી ખુશી.
દેશ-પરદેશમાં ચાલિ ગયાં. ૨૭
એક સમ શોભિતો આ સમે પ્રાંદિ પણ,
મંદિનીમાં નયી મહેલ મેટા;
જેહની આગળે તાજખીણી તણી,
લેખતાં લાગશે એક છોટા. ૨૮
મુકક પ્રત્યેકની વસ્તુઓ મુક્યા,
ખાંડ જુદાં કયાં ખૂબ સારા;
જાણિએ માલ જુદા જુદા ચંદ્રવા,
નિર્મિયા તેહ બંદાર ન્યારા. ૨૯
ત્રણ મિનારા દિશે તેણે ને મહેલના,
ચંદિના ત્રિયુગની નુકા ઓધ્યા;
અનિતનંદુતનારી મહારાણિએ,
જાણિએ એક અવચન કીધો. ૩૦

કે શું! પર્વત મહારાણિની કીર્તિનો,
તેહનાં શિખર ત્રણ આ દિશે છે;
ધાતુઓ ઓપધિ, પદ્મિ, પશુ પણ બહુ,
વિવિધ તે કૌત્ય માંહી વસે છે. ૩૧
મહેલમાં માળ ત્રણ જોઈ કાઢ કહે,
લક્ષમાં વિશ્વનો વાટ લીધો;
પેપિ પાતાળને, પૃથ્વી, આકાશને,
તેહ ત્રણ જુવન આકાર કીધો. ૩૨
લોઈ જુદસેલ હિંદુ તણા સ્થાનમાં,
આવીને વાત તે સૌ ઉચારી;
રાજકર્તા તથા સુખીખી જતે,
મોકલી આપવા વસ્તુ ધારી. ૩૩
તેમ ઉપમત્રિ સોમર્મ વાદનને,
મોકલો વણિ ચિત્ત મુકક માંહી;
તરત તેણે જઈ વાત જાહેર કરી,
અમ થયો સુદગ તેનો પ ત્યાંહી. ૩૪

ઓરીએ ટલ સ્ટીની સ્કલ વિધે.

મંત્રહસ્થાનની એક શાખા વળી,
નેગીની સાત ચાતાંજ થાપી;
વિવિધ ભાષા ભણે દેશ પરદેશના;
એવિ કોલેજ પૂરી પ્રતાપી. ૩૫
મંત્રસમુદ્ધર મહા પંડિત ને સર્વ,
કોણે ભાષણ અતી અસહકારી;
દેવતાનો સુર જેમ જુદરપતી,
શીખવે દેવને રીત સારી. ૩૬

દેશ દેશની વસ્તુઓ વિધે.

હિંદુના સ્થાનની અન્ય મંદિરનાની,
કુદરતી આધિક પેદાશ કૃતી;
વિવિધ વેપાર, વિદ્યા, કળા, કુશળતા,
ખેતિવાડીની પણ ખૂબ ઝેરી. ૩૭
દેશ પરદેશની વસ્તુ મંગાવિ બહુ,
કાંઈ કાચની પણ કંદલી;
વસ્તુ વિવિધ તણાં સુખ ને જાનના,
ધાતુની વસ્તુઓ પણ પંદલી. ૩૮
દાચિના દાંતનું પદિનાં પંદિનું,
પણ તણાં આમનું કામ કીધું;

મૂળમાં મૂલતો છેક છે છોડું પણ, ૩૯
 મોટું ચતુરાધથી મૂલ લીધું.
 પુરૂષ નારીનણાં પૂતળાં પેખાએ,
 હોય જન જાતિ અત્યક્ષ જેવાં;
 પક્ષિ, પંથુ આદિ પણ પ્રાણિયો પારવિણ,
 ઊડતાં ખેલતાં હોય એવાં. ૪૦
 જિવ ન ધણાય તેમાંડી જન દ્રોષથી,
 એટલી એક દેખાય આખી;
 સ્ત્રી સૌંદર્ય સર્જેલ શાણજનને,
 જન જુએ પૂર્ણ આશ્ચર્ય પામી. ૪૧
 જગત કર્તાર પ્રભુએ જ જન ઊપરે.
 કોટિગણી આજ કરૂણા જ કીધી;
 જે કળા આપની અકળ કહેવાય છે,
 તેહયું કાંઈ બખશીશ કીધી. ૪૨
 જન જુદી જુદી જાતનાં પણ જુએ,
 કાંઈ ન કળાય એવા કરેલા;
 જન તણી જુદિનાં એહ નમુંના ભલા,
 લાગે ભંડાર માંડી ભરેલા. ૪૩
 વિવિધ વાજિત્રની પેટીએ પેંજિએ,
 જેહમાં રાગ મનરંજ હોરે;
 સાત સુર સહિતની મધુરતા સાંભળી,
 સ્વર્ગના વાસી પણ સઘ તૂટે. ૪૪
 વાયને અગ્નિ વાગિ સૂર્યને વીજળી;
 હિંદુઓ દેવ ગણિ નિત્ય પૂજે;
 મનુષ્યને વશ થઈ તેહ મજુરી કરે,
 જેહને જેહનું કામ સજે. ૪૫
 ત્રાણની સાલ મે માસમાં સ્થાન તે;
 ખાંતથી રાણિછ ખુલ્લું કરશે;
 વિવિધ વસ્તુરૂપી પાત્ર નાટક તણો,
 તેહ પડદો ધિમે દૂર ધરશે. ૪૬
 દેશિ પરદેશિ બહુ રાયને રંકે પણ,
 દેખશે દષ્ટિએ તે તમાસો;
 નિરખિને હરખશે નિરખનારા જનો,
 ખૂબ નાટક તણો ખેલ ખાસો. ૪૭

બુદ્ધિ કેળવવા વિષે.

છંધરે બુદ્ધિજન રાવને આપિ પણ,
 કેળવ્યાથી જુએ થાય કેવી;
 કળિ સંકે-કોય નહિ નિરખતા મનહરે,
 બેપનવે ઘણી વસ્તુ એવી. ૪૮

ભૂમિમાં વસ્તુનાં અધિક ભંડાર છે,
 શોધતાં શોધતાં હોય લાગે;
 જન આદિકની બુદ્ધિયો પણ ઘણી,
 તર્ક શક્તિ વધે તો જ જાગે. ૪૯
 જે સ્સાયન ક્રિયા નવનવી કરિ જુએ,
 લક્ષધા તે થકી લાભ થાય;
 ઔષધો એમ અજભાવિને જે જુએ,
 તે થકી તન તણુ રોગ જાય. ૫૦
 માનવીએ વિના દ્રોષ પણ પ્રાણિન,
 છંધરે બુદ્ધિ એવી ન આપી;
 એ થકી પ્રાણિયો સર્વની ઊપરે,
 માણસોએ અમલદારી સ્થાપી. ૫૧
 પૃથ્વિના પડ વિષે એક સાગર વિષે,
 બિડિ આકાશમાં મનુષ્ય જાય;
 સિંહને હાથિ મરખા પશુ વશ કરે,
 જેહનું જોર અતિશે જણાય. ૫૨
 ગ્રહ ઉપગ્રહતણી કેમ ગતિ થાય છે,
 જન તે નિરખતાં રાત જાગે;
 બહુનમાં એસિ આકાશમાં જાય જન,
 નિરખતાં અધિક આશ્ચર્ય લાગે. ૫૩
 પલકમાં પત્ર બહુ છામિ વાગે ગણે,
 છે તહીં જઈ જુએ છાપખાનાં;
 ચિત્ત હરનાર કરનાર અચરજ અતી,
 એ સ્થળે છે વળી અધિક વાનાં. ૫૪
 વસ્ત્રવિણ જેહ વનમાંહિ વસ્તા હતા,
 જે હતા જંગલી પ્રાણિ જેવા;
 તે જનો તત્ત શોધક તથા તીવ્રમતિ,
 કેળવાઈ થયા આજ કેવા. ૫૫
 અધિક અભ્યાસથી શું નહીં કરી શકે,
 અકલનો અંત કદિએ ન આવે;
 કરી શકે કોઈ દિન મનુષ્ય ગ્રહમાં ગતિ,
 બુદ્ધિથી એવિ બુદ્ધિન બનાવે. ૫૬
 માનવી માત્ર અભ્યાસ જે આદરે,
 હામ ભેગે ધરે કામ કરવા;
 તો સરે અર્થ સામર્થ્ય સૌ મેળવે,
 બુદ્ધિનો સાર ભંડાર ભરવા. ૫૭

જીવીસીનો માહમા.

કેસરે હિંદની લાગિ જીવીલી બગે,
 અમરૂ માટે થયું કામ માંડે;

સ્થાપિયું સંપ્રદસ્થાન ઈચ્છાંકમાં,
ધન તથા યુદ્ધિનું ધામ ધારું. ૫૮
એષ કારીગરકરિ કારીગરી,
વસ્તુઓ વિવિધ તેમાં વસાતી;
નેત્રથી નિરખતાં અચરતી ઊપજે,
ઈંદ્રના લોકથી એશું આતી. ૫૯
શોધી જન એવી કારીગરી શીખશે,
વિવિધ વસ્તુતણી વૃદ્ધિ ધારશે;
સુખ ધણું તેથી સંસારી જન પામશે,
સુદ્ધિમાં અધિક શોભા જણાશે. ૬૦

એક ખીજની મદદ વિષે.

એકે જણથી કશી જણ્ય નહિ નીપજે,
જોઈએ મદદ ખીજ જતોતી;
કાષ્ટ હુહાર, સુતાર, કુંભાર વગિ,
ઝાંઝ સંધ, સાળવી, દોઈ સોની. ૬૧
ઘાટ ગાડી તણા એક સારો ઘટે.
અન્ય ઓળતર એનાં ખનાવે;
એમ અન્યોન્યની મદદથી માનવી,
શ્રવતાં કામમાં આપ શ્રવે. ૬૨
લાખ દીવા લઈ એકા કીછએ,
પ્રેત જ્યોતિ થઇને પ્રકાશે;
તેમ જાણી મનુષ્યોની છુદિ મજે,
ખાળતાં તેહ અદ્યજીત ખાસે. ૬૩
સંપ જો હોય તો સર્વ સુખ પામીએ,
જમીએ સર્વ શ્રીમંત થઇને;
સંપ જો જાય તો જન્મ જનને નહીં,
લડી મરે હાય હથિયાર લઇને. ૬૪

એ સંપ્રદસ્થાનનો મહિમા.

સર્વ સુખ કામનું ધામ આતો થયું,
નામ મહારાણિનું અમર રહેશે;
દે કળા કુશળતાકરિ શુદ્ધિ કરે,
લોકને એમ ઉપદેશ દેશે. ૬૫
જ્યાં લગી અમર છે નામ આ જગતમાં,
ત્યાં લગી હવતું તેહ જણો;
નામ જે જનતણું તારા પામી ગયું,
તે નક્કી નાશ પામ્યો પ્રમાણે. ૬૬
જન્મિ આ કામમાં કામ સારું કરી,
જે જન્મે અમર નહિ નામ રાખ્યું;

આકના વરતી તુલ્ય હડી ગયો,
રત્ન તન રાખમાં શણિ નાખ્યું. ૬૭
આ સુખ સ્થાનથી જાણ્યો સૌ જતો,
થાય દર વર્ષમાં શોધ દેવો;
આ મહારાણિના રાજમાંડી થયો,
વીજળી આદિના શોધ એવો. ૬૮
શિષ્ય અભ્યાસના શુદ્ધ ઇતિહાસમાં,
આ સમયના સુધતિહાસ યાશે;
ચળકતા કીર્તિ રસ સહિત રક્ષાધી,
લેખ તે કાવ્યથી લખાશે. ૬૯
રાજના સર્વ સંસ્થાનના લોકને,
લક્ષ્યા આ ધર્મી લાભ ધારશે;
વિવિધ ઉચ્ચોગ દુનર કળા,
અધિક તે અધિક ધાતાં જણાશે. ૭૦
સંપ્રદસ્થાન આ આજ સર્વોપરી,
અન્ય કામે નથી ક્યાંઈ એવું;
સર્વ દુનિયા દિડી જો જુએ એક જગે,
સત્ય છે જાણ્યું સ્વર્ગ જેવું. ૭૧
જન્મ ગયા ધરી એહ જોયું નહીં,
જન્મતો જાણ્યો અંકુશ એનો;
જોયું નહીં એહતો કાંઈ જોયું નહીં,
તુલ્ય અવતાર યશુ તુલ્ય તેનો. ૭૨

તીર્થ વિષે.

ધર્મની કર્મની છુદિ જાણી ધર,
જન વસે એહવા જોડ કામે;
તીર્થનું સ્થળ મનું તેહ કહેવાય છે,
જ્યાં જઈ જન બનું છુદિ પામે. ૭૩
ધર્મ છુદિથી સુખ તો મજે સ્વર્ગમાં,
કર્મ છુદિથી સંસાર સુખિયો;
ધર્મ કે કર્મની કાંઈ છુદિ નહીં,
દેહ દેહાંત દેખાય દુખિયો. ૭૪

મહારાણીજના ગુણ વિષે.

જે મહારાણીના રાજ્યથી રાજનાં,
વિવિધ વિદ્યા શુદ્ધિ પામી;
સંપ તે જન્મ પશુ જનિયો જન વિષે,
સુખ તથા સન્ન સંપાદિ મામી. ૭૫

ભાગ્યશાળી ભલી શુદ્ધિવાળી વળી,
દાન ઉપર દિસે દિલ દયાળી;
આપનો વંશ ને આપનો સ્વામિનો,
વંશ ઊનળવાવાળી ભાળી. ૭૬
દટિ દુર્બીન કે સક્ષ્મદર્શક સમી,
સાંભળે દૂરથી શ્રવણ એવા;
છાતું નહિ જેક નિજ રાજમાં રચણ,
જાણી લે જનતણા સુગુણ જેવા. ૭૭
કાણુ ધનવાન છે કાણુ વિદ્વાન છે,
લક્ષમાં વાત તે ધારી લે છે;
માન લાયક દિસે જેવું જે માનવી,
તેવું તેને બહુ માન દે છે. ૭૮
તે મહારાણુનું રાજ રહેજે સદા,
માગીએ શીશ નામી ઇશ પાસે;
દિલ ધરી હર્ષ ઉર્ધ્વ દક્ષપત કંઈ,
હંદ આ મુજનનાં યંદ ગાશે.

દોહરો.

દેહ શ્રદ્ધ વળિ દામ નાહ, દટિ કરે નહિ કામ;
સ્વદેશ રહી શ્રવણ કરી, દેખે દલપતરામ. ૮૦
રહી દૂર મહારાણીએ, જોયા મુજ ગુણુ જેમ;
આપનું પદ સી. આઈ. પ્રિ. ગાઉ તેના ગુણુ તેમ. ૮૧

આ કવિતા સન ૧૮૬૩ ના એપ્રિલ માસમાં
ગોરળના મહારાજ તથા મહારાણીને સંભળાવી હતી.
તે સાંભળીને તેઓ બહુ રાજ થયા હતાં.

આવાંબાઈ નરસીંગ હોમ વધે ગરબી.
સાડું સાડું સુરત શહેર, સુંબઈ અલબેલી.

એ રાગ.

અળખાઓ ઉપર આજ, કાણુ કૃપા આણે;
એના કટ નિવારણ કાંઈ; ન મળે સ્ત્રી નાણે. ૨૬
નર વૈદ્યો તો ઘણાય નિરખ્યા, હરિયા કામો હામરે;
નારી વૈદ્ય ન નગરે નિરખી, જોયાં ગામોગામ. કાણુ. ૧
વનિતા તે વ્યાધિ ઉપજે તો, પડી પડી પીડાયરે,
પુરૂષો પાસે દુઃખ પીતાનું, સુણાવતા ધરમાય. કા. ૨
પગુઓની પીડા હરનારાં, વૈદ્યો દિસે વિશેષરે;
પણુ દામનિયો માટે કાંઈ, લક્ષ ન આપે લેશ. કા. ૩
સ્વારથિયા સૌ પુરૂષ થયા કે, બુદ્ધ્યા ભ્રમ્યાનું ભાનરે;
વનિતા વૈદ્ય થવાને માટે, દયાધુ નહી સેવ્યાન. કા. ૪

મહેરવાનજી બાવનગરીનાં; પુત્રી આવાંબાઈરે,
જેહંસ્ત નરીન કથયાં તે બાઈ, નામ રહ્યું જગમાંઈ. કા. ૫
ભાઈ બધા મનચેરજી જેનાં, કાણુ તેણે કામ,
વહાલી બહેન તણું મુળમાં નિશ્ચય રાખ્યું નામ. કા. ૬
આંટ મેડિકલ કોલેજ પાસે, કરાવ્યું એક મકાનરે,
વનિતાઓને વૈદ્ય કેરું, દેવા વિદ્યા દાન. કા. ૭
સારી રકમ ગણીને સોંપી, આગે થઈ ઉદારરે,
ખરેખઈ ઉપયોગી ખાતું, સંભાળે સરકાર. કા. ૮
લોડ ર ને તેની લેડી, પરમારથપર પ્રીતરે,
ખાત મુહૂર્ત કયું ખાતેથી તેણે રૂડી રીત. કા. ૯
લોડ હેરીસ લેડી સાથે, તેણે વળી તે હામરે,
વાસ્તુક્રિયા વિવેક કીધી, સમજ સાઈ કામ. કા. ૧૦
ભાઈ હોતો એવા હોજો, સાચો જેનો સ્નેહરે,
રાઈ અમરતાં આંસુ પાડે ઉત્તમ હૈત ન એહ. કા. ૧૧
રાગ રહિત શરીર હોય જો, તો ખોરાક અવાયરે,
માટે દાન દવાનું ઉત્તમ વિશ્વ વિશે વખણાય, કા. ૧૨
આતો રહું ખીજ રાપિયુ પહેલ ક્યાંની પેરરે,
તરુ ઉગી ફળ પુલો તેનાં, ફેલાશે ચોમેર. કા. ૧૩
જેનું નામ જગતમાં ન રહ્યું કયો ન પર ઉપકારરે,
તો તેનો પગ પાંખી જેવો, અજ્ઞ થયો અવતાર. કા. ૧૪
કૈસરેહિંદ મહારાણીનો કહીએ જ્યજ્યકારરે,
જેના રાજથી જનો કંઈ છે, આવાં કામ આપાર. કા. ૧૫
ઓ મશ્વર તું ઉદાર જનને, દેજે ઝાઝા દામરે,
જેથી દુખીયા જન સુખ પામે, દાખે દલપતરામ. કા. ૧૬
દોહરો.

મિસ્તર ત મચેરજી, ખાનદાન ગુણુવાન;
મેંજર પાલેમેન્ટનાં, થંધને પામ્યા માન. ૧૭

આયુષ્ય ધરવા વિષે ગરબી.

જે તું આયુષ્ય વહિ જાય છે રે, જીવ જો તું આયુષ્ય વહિ
જાય છે, ગાફલાઈ તારી ગણાય છે રે. જીવ-એ ૨૬.
દિવસો દિવસો જીવ ધટિ નામો,
સરાવર જેમ સુકાય છે. જીવ. ૧
જે કામ કરવા જનમ ધર્યો તે,
તે કામ તો ક્યાં કરાવછે. જીવ. ૨
કેટલું ગયું ને કેટલું પાડી,
તે તુજથી ક્યાં દેખાય છે. જીવ. ૩

ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૪
આ દેશિ જનના આ સગે, સુખદુઃખના આધારણે,
માતા પિતા સમરંગેહથી સંભાળના કરનાર છે;
હિત હોય દિલ્લસ્તાનનું તે કરી કૃપા અમને કહેા,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૫
અધિકાર અમદાવાદે અનુભવ કર્યો છે આતથણે,
મન મર્મ જાણે છે તમે શુભ રાજની નીતિ તણે,
ચિન આહેછે માનું બધુ પ્રભુ પણ તમારું ચિન ચહેા;
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા; ૬
જે થે ગયા તે રાજમાં સંકટ અધિક સાંખ્યાં અમે,
સંભારનાં તે સંકટો કાપા અમારી કમકમે;
પ્રભુ પાસે જોનું માગિએ એવો અમલ કદીએ ન હો,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૭
પ્રભુની દયાથી દેશમાં ઈંગ્લીશનાં પગલા થયાં.
રૂંડે સ્થાપ્યુ નાન્ય ન્યાયી સંકટો સરવે ગયાં;
દુઃખ દહન કીધા દેશનાં અશેષ દુઃખ તે મમ દહેા,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૮
અવગુણ અમારા હોય તે નિજ અંતરે ધરશે નહીં,
કદી કુ પ્રભુ તો થાય પણ માતા કુમાતા નહીં કહી;
જો ભૂલ ભાસે કાંઈ તો સરવે ક્ષમા ધરીને સહેા,
ઈશ્વર કૃપાથી આપ લારડ રે સદા સુખમાં રહેા. ૯

દોહરો.

સુખી થજો જ્યાં જાઓ ત્યાં, સદા કુટુંબ સહીત;
પરેશ્વર નમર હજો, પરમેશ્વરની પ્રીત.

સર ટી. સી. હોય સાહેબ અમદાવાદ
પધારેલા તે વખતે કહેલી

કવિતા. તા. ૬-૧-૮૮

દોહરો.

વિદ્યાથી સુખ સંપદા, સૌ પામે સંસાર;
સાહેબ હોયે શુભ કર્યો, વિદ્યાનો વિસ્તાર. ૧

હરિગીત છંદ.

વિદ્યાનું ખાતુ વધારિ ખૂબ સુધારિયું બહુ સ્નેહથી,
રૂડાં રૂડાં દુસ્તક રચ્યાં જન જ્ઞાન પામે જેહથી;
તે પુસ્તકો આ દેશની બાપા તણે શણગાર છે,
ગુજરાત ઉપર અપાર ટી. સી. હોપના ઉપકાર છે.
ગુજરાતીને અંગ્રેજ કરી કોલેજ અમદાવાદમાં,
છે વાત તે નિષ્પત્ત વળિ દિન રાત રહેશે માદમાં;
જેનાં કરેલાં કામ કામ આમ કારોદાર છે. ૨

સંસ્થાન અમદાવાદ સરત કાઠિયાવાડે વળી,
શું અત્ર કે શું તત્ર પણ સર્વત્ર સાખાશી મળી;
જાણ્યો વખાણ્યો સૌ જને શાણો ભલો સરદાર છે, ગુ. ૪
વળિ ચૈ કલેક્ટર જ્યાં ગયા ત્યાં શહેર સુધારા કર્યો,
આ દેશિ જનથી હજિમળિને સ્નેહ સંપૂર્ણ ભર્યો;
દિલ્લદાર કદરદાન તે ભલપણુતણો ભંડાર છે. ગુ. ૫
સુખાર્થ વિષે જમ ગવર્નરના તેહ સેક્રેટરી થયા,
વળિ એ થયી અધિકાર હાથે પામી કલકતે ગયા;
આ ખંડમાં ચોખૂટ જેના જશતણો વિસ્તાર છે. ગુ. ૬
માયાળુ દીલ દયાળુ અતી મમતાળુ મનના છે સહી,
જેને જણ્યો પોતાતણો તેને પછી ભૂલે નહી;
આ દેશનું કરવા ભલું તે તો સદા તયાર છે. ગુ. ૭
એવા અધિક ઉત્કર્ષ ગુણ બહુ વર્ષ લગી નહિ વીસરે,
જન સકળ ભારતવર્ષના ધરિ હર્ષે એવું ઉચ્ચરે;
જન જાનિના હિતકારી જેના ચિત્તભાંહિ વિચારછે. ગુ. ૮
નિર્ધન નથા ધનવાન સૌની સાથ જેને સ્નેહ છે,
માતા પિતા કે મિત્ર સાચો હોય તેવા તેહ છે;
સુખકારી સંકટહારી સારી સલાહના દેનાર છે. ગુ. ૯

દોહરો.

કપકારી એવો ભલો, ગણતાં શ્રેષ્ઠ ગણાય;
જ્યાં જાઓ ત્યાં સુખિ થજો, કુટુંબ સહિત સદાય. ૧૦
નહીં ભૂલે આ દેશને, જ્યાં તે જશે ધરોપ;
સૌ આપણ સંભારણું, ચિતોહાર સર હોય. ૧૧
હોય નામ આદા નાણું, સન્ન જન સુણે તમામ;
દેશી બાપામાં કહું, સાહેબ આશાશમ. ૧૨

તા. ૭-૩-૮૮ ને રોજ ખાનબહાદુર
નવરોજ પેસ્તનજને ખાનબહાદુરનો
ખિતાબ આપવાને શેઠ હાહીસીંગની
વાડીમાં મી. જી. બી. રીડ સાહેબે
દરબાર ભર્યો હતો તે વખતે ગાંધી
કવિતા. ગુજરાત ગેઝેટ તા. ૮-૩-૮૮
રોજના પત્રમાં છપાયલી તે.

દોહરો.

જન્મ ધર્યાનું જગતમાં, જાણે શુભ ક્ષણ જેહ;
કરે લોક હિત કામ શુભ, તન મન ધનથી તેહ. ૧

હુલણા છંદ.

તનયથી મનયથી કાઈ તો ધનયથી,
લોક હિત કરવા મથે છે,

૧ આશાન્યાગમ-જ્ઞાપનો "સમ."

કોઈ તો ઘન ધરિ દેશ રક્ષણ કરે,
કોઈ ધન ખર્ચિને ધર્મ ખાતાં કરે,
જેથી સંસારિનન સુખ પામે,
કોઈ તો હામથી કામ એવાં કરે,
દેશમાં જેથી ઉદ્યોગ બને.

દેશનાં સુખ થકી દેશપતિ સુખ લાહે,
દેશપતિને સુખે દેશ સુખીયો;
ગર્ભ દુખી હોય તો ગાયને દુખ છે,
ગાયને દુખ તો ગર્ભ દુખીયો.

એકનું દિત કરે બેયનું ચાલ છે,
એમ દિલદાર સરકાર બાણે,
તેથી હિતકારિ જન હોય જે તેહને,
આપવા માન મનમાંહિ આણે.

પુત્ર પેરતન તથા શેઠ નવરોજી,
દેશ હિતકારિ કામે કરે છે;
ક્રમ વેપાર આ દેશમાં બહુ વધે,
ચિંતવન ચિત્ત તેનું ધરે છે.

પ્રાંત પશ્ચિમ વિષે રેલવે જે થકે,
શેઠ નવરોજી છે સહાયી;
કંપની તરફથી શાણિ સરકારથી,
તેથી સાળાશિ તેને લખાઈ.

નિમક વ્યાપાર સરકારની વતિ ક્યો.
દિલ્લીને આગરા દેશ મુઠી;
દેક સરકાર સાહેબ રાજ ક્યાં,
હવેરે આપિ એથી સુશુદ્ધિ.

જ્યાં વિદ્યાયત વિષે ખેતિ કામજી દુણા,
ખર્ચ કરી લોહનાં આંદિ લાવ્યા,
ખેડુતોને ખરી ખાંતથી આપીને,
અધિક ઉપયોગ એના કરાવ્યા.

શુદ્ધિ વધવા થાણી શુદ્ધિ વિદ્યાભણી,
આહવા રાણિ છે ખુબ ચિત્ત;
ધર્મનિજ ધરિને સુધારવા નારિને,
કંઈ કલુ કંઈ કિં રીતે.

ન્યાતને કાજ ધન નીશ હવેરે કં,
ધર્મનું સ્થાન અગ્યારિ કીધી;
સાલશાઝ ધરી રમેક સાધી કરી,
લાવકીથી સલી કીર્તિ લીધી.

સુખ દેહે ઘણું દાન જન ગરિષ્ઠિને;
રાખી મનમાં વણી મેદરખાની.

ચાલ છે વાન વિખ્યાત તો વિચમાં,
છેક રહેતી નથી તેહ જાની.

સત્યવાદી તથા શર મચાદર છે,
કામ રાખી ક્યાં કામ મેરાં;
દેશ પરદેશમાં નામ પ્રખ્યાત છે,
લેશ ગમતાં નથી કામ ખે રાં.

સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કામે ક્યાં,
જ્યાં થણા તેથી જગમદિ આખો;
શાણિ મહારાણિએ શુભ હેર આપ્યું તે,
જાણીને થોડા ઇલકામ આખો.

રોજને રોજ નવરોજી શેષર,
ખસક ખાવિંદ ખુબ ખૂશ રહેને;
ખાનખાદારનું તુર વધવે વળી,
કરે કરિ દુખ સુખ સર્વ દેને.

નાતમાં તેમ પરનાતમાં તેમના,
કીર્તિના થંભ બહુ કામ ધાને;
પુણ્યશાળી તણાં નામ પ્રખ્યાત છે,
તેહની પંક્તિમાં તે ગણવે.

કામને કામ બહુ કામ વધવે વળી,
સ્વાર્થની સાથ પરમાર્થ કરવે;
ખુબ આપ્યું આ ખલકમાં દે ખુદા,
એક આસીપ નિજ શીશ ધરવે.

મી. દાદાભાઈ નવરોજી વિષે. મુંબઈ

મોકલી તા. ૧૦-૧૨-૯૩

દાદરા.

દીપ્ત દાદાભાઈને, અતિ ઉત્તમ આભિધાર;
એ તો અદ્વિત આપની, એના જગત હસાર.

હરિગીત છંદ.

હું જગતનાં કરનાર, અતિ ઉપદાર, નામ મનિએ,
પદ ક્રમ દાદાભાઈ પામ્યા, તારિ મહારાણિએ;
જગ્યા સમાજની નથી, એથી જિહ અધિકારીએ,
કરવે પ્રભુ ચરતી ક્યાં, દરેક દાદાભાઈની.

જન સર્વના જે છે રિતરની, નાતના પરનાતના,
પ્રિયકર રાજ પ્રજા તણા; વાદેર સર્વ પાતના;
પામ્યા મુખાવેન્ટ પદ, એ વાત આજ નવાઈની,
કરવે પ્રભુ ચરતી ક્યાં, દરેક દાદાભાઈની.

છે પારસી પહુ, આરસી સમ, સત્યવાદી છે સદા,
વિદ્વાન છે શુભવાન છે, અજિઃ ન વર ન ધરે કદા;
સૌ સાથ નામ રીત રીડી, મન વિંદ મિત્રાઈની,
કરવે પ્રભુ ચરતી ક્યાં, દરેક દાદાભાઈની.

પ્રકરણ ૮ મું.

હોપ વાચનમાળામાંની કવિતાઓ.

હોપ વાચનમાળામાં આવેલી કવિતાઓ દ્વ-
પત કાવ્યમાં ઉમેરવા માટે કેળવણી ખાતાના વડા
મે. ડીરેક્ટર સાહેબની પરવાનગી માગવામાં આવી હતી
ને તેઓ સાહેબે આપવાથી હોપ માળાની ૧૮૫૯ વાળી
પહેલીજ આવૃત્તિમાંથી આ કવિતાઓ લીધી છે.

બીજી ચોપડી.

સમજને વાચવા વિષે.

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીઓ શોભાય, હું તે દંખી હરખાય;
શ્વ ધાંલીને વાંચે જેમ, તેમાં સમજણ આવે તેમ;
વાંચે પંથુ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સઘળો સાર. ૧

પાસવિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

વાડામાંથી પાકું એક, છુંડું થઈને નાકું છેક;
મન માન્યું ચરવાને ઘાસ, વનમાં જઈને કીધો વાસ;
વળતી વાધે લીધા પ્રાણ, એવું દુઃખોંકે થયું અનણ;
ચિત્તમાં છુંડું થાવા જાય, તેની એજ અવસ્થા થાય.

નિશાળીઆને શિખામણ.

દોહરા.

નિત્યે જનું નિશાળમાં, જશું ચોડી ચિત્ત;
સૂઝી શિક્ષા માનવી ફડી રાખી રીત.
રાખો નહિ મન સમજમાં સમજને સારી પેર;
નિશાળમાંથી નિસરી, જનું પાંચડું ધેર.

ગાયત્રી કવિતા.

દોહરા.

મુશુ અગણિ એ ગાયમાં, મુશુગતી કહેવાય;
હે એ તે દહીં દુધ થી, ખાંતે સૌ જન ખાય.
પશુ પંખી નર નારને; લુગો જન્મતી વાર;
ધનું ફરી થી દુધ છે, એજ પ્રાણ આધાર.

જુદ ને સાચ વિષે.

દોહરા.

લુગું જોઈ ને કહી, પાણી પૂરો થાય;
તે માટે આગક તમે, ન કરો એ કપાય.
સાચામાં મુખ છે ધનું, સાચે સૌનો સ્નેહ;
સાચે મને જાણવો, આજે જાણે દેવ.

કાગડા વિષે.

દોહરા.

ખેટો માળો ખાંધવા, ભાલ્યો કાળો કાગ;
ખે પંખાળો જોડતો, નહીં કપાળો રાગ.
કાચ લઈને કાંકરો, એપિ હણવા ચાય;
ચિત્તમાં ચેતી ચતુર તે, જાડી હતી જાય.

ઉંદર વિષે.

ચોપાઈ.

વધ્યા ઉંદર હારોહાર, પકડ્યા પળ નહીં આવ્યો પાર;
રાતે તો માંડે રંગ, ધણજી જાણે આવી ધાર.
ખાસાં કપડાં કરી ખાય, દીવાની દીવટ લઈ જાય.
એનો એક નહિ કપાય, મની મજે તો મહારુખ થાય.

ચોરીવિષે.

દોહરા.

ને નર ચોરી જઈ કરે, સમજ તેમાં મુખ;
પાછળથી પરતાય છે, દેખે જ્યારે દુખ.
ચોરી ચાલે જાય છે, જ્યારે મેં ર અજાય;
ખાંધી મારે મહોંપતિ, નેક ફરેતી થાય.
જાઝા નળણા લોકથી, ફરી ન કરીએ પેર;
કીડી કાળા નાગનાં, પ્રાણુજ તે આ પેર.

ઉંદરના મોહમાં.

ચોપાઈ.

લુગો ભાઈ આ મોટાં ઝાડ, તેમાં સૌથી ઉચો તાડ;
આમલી આળો કાઢી કાપ, ને તેનાં ફળ લુગાં ફળ લેવાય.
ને આ જગત છે કરનાર, સુંદર તારા સરસ્વતીના;
એજ અમારાં મોટાં દેવ, તેનાં જન્મ્યા ધરીએ દેવ. ૨

ત્રીજી ચોપડી.

માળાગાળી વિષે.

દોહરા.

લુગાં લુગું જાખનાં, જોડી માળો ખાય,
મોટાં એવા મુશુગતો. જગમાંથી જાડા જાય. ૧
લુગું જોડે ને ધણી, માળો દે ને ખાય;
મુશુ એને જાણવો, તે જુદું જુલિયો થાય. ૨
ને જાગક દે જાળણી, એક જીવે જોડ;
મણી મજે નર નાગનાં, મેંડા મેંડા મેંડા. ૩

કીડી કણુ સંઘડ કરે, બુઝો જનાવર જાત;
વસે વળી સગે સદા, સર્વે ગળી સંધાત. ૪

પોપટ વિષે.

દોહરા.

✓ પોપટ જેઠા પાંજરે, ખોલે મીઠા ખોલ;
મુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોલ. ૧

કોટે કાળો કાકલો, નમણું રાતું નાક;
અંગે લીલા રંગનો, ધારે ધણીની ધાક. ૨

મીઠું ખોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અથાગ;
પોપટ પાળે પ્રીતથી, કાચ ન પાળે કાગ. ૩

ચોખાઈ વિષે.

દોહરા.

ચોખી ચીજો રાખવી, ચોખા પહેરે ચીર,
ચોખાં ધર ને ચોક પણ, ચોખે સુખી શરીર. ૧

મધપુડા ફેડો રચે, માખી રાખી માપ;
ઠાધાકુધી નવ દેખીએ, ખંરખરી રૂધ ખાપ. ૨

ચોખે ચિત રાહ રંડ, વળે શરીરનું વાન;
ચોખે સવન ન ચરમાં, મળે મનુષ્યને માન. ૩

મહેનત વિષે.

દોહરા.

પીવા ખાવા પેં રવા, અને ઓઢવા અંગ;
મળે મહેનતમાં થઈ, રાતા પીળા રંગ.

ધરતીમાંથી ધાન્ય તો, થોકે થોકે થાય;
ખાંતે જો જેડે નહીં, ખાવાનું શું ખાય ?

આપણને સૌ કથર, આખ્યા છે ઉપાય;
પણ બળતણ વાસણ વિના, શી રીતે રંધાય ?

તે તો તું તૈયાર કર, કાં કરી આપે કાચ ?
તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત જે હોય.

નથી લડનાં લુગડાં, તે ઝાડે તૈયાર;
વાત્રી કાંતે જો વણે, થાય સરસ શણગાર;

માટે મહેનત જો કરે, ઘેર રહી પર ઘેર;
ચાકરી કરતાં ભાજરી, પામે ફેડી પેર.

સાચ વિષે.

દોહરા.

સહીએ સંકટ સર્વ પંથ, કહીએ સાચી વાત;
લખીએ સુખ પરસોડમાં, રહીએ સુખી દિનરાત.

સાચું તે શુભ છે સદા, ભૂલે કુખ દેખાય;
કોઈ ઉપાય કરી બુઝો, સાચેથી સુખ ધાય.

સાચે કામ સરે સદા, ભૂલે નહી ન થાય;
કાળજની ફેડી કરે, તેથી ન સિંધુ તરાવ.

ધાન્ય વિષે.

દોહરા.

ખાજરીઆમાં ખાજરી, જાર કણુએ જોય;
હાખીમાં તો ઉપજે, ઘઉં ડાંગર જય હોય.

તલના તે તો તલસરા, શિંગે સર્વ કોળ;
થાય ચણાના પોપટા, શેલડી સાકર ગોળ.

ચોખાસાના ચારમાં, થાય ખાજરી જાર;
શીઆળામાં ઘઉં ચણા, તે સર્વે તૈયાર.

માખાપના ગુણુ વિષે.

દોહરા.

ટગમગ પગ ટકતો નહીં, ખાધ ન શકતો ખાજ;
હીં ન શકતો આપથી, દેશ હતી નહીં લાજ.

એ અવસર આણી દયા, બાળકને માખાપ;
સુખ આપે દુખ વેઠીને, એ ઉપકાર અમાપ.

કોય કરે એવે સમે. જે ઘણીએ બરદાશ;
આખી ઉંમર થઈ રહે, તે નરનો નર દાસ.

ધર વિષે કવિતા.

ભુજંગી.

હજાર ગળીઆં માળીઆં ખૂબ છાજે,
કડાં બારીએ બારણાં તો બીરાજે;

ઘડયાં પાણીઆં રસોડાં ફાળાં,
ચણાં ઘઉંથી ન દિસે છે સુનાળાં.

તુટે કે ન ભૂટે ભયોં નીર ટાંકાં,
પીએ ખેંચી પાણી વળી લોક વાંકાં;

મીઠા ખોલ ખોલે મુકા શુદ્ધ મેનાં,
જડયાં પીતળે પાંજરાં રંગી જેનાં;

બની જેડકા ને કોરા અગાશી.
સુવા સેજ ને હીચકે ખાટ ખાશી,

ગલીઆ બીજાથી ગમે તેવી રીતે.
ભલા ભુપતિનાં કીંધાં ચિત્ર બીતે.

થોડે થોડે ભણવા વિષે.

દોહરા.

ભણતાં પંડિત નિપજે; લખતાં લઈએ થાય;
ચચાર ગાડ ચાલનાં. લાગે પંથ કપાય.

પોપટ પણ અભ્યાસથી, શિંગે ખોલતાં ખોલ;
કાયર થઈ આજસ કરે, તે નર બરને તોલ.

કુવા ઉપરના કંઠણ જે, પાકા કાળા પાણ;
કોરડીએ છેલ્લા છે, એ શ્રેષ્ઠ દેખાય.

મુરખાઈ વિષે.

દોહરા.

મુરખ માયે સીંગડાં, નહીં નિશાની હોય;
સાર અસાર વિચાર નહીં, જન તે મુરખ બોય.
અક્ષર એક ન આવડે, હર અભિમાન અપાર;
જગમાં તેને જાણ્યો, સૌ મુરખ સરદાર.
વહેમ ભરી વાતો વડી, બહુ બહુ જકતો જાય;
શ્રીખામણુ નહીં સાંભળે, તે મુરખનો રાય.

ભાઈબેન વિષે.

ચોપાઈ.

મળીં આપણુ જણાવતેએન, સંખી રમીએ તો મુખ ચેન;
લડે રડે તો મધજો શોક, લાજ ઘટે તે નિંદે લોક.
જળવંતા પરમેશ્વર આપ, અમને સંપ સદા તું આપ;
જેથી મુખમાં દહાડા જાય, કદીએ લેશ કલેશ ન થાય.
હજતાં મળતાં જાળક હોય, કદીએ લડે રડે નહીં કાપ;
રમે જમે તે ગીતો ગાય. માતા મનમાં રાજ થાય.

સર્વવ્યાપક ઈશ્વર વિષે.

દોહરા.

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આજ્ઞાસ; ✓
વાસ આસની પાસ પાણુ, વિશ્વપતિનો વાસ.
ભોંયમાં પેહી બોંયરે, કદીએ કાંઈ વાત,
ઘડીએ મનમાં ઘાટ તે, જાણે જગનો તાત.
ખાલી જગા ખોળીએ, કણી મુકવા કામ;
ક્યાંએ જગદત્તા પિતા, કાંડું ન મળે કામ.

છાકરાંને શિખામણ.

બુજંગી.

શુભે શિખવું તે શિખે શિખ સારી,
નકારાની માનો ન શિક્ષા નકારી;
બળો બાવધી તો ધણો બેદ જાણો,
અરે જાળકો અંતરે વાત આણો.
ન ચાલો કુડી, ને રૂડી ચાલ ચાલો,
દગાઈ તણો તો તમને દાઢ દાલો;
તરેણું ધરેણું પડેણું ખડેણું,
જડે તો હંમે વે. દરો જે જરેણું.
છડે કે દડે છેતરી જે છુપાવે,
ઘટે લાજ ને લોકમાં આજ આવે;
પછી ન્યાં સુધી વાળ આવે પજાનો,
નહીં છાકરાં કાપ છુટે ગળીનો.

ચોપી ચોપડો.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

દોહરા.

ઓ ઈશ્વર તું એક છે, સરળો તો સંસાર;
પૃથ્વી પાણી પર્વતો, તે કીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોખિતા, મુરજ ને વળી સોમ;
તે તો સવળાં તો રચ્યાં, જમરે તારું જોમ.
અમને અદકાં જ્ઞાન ગુણ, તેનો તું દાતાર;
બુદ્ધે પાપી પ્રાર્થ્યા, એ તારો ઉપકાર.
કાપ કલેશ કંકાશ ને, કાપ પાપ પરિતાપ;
કાપ કુમતિ કડણી કરી, કાપ કષ્ટ મુખ આપ.

નકારા નિશાળીઆ વિષે

બુજંગી.

શ્રીંજ સર્વ પેદા પછી આપ પેસે,
શ્રીંજ સર્વ બેદા પછી આપ બેસે;
ન ધારે સુદૃઢ કંદે તેજ ધારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારે. ૧

સમી સાંજ મુવાતણી વાન મુરે,
પછી પાક તે વાંચનાં પાપ ફુરે;
લખે જેમ કીટા બળે તો લવારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારે. ૨

બલી બેળણી તે નહીં બેળીં જાણે,
અંતરે ન ચિંતા થકી મુક આણે;
બંર લેખણો બાગીંત જેમ બારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારે. ૩

કરે દાય મેલા થકી પાચીં મેલી,
ધણો તો ગગણો બરે જેમ મેલી;
લોંખા લેખીંએ હુગડામાં દગરે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારે. ૪

વડી વાર વાને વચે વાન વાળો,
તમે જાળકો તેતળો સંગે ટાળો;
ન આવે કદી વાનના એક આંદો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારે. ૫

લડે ને વડે કાં પડે આડ પારે,
પછી આપનું રૂપ પુરું પ્રકારે;
ખરે જોલ લાગે છુટી જૂળ ખારે,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નકારે. ૬

નિશાળે સુરને નડે કમ પુરે,
કુટે તો પછી મોંકા જેમ મુરે;

પિતામાતને તે નહીં સુત પ્યારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૭
ધણે જોર નિશાળમાં લાવી ધાલો,
નહીં હીક શિખે રહે કોઈ ઠાલો;
ભરે ભીખીને પેટ કાં વેચી ભારો,
નિશાળે જઈ તે શિખે શું નહારો. ૮

માખીનું બચ્ચું.

દોહરા.

માખી ખોલી સુખચક્રી, પ્યારા બચ્ચા પાસ;
જાઆયું હું જ્યાં સુધી, હોઈશ માં આકાશ. ૧
હકલે છે ઉનામણો, જે તે પાસે જાય;
મેકે કરતાં ચેલે તો, જીવનું જીવન થાય. ૨
એમ કહી એ તો ગઈ, બચ્ચું બુદ્ધિ બાળ;
દિલમાં ડાપણુ દોળવા, તે લાગ્યું તત્કાળ. ૩
ધરણં તો વાનો ઘણી, કરે વધારી વેહેમ;
હડી કરતાં આટલે, કહો મરોંશ હું કેમ? ૪
એમ કહી હડી ગયું, પહોંચ્યું પાણી પાસ;
અંતરે એમાં પડ્યું, વળતી થયું વનાશ. ૫
ખોસ્યું મરતાં બેલ ને, જે ચાલે આ ચાલ;
માને નહીં માળાપનુ તો તેના આ હાલ. ૬

કેકે વિષ.

ચોપાઈ.

નથી જગમાં કેશીને લાજ, કરી વિશ્વાસ ન સોપે કાજ;
ભંગી અશીર્ણી કેશી હોય, કન્યા તેને નવ દે કાજ. ૧
સોખત કરતાં સૌજાડરે, રમે લોક નિંદા ઉચરે;
કદો વસ્તુ ચેરી લે કાજ, કેશીને શિર પ્રાંતિ હોય. ૨
ભણુ મનુષ્ય હોય કૌર્તિવંત, તરત ન કાઢ વિશ્વાસ કરંત;
જે કાઈ કેશી વ્યમની થાય, પછી ઘણો મનમાં પરતાય. ૩
કેના ઉપર કાઢે રાપ, રોગતણે શિર દે છે દોપ;
હોય એકલા ત્યાં લજવાય, વધવા નાત કરે ઉપાય. ૪
તે માટે સૌ ચેતો ચીત, નં કરે એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણી કેશીને નાર, તેના જીવતરને ધિક્કાર. ૫
કેશી વસ્તુને ન કરે સગ, હડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેકે તે જળની દેલ, તેની સાથે ન કરે બેલ. ૬

પ્રાણી ઉપર હિત.

મનહર છંદ.

ગમતેમ રમે કોઈ સમે મન ભમે ત્યારે,
દયા નહ દમે પ્રાણીને પગેવી જગત;

કાંતો પગ તોડે પછી છોડે કાંતો આંખ ફોડે,
કાંતો મારે જોડે કે હથોડે દાટે છુળમાં;
એવો અનરથ કરે અર્થ વિનાતો અતિ,
અકલવિનાતો આગ મેલે આડ મૂળમાં;
તળે તમે તેવાં પાપ, ઇશ્વરથી ડરી આપ,
પ્રભુ પ્રાંતે ધારે પ્રેમ પ્રાણીઓના કુળમાં.

જગકર્તા વિષ.

ચોપાઈ.

જગકર્તાએ જગમાં જેહ, ઉપજાવી વસ્તુઓ તેહ;
સુખ પામે તેથી સંસાર, ગુણ ગણતાં નહીં પામે પાર.
પૃથ્વી પાણી પ્રૌઢ પહાડ, ઝાડીમાં જે ઝાડાં આડ;
બળદો હય હાથી બળવાન, વાહન તે જેવાં વૈમાન.
ચંદ્ર રવિ તારા ચળકાટ, હીક ફરાચો તેનો કાક;
સમાસમાના મુખનો સાજ, કંઈ માનવીઓને કાજ.

ગાય વિષ.

ચોપાઈ.

ગુણવાળી શોંગાળી ગાય, પાણી પીતી ને ખડ ખાય;
કૂવો છે એનો આકાર, ચાર પગાળી આંચળ ચાર.
ફરોંતે પગ જો અર્ધમાં કાટ, ઘણો કપાળો ભાળો ઘાટ;
પછવાડે પુઝે છે વાળ, નિત્ય ગોવાળ કરે સંભાળ.
ઝોડ હલાવે બેડી હોય, કાળી ઘોળી રાતી કાંચ;
દોતાં દુધ ભણું દેખાય, તેનાં દહીં માળણ ધી થાય,
પેંડા બરછી ને દુધપાક, ખાતાં ખીર ન લાગે થાક;
બાસુદી ને બને શિખાંડ, રે પેટમાં ઉપતે કંડ.

જહુઓનું વર્ણન.

ચોપાઈ.

શીઆળે શીતળ વા બહાય, પાન ખરે ઘડ પેલા થાય;
પાકે ગોળ કપાસ કંડાળ, તેલ ધરે ચાવે તંબોળ.
ધરે શરીરે ડગલી શાલ, ફાટે બર્ડીનણા પગ ગાલ;
ઘંટ દિવસ ઘણીં મોટી રાત, તનમાં જોર મજે ભલીભાત
ઉનાળે ઉંડાં જળ જાય, નદી સરેવર જળ સુકાય;
પામે વનસ્પતિ સૌ પાન, કેસુડાં ફાંડ ગુણવાન.
સારા હોજ પ્રવાર-બાગ, પ્યારા ચંદન પંખા લાગ;
બોલે કાચલ મીઠાભોજ, તાપ પડે તે તો વણતોલ.
ચોગામું તો ગામું જળ, દસે દુનીઆ કુઆકુળ;
ગોર ક્યારે રાગ મહાર, બેતર વાવે બેતીકાર.
ચંપા ચંબેલી બુદ્ધિ જાય, ફૂલ સુલાખ બલાં ફુલાય;
જીવી ગોમાનં મુખમાટ, આખડીઓ બીચોળામાટ.

ભોજન વિષે.

નગરવટ્ઠિણી છંદ.

રૂપાળી પોળી પોળીઓ,
ધણા ધોમાં ઝખોળીઓ;
ધી ખાંડ દૂધપાકમાં,
સવાદ ખૂબ શાકમાં.
ચટાવી રાઈ રાઈ તે,
નથી કશી નવાઈ તે;
વળી ચણા વધારીઆ,
મરી મીઠું મુધારીઆ.
અથાણું એક એકથી,
વખાણીએ વિવેકથી;
વડાં વડી મુઠાળીઓ,
રચી પુરી રસાળીઓ.
જામે જલેળી લાગ્યા,
પીએ કદી પચાવ્યા;
ભક્ષાંજ ભાત દાળ છે,
રસોઈ તો રસાળ છે.

વિવેક વિષે.

કન્દવિજય.

ધાતુની ધાત બાળી બહાંભાત,
રો દિનરાત ધરી ગદુ ધધો;
ભાવ ભલેજ ભક્ષાં ધરી જૂપણ,
દે તજી દૂપણની દુરગંધો;
રાજ સભાસદ લાજ ગણે,
કવિ કાજ કરે પદ્યધ પ્રથધો;
રેવ અમેક ન જોક છંદે પથુ,
એક વિવેક વિના નર અધો.

દાહરો.

એક તાસતો આસતો, ગાય ગધેડી એક;
ગોળ બોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક.

જુગારી છાંદરો.

પ્રમાણિકા છંદ.

છેલ છેલ છાંદરો, દાખ ખાખ દાંદરો,
જુગારી અંગ જન્ય તે, ખના છણાક ખાખ તે;
ભભેલ જાણી જૂત છે, પિતા કહે કપૂત છે,
ગમાર ચાર ગાદીઆ, પોરાખ જેમ પોદીઆ.

કેકવિષે.

પ્રમાણિકા છંદ.

ન કેકો ચીજ પીછએ, વિચારી કામ કીછએ;
વધે વધાઈ લોકમાં, સદા વસે અશોકમાં;
સવાદ કેકમાં કશે, વિચારને નથી વચ્ચે;
અચૂખ થાય કિલ્લું મુઠું ન કામ મુલ્લું.
ખચીત માનને ખડું, પડું છું વેણુ પ્રાધરું;
કરેજ કે જે ધણી, ધરેજ શુદ્ધિ તે નાણી;
ભરાય પિંડ પાપથી, છપાય કેકો ગાપથી;
વિચારી કેક છાંદરો પ્રવૃત્તિ ખાર જોડરો.

કુંડળીયા.

કોંથી કેક નર કેકોએ, ચાલ્યો ચોટા ખાંચ,
કાચ કુદામ ગયો પડી, નહીં ચેલો ને નીચ;
નહીં ચેલો ને નીચ, કાંચ લપટાણી કાચ,
ગર્થ દતો જે માંક, મુરખ ખોદી ખેડા માચ;
કહે કવિ દસપતરામ, પદવી નિલંબ શિર લીધી;
કોકર થયો કરેત, કેક કેકોએ કાધી.

માણસ ઉપર હેત રાખવા વિષે.

મનહર છંદ.

ચારે ગાંધ બાંધ તમે સર્વથી સગાઈ સાદી,
રાખો તજી ચતુનાઈ મિતનાઈ મનમાં;
જેવાં સગાં જોત બાંધ સર્પાંતિ વસે સદાઈ,
લગ્યાં ન કરી લગાઈ જે વતણાઈ જનમાં;
એવી સગજનાઈ સાડી લુચાઈ દગાઈ તજી,
લેણવી ભલાઈ તણી વાસના વચનમાં;
મજે મુખદાઈ માન રહે દુખદાઈ દેવ,
માટે જો મોંઘાઈ જાહે તેથી મુખ તનમાં.

અરકચાળો છાંદરો.

દાહરો.

એક અપસો છાંદરો, છવે જેવું નામ;
અતિશે કરતો અપલાં, વધ ખેસે જે દામ.
કાજળ કાં લેખણુ કરી, જે જે વશતું નેય;
જાહે જુમી જડપથી, શીરા જેવી દોષ.
નાના કદો માને નહાં, કશું ન ધારે માન;
એને પથુ દિન એકમાં, સર્વે વળી ગઈ સાન.
કાંચે અરમાં ગણલી, ખેલી ગાદીઆ માણ;
અતિ અનરે અપરે, ન તારાં ન તારાં.

ચસ્મા નાક ચડાવીઆ, ખાડાળાં ને ખૂળ;
 ડાળડી લીધી દેખવા. ધારીને પેગ મૂળ.
 દીલુ ન હું તાકાવું, જળરૂ કીધું જોર;
 કમળના ને કમળું, કીધા સોર અજોર.
 આળા માં ઉપર પડા, તેમાંથી તપખીર;
 કાંઠા મારે કાકડો, ધારી ન શક્યો ધીર.
 ચસ્મા નાખ્યા ચોકમા, છીંછી છીંછા ખાય;
 ચાક્યો તે ધુ કુ કરી, જીવો ગતો નય.
 ચોળે ત્યા તો આ ગળે, આળે અધા થાય;
 ડોસ દીડા દીકરો, ચસ્માના ચુરાય.
 ડોસે ડારો દઈ કહ્યું. હસવું તે થઈ હાણ;
 લાડકદા એ લાગતો, જીવા હું તુ જાણ.
 ચસ્માં તો વસમાં થયાં, ડબીએ વાળ્યો ડાટ;
 જીવે કરીને જીવતાં. ધડ્યો ન એવો ધાટ.

થોભ નહી જ્યાં થોભતો, શોભા સધળી જાય;
 તૃપ્તિથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહીં ધરાય.

કોઈને હલકો ન ગણવો.

દોહરા.

પરમેશ્વરની આ પ્રજા, સધળો છે સંસાર;
 એક કુટુંબી આપણે, એક પિતા પરિવાર.
 કાળા ગેરા પ્રય છે, ધનહીણા ધતવાન;
 કહો ન હલકો કોઈને, સધળા એક સમાન.

અવગુણપર ગુણ.

અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ સવજન અભ્યાસ;
 ને સુખદ સેવ્યાવીએ, આપે સરસ સુવાસ.
 બાળક જેવે વાળ પણ, કદી ચડે નહીં કાળ;
 આળ કરે અમાની જન, દીલમાં થવું દયાળ.

[પ્રભંગી છંદ.

માપ અમાપ પ્રતાપથી, મંડ પાવ સંતાપ;
 ચાપ હથાપ કરણ નહી, જે જે જગના માપ.

જે જે જગળાપા, સુખરસ પાપા;

કુસમિતિ કાપા, તું કરજે.

તું ભવજળ તારણ. અધમ કનારણ;

દુષ્ણ થોડાનું દીલ પરજે.

તું અંતરજમી, અવિચળ ધારી;
 તુજ બંધુ નામી નામ ખરું.
 છે મુજ મતિ કાચી લઈશું જાચી;
 દે મતિ સાચી અંથ કરું.

અમદાવાદના ભદ્ર વિષે.

દોહરા.

ભદ્ર નામ સૌથી ભલું, સૌ જાણે સંસાર;
 શા કારણ કાળાશથી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
 કાળાં મુખ વાળાં વસે, કાળાં કૃત્ય કરનાર;
 તે કારણ કાળાશથી, ભદ્ર દિસે ભયંકાર.
 જશ જેના અતિ ઉજળા, દુર્તિયાં મધ્યે દેખ;
 એવા જનથી ઉજળા પુસ્તકશાળા પેખ.
 કાચા કાચ સમાનના, ઉપજે રતન અમુલ;
 કીમત પામે કારમી, એ તું જે આ સ્કુલ.
 સ્વર્ગ નરક આ લોકના, સધળા રસ્તા સેહેજ;
 તે મળવાના તણુ જુઓ, આ દરેવાળ એજ.
 સામગ્રી મુખની ભલી, લઈ જાહો મન રંજ;
 જે ભુગતીથી આ જાણે, તેવો છે કારંજ.
 શુદ્ધવર શોભા ભલી, આ દેકાણે થાય;
 ચડતે પોરે ચોકમાં, ભલી જનર ભરાય
 આ તો અમદાવાદમાં, મન દરવાનું દામ;
 દેખીને દિલમાં થયા, રાજ દક્ષાતરામ.

પાંચમી ચોપડી.

પ્રાણીપર દયા રાખવા વિષે.

નારાયણ છંદ.

ભુજો પોંડાથી જેમ આ, પોંડાય પિંડ આપડો,
 પોંડા કર્યાથી તેમ તે પોંડાય પ્રાણી આપડો;
 મદાંધ થઈ ન મારશો જરૂર જીવ જાણીને;
 અરે દિલે દયા ધરો પોંડા ન કરો પ્રાણીને.
 સ્વ્યા અવેવ ધ્રિયરે, ભુજો સહુ શરીરના,
 તમોથી ને બને ન હાખ વાતથી લગીરના;
 વિચારીને અધિક હીક, બીક કર આણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો, પોંડા કરો ન પ્રાણીને.
 ધરો ન ચણી ઘોળ, પ્રાણીને ગરીબ ધારીને,
 ખરેખરા ખુશી ધરો ન મિત્ર જીવ મારીને;
 ન ધાતની વિશેષ વાત વળુવો વખાણીને.
 અરે દિલે દયા ધરો પોંડા કરો ન પ્રાણીને

સદા દાસ થૈ વાળો આપીશ સાહે,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
અરે દેવના દેવ આનંદ દાતા,
મને ગુણુ જેવો કરે મારો માતા;
સમો વાળવા ભોગ દેજે સદા તું,
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
શિષે સાંભળે આટલા જંદ આટ,
પછી પ્રીતથી જો કરે નિત્ય પાટ:
રોઝી દેવ રાખે સુખી સર્વ દામે;
રચ્યા છે રૂઢા જંદ દલપતરામે.

ભહુભહુ કર્યા વિષે.

મનહર જંદ.

મોગરાના ખીજ જેવા માનવીના મોહા જોલ,
કોય ખીજ જેવા જોલ કડવા કહારોએ;
મોગરાના ખીજમાંથી કોય ન કદાપિ થાય,
કોયથી ન મોગરાનો આશ લેશ લાવીએ;
એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી જુઓ,
એવાં જાત હો જેવાં જેવાં ખીજ વારોએ;
પ્યાર પ્યાર પામવા હિયાય હાય આપણામાં,
દુનોઆને દોપ દલપત ન ચલાવીએ.

કંદિવિજય જંદ.

વંદન રાખ્દ સુખો કહી વંદન નિંદક થાય તમે કદી નિંદે,
સાલસશબ્દસુણોકહીસાલસખંદુકલાથી કહેવળી ખંદા;
નિર્મળ શબ્દસુણોકહી નિર્મળજંદુ કલાથી કહેવળીખંદા,
પાણી વંદે જનમાં જન જેમજ તેમજ નુર્ત પરે પરજંદો.

મહારાણીજની ગરબી.

અમે જશ્વર માગીએ એટલું,
વડી પ્રેમરાણી ધણું વર્ષ, હવે વિકટોરોઆ.
તમે આપો કૃપા કરી તેટલું,
પૂરો દૈશમાં પામીએ હર્ષ. હવે. ૧
એતો અચળ અમલ અમપર હતો,
કરતો કરણથી કુશળ કલ્યાણ. હવે. ૨
દિનદિન ચડતી કળા ન દોલત ચલે;
વળી વિધવિધ પામે વખાણ. હવે. ૩
જના મધના ચઢતું, સંદાનને.
ચાલે દુહન! અક્ષય હિંચાળ, હવે. ૪
વિન્યા કુંવરીનો વિન્ય વધારતો,
ને છે જગતપતિપણુ ભોગ. હવે. ૫

દશ્વર અખંદ દોલત એને આપતો,
સર્વે સમયમાં રેન્તે સહાય. હવે. ૬
એનાં કદ કૃપાનિધિ કાપતો,
જેતો જશ ધણો જગમાં ગયાય. હવે. ૭
જેના રાજથી જન સુખીઆં થયાં,
હતો એના અખંદ સોહાગ. હવે. ૮
દુઃખ જુલમનાં જેવી મટી ગયાં,
કપલથી અંગ હમંગ અચાગ. હવે. ૯
આખા જગમાં અચળપણું જામતો,
એતો નિર્મળ ન્યાય સદાય. હવે. ૧૦
એતો સુજશ સંસારમાં જામતો,
જેથી ગુણીજન ગ્રંથમાં ગાય. હવે. ૧૧
દયાવંત દિસે છે દીપાવડો,
જેતો સદગુણી રાજ સમાજ. હવે. ૧૨
એને ચાગણી હામ ચિત્તે ચડો,
એની રક્ષા કરો મહારાજ. હવે. ૧૩
જેમ અમરવેલી વધે બહુ બહુ,
એમ વધતો એનો પરિવાર. હવે. ૧૪
કહે દલપતરામ સજન સહુ,
કહે કુંવરીનો જય જયકાર. હવે. ૧૫

મિત્રાચારીવિષે.

જશ્વર,

પંડિત મિત્રો મળે વંદે મુખ મધુરી વાળી,
પ્રથમ કરી પરચામ, પાય ગંગાજળ પાણી;
પછી સોપારી પાન, આપી કુશળતા પૂછે,
કહે પછી કરજોઈ આગમન કારણ શું છે ?
કરી જ્ઞાન વાતચિત શાંત થઈ, રંગ સહિત ભુદા પડે;
મન મન રહે મિત્રાઈમાં, પંડિતની પ્રીતિવડે.
મુરખ મિત્રો મળી, ગાળ દઈ ગમત કરશે,
મારો પરસ્પર લાન, વાતમાં મસ્કરી ધરશે;
મિત્રાચારી રૂલ, કેક પીશે ને પાશે,
ખેલી ગાલ ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર જશે,
મુખ મિત્રો ને મનમાં કપર, સ્વાસ્થ્યલગી સગાઈ છે;
કરી જોખમકારી જીવને, મુરખની મિત્રાઈ છે.

પિતાની સેવા.

સુજગીજંદ.

હો હ હ હો છોકરો છેડ છોટા,
પિતા પાળી પોળી મને કોય મોટા:

કહી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
ચડી છાતીએ જે ઘડી મુજ તાણી;
કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
કહું મેં મુખે તે કહું હાઈ હાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
મને સારી શિક્ષા શિખાવી મુધાર્યો,
વળા આપો વિદ્યા વિવેક વધાર્યો;
ભલી વાતના ભેદ સીધા દીધાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
કદી કોટી કોટી સહી કષ્ટ કાયા,
મને છાતીમાં લે કરી છત્રચાયા;
અતિ પ્રાણથી ખ્યાર જે આણતાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
મુખે માર્ગો વસ્તુ મને લાચો દેતા;
પુરો પાક તે તો ભુલે પુત્ર પાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
વડા વાંકમાં આવું તો રોકે જાણી,
દીધો હંદ દેતાં દયા દિલ આણી;
તજ સ્નેહ દેહે ન દીધી પીડાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
ભણાવી ગણાવી કીધા ભાગ્યસાળી,
તથા તુચ્છ જેવી સુરી દેવ ટાળી;
જતો મધ્ય જેથી રહી કીર્તિ ગાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
લોધા લાવ ને લેશ જે લાવ સારો,
ગણું ગુણ હું તાન તે તો તમારો;
સદા મુખ સાર ઉપાયો સજ્યાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
મને નિર્જિતાં નેત્રમાં તાર લાવી,
લઈ દાખતા છાતી સાથે લગાવી;
મુખે ખોલના ખોલ મીઠા મીઠાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
દનો બાળ હું આજ સુધી અજાણ્યો,
હરે આપનો ગણ એકે ન આણ્યો;
દને હું થયો ગણ્યો આજ આજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
જ્યાંતાયજ હવેના રાખશે જે,
દયાની તમારી અમારી દરે ને;

કહું સેવના દિલ સાથે સદાજ,
ભલા કેમ આભાર ભુલું પિતાજ.
બધું ભાવથી જે ગણું છંદ સારા,
પિતૃ ભક્તિ પામી ન થાસે નહારા;
રહું જ્ઞાન લે લાગશે શુભ કામે,
રચ્યા છે રૂઢા છંદ દલપતરામે.

સંપત્તિ.

છપ્પા.

સંવત તેર વંષન, સાત વિક્રમની ત્યારે,
દિલી અઝાદીન, તખ્તપર બેઠા ત્યારે;
મંત્રી મહેક જેળ અમલ કર્યા ગિરિ નેડી,
વિખણ્ય માર્યો શાહ શાહનવા ગળ કોડી;
પણ એકમાસ દિનપંચ, મુખ ભાગવી ભુડી રીતે મુઝો;
તજ સંપ નહોં મુખસંપજે, જરૂર ચિચારીને ભુઝો.
દિલી આદિક દેશ, થયા જગમાં વપ જે જે,
જેણે ન સેવ્યા સંપ, મુઝ્યા વળ્યોતે ને તે;
કોઈને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઈને નિજ ભાને,
કોઈ પ્રધાને હણી, હણ્યા કોઈને ગિનુ માને;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતે, રાત રોકે પીડાય છે;
ધનથી મુખ કોઈ નથી ધારતું, સંપચકી મુખ થાય છે.

અહંકારવિષે.

ભુજંગીછંદ.

અહંકાર જે રાવણે મૂળ રાખ્યો,
ચડી ચોટમાં માનના સ્વાદ આપ્યો;
ક્યો વાંદરે હાલ એકાલ કેવો,
અહંકારમાં સાર છે પાર એવો.
અહંકાર કીધો ભુઝો રાવ કંશે,
વડું દુષ્ટ વેડ્યું વળ્યા ઘટ વંશે;
મુઝો મસ્ત ભુદો જરાસંધ જેવો,
અહંકારમાં સાર છે પાર એવો.
અહંકાર દુર્ગમને જે આપ્યો,
ખીન્તે આપ જેવો ન ભુદો જાત જાળ્યો;
તજ જ્ઞાન તે ના થયો તુચ્છ તેવો,
અહંકારમાં સાર છે પાર એવો.
ભુઝો જેમ જેણે અહંકાર આપ્યો,
કેમોને મુઝો વળ ને શોક માળ્યો;

કુળ્યા દુખમાં દીન થૈ દૈત્ય દેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
રૂઢી નમ્રતા જે હૃદમાં ન રાખે,
ચડીને અહંકારનો સ્વાદ ચાખે;
ભણે વિષ મીઠાં તથા સ્વાદ મેલો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
પડી આગમાં અગનું ક્ષેમ ધણે,
ચડી શીએ પ્રાણનું સુખ પ્રીતિ;
મહા હેરોના મુખમાં હાથ દેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
બધે બોલ જે જે અહંકાર આણી,
વિના તોલ તેની જશે વ્યર્થ વાણી;
ખરા ખારમા વાર્વાને લાખ લેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.
અહંકારો નિંદાય છે વાટ ધારે,
તમે મિત્ર તેને તજો તેજ માંડે;
સદા નમ્ર થૈ સહિતો સ્વામી સેવો,
અહંકારમાં સાર છે યાર એવો.

દોહરો.

અહંકારથી એક પણ, કહી ન મુઠરે કામ;
નમ્રપણમાં મુખ નહી, રહે છે દલપનરામ.

સંપ્રવિષે.

દોહરો.

સૃષ્ટિ સમે સૌ માનવી, યશતાં વન મોહાર;
ડરતાં એક બીજાથી, તોતો સંપ લગાર.
પાંડુરણ હાલો પાંદડા, ખાવા વનદળ ફુલ,
વનમાં વસીને વેડતાં, દેહે દુખ અતુલ.
પણી આપી પરમેશ્વરે, સંપત્તી મતિ સાર;
એક બીજાની સલાયથી, અન્યા ભણાં ઘરગાર.
તેમ મુસંપ વધ્યા ઘણા, અરણ્ય ભાગી નમ્ર;
ખાંધ્યા બદોષન ઘણું, જન દુખી થાય ન જોમ.
અખળ સળળ સૌ મુખી થયાં, દુખ થયા સૌ દર;
તે કારણ સૌ સંપનું, જાણો તમે જરૂર.
મુખ સઘળાં છે સંપમાં, સંપ નહીં ત્યાં શોક;
મરે સંપત્તિ સંપડે, લાજ વખાણે લોક.
તરન તોડવા તાંતણાં, હિંમત સૌની હોય;
બુદ્ધ મજે જાહે થતાં, કાપી ન શકે કોય.
કર્ષીએ સંપ કુટુંબમાં, શત્રુથી શું થાય ?

ઝાડ ટકે છે ઝુંડમાં, એકલ ઉડી જાય.
છેદે ભેદે છોકરાં, પથરા જે નિજ પાસ;
કરીએ તેનો કોટ તો, તરફરતો નહીં ત્રાસ.
ધ્રુવે ધુકાવે ધુળને, ઉપર મેલે ઉઘાવ;
પ્રાદી રચીએ પાળ તો, તેનું બને તળાવ.
તેમ મળાને માનવી, સંપ કરે, સૌ કામ;
ભાગે ભળતાં ભોગવો, દુખ મુખ દલપનરામ.

બોલ્યું પાળવાવિષે.

ભુજંગીકથા.

વિના ટેકવાળા બધું બોલી વાળે,
પછી આપતો બોલ એક ન પાળે;
તમે ટેવ તેવી ન રાખો નદારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
ગુરે બોલ પાળે વધે તોલ તેનો,
ઘટે તોલ બુઢો પડે બોલ જોનો;
ન રાખે ભરોસો નરે કોઈ નારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
નહીં વેણ જાણે ભક્ષે જાય નાણું,
અરે તું ન એતો કરો શોક આણું;
ધરે ટેક એવો ઉરે ધીર ધારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સુણ્યા શૂરવીરો ઘણા સત્યવાની,
મુખ્યા વેણમાં રીત એવી અનાદિ;
વંધી લાજ આલોકમા લાભકારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
કહે તે કરે માનવી એજ મોટા,
ખુબે વેણ તે તો ખરો ખૂબ ખોટો;
અરે નાંખશે માન એ તો ઉનારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
ભક્ષે તે નહીં કંતરે ચર્ણ કાંટે;
લગાડી લહે ઉપમા એજ સાંટે;
બધે એજ લત્તજ જવા જોગ વારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સરે મુખ કે ઉપરે દુખ અજે;
રહે રાત દોડા કહે એજ રંગે,
ભલા લોકમાં પામશે લાભભારી,
પણે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
સુતાં ઉડતાં બેસતાં વાત સાચી,
કહે કાણ મોટું નહીં શક્તિ કાચી;

હરી જોસજો એ થયી હૈય દામે,
સ્વ્યા છે રૂડા જંદ દસપતરામે.

કેટનપાકક.

ભુજંગીકંદ.

અહો દેવ હું તો સદા દાસ તારો,
પ્રભુ તું મને પ્રાણથી પૂર્ણ આપે;
મને આપ અત્યંત આનંદ આપે;
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
પુરો હું ભુરો પ્રાણી છું છેક પાપી,
તમે તો દયાવંત દિસો તથાપિ;
છુટે પાપ ને આપની અપ છાપે,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
સગામાં સગો તો પ્રભુ તુંજ સાચો,
કહું શી કથા હું વૃથા વાદ કાચો;
થશે મર્વ માફ શિરે હાથ ચાપે,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
મને આ સમે કાણુ આરામ આપે,
કહો કાણુ આ પાપ મંતાપ કાપે;
જન્યો જાળ હું તું જન્યો કેટ જાપે,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
મને આજ આ આપદાથી ઉગારો,
તમે શોક સિંદુ થયી સઘ તારો;
પ્રભુજી કરો આ પ્રણે સર્વ પાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
તમે સર્વથા સર્વવં શુદ્ધ લીધી,
કૃપાજીવણે સંજો કૃપા કીધી;
વિના આપ આ ગુણુજી વળે વિલાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
ધરું અંતરે આપની એક આશા,
ભણું આપ આગે દુખે દીન બાપા;
થવા માફ મારાં તમે પાપ માપે,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
વંદો વેગ લાવી ચરો મારી વારે,
જરો એક શારસી થશે દણિ ત્યારે;
કથા કલેસથી કેમ રેશે કળાપો,
કૃપાનાથ માફ મહા કટ કાપે.
કરું કટ નકાકે કોઈ પ્રાણી,
પ્રવૃત્તિપ્રાર્થના ને પુરો પ્રેમ આણી;
સર આવી સર્વે રૂંદે ચીર દામે,
સ્વ્યા છે રૂડા જંદ દસપતરામે.

આયુતું વર્ણન.

ભુજંગી કંદ.

મંત્રો દરથી દેખતાં દીસ માગ્યો,
ચદી જેમ આકાશમાં મેહ આગ્યો;
દિસે કુંડનો દેવતા બાજ નેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
તિથી પૂતમે શોભિતા સાંજ ટાણે,
જન્યા થંટ જે સૂર્યને સોમ વળે;
દીપે દેવ હાથી કહે દોઈ દેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
કદી કપરે ને ભુજો આંખ દાડી,
હુડી ઝાડનાં હુંડતી ઝાડી ઝાડી;
મહા સ્વાદુ માગ્યો મળે મિથ રેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
દિસે વાદ ને વાંદરા સિંહ હણી,
જરે નિર્મળા નિરનાં નિત્ય જણી;
શોજો ને મુગંધી વહે વાયુ તેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
બલ્લા દૂલની ત્યાં પૂઢી દૂલવારી,
કથા વાવ ને કુંડ એપે અગારી;
વગાં દેવજોમાં વસે વાસ દેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
જન્યા જંગલ ને જતી ત્યાં જંગલો,
રૂડા રાજવારી કરે રાજવારો;
મળે માત્ર લેનારો હોય લેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
તહાં નેર ગાકતણે તો તળાવે,
પિવા ગામ અગીયારના લોક આવે;
જહાં જેક માંસે ન દિસે પ્રસંવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
આપાટે પરો વાદળાં પાસ આવે,
જતાંવંત નેવાની લુકતી જણાવે;
કુમાડો કુણીના તમે જેમ રેવો,
દિસો આજ આજુ ગિરીરાજ એવો.
લુનાં જનનાં દિનનાં સ્થાન જેમાં,
અતિ ખ્યાત છે અર્જુન દેવી જોમાં;
કદી ને કથા વળજવા જેમ દામે,
સ્વ્યા છે રૂડા જંદ દસપતરામે.

છઠ્ઠી ચોપડી.

પસ્તાવાનાં કામ કરવાવિષે.

અનુબંધ ૭૬.

હાથો દોઢ નિશાળે જૈ, ગાળે વેલા ગયો વડે;
મુંછાળો મૂર્ખ મોટો થૈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
છાવરે દુષ્ટતા છાની, તે ચારે ચક્ષે ચરે;
ત્યાં તે નો દુષ્ટ તોડાની, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પુલાઓ ફાંકડો ફુલે, ખૂબ ખર્ચેજ જો જડે;
દેવાળુ નીકળે ડુલે. પસ્તાવામાં પછી પડે.
હવિષા વૃક્ષને જોઈ, છેદે છે ઘોઘાંતે થડે;
ભુખના દુઃખથી રોઈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
મૂર્ખ જે તાત માતાને, નાની કંમરમાં નડે;
સંભારી મુખ દાતાને, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભાવ હૈ ભેગતો ભૂકો, ધાલીને ઘાટ જે થડે;
તે ધંધા થાય છે દુઝા, પસ્તાવામાં પછી પડે.
ભૂલતાં ભૂલ જો લાખે, તો તેને લડવા તડે;
ચૂંકના સ્વાદને ચાખે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
પારકા પુંછને પેખી, ધારણા ન રહે ધડે;
ખત્તાદા ખેદને દેખી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
છુટાને આળકી આપી. આંધે છે મીટળો મંડે;
પિતા પુત્રીતણો પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
સ્નેહી સંબંધીની સાથે, લાકડી હૈ હોમો લડે,
મોટી પીડા પડે સાથે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
દુલ પાન કળો ગંધો, સંભાળે નહીં નો સડે;
અંતે તે આળસુ અંધા, પસ્તાવામાં પછી પડે.
તાણુ ભુદ્ધિ ધરો તીખી, મેલી ઘા કંમરતની;
શિક્ષા માત્રી લહો શીખી, દિક્ષા છે દલપત્તી.

અંગ્રેજી મહિના વિષે.

દોહરા.

જાનેવારી જાણુવો, દેખુઆરી ફરી હોય;
માર્ચ એપ્રિલ મે પછી, જુન જુલાઈ જોય.
એ પછી માસ અગસ્ટ છે, સપ્ટેમ્બર મુખ ધામ;
અક્ટોબરના અંતથી, નવે નવેમ્બર નામ.
પછી ડિસેમ્બર દેખાંતે, ખરેખરી કર ખોજ;
તો તેના ત્રણસે અંતે, પાંસડ પુગ રોજ.
ચાર જ નવ અગાંઆરમાં, તેના તો દિન ત્રીસ;
અવરે એકત્રીસ છે, બીજે અઠ્ઠત્રીસ,
આઠ ચોથા વર્ષનો, બીજે જે બોલાય;

તે તો યોગજીવીસનો, ગણતાં એમ ગણાય.
વરસ બેસતાં બારમી તારીખ તે સંક્રાંત;
જુન પાંચમીએ જન્મ મળે, રવિ મુગશિર નહિ પ્રાંત.
તાપ તપે મે માસમાં, જુન ગરજે ધમધાર;
અક્ટોબરમાં આળસે, જળ વરસાવું જોર.
ધસિવીસનના આંકમાં, છપન ભેળવીએ છેદ;
સંવત વિક્રમનો વળી, આવે એજ વિવેક.
એ સંવતથી એકસો, તથા ઘટે છત્રીસ;
શક શાલવાહનતણો, ચૈત્રે ચડ્યો કહીશ.
દશ મુદર આ દોહરા, ક્યાં સર્વતે કામ;
વિગતે અમદાવાદમાં, રહાંતે દક્ષપત્રામ.

અવશ્યુધિષે.

ખાન ખાનને પાનનું, જાન તાન શુ તાન;
જાન વિના વિદવાનનું, માન ઘટે નાદાન.
વેપ વિશેષ નરેશનો, બેશ ક્યાં શિર દેશ;
દેશ નહિ લવ લેશનો, વેશ ન તજો હમેશ.
ધુલિ રાજ સમાજમાં, લાજ આજને આજ;
કાજ કરે પતરાજથી, દગલબાજ શિરતાજ.
હાટ કરે જન્મ વારમાં, ઘાટ ઘડે ધનમાટ;
કુટ કાટકે ખાટવા, કાટ વળે ધન સાટ.
શાણુપાત્રું નહીં આણુશે, એજ અગ્નણુ પ્રમાણુ;
માણુસપણું નહિં માણુશે, જાણુ લાણુની હાણુ.
નાન જાતની ઘાતમાં, રાત દિવસ ચાંચીઆત;
ભાત ભાત બર્ડો ભાતજે, માત તાતની વાત.
ગામ ગામ ફગ રૂલ બોલકામ કામ ફગનામ;
દામ મેળવે હામના આમ મુખરનો જામ.
જામ સુકીર્તિ તજાય ત્યાં, ખાય કેક હરખાય;
પાય પીએ પંકાય ફગ, થાય દરિદ્રો સદાય.
ખાર ખૂબ કરનાર નર, જાન તણો મરદાર;
ભાર ભરે અવનાર લૈ, સાર ન લહે લગાર.
ખાળક ફુરુણ ખાળજે, જાળવજે જાંજળ;
કાળ કાળ તો ટાળશે, પાળક દીનદયાળ.
પ્રજાળ ભુદ્ધિ જાળ અકળતન, જાળ ફળ જૂનજાળ;
અપળ સકળ એ અપળ નહિ, દળ વાદળ દલપત.

રવે પડી તે રળે નહિ.

ભુજંગી ૭૬.

શિવા શ્વાનની પુછડી સાથે સાંધી,
શુઓ ભુકિતથી જાળવી અંધ આંધી;

કરી પાંશરી તો કરી વાંછી વાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
અહારે વળ્યાં ઊઠનાં અંગ વાંકાં,
કહો દાંડીએ તો રહે કેમ દાંડ્યાં;
મુએ ભૂતળે તો ભુએ આભ ભાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
ભુએ નાગની ભતતી દેવ જે છે,
રીએ તો રમે ને ખીજે તો ડમે છે;
પુરા પ્રેમથી રાખીએ ઘેર પાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
પુરા પુષ્પના પુલમાં હાંગ પેસે,
નહી હાંગને પુષ્પનો પાસ ભેસે;
ભક્ષે માંથું દુડી મરે કોઈ માળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
ધરી દૂધમાં ને કરી સાચુવાળા,
ધુએ કાચલા ને ભુએ હોય કાળા;
નહી કોઈ કાળે મરે જન કાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
કહો પાણીના પૂરને કાણુ થોભે,
અદે શા વડે નેવનાં નીર મોભે;
રહે ખાડમાં રાખશે કોઈ ખાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
લઘુ વ્રક્ષ વાલ્યું વળે જેમ વાળે,
ટળે તેમ છોટાપણે દેવ ટાળે;
કુડી કે રૂડી દુષ્ટની કે દયાળી,
પડી દેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી.
ક્રિયા કળવે મેળવે ગુણ તેમાં,
નીતિ ભેળવે હેળવે જીવ એમાં;
પદે પાઠ આ તે ભણી દેવ પામે,
રૂપ્યા છે રૂડા હંદ દલપતરામે.

વિદ્યા વધારવા વિધે.

ભુજંગી હંદ.

જાદુ જાગમાં ઝાડનાં હુંડ થાવા,
મએ મળમાંથી પુરાં પાણી પાવા;
તમે તેમ સૌતો અદો લાલ સારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ક્રપાળુ જનીતે નિશાળો કરાવો,
વળી સર્વના મુખનાં જીવ વાવો;
કરી વાડ રૂડી કરે જેમ કપારો,

મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
રૂપ્યા ચાવણું ચાવવા દાંત દેવે,
ભુએ જ્ઞાન આપ્યું પિતામાત જેવે;
પદાવે પુરો તે ખરો પાળનારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પદેલો નહીં તે પશુ તુલ્ય પ્રાણી,
પદેલો જ તે માનવીમાં પ્રમાણી;
વડું પુણ્ય વિદ્યા દીધાથી વિચારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત વિદ્યા ખજાનો ન ખૂટે,
હો ના હગારા હુટારા ન હુટે;
ભુવો જે વડે જીવ જીવે હજારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
હાથ જરો જોડે તે ઠાઠ ઠાસો,
દુળે દુખતો દેખીતે હાથ આસો;
તરી પાર તેને તમે તો ઉતારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
લખી વાંચશે એજ છે આંખવાળું,
ભણી જાણશે એજ જાણો જમાણું;
ધરી મારીને મદતો એજ ધારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
પદેલો કદીકે કરે કદ ચૂરો,
પદેલો નહીં તેજ પસ્તાય પૂરો;
પછી માનશે ધિક આ જગ મારો,
મુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
ખરેખાત આ વાતમાં માલ મોરો,
હું છું કથી કે નથી છેક છોરો;
હરાવો નિશાળો તમે ઠામ ઠામે,
મુખે એજ માગ્યું દલપતરામે.

વિકટોરિઆ રાણી વિધે.

હરિગીત હંદ.

હે દેવના પણ દેવ તું તતજેવ દિલમાં ધરે દયા,
જે રાખીકના રાજથી થોરે ચર્ચે અમે સુખીઆ થવા;
તું આપ નિતે નવોન વધતું તેજ તેના તાગમાં,
મુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
વરી પ્રેમવાળી દિલ દયાળી ભુલિયાળી ખાઈ છે,
બરખર ખૂળ બરાઈ જેના ગિલ વિંધે ચતુરાઈ છે;
નરિ દેશમાં લવચક દિલે કરુર જેના રાજમાં,

સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 ને હુણતામાં પુટે તેના શ્વેતુ છે સંસારમાં,
 ને કદ જનને કદે, ફરતા ફરે ભણ વિચારમાં;
 સંહાર તેના સંઘ તું કરનાર હશ્વર આજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 તું કદ હશ્વર આવી વખતે અરજ કરમાં ધારને,
 જગ કપટ ખળનાં કપટ છે તે ચપટ કરી જેસારને;
 એ વેરજાના વાસને વિખેરી નાખી વાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો, ચંદ્રનો સુદિમાં ચંદ્ર,
 તેમજ રહે મહારાણીજીનું અતિ તેજ અદ્ભુત તુલને;
 શિવ કુળને નિર્મળ કરને છોડ નેવા છાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 અતિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ અપુરુ તુજ બહારમાંથી આપને,
 મનના મતારય પુરોને, વળી કદ સઘળાં કાપને;
 કરતાર આપો કુદળ એના, સકળ રાજ સમાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 બહુ વર્ષ સુધી અગ્રજ એનું રાજ, અમ ઉપર દળે,
 વળી વંશનો વિસ્તાર જન સુખકાર જગમગે થને;
 હશ્વર પ્રતાપે અમલ જમો, દેશ ગેટ ધણાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 નિર્દોષ તેના ન્યાય નિશ્ચય ચંદ્ર જગતમાં જમજને,
 પ્રતિદિવસ વાર હજાર, જ્યોત્યંકાર વાણી પામજને;
 કરગમે અમે હવે સ્વરે શુભગાન એની રાજમાં,
 સુખમાં સદા વિકટોરિઆને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં.
 ધરો પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના કરો, સુખથી એવું માગજે,
 જ્ય થજે જગમાં રાણીજીનો જનમ બાગજે;
 શુભસ્તેહથી ગામો તમે, સૌ સર્વન ગામો ગામના,
 છે હંદ સુદર નવ નંધીન રમેલ દલપતરામના.

શુભરાતમાં રાણીજીનું રાજ્ય સ્થપાયું.

સુજગી. છંદ.

શુભે સવતે ઓગણી પંદરામાં,
 વળી જેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
 જહાં શુજગી રાજધાની બિરાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 જ્યો સર્વને હર આનંદ એવો,

જરૂર રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થાય નેવો;

વિવાથી વડો વાર છે એમ છાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 ફરે લોકના થોડ મોટ ઉમંગે,
 અતિશે દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
 ગયા શાહીબાગે સદુ એજ કાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સારો,
 મળ્યા ફાંસથી શેલોડો હજારો;
 મળ્યા સ્વાર પાળા મહા રાજદ ગાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 વખો! હર્ષ વાંચી સુશાવી વધાધ,
 રજાં વાગી વાજાં રૂંડે રાજમાંક;
 હડી ગજના તોપને ત્યાં અવાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 જમ્યા થેર જટ બોજના ભાતભાતે,
 રચી દીપમાળા રૂંડી એજ રાતે;
 રજા અશરો ઓપી એમાં રચ્યા જે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 મળ્યા રાજ મેલે ધણા લોક મોટા,
 મુશી ભાપણો પામિયા પુષ્પ ગોટા;
 કવિને નવી પાધ સાલો નિવાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 રચ્યો દાદખાના તણો ખેલ ખાસો,
 તકે તે જુએ લોક ને ત્યાં તમાસો;
 દિસે જાણીએ દેસનો દેશ દાજે,
 રૂંડે રાણીજીનું થયું રાજ આજે.
 દોહરો.

એમ બહો કલ્પવૃક્ષો, હરખ્યો સકળ સમાજ;
 કરજેડી પ્રભુતે કહે, રહે અચળ આ રાજ.

કન્દરવિજય. છંદ.

લંકાપુરી સળગી અળગી ભમકારથી રાવણની છળી ભાગી,
 ક્યાં પ્રગયો પ્રજાદેશવાનજ, જ્વાળામુખી ગગને ચડીગાજ;
 લોચન ત્રિભુ ત્રિલોચનનું, કિધયું દલપત પટે ઉપમાજ,
 રાજસમાજની આગળ આજની રાતસમેજની આતસજાજ.

મનહર. છંદ.

મેલો થેલો થેલો ભુજો આગ ખેલમાં ઉમેલો,
 ગોઠે ગુથેલો એવો આવે હરમાનજ;

કાળા કાચ દારવાણ, દિસે દારીમોહું કાણું,
પાવડીનો પલ્લો પુરે પુછડા સમાનછ;
લોક નાસાનાસ કરે, ત્રાસ પાળી તેને હામે,
એને નાવે આંસ જેના રામછ જમાનછ;
કેરી હામ હામ આગ, લગાડીને આધો ખસે,
હશે હનુમાનછ કે મુક્તો મુલેમાનછ.

પરશા વિષે.

દોહરા.

એક વિષ્ટ વનમાં વસે, સિંહ વડો વનરાજ;
મહા મદોન્મત મન ગણે, અવર ન મુજ સમ આજ.
એણે અવસર એકમાં, ત્યાં તો પાડી ત્રાડ;
પડ્યો પશુ તેવો પડ્યો, છુંડ દતાં ન્યાં જાડ.
વળી વળી કરે વિચાર જે, આવ્યો આ કોઇ ઓણ;
કહે સિંહ તું કોણ, ત્યાં, કહે ધ્વનિ તું કોણ?
તું તું મુજને મુજને, કાં દુંકારે દુંકાર;
તને તને મારીશ રીસ નિકળ ખાર રે ખાર.
હું હું વનપતિ વનપતિ, તું તું ચોરજ ચોર;
એ રીતે ઉચ્ચારતાં, ઘણો થયો પ્રતિધોર.
વનપતિ સમજ્યો વનતણું, રખે ચાંદ એ રાજ;
કોષ કરીને ફેસરી, ફેલો જેવા કાંજ.
હામ હામ જઈ દેકતો, દેડે રાખી હામ;
ગર્વ ધરીને જઈતો, તરે ગિરિ ક્યો તમામ.
ત્યાં દેખી તેને કહે, શાણો એક શિયાળ;
એ અવાજ કે આપતો, નહિ અવર વનપાળ.
સમજ્યો સારી પડે, સિંહ થયો સુણી શાંત;
સમજ્યો કારણ સર્વ તે, ભાગી મનની બ્રાંત.
એ રીતે આ લોકમાં, બોલે જેવા બોલ;
પાછળથી પડ્યો પડે, તેતો તેના તોલ.
બસો કહી મુણીએ બસો, ગાળ કહેથી ગાળ;
કર્તિ કહેથી કીરતિ, ગાળ કીર્તિથી ગાળ.
વરવું વચન વિચારથી, આણ વિચારથી એક;
કહે નહિ દલપત કહે, છુટી છબે છેક.

કુસંપતું છવતર.

ઉદિવિજય છંદ.

કૃત્તિગકાગ ક્યોતનીવાણી કહેસવળા કવિએએવખાણી;
આન મરીશમની આજ કાળ, કહેવત્રીમદ કનીમુખકાણી;

મર્ધિવગીધ ઉલૂક ગિરા, જગમાં અપધુદન કરીજનજાણી,
એ સૌ વાદ વૃથા દલપત કહે પડી કરે કુસંપતી વાણી.

છવતર.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી મોઢું વળગ્યું;
થયો ન વિદ્યાબ્યાસ, કરજ છું નહિ અગણ્યું.
વસે કુટુંબ કુસંપ કહેશ કામની નહિ છાંડે;
પાપી પુત્ર કુપાત્ર પુત્રિ બાળાપણમાં રાંઠે.
અહોનિશ વસવું ઉદય વિના, તજ્યાં આવક અપાર છે;
આ જગમાં એવા પુરુષના, છવતરને વિકાર છે.
રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અબ્યાસી;
પાણે પુત્ર વચન, સદાપર આશ નિરાશી.
મધુર વચન માનની, કરજ શિરપર તદિ કાડી;
ચિત્ત સદા સતોષ, પ્રીત સન્નજનશુ જેડી.
વળી દિવસ દિવસ થતો દિસે, સંપ કુટુંબી રગમાં,
પછી એથકું હું નથી પ્રીછતો, સુખ-વિશેષ કંઈ સ્વર્ગમાં.

હિંદુસ્તાનની વખણાતી ચીજો.

દોહરા.

દેશાટન કરો દેખશો, બહી જાણુસ ગદ માત;
પંચ પધારી પ્રથમ તો, વળે જનને જનરાત.

હરિગીત છંદ.

શીંગામણી જનરાત જેવા જેગ જેરી જનજનને,
ધરો પદ અમદાવાદથી, એકાદ વસ્તુ આણુને;
અનવસ અને મુલદાર મહાર માલ મેશ મજાવને,
વળી ઘરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવને.
પછી પંચ પેથાપુર ભણી, વતરાણું જન જે વનષ છે,
ત્યાં ગાથણીની સારીઓ અંદુક ગદ વખણાય છે;
તે દેશથી મદેગંડા જન કોઇ સાથે કલાવને,
વળી ઘરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવને.
વિસલનગર ત્રિશ્રામ કરવે, પાત્ર ત્યાં પીતળતણી,
વખણાય દગદર હેમ જેવી, ઘાટ બીર ખુસે ખણી;
પછી પાટણે જઈને પંડાણાં, રંગદાર રખાવને,
વળી ઘરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવને.
સમગર તો શિરામની, પ્રતિમા ભવી મુગરપરી;
આવતાં જાને આવયુંએ, ત્યાં હરા ઘોડી છરી;
વળી કપાવંછ કાચ સાથુ રહી સમીપ રચાવને,
વળી ઘરદિસે વરસાદ પેલા આપ વહેલા આવને.
કાઠિઆવડી કાંચી કાલાવાડી રાંડ કુમખં,

અભિમાન તજવા વિષે.

માતીદામ છંદ.

કદી અભિમાન કરે જન કાય, હજાર વશા હલકાળહોય;
કહું શુભ કહેણુ સુણો સૌ કાન, ભજેભગવાનતજેઅભિમાન.
ગયો પડી રાવણુનો પણ જર્જ, સમાપર શત્રુ થયા જનસર્વ;
નહીં થયું પ્રાણતણું નુકસાન, ભજે ભગવાનતજેઅભિમાન.
કહો વળી ક્યાં દુરજોધન કર્ણ, મદોન્મતપાતીગયાપણુખર્ણ;
દિવાં દરરોજ સદાવત દાન, ભજે ભગવાનતજેઅભિમાન.
છતાં જગ મધ્ય હતા જનજોધ, કળે કરતા રિપુ ઉપર ક્રોધ;
મુઆબુદીઆતજ્યાણુકમાન, ભજેભગવાનતજેઅભિમાન.
થતી શિર છતણી.શિળિ ક્યાં, કથું કરતાં ડરતાનહીંક્યાં;
ગયા નર આમ રણ્ય યુધુશાન, ભજેભગવાનતજેઅભિમાન.
સજે જન જે સધળા ગુણસાર, લહેમનમાંઅભિમાનલગાર;
મળ્યાં દુધ સાકર હેર સમાન, ભજેભગવાનતજેઅભિમાન.
અહોચિત્તથી જગમાં જશ્નજેય, કદીઅભિમાનકરેનહીંકાય;
હશે નર નમ્ર થશે ગુણવાન, ભજેભગવાનતજેઅભિમાન.
ટળે અભિમાન મળેખહે મિત્ર, પમાય પ્રભુપદ પ્રેમ પવિત્ર;
પડે પછી પૂરણુપ્રહ પિંછાન, ભજેભગવાનતજેઅભિમાન.
સુણી શુભ આ તવછંદ રસાળ, પ્રજાજન સર્વપ્રજાપતિપાળ;
વિચાર કરી વળી ધારી વિગત, કરે દિલ તોલકહેદપલત.

હિંદ ઉપર ઉપકાર વિષે.

સવૈયા એકત્રીસા.

ઝેરં ગયાં ને વેરં ગયાં, વળી કાળા ઢેર ગયાં કરનાર,
પર નાતીલા ભતીલાથી. સખં કરી ચાલે સસાર;
દેખા બિચારી બકરીનો પણ, કાય ન જતાં પકડે કાન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
રાન્યાંઅનોપમ આજ થયુંછે, હાજ વધારી તારી લેખ,
ધાર કુકમિં ચેર ગયા ને, જોર દગાનું કુળ્યું દેખ;
મહમુદ સરખા મારણુ ન મળે, તૈમુર તુલ્ય નહિ તોશન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
ભુલમી રાખનો જઈ ઉપડી, નાદિર સરખાપામ્યા નાશ,
ભારે ભીલતણો ભય ક્યાંછે, ક્યાંછે કળ્યા ને કંકાશ;
વિધવિધતા વેભવ વસ્તીને, પેહેરે પ્રટકૂળ ચાવે પાન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
ફલકરથી તહો હોય ખરાખી, કહો મેરાકા મોણુજ માત્ર,
કદો સંહાર ન કરે સિંધિયા, પીઠારા પણ ગયા કુપાત્ર;
ઈસીશના નેજાની નીચે, તારાં તનુજ કરે ગુલતાન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

એ બળવંતા આક્રમ આગળ, ગાય કવળ અંગળ ગુણગીત,
જેના ધારા સૌથી સારા, નિરખળ નરતે ડર નહીંચત;
કાળી નાળીનો ભય ટાળી, સંભાળી રાખે સરધાન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
કાંસી ખોરા કેલ કરીને, વનમાં પાડી ન શકે વાટ,
ધીંગા કાંઠી જટનાં ધોડાં, ધોડાં ઘેરી ન શકે ઘાટ;
ખેતર કે કુવેતરમાં જઈ, લશ્કર હુટી ન લહે ધાન્ય.
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
લંકાથી હિમાચલ લગભગ, કલકત્તાથી કચ્છ પ્રવેશ,
પંખળી સિંધી સોરહીઆ, દક્ષિણ માળવ આદિક દેશ;
દિવસ ગયાં ડરતાને દુખના, સુખના દિનનું દીધું દાન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
તે માટે તું તો તનમનથી, માતી લે એનો આભાર,
રાજ રાજ રહી નિરંતર, સ્વર્ગ સમે સભજે શાશુગાર;
દિલથી આશીષ દે છે દલપત, મહિમા મોડું મેળવે માન,
એ ઉપકાર ગણી ધશ્વરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

કુસંગીત વિષે.

નારાય છંદ.

બલે વધાર ભાતમાં, લગાર જે લવિગતો,
ટળે ન ટાળતાંજ તેમ, હોય ગંધ હોંગતો;
સંદિદ વસ્ત્ર શામ થાય, શામ રંગે સંગમાં;
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
અરીહોંઆતી સોખતે, અદોણીઆ ગણાય છે,
જુગારીઆતી પારીમાં, જુગારીઆ જણાય છે;
કદગીતો પ્રસંગો તે કદાય છે કદગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
જુવારે જ્યાં હજાર શેર, શેર ભાતે જઈ ભજે,
મળે ન મુલ ભાતનું, જુવાર જેટલું મળે;
ગણાય ખાળ નીર, ગંગ નીર તુલ્ય ગંગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
પોંએ જ શુદ્ધ દુધ જો, કલાલની દુકાનમાં,
જણાય વાત છેકે ને, મનાય મધ પાનમાં;
જુગારી પાસે શ્રેષ્ઠ નંગે જાય તેષ નંગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
કદાપિ કાળીઆ કતેજ, ધોરી ધોળીઓ વસે,
વળે ન વાત તોય સાન, સંગથીજ શીખસે;
હો ન તોય ચેકવા, શિખે વસી ત્રિહંગમાં,
કુસંગીતો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
ભલા પુલિંગ ભાત દેખ, દાળ સંગતી ચઢી,

પુલિંગ નામ પાલટી, લખાય નામ ખીચડી;
ગણાય અથ ટાળી, એક દેખતો અપંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

સગાર એર દુધ બાર શેરમાં સમાય તો,
વિકાર તેજ વાર થઇ પીનાર પ્રાણુ લય તો;
સુખાનમાં કુપાત્ર નહ, કરેજ ભગ રંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

કુવેણ કેમ શોભશે, સસધા સુવેણમાં,
કણ અણ સમાન તે, નહ ધણુક નેણમાં;
ગમે ન ગાંઠ એક જો રહે રસી સળંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

હાલરો.

તજો પ્રસંગ કુસંગીનો, સદા કરો સતસંગ;
માતો દલપતરામનું, અંગે ધરી કમંગ.

મનરંજન કવિતા.

છપો.

નાથ નરકનો કાણુ? આર દહીનું શું કહીએ,
પોથી બાળક તણી, નામ તેનું શું લઈએ?
ઘઉંનું શું નિત ધેર, કરે ભોજન કરનારી?
ચતુર પુરુષ એ આર, કિતરે મન લાડો વિચારી.

જો સમજ શકે તો માન દહ, આપું ખેસયા ઝોટલી;
નહી સમજ શકે તો કહું તને, જમ ધી ચોપડી રાટલી.

શ્રીકૃષ્ણમાં શું હોય, દગો કરતાં શું હારે?
અધિક ગામડામાં, લાહે કાણુ પદવી બારે?
મટે નહીં તે કાણુ? પરમ દુખ સૌથી શું છે?
દાટિ આપને અંત, તહાં જે નામ રહ્યું છે;

વાચ્યા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નગરે રહે;
જન દત્તપર આદિવર્ણપર, અધ્યવર્ણુ કવિજન કહે.

દુમિલા છંદ.

નર મેળ મુણિ ન વાવરસે,

વરસે વરસાદ મરે તરશે;

મરશે નહિ નાવ મળે સરસે,

સરશે નહિ કામ પ્રભુ પરશે;

પર મેરિ ધરોપર માંચરશે,

મરશે ખડ અર્થ ન સુધરશે;

મરશે ન શિખામણ સાંભરશે,

મરશે જળને નહીં નરસે.

દર્દિને દયા આપવા વિધે.

હાલરો.

એસડ આપો અકુર્બાને, જીવન આપે જેમ;
તરતજ પામો તો તમે, પુરા પ્રભુનો પ્રેમ.

ભુજંગી છંદ.

પ્રભુનો તમે પામવા પ્રેમ પુરો,

નહીં આજ કલોગ રાખો અધુરો;

પીઠા પામતાં લોકમાં થોડ ટાળો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

શરીરે મુખી તે મુખી સર્વ વાતે,

શરીરે દુખી તે દુખી છે સદાએ;

દિલે લો દયા દાન દેખી દુખાવો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

જરાએ ભુજો જોડોને છંપી ન્યારે,

ભંજુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી બારે;

કદા સનજનો જીવ રાખી દયાવો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

સત્તે સૌ થકી શોભિતી વૈદ્યાશાળા,

ભણ્યા તે ગણ્યા વૈદ્ય રાખો રૂપાળા;

કરો દૂર જે વૈદ્ય દિસે દયાવો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

વડી વૈદ્ય શાળા વડા વૈદ્ય થાપે,

અનેતાં દુખી જીવ આશીર્વા આપે;

અરે દ્રવ્ય એવેજ રસ્તે ઢિછાળો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

અહો દેવ એને બસે દ્રવ્ય આપ્યું,

દયા દે દુખી લોકનું દુખ કાપ્યું;

હથો રોગ જોથી તતો જે દહાવો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

અણે છાત આ લોકમાં એમ આવે,

પ્રભુ રોજ પામી પુરા પ્રેમ લાવે;

ભંજુ નામ વિખ્યાત જુ ગધા બાળો,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

કદા રોગને ટાળવા કામ છાતું,

દિસે આજ એ તે અમૃદાન દાતું;

તરો રોગ રોગી નિરોગી નિદાતા,

દયા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

શિખી સાંભળી અંતરે કદ આણે,

અભિમાન તબક્કા વિષે.

માતીદાસ છંદ.

કદી અભિમાન કરે જન કાંય, હગર વશા હલકાળહુડાય;
કહું શુભ કેહેણ સુણો સૌ કાન, ભળેભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
ગયો પડી રાવણનેા પણ ગર્વ, સમાપર શત્રુ થયા જનસર્વ;
નહોં થયું પ્રાણતણું નુકસાન, ભળે ભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
કહો વળી કયાં દુરજોધન કંઈ, મદોન્મતપામીગયાપણમર્ણ;
દિધાં દરેજાન સદામત દાન, ભળે ભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
છતાં જગ અથ્થ હતા જનજોધ, કળે કરતા રિપુ ઉપર ક્રોધ;
સુઆયુષીઆતજ્યાયુકમાન, ભળેભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
થતી શિર છત્રતણી શિળિ કાંચ, કથું કરતાં ડરતાનહીંકાંચ;
ગયા નર આપ રહ્યાં ગુણગાન, ભળેભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
સળે જન જે સદ્ગુણ ગુણસાર, લહેમનમાંઅભિમાનલગાર;
મળ્યાં દુષ્કાસર જેર સમાન, ભળેભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
આહોચિતંથી જગમાં જશજોધ, કદીઅભિમાનકરેનહીંકાંચ;
હશેા નર નત્ર થશેા ગુણવાન, ભળેભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
છળે અભિમાન મળે બહુ મિત્ર, પમાય પ્રભુપદ પ્રેમ પવિત્ર;
પડે પછી પૂરણબ્રહ્મ પિંહાન, ભળેભગવાનતત્ત્વેઅભિમાન.
સુણી શુભઆ નવજંદ રસાણ, પ્રજનજન સર્વપ્રજાપતિપાણ;
વિચાર કરી વળી ધારી વિગત, કરેા દિલ તોલકહેદપલત.

હિંદ ઉપર ઉપકાર વિષે.

સવૈયા એકત્રીસા.

ઝેરગયાં મેં વેર ગયાં, વળી કાળા ફેર ગયા કરનાર,
પર નાતીલા જાતીલાથી. સંપે કરી ચાલે સંસાર;
દેખાં બિચારી બકરીનો પણ, કાંય ન જાતાં પકડે કાન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
રાજ્યાંજ્યોત્તમ આજ થયું છે, લાજ વધારી તારી ક્ષેપ,
ધોર કુકર્મિ સોર ગયા ને, જોર દગાનું કુળ્યું દેખ;
મહમુદ સરખામારણું ન મળે, તેમુર તુલ્ય નહિ તોધાન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
ભુલમાં રાજાની જંદા ઉપાડી, નાદિર સરખાપામ્યા નાશ,
બારે લીલતણેા ભય ક્યાંછે, ક્યાંછે છજ્યા ને કંકાશ;
વિધવિધના વેળવ વસ્તીને, પેહેરે પ્રદક્ષણ ચાલે પાન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
હલકેથી નહોં હોય અપાપી, કહો મરાઠા દોણજ માન,
કદો સંહાર ન કરે સિંધિઆ, શીંદારા પણ ગયા કુષાવ;
ઈંદીશના નેજાની નીચે, તારાં તબુજ કરે ગુલતાન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

એ બળવંતા આઠમ આગળ, ગાય કવળ મગળ ગુણગીત,
જેતા ધારા સૌથી સારા, નિરખળ નરને ડર નહીંચિત;
કાળા નાળીનો ભય ટાળી, સંભાળી રાખે સંસ્થાન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
ફાંસી ખોરા કેલ કરીને, વનમાં પાડી ન શકે પાટ,
ધીંગા કાઢી જટનાં ધાડાં, ધોડા ધેરી ન શકે ધાટ;
ખેતર કે કુવેતરમાં જઈ, લશ્કર હુરી ન લહે ધાન્ય.
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
લંકાથી દિમાચલ લગભગ, કલકતાથી કચ્છ પ્રવેશ,
પંખળી સિંધી સોરઠીઆ, દક્ષિણ માળવ આદિક દેશ,
દિવસ ગયાં ડરનાંતે દુખના, સુખના દિનનું દીધું દાન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.
તે માટે તું તો તનમનથી, માની લે એનો આભાર,
રાજ રાજ રહી નિરંતર, સ્વર્ગ સમે સન્ન શણગાર;
દિલથી આશીષ દે છે દલપત, મહિમા મોહું મેળવ માન,
એ ઉપકાર ગણી ધમ્મરનો, હરખ હવે તું હિંદુસ્તાન.

કુસંગતિ વિષે.

નારાય છંદ.

ભલે વધાર ભાતમાં, લગાર જે લવિંગનો,
છળે ન ટાળતાંજ તેમ; હોય ગંધ હોંગનો;
સફેદ વસ્ત્ર શામ ચાય, શામ રંગ સંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
અશીર્વાહ્યાની સોખતે, અશીર્વાહ્યા ગણાય છે,
જુગારીઆની મારીમાં, જુગારીઆ જણાય છે;
કદગીના પ્રસંગે તે કદાય છે કદગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
જુવાર નખાં હગર શેર, શેર ભાત જઈ મળે,
મળે ન મુલ ભાતનું, જુવાર જેટલું મળે;
ગણાય ખાળ નીર, ગંગ નીર તુલ્ય ગંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
પોએ જ શુદ્ધ હુધ જૈ, કલાલની કુકાનમાં,
જણાય વાત છે ને, મનાય મદ્ય પ્રાનમાં;
જુગારી પાસ શ્રેષ્ઠ નજ નય નેષ નગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
કદાપિ કાળીઆ કનેજ, ધોરી ધોળીઆ વસે,
વળે ન વાન તોય સોન, સંગધીજ શીખસે;
ઉડે ન તોય યેકવા, શિખે વસી ત્રિહંગમાં,
કુસંગીનો પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.
ભલા પુલિંગ ભાત દેખ, દાળ સંગતી ચકી,

પુલ્લિંગ નામ પાલટી, લંબાય નામ ખીચડી;
ગણાય અધ ટાળી, એક દેખતો અપંગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

શગર એર દુધ બાર શરમાં સમાય તો,
વિકાર તેજ વાર થઈ પીનાર પ્રાણુ જાય તો;
સુપાત્રમાં કુપાત્ર નહ, કરેજ ભંગ રંગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

કુવેણ કેમ શોભશે, સસધા સુવેણમાં,
કણુ અણુ સમાન તે, નહે ઘણુંક તેણમાં;
ગમે ન ગાઠ એક જો રહે રસી સળંગમાં,
કુસંગીના પ્રસંગ દે, કુસંગ રંગ અંગમાં.

કાહરો.

તજો પ્રસંગ કુસંગીના, સદા કરે સતસંગ;
માનો હલપતરામનું, અંગે ધરી કમંગ.

મનરંજન કવિતા.

છાપો.

નાથ નરકનો કાણુ? આર દહીનું શું કહીએ,
પાથી બાળક તણી, નામ તેનું શું લઈએ?
ધઉનું શું નિત ઘેર, કરે ભોજન કરનારી?
ચતુર પુરુષ એ આર, ઉત્તર મન લહે વિચારી.

જો સમજ શકે તો માન દઇ, આપું બેસવા ઓટલી;
નહી સમજ શકે તો કહું તને, જમ ધી ચોપડી રાટલી.

શ્રીદળમાં શું હોય, દગો કરતાં શું હારે?
અમિક ગામડામાં, લહે કાણુ પદવી બારે?
મરે નહીં તે કાણુ? પરમ દુખ સૌથી શું છે?
હિટિ આવતે અંત, તહાં જે નામ રહું છે;
પાયાઅવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ તજરે રહે;
ન દનપર આદિવર્ણપર, મધ્યવર્ણ કવિજન કહે.

દુમિલા છંદ.

નર મેજ સુષુદિ ન વાવરશે,
વરશે વરસાદ મરે તરશે;
તરશે નહિ નાવ મજે સરશે,
સરશે નહિ કામ પ્રભુ પરશે;
પર શરિ ધરાધર સાંચરશે,
ચરશે ખર અર્થ ન મુખરશે;
મરશે ન શિખામણ સાંભરશે,
ભરશે જળને નદીએ નરશે.

દર્શિને દવા આપવાં વિધે.

કાહરો.

ઓસડ આપો અસુખીને, જીવન આપે જેમ;
તરતજ પામે તો તમે, પુરો પ્રભુના પ્રેમ.

ભુજંગી છંદ.

પ્રભુના તમે પામવા પ્રેમ પુરો,
નહીં આજ હવોગ રાખો અધુરો;
પીડા પામેતાં લોકમાં થોડ ટાળો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.
શરીર સુખી તે સુખી સર્વ વાતે,
શરીર દુખી તે દુખી છે સદાએ;
દિલે લો દવા દાન દેખી દુખાવો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.
જરાએ જુઓ જોડીને જીવી ન્યારે,
બંધુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી બારે;
કેડા મનજનાં જીવ રાખી દવાળો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

વડી વૈદ્ય શાળા વડા વૈદ્ય થાપે,
અનંતાં દુખીં જીવ આશીર્વા આપે;
અરે દ્રવ્ય એવેજ રહેતે કહાળો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.
અહો દેવ એને બસે દ્રવ્ય આપ્યું,
દવા દે દુખી લોકનું દુઃખ કાપ્યું;
હાથો રોગ નોથી દતો જે દહાવો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

અણે કાત આ લોકમાં એમ આવે,
પ્રભુ રોજ પામી પુરો પ્રેમ લાવે;
બંધુ નામ વિખ્યાત જુ મધ્ય બાળો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.

કશા રોગન ટાળવા કામ દાધું,
દિસે આજ એ તે અબેદાન દાધું;
તમે રોગ રોગી નિરાગી નિદાળો,
દવા દાન દે દર્દિનાં દર્દ ટાળો.
કિખી સાંભળી અંતરે જઈ આણે,

ખરા સનજનો જીવમાં ખૂબ જાણો;
રૂડી વૈદશાળા રચો ઠામ ઠામે,
મુખે એજ માણ્યું દલપતરામે.

ઈદિવિજય છંદ.

ફેરવી રૂપ દગાથી ફસાવી અરે નર અંતર ફોકટ ફૂલે;
છાનો રહે નહિ છેક હમેશ ખરેખરી વાત કદીપણ ખૂલે;
બોળવોએ ભરમાવો ભક્ષે પણ, બોળપણે ફરીથી નહિ ભૂલે,
કાગળ હાંડલી કાઢ કરે કદી એકજવાર ચહે પણ ચૂલે.

પરમેશ્વર રાણીનું રક્ષણ કરે.

કુલશા છંદ.

અખિલશક્તિના ઇશનિશ્ચિનતું, ઉરવિષેઆસ્તુતિધરમ્મારી
રિદ્ધિનેસિદ્ધિવિકટોરિઆરાણીને અખુરખંડારથી આપતારી;
સકળ સંસારમાં તેમના શત્રુના સૈન્યને સઘ સંહારી નાખો,
પ્રાણીનેપ્રાણહાતારકરતારજગરાણીવિકટોરોઆગમરરાણો!
ભાગ્યશાળીભલીકુશળછે, કુળવંતીપ્રેમવાળી વળી દિલદયાળી,
રાણી શિરતાજ મહારાજ રક્ષાકરે તેહના શત્રુનું જોરટાળી;
ગોપ્રભુએહના અમલમાંઅચળતુંઆપઆવારભૂગોળઆખો.

પ્રાણીને

સરવથીસરસળહુવરસસુધીવશે અચળઅમઉપરેઅમલએતે,
દુષ્ટદંડાય સુખીથાયસનજનો, જગતમાંન્યાયવખાણાયજેનો;
પરમપ્રતિપાળધરમાજીજીવો ધણુકરમકળયાડીઆચોરયાજો.

પ્રાણીને

છે પ્રજા ઉપરે પ્યાર જેને ધણો, ચાયછે સર્વ સંસાર રાજ,
એજઅવિચળપણેથાએઆદેશમાં ગાંધએજેથીગુણગાનગાજ
અધિકઉછરંગના દિવસ દે ઉજળા દુષ્ટને દિવસ દેખાય અંગો

પ્રાણીને

લોકનાથોઃ નિશંકસુખીઆથયા, જશભયુ કામ કહેવાયજેનું!
અધિકમહિમાભર્યુરાજરહેજેવળી અચળઆલોકમાંનામએનું
રાણીજીવોધણુરાણીજીવોધણુ, સકળદુનીઆમુખેએજદાણો.

પ્રાણીને

દુષ્ટના દુષ્ટ સંકલ્પ નિબજાકરી, અજાણકર ઇશ ઉદ્યોગ એના,
હક તણ શકસાહારી હેઠાપડે, જગત દુખકારી વિચાર જેના;
હેપ્રભુઆજએ પાપીહિ મતતજ ત્રાહિરેત્રાહ ભાપાજભાખો,

પ્રાણીને

આજખશ્વર તમે કોટીકરૂણાકરી, સરસઅમઉપરે રાજથાપ્યું,
તુચ્છનર તેસમે રાજવૃક્ષાધરી, કપટ કરી કૈકને કષ્ટ આપ્યું;
આપ હો! પ્રભુ અદાઆ અવસરે, સુજનપીડાય તેકમસાણો.

પ્રાણીને

આપનાદાસનેઅવિચળવિશ્વાસછે, દુષ્ટનોનાશકરીત્રાસહરશે,
ધર્મનાખેલીછો, શત્રુ અધર્મના નામના અર્ધનું કામકરશે;
સર્વદામે પ્રભુ સઘ:શાંતિ:કરે, લોકના થોડ પીડાય લાણો,
પ્રાણીને

સર્વલોકોદાધણ સ્નેહથીઆસમે જગતપ્રતિપાળનીપાસમાજો,
રાણીનુંરાજમહારાજ અવિચળતપો બ્રહ્મજનદુષ્ટનું જોરભાજો;
હાથ જોડી નમી નાથને સૌકહે! રાણીની જ્ય થજો સર્વ ઠામે,
પ્રેમથી પ્રાર્થના કાજ રૂડા રચ્યા રસિક નવ:છંદ દલપતરામે.

દ્વીઅર્થી દોહરા.

આ બોજન શાળા ભલી, કે નિરમળ નિશાળ;
મિત્રો દલપતરામના, સુણજો વાત વિશાળ.
લીપી ધારા દિલ ધરી, ભૂમિ ભલી ચીતરેલ;
ગણુ નામ જણુ ગામના, કાણુ દિસે આવેલ.
એડી પંગત પાટલે, ધરી અખેડીઆ અંગ;
આંધે શોળે સમજને, શિરવાળો બહુ સંગ.
પોળા કીધી ચોપડી, સાકર ધરીને સાર;
પત્રાળી પુરી સરસ, પડીઆ હારે હાર.
કૈક ભલી વિધ કરી ભરે, ગોળે બેશાખંડ;
બોંય તપેલી તાપ ત્યાં, છે જરથી જ્યાં કંડ.
કૈક શિખે મુઘ રાધતાં, કૈક ભલી રીત ભાત;
દિઠા લાડવા ચાર મેં, શાકે શિખે પ્રખ્યાત.
વળી જેમ વરસે વડાં, તેમણી દહીં પણ જન્ય;
તેલ ખાય છે, કંઈ વડાં, શિશુકર ગણી તલ ખાય.
તેલ ખાય નહિ તેહને, આવી ઓરડી પાસ;
સો ટીપાં ચમચે પંક્ષી, આપે તજે કયાશ.
હોં તે ભણી ઉપરી, માનપત્ર પણ એક;
આપે બીડી વાળી વળી, હેતુ ધરાય અનંક.

સંપ વિષે-દોહરા.

સંપ થકી સુખ ઉપજે, સંપથી જાએ કલેશ;
જેના ધરમાં સંપ નહિ, સુખ તેને નહિ લેશ.
તે મારે તુજને કહું, અંતર રાખી ઉમંગ;
લાલચ છોડી લક્ષ્મીની, સંપ તણો કર સંગ.

છરપો.

કોરવ પાંડવ કુળ, મળથી નાખ્યાં ખંડી;
જો લક્ષ્મીને કાજ, સંપની ધિજા છંડી.
બહુ હિંદુનાં રાજ, સંપ તજવાથી તૂટયા;
દિલીપતિ સુલતાન, સંપ જતે ધર ફૂટયા.

પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામીને, સંપ વિના નહિ સુખ લહે;
હોય ધરમાં ધણો કુસંપ તો, મોટા પણ મરતો ચહે.

દોહરા.

મળે સભામાં માન, યહુ ધર ધન કાશ વિશાળ;
જે નરને ધર સંપ નહિ, હીણા દિશે હાથ.
તત રોગી શિર શત્રુતા, ધન આવે તે જ્યં,
પણ જો સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય.
જગમાં યહુ જન ધન વિના, સંપ થકી સુખવંત;
સાંખ પુરે સંસારમાં, એની લોક અનંત.

સવંગમ છંદ.

છત્રે થાતી હાથ છડી ધર છાજતા,
હાથી હેલામાંય રસિક ગિરાજતા;
આયુષ્ય શિદ્ધિ અનેક ભરેલી ભાગ્યમાં,
તે સુતા દિન એક લગ્નની આગમાં.
ભોગવતા સુખ ભોગ મહા સુખ માણતા,
જેતાં જોય અનંતેગ, જરી નહીં જાણતા;
કીધા દામ કરેલ ખનને ખાણમાં,
સુતા તાણી સોડ મરીદ મશાણમાં.
ધન્વપુરી અનુસાર નગરીઓ નોખમાં,
કોટીધ્વજ સહુકાર ગરજતા ગોખમાં;
સુંદરીઓ ગુણભાર મહા ગુણ મદદમાં,
કો જાણે ક્યીં હાર મળી ગઈ ગદમાં.
માટે મારા મિત્ર વિચારે વાતરે,
પાપી મરી પવિત્ર ભક્ષા થઈ જાતરે;
હવતરતું ક્ષણ જાણી ભજે ભગવાનરે,
અંતર પ્રીતિ આણી ધરા નિત ધ્યાનરે.

મહાદીપ છંદ.

શ્યામ ચરણ સ્મરણ મિત્ર સરસ રીત સાચી,
તે વિના ત્રિલોક મધ્ય કોડ વાત કાચી;
હરત ચરણ, કરણ નાક તેં કૃપાળ કીધું,
તેજ વંદન દત આપી જ્ઞાન દાન દીધું.
ખાત દાન ચીકન ખૂપ, એજ આજ આપે,
ભૂખ તરસ કંઈ તાપ, કંઈ સર્વ કાપે;
તે તને ધડક એક એક યાદ આણે,
નું અભાગી દુષ્ટ ઇષ્ટ દેવને ન જાણે.
જો વિચારો હવ જનમ પાગોને શું પામે,
ભક્તિની ન લુકિત જાણી પાપકોષ જામે;
છે હજ હિંસાય થાય તો ધણુજ સાંકે,
જે ધડક જાય ઓહું થાય ગાયુ નાંકે.

ધ્વજરની શકિત-દોહરા.

ઓ નરવાસી વિધવા, કેવું જો આકાશ;
તાં ગોળા જે તેજના, જગતળ જેન પ્રકાશ.

પુરૂ અચરજ પાગોને, વર્ણો વર્ણો ખુબ વિચાર;
તું તેના કરનારને, પૂજત પુજા ધરી આર.
સર્વ શક્તિના સ્વામિનાં, અહુત કામ અપાર;
એ એમાંનું એક છે, ચમત્કાર કરનાર.
લખ્યું તેજના લેખથી, દેવ નિરંજન નામ;
તે તુમથી વંચાય જે, કરી કરીને દામ.
આ અવિનાશી તેજના, દીવા જે દેખાય;
તે તું ગણી જે રાતમાં, ગણતાં ગણે ગણાય ?
જે તારા તુજ આંખને, આપે છે અનંવાસ;
એ પણ આવી અવનિઓ, પાળે નૃપ અવિનાશ.
કેવળ આપણ કારણે, નથી રમ્યાં એ રૂપ;
ત્યાં પણ વસ્તી વિશેષ છે, ભગવન તેના ભૂપ.
સુખીઓ કે દુઃખીઓ હશે, લાંબો ત્યાંના લોક;
પુણ્યવાન કે પાપીઓ, હશે તમને કે શોક.
પણ પ્રભુની ત્યાં ભક્તિનાં, વિધિવિધ હશે વખાણ;
કર્મના એથરથી, એ નહિ હોય અન્યાય.
રે મારીના માનવી, તું તો તરણ તૈલ;
જગજતું જળ કણધરી, બાર અપ કાં ભુલ.
તોપણ ધરને ધીર તું, જે સૃષ્ટિ સંજનાર;
તે સંભાળે છે તને, પિતા પરમ પ્રિયકાર.
શાંતિધર જે સર્વદા, છે સાહુખ સર્વજન;
જાન દષ્ટિ દેખે તને, નહીં એક દાણ અન.
હરી હરોને છગાં ભરી, કરી કરી સારા કામ;
ધરી ધરી પ્રેમ પ્રભુ ભજે, કરી કરી દસપનરામ.

પ્રભાતનું વર્ણન.

રાગ પ્રભાતિ.

મળીમાતનેતાત પ્રભાતમાં, પુરીને ચુલકોવાતગણરાતવીની.
હુડીઅત્યારમાં અધમકદારમાં, જગતકરતારમાં જે પ્રીતિ રેક
વેગમાં કુદરત કુદરતે યોલીઓ, યોલીયાં કાર દર્યાર કેરાં
અગીવાલોકતે કવમેવળગીઆ, ત્રાગીયાઈ કન્યદિવેરાં મળી
કલિતઆદિયઆભાસઆકાશમાં, ચંદ્રપ્રકાશતેનાદાપાઓ;
પીગળીપાણીયઈ અરણમાંજાયછે, કોયજેદિમયીજરદ જેમો.

મળી.

ચકલી ચકચક કરે કાગકાકકે, દરોપોપડેનામપુરબોલે;
રાગપ્રભાતિદાઈગાદ, મુકથાવછે, ગાયબે મોગરબધ ખોલે.

મળી.

ધરીનભોસનકુદરતીનેવળી, મરીદમાંજાગરમાં મોકારે;
રે જાનકરીસુંદરીજાગલીનગરે, આપકેકાકમરો કિલેર.

મળી.

જો નું દીવા કરતેનરતોગીયઈ, મારેનું ધર સરતપેપા.

પદમપ્રસિદ્ધિતથાપતિતથધર્મોપણી, અગ્રજોનનદીધારણેદા.

મળી.

ખેડુ ખેતી કરે સોનાં સોનું ઘડે, લોહ લુહાર કંસાર કાંસુ;
નારમરનારેરાગતાણીએ, આખમાંએકનહીં હોય આંસુ.

મળી.

હંડીનરતારીઓ, ઉધડીપારીઓ, દેખમહોંઆરીઓ મહીવલોવે,
નેત્રેમાર્ગળયછેવાટમાં, ઘાટમાંધોળી જનવચ્ચધાવે. મળી.
ધીરજીરવીરને ધનુરવિદ્યા ધરે, રાજદરમાર વાઝેવ વાળે;
ચોરીપદલાયછેએકઠાયછેરાયજનધ્યાગમધ્યભિરાજે. મળી
કુળવતીનારોસંતાનસંભાળતી, મધુરમુખબેલતીબેલહડી;
આળખેનારતી ધણીનેધમકાવતી, અહરંડાકરેકેતેશરૂં, મળી.
હોયધનવતંધીમતંધોધદંતે, રનાનકરી સરસ મુગધ સુધે;
આળસુએદીનેઅક્ષતનાઆંધળા, અશીર્ણ્યા તેસમેખૂળહોધે.

મળી.

આસમેહડીઅભ્યાસનેઆદરે, આદરસમાસમાં અર્થ સાધે;
વનતણાપવનનેસેવતાંઆસમે, થાયઆરોગ્યતનવરસઆધે.
વીસરીહોયતેવાત પ્રણુસાંભરે, આસમે હડીને માદ કરીએ;
કંણુનેદલપતરામનુંકામછે, કાન્યકરેલોલતેતરતરીએ. મળી.

જાન મેળવવા વિષે.

રાગ વણુઝારનો.

વાંચો આ વાંત વિવેકની, ભણુનારા રે;
વળી વિધવિધ કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.
ભણુતર ભણીને ભણી દલા, ભણુનારા રે;
કદી એમ ન કરશો ઉચ્ચાર, શોધો ગુણ સારારે.
જે ભવ આખે ભલે ભણો, ભણુનારા રે;

પણ પાકેના પામે ન પાર, શોધો ગુણ સારારે.

જ્ઞાન ગર્ભ ગુણ ગાંધેવો, ભણુનારા રે;

એ તો આપણો એક આચાર, શોધો ગુણ સારારે.

સર્વ સમે સર્વ સ્થાનમાં, ભણુનારા રે;

આપે આદરીએ જ અભ્યાસ, શોધો ગુણ સારારે.

જેમ જેમ જીવે નેદી જુઓ, ભણુનારા રે;

તેમ પળપળે પ્રકટે પ્રકાશ, શોધો ગુણ સારારે.

ઉચ્ચ અધારે એકાંતમાં, ભણુનારા રે;

તમે મનન કરી મનમાંહી, શોધો ગુણ સારારે.

એ સમે આપણો આત્મા, ભણુનારા રે;

જુઓ કામ કરે જે જે કાંહી, શોધો ગુણ સારારે.

એ ગવસર ઘડી આગળે, ભણુનારા રે;

ખીળ જે જે ખેતલ ખનાવ, શોધો ગુણ સારારે.

તે તે તપાસી તમે જુઓ, ભણુનારા રે;

એથી અક્ષતો ઉપજે ઉદાવ, શોધો ગુણ સારારે.

શરીરના સાંધા ને સંકિતો, ભણુનારા રે;

વળી વિધનો કરીને વિચાર, શોધો ગુણ સારારે.

કાયા કરી કેરી કેળ થકી, ભણુનારા રે;

કેવા કારણથી કરતાર, શોધો ગુણ સારારે.

આપણું અંતર ઓળખો, ભણુનારા રે;

પછી પર જન આવે જે પાસ, શોધો ગુણ સારારે.

સાંઈ નહાં અસમજણ, ભણુનારા રે;

એ છે આનંદમાં કે ઉદાસ, શોધો ગુણ સારારે.

જનના જે જે ગુણ જાણુવા, ભણુનારા રે;

જ્યારે જાણ્યાની જાણી જરૂર, શોધો ગુણ સારારે.

આપો અક્ષત ને અક્ષત લહો, ભણુનારા રે;

દુઃખ દુરગુણને કરી દૂર, શોધો ગુણ સારારે.

પછી એક અગત્યનું, ભણુનારા રે;

પામે પ્રેમ પ્રણુ પદ જ્ઞાન, શોધો ગુણ સારારે.

આપણને એજ ઇશ્વર, ભણુનારા રે;

દયા ધારી દીધું શું શું જ્ઞાન, શોધો ગુણ સારારે.

જનકૃત કારજ જેકેન, ભણુનારા રે;

પછી પ્રણુકૃત પેળી સુપેર, શોધો ગુણ સારારે.

પાહાડ પત્થર વન પ્રાણીઓ, ભણુનારા રે;

ધણા તારા તણા જુઓ ઘેર, શોધો ગુણ સારારે.

સાગર સુરજ ને શશી, ભણુનારા રે;

જેતાં હોય વિચાર હંતર, શોધો ગુણ સારારે.

કૃત તરણ કળ દૃવમાં, ભણુનારા રે;

ઓપે ઇશ્વર જુગતી અપાર, શોધો ગુણ સારારે.

વળી વળી જેમ ત્રિચારશો, ભણુનારા રે;

આવે અધિક અધિક મતિ આમ, શોધો ગુણ સારારે.

ભણુ ભણુતર તે નમે ભણો, ભણુનારા રે;

શ્ચી રામતિ દલપતરામ, શોધો ગુણ સારારે.

નીતિએ સંસાર ભોગવવો.

રાગ-ઉપરનો.

સંસારનાં મુખ ભોગવે, વહાલા વીરા રે;

સાચે શુદ્ધ સ્વભાવે સદાય, ધરો ગુણ ધીરારે.

ભાવે ભળે ભગવાનને, વહાલા વીરા રે;

કશું કુકર્મ ન કરો કદાચ, ધરો ગુણ ધીરા રે.

પરદુઃખ દેખી દયા ધરો, વહાલા વીરા રે;

કોટી કોટી કરો ઉપકાર, ધરો ગુણ ધીરારે.

પાપના મુજ પ્રલે થશે, વહાલા વીરા રે;

અતે ઇશ્વર કરશે ઉદાર, ધરો ગુણ ધીરારે.

ઇશ્વરને ઓળખ્યા વિના, વહાલા વીરા રે;

કદા હડ કરીએ નહિ કાંહિ, ધરો ગુણ ધીરારે.

વારી વહોવીએ વેગથી, વહાલા વીરા રે;

મીઠું માગણ ન મળે તે માંહિ, ધરો ગુણ ધીરારે.

માયા મેલ્યાથી ન હરિ મળે, વહાલા વીરા રે;
 એ તો ઉલટો ઉભય બ્રહ્મ થાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 પ્રાણુ પરણું જે પરદરે, વહાલા વીરા રે;
 એ તો આતમધાતિ ગણાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 ગુણુ જપવા છલ જે જડી, વહાલા વીરા રે;
 મોટા મુરખ મુનિવત સાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 ચરણ રચ્યા રૂઠા ચાલવા, વહાલા વીરા રે;
 શઠ હઠ ધરી ઉભા મુકાય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 નેત્ર આખ્યાં પ્રભુ નિરખવા, વહાલા વીરા રે;
 આંખો મીચીજ રાખે અગતણ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 જગ અજનારે જે જે અજનું, વહાલા વીરા રે,
 ગુભ કામે તે સમજે મુગ્ધણ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 સંસાર શાને તને તમે, વહાલા વીરા રે;
 એકે અર્થે સરે નહીં એમ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 નમ્મ રહે રીઝે નાથ જે, વહાલા વીરા રે;
 તો કરત કપાસજ કેમ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 મેલી રોતાં માતતાતને, વહાલા વીરા રે;
 પ્રાણી પરદરે છે પરિવાર, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 ક્રુદ્ધ થાને અક્રુદ્ધ કરે, વહાલા વીરા રે;
 પાપ પુંજનો પામે ન પાર, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 ટાલ ને તાપ તરૂં ખમે, વહાલા વીરા રે;
 નહાય જળમાં લુઓ છવજત, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 બાળે છે અંગ પતંગીઆં, વહાલા વીરા રે;
 એમ બનજળ આવે ન અંત, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 રાસભ રાખ ભયાં રહે, વહાલા વીરા રે;
 જટાવાળાં લુઓ વરુક્ષ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 વનમાં વસે બાહુ વાંદરા, વહાલા વીરા રે;
 ભંમે ક્ષણકલ્પે કરી બક્ષ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 પણુ એમ મોક્ષ મળે નહિ, વહાલા વીરા રે;
 કાયાં કલ્યાથી થાએ કલેશ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 હરી હરીને ડગલાં બરો, વહાલા વીરા રે;
 હેત હરિપદ રાખી હમિય, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 સૌ જનને મુખ સાંપડે, વહાલા વીરા રે;
 કરો કોટ કોટ એવાં કામ, ધરો ગુણ ધીરા રે.
 તો તમને ત્રિભુવન પતિ, વહાલા વીરા રે;
 દેશે મુખ કહું દસપતરામ, ધરો ગુણ ધીરા રે.

ઈશ્વર સ્વતંત્ર છે.

ઉપેન્દ્રવન.

સ્વતંત્ર તો ઈશ્વર એક એ છે,

લુઓલુઓ આપ અહત જે છે;

નસને ૧૮૫૬માં સરકારે 'પ્રાણાચળી'નામની એક ચોપડી
 છાપાઓ મારે છપાવી હતી તેમાંની આ છપાઓ છે.

લુઓ બોલ છવ જરીય જેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 પદે પુષો પોષટ પાંજરામાં,
 મુખે નહીં નાસી શકે સંગામાં;
 કુકર્મિતે દેદ કરેલ દેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 સુરાગનું સાદુ સજેવ સાદું,
 વિવેકથી એક વિચારણ વાનું;
 હડી શકે રાગ રમેલ એવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 ન માનવી મેગળ કાઠ નોલે,
 ન બોલનાં બોલો ગિલાઈ બોલે;
 સ્વતંત્રથી શ્વાસ શકે ન લેવાં,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 કળે કરી પુતળો કાઢ કરી,
 દિસેજ દાંધી નર દાંધ દારી;
 અશક્ત તે દાવ સ્વતંત્ર દેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 હડી અતી ચંગ ચડ્યો કદાપિ,
 સ્વતંત્રના તેની તથાપિ;
 અશક્ત આકાશ જવા રહેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 અરે હરે એમ વિચાર આણી,
 જરૂર આ છવ અચન જાણી;
 હરિ સ્તુતિ રાખ હમેશ રેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.
 જથ્થાય જે ચકિત જતાક જેવી,
 તને દયા આણી દિધાજ તેવી;
 મુખી થવા માર્ગ સદાય લેવા,
 તમે અમે તેમ તમામ તેવા.

કોહરો.

છાંદુ કે મોટું કશું, કરીએ સાદું કામ;

સી જગદીશ સદાયના, આપે દશપતરામ

કિંહી લખનેરનાં બર,

કોહરો.

જેને જગપતિની દયા, જમમાં તેનું એર;
 લીધાં ચેરે લગરે, કિંહી ને લખનેર.

મુખપાલે ચડી શોભના, પાદચાદના પુન;
 શરદયા જગી સાકો, નમ્ય થયાં પરમપ.

દોઢ લાખ દળ દુપતું, દેઢ ભર્યો જે દારૂ,
 હવેલોક સાથે હતું, આદળ પાંચ હજાર.
 ભારતથી ભારે થયું, બુધ પારથને પંથ;
 કવિનન લખશે કાગળે, ગરવા બનશે અંથ.
 વાત્રતણા અહુ વૃંદથી, જેમ અર્ચે ગજરાજ;
 એમ બચ્ચા અગ્રેજ એ, જગકર્તાનું કાજ.
 સ્ત્રી યાગકનો જે કર્યો, નિર્દય થઇને નાશ;
 તે નહીં સાંખે શ્રીહરિ, દેશે નરક નિવાસ.
 હજી દશરથના દેશમાં, જતરી છે અહુ બુદ્ધ;
 મરશે થોડા માસમાં, યજ્ઞવાળોર અચુદ્ધ.
 નરપતિશ્રીને પાળતે, રાખ્યો પુરો રંગ;
 સાચો સ્નેહ જળાવીઓ, કંપનિ સાહિબ સંગ.
 ભાગ્ય ભલાં ચુકરાતનાં, દિનદિન અધિક ઉજેશ;
 ચુખી પ્રજા રાજ સુખી, કશો ન દિસે કલેશ.
 જ્ય કીધો જ્યપુર ભણી, જ્ય શરી સરદાર;
 કંપે નહિ દીલ કંપમી, લાખ ભજે લડનાર.
 શ્રીધજ્જાડને લરકરે, કાચો જખરો ઘેર;
 હરામી જનના હાથથી, લીધો ગઢ બાલેર.
 ખૂટલ યજ્ઞવાળોરતો, ખોળે ન મળે ખોળ;
 વેરી નાખ્યા વનવિખે, રંગ તને હુરોળ.
 પેઠો પંચમહાલમાં, તાલ્યો કરીતે કોપ;
 અગ્રેજે અજગો કર્યો, તાલ્યે ખોધ તોપ.
 ભપકાથી ભડકી મરે, કરે વધારી વાત;
 ગપ્પાં ચલવે ગોઠવી, જે ગોડી ચુકરાત.
 વાઘ વર વિપદરતણા, કુળનો કીધો નાશ;
 હવે થાય હથિયારનો, ટળે સમળો ત્રાસ.

ઈન્દ્રવિજય છંદ.

દિદિપતિ લખનાપતિ, અહુ ખંડ અખંડ કુચાલથી કીધાં,
 શર થઈ ઉર કૂર થઈ શિશુ સુંદરોનાં તન શોણિત પીધાં;
 તેમ તમે હળતા મળતાં વૃપદેશ નરેશપણું તહુ દીધાં,
 કલેશકળો વૃષ કંપનિથી કરી કુંડળ કાઢી કમંડળ લીધાં.
 જેની દ્યારીજ્યાતહુપસદસુખસ પતિજે નર્થોજનમ્યા,
 તેનીસૂતાસુત સુંદરોસાથ, અનાયની ઉપરહાય કિગમ્યા;
 ગાપતણુંદળઆખીવળ્યા, પ્રભુપાપીતથાપિવળાનવિરામ્યા,
 અવપતિતણું છંદ છુટ્યું પછી પત્રપતિ પછું પુરણ પામ્યા.
 અશુધિઅશુભલેનીઅનેકધન્ધા ધનઆખરએકનઆવ્યું,
 આવી પડ્યું નિર્ભયજનીઉપરસુરજ સામુંકિટકડાવ્યું;
 ફેગટ ખૂબ કુનેત થયા ફિટકર મલ્યું ફળ જોર ન દોવ્યું,
 પુરુષ મતિ કરોતુરુતપાસ નગાઈ તહુજ તગાઈ તકાવ્યું.

સુષ્ટિકૃપી નિશાળ.

કુલણા છંદ.

એ માનવી દેવનાં છોકરો, મુઘરવા સુષ્ટિ નિશાળ આઘ્યા;
 જ્ઞાનગુણોદયી તરત દુરગુણતજે, ભોગવોસરસમુખભાવ્યા;
 ખાનનેપાનવર્ણવજ્રવાહનતણી, જગમાંભણીનહિચીજજેવી;
 સંપીસૌઅધિકઅભ્યાસનેઆદરો, આપશેદશબખશીશએવી.
 ભાવથીસર્વ ભલીભાતવિદ્યાભણો, ધોળીં ધમ્મદુગાં કાણુધોશે;
 અવિચિતાતજેઅવસરે આપશે, જગપતિચીજજે જરજોશે;
 વહની જળવાયું તેમ રૂમેમજુરથઈ, જે તમેતેતજેદિકરતેવી;
 સંપી સૌ.

ગાગયગી અંગલાહથી ધોડાધણું, રમકડાં આપશે રંગેરડાં;
 નવનવાં નામનાચિત્ર તેઓપડી, પામશે કથન નહીં થાયકડાં;
 હેમના હારને મોતી માણેક મણી, કામતે વસ્તુન મજેનકડી;
 સંપી સૌ.

અધિકઅભ્યાસનેસ પચ્ચલેકોતેઆગમાંનાવનેગાડીઆપ્યા;
 પેખીપદનારખડુ લેખલખનાર પંચ, છાપનાજર દધકિટકાપ્યા;
 વાતવૈજળી વિપેકહી શકેકાણે, દે સમાંચારજબજેનદેવી;
 સંપી સૌ.

જળ ગળેલા વિષ જતુના દેહને દેખવા દષ્ટિદેવેજ દીધી;
 એમઆકાશમાંહતણી જે ગતિ માપવાની કળાપ્રગટકીધી;
 માનવી માત્ર ઉમેદવારી થઈ, લાખ ગણીભિજને હોયલેવી;
 પર્વત પાડીતે પંથત્યા પાડશે, પામશે ઉડવા પાંખ પડે;
 ખાણેહાલતતણી દેખશે ખોદતાં, માલમિલકત મળેખૂખમડે;
 ખાંડ સાગરતાનું નીરસાંક થશે, જોખએ જીવમાં ધીરજ રહેવી;
 સંપી સૌ.

વિવિધ પદવાન વરસાદનો વરસશે, ઝાડ સુકાથઈ વજ્રજરશે;
 રખડતી રેતી તેખાડ સાકર થશે, દુધદહીં થીતણો કંપ કરશે;
 સિંધુનાંપાણીપરપુલપણાધશે, કથનીતદંબીતણીરીકહેવી;
 સંપી સૌ.

જે પરીક્ષાસમે મરમજશપામશે, ઉપવા વર્ગમાં માનમળશે;
 હયમાંહય અધિકાર હરિઆપશે, સર્વસંતાપ તેનાજ ટળશે;
 રાજપદવીથઈ અધિક મહારાજના સમીપમાંઅટકાયાયસેવી;
 સંપી સૌ.

આસમે અધિક યુરોપમાં એપતાં; વિવિધ વિધાવધીપ્રોદપેવી
 વસ્તુ અખશીશ જગદીશચીલક્ષ લેખોડલે આપણે કાજએવી;
 વાત વિચારીને જીવમાં જુઓ, રમ કશી મરુવું એમ કામે;
 ચિત્તધરીનિતખરીપ્રીતકરીને પેઠો પડો કદીરીત દલપતરામે.

આંગલિક ગીતાવલિ.

ગીત ૧ હું.

મંગળાચરણનું ગીત. ૧

“ભોમેરે મોઘા મહાનું” એ રાગ.

પરમેશ્વરને પ્રીતે પ્રણમિયે;
સર્વે સદ્ગુણ મનોરથ થાય, મંગળ ગીત ગાઇએ;
ત્યારે જગદરત્ના કૃપા કરે;
ત્યારે હરખતા દિવસ દેખાય, મંગળ ૧
સારા શુકનની મુણિયે વધામણી;
કરિયે આનંદ ઓચ્છવ ઘેર, મંગળ
સંગાં સ્નેહીને સ્નેહે તેડાવિયે;
મોટી હોય પ્રભુની જે મહેર, મંગળ ૨
ખાતે ખાતે રહ્યું ધન ગરચિયે;
કરિયે સંસારમાં સારી લડાણ, મંગળ
કરિયે દેશ વિષે કાંઈ નામના;
જેથી વિશ્વમાં થાય વખાણ, મંગળ ૩
સારા કામથી કુળ અન્યાયિયે;
જર હથેરે આપ્યું જે હોય, મંગળ
ધન્ય ધન્ય થડી ધન્ય દહાડલો;
સાફ સંસારનું રૂળ સોય, મંગળ ૪
ઘેર તેડિયે જેન બાણેજાં;
જેથી આગાધું શોભે આપાર, મંગળ
ઘેર ગોર ગોરાણીને નોંતરી;
કરિયે શુભ કામમાં સતકાર, મંગળ ૫
ઘેર ચતુર ચિતારા તેડાવિયે;
ચિતરે ચિત્રાળા અને ચોક, મંગળ
મોટો મંડપ હોડા રચાવિયે;
ગાવી બેસે ત્યાં લાખેણી લોક, મંગળ ૬
સારા સાબળ માજન સૌ મળે;
દીસે મંડપ ઝાકે જમાળ, મંગળ
વધા હરખે વાતન વજરાવિયે;
જોવા દિવસ દેખાડે દયાળ, મંગળ ૭

ઘેર માળી લાવે ફક્ક છાપડી;
ચુધી હાર તોરા રૂડા ચુન્દ, મંગળ
લાવે તબોળી પાનનાં પીંચાં,
રૂડા સોનેરી વરખનાં રવચ્છ, મંગળ ૮
શાણા સોનીડા ઘેર બેસાડિયે;
ઘણે હરખે ઘડાવિયે ઘાટ, મંગળ
કળાવંતને શિરપાવ ધીલિયે;
ભક્ષા જલ્દ બોલે ચારણ ભાટ, મંગળ ૯
હર ધરિયે અધિક ઉદારતા;
જેવી શક્તિમુ સંભવે પાત, મંગળ
આવે ગર્દોળ અનાથ આશા કરી;
ખાતે ખુશ્તાની કરિયે ખેરાત, મંગળ ૧૦
તરિયા તોણુ ટાકવે પાંધિયે;
કરિયે કેસરના હંટકાવ, મંગળ
ભક્ષાં ભાવતાં બોજન રાંધિયે;
કેએ લોકમાં લાખેણી લડાવ, મંગળ ૧૧
પ્રભુ આપે એવા દીન ઉજળા;
કરિયે આનંદ ઓચ્છવ કાળ, મંગળ
થાય સદ્ગુણ વતન સંભારમાં;
દીસથી કહું દસપતરાગ. મંગળ ૧૨

ગીત ૨ હું.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત પહેલું.

“ઓગાચ્છ ઘેર આપણું.” એ રાગ.

આજ દિવસ દીસે ઉજળો; બિપલ્લ્યા છે સર્વને અધિક;
આનંદ રંગ અંગમાં;
ગોરી મળાને ગીત ગાઇએ; હોરા રાગમાં રસિક, આ. ૧
જગસિંહજીને કુળ મેટીડે; પ્રગટિયો પરમ પવિત્ર. આ.
તેથી મંત્રીને પાત્રજાનકે; ચાલેકે વિવિધ વાહન. આ. ૨
કંઠનાં પગસંપાદી કંઠમાં; મોઢાં દાવાજનીપાસ, આ.
દાદાને કહોં જોઈએ મળી; દારાજીએ પરીજેતીઆરા, આ. ૩
સાંતળી સારી રાગગોરીને; મોઢાં મામાને મોસાળ, આ.
જ્યાંસમસિંધવે; કોલીવડે; ત્યાંસમસાગરજાતકાળ, આ. ૪

૧ આ ગીત, વિવાહ સીમંત કે જ્ઞાતીપાત્ર, પાર-
સીના પુત્રને સરદાર પેદેશવતાં દત્ત્યાદિ હરેક આંગલિક
પ્રસંગે ગાઈ શકાય.

કાશદો દોડ્યા દેશેદેશમાં; ખેંચી વધાધગામોગામ, આ.
 સારાકુંવરનોનમસાંભળી; તેલોડા હરખ્યાતમામ, આ. ૫
 માતાનામનોરથસિદ્ધયા; પિતાનીપૂરી થઈ આશ, આ.
 સંતોપ થયોસ્નેહીસર્વને; કશિયે ન રહીહવેકચ્યાશ, આ. ૬
 પુણ્ય પુરવનાં પ્રગટ થયાં, જગકસ્તાએ કરી મ્હેર, આ.
 રૂઝામુલ્કરનઆપિયું; લાખેણીથઈ લીલાદહેર, આ, ૭
 આજનો દિવસ ઇતિહાસમાં લાયકલેખમાં લખાશે આ.
 વરયો વરપ તીથિ આજની, એચતિક્તમગણાશે, આ. ૮
 જેવીધડીમાં આગળજનનિયા; ભૂપતિ વિક્રમનેભોજ, આ.
 એવીકિત્તમ ધડી આજ છે; સમય છે તેના સરખોજ, આ. ૯
 પુત્ર પૂરો પરાક્રમી થશે; પાળજો પ્રેમ પ્રેમ આણી. આ.
 એવો કુંવર જેને હરવરયો; ધન્ય કુલાદે દકરાણી આ ૧૦
 માતપિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળશે-ચરચાશે વિશ્વમાંચરિત્ર આ.
 માતાનું કુળઅજવાળશે; વિખ્યાતિપામશેવિચિત્ર આ. ૧૧
 અંતરમાં રાખીને ઉદારતા; કરશે પરમારથનાં કામ, આ.
 કવિતામાં કીર્તિ તેની કોડથી, દાખશે દલપતરામ, આ. ૧૨

ગીત ૩ જી.

પુત્રના જન્મસમયે ગાવાનું ગીત બીજું.

“ નદવરાય પરણ્યા રૂકમણી. ” એ રાગ.

છરે આજનો દિવસ રૂડો રળિઆમણોરે;

છરે આનંદની હદ વળી આજરે.

રાણીએ રૂડો કુંવર જાયેરે;

છરે આજ દીસે દશ દિશા ઉજળી રે;

છરે હરખ્યો સર્વે સજ્જનનો સમાજ રે, રાણીએ. ૧

છરે સોના છરીએ નાળ વધેરિયા રે;

છરે દાહને દીધા સારા શણગાર રે, રાણીએ,

છરે વહાલાં સગાને લખી વધામણી રે;

છરે સાકર વહેંચી તેનો ન શુમાર રે, રાણીએ. ૨

છરે દીપમાળા પૂરી દેવસ્થાનમાં રે;

છરે કુલ મંડળાઓ ભરી હામોહામ રે, રાણીએ;

છરે ઘેર ઘેર આનંદ ઉત્સવ થયો રે;

છરે વાવટે શણગારું સાઈ ગામ રે, રાણીએ. ૩

છરે તરિયાં તોરણ તામ્રાં બાંધ્યાં ટોડલે રે;

છરે ત્યાં તો કીધા તોપોના અવાજ રે, રાણીએ;

છરે બંધ છોડી દીધા બંધીવાનના રે;

છરે રૂડું આજ શોખનું રામનું રાજરે, રાણીએ. ૪

છરે ભાટ ચારણ ભવાયા ભેળા થયા રે;

છરે પામ્યા શાલ પાઘડીઓ શીંગપાન રે. રાણીએ;

છરે જાણે આજ સોનાના સરજ ઉગ્યા રે;

છરે દીસે એવો દુનિયામાં દેખાવ રે, રાણીએ. ૫

છરે વાળાં વાજે અર્તો ઉછરેગનાં રે;

છરે ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય રે. રાણીએ;

છરે ગાંધરવ ગાય ને નાયે અપસરા રે;

છરે શરીમાં સુગંધી જળ સિંચાય રે, રાણીએ. ૬

છરે કુળનો દીવો પ્રગટ્યો કુળ ઉજળવા રે;

છરે માનપિતા મન હરખ ન માય રે; રાણીએ;

છરે આશિપ આપે છે વિષ વેદિયા રે;

છરે સુખી રેંજો કુવરજી સદાય રે, રાણીએ. ૭

છરે ગરીબ જનચક લોકોઠાઠા મળ્યા રે;

છરે દીધાં રાયે નાના વિભિનાં દાન રે, રાણીએ;

છરે સજ્જન સહુ આવ્યા મુણી વધામણી રે;

છરે સૈનું કીધું શુભ રીતે સનમાન રે, રાણીએ. ૮

છરે ભૂપતિને ભેટ ધરે ભાવથી રે;

છરે માણેક મોતી વસ્ત્ર ધન માલ રે, રાણીએ;

છરે ચુપા ચંદન કેસર કેસરોં છાંટણું રે;

છરે મોતીડે પૂર્ણ સોનાના થાળ રે, રાણીએ. ૯

છરે નિશાળિયા હરખ્યા નિશાળમાં રે;

છરે મેવા ને મીઠાઈ ત્યાં વહેંચાય રે, રાણીએ;

છરે છુટી પામી હરખતા ઘેર ગયા રે;

છરે જેજેકાર કેંતા ચાલ્યા જન્ય રે, રાણીએ. ૧૦

છરે કોડ દિવાળીના જેવો દિવસ દીસે રે;

છરે આતો અવસર અમુલ્ય ગણાય રે, રાણીએ;

છરે આજ લક્ષા ભાગ્યનો ઉદય થયો રે;

છરે માતપિતાને નુક્યા ત્રિભુવન રાય રે, રાણીએ. ૧૧

છરે કુંવરજી જગમાં જાજી જવળો રે;

છરે કરજો મોટાં પરમારથનાં કામ રે, રાણીએ;

છરે માતપિતાની પ્રીતિ પ્રતિજ્ઞા પાળજો રે;

છરે દિલથી આશિપ દેજે દલપતરામ રે, રાણીએ. ૧૨

ગીત ૪ થું.

હાલરડું પેહેલું.

“ મારી ફલાણી બાહેડાલી, પાટલે બેસીતરે નહાઈ. ”

એ—રાગ.

ભાઈને પારણિયે પોઢાડું, આછી પામરી લે. આઢાડું;
 ગોરા ભાઈને હાલો ગાઈ, હૈડામાં હું તો હરખાઉં.

૧ ભાઈને ઢેકાણે બેન બેસીતરે આ હાલરડું
 દીકરીને પણ ગામ શકાય.

હેતે હેતે હું હીચોળું; પંખો લેતે પવન યોળું;
 નેહે બાઈનું મુખપું નિરખું, શોભે પુરણ મંદર સરખું. ૨
 બાઈનાં નિર્મલ રૂપ મેળાં, ઉત્તમ અમૃત જેવાં વેળાં;
 બાઈને કાને લઈકે મોટી, વારે વારે રહું હું જોતી. ૩
 બાઈના નિરખી ગોરા ગાલ, અંતરમાં ઉપરે છે વ્હાલ;
 બાઈના રૂપ ઓઠ છે રાતા, બાઈના મામા છે જાડુ માતા. ૪
 સોનું રૂપ તો છે સોંધું, લાલનું મુખું સૌથી મોંધું;
 મીનાં રૂપાંતી જે હેલ, તે તો બાઈના અગતો મેલ. ૫
 સ્નેહે બાઈને જોવા સાઈ, મનહુ તરસે છે જાડુ માઈ;
 તનને ધન જે સરવસ માઈ, તે તો બાઈના ઉપર વાઈ. ૬
 કૃષ્ણ ચૂલે ઉમરાવા દડે, બાઈને હુંતો તેડી લડે;
 બાઈને ન્યારે નજરે દેખું, લાભ હુંતો લાખેણો લેખું. ૭
 રત્નાગરની દહેરો ખારી, બાઈની મુશ્ત સૌથી મારી;
 મરજતો નગતતે સંતાપે, બાઈ જોનાં મુખશાન્તિ આપે. ૮
 જગત આખું લીધું જોઈ, બાઈના જેવું સાઈ ન કોઈ;
 બાઈને પારણે પોપટ મોર, બાઈને પારણે હીરની દોર. ૯
 બાઈને પારણે પુલ્યાં પુલ, બાઈના પારણાં નહિ મૂલ;
 બાઈને પારણીયે ચોદેર, ધમકે ધુધરીઓનો ઘેર. ૧૦
 પારણિયામાં હોરા જાડું, મોતીનાં લૂખમાં લટકાડું;
 બાઈ જોલે ત્યાં મોતી ઝરે, ખાતાં છીંકે રતન નો ખરે. ૧૧
 ચાલે ચાલણુ ગાડી વડે, કંકુ ફેરાં પગલાં પડે;
 બાઈનો મારો કરશે કામદેશે આશિર ક્ષયપતરામ. ૧૨

ગીત ૫ મું.

હાલપત ગીતું.

“ માતા જસોદા જુલાવે પુત્ર પારણું.” એ રાજ.
 ગાડી લાડકા કુંવરજી પોટો પારણું;
 તમને પરમેશ્વરની રક્ષા દહાડો રાત;
 મારા આંખોના તારા છે કુંવરજી તમે;
 તમે ઉપર વારી નાખું મારી જાત, મારા લાડકા. ૧
 મારા કાડીલા કુંવર કુળે ત્રીપક છે તમે;
 હું તો હોશી હોશી નિરખું નિર્મળ મુખ;
 લારે કોરે લઈ લડાવું મારા લાલને;
 ત્યારે જાણું છું સાંપડ્યાં સાતે મુખ, મારા લાડકા. ૨
 તારું પારણું મટાવું માણેક મોતિયે;
 ઉપર મેંહું મેના પોપટ મોર મકોર;
 પારણિયાને દરતી ધનધમ ધમકે ધુધરી;
 હોશી હીચોળું લઈ રૂડી રંગ દોર, મારા લાડકા. ૩

પોટો-સહભાગી કુંવરજી થઈ મુખાગવા;
 આવે પવનતણી મુગધી-શીતળ દહેર;
 પારણું તારું પ્રીતિ મેંહું પરસાળમાં;
 મનમાં માનું મોટી મકાપ્રભુની મહેર, મારા લાડકા. ૪
 કુંવર ચાલણુ ગાડી લઈને શોખને ચાલવા;
 ધનધન કરતો પગલાં ભરશે રૂડીપેર;
 કાલું કાલું બોલી માંખણ મેવો માગશે;
 ત્યારે મારીશ મુગ્ધનેમળો કનકનો મેર, મારા લાડકા. ૫
 મારો મન ગમતો કુંવર કાલે મોટો થશે;
 બાળવા જશે નિશાળે નિશાળિયાની સાથ;
 પાડી ખરિયો લેખણ લેતે લાલ સિંધાવળે;
 એવા દિન ક્યારે દેખાડે દીપતાનથ, મારા લાડકા. ૬
 મારા કુંવરને કન્યા લાલેશ કોડામણી;
 ઘણે દરજે હું પરજાવીશ મોટે ઘેર;
 વર રાત્રી થેતે કુંવર ચરશે વરચોરલે;
 પોસ ભગવાંશ હું ફળ પ્રુલે રૂડી પેર, મારા લાડકા. ૭
 મારો નહાનકડો થાશે મોટો નાગાવડી;
 વ્હાણવડાનો વળી વિધવિધ કરશે આપાર;
 રાજસભામાં પાલુ રૂડી રીતે ગિરાજશે;
 શાળો શાળો ફેરશે સર્વ મળી સરદાર, મારા લાડકા. ૮
 કુંવર કરશે માતપિતાની પ્રીતિ ચાકરી;
 મોટાં મોટાં જગમાં મેંજવશે જાડુ માન;
 મોટાં કામ કરી થાશે પ્રખ્યાત પરાક્રમી;
 લેશે સલાહ પૂછી સારું ને મુશ્કતાન, મારા લાડકા. ૯
 મારી હોંશ દેવાની પરમેશ્વર પૂરી કરે;
 મારા લાડકા તુર કરે પ્રભુ ક્રમણુ;
 એવી આશિષ આપું અવસર અવસર ઉપર;
 પોટો પોટો મારા હેવના હવન પ્રાણ, મારા લાડકા. ૧૦
 અલોલોલો હાલ ખમા આહુડા મારા આખને;
 મુમળી થાકું વદન નિહાળું પૂર્યું મંદ;
 માઈ ધર શોભે છે મુવતણું પગલાંધરી;
 અવલોલો અવલોલો ફરપામું આનંદ, મારા લાડકા. ૧૧
 કુંવરજી તારાં હુખમાં ખારે દરિયે જળે;
 મુખનો માગર તુળને મગળને કામેલામ;
 જાડુ જુગ છતી માનપિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળેને;
 દિવસી આકાંક્ષા એવીદિછે દયપતરામ, મારા લાડકા. ૧૨

ગીત ૬ ટું.

હાલરકું નીચું.

“અલોલો હાલ ખમો તનેરે, બાલુડાભાઈને લોલોગાઈ.”
એ રાગ.

અલોલોલો હાલ ખમો તનેરે, બાલુડા ભાઈને લોલો ગાઈ,
મુખડું તાઈ મહા મનોહર, હેરી હેરી હરખાઈ;
હાલો હાલો હેરી હેરી હરખાઈ. અલોલોલો. ૧
મણેક મોતી દીસે મહેલાં; પારણે તારે અપાર;
ફરતાં દીસેછે પુમતાં રૂડાં, ધુધરીનો ધમકાર, અલોલોલો. ૨
પારણા ઉપર પોપટ સૂક્યાં, મેના ચક્રાર ને મોર;
ઝૂંપી રહીછે ઝાલર ફરતી; રૂંડુંછે રેશમ દોર, અલોલોલો. ૩
મખમલની માંહે ગાદી મૂકી છે, સારાં ઓશીકાં સમેત,
લાડકા કુંવર પારણે પોદે, હીદાળું હુંધરી હેત, અલો. ૪
પારણામાં તમે પોદોતો બહો, હું ભરવા બળ હેલ;
ખાતેતને પછી ખોળામાં લેત, ખુબ ખેલાવુંખેલ, અલો. ૫
રમફડાં રૂડાં રમવાંતે આપું ખાવા મેવાંતે મિઠાઈ;
રસીલા કુંવર તને રીઝાવું, ગીત રૂડાંરૂડાં ગાઈ, અલો. ૬
ખાળકડાં તારા જેવડાં ખીજાં, ઘણાં ખેલાવુંધેર;
રૂપાળા તેઓની સાથે રમંજો, પછી તમે શુભપેર, અલો. ૭
તંગડી ટોપી આંગણું અંગે પ્રહરણું મારા પ્રાણ,
ગાલતારાછે શુભાળજેવા, પગપણ એજ પ્રમાણ. અલો. ૮
નેણ ભરી ભરી ફરી ફરી નિરણું, હરખું હૈડા માઈ,
સર્વ મનોરથસફળ થયામારે, કસર રહી નહિ ઝાંઈ, અલો. ૯
પરમેશ્વરે પૂરી કૃપાથી આપ્યું, તારા જેવું રતન;
ખાડમાની પૂરા પ્રેમથી રાખું, જીવસાટેકરી જલન, અલો. ૧૦
ખેલાવવા શીખો ચાલવા શીખો, વિચરો ચાટે વીર;
શાળામાંજે સદા વિદ્યાશીખો, મારા હૈયાના હીર, અલો. ૧૧
દીકરા તોછે દેવને દુર્લભ, એમ કહે મોટા મુન્ય;
પારણે પેઢાડી પુત્રજીવાનિયે, હોયજો પુરણપુણ્ય, અલો. ૧૨
ખાતે પિતની ચાકરી કરજો, કરજો મોટાં કામ;
સમજવાલાયક સારી શીખામણ, દેશે દલપતરામ, અલો. ૧૩

ગીત ૭ મું.

સાલગીરી એરલે વર્ષગાંઠને દહાડે ગાવાનું ગીત.

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી” એ રાગ.

આજ સાહેબનદાની સાલગીરી;

આજ હૈયામાં હરખ ન માય રે,

૧. શ્રીમંત પારસીઓ સાલગીરીને દહાડે સગાં-
વડાંતે જમવા તેડીને ગીત ગવરાવે છે.

સજની સાહેબનદાની સાલગીરી;

દીસે દિવસ રૂડો રળિયામણો;

આજ આનંદ ઓચળ થાયરે, સજની સાહેબ. ૧

આજ સ્નેહી સગાં સહુને નોતયાં;

આખ્યાં લાવેથી લોજન પાનરે, સજની.

વાળાં વાગે છે વિધવિધ રાગનાં,

ગાય ગાયક જન ગુણ ગાનરે, સજની. ૨

આજ માળી લાવ્યો પુલ જામડી;

ગુથી ગજરા તોરા ને હારે, સજની.

લાવ્યો તખોળી પાનનાં બીડાં;

મળ્યા મીઠજસમાં સરદારે, સજની. ૩

ગીત મગજ ગાય છે માનની;

આજ ધન્ય થડી ધન્ય વારે, સજની;

આજ સર્વ શોભાની સીમા વળી;

થયો જગતમાં જય જયકારે, સજની. ૪

દીધાં દાન ઘણાં જન દીનને;

આખ્યા સેવકને શીરપાવે, સજની;

પૂલ્યાં ગોર ગોરાણીને પ્રીતથી;

ભલો અંતરમાં ધરી ભાવે, સજની. ૫

રચી આતસંગાજી અતિ ભલી;

ખૂબ ખીજા કરાવ્યા ખેલરે, સજની;

સર્વ સજનન સતોપ પામ્યા;

રસ રંગની ઉપજ રેલરે, સજની. ૬

ધન્ય ધન્ય પુલહિ માતને;

ધન્ય ધન્ય જગતસિંહ તાતરે, સજની;

જેનો પુત્ર પવિત્ર પરાક્રમી;

નામે ચતુરકુંવર વિખ્યાતરે, સજની. ૭

સર્વ આશીષ અંતરથી કહે;

ઘણું જીવો કરે રૂડાં કામરે, સજની;

પરિપૂર્ણ બધાં સુખ પામજો;

દુવા દે એમ દલપતરામરે, સજની. ૮

ગીત ૮ મું.

દીકરાને નિશાળે ખેસાડવા જતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“ત્રાંબા કુડી તે નગર સોહામણી” એ રાગ.

આજ ધન્ય થડી ધન્ય દહાડો;

આજ આનંદરે, આંગ ન માય.

કુંવર ચાલ્યા બાણવાને કોડથી; ૧

કુંવર વેપ ધર્યો વરણાગિયો;

જનનાં હૃદયે, જ્યેષ્ઠ દરબાય,

કુંવર ચાલ્યા બાણવાને કોડથી. ૧

કુંવર ચંચળ થઈ થોડકે ચલ્યા;

મનમાં સમયારે શ્રી જગનાથ, કુંવર;

પાટી ખડિયો લેખણ લીધાં હાથમાં;

પાનાં પુસ્તક રે, લીધાં છે સાથ, કુંવર. ૨

મગાં સ્નેહી સાજનમાં સહુ મળ્યાં;

વાર્તા વાજેરે, વિવિધ પ્રકાર, કુંવર;

ગીત મંગળ ગાય છે માનની;

મુવાસણિયો સંછં શણગાર, કુંવર. ૩

જનતાં પ્રથમ માલણુડી સામી મળી;

છાજે દરમંરે, પુલની ઝાખ, કુંવર;

ગુસ્થા ગજરા તોરા તથા હારડા;

એવા ખીતરે, બહુ ભર્યાં પાળ, કુંવર. ૪

લેંચે હાર, તોરા ધર્યો પાઘમાં;

જોતાં જુગતીરે કહોં નવ જાય, કુંવર;

ગુચ્છ કાને ધર્યો ગુલાબ; ૫

જનનાં કોચનરે, જોધી લાખાય, કુંવર. ૫

સહુથી શોભશે કુંવર નિશાળમાં;

મેહતાણ રે મળી દેશે માન, કુંવર;

બાણશે વિદ્યા ભલી ભલી ખાતથી;

સાર સમજશે રે, શ્રે સાવધાન, કુંવર. ૬

બાણશે વિદ્યા ભૂગોળ ખજોળની;

ઘતિહાસનો રે, કરશે અભ્યાસ, કુંવર;

ભાપા ભેદ ભણી દેશે દેશના;

માન પામશે રે, મેહતાણ પાસ, કુંવર. ૭

બાણશે શ્રોદ વિદ્યા ને ચોસક કળા;

રાજનીતિ રે, ભણી રૂડી રીત, કુંવર;

ન્યાયશાસ્ત્રના નિયમ વિચારશે;

પરિપુણ રે, રાખીને પ્રીત, કુંવર. ૮

ધર્મશાસ્ત્રનું તત્ત્વ તે ધારશે;

કર્મશાસ્ત્રનો રે, કરશે વિચાર, કુંવર;

તત્ત્વશાસ્ત્રનાં તત્ત્વ તપાસશે;

શિષ્યશાસ્ત્રનો રે, સમજશે સાર, કુંવર. ૯

લેખાવડિયો લેખાં કરી જાણશે;

લાખો કરોડોના રે, કરશે હિસાબ, કુંવર;

પ્રશ્ન જે કાદ પડિત પૂછશે;

છમે તરતજ રે, દેશે જવાબ, કુંવર. ૧૦

કુંવર કબા રહો માતાણ કહે;

એવા વળજે રે, ભણી ભલા વેદ, કુંવર;

કુંવર ક્યારે ખીરાજે ક્યેરીમાં;

મારા કરમાં રે, જો છે કમેદ, કુંવર. ૧૧

કુંવર આવો હું એકવાર મુખ જોડો;

પછી જાન્યે રે, બાણવાને કામ, કુંવર;

કુંવર તમે રે, સદૈવ કુશળ રહે;

દેશે આશીર્વાદ રે, દસપતરામ, કુંવર. ૧૨

ગીત ૯ મું.

દીકરાને નિશાળે બેસાડ્યા જતાં ગાવાનું ગીત.
પ્રીત્વું.

“ભગરા પહેલા વધારો મારે આવિયો.” એ રાગ.

કુંવર કબા રહો માતાણ કહે,

પ્રેમે પરવરી પડ્યાજની પાસરે,

કોડીલા કુંવર બાણુર બાણુને ભલા ભાવથી;

કુંવર અંગમાં આળસ ન આણશે;

કરને કિતમ રીતથી અવ્યાસરે, કોડીલા કુંવર. ૧

બાળનાં અર્થ સમજીને ધરને આંતરે;

નવ દરશો પોપટના જેવા પાદરે, કોડીલા કુંવર;

કુંવર જેટલું ભણો તે કુંવર તેટલું;

જાઓ કાંઠા ન દેખાડશે કાદરે; કોડીલા કુંવર. ૨

કુંવર જે જે તમારા હોય જોડીયા;

સહુથી સરસ ગણાજે સહુને સૌરે, કોડીલા કુંવર;

અવળે મુખાને સુરતી શિક્ષા માનજે;

પ્રજ્યા વગર ન ખીચાજશે નૌરે, કોડીલા કુંવર. ૩

કુંવર સમતમાં મન નવ રાખશે;

છોકી દેજે કોઝાજળતા સંગરે, કોડીલા કુંવર;

મારા નિશાળિયાના સંગ રાખજે;

જો મન હોય બાણવાના કિમંગરે, કોડીલા કુંવર. ૪

કુંવર કામર કામ ન કરી ચકે;

કુંવર દિમને વરક કામ હોયરે, કોડીલા કુંવર;

એવો એક ન મનથી ન જાણશે;

કરી કલક કનારા મળે કામરે, કોડીલા કુંવર. ૫

પાનાં પોચાને ડાવ નવ પાડશે;

સારી રીતે નેની કરને સંભાળે, કોડીલા કુંવર.

૧ બાણે કોડીલા “કુંવર ચાલ્યા બાણવાને
કોડીજો.” એમ ગાવું.

મારા લાખેણા કોઇશું લડશે નહિ;
 ગુણ હીણા થૈ દેએ નહિ ગાળરે, કોડીલા કુંવર. ૬
 જતાં વળતાં રોકશે નહોં વાટમાં;
 ધરને ભણતરમાં વિશેષ ધ્યાનરે, કોડીલા કુંવર:
 કુંવર કો કાળે વખત ન ચુકશે;
 વિદ્યા ભણીને થલે વિદ્વાનરે, કોડીલા કુંવર. ૭
 ભણતર ભણ્યા તે ભણાં સુખ ભોગવે;
 ન ભણ્યા તે તો ખચીત ખતા ખાયરે, કોડીલા કુંવર;
 ભણેલાનો પછેછે ભાવ ભૂપતિ;
 નભણ્યા તે તો નર નારીમાં નિંદાયરે, કોડીલા કુંવર ૮
 પ્રશ્ન પૂછતાં શરમ ન રાખશે;
 પૂછી પૂછીને પડિત થવાયરે, કોડીલા કુંવર:
 લખતાં લખતા લલિયા અને છે લોકમાં;
 જતાં ગાઉ ગાઉ સો ગાઉ જવાયરે, કોડીલા કુંવર. ૯
 કશુંએ શીખી લેવાય નહિ સામટું;
 થોડે થોડે તો સરવે શીખાયરે, કોડીલા કુંવર;
 ગણતાં ગણતાં લાખો કોડો ગણાય છે;
 ચણતાં ચણતાં હવેલી તો ચણાયરે, કોડીલા કુંવર. ૧૦
 સદા સૃષ્ટિના સ્વામીને સંભારિયે;
 સર્વે કામમાં તે કરે સહાયરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર કરણા કરે જો કરણા નિધિ;
 મનના સરવે મનોરથ સિદ્ધ થાયરે; કોડીલા કુંવર. ૧૧
 કુંવર કુશળ રેજોને કરજો સાહબી;
 કુંવર કરજો ભણીને મોટાં કામરે, કોડીલા કુંવર;
 કુંવર દુઃખમાં તમારાં દેહવટ જલો;
 દેહે આશીય દલપતરામરે; કોડીલા કુંવર. ૧૨

ગીત ૧૦ મું.

નિશાળે જતાં તથા પાંછા વળતાં ગાવાનું ગીત.

વિદ્યા રૂપી આંખાનું ધોળ.

“ ત્રાંખા કુંડી તે સોહામણી. ” એ રાગ.

રાણી વિકટોરિયાના રાજ્યમાં;
 વિદ્યા રૂપીરે, રૂડો રસાળ, સાહેલીરે આંખો મોરિયો;
 આંખો રોપાયો મુંબઈ શહેરમાં;
 દેશદેશમાંરે, ફેલાઈ ડાળ, સાહેલીરે. ૧
 શાણા સાહેબ લોકે તે સીચિયો;
 પુલ્કો કાલ્યોરે, ઘેર ગંભીર, સાહેલીરે;
 એનાં પત્ર ધરો ધર પહોંચિયાં,
 દેખી દરખ્યારે, હમદા અમીર, સાહેલીરે. ૨

પુલ સરસ સુધારાનાં પ્રગટિયાં;
 રસ એનોરે, જ્ઞાન ગણાય, સાહેલીરે;
 ભાગ્યશાળી જનો તેના ભોગિયા;
 તે આરોગીરે, આરોગ્ય થાય, સાહેલીરે. ૩
 સુખ ઉપજે વિશેષ શરીરમાં;
 બહુ છુદ્ધિરે, પ્રગટે પ્રયંડ, સાહેલીરે;
 તોડે આજસ હોય જે અંગમાં;
 અતિ આપેરે, જ્ઞાન અખંડ, સાહેલીરે. ૪
 આંખો અચરજકારી એવો થયો;
 વધ્યો દેશમાં રે, દીમે વિશેષ, સાહેલીરે. ૫
 એની જાયા શીર્ષળ શુભ છે સદા;
 એતો જનનારે, કાપે છે ક્લેશ, સાહેલીરે. ૫
 પત્રે પત્રે દીવા દીસે પ્રગટિયાં;
 તેતો ટાળેરે, ઉર અંધકાર, સાહેલીરે;
 અજવાળું થયું આખા દેશમાં;
 સમજાયુંરે, સાર અસાર, સાહેલીરે. ૬
 સખી જોને તું આજ સંસારમાં;
 તેના કળાપીરે, થયો દેશકાર, સાહેલીરે;
 થઇ સડકો ને રસ્તા પડા થયા;
 ધણી રિવારે, વધી અધોર, સાહેલીરે. ૭
 દવાખાનાં નિશાળો પડેલી;
 સારી પુસ્તક રે, શાસ્ત્રીય પંચાંઘ, સાહેલીરે;
 આવ્યા સાચા વસ્ત્રો વણવાતણાં;
 પાકે પોથિયો રે, છળિયો છપાઇ, સાહેલીરે. ૮
 રાજકુંવરો રૂડી વિદ્યા ભણ્યા;
 શીખ્યા શીખ્યારે, નિર્મળ ન્યાય, સાહેલીરે;
 અજવાળું આંખાનું પડ્યા થયી;
 શાણા સનજનરે, પરદેશ જાય, સાહેલીરે. ૯
 આંખો ઇશ્વરે આપણા દેશને,
 કૃપા કરીને, અક્ષીસ કીધ, સાહેલીરે;
 જેથી સુખ સંપત્તિ સર્વ જનમશે,
 નિશ્ચે મળશે રે, નવી નવ નીધ, સાહેલીરે. ૧૦
 આંખો જેણે વિવેકથી વાવિયો,
 એને આપિશેરે, ઉરથી આશિષ, સાહેલીરે;
 આંખો રેજો જુગે જુગે જીવતો,
 ડાળો વધજોરે, વળી દશે દીશ, સાહેલીરે. ૧૧
 એવા આંખાનો રસ જેણે અનુભવ્યો,
 તે તો કરશેરે, ઉતમ કામ; સાહેલીરે;
 એવા જનને જનનમા જોધને,
 દીલે રીઝશેરે, દલપતરામ, સાહેલીરે. ૧૨

ગીત ૧૧ મું.

વરધોડો નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“આજા ધુધટ તે વહુને વહાલેરા લાગે.” ૧ એ રાગ.

નિશાળે જૈને કુંવર શું ભણી આવ્યા,
શું ભણી આવ્યા ને શો ભેદ લાવ્યા,
શી રીતે શિક્ષકે સમજાવ્યા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧

કહો કુંવરજી તમને દાદાજી પૂછે,
શાસ્ત્ર શીખ્યા તેમાં તત્ત્વ તે શું છે;
લાયક લેખે શું લખ્યું છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૨

કહોરે કુંવરજી તમને માતાજી કહે,
શિક્ષક શી શિખામણુ દે છે, હો રાજવી, નિશાળે. ૩

કહોરે કુંવરજી પૂછે ક્રમથી પતોતાં,
શીખ્યા તેમાંથી જડ્યો સાર શો જોતાં;
સમજે નહિતો પોથી થાયાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૪

ભાવથી તમે રાજ બળવાને જતા,
જીવ અમારા જોઈ જોઈ હરખાતા;
નિરખતાં તમ ન થાતાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૫

પાછલે પહોરે અમે વાંટ જોઈ રેતાં,
વાર લાગે તો ઘણો વિચાર લેતાં;
ક્યારે પધારે એમ કહેતાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૬

તમે કુંવર અમારી આંખોના તારા,
તમ સાથે બધાણા પ્રાણુ અમારા;
તે ક્રમ વિસરે વિસાયાં, હો રાજવી, નિશાળે. ૭

જોયા અમે તમારા અક્ષર ન્યારે,
સાચે સાચો થયો સંતોષ ત્યારે;
જાણું કુંવર ભણી રે ક્યારે હો રાજવી, નિશાળે. ૮

વિધ વિધ પાઠ ન્યારે વાંચતાં દેખું,
પુણ્ય પુરતનાં પૂરાં પ્રગટ્યાં પેળું;
લાભ અઘોષીક લેખું, હો રાજવી, નિશાળે. ૯

મેહેતાજી તમારા છે કહો કંઠા કંઠા,
ન્યારે જતા તમે પાઠ ત્યાં લેવા;
દીક દેતાં કે જોવા તેવા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૦

પૂજતાં શંકા કંઈ કોષ તે કરતા,
કે એનો ઉત્તર થીરે ઉચરતા;
પૂજતાં કરતા કે ન કરતા, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૧

વિદ્યા ભણ્યા તમે આજુકે વેળે,
લાયક આજકો દાખલો લેશે;
દલપત આશીર્વાદે, હો રાજવી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૨ મું.

વરધોડો નિશાળેથી વળતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

રાગ ઉપર પ્રમાણે:

સુણી કુંવરજી મુખે ઉચર્યાં એવું,
બણતરજું તત્ત્વ જાણ્યું તે કેવું;
પ્રભુ બળને નીતિમાં રેવું, માતાજી,
નિશાળે જૈને અમે એ ભણી આવ્યા. ૧

એ ભણી આવ્યા ને એ ભેદ લાવ્યા,
જુદા ગુરુએ ભેદ જોઈ જતાવ્યા;
શિક્ષકે એ રીતે સમજાવ્યા, માતાજી; નિશાળે. ૨

માતાપિતા તણી સગવી રે સેવા,
જાળપણના બદલા વાળીરે દેવા;
અર્થ અંતરે ધયાં એવા, માતાજી; નિશાળે. ૩

સગવળનો સંગ રોહડી કરવો,
પાપીતણો સંગ તો પરહરવો;
ધર્મ અંતર માંહે ધરવો, માતાજી, નિશાળે. ૪

વગર વિચારું કાંઈ કામ ન કરવું,
ધારણપણું ઘણું અંતરે ધરવું;
દોષ થકી તો દીવે કરવું, માતાજી, નિશાળે. ૫

પ્રલણજી થયને ન પ્રલાવું;
તેમ કદાપિ કંલુસ ન થાવું,
જુગારી સાથે નહિ જવું, માતાજી, નિશાળે. ૬

દયા રાખીને દીનને દાન દેવું,
લેખે અન્યાયનું ધન ન લેવું;
જાણવું તે તો વિપ જવું, માતાજી, નિશાળે. ૭

મમતા સ્વદેશની રાજવી મનમાં,
વિદ્યા ક્ષોભ વધાર્યાં જનમાં;
તળિયે આજસ દોષ નવમાં, માતાજી, નિશાળે. ૮

વાંચન ગણિત ને વ્યાકરણ વાણી,
ધનિકાસ શીખ્યા હર ક્રમગ આખી;
જોગણવિદ્યા બંલી જાણી, માતાજી, નિશાળે. ૯

મેહેતાજી અમારા છે મધુ સાખા,
મેહેલીજીએ અમને સુત જેવા જાણ્યા,
અમરે અમારા વખાણ્યા, માતાજી, નિશાળે. ૧૦

૧ આ અને પ્રાવાસમાં ગવાય છે કે “એમને
સંખ્યાના નાંરે તમારી.” એ એકજ રાગ છે.

૨ ગણિતશાસ્ત્ર વગેરે.

મેહેતાજીએ અમારી સલાહ લીધી,
શંકા પૂછી તે સર્વે સમગ્રની દીધી,
રીસ કદાપિ નથી કીધી, માતાજી, નિશાળે. ૧૧
મુશી સહુએ બાપુ સાંચા ઉત્તર દેહે,
વિનય સહિત વળી કુંવર કહે છે,
દક્ષપત કવિતા કરે છે, માતાજી, નિશાળે. ૧૨

ગીત ૧૩ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“મુરતનારે મુલતાન, પાટણનારે પરધાન,
ઓરશિયો ઘડી લાવરે આરસપહાણનોર.” ઓરાંગ.

દેશ ગુજરાતરે, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતરે,
રાજનગર શોભીતું તેમાં શહેર છેરે;
સાહુકારરે, વસે શ્રીમંત અપારરે,
લક્ષ્મીની લાયક લીલા લેહેર છેરે. ૧

કોડો ત્યાંનો રાયરે, કનકસેન કવાયરે,
કનકાવતી રાણી છે ઘેર તેહનરે;
લાયક લક્ષણવંતીરે સરસ શોભતીરે,
ઉત્તમ કન્યા જનમાં કુળમાં ઓહનરે. ૨

દુપેરના જેવીરે, ઉત્તમ કન્યા એવીરે,
નેતાં જગમાં ક્યાંજીએ કાંઈ નવ કહેરે;
અતિશે અનૂપરે, નેવા જેવું કપરે,
સરજ ને ચંદર આકાશ થભી રહેરે. ૩

કરાવ્યું તે કામરે, ચંપાકુંવરી નામરે,
પછી તે થે પાંચ વરસની પદમણીરે;
વિદ્યાનો અભ્યાસરે, કરે ગુરજ પાસરે,
ઉમ્મર છોટી પણ અક્ષય મોટી ઘણીરે. ૪

કનકાવતી રાણીરે, મુખથી મોહ્યા વાણીરે,
સ્વામી એમનો સ્નેહ ધરીને સાંભળેરે;
બહુ મુંદર છે બાળરે, શોચા વેવીશાળરે,
મોટા ધરતો વર પછી નેતાં નવ મળેરે. ૫
રાયે માન્યો બોધરે, કર્યા વરનો શોધરે,
મુસદ્દી મોકલિયા દેશો દેશમાં રે;

પંબળ નેપાળરે, કાશી ને બંગાળરે,
માળવ ને મદ્રાસ વિદ્યાસ્થાં વેષમાં રે. ૬

જેમાં કામો કામરે, રાજસ્થાન તમામરે,
કન્યા લાયક વર ક્યાંજીએ નવ મળ્યોરે;
સોરઠ દેશ માંયરે, રતનપુરનો રાયરે,
જગતસિંહને કુળ વર સારો સાંભળ્યોરે. ૭

કન્યાનો પિતાયરે, રતનપુરમાં બાયરે,
વાડીમાં જૈ ઉતરવાનું નક્કી કર્યુરે;
શુભ રીતે ભૂખાળરે, વર જોયો નિશાળરે,
કન્યા લાયક વર દેખીને દીવ કર્યુરે. ૮

૫૦ પિતાને કાંચુરે, તેણે પણ કનરાવ્યુરે,
આંક દિવસમાં ઉત્તર દેશું ઓહનોરે;

જેવાને કન્યાયરે, માણસ મોકલ્યાં રાયરે,
છવમાં લઈસો પૂરો જેહનોરે. ૯

જેઘતે તે આવ્યારે, શુભ સમાચાર લાવ્યારે,
કુંવરને લાયક છે કન્યા એમ કર્યુરે;
કુટુંબીને પૂછ્યુરે, રાણીને પણ રૂચ્યુરે,
લગારે અદેશા જેવું નવ રહ્યુરે. ૧૦

કન્યાના પિતાનેરે, મોહ્યાવ્યા મળવાનેરે;
માન દઈને મુખ આગળ બેસારિયારે;
પછી પછી વાતરે; વરપિતા સાક્ષાતરે;
શી ઠીકજીએ આપ અહીં પધારિયારે. ૧૧

લાડકડીનો આપરે, મોહ્યા આપો આપરે;
અમે હરખથી ઉત્તમ કામે આનિયારે;
આશા છે આ કામરે, થશે અમારું કામરે;
જો દલપતનો દેવ અમે રીઝાવિયારે. ૧૨

ગીત ૧૪ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ક્યાંનાં તે આન્યાં ખીડલાં, મેતીવાળા લમરજી.” ઓરાંગ.

કહો આપ ક્યાંથી પધારિયા,

શુભો શાણો સાહેબજી.

કહો આપની શી છે પેરે,

૧ તે કવિતા અમે ભણી આન્યાં. ૨ આ કો
કાણે કન્યાનાં બાપનો ગામનું નામ ગાવું. ૩ અહીં
કન્યાનાં બાપનું નામ ગાવું. ૪ આ જગ્યાએ કન્યાની
માનું નામ ગાવું. ૫ આ દેશો કન્યાનું.

૧ અહીં વરનાં બાપનું ગામ જે સુલકને તાબે
હોય તે મૂકીને ગાવું. ૨ રતનપુરની જગ્યાએ વરના
બાપનું ગામ ગાવું. ૩ આ દેશો વરના બાપનું
નામ ગાવું.

મુગુણવાન શાણા સાહેબજી,
 રાજનગર થઈ આવિયા, શુણો;
 પૂછતા આપને ઘેરે, મુગુણવાન. ૧
 અરજ અમારી એક છે, શુણો;
 કોડથી કરશે કબુલરે, મુગુણવાન.
 રીસ રૂદે નવ રાખશે, શુણો;
 બાસે તેમાં જે કંઈ બુલરે, મુગુણવાન. ૨
 છોછ મોટા કુળના તમે, શુણો;
 મોટાં તમારાં છે ઘરે, મુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણ આગળે, શુણો;
 છે જ તમારો કુવરે, મુગુણવાન. ૩
 અમ ઘેર કન્યા કુંવારી, શુણો;
 આઠ વરસની છે એહરે, મુગુણવાન.
 લાયક લક્ષણવંતી છે, શુણો;
 તમ ઘેર યોગ્ય છે તેહરે, મુગુણવાન. ૪
 વર કન્યા છે હજી બાલુડાં, શુણો;
 આપો અગાઉથી વચનરે, મુગુણવાન.
 ઉમ્મર લાયક થયે એમનાં, શુણો;
 લાયક કર્યાં લગનરે, મુગુણવાન. ૫
 શક્તિ પ્રમાણે આપશું, શુણો;
 સનમાન સારી રીતરે, મુગુણવાન.
 તેટલી મુદતમાં થશે, શુણો;
 વર કન્યાને પૂરી પ્રીતરે, મુગુણવાન. ૬
 શુભ લગને શુભ દિવસે, શુણો;
 જરૂર તેડાવશું જનરે, મુગુણવાન.
 એ અવસર પર આવજો, શુણો;
 દેશું અમે કન્યાદાનરે, મુગુણવાન. ૭
 પંચની સાક્ષીએ પચગુણે, શુણો;
 ગુરૂનાં વચન પ્રમાણરે, મુગુણવાન.
 વચન આપો ને વચન લઉં, શુણો;
 હો સર્વ વાતે મુગુણરે, મુગુણવાન. ૮
 વર મોટા ઘરના ક્યાંથી મળે, શુણો;
 મોટી ઉમ્મર ન્યારે થાયરે, મુગુણવાન.
 તે માટે હું તમને કહું, શુણો;
 પૂરા અમારી ઇચ્છાયરે, મુગુણવાન. ૯
 શુશૃંષુ વરના પિતા ગોવિયા, શુણો;
 છોછ ખરા ખાનદાનરે, મુગુણવાન.
 ઉપકાર માનું છું આપતા, શુણો;
 ભુગલીથી લાવીશ જનરે, મુગુણવાન. ૧૦

આપના ઉત્તમ વંશની, શુણો;
 આવે કન્યા અમઘેરે, મુગુણવાન.
 મનમાં અમે તેથી માનિયે, શુણો;
 ઇશ્વરની મોટી મુદરે, મુગુણવાન. ૧૧
 નિલક કરે વરને તમે, શુણો;
 કરે આજ મંગળ કામરે, મુગુણવાન.
 એ સમે આશીર્વા આપશે, શુણો;
 દિગ્વર દ્વનપરામ, મુગુણવાન. ૧૨

ગીત ૧૫ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

“નગારાં વાગે ધીન્નાં ધીન્નારે.” એ રાગ.

આજ તો આનંદ એવજીય મારે આંગણે;
 આજ તો નવજાં વેવાઈ આવ્યા મારે ઘેરે,
 નગારાં વાગે કડક ધીન્નારે;
 આજ તો મોતીડે પૂરાવું મુંદર સાથિયારે;
 આજ તો લક્ષ્મીની દીસે લીલાદેહરે; નગારાં. ૧
 આજ તો આનંદનો સાગર અતિ દિવ્યરોરે;
 આજ તો મંદિર મારાં દીસે ઝાક ઝમાળરે; નગારાં,
 આજ તો નવજાં વેવાઈ ભસે પદ્મારિયારે;
 મારા લાડકાનું લાયા વેવીશાળરે; નગારાં. ૨
 પ્રથમ વેવાઈ વેવાઈએ વચન લીધારે;
 વળતી તિલક કીયું કુંવરન કપાળરે; નગારાં;
 હીરા માણેક જડિત તિલક છે હેમનરે;
 આગળ ધયો છે સોનાનો મુંદર ચાળરે; નગારાં. ૩
 શીરગંધ મૂકતો બધાધિયારે;
 કલગી કનક માણેક જડાવરે; નગારાં;
 મોતી તેરા મોંઘા મૂકના લટકાવિયારે;
 દીસે લાડકાનો કમલ દેખાવરે; નગારાં. ૪
 પાન પુલે પ્રથમ પોસ બડાવિયારે;
 ઉપર સોનાનું શ્રીફળ ને સોના મુદરે; નગારાં;
 વેવાઈ કુંવરના સામું વારે વારે બુઝેરે;
 જેમ ચંદ્ર સામું દેવે ચંદ્રરે; નગારાં. ૫
 ત્યાં તો વેદ બળે છે વિધ વેદિયારે;
 સગની સો મણ ત્યાં સાકર બેઠાવરે; નગારાં;
 તોસાં મુખ વાગે ને વંચાણું મડમડરે;
 બંદુક તેણેના અગાજ જડે થાયરે; નગારાં. ૬

ગાય ગાંધરવ અને નાચે અપહરારે,
ભલા જશ ખોલે મળી ચારણ ભાટરે, નગારાં;
મોટા કુળની કન્યા અલખેલાને આવશે;
મોટા હર્ષ વધો સહુને તે માટરે, નગારાં. ૭
વરનાં માતાજીએ વે'વાઈના સાથીને પૂછ્યું;
કહો કેઈ વહુ જેવું કન્યા રૂપ રંગરે, નગારાં;
શુણીને વે'વાઈના સોખતીએ એમ કહ્યું;
તમારી જાહેર વહુ જેવું સુંદર અંગરે, નગારાં. ૮
વરનાં ધ્રુખા તેને ફરી ફરી એમ પૂછે;
કહોજ કેઈ વહુવાર જેવી કન્યા ડાહીરે, નગારાં;
શુણીને વે'વાઈના સોખતી કહે સાંભળો;
તમારી આવડી વહુ જેવી ચતુર ગણુધરે, નગારાં. ૯
વરનાં મેહેતાજીએ પૂછ્યું પૂરા પ્રેમથી;
કહોજ કન્યાને કેવું વિદ્યાનું જ્ઞાનરે, નગારાં;
શુણીને સોખતી કહે મેહેતાજી સાંભળો;
એમની વાઘેલી વહુ જેવી છે વિદ્યાનરે, નગારાં. ૧૦
એવું સાંભળીને હૈંકાં સહુનાં હરખિયારે;
જેતાં મેળવી પ્રભુએ જુગતે જુગતી જોડરે, નગારાં;
પરમેશ્વર પ્રતાપે એ જોડું અખંડ રે'જોરે;
કરજો કરજો મુખે રાજ દૌવાળી કોડરે, નગારાં. ૧૧
સર્વે સન્નજનને સદા મુખ સાંપડોરે;
કરજો આનંદ આચ્છવ હામોઠામરે, નગારાં;
આખા દેશ વિષે અમૃત વૃષ્ટિ થજોરે;
દે છે આશીષ એવી દલપતરામરે; નગારાં. ૧૨

ગીત ૧૬ મું.

વેવીશાળ કરતાં ગાવાનું ગીત ચોથું.

“નગારાં વાગે ધીન્નાં ધીન્નાં રે” એ રાગ.

એક પાટણનો પોપટ પાળી ખાખતો રે;
તેતોભજ્યોભજ્યોદેશપરદેશરે, બીજેક્યાંધમનુંમાનુંનહિરે
ત્યારે દોઢો જયો દાડમ ને દ્રાણનો રે;
ત્યારે હરખ્યો હરખ્યો હૈડામા વિશેષરે, બીજે ક્યાંધ. ૧
એક કાચલડી કાશ્મીર દેશનીરે;
તે તો ભમી ભમી ભૂગોળ ખગોળ રે, બીજે ક્યાંધ;
એને ખુશીમાં ખામી ન રહી લેશની રે;
ત્યારે આંખે દોઢી આંખા કળની જોળરે, બીજે ક્યાંધ. ૨

૧ આ ગીત વરને ઘેર વિવાહની વરધોમાં પણ ગવાય.

એક ચક્રાર ચાર દીશાએ આથડ્યો રે;
જેયાં જેયાં મોટાં શહેર શાસિત રે, બીજે ક્યાંધ;
ત્યારે ચળકતો ચંદ્રમા આકાશે ચડ્યો રે;
ત્યારે ચોંટયું તેનું ચંદ્રમામાં ચીતરે, બીજે ક્યાંધ. ૩
એક ભમરો મુગધ તણો ભોગી ભલો રે;
એતો અવનીમાં આથડ્યો અથાગ રે, બીજે ક્યાંધ;
એ તો લાખ રીતે રાજ થયો લાગલો રે;
ત્યારે ખડુ ફલવાળો દોઢો સુંદર ખાગ રે, બીજે ક્યાંધ. ૪
એક કમળને પુલાવા આકાશમાં રે;
હિયા અગણિત તારા તથા ચંદ્રે, બીજે ક્યાંધ;
થયું પ્રજ્વલત સરજના પ્રકાશમાં રે,
એને અગો અંગ ઉપજ્યો આનંદ રે, બીજે ક્યાંધ. ૫
એક મોરલો તે મોટે મોટે શહેર ગયો રે;
જેયું સાગરના જળતણું જોરે રે, બીજે ક્યાંધ;
એતો ખરેખરો અંતરમાં ખુશી થયો રે;
ત્યારે અગનમાં ગાળ્યો ધનનોર રે, બીજે ક્યાંધ. ૬
એક કાઠીનર હીરો ક'ઈકે દેશ ક્યો રે;
જેયાં ગુણિયલ મોટાં મોટાં ગામ રે, બીજે ક્યાંધ;
ત્યારે રાણી વિકટોરિયાએ શીર ધ્યો રે;
ત્યારે ક્યો તે તો ત્યાં કરાવી કામ રે, બીજે ક્યાંધ. ૭
એક દમયંતી કન્યા સ્વયંવર વિષે રે;
એતો ફરી વળી બધે લે વરમાળ રે, બીજે ક્યાંધ;
ત્યારે ફરતી ફરતી આવી રાજ નજ દીશે રે;
ત્યારે વધ્યો એને આનંદ વિશાળ રે, બીજે ક્યાંધ. ૮
એક હાકમની હવેલીનો હંસલો રે;
એ તો પ્હોંચી વળ્યો આકાશ પાતાળ રે, બીજે ક્યાંધ.
તે તો હરખ્યો હરખ્યો ભાળીને દેખાવ ભલો રે;
ત્યારે જેયું માન સરોવર વિશાળ રે, બીજે ક્યાંધ. ૯
વે'વાઈ કનકોરાણો દેશેદેશે ફરી વળ્યા રે;
જેયાં ભૂપતિનાં ભૂવન ભૂવન રે, બીજે ક્યાંધ;
ત્યારે મનમાન્યા ચતુરકુવરને મળ્યા રે;
ત્યારે મોટેહરખે માન્યું તેનું મન રે, બીજે ક્યાંધ. ૧૦
વે'વાઈ પ્રવીણ છે હીરાની પરીક્ષા વિષે રે;
પક્કે પક્કો હીરો પારખ્યો પ્રમાણ રે, બીજે ક્યાંધ;
જેવા ચતુરકુવરજી ચતુર દીસે રે,
એમના સસરાજ પણ ચતુર સુમણ રે, બીજે ક્યાંધ. ૧૧
શુણવંતાને શુણવંતાની સંગતી ગમે રે,
તેનું મન હરે જઈ તેવે કામ રે, બીજે ક્યાંધ;
ધન્ય ધન્ય એમ કહી એવે શુભ સમે રે,
દૌલથી દે છે દુવા દલપતરામ રે, બીજે ક્યાંધ. ૧૨

ગીત ૧૭ મું.

કન્યાને મોંજેણું કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સીતા બેઠારે માળિયે.” એ રાગ. ૩

ચંપાળા ચીત ચાહીને, નિરખો સાસર વેલ;
લાયક વસંત લાવેલ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી છે ચોખા હીરની, વણકર ડાહ્યે વણેલ;
રંગરેલે રંગેલ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૧

ચુંદડીમાં બાહુ ચિત્ર છે, ભભકાદાર છે ભાત;
જોવા ઇચ્છે જન જાત, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડી તો ચારે મુલકમાં, પ્રથવી પર છે પ્રખ્યાત;
વેદ્ય વરણવે છે વાત, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૨

જેમાં છુટા જરિયાનના, ઝગમગ ઝગમગ થાય;
દેખી દૈલ હરખાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
મેકે છે પડો પાનડી, સોરભ સારી પસરાય;
ભમરા તેથી લોભાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૩

ચીતરનારે તે ચુંદડીમાં ચીતરી છે રાશિ ખાર;
અમરવેલ આકાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચીતયાં સૂરજ તે ચંદ્રમા, ચાંતયાં પુષ્પ અપાર;
મનહર ચુંદડી મોઝાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૪

સોનૈયા સવા લાખનું, ગણતાં મૂલ ગણાય;
એતો અનુમાન થાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
સદગુણ ચુંદડીના સર્વથા, જીલે કિચ્છાં ન જાય;
લખતાં પણ ન લખાય, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૫

છર્ખોલી ચુંદડીના છેડલા, મેલો દળકતા ચાર;
શોભે સરસ શણગાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
ચુંદડીવાળી ચતુરા તને, આપે આયુષ્ય અપાર;
જગતમાં જગજરતાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૬

ચુંદડી સાથે છે ચળકતા, સારા શોભે શણગાર;
હીરા મોતીના હાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;

૧ વેવીશાળ ક્યાં પછી અને પરણતા પહેલાં ચુંદડી ઓઠાડે છે ત્યારે.

૨ આ ગીત કન્યાને વસંત યદાવતાં અને કન્યાના પ્રુલેકમાં પણ ગાઈ શકાય.

૩ પણ આ ગીતમાં દોઢ વધારે વાળી છે.

૪ વસંત યદાવવાના મંત્ર વેદમાં, આમ છે—
“પરિષ્ત ધત્તવાસસેના.” કન્યાદિ છે.

ધુધરવટનો છે વાવરો, ધુધરીતો ધમકાર,
ઝંઝરનો ઝમકાર, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી; ૭
સુદળ મતોરથ સર્વદા, તારા થાળે તમામ;
કરજો પરમારથ કામ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી;
કિરથી આશીપ એટલી, દેજે દલપતરામ,
પ્રભુને કરીને પ્રણામ, ઓઠો ચળકતી ચુંદડી. ૮

ગીત ૧૮ મું.

કન્યાને મોંજેણું કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

સદગુણ હીરાના હારનું ગીત.

“કુમળી લખી કાગળ મોકલે ર.” રાગ.

સદગુણ હીરાનો હારડો રે, હૈરે શોભાવો હમેશ રે,
ચંપાળા સદગુણ હીરાનો હારડો રે,
પૂર્ણ શોભા તેથી પામશો રે, વધશે સ્વરૂપ વિશેષરે, ચં. ૧
સર્વોપરી હીરા સત્યતા રે, મુખથી થાય ન મૂલરે, ચં. ૨
દીપેછે હીરા દયાતણો રે, તેની છે કાન્તિ અનુસરે, ચં. ૩
શી કહું શોભા સંતોષની રે, ચીતળતા તેમાં સારરે, ચં. ૪
નોતમ નજ છે નમ્રતા રે, કીમત કાણ કરનાર રે. ચં. ૫
ગોઠો મળિં મરજદ છેરે, જળિંજે જન જે સુગમરે. ચં. ૬
વર્ણી એક હીરા વિવેક છેરે, પારસમળિને પ્રમાણરે, ચં. ૭
આ લુગો હીરા વિલાસછેરે, પ્રતિદિન હોયજો પાસરે. ચં. ૮
તેને રહે ન દરીદ્રતા રે, અંતરની પુરે આશરે, ચં. ૯
ધીરજ હીરા જે ધરે રે, એતો ન કદિ અકળાય, ચં. ૧૦
હોય ક્ષમા હીરા જેહનેરે, જગત તેનાથી જિતાયરે, ચં. ૧૧
હિમ્મત હીરા હોયે ધરેરે, સિદ્ધ કરે સર્વ કામરે, ચં. ૧૨
પ્રગટેછે પ્રોઢ પરાક્રમે રે, નવ લુગમાં રહે નામરે, ચં. ૧૩
નાણું ખરચતાં મળે નહિરે, એવો હીરાનો છે હારરે, ચં. ૧૪
દલપતરામના દેવની રે, મ્હેર યદી મળનાર રે. ચં. ૧૫

વિવાહ સમયે ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૯ મું.

વડીર પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“સાહિરે કાંઈ ચોખારે કંકુ વરણા.” એ રાગ.

૧ આ ગીત પણ કન્યાને વસંત યદાવતાં અને કન્યાના પ્રુલેકમાં ગાઈ શકાય.

૨ વડી પાપડ કરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે પર તથા કન્યા બેઠેને ઘેર ગાઈ શકાય તેવાં છે.

આજ તો રે મેં તો વડીયો પાપડ આદ્યો;
 આજ તો રે મારે આનંદનો દિન આવ્યો રે,
 ગુણુજી ચપાળાધનો સોહલો;
 આજ તો રે મેં સ્નેહી સગનો નોંતર્યા;
 આજ તો રે મેં રસકસ માલ મંગાવ્યો રે, ગુણુજી. ૧
 સરતથી મેં તો મુખડિયા તોડાવિયા;
 રચવા રે રૂંડાં રસ ભયોં પકવાનો રે, ગુણુજી.
 આજ તો રે મારે ઘેર રસોધ્યા આવિયા;
 મોટો રે એક ગંગ કયોં મેંદાનો રે; ગુણુજી. ૨
 તાન રે શુભ ધીની ભરાવી ટાંકિયો;
 ખુફી રે કરી ખાંડતણી વખારો રે, ગુણુજી.
 ચળકે રે શુભ સાકર ગોળનોં ચાકિયોં;
 હાજર છે વળીં ધીનાં કુહાં હજારો રે, ગુણુજી. ૩
 લાખણશાઘ કણશાઘ કરાવું કાડવા;
 ખાંતેરે વળીં અખુટ જલેખી ખાન રે, ગુણુજી.
 માંખણુ રે ભરી રાખું મજાધનાં ગાડવા;
 રંધાવું અન્ન તળિયાં ગળિયાં તાન રે, ગુણુજી. ૪
 બરસી ને વળીં પેંડા બહુ બનાવિયા;
 ઘેજરનો વળીં સ્વાદ સરસ છે એવો રે, ગુણુજી.
 મેવા રે મુલતાન થકી મંગાવિયા;
 સારી રે વળીં વણવા માંડી સેવો રે, ગુણુજી. ૫
 દળ ને રે વળીં દહિયસં મન ભાવનાં.
 કીધી રે વળીં સારી સુતરેણી રે, ગુણુજી.
 બીન રે બહુ પકવાનો બનાવનાં;
 મંગળ રે બીન ગાય મરગાનેણી રે, ગુણુજી. ૬
 જમનારા અતિ અતુર પડ્યો આવશે,
 લાખેણી મારે થાશે લીલા લહેર રે, ગુણુજી.
 સાનન રે ઘેર આવી ઘર શોભાવશે;
 માનીશ રે હું તો પરમેશ્વરની મેદર રે, ગુણુજી. ૭
 ઓપાવીશ રૂંડ નાખતખાનું આંગણે;
 ગાણુ રે તેથી રેશે સઘળું ગામ રે, ગુણુજી.
 માનવિયો જોઈ મોટું ઘર મનમાં ગણે;
 દેખી રે કીડ રીડે દલપતરામ રે, ગુણુજી. ૮

ગીત ૨૦ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

શુભ આવસરે બેનને તોડાવવાનું ગીત.

૧ વરને ઘેર ગાતાં વરનું નામ ગાવું, જેમકે
 ગુણુજી ગતુરકુવરનો સોહલો.

“હયોં હયોં મેડી મારાં ઘર રે વિવાતાં,
 ત્યારે દળાવું ભમ્મર ઢોલિયોરે.” એ રાગ.
 મણિમય મહેલ મધ્યે બેઠક મહોદી,
 સોના સિંહાસન ત્યાં શોભી રહ્યું રે;
 તે પર બીરાજને કનકસેન રાણે,
 કનકાવતી રાણીને કહ્યું રે. ૧
 વિવાની વરદો વયમાં રહ્યો હવે થોડી,
 બેની અઘાપિ કેમ ન આવિયાં રે;
 શું એમના સસરાજીએ રત્ન ન આપી,
 શું એમની સાસુએ અટકાવિયાં રે. ૨
 બેની વિના તો મને કશુંએ ન મૂએ,
 કુળ રીત કોણ બતાવશે રે;
 રાત દિવસ હું તો છવમાં રે ‘ઝંખું’,
 માડીની જાઘ ક્યારે આવશે રે. ૩
 ભાણેજ આવે ત્યારે આંગણું ઓપે,
 માંડવો શોભે બેની આવતાં રે;
 મારી બેનીને બહુ બહુ આવડેછે,
 ગીત રૂંડાં મંગળ ગાવતાં રે. ૪
 સાત વરસ વીત્યાં સાસરે વળાવ્યાં,
 મળવારે મન તરસે ઘણું રે;
 ઉરમાં ઉમંગ મને અતિ ઘણો થાશે,
 મુખ ન્યારે દેખીશ બેનીનણું રે. ૫
 સાઈ ટાણું મશ્વર ઘેર આપે,
 ત્યારે બેનીને તોડાવિયે રે;
 સંપત હોય તો સાસરવાસો કરિયે,
 નહિ તો મીઠી છબે રીઝાવિયે રે. ૬
 કંકાતરીનો કાંતો પત્ર ન પહોંચ્યો,
 કાંતો કાશદ ક્યાંંધ ભૂલો પડ્યો રે;
 આજ ન આવે તો હું તોડવા કાળે,
 ચોપેથી જાણિ ઘોડે ચડ્યો રે. ૭
 સોની ખેસાડયા છે શણગાર ઘડવા,
 દાણુ સંભાળશે તે કામને રે;
 હું પાંડે જાણે દેતથી મોકલું,
 દિવસ દલપતરામને રે. ૮

ગીત ૨૧ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

બેન આવવા વિષે ગીત.

“વાળનું ગાળનું પોણમાં પેડું,
 બાહુ રે કિયા બાઝનાં ઘર કિયાં રે.” એ રાગ,

કનકાવતી કહે સાંભળો સ્વામી,
 નણદી વિના નહિ શોભશે રે;
 નગરીના જન પણ અવળું વિચારે,
 ક્યમ ન તેડ્યાં નણદી મું હશે રે.
 નણદીની આશીષે નવનિધ લેએ,
 નણદી દુભાય તે નહિ ભલું રે;
 સ્નેહ સહિત નિત્ય નણદીને નમિયે,
 ઉરમાં જાણું હું તો એટલું રે.
 વાત કરે એમ ભાઈ ભોજાઈ,
 ત્યાં તો સમાચાર આવિયારે;
 ભાણેજન સાચે ખેતી પધાર્યા,
 અનેવી સહુને તેડી લાવિયા રે.
 કનક કળશ રથ ઉપર ઝળક્યા,
 ધુધરમાળ ધમકે ધણીરે,
 ત્યાં તો અનેવીના હણહણે ઘોડા,
 પડધી વાગે ઘોડલાતણી રે.
 હળી મળી હરખ્યાં અન્ધોઅન્ય અતિશે,
 મામોએ લીધાં ભાણેજ મીઠડાં રે;
 હમગે મળવાને પાડાશી આવ્યાં,
 ખેતીને બહુ દહાડે દીકડાં રે.
 ભાવથી સાળો અનેવીને એટયા,
 સુખના સમાચાર પૂછ્યાં રે;
 ખાતથી ભાણેજને લઈ જાણે,
 લૂગડે ગાલ ખે લછિયા રે.
 કનકેરાણે વળી ખેનને કહિયું,
 આપ ભક્ષે ખેન આવિયાં રે;
 આજ મારાં ઘર ઉજળાં દેખું,
 સારા સગાએ શોભાવિયાં રે.
 બોજાઈ નણદલને પગે પડિયાં,
 કહે નણદી સુખ પામજો રે;
 દેખી આશીષ દીધી દલપતરામે,
 જગતમાં જશ બહુ જામળો રે.

ગીત ૨૨ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત ચોથું.

ગીતારા બેસાપાનું ફોત.

“સારી રે કાંઈ ચોખા રે કંકુવરણા.” એ રાગ.
 ગીતરવા ધર ગીતારા બેસારિયા,
 ચોતરેછે કાંઈ સુંદર ગિત વિચિત રે.
 ચતુર ગીતારાને ગીતર ગીતર;

એમાં રે જાણે આપો આપ પધારિયા,
 રાગ રે કાંઈ રાણા પુણ્ય પવિત્ર રે, ચતુર. ૧
 ચાતરી છે ક્યાંઈ ચોરી બહુ ચતુરાધી;
 ચોતર્યા છે તેમાં વરકન્યાનાં રૂપરે, ચતુર;
 ચોતર્યા છે ક્યાંઈ નટના ખેલ નવાધી;
 નાચે છે જાણે નટ પ્રત્યક્ષ અનુપરે, ચતુર. ૨
 ચોતરી છે ક્યાંઈ સજન સમા સોદામણી;
 ગાયક રે ક્યાંઈ કરતા દીસે ગાન રે, ચતુર;
 ચોતરીછે ક્યાંઈ ટુલની ટુલવાડી ધણી;
 શોભે છે સુરપુરના બાગ સમાન રે, ચતુર. ૩
 ચોતરી છે ક્યાંઈ સેના સામા સામિયો;
 સજની રે જાણે હોય રણ સંગ્રામ રે, ચતુર;
 જોઈયે તો ક્યાંઈ મક્ક અખાડા જામિયો;
 ઠાક રે રૂડો દીસે ડાંગો ડામ રે, ચતુર. ૪
 ક્યાંઈ તો ચીતરિયા માણસ ચીતનાં;
 ક્યાંઈ તો અરણસ્તાની ઠરાની રે, ચતુર;
 જોયાં ક્યાંઈ ચૂરોપની જ્યોતનાં;
 ક્યાંઈ તો તાતારી તુરસ્તાની રે, ચતુર. ૫
 ક્યાંઈ તો અમિરથ નૌતમ નિરખ્યા;
 ક્યાંઈ તો અતિ ઉત્તમ આગખેટો રે, ચતુર;
 ક્યાંઈ તો પરદેશી પશુ પક્ષી લખ્યા;
 ક્યાંઈ તો મગર ચીતરિયા મોટો રે, ચતુર. ૬
 ક્યાંઈ તો નાભાંકિત કિરેલો ચીતરો;
 ક્યાંઈ તો મુંખાદની ટાઉનદોલ રે, ચતુર;
 ક્યાંઈ તો નાભાંકિત પર્વત ત્યાં ક્યો;
 ક્યાંઈ તો વળી તાજમેહલનો તાલ રે, ચતુર. ૭
 શુદ્ધ રે બહુ વિધના ખેલ અનાવિયા;
 શીધું રે બહુ જોયા જોયું કામ રે, ચતુર;
 તેમાં રે વળી રૂડા રંગે પુરાવિયા;
 દેખી રે દીલ રીઝે દલપતરામ રે. ચતુર. ૮

ગીત ૨૩ મું.

વડી પાપડ કરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

જુદાં જુદાં કામ સોપવા વિશે.

“સોનાના રથજ દીરે જડયા રે.” એ રાગ.

કનુ કનકાવતી નારીએ રે; ખાડીએ ઉઠ મરી ખાડ,
 ચેર સજન મેળાવડો રે;
 જેને જે ચોખ્ય વિચારિયે રે; ખાડિયે એ અધિચાર. વર. ૧

ધનપાળ ધન જોઈએ જોઈલું રે; તેટલું ખરચે તમામ, ઘેર:
કો'ન બાણે વધુ કેટલું રે; એટલું એ કરે કામ, ઘેર. ૨
ગુલાબવહુરોસોઈનીરીનથી રે:નીનરથી ચતુર વિશેષ, ઘેર:
પડવાન તેને સોંપો પ્રીનથી રે: હેનથી પીરસે હમેશ, ઘેર. ૩
મામા નહારસિંહ આવશે: લાવશે જોઈતું તમામ: ઘેર.
તેનો હિસાબ રખાવશે:; કાવશે નેતે તે કામ, ઘેર. ૪
મામી માણકવહુપધારશે: ચારસે સર્ખો સાથે તેહ. ઘેર.
લાડીને શણગારશે રે: ધારશે એટલું એહ. ઘેર. ૫
કાઠગંગાઆમાંડવ માંલશે: આલશેસૈયરોને પાન, ઘેર:
માનકારખાઈનો હુકમચાલશે:વાળશેલુલેતેનુંભાન, ઘેર. ૬
કાકા કમળશી રખાવશે રે; આવશે તેની સંભાળ, ઘેર:
જેસંગ રજમાઈજનનેરીકાવશેઆવશેનાચીલૈતાળ, ઘેર. ૭
તમનેસહુસમાઅભિલાખશે: માંખશેસજનોસલામ, ઘેર:
વિવાનીવિગનલખીરાખશે: દાખશે દલપતરામ, ઘેર. ૮

ગીત ૨૪ મું.

કંકાતરીઓલખતી વખતે ગાવાનું ગીતપહેલું.

સગાં વહાલાંને તેડાવવાનું ગીત.

“ગુદન જોઈને સાંચરજો રે” એ રાગ.

સાનસે સાંટણિયો શણગારશે,
નીંગે તેને નાગરવલનો ચાગે રે:

કાગળ કંકાતરીના લખાવો રે.

સોનેરી વરખથી તે શોભાવો રે.

સ્નેહી સગાંને તેડવા કાજ રે.

એક એક સાંટણિ મોકલો આજ રે,

પહેલી તો સાંટણિ પાટણુ જાય રે.

એન ગંગાયાને તેડાં કરાય રે.

એની તો પગરણમાં પહેલાં જોઈએ રે,

એનીનું કામ ન સરે ખીજા કોઈએ રે,

ખીજા તો મોકલો મુંગઝગામ રે,

કાઠ્યા જમનાંયાને તેડાવા કામ રે.

ત્રીજા સાંટણી કરી તૈયાર રે,

મોકલો મથુરાં નગર મોઝાર રે:

૧ કનકારાણીની મા. ૨ ગંગાયાઈનો વર.

૩ કંકાતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનાં ત્રણ ગીત છે તે પછી ફરફાર કરીને વર નથા કન્યા બેઠને ઘેર ગાઈ દાસ્ય તેવાં છે.

કાકા કમળસેનને તેડી આવે રે,

કાકા આવીને કુટુંબ શોભાવે રે.

ચોથી સાંટણી ચતુર સુખાણુ રે,

મોકલો મુરત શહેર પ્રમાણુ રે;

મામા નહારસિંહણ ત્યાં મોકાવે રે,

મામો મોસાળાં લઈ આવે રે;

પાંચમી સાંટણી પચરંગી રે,

જાય ઉદેપુરમાં તે હમંગી રે:

માસી મોંઘીયાને તેડવા માટે રે,

વેગથી મોકલો વેગળી વાટે રે.

સકુટુંબ સહુને તેડી આવે રે,

સહુ આવી માંડવડો શોભાવે રે;

યાદ લખો એસી આ કામ રે,

સ્નેહી સગાંનું ન જુલશે નામ રે.

સ્નેહથી સર્વેને તેડાવો રે,

આજ આજો કિતમ અવસર આવો રે;

ગોર ગોરાણી તેડાવો આ કામ રે.

દિગ્વર જોશે દલપતરામ રે.

ગીત ૨૫ મું.

કંકાતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત બીજું.

મામાને કંકાતરી લખવાનું ગીત.

“હું તો ઉગી ચઢું રે કચિરકીરે.” એ રાગ.

કંકુ જાંટી કંકાતરી મોકલેરે, કોડે કાંવે કનકાવતી એનરે,

વીરાજ પગરણે બહેલા પધારજો રે.

સાંક મુરત નામે શહેર છે રે;

જ્યા છે સરવે સદા મુખ એન રે, વીં ૧

વીગ છો તમે ચતુર શીરોમણિ રે;

વળી ચૌદ વિદ્યા ગુણ બાણુ રે, વીં ૨

કળા મોસદ પૂર્ણ પ્રવીણુ છો રે;

કુળ દીપક કુળના બાણુ રે, વીં ૩

વીરા છો તમે ગ્રાંટ પરાક્રમી રે;

વળી ધર્મ દુરંધર ધીર રે, વીરાજ;

દુષ્ણ ભંજન દીલના ઉદાર છો રે;

છોજ ગુણ સાગર ગંભીરે, વીં ૪

૧ કન્યા અને વરના બાપે તેને કંકાતરી લખતા છતાં તેમની મા ગોનાની તરફથી ખીજા કંકાતરી તખી મોકલતી હોય એ મનસૂનું.

ઉપમા શુભ સર્વે સંભવે રે;
 નહારસિંહજી નિર્મળ નામ રે, વીં
 માડીનયા આશીર્વા મારી વાંચજો રે;
 થાણું છવો કરો રૂંદા કામ રે, વીં
 મારે ઘેર મેં પગરણ માંડિયાં રે;
 લીધાં લાકડીનાં લગન રે, વીં
 દીન ચોખો જૈન વહી ચોથનો રે;
 ચંદ્રવાર રૂંદો ધન્ય ધન્ય રે, વીં
 જન રતનપુર થકી આવશે રે;
 જાણો વેવાઈ જગતસિંહ નામ રે, વીં
 મગાં બહાલાં સરવને તોડાવિયાં રે;
 તે તો આવશે જરૂર તમામ રે, વીં
 વીરા બહેલા અગાઉથી આવજો રે;
 સર્વ કુટુંબને લાવજો સંગરે, વીં
 તમે આવે દિવસ દેખું ઉજળો રે,
 તમે આવે રૂંદો રે જો રંગરે, વીં
 હું તો રાત દિવસ રહું અંખતી રે;
 ક્યારે દેખું માડીનયાનું મુખરે, વીં
 તમે દલપતરામના દોસ્ત છો રે;
 આવે સોગાણું ઉપજશે મુખરે, વીં

ગીત ૨૬ મું.

કોતરીઓ લખતી વખતે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

મેં માનિતે વાસ્તે બદોળસ્ત કુચીનું ગીત
 “માંડવામાં કાણ કાણ સાંજન બેઠા રે.” એ રાગ.
 રસ્તા વિષે બદોળસ્ત આવા રે,
 હામે હામે ચોટી પેરા મુકાવો રે;
 વાહન સારા મોકલો મહુના સામાં રે,
 તે તો કંઈક દિવસનાં રહ્યા છે નકામો રે.
 હવે રથ હાથી તથા મુખપાલ રે,
 મોકલાવો છવિયો ને મચાવ રે;
 મોકલાવો નાખત ને નિશાન રે,
 ને સંજાને સહુની કરી સનમાન રે.
 તે રસ્તામાં મોકીણાનાં મંડાવો રે,
 મહેમાનિતે જે જોઈએ તે આપવો રે;
 મારગમાં જ્યાં જ્યાં થાય મુકામ રે,
 મોકલાવો મહેતા હામે હામ રે.

સરવેની રાખે બહુ બરદાસ રે,
 આપે સહુને પવન સીધાં ને વાસ રે;
 દહી દુધ સાકર કે ખાંડ જેવી રે,
 મહેમાન જે ચીજ માગે તે દેવી રે;
 શેહેરમાં તૈયાર રાખો ઉતારા રે,
 શાલીતાં ત્યાં જિજાવો ગાલીયાં સારા રે;
 પહોંચાડો ત્યાં તો તજાઈઓ પવન રે,
 તે દેખીને દીકર મહુનાં થાય દગ રે;
 નિરમળ નિરભરાવી રાખો રે,
 મેળોનાં ત્યાં જઈ કરાવો આખો રે;
 એક એક કતારે મેહતો એક રે,
 હાજર રાખો આપવા વસ્તુ હરેકરે રે;
 શુભિયલ ગાન કળા કરનાર રે,
 તે તો સર્વે ઉતારે રાખો તૈયાર રે;
 જનને ઉતરવા મોટા મેલ રે,
 રાખો તે તો તૈયાર રૂંદા રંગરે રે.
 માંહી બહુ ગુરશિયો ગેલ મુકાવો રે,
 મખમલનાં ત્યાં તો જિજાનાં જિજાવો રે;
 રમવાને આજીઓ મુકો તે હામ રે,
 દેખી દીકર રીઝશે દલપતરામ રે.

ગીત ૨૭ મું.

માંડવા મહુરત વેળા ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનકરાયનેર માંડવે.” એ રાગનું દોહરું.
 મોતીડે છાયો રે માંડવો; જનકા ઉવજીતો સો શેહેર,
 લખમીની લીલા હોર, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
 ચંદરવા બાંધ્યા ચળકતા; ફરતાં તોરાનું ચેદર,
 ધમકે ધુધરીનાં ઘેર, મોતીડે છાયો રે માંડવો.
 મનહર માણક થંબ છે; મુઝ્યા ગારણા ગાર,
 મોટા મેરાગદાર, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
 મણિમાય બંતિ શાખે બલી; કાંઈ કનકની ગાર,
 અદબુત આપે અપાર, મોતીડે છાયો રે માંડવો.
 રૂંદા રંગનાં રમકડાં; વાંચી જનનાં દીપ,
 કાંઈ કનકનાં કાપ, મોતીડે છાયો રે માંડવો;
 દાંડી જુમર જળકતાં; સરસ શોખે છે સોપ,
 જન વખાણે છે જોય, મોતીડે છાયો રે માંડવો.

૧ માંડવા મહુરત વેળા ગાવાનાં ૭ ગીત છે, તે
 ૫૨ કન્યા ભેડેને પેર માન સકાયા નેતાં છે.

૫ વસ્તે પેર આવશે ને બંદને “સોલજો” ગાવું.

વાજાં વિવિધ વિલાપતી; રૂઢા ઉઠે માંદી રાગ,
અચરજ ઉપરે અશાગ, મોતીરે હાથે રે માંદવો;
સોના રૂપાનાં જાડ છે; વળે સ્વર્ગના જાગ,
આવી કનયો બૂબાગ, મોતીરે હાથે રે માંદવો. ૪
વિધવિધ રંગના પાવટા, મંદ્રમ ઉપર ગાડેલ,
કંચન કળાશ કંચલ, મોતીરે હાથે રે માંદવો;
તોરણ હીરા મોતી તામ્ર, ફડી રીતે રંગેલ,
માર્ગે નરક મરેલ, મોતીરે હાથે રે માંદવો. ૫
પવન પ્રસારવા પંખવા, નેત્રવા વિધવિધ વલત,
અશાકાદર માંદી ખાત, મોતીરે હાથે રે માંદવો;
મંડપની ફડી માંડણી; વેલેલ જન વરખાં વાત,
વિશ્વ વિગે ચે વિખ્યાત, મોતીરે હાથે રે માંદવો. ૬
જોવા જનના જથ્થા મંગલ, વેલેલ દેડે દરખાણ,
ફરી ફરી જોવાને જાણ, મોતીરે હાથે રે માંદવો;
મંડપમાં મળી માનની, ગીત મંગળ ગાય,
આનંદ આનંદ ગાય, મોતીરે હાથે રે માંદવો. ૭
જોવા લાયક ભુજિતના; ત્યાં ને દર્શિ તમાગ;
હારીગરીનાં બેઠા કામ, મોતીરે હાથે રે માંદવો;
નિરખી મંડપની માંડણી, ફરથી આગીય એ કામ,
દે છે દલપતરામ, મોતીરે હાથે રે માંદવો. ૮

ધાગ મંગળ ગીત ગાડેલ, આનંદ.
દેડામાં બધું દરખાણ, આનંદ.
અનર રૂપાણ હંટાવિયે, આનંદ.
પાનના ગીડાં મેં આપિયે, આનંદ. ૪
ફરંબો લખિયે કંઠાનરી, આનંદ.
નગરના જન લેડા જાનરી, આનંદ.
મોખતખાનું એસારિયે, આનંદ.
જય જય કાર દરખાણિયે, આનંદ. ૫
મેર નુંમળ દરખાણિયે, આનંદ.
રૂપાનજો મિત્ર દેવાપિયે, આનંદ.
ફરંબો મેલ્યા પર્વસવા, આનંદ.
મોનાના ફરંબે દરખાણ, આનંદ. ૬
અનર જન આવી નગર, આનંદ.
નિર્દેવ અપમર નામર, આનંદ.
શુભી જન આપણે ગાવડે, આનંદ.
સારની નર્યા અમર, આનંદ. ૭
ફરંબની આજ મેર લે, આનંદ.
લગ્નની લાગા દેડે છે, આનંદ.
અવસર આજો કલમ મળે, આનંદ.
દેવ રીતો દલપતજો, આનંદ. ૮

ગીત ૨૮ મું.

માંડવા મુદ્દરત વેળા ગાવાનું ગીત બીજું.

સારા કામના મુદ્દરતનું ગીત.

“સરસ્વતી સ્વામીને વિનયુ”, અનપતિ લાગનું ગાયર.” એ રાગ.
સરખી સારેલિયાં સેલ મળી, આનંદ અદરે આનંદ;
મુદ્દરતની ધરિયા મુદ્દર કળી, આનંદ અદરે આનંદ;
ઉત્તમ પગરુ આદર, આનંદ.
મંગળકારી મુદ્દરત ક્યું, આનંદ. ૧
ધન્યદિવસ અન ધન્યવડી, આનંદ.
જોતાં જાણું નવે નિષ જડી, આનંદ.
સોનાનો સરજ ઉંઠે ચોપા, આનંદ.
ઉત્તમ દિન આવી કલ કયા ૧ આનંદ. ૨
મોતીના ચોક પુરાવિયે, આનંદ. ૩
કેળના ચંબ દોપાવિયે, આનંદ.
આવતા ભાગન રંધિયે આનંદ. ૪

૧ માંડવા બહાર.

ગીત ૨૯ મું.

માંડવા મુદ્દરત વેળા ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

રૂઢા અવસરનું ગીત.

“નારે માંડવે ગાવીયા પથરાણ, મેર મોટા વેવાઓ
આવડે ૨.” એ રાગ.
આજ દિવસો ઘણે ધન્ય પડી ધન્ય દરખાણ;
આજ પરોષરની પૂર્વ કારણ દેખાય,
આજ અવસર રૂઢા આવીયોર,
આજ સરવે મોરચ આપણા સરગે થવા રે;
સર્ખો આજની પડી લાખણી લેખાય, આજ. ૧
આજ સાગરન મદાજન સર્વ મળીને આવડે રે,
સર્ખો તેમ આપણે કમલ અખીર. આજ;
સર્ખો શેરીઓ પગાવીને સગર કહે રે,
પડે ત્યાં હંટાવે શુદ્ધ મુગધી નીર, આજ. ૨
સર્ખો દીપડિયા અજવાળા ઘર દોપાવિયે રે.
પળો મોટા તખતા મોટા પાન પાંત, આજ;
સર્ખો અજગો ને ગાલીયા પથરાવિયે રે,
સર્ખો ખુશિના મુકાવો ગાળી ખાંત, આજ. ૩

સર્ખો હીરે જડેલા યાજ મગાવો હેમના રે,
તેમાં મુકાવો લવિંગ સોપારી પાન, આજ;
માંહી અત્તરદાની ગુલાબદાની ગોઠવો રે,
સર્ખો સાજતનું કરશું સાંઠે સનમાન, આજ. ૪

સર્ખો પુલ ભરાવો છાજે એવી છાજમાં રે,
માંહી મુકાવો ગુરુ ગુલાબી હાર, આજ;
સર્ખો સગા સંબંધી તેડાં કરી તેડાવિયે રે,
રહે ગુણી ગવૈયા તક ઉપર તૈયાર, આજ. ૫

મળી ગોરી સર્વે ગીત મધુરું ગાઇએ રે,
જેવો કાચલ કૃષ્ણ કંઠે રૂઠો કેવાય, આજ;
સર્ખો લાવીને લટકાવો પોપટ પાંચરાં રે,
જેનાં મીઠાં મીઠાં વચન બલાં વખણાય, આજ. ૬

સર્ખો ઉંચે બાંધી ઉંચે જાદર ચીરના રે,
ભીતે છંટાવો મુવણ વરણો રંગ, આજ;
સર્ખો આંગણિયે ઓપાવો હાથી ઘોડલા રે,
જેને અવલોકાવે ઉર ઉપર ઉમંગ, આજ. ૭

સહગુણી આભૂપણ અંધર રૂઠાં ઓપતાં રે,
સર્ખો તેતો અંગે તમે સન્ને તતખેવ, આજ;
સર્ખો હળી મળાને હેત વિશેષ વધારિયે રે,
દોલ દેખી રીઝે દલપતકેર દેવ, આજ. ૮

ગીત ૩૦ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત ઓધું.

સન્નેડે સાજત મળવાનું ગીત.

“મામેરે મોધા મલનું,” એ રાગ.

આજ આનંદે ઓચણ આદ્યો;
આજ ઘણી ખુશી આપણે થેર, સન્નેડે સાજત મળ્યા;
જેતાં ભાગ્ય બલાં આજ ઉગર્યા;
મલા પ્રભુએ કરી ગોટી મેર, સન્નેડે. ૧

રાજ સાથે રાણીય પધારિયા;
આવ્યાં શેઠાણી શેઠ સંઘાત, સન્નેડે;
આવ્યાં ગોર ગોરાણી સન્નેડે;
દેખી રૂઠે થેજે રણીઆત, સન્નેડે. ૨

બંધે બાઈ બોજાઈ પધારિયા;
કાકા સાથે કાકી પ્રણુ એમ, સન્નેડે;
મામા સાથે માંગી આવ્યાં મલપતાં;
માસા સાથે માસી પ્રણુ નેમ, સન્નેડે. ૩

શાણું નણદ આવ્યાં નણદોઈ સાથે;
આવ્યાં નેડ નેડાણી નેડ, સન્નેડે;
દીસે દોયર દેરાણી દીપતાં;
આજ દીવાળીના દીન કોડ, સન્નેડે. ૪

જેમ પુષ્પની સાથે મુવાસના;
જેમ વીજ સાથે વરસાદ, સન્નેડે;
જેમ ચંદ્ર સાથે શોભે ચાંદની;
જેમ મીઠાશની સાથે સ્વાદ, સન્નેડે. ૫

જેમ જ્ઞાનની સાથે ગુણવળી;
જેમ વિદ્યાની સાથે વિવેક, સન્નેડે;
જેમ ધર્મની સાથે દયા દીસે;
એવાં એવાં છે ગણતાં અતેક, સન્નેડે. ૬

જેમ સાગરની સાથે હોર છે;
જેમ વાણી છે અર્થની સાથ, સન્નેડે;
પરમાર્થ સાથે જેમ કીર્તિ;
એમ નારીની સાથે છે નાય, સન્નેડે. ૭

આજ શોભ્યું છે આંગણું આપણું;
આજ ધન્ય છે આપણું ધામ, સન્નેડે;
ધ્રુવિર રાણે અખંડ એ જોડલાં;
દે છે આશીષ દલપતરામ, સન્નેડે. ૮

ગીત ૩૧ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત પાંચમું.

લાડણી રૂપી ચંપાનું ગીત.

“પેલા વેવામતા ખુપડામાં મું જોશો.” એ રાગ.
એક ચંપો ઉદય થયો અવનીમાં;
ઉગાંતર પાંચો મોટું માનરે, માંડવ ચંપો મોરિયા;
જેતાં નર નારીઓનાં નેણાં હરે;
કંઈ સદુ તેને સહગુણ વાનરે; માંડવ. ૧

ચંપો કાલી પુલી દેલાયો વળો;
વળી પાંચો છે પૂર્ણ પ્રકાશ રે; માંડવ.
લીધી લોકમાં લાખણી લાયકી;
જેની પસરી છે જગમાં મુવાસરે, માંડવ. ૨

રાજ થાય દેખી રાજા સરિયા;
શોભે મુદર સોનેરી રંગરે, માંડવ;
સદનાં નેણાં હરે ચંપો નિરખતાં;
અતિ અંતરે ઉપરે ઉમંગરે, માંડવ. ૩

મુખકારી ચીતળ જેની છાયામાં;
વસી પ્રાણીએ તેડે પિત્રામે, માંડવ;

ચપો કાપેછે કંઈ કંઈ લોકનાં;
 વળી દરિયો તે દરવાનું હામરે, માંડવ. ૪
 ચપો કુળમાં દીવો કહેવાય છે;
 ચપો સાજનનો સરદારરે, માંડવ;
 ચપો રાજ સભામાં રૂઠો દીસે;
 સારી સદિ તણો શણગારરે, માંડવ. ૫
 એના સદગુણને શું વખાણી;
 જેનું મણિયો થકી મોંઘું મૂલરે, માંડવ;
 જેનો મુજથ સંસારમાં સાંભળી:
 કરે છે લોક સર્વે કબુલરે, માંડવ. ૬
 આખા વિશ્વમાં પસરી સુવાસના;
 ધન્ય ધન્ય એનો અવતારરે, માંડવ;
 એનું નામ અમર થશે લોકમાં;
 રનેહે સંભારે સર્વ સંસારરે, માંડવ. ૭
 ગાયા ગુણ ગણી ચતુર ચપાતણા;
 ચપો ચતુર કુવર^૧ ખડે નામરે, માંડવ;
 ચપો જગમાં જુગો જુગ છવળે;
 દે છે આશીષ દલપતરામરે, માંડવ. ૮

ગીત ૩૨ મું.

માંડવા મુહુરત વેળા ગાવાનું ગીત છું.

સાજન પ્રધારવા વિષેનું ગીત.

“મુલકો ક્રોધલડીને વિનવેરે.” એ રાગ.

મુલકો ક્રોધલડીને વિનવેરે;
 કહો કહો કહે ઉત્તમ આજ,
 અને કેને કાજ, મંડપ મોટો માંડિયોરે,
 મોટા મોટા જન ત્યાં મળ્યારે;
 કાણ કાણ સજન સમાજ,
 રાજ અધિરાજ, મંડપ મોટો માંડિયોરે, ૧
 ક્રોધ કહે-સુડા સાભળોરે, કનકાજ છે સરદાર,
 તેને દરગાર, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 પરણે સાહેબજનની તેમનગિ, ઇશ્વરની આકાર.
 ગોખિત બહુ સાર. મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૨
 જેવા જેવી જુગતી તણોરે; હાથ બન્ધો છે તે હાથ,
 મચી ધુમધામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 મોટા મોટા જન જે મળ્યારે, કહું તેનાં નિર્મળ નામ,
 કરીને પ્રણામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૩

^૧ કન્યાને મેરગાતા કન્યાના ભાઈનું નામ આડેકાણેગાવું.

રાજધિરાજ મેધરાજછરે; ^૧આધિયા ત્યાં આપોઆપ,
 છે પ્રેમ પ્રતાપ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 સાથે પવનર ભાઈ પધારિયારે, જેને દીવાનની છાપ,
 પોતે છે નિષ્પાપ, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૩
 પ્રવાહ આઠ નગરોદિયારે; જળમધે જેની શેઠાઈ;
 વણી વળણાઈ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 કનકારાણો સર્વને મળ્યારે; વળી મળ્યા ધનપાળભાઈ,
 સંભારી મિત્રાઈ. મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૫
 સહુ જન ગુણ ગુણી થયારે; રમના રમેલી રૂપાળી,
 નયનથી નીહાળી, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 બહુ રૂડાં શોભે છે પારણારે, માંડવા છે થંબ પ્રવાળી,
 કુંભી રતનાળી, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૬
 મોટા મેગળ ગુલે આંગણોરે, સૂરે શોભે છે સિંદર,
 છે મદ ભરપુર, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 દંતુશને ચુડી હેમનીરે, નિરખીને હાથીનું તુર,
 હરખ વધે ઉર, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૭
 જેવાને જુગતી મંડપતણી, જન વૃદ્ધ પાળ તમામ,
 મળ્યું આખું ગામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે;
 જેઈ જેઈ બલીહારી જાયછેરે, દીલથકી દલપતરામ.
 કરવું એવું કામ, મંડપ મોટો માંડિયોરે. ૮

ગીત ૩૩ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ‘પહેલું’.

વર લાયક થયા વિષે પહેલું ગીત.

“કન્યા આલી તે મારી રીતની આલી.” એ રાગ.

ચતુર કુવર જે હતો છેકે છેટો;
 છેટો મટી હવે મોટો રે, થયો લાયક લાડો.
 રંગમાં જેવો ગુલાબનો ગોટો,
 જનમાં જડ નહિ જેટો રે, થયો લાયક. ૧
 ભણુનર સરવે રીપરો ભલાં ભણવા;
 ગણિત શીખ્યો લેખા બણવારે, થયો લાયક. ૨

^૧ દેશી રાજ્યમાં આ ટંકાણે પાતાના રાજ્યનું નામ ગાવું અને અંગ્રેજ રાજ્યમાં એમ ગાવું કે “રાજ ગાયકવાડ ગુણનિધિ રે.”

^૨ કાશ્મીરીનું નામ અને અંગ્રેજ રાજ્યમાં ગાવું હાય તે “સાથે પ્રધાન પધારિયા રે” એમ ગાવું.

^૩ ગોમતા મુખ્ય શેઠનું નામ.

હીમત ધરે રીપુ દોળને હણવા,
પદમણી કન્યા પરણવા રે, થયો લાયક. ૨

ધનુરવિદ્યા શીખ્યો ધીરજ ધરવા;
પ્રોટ પરાક્રમ કરવા રે, થયો લાયક.

ફરી ફરી નવ પ્રવાસમાં ફરવા;
દેશ વિદેશ વિચરવા રે, થયો લાયક. ૩

ઉઘમતી વાત ઉરમાં ઉતરી;
રમતની રીત વિસારી રે, થયો લાયક.

સેનાપતિનું લીધું પદ ધારી;
ચંચળ ચીતમાં વિચારી રે, થયો લાયક. ૪

ક્રોધથી જે ન્યાય ફરી ન શકાય;
તેવા તે ચૂકવે ન્યાય રે, થયો લાયક.

પ્રવીણ પૂરા પ્રણૂ પૂજવા નય;
વિશ્વ વિષે વખણાય રે, થયો લાયક. ૫

શુદ્ધ સમાન વડે મુખપાણી;
ગંભિરતા ઉર આણી રે; થયો લાયક.

પુત્રી પ્રવ્રતની ને પુત્રી પ્રમાણી;
લુવતી માતા જેવી જાણી રે, થયો લાયક. ૬

પારણામાંથીજ પુત્રને પરખ્યા;
દેડે જગતસિંગ દરખ્યા રે, થયો લાયક.

સપુત નહિ બીજા કાઠ એના સરખા;
નજરે ઘણા ઘણા નીરખ્યા રે, થયો લાયક. ૭

ચંદ્રકળા જેમ વૃદ્ધિને પામે;
જોત સંપૂર્ણ જામે રે, થયો લાયક.

ચતુર કુવર હ્યાં એમ આ હામે,
દીકા ને દલપતરામે રે, થયો લાયક. ૮

ગીત ૩૪ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત બીજું.

વર લાયક થયા વિષે બીજું ગીત.

“ મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાણું ” એ રાગ.

કુવર બહુ બળવાન કેવાયો સુધિયલ સુખી જનમાંગણાયો;
દીસેઘાળા સૌથથી ડાળા, લાડે લીધી લાયકારે લાખેણીરે. ૧

હયા જાનનો એવ્યાસ રાખે, આતુરીનો સરસ રસ ચાખે;
આખર પ્રસરી દેશ આખે, લાડે લીધી. ૨

હમી ના શરે હમી દગાલ, એના ચીતમાં એવી ચતુરાલ;
સૌથી સદગુણમાં સરસાલ, લાડે લીધી. ૩

સારો સંગ મળે ને સમજવે, ભુંડાનો સંગ સ્વપ્ને ન લાવે
રીત નીતિની રાખે રખાવે, લાડે લીધી. ૪

મોઠાં કામ લીધાં નીજ માથે, કરે કુતર કળા નિજ હાથે;
બહુ બુદ્ધિ લીધી દીનાનાથે, લાડે લીધી. ૫

ધોડે ચઢી થયું ઘોડું દોડાવે, કોડે કુરંગની પેરે કદાવે;
અભિમાનીનાં માન મકાવે, લાડે લીધી. ૬

વિશ્વમાં ફીરત વખણાઇ, મેના પોપટ પણ દરખાઇ;
ફેરે રીકે તેના ગુણ ગાઇ, લાડે લીધી. ૭

હું નામ મોટું કામ હામે, દેશો દેશ અને ગામોગામે;
દીકામાં ધણું દલપતરામે, લાડે લીધી. ૮

ગીત ૩૫ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

એક કાવ્ય અનં કન્યાના મેળાપનું ગીત.

“ મુલો હંચી ચઢે હંચરી, મુલો જોડેમારાવીરાનીવાડ;
જોડાણી માનો જયો આરે આવશે રે. ” એ રાગ.

ચંપાં કુંવરીને કાવલડી કોરે, મને જગસિંહનો,
કુળ મોબી કસરિયા બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૧

એને પગલે દોલત વધી દેશમાંરે, એને પગલે શોર;
ચંદુ શોખી, કસરિયા બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૨

લાડો લાખેણો જયીશ લક્ષણોરે, લાડો માતા શુભદેવો
જયો, કસરિયા બહોલો લાગે, વર લાડોરે; ૩

લાડો શરવીરના શરવીર છેરે, સદ્બુદ્ધિમાં સૌથી,
સવાયો કસરિયા, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૪

લાડો જોગસિંહનો ગંધધોરે, લાડો વિમળાખાખતો
વીર કસરિયા, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૫

લાડો દીવંતો અધિક દહાર છેરે, લાડો શુભ સાગર
ગંભિર, કસરિયા, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૬

લાડો જોગરાજનો બાજેજ છેરે, લાડો બીમસિંહનો
ભરીજો, કસરિયા, બહોલો લાગે વર લાડોરે. ૭

એક સરજ તમે છે આકાશમાંરે, લાડો પચવીના
ચરજ બીજો, કસરિયા, બહોલો લાગે વર લાડોરે. ૮

લાડો કોડ રકાનો કમલ છે રે, પારે કવચ કવર
ખ્યાન, કસરિયા, બહોલો લાગે વર લાડોરે; ૯

એના દીકમાં દીસે છે દયા વળીરે; રહે દીન જનોને
દાન, કસરિયા, બહોલો લાગે, વર લાડોરે. ૧૦

એની કાયાની કાનિ હું હો છુંરે, રતિનાયના જેવું

છે રૂપ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 એના તાનનું તેજ ધણું તપેરે, ભાળી હરણે ભારે
 ભારે ભૂપ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૬
 એના અક્ષર છે અતિ આપતારે, એની વિદ્યાનાં
 થાય વખાણ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 રચી નજી રૂંડો રૂંડો પુસ્તકોરે, એનું લાયક સરસ
 લખાણ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૭
 એને ગાનકળા ગુણ આવડેરે, વળી વાદ્યકળા તો
 વિશેષ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે;
 એતો ક્રેધ કદાપિ કરે નહીરે; એતો હસતો ચે'રા
 છે હમેશ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૮
 એનું બાળપણું ગયું ઉતરીરે; એને અંગે જીવાની
 જણાઈ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 લાડો જોલે ત્યાં મુખથી મોતી ઝરેરે; એની સાથી
 સરસ સરસાઈ, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૯
 ધન્ય ધન્ય પુલહિ માતનેરે; જેણે જાણે એવા
 રૂંડો પુત્ર, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે;
 એના આલ્યાથી અજવાળું થયુંરે; શોભ્યું જગત
 સિંહનું ધરસન, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૧૦
 ધન્ય ધન્ય રતનપુર શેહેરનેરે; એવા નરને નિરખિયે
 નિવાસ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 લાડાનું નિરખવાને મુખદુરે, રવિ ચંદ્ર ભમે છે
 આકાશ, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે. ૧૧
 એવું કહીને કાયલડી ઉડી ગઈ રે; રહી લાડડી
 જીવમાં જાણી, કેસરિયો, બહાલો લાગે, વર લાડોરે;
 કહેલેલપત આતિ ચિંતા કરેરે; આખો એવામાં
 પ્રદેશી પળી, કેસરિયો, બહાલો લાગે વર લાડોરે. ૧૨

ગીત ૩૬ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત ચોથું.

કન્યા અને એક પંખીના મેળાપ વિષે.
 આણી તેડે ગંગારે, પેલી તેડે જસુતારે. એ રાગ.
 રાજનગર ગામરે, કનકસેતને ધામરે,
 પરદેશી પંખીડા સાંચ્યો, લાડણી સાંભળતા રે,
 મનડાને મળતાં રે, મધુર વચન મુખે ઉચ્યો.
 રતનપુર ગામરે, જગતસિંહ નામ રે,
 તેના કુવર છે કોડામણો; નજી તેનું રૂપરે,
 મોટા મોટા ભૂપરે, વખાણે એવા રૂપાળો ધણો. રે

નેધ એને આજ રે, પરણ્યા કાજ રે,
 અપસરા પણ ઇચ્છા બહુ કરે, ચોદ વિદ્યામાં રે,
 સકળ કળામાં રે, કુવર પ્રવીણતા બહુ ધરે. ૩
 સર્વ પ્રકારે, સાહેબી અપારે,
 પાછો છે પ્રભુના પ્રતાપથી, ધર્મ ધરે છે રે,
 પુણ્ય કરે છે રે, પોતે બહુ કરે પાપથી. ૪
 પુણ્ય હશે પૂરેરે, નહિ હોય અધુરે,
 એની કન્યા એને પરણશે, લક્ષ્મીની હોરે,
 ધણી તેને ઘેરે, પરણે તે પૂર્ણ મુખી થશે. ૫
 મુર્છા એવા જોલરે, હરખી અતોલરે,
 લાજ તજી બેલી લાડણી, પંખી મારા વીરરે,
 પાછું તેને ખીરે, ગુણ તારા ગાઈ ગણી ગણી. ૬
 વીરા તારા વેણરે, સુખ્યાં સુખ દેણરે,
 મારા મનમાં મોહ લાગીયો, ન રતનપુર ગામરે,
 કર માઈ કામ રે, ન્યાં વસે સાહેબો મુહાગિયો. ૭
 કેળે તે હામરે, મારા પ્રણામરે,
 વળતી તું વાત ઉચારણે, કરજો તું એમ રે,
 હવે મળે જેમ રે, લાડડાનો પ્રેમ વધારણે. ૮
 ચતુર ચીતારેરે, મળે કોઈ સારેરે,
 જાણીવાની જાણી મોકલાવણે, ને તું કહીશરે,
 તુજને આપીયરે, વીરા જોલો વળી આવણે. ૯
 વળી તું કહેજે રે, નામ માઈ લેજે રે,
 મળવાને મનડું ઇચ્છે ધણું, કાંઈ બાને આવેરે,
 મારે મન ભાવો રે, મુખડું નિહાળું હું તમતણું. ૧૦
 વદ્ય એવી વાણી રે, અતિ પ્રેમ આણી રે,
 વનિતાએ પંખી વળાવિયો, ઉડી આકાશમારે;
 આત્રી લાડા પાસરે, શુભ સમાચાર મુણાવિયો. ૧૧
 વળી કહું એમરે, મુણો ધરી પ્રેમરે;
 આપની જાણી એણે માગી છે; જોવા ઇચ્છેછેરે,
 દલપત કેછેરે, લગની એને ઘણી લાગી છે. ૧૨

ગીત ૩૭ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત પાંચમું.

પંખીએ કરેલાં કન્યાનાં વખાણ વિષે.

“ મોડવામાં કાણ કાણુ સાંજન બેઠારે. ” એ રાગ.
 પરદેશી પંખીડા ભરે આબોરે,
 લાડડીનો સંદેશ શુભ લાગ્યોરે;

ચતુર કુંવરને કહેછે તેહરે,
શુભને કુંવરછ રાખી સ્નેહરે. ૧

રૂં રાજનગર છે એક ગામરે,
ત્યાં છે કન્યા ચપાંકુંવરી નામરે;
જેવાં ચંદ્ર આકાશમાં બિરાજેરે,
છબી એનાં મુખડાની એવી જાજેરે. ૨

દરણીનાં તેણાં કહીએ કેવાં રે,
તેણાં કન્યાનાં છે લાખેણાં એવાંરે;
દાકમનાં બીજ સરીખા દાંતરે,
ભાસે નહિ તેમાં તો કાંઈએ પ્રાંતરે. ૩

કામળ છે કમળ સરીખા હાથરે,
શાણી ઘણી સખિયો છે તેની સાથરે;
પાતળી છે રૂંડ સિંહના સરખીરે,
જેવાં તેની ફળ પ્રમાણે પરખીરે. ૪

બાહે બાંધ્યા બેરખા ને વળી બાબુરે,
શોભે ગોરા ગાલ ઉપર શુભ ત્રાબુરે;
ખન્યો તેના દેહનો સરસ બનાવરે,
દેવતાણી કુંવરી જેવા દેખાવરે. ૫

કંઠ એના કાકિલા સરખો કહિયેરે,
શુભી રૂંદે રંજન થકને રહિયેરે;
સ્વાદે જેવું અમૃત હોય મુખ દેખરે,
એવાં મીઠાં છે એના મુખનાં વેણરે. ૬

ચીત વિષે દીસે ઘણી ચતુરાધરે,
ધન્ય રાણી કનકાવલીએ ભાધરે;
શોભે સતી સીતા સુંદરી સંભાનરે,
ગાઈ જાણે સદશુણનાં ગાનતાનરે. ૭

ચાલે ત્યાં તો કંકુનાં પગલાં પડે છેરે,
બાલે ત્યાં તો મુખથી મોતી ઝરે છેરે;
નવરો હશે ધડવાને જગ ધડનારે,
તારે એના ધડયો હશે આકારે. ૮

મધુતર તે તો બાણી છે બલીભાનરે,
શોભે જાણે સરસ્વતી સાક્ષાતરે;
નિયે મુખ્ય પૂરાં હશે જો નરનારે,
જેવો ચરણ એવાં હશે ધિચરનારે. ૯

દિલમાં જેને રીઝ્યા હશે દીનનાથરે,
તેને હાય મળશે તે કન્યાનો દાયરે;
દીડી છે મેં કન્યાઓ દેવી જેવીરે,
એક નથી દીડી ઉત્તમ એવીરે. ૧૦

કેતાં તો વધારે શું કહેવાપરે,
કાલ થઈ વરજન કરી ન થકાપરે;

દીડી હોય જો કાલ ચતુર ચીતારેરે,
તો તે એની છબી તે કંઈક ઉતારેરે. ૧૧

એમ કહી પળી ગયો રત્ન માગીરે,
લાડકાના મનમાં મોહની લાગીરે;
કરતાં ન મૂકે કાંઈએ કામરે,
દેખી મુખ કહે છે દક્ષપતરામરે. ૧૨

ગીત ૩૮ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી

ગાવાનું ગીત છું.

ચીતારને રાજ 'ગર મોહકવા વિષે.

“લાડી લાડકાને જાના કામળ મોહકે” એ રાગ.

લાડી ચતુર ચીતારને વિનવે; જો તું આજ
રાજનગર જાય, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;
રાણો કનકસેન વસે છે તહાં; તેને ઘેર છે કુંવારી
કન્યાય, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૧

એનું રૂપ છે કેવું રજિયામણું; એની લાખેણી છબી
લખી લાવ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

કેવી બહેલી ગણેલી કેવી કાઠી છે, તે તપાસીને
તું આઠી જોડો આવ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૨

મારી છબી તને આપું તે તું લઈ જાજે; પંચ લખી
મોહલીશ તુજ સાથ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

તે તું છબીલીને જાતી રીતે આપજે; મારા હાથને
લખેલો હાથો હાથ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૩

લખી આવે તો કામળ લેતો આવજે; સારા મુખનાં
લે આવે સમાચાર, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

તે તો જાતી રીતે મને સમજવજે; જેમ કાંઈએ
ન જાણે નર નાર, ચતુર ચીતાર તને વિનવું; ૪

આવી શકે તેમ કિનારો આવજે; વધુ દિવસ
વિજય ન કરીશ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

તારે માટે તરસશે મન માલક; વારોવાર તારી વાટ
જોઈશ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૫

એક આનંદો હતો પરદેશી પળીરા; તેજો વિવિધ
કર્યા તેનાં વખાણ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

માટે એની છબી જોવાની કંઈક થક; તેજો સુંદરી
તે કેવી છે સુખાળ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું. ૬

કેવી ધર્મ ઉપર તેની પ્રાંખના, કેવા કર્મ ઉપર તેને
દાસ, ચતુર ચીતાર તને વિનવું;

કેવી સાહેલિયાં છે તેના સાથમાં; કેહે નથી એમાં
કાંઈ ખામી ખોડ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૭
આજ અહીંથી તું સાંચર ક્રિતાવળો; ભાણી આવ
એની કેવી રીતભાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
એના ડહાપણની એના રૂપ રંગની, મને કેજે યથા-
રથ વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૮
ધણી વિધે તને કહું શું ધણું ધણું; થોડું કહે ધણું જાણુજે
જરૂર, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
એના જેવા હોય તેવા ગુણ જાણુવા, અતિ આતુરતા
વધી મારે ઉર. ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૯
પાંચ લોકને અનળ્યો યદ્ય પૂછજે; કેવી વસ્તીમાં
ચાલે છે તેની વાત, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
શાણો યદ્યને તું સરવ પ્રકારથી, બેદ જાણી લેજે ભલી
રીતે ભાત. ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૦
બાળપણનો તું મારો બાળમિત્ર છે; વચ્ચે મારે મન
તારો વિશવાસ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
માટે આજ માફ કામ કર એટલું; મારા અંતરની
પૂરી કર આશ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૧
ખરા મિત્રની પરીક્ષા તો ત્યારે પડે; જ્યારે કંઈપણ
પડે તેનું કામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું;
શ્રદ્ધા સ્વાસ્થિયા મિત્ર તો સંસારમાં, દીસે દુનિયામાં
દક્ષપતરામ, ચતુર ચીતારા તને વિનવું. ૧૨

ગીત ૩૯ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત. સાતમું.

હાડે ચીતારા સાથે મોઢલેલા કાગળનું ગીત.

“કેટું ઝાંટી કંકેતરી મોઢલે” એ રાગ.

સ્વસ્તિ શ્રી રાજનગરે વિષે વસો; નામ ચંપાં છે
ચતુર મુગળ, લાયક ગુણ લાડણી;
જાણો યૌદ વિધા ને ચોસદ કળા; થાય વિશ્વમાં
વિવિધ વખાણ, લાયક ગુણ લાડણી. ૧
સ્નેહભાગર સદગુણવંત છે; સત્યવાદી શિરોમણિ
મિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી;
રાણા કનકસિંહે કૃપા અવનયો; પુણ્યશાળી છે
પરમ પવિત્ર, લાયક ગુણ લાડણી. ૨
લખું પત્ર દડો રત્નપુરથી, દલિયું આપતો સ્નેહ
સદામ, લાયક ગુણ લાડણી;

માફ નામ ચતુરસિંહ જાણુજો, પિતા જાણો
જગતસિંહરાય, લાયક ગુણ લાડણી. ૩
તમને કર્ણાનિધિ કર્ણા કરે; રાખે સુખમાં
સદા જગદીશ, લાયક ગુણ લાડણી;
સારી શુદ્ધિ આપો તમને શ્રીપ્રભુ; એવી વાંચો
અમારી આશીય. લાયક ગુણ લાડણી. ૪
પરમેશ્વર ફેરા પ્રતાપથી; અહીં સરવે છે ફેરાળ
ક્ષેમ, લાયક ગુણ લાડણી;
એક પરદેશી પંખીડો આવિયો; એજો વરણ્યો
આપતો પ્રેમ. લાયક ગુણ લાડણી. ૫
એથી અમને અધિક પ્રેમ ઉપજ્યો; તે તો લખતાં
લખી ન શકાય, લાયક ગુણ લાડણી;
તમને મળવાને મન માફ ટળવળે; દિવસ જામની
જંપ ન થાય લાયક ગુણ લાડણી. ૬
ઝાઝી સ્નેહની વાત તે શી લખું, ગોરાદે તમે છે
ગુણજાણ, લાયક ગુણ લાડણી;
શુભ સંદેશો આપતો સાંભળી, પડ્યો પ્રેમમાં
પરવશ પ્રાણ. લાયક ગુણ લાડણી. ૭
મારા મિત્ર ચીતારાને મોઢલ્યો; કેશ મુખથી
તે માનજો વાત, લાયક ગુણ લાડણી;
કહે દલપતરામ એવું લખી; લખ્યા સમયમાના
દોહરા સાત, લાયક ગુણ લાડણી. ૮

ગીત ૪૦ મું.

વિવાહની વરઘોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત. આઠમું.

ચતુર કુંવરે લખેલી સમસ્યાઓનો દોહરાનું ગીત.

“સીતા ખેડાં મળિયે.” એ રાગ.

લાડણો લખે લાડણી. બહુ તાંચી શું લખાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કેઈ નદી કેવાય !
સમસ્યા મુગમ છે સમજાવે. ૧
પ્રાણી ઉત્તમ તે કયો, સૌ પ્રાણી શ્રીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, શહેર કીયું કહેવાય. સમ. ૨
નક્કલ કોટપણ અંધની, નામે શું કિયરાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કાળ કિયો કેવાય. સમ. ૩
સંખ્યા વદના વેદની, શું અક્ષરે લખાય,
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયું મનુષ્ય કેવાય. સમ. ૪
શસ્ત્ર ધારી સંખ્યામુખ, જરા લેવા કોણ જાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, વાર કિયો કેવાય ! સમ. ૫

દુષ ઉદાળીએ તે, કહો શું તંત્ર કદાચ !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, દેશ કિયો કેવાય ! સમ. ૬
આરી રાજમેહેલની, શે નામે વળણાય !
અક્ષર એક વચ્ચે પડે, કિયો જોગી કેવાય ! સમ. ૭
અગ્ને અક્ષરી સાત છે, ત્રણ ત્રણ અક્ષરી સાત;
એમ ઉત્તર દલપત કહે, લખી પૂજ્યા ભટ્ટી ભાત. સમ. ૮

ગીત ૪૨ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાયનું
ગીત નવમું.

ચીતારો રાજનગર ગયો તેનું ગીત.
“ સુરતનારે સુલતાન, પાટણના પરવાન,
ઓરશિયો થડી લાવેર આરસપ્હાણનો રે. ” એ રાગ.
રાજનગર જનારો રે, ગયો ચતુર ચીતારો રે,
જાલ કીધો ઉતારો, રાયના યાગમાં રે;
શેહેરમાં સાંચરિયો રે, ઉમંગનો ભરિયો રે;
ફાવે તેમ ફરિયો, આઝા ભાગમાં રે. ૧
ધણાં મનુષ્યને મળિયો રે, કોઇએ નવ કળિયો રે,
જાલુ સુદ્ધિનો અળિયો, વિવેકી વળીયો રે;
પુછી વાતો જાની રે, સમજ્યો સોજો આની રે;
જાલુ મુખે કન્યાની, દોરાત સાંભળી રે. ૨
ન્યાં કન્યાનું રથાન રે, ગયો તે ગુણવાન રે,
ઉડી આદરમાન, જોને આપિયું રે;
કાગળ છબી સંગ રે, આખો પરી ઉમંગ રે,
વધનું અગો અંગ હેત આપિયું રે. ૩
તે કન્યાની ત્યારે રે, ચતુર ચીતારે રે, જાણી જાણી
સારે જગે જોઈને રે,
દીકું રૂપ જોવું રે, રંગે રંગું તેવું રે, આવડે તે
જોવું શીઘ્ર કોઈને રે. ૪
જોજે પુછી વાત રે, કહી ભટ્ટી ભાતરે,
શારદા સાક્ષાત જોજ છે રે;
સાંભળ્યું તેવું રે, અંદજુત હૃદયમાં જોવું રે,
તે કન્યાનું તેવું, તનનું તેજ છે રે. ૫
સંદગુણવાળી શાશ્વી રે, મુળમાં મધુરી વાણી રે,
વરતુએ વળાણી, જોરી દીકરી રે;
સ્વભાવમાં સારી રે, ધર્મ ધરનારી રે;
છે કન્યા કુવાંરી, મુખની મીઠી રે. ૬
પત્ર કોમાં આખો રે, પ્રેમ વિશેષ આખો રે,

ઉત્તર લખી આખો, જોજો જોઈના રે;
મુખે સમાચાર રે, કાંચ્યા વારવાર રે,
તેમાં સર્વે સાર, જાણ્યો જોઈના રે. ૭
આખી ઇનામ રે, કરીને પ્રણામ રે,
રતનપુર ગામ ખણી વળાવિયો રે;
દાખે દલપતરામ રે, કરી પોતાનું કામ રે,
ચતુર વરને ધામ, ચીતારો આવિયો રે. ૮

ગીત ૪૨ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાયનું
ગીત દસમું.

ચીતારો સાથે ચંપાકું વરીએ લણેલાં પતનું ગીત.
“ ભમરો ઉડે રંગે મોલમાં રે. ” એ રાગ.
રૂડું રતનપુર શેહેર છેરે, ન્યાં વસો ચતુર
મુગળ, સુગુણવાન સાયબાર;
સર્વોપમાર્ગને સંભવેર; મન ગંભીર મહેરાણ, સુગુણવાન. ૧
સર્વ કળા સંપત્ત છેરે; ધર્મ ધુરંધર દીર, સુગુણવાન;
ઉદાપણના દરિયાવંદાર; મુરવીરના શૂરવીર, સુગુણવાન. ૨
રાજનગરથી દુલખું રે; ચંપાકું વરી મુગળામ, સુગુણવાન,
જહાજા વારવાર વાંચતેર; પ્રેમથી મારા પ્રણામ, સુગુણ. ૩
પત્ર આપે લખ્યો પ્રેમનારે; વાંચીને કીધો વિચાર; સુગુણ.
જોઈના સાગર ઉલટ્યોરે; અંતર માંડે અપાર, સુગુણ. ૪
મળવાને મન લલચાવેર; મળીને આપે દેખું મુખ, સુગુણ.
દક્ષિર આશા પૂરશેર; દીલકાના ટળશે દુઃખ, સુગુણવાન. ૫
મિત્ર તમે જાણી મોકલીરે; ચતુર ચિતારાની સાથ; સુગુણ.
આપના મિત્રે જો જાણે; આખી મન દાયાદાય, સુગુણ. ૬
દેખતાં દીલ માંડે હૃદયે; તેજ જોઈવાં તેજ, સુગુણવાન,
આપે હવે મળશે અનેર; દીલ દરિયા મુખ દેખ, સુગુણ. ૭
સમજવાના અર્થ સીધાલખું રે; તે વાંચી સન્નેતમામ; સુગુણ.
જોમં લખી પત્ર મોકલ્યોરે; કરોઈન દલપતરામ, સુગુણ. ૮

ગીત ૪૩ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાયનું
ગીત અગિયારમું.

ચંપાકું વરીએ સમજવાના ઉત્તર લખ્યા તેનું ગીત.
“ સુનાયજની વારવી ” એ રાગ.
વાંચમછ જલ વાંચીને રે, રહે સાર રણાવ;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, જોતો સાબર નદી કેવાય,
શાખા જોઈ મમજો. ૧

નર ઉત્તમ છે. પ્રાણીમાં રે, સૌ પ્રાણી શીર રાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસે રે, એતો શેહેર નગર કે'વાય. શા.૨
નક્કલ કોઇપણુ અંતરિ. નામે પ્રત ઉચરાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો કાળ પ્રભાત કે'વાય. શા.૩
સાહેબ સંખ્યા વેદનરિ, લખતાં ચાર લખાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો ચાકર જનકેહાયા. શા.૪
શસ્ત્રધારી સંત્રામમાં રે, જરા લેવા શુરે જાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો વારશુકર કે'વાય. શા. ૫
દુધ ઉકાળીએ તે રે, માથો તંત્ર કઢાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો માળવો દેશ મનાય. શા.૬
ખાંરી રાજ મેહેલની રે, નામે ગોખ વખણાય;
અક્ષર એક વચ્ચે વસેરે, એતો ગોરખ જોગીગણાય. શા.૭
લાડણીએ લાડાતણી રે, સમસ્યાઓ વાંચી જેમ;
દૌલસમજદલપતરામકહેરે, એના ઉત્તરલખિયાએમ શા.૮

ગીત ૪૪ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત આરમ્ભું.

ચીતારે કરેલાં કન્યાનાં વખણનું ગીત.

“ રઘુનાથજીની ઘોડલી. ” એ રાગ.

લાડીએ લખી કાગળ મોકલ્યો રે, ચતુર ચીતારા સાથ;
પત્ર તે છપીલીની છપીરે, આવી હેતે આખી હાથો હાથ,
લાડકાને ૨૬ લાગી. ૧

છપી નેતાં છપીલીતણી રે, પૂરણ ઉપજ્યો પ્રેમ;
આનંદકભરાયો અતિરે, શશીકિંગનાં સાગરજેમ, લાડે, ર
વાંચીને પત્ર વિચારતાં રે, અંગે વાધ્યો ઉછરેગ;
રંગાયું મનપ્રેમરંગમાં રે, એની અક્ષર થઇ અંગે અંગ, લા.૩
ચીતારે પણ ચતુરાતણાં રે, વિધવિધ ક્રીડાં વખણ;
જેવી રૂપાળી સરવોપરીરે, તેવી સરવોપરી છે સુખાણુ. લા.૪
ચિત્રમાં ગુણ ચીતરાય નહિ રે, ચિત્રમાં રૂપ અતિરાય,
અગણિત સદગુણો હનારે, કેતાં કેથનથીયું કે'વાય, લા.૫
ચંદ્ર સૂરજ કોઈ ચીતરે રે, હોય ચીતારો હું ચિતાર;
તોપણ કાંઈ તેના તેજનોરે, આલેખી ન શકે તે આકાર. લા.૬
ચિત્ર વિષે ચીતરાય નહિ રે, તેમજ તરણીનું તેજ;
કેના કાંઈ ન કહી શકું રે, એના અગણિત ગુણો એમજ, લા.૭
મુંદર એવી સામળી નથી રે, કન્યા ખીજ કોઇ દામ;
વિવેકથી વરણુન કહેરે, દેખેતજેને દલપતરામ, લા.૮

ગીત ૪૫ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત તેરમું.

કન્યાના વખણ સાંભળી પરણવાની આતુરતા થવાનું ગીત.

“ રઘુનાથજીની ઘોડલી. ” એ રાગ.

કન્યાના સદગુણ સાંભળ્યારે, સાંભળ્યું નિરમળ નર;
પ્રેમથી તેની સાથે પરણવારે, અતિ આતુરતા થઈ ઉર,
લેરખડાએ ૨૮ લીધી. ૧

બાબી કહે શુભો. દિવસજરે, દોસો છો કેમ ઉદાસ;
મારા સમ મુજને કહેરે, કેમ મુકો છો આજ નિશ્વાસજેર. ૨
ભેદ રાખ્યો, બાબી આગળેરે, વિસ્તારીને કહી વાત;
વડેતો એજ કન્યા વડેરે, નહિતો રહોશ કુંવારો જાત. લેર. ૩
ભાઈ આગળ વાત ભાખતાં રે, લાગે છે મને લાજ;
કહું તમ આગળ કોડથીરે, કરો જેમ સરેમુજ કાજ. લેર. ૪
મોઠાં બાબી તમે મહા મતિરે, છો મુજ માતા સમાન;
શરમ તજ સુધળું કહ્યુંરે, તમે સમજો છો સર્વેનિદાન. લેર. ૫
બાબી તમે મને ભાવથીરે, લાખ લડાવ્યાં છે લાડ;
પણ આ કન્યા પરણાવશેરે, તો હું પૂરણ માનીશ પાડ. લેર. ૬
બાબી કહે શું ભોળા થયારે, નિરખ્યા વિના એનું નર;
સાંભળ્યું સાસુ નહિ માનિયેરે, જોને જોયા વિના તોજરે. લેર. ૭
ચતુરકુંવરે પછી ચિંતવ્યું રે, કન્યાને મળું કોઇ કાર;
દલપતરામ કહે દીલમાંરે, એવો નિશ્ચયો નિરધાર. લેર. ૮

ગીત ૪૬ મું.

વિવાહની વરધોમાં વરની તરફથી ગાવાનું
ગીત ચૌદમું.

કારનકીના મેળાનું ગીત.

“ કુંવર પેંગડે પગ દઈ ચઢિયા. ” એ રાગ.

ન્યારે કારતકી પુનમ થાય, ભક્ષો વૌઠામાં મેળો ભરાય;
લાખો લોક વિદેશથી આવે, વસ્તુ વિવિધ વેપારની લાવે. ૧
લાડે આજા માયાપની લીધી, જવા મેળે ત્યાંથી કુચ કીધી;
મેલ્યો જે સમે સોરઠ દેશ, લાડે લીધા વેપારીનો વેપ. ૨
લાડણીને જાતી રીતે કાંચ્યું, મેળે આવવાનું ત્યાં દરવ્યું;
લાડે લીધા જવાહીર જેઈ, જેનું મલ ન કરી શકે કોઈ. ૩
ધાસું નામ ઝુઝોશા બેરી, લાડે પાધડી દીલીની ખેરી;
કીયો મેળામાં જોને મુકામ, તંજુદેરા નણાવી ને દામ. ૪

લાડણી નીચ સમિયોની સગે, આવી મેળામાં અધિક હમગે; મેતાઓ પરદેશ મોકલોરે, લાવે ચીને ભાતભાત, વિવા. ૧
 ગયા દેવનાં દર્શને આપ, ખેતો ત્યાં થયો પ્રથમ મેળાપ. ૫
 જોઈ લીધાં જવાહીર સાત, મલ પૂજાં તો પૂજી વાત; એમનું દેશ ધરાનનારે, ઘોડા ચણુ વખણાય, વિવા. ૨
 ધરાતથી ઓળખિયાં ન્યારે, પ્રેમ હમગે અંગે અંગત્યારે; ઉંટ નો અર્થસ્તાનનાં રે, વંખણે ચણુ અંદાર, વિવા. ૩
 પૂજાની વાતો પૂજી લીધી, પંજમાં તો પરીક્ષા કીધી; અગદ વડા વહિયારના રે, મંગાવો સેકાં જે ચાર, વિવા. ૪
 પંખીએ જે કયાં તો વખણુ, દીકું પ્રત્યક્ષ એજ પ્રમાણુ; જલકાથી સોનું લાવિયેરે, મોતી મળે મહેરાણુ, વિવા. ૫
 મળ્યાં નેણની સાથે નેણુ, મળ્યાં વેણની સાથે વેણુ; અરણાપરણનાં પ્રાંતમારે, ખાદાવો દીરાની ખાણુ, વિવા. ૬
 પેખી પ્રેમ બંનેનો તે કામ, દેહે આશીપ દક્ષપતરામ. ૮
 પટણી પટોળાં મંગાવિયેરે, અમદાવાદી ધીનખાખ, વિવા. ૭
 સાંધો સુરત શેહેરનીરે, ખીખાયાં સદુ મળેખાખ, વિવા. ૮
 પેશણી ચંદેરી પાવડીરે, સંપડાવો કાશ્મીરી સાલ, વિવા. ૯
 લાવો પીતાંબર કાશ્મીરે; ચીનથી ચીનાઈમાલ, વિવા. ૧૦
 મંગાવો ડાયલ માળવીરે, કુમણનાં ઝાલાવાડી, વિવા. ૧૧
 કાઠિયાવાડી કાંખિયો રે, મોળિયાં સરસ મેવાડી, વિવા. ૧૨
 ધોતીન્નેડા નાગપૂરના રે; પુનાના લોટા પ્રખ્યાત વિવા. ૧૩
 વિસનગરનાં વાડકારે, કહે દક્ષપત ભલીખાન, વિવા. ૧૪

ગીત ૪૭ મું.

વિવાહની વરદોમાં વરની તરફથી ગાવાનું

ગીત પંદરમું.

કન્યાએ પૂછેલા એક પ્રશ્નના ઉત્તરનું ગીત.

“વળતીલાડકીને શણગારીરે, પીઠી ચોળીને પાટ જેસારીરે.”
 એ રાગ.

વનિતાએ પુછ્યો પ્રશ્ન એકરે, આપો ઉત્તર સહિતવિવેકરે;
 કમ્બખાતો જે રંગ ચહેલોરે, કમ ઉતરી જાય છે બહેલોરે. ૧
 એતો ઉત્તર આપો વિચારીરે, શુણી આંતરે લેય ઉતારીરે;
 કમ્બ સાંભળો ઉત્તર સાચોરે, એતો રંગચઢાવે છે કાચોરે. ૨
 ઉતાવળથી ન્યાં ત્યાં જેમ તેમરે, કાચો રંગચઢાવે છે એમરે;
 કેળવી પાકો રંગ કરાયરે, તો તે કદિએ ન ઉતરી જાયરે. ૩
 રંગનીશિયતિ પાકવા દેવીરે, ન ચઢાવવી જેવીને તેવીરે;
 પ્રથમ વસ્ત્રને પાસ જેસારેરે, એટલામાંતે રંગને સુધારેરે. ૪
 જ્યાં જોગ્ય બન્ને જ્યારે થાયરે, ત્યારે રંગે તો રંગ ન જાયરે;
 તેને પાકો કમ્બો કહેછેરે, વસ્ત્ર રહે ત્યાંકુથી તે રહેછેરે. ૫
 કાટી તુડીને ટુકડા થાય રે, તોય રંગ પીકો ન જણાયરે;
 હડી જાય જે રંગતો આંક રે, તેતો રંગજોતો છે વાંકરે. ૬
 જેમદંધને સાકરભળિયારે, મન એમ અન્યોઅન્યમળિયારે;
 ત્યાંતો કીધો સખીએ ઉચ્ચારે, ચાલો થઈ હવે ઝાઝીવારેરે. ૭
 પડી જુદાં પડીને તે કામરે, ગયાં પોતપોતાને ગામરે. ૮
 નિત્યપ્રણુમી માંગેપ્રણુ પાસરે, પ્રણુ પુરતે અમારી આસરે;
 એવો પ્રેમ પવિત્ર કરાયરે, દેવ દક્ષપતનો રાજ થાયરે. ૯

ગીત ૪૮ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત પહેલું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિષયનું પહેલું ગીત.

“ભરેરા ઉડે રંગ મોલમાં રે,” એ રાગ.

કનકાવતીરાણીકહેરે, સાદળાસાંભળો વાત, વિવા આન્યો દુ.

ગીત ૪૯ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત ત્રીજું.

વિવાહની વસ્તુઓ મંગાવવા વિષયનું પીછું ગીત.

“સેનાના રથભ હીરે જડયા રે.” એ રાગ.

લગન લીધું લાડણીતણું રે; એથી આનંદ છે આનંદ,
 શુણો તમે સાદળા રે;
 વિવાની વસ્તુ વસાવવારે; કોરે કોરો કુમ કામ, શુણો. ૧
 નેદેશ જે ચીન નીપજરે; ત્યાંજ મળે સારો ખાત, શુણો;
 આડતિયાનીં કાપરે રે; દસકારા મોકલો હાલ, શુણો. ૨
 બગરમાં કંકુતો નીપજરે; ગાવાનાં શ્રીદગ સાર, શુણો;
 મેવા મળે સુવત્તાનમારે, દ્રાણ અંછર અતાર, શુણો. ૩
 સેત્રજીમાં મળે આગરે રે, મુનનિયો વિરમગામ, શુણો;
 હડી રંગદંધો ત્યાં મળેરે; તે તો વખાણે તમામ, શુણો. ૪
 મુંદર લાવો શિહેરચીરે, ત્રાંસળિયો તણા મંગ, શુણો;
 ખન્ય ઘોરાછના ઠાકિયારે, રંગે રંગ મનારંજ, શુણો. ૫
 વસ્ત્ર વિલાયતનાં જુદે, મંગાવો ચાનનાં ચાન, શુણો;
 મુરતો રસાંધા તેડાવિયેરે, પાટો બજાં પકવાન, શુણો. ૬
 રાણા સોનીડા જેસાગિરે, નવસા ઘડાવિને પાટ, શુણો;
 મંડપ મોટો રંગાવિયેરે; શીશી તેડાવો સત્રાટ, શુણો. ૭
 ચિત્રદાગા ચીનરાવિયેરે, જેક રહે ખાનુ ગામ, શુણો;
 રેખી શોભા હીંચ રીઝીરે, રે દુગ દક્ષપતરામ, શુણો. ૮

ગીત ૫૦ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફની ગાવાનું

ગીત ત્રીજું. પ્રભાતિયું પહેલું.

પ્રભાતનું વર્ણન.

“સૂરજ ઉગ્યો રે, કેવડિયાની કણુશે કે વાણુલા
ભલે વાંયાં રે.” એ રાગ.

સૂરજ ઉગ્યોરે, સાવસોનાનો આજ, પ્રભાતેરે પ્રભુ બળિયેરે;

સારાં સરિયાં રે, મન વાંચિત કાજ, પ્રભાતે રે. ૧

નગ્યાં પક્ષી રે, કરે ક્યાં કસોલ, પ્રભાતે રે;

મેનાં પોપટ રે, મીઠા બોલે છે બોલ, પ્રભાતે રે. ૨

રાત વીતી રે, થયો ઉજળો આકાશ, પ્રભાતે રે;

લીલે તોરણ રે, માંગણિક પ્રકાશ, પ્રભાતે રે. ૩

માંડવામાં રે, થયો અધિક ઉગેશ, પ્રભાતે રે;

પ્રભુ આપેરે, આવો હરખ હમેશ, પ્રભાતે રે. ૪

ભુવંતીએરે, જળ ભરવાને જન્ય, પ્રભાતે રે;

ચિંવાતીએ રે, જીન મંગળ ગાય, પ્રભાતે રે. ૫

નગ્યા નગ્યા રે, નગરીતણાં લોક, પ્રભાતે રે;

રસી તને રે, થયાં ચળકતા ચોક, પ્રભાતે રે. ૬

જોઈએ જોઈએ રે, લાંડકાતણું મુખ, પ્રભાતે રે;

જેથી ઉપજેરે, સારા દિવસમાં મુખ, પ્રભાતે રે. ૭

કાંઈ કરિયે રે, રૂઠાં મંગળ કામ, પ્રભાતે રે;

દીક્ષ રીઝે રે, જેથી દલપતરામ, પ્રભાતે રે. ૮

ગીત ૫૧ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત ચોથું. પ્રભાતિયું બીજું.

કુકડો બોલવા વિષે.

“કુકડી વનતો રે પોપટો.” એ રાગ.

જહાણુ ચાંતાં કુકડો રણો બોલિયા; જાગ્યો જાગ્યો

જગતના જન, કે કેતકી આગતો કુકડો;

જગીને ઉત્તમ કામ આદરે, ભાવે કરે પ્રભુનું

ભજન, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૧

મેડીમાંથી કનકારાણું જાગિયા; કનકાવતીતણું

ભરથાર, કે કેતકી આગતો કુકડો;

જગીને ઉધરને આરાધિયા, દાન દીધાં ધધને

દાનાર, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૨

મોંઘમાંથી ધનપાળલાઈ જાગિયા; વહુરે ગુલાબ વહુના

કંથ, કે કેતકી આગતો કુકડો;

પ્રભુની પ્રારથના ક્યાં પછી; ગુણવંત વાંચ્યા

રૂઠા અથ, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૩

કુંપડામાંથી જગસિંહ વેવાઈ જાગિયા; ધોળવા

બેઠા અરીણુ કે ભાગ, કે કેતકી આગતો કુકડો;

કોઈ કરી કુટુંબની ઉપરે, ડારો દેવા લાગ્યા લખને

ડાંગ, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૪

છાપરામાંથી બેચર વેવાઈ જાગિયા, આધરે ચંપાંઆધનો

જેઠ, કે કેતકી આગતો કુકડો;

આળસ મરડીને આંખો ચોળતા; કોઈ આતા

બેઠા આવળ હેઠ, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૫

ગીત ગોતાં ગુલાબવહુ જાગિયા; મધુર દેવર જાણું

કાંચલ મોર, કે કેતકી આગતો કુકડો;

બડાઈ કરતાં છવકાર વેવાણુ જાગિયા; કથન

જેનાં અતિશે કોર, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૬

માંડવામાંથી ચંપાંઆઈ જાગિયા, પ્રભુ ભણ કરતાં

કસોલ, કે કેતકી આગતો કુકડો;

મંનીવાસે ચતુરજામાઈ જાગિયા; નાચે કુદે

કાટણું અટાળ, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૭

સાજન સદુ જગીને સવારમાં; કરવા માંડે પરમારથ

કામ, કે કેતકી આગતો કુકડો;

અધમ ઉઘે કે વ્યસન આદરે; દેખું એવું

દલપતરામ, કે કેતકી આગતો કુકડો. ૮

ગીત ૫૨ મું.

વિવાહની વરદોમાં બન્ને તરફથી ગાવાનું

ગીત પાંચમું. પ્રભાતીયું ત્રીજું.

પ્રભાતમાં ઉઘવા વિષે.

“સૂરજ ઉગ્યોરે, કેવડિયાની કણુશે કે વાણુલા,

ભલે વાંયાં રે.” એ રાગ.

રાતે જાગેરે જગસિંહ વેવાઈ, પ્રભાતેરે પછી ઉઘેરે

જેના વરમાં રે, થાય રોજ લગાઈ. પ્રભાતેરે. ૧

રાતે જાગેરે પુલાંદરે વેવાણુ, પ્રભાતેરે.

ઘાટ ઘડતાં રે, શેખરશ્વી પ્રમાણુ, પ્રભાતેરે. ૨

રાતે જાગેરે, બેચરસિંહ અધાણી, પ્રભાતેરે;

થયા વ્યસનીરે, એની અકલ વેચાણી, પ્રભાતેરે. ૩

રાતે જાગે રે, જીવકારવલુ વેવાણુ, પ્રભાતેરે;
 જેના મનમાં રે, સાસે વચનનાં યાણુ, પ્રભાતેરે. ૪
 રાતે જાગે રે, જીવકારવલુનો યાપ, પ્રભાતેરે;
 જેના મનમાં રે, મોડી તપ્પણા અમાપ, પ્રભાતેરે. ૫
 રાતે જાગેરે, જીવકાર વલુની માપ, પ્રભાતેરે;
 જેના ચિતમાં રે, ઘણી દીસે ચિંતાય, પ્રભાતેરે. ૬
 રાતે જાગેરે, બીમસિંદ પેવાઈ, પ્રભાતેરે;
 દીસ દાંડેરે, દેખી દોષની વડાઈ, પ્રભાતેરે. ૭
 રાતે જાગેરે, જે કરે કુંડ કામ, પ્રભાતેરે;
 દેખે તેવું રે, દાખે દલપતરામ, પ્રભાતેરે. ૮

ગીત ૫૩ મું.

વિવાહની વરઘોમાં બને તરફથી ગાવાનું
 ગીત છઠું. પ્રભાતીયું ચોથું.

બ્રહ્મામાં બ્રહ્મા જગતારા વિગે.

“રાગ કુવર પ્રભાતે.”

મુખે પોદેરે, કનકસિંદ નરેશ, વડાણેરે બ્રહ્મા જાગેરે;
 જેના ધરમાં રે, ઘણો સંપ હમેશ, વડાણેરે. ૧
 મુખે પોદે રે, રૂડા કમળથી ભાઈ, વડાણેરે;
 જેની નારી રે, ગણવંતી ગણાઈ, વડાણેરે. ૨
 મુખે પોદે રે, કનકાવતીની માપ, વડાણેરે;
 જેના પુત્ર રે, છે સપુત સદાય, વડાણેરે. ૩
 મુખે પોદે રે, કનકાજના પુત્ર, વડાણેરે;
 જેની ચિંતા રે, જેને છે શીરજીવ, વડાણેરે. ૪
 મુખે પોદે રે, સોદા નગરીના આજ, વડાણેરે;
 જેને માથે રે, ન્યાયી રાજનું રાજ, વડાણેરે. ૫
 મુખે પોદે રે, અંપાળાઈ અરુર, વડાણેરે;
 જેના ચિતમાં રે, તેહિ ચિંતા કરે, વડાણેરે. ૬
 મુખે પોદે રે, ભાગ્યશાળી ભૂપાળ, વડાણેરે;
 જેના મંત્રી રે, વડા કુદિ વિશાળ, વડાણેરે. ૭
 મુખે પોદે રે, જે કરે રૂડાં કામ, વડાણેરે;
 ફનિમાં રે, દેખે દલપતરામ, વડાણેરે. ૮

ગીત ૫૪ મું.

વિવાહની વરઘોમાં બને તરફથી ગાવાનું
 ગીત સાતમું. પ્રભાતીયું પાંચમું.

સંસારી મુખ માગ્યા વિગે.

“આવશે મોડાં કાણીયા રે, જેસશે માંડ્યા દેડ રે.”
 એ રાગ.

મંગળિક સગે કરિયે, મંગળિક કામ રે, મંગળિક

કામ રે; વડાણમાં બ્રહ્મા બ્રહ્મા જાગિયે રે,
 કર્મોડીને કરિયે પ્રીતિ, પ્રભુને પ્રણામ રે, પ્રભુને
 પ્રણામ રે; મનના મનોરથ સુદાન માગિયે રે. ૧
 માગીએ પ્રથમ રૂડાં સસરાજના રાજ રે સસરાજ
 નાં રાજ રે, સાસુજી સદેર સમુદરતાણી રે;
 આનંદ સહિત આપે, મંગળિક સાજ રે, મંગળિક
 સાજ રે, ધરમાં સમૃદ્ધિ પ્રભુ રે ઘણી રે. ૨
 આપે પ્રભુ સસરાજના, વંશનો વિસ્તાર રે, વંશનો
 વિસ્તાર રે; દેરાણી જેઠાણીતણાં બ્રહ્મા રે;
 શાળા જેઠા તો કરે, સોનાનાં વેપાર રે, સોનાનાં
 વેપાર રે, દીપર દોડાવે ઘણાં ધોણાં રે. ૩
 સાસરવાસણી સાણી, માગીએ નવંદ રે, માગીએ
 નવંદ રે, નોતરીએ રાણે નવદોષને રે;
 આપે પ્રભુ આનંદમાં, અદકા આનંદ રે, અદકા
 આનંદ રે, દેડમાં દરખિયે બચે બ્રહ્મને રે. ૪
 સાતે ભણ્યા સંખી જાગી, વગે મુખે વાસ રે,
 વગે મુખે વાસ રે, સાતે વડાઓ સાસુની મેલા કરેરે;
 ગેવી રીતે પૂરે પ્રભુ, અંતરની આશ રે, અંતરની
 આશ રે, ધન ધાન્ય અષ્ટ મંદાર બરેરે. ૫
 લીધ્યાં મુખ્યાં આંગણમાં, પગલાં પાડનાર રે,
 પગલાં પાડનારે, આપે પ્રભુ કુવર કોટામણેરે;
 લાયક વેળાએ કરિયે, લગન નિરધાર રે, લગન
 નિરધારે, રૂડા દીસે દિવસ રાગિયામણેરે. ૬
 બ્રહ્મજીવ કુવર ઘણા, દરખથી ઘેરે, દરખથી
 ઘેર રે; સગાં રનવીને બ્રહે તણાવિયે રે;
 લક્ષ્મીની દીસે ઘેર, લાયક લીલા સદેર રે, લાયક
 લીલા સદેર રે, વાળિય વિવિધ વજ્રદાવિયે રે. ૭
 દેવે દ્રવ્ય દીધું દેણ તો, કરિયે રીઝ કદાર રે, કરિયે
 દિલ કદાર રે; મોરેવે તોતરિયે આખા ગામને રે;
 જે જોનાં આનંદ કર, કુવરે અપાર રે, કુવરે
 અપાર રે; કિન્નવર દલપતરામને રે. ૮

ગીત ૫૫ મું.

વિવાહની વરઘોમાં કન્યાને મેર ગાવાનું
 ગીત પહેલું.

કન્યાના પિતાના કુળકથી ગાવાનું ગીત.

“સીતા બેઠાંરે માગિયે” એ રાગ.

રામના કુળકથી ગામને, જેનાં રીઝે વગરનાય;
 તેની એનાનું સર્વથા, રૂડે વર્ણન કરાય રે કાવલ
 બાતેરે ગામમાં. ૧

જગમાં જેની સુવાસના, છે એવા શુભ છોડ;
 સદ્યણુ જેના સંભારતાં, અતિ ઉર ઉપજેછે કાડકો. ૨
 ડમરો મરવો ને મોગરો, વળી ગુલાબ વિશેષ;
 વિધવિધ જેનીરે વાસતાં, પસરે દેશ પરદેશ, કો. ૩
 કાચલ કાચલ જેને કહું, કાચલ કન્યા સ્વરૂપ;
 મધુરો સ્વર જેને મુખે વસે, ઉત્તમ એતો અતુપ. કો. ૪
 મળિયાગર જેવા માનિયે, કનકસિંહ ઉદાર;
 સઘળા વનને શીતળ કરે, એવો એતો ઉપકાર, કો. ૫
 એવા ઉત્તમ છોડવા, ભૂતળ ભૂપણુ ગણાય;
 ઈશ્વર અવિચળ રાખજો, મુખમાં એતે સદાય, કો. ૬
 ધન્ય જગતમાં તે જનમિયા, કીધા પર ઉપકાર;
 નવલુગમાં રાખી નામના, ઉત્તમ એતો અવતાર, કો. ૭
 ખીખ બાવળને ખોરડી, તે તો તુચ્છ તમામ;
 આશીય ઉત્તમ છોડતે, દેહે દલપતરામ, કો. ૮

ગીત પદ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને મેર ગાવાનું
 ગીત બીજું.

કન્યાએ માની પાસે કરેલાં વરનાં વખાણું ગીત:
 “લાડકડી ચઢીરે કમાડ, સુંદરવરને નીરખવારે” એ રાગ.
 લાડકડી કહે માતા પાસે, એકાંતે આવાસમાં રે;
 જેવા મેળાતો ઉગસ, હું એતી આ માસમાં રે. ૧
 જગસિંહનો કુમાર, જે દીલના ઉદાર છે રે;
 તેને મેં દીધો તે કાર, બલાપનો ભંડાર છે રે. ૨
 અધિક ભણેલો છે એહ, સુંદર તેના દેહ છે રે;
 જગત વખાણે છે એહ, એવો નર એહ છે રે. ૩
 સત્યવાદી સરદાર, ધરમ ધરતાર છે રે;
 દીનને દાન દેનાર, તેધારો આધાર છે રે. ૪
 સાગર સરખો ગંભીર, ધનુરધર ધીર છે રે;
 એ તો છે ઉમ્મો અમીર, વડો શુરવીર છે રે. ૫
 જનમાં છે ઉત્તમ જાત, તે પરમ પ્રખ્યાત છે રે;
 પવિત્ર તેનાં માતતાત, પ્રસિદ્ધ તે વાત છે રે. ૬
 સુંદર શાન્ત સ્વભાવ, દીસે છે દેખાવમાં રે;
 સહુ સાથે રાખે જનાવ, રહી રાણા રાવમાં રે. ૭
 પ્રથવી ઉપર દામો દામ, પ્રસિદ્ધ એતું નામ છે રે;
 ચુપ્ત તેના જાણે તમામ, જે દલપતરામ છે રે. ૮

ગીત પદ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને મેર ગાવાનું

ગીત ત્રીજું.

કન્યાએ પોતાની માની આગળ પરણવાનો વિચાર
 જણાવ્યો તેનું ગીત.

“ખજૂરીનો વિંજણો, દાંડી દાંતનીરે.” એ રાગ.

ચંપાં કુંવરી કહે વાત, પોતાની માંતનેરે;
 મારો મર્મ કહું ભલી ભાત, તમેતે સાંક્ષાતનેરે. ૧
 રહું રતનપુર ગામ, શોભાનું ધામ છેરે;
 વસે સુંદર વર તે દામ, ચંતુરસિંહ નામ છેરે. ૨
 મેળામાં નીરખ્યા ખચીત, મેં તો રહી રીતથીરે;
 માછ ચોરાયુ છે માંડ ચીત, પુરી એની પ્રીતથીરે. ૩
 એ વરને હું વરીશ, ઇચ્છા જગદીશનીરે;
 નહિ તો જાળકુંવારી રહીશ, છે વાત બવિષ્યનીરે. ૪
 આ મારા મનતણી વાત, ન કહિ શકું તાતનેરે;
 જીભે કેતાં લળઉછું જાત, કહી દીધું આ તનેરે. ૫
 સાંભળ્યા એવા ઉચ્ચાર, માછ જે વારમારે;
 મન સમજ્યાં વાતનો સાર, પછી ખોલ્યાં પ્યારમારે. ૬
 લાડણી ધીરજ ધાર, સમર કરતારનેરે;
 તેનો તુજ પિતા કરશે વિચાર, તું ફિકર વિસારનેરે. ૭
 પ્રભુ તારી પૂરશે હામ, વિધન બધાં વામશેરે;
 દુવા દેશે જે દલપતરામ, તો મુખ સહુ જામશેરે. ૮

ગીત પદ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને મેર ગાવાનું

ગાત ચોથું.

કન્યા ઉમ્મર લાયક થયાં વિધેનું ગીત:

“રામ લક્ષ્મણ વન સીધાવાતાં.” એ રાગ.

રાણી કનકાવતી કહે કંથને; ચંપાં કુંવરી છે ✓
 ચંતુર સુજાણુ, પરણવા પ્રમાણુ, લાયક સર્વિલાશણી;
 બણી ગણેને બણેલી ભલી ચર્મ; વળી શાં કંડે
 વધતાં વખાણુ, શુણો મારા ગ્રાણુ, લાયક. ૧
 શીખી લખતાં વાંચતાં ને સમજતાં, શીખી
 ગણતાં હરેક ગણિત, રસોઈની રીત, લાયક;
 શીખી ભરત. ચિતર ભાતભાતનાં; શીખી કાવ્યકળા
 ગણુ ગીત, ચંચળ દીસે રીત, લાયક. ૨

એના જેવડી એની સાહેલિયો; જુઓ પરણેલી
સાસરે વનય, હૈયે હરમાય, લાયક; ૩
એતે પરણવાતી ઈચ્છા છે ઘણી; આપ આગળ
કેમ કેવાય, કેતાં શરમાય. લાયક. ૩
હા નગર રતનપુરમાં રહે; વર ચતુરકુવર છે
નામ, હરેલો તે કામ, લાયક;
એની સાથે પરણવા ઈચ્છા કરે; ઘણું શું કરું
તમને તમામ, કરો શુભ કામ, લાયક. ૪
જગતસિંહજી જગમાં વિખ્યાત છે; મોટા મોટા
દેહે એને માન, મુખા મુલતાન, લાયક;
એનો પુત્ર ચતુરસિંહ નામ છે; ઘણો શાણો છે
મહાયુગવાન, દૈયે કન્યાદાન, લાયક. ૫
મોંધું સર્વ છે દેશમાં શાંતિ છે; મુળ સૌને છે
સર્વ પ્રકાર, જુઓ કારકાર, લાયક;
લોકો કેહે લગનગાળા આવિયો; બંતો કરશે
લગન નિરંધાર, નથી ઝાઝી વાર, લાયક. ૬
વરસાદના દિવસ વીતી ગયા; પછી આવ્યા કારા
આઠ માસ, ખુલ્લું છે આકાશ, લાયક;
હા દિવસ ઈશ્વર ક્યારે આપશે; માથું પ્રભુભીંત
હું પ્રભુ પાસ, પૂરો સદુ આશ, લાયક. ૭
યદ મોટી નથી હવે બાળકી; કેમ બાળકમાં
મેહા આમ, છો શુદ્ધિના ધામ. લાયક;
પ્રભુ સમરતિ પગરણ મોડિયે; દેશે આશીષ
દલપતરામ, થશે તેથી કામ, લાયક. ૮

ગીત ૫૯ મું.

વિવાહની વરદોમાં કન્યાને ઘેર આવવાનું
ગીત પાંચમું.

લગન જેવરાવવા વિધેનું ગીત.

“ગીડી ચોઘોરે ગીતરાણી.” એ રાગ.

કનકારાણો જેવીદા તેડાવે, ચંપાંગાનાં લગન
શુભ જેવરાવે; પાનાં પોથી લેતે જેવીજી
આવ્યા, પ્રભુભીંત પાટ ઉપર પધરાવ્યા. ૧
કંકરો આંહો કંપાએ કંપા; આખાં ગોઠી
વાર પેરાવી દીધો; આગળ મુક્યું શ્રીકૃષ્ણ ને સોના
ખેડાર, રાજ થયા જેધને જેવી ગાર. ૨

કરજેડી કેહે કન્યાનાં જાપો, ચંપાંગાનું લગન
શુભ જેધ આપો; વરનું ચતુરસિંહ નામ વિખ્યાત,
ઘણી આપો લગન ભલીમાન. ૩

જેવીએ લગન જેધ નિરવાયું, ચેત્ર વદી ચોથ
તે ચંદ્રવાદ; માંડવા સુદરત શુભ જેધ દીધું,
કુટુંબી સરવ મળીને નસી કીધું. ૪
સેતેરી અક્ષરથી લગન લખાવ્યું, ખીંડું કરી
નાકાજીએ વિગ્રાવ્યું; રાણી કનકાવતીએ વધાવી
લીધું, જેવીજીનું સનમાન સાદું કીધું. ૫
દરખનાં વાજ ત્યાં વગડાવ્યાં, સાકર તે પાન
ખીંડાં બેઠાવ્યાં; ગારી મળી સરસ મંગળ
ગીત ગાય, દેશમાં દરખ ને સાદને સમાય. ૬
સગાં સ્નેહી સરવે થયાં કંદે રાજ, વાજંતથી મામે
રજું બધું ગાજ; વારે વારે લોક પરસ્પર પૂછે,
કોદરમાં ધામધુમ છે તે શું છે? ૭
ચંપાંગાનાં લગન એ તો વેવરાવ્યાં, આ તો
એના દરખનાં વાજ વગડાવ્યાં;
તે શુભીને દરખના લોક તમામ, કીવ વિધે રીઝયા,
દલપતરામ. ૮

ગીત ૬૦ મું.

વિવાહની વરદોમાં કન્યાને ઘેર આવવાનું

ગીત છઠું.

લક્ષ્મીના કામમાં શો જેવી જેવાં એક કોશીનું ગીત.
“ભમરા પંડોલો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.
લગન જેવરાવવા સગાં સ્નેહી સદુ મન્યાં; મન્યાં
કનકારાણીનાં ઘરડાં માયરે,
વિવાની વરદે સો જેવી સરખાં કોશી એક છે;
પાનાં પુરતક જેધ જેવી બોલિયા; પોસ મુદિ
ખીંડે લગન કરાયરે, વિવાની વરદે. ૧
ખીંડે એક દિવસ મારે માસમાં; એના જેવો
દિવસ નથી કોઈરે, વિવાની વરદે;
એવા શુભ જેવીનાં મુખના સાંભળી; સર્વ વળ
રજાં. દેગમગ જેધરે, વિવાની વરદે. ૨
ખુલ્લું કાપીને જુડું કોશી બોલિયા; ક્યો તાડે
સિંદની સગાંનેરે, વિવાની વરદે;
ઘરનાં ઘરડા જેવી દત્તા તે ક્યાં ગયા? ક્યાંથી
આવ્યો છે આ દેવડી જુવાનરે, વિવાની વરદે. ૩

૧ કોશી પછી ચૈતર માસમાં કે અદુ તો તેની
માસપાસ લગન લેવા લાગ્યા આ ગીત ગાયું મારે
આપે નેમ છે.

જેથી જોવા ને વાત બાર માસની; કેમ અમ
 નેવે તે માની શકાયરે, વિવાની વરધે;
 ચોમાસામાં કાઢવ કચરા ઘણા; તેમાં લગન તે શી
 રીતે કરાયરે, વિવાની વરધે. ૪
 પડે ટાંક અપાર પોસર માસમાં, ટુંકા દિવસ
 શિયાળાના દેખાયરે, વિવાની વરધે;
 વળી શિયાળુ મોલ હજી રીમમાં; આવે લશ્કર
 તો છોટ છુંદાઈ જાયરે, વિવાની વરધે. ૫
 તેવા સમયમાં જન ન તેડાયરે; માનો વૃદ્ધના,
 મુખની ને વાતરે, વિવાની વરધે;
 કાગળ માસમાં લગન ન લીલગે; પરે ચેરેયાની
 ઘણી પચાતરે, વિવાની વરધે. ૬
 ચોખાં લગન તો ચૈતરમાં જાયરે; ખેડ ખેતીનું
 ફરી લે સહુ કામરે, વિવાની વરધે;
 નહિ કચરા કાઢવ કે ટુંકા દહાડલા; નહિ ટાંક કે
 ઘણા નહિ યામરે, વિવાની વરધે. ૭
 ફરી પુસ્તક તપાસી લગન આપિયું; ચૈતર વદી
 ચોથ ને ચંદ્રવારરે, વિવાની વરધે;
 દીકરે હરખ્યા સૌ શુભી દલપત કહે; કર્યું એજ
 લગન નિરધારે, વિવાની વરધે. ૮

ગીત ૬૧ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
 ગીત સાતમું.

લગન સાંભળીને વેપારીનો હર્ષ તથા લગન
 લાદીને ગૌર મેકલવા વિધેનું ગીત.
 “મોડવામાં કાણુ કોણુ સાંજન બેઠારે” એ રાગ.
 આમાંનામાં લગનના શુભી સમાચારે,

૧. કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “ચોમાસામાં
 લગન કરવાની જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં ના પાડી છે. તેમજ
 ટુંકામાં ટુંકા દહાડા તથા ઘણામાં ઘણી ટાંક જન
 સંક્રાંતિમાં હોય છે. મારે તે મહીનામાં પણ લગન
 કરવાની ના લખી છે. હુતાશનીના તોડાનથી લગનના,
 ઉપયોગી કેટલાંકે સાણસો જળખી, ચાંચાં હોય તેથી
 અથવા શિયાળુ મોલ લણવાનો વખત હુતાશની પછી
 ચોલાંક આડવાડિયા સુધી ચીનસંક્રાંતિ લગી પોહાયે છે
 ત્યાં સુધી હોય છે તેથી ચીનસંક્રાંતિમાં પણ લગન
 કરવાની ના લખી છે.

વધ્યો આખા દેશમાં દિમંગ અપારરે;
 વિવા' જોવા લાખો મનુષ્ય બેગાં ધારે;
 વ્યાપારીનો માલ ઘણો વેચારે.
 ચોનાં રૂપાં ક્યાં થપ્પા મળશે સોંધાં રે;
 માણેક ને મોલી પણ ચારે મોંધાં રે;
 સાકર થી ખાંડની અપશે વખારે;
 હીર ચીર અપશે ચાન હજારે.
 પાણી વાવરે તેમ થી વવરાશે રે,
 સાકર તો ખોખે જોખે પીસાશે;
 કાંકરાની પેરે રૂપેયો હજારે,
 માગજને મનમાની મોજ મળશે.
 હાથી ઘોડા હજારે હજાર લેવાશે;
 સોદાગર કેટલાંકે શ્રીમંત ધારે;
 વ્યાપારીઓ એમ કરીને વિચારે,
 લાગ્યા વિવિધ વસ્તુની ભરવા વખારે.
 ચીન ને વિલાયત પેલેની વાતરે,
 હિપથા વ્યાપારીઓ જવા ગુજરાતરે,
 આખી પૃથ્વીપર ડાકા વાગ્યોરે.
 સર્વ કોઈને સારું હિલમ જાયરે.
 લગન લેને કોણુ રતનપુર જાયરે.
 ગુલશતા ગોરને ત્યાં મોડલાયરે;
 ચોડા હાથી ઘોડા ને ડાકા નિશાનરે,
 સાથે લક્ષ જય લગનિયા નિદાનરે,
 લગન તો ચૈતર માસમાં આવેરે,
 શાણા વેવાઈને જરૂર એમ શુભાવેરે;
 એવું ધારી ગોરને કાંઈ વિદાયરે,
 તેની સાથે સેવક જન પણ જાયરે.
 વેવાઈને કાંઈ સમાચાર સારારે,
 જન લેને આપ જલદી પધારારે;
 સગાં જોઈ લાવજો સાથે તમાગરે,
 દેખી દીકરે રીજશે દલપતરામરે. ૮

ગીત ૬૨ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું
 ગીત આઠમું.

કન્યાની મા-જોતામા સ્વામીને કન્યાના લક્ષ કરવાની,
 સૂચના કરે છે તેનું ગીત.
 “ગણેશપાટ બેસારિયાં ભલ્યાં નીપજે પંડ્યાનાં” એ રાગ.
 કનકાવતી કહે કંઈને શુભી સ્વામી કહું સુવિચાર;

પુત્રી પરણવા જેવી થઈ, લગ્ન કરે નિસ્વાર. ૧
જગતસિંહજના પુત્ર સાથે, હું હું છે વેળીયાળ;
ભણીગણીને ભણે થયો, મામ્મો વિચિત્રશુદ્ધિ વિદ્યાગાર. ૨
લાડકડીનું લક્ષ્યા, મન માન્યું છે તેની સાથ;
વિધિ પ્રમાણે વિવાં કરી, હુંતે મેળવિયે બેના હાથ. ૩
લગ્નો કુટુંબને કંઠાતરી, સગાં બહાણાં સંભારી સર્વ;
આવે સહુ આપણે આંગણે, બાણું ધન્ય થઈ ધન્ય પર્વ. ૪
ધરતું મનુષ્ય હાથું થાણું, આખા કુટુંબમાં કહેવાય;
સર્વ થા તેની સલાહ લઈ, કામ કરિયે તો બુદ્ધ ન થાય. ૫
હી હવેલી રંગાવિયં, મોનાં રૂપાં મંગાવિયે સાર;
શાણા મોની બેસારીને, સારા થડાવિયે શણગાર. ૬
વિવિધ વસ્તુ વસાવિયે, જન મોહલી દેશ વિદેશ;
કથરે ધન આપ્યું હોય તો કંલુસાધ ન કરિયે લેશ. ૭
એવો તો વિવાં આદરે, જન જાણે ગામો ગામ;
વાર્ણુન કરવા વિગતથી, દીવ ધરિયે દસપતરામ. ૮

ગીત ૬૩ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત નવમું.

લગનગાળો આવવા વિંતું ગીત.

“ રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં. ” એ રાગ.

કોડે કનકાવતી શુણો કંથઈ; થાણું વાગતું વાગે ઘેર
ઘેર, દીસે લીલા હંદર, લગનગાળો આવિયો;
વરધોગણી ધામધુમથી; શોભી રેંછે જુઓ;
આખું શેહેર, પ્રભુતી છે મેહેર, લગનગાળો. ૧
વિવાં વિવાં દીસે આખા દેશમાં; ગામો ગામમાં,
તમકે છે દોલ, ગાજે છે ભૂગોળ, લગનગાળો;
સગાં સ્નેહીતા કરીને મેળાવડા; લોકો કરતા
દીસે છે હસ્તોલ, બોલી મીઠાગોલ, લગનગાળો. ૨
જનને ગામને મોદરે જો જુઓ; જનને જનને જોડી
જોડી જાય, ગીતો રૂપાં ગાય, લગનગાળો;
શોભે ઘેર ઘેર માંડવા શેહેરમાં; થાણું થર તો
વિવાંતાં દેખાય, દેખી રૂપી થાય, લગનગાળો. ૩
પૂજવા જોગ સ્નેહીને પ્રીતિયે; રૂપે સારાં સગાંની
સલાહ, આદરિયે વિવાદ, લગનગાળો;
જેવા જેવી તો જન તેડાવિયે; સહુને અંતરે
કપરે કિસાહ, કોડે વાહવાહ, લગનગાળો. ૪
ગાગવાનને મોહારીને કોડે; નાગને ને કરે કુલ

તંયાર, વાવીને આ વાર, લગનગાળો;
વાંવ વેલા તે નાગરવેલના; પાકાં પાન તો જોડે
અપાર, એનો શો શુભાર, લગનગાળો. ૫
મોતી લેવા ઝવેરીને મોહલો; હીરા થોંધન
ખરચી હજર, શોધાવો ગજર, લગનગાળો;
કાવે ત્યાં વળી કૃષિયાને મોહલો; કરે અનના
મોટા અપાર, લે માવ શ્રીકાર, લગનગાળો. ૬
જન આપો રૂપા રંગરંગને; વસ્ત્ર રંગવાના કરે
રંગ, એપે જેવી અંગ, લગનગાળો;
લીલો પીળો કમુખી મહરિયો; થાય દેખનાં જન
મન દંગ, વધે હિજરંગ, લગનગાળો. ૭
દેશ દેશના દરજી તેડાવિયે; શીવવામાં જે સદૃશી
ચુગલણ, પામેલા વખાણ, લગનગાળો;
કોડે દસપત જેની કારીગરી; કરે પવ મળીને
પ્રમાણ, એવા કળા જાણ, લગનગાળો. ૮

ગીત ૬૪ મું.

વિવાહની વરધોમાં કન્યાને ઘેર ગાવાનું

ગીત દસમું.

દીકરીને પરણાવીને લ્હાવો લેવા વિંતું ગીત.

“ ચુનાથઈની ઘોડલી. ” એ રાગ.

સ્વામીજી આ સંસારમાં હોય, વિવાં સગાં ન હવે;
કોડે દિવાળી થઈ કોડે, અનિ એવર દિવસ
કનકર્ષ, લ્હાવો ભણે લીલિયે. ૧
જુના ખગવના કિચારીને ધન, ખચો ધરી થણી ખાંત;
ખારી પુત્રીને પરણાવિયે; ત્યારે મુગ્ધને મન થાય
નિરાંત, લ્હાવો ભણે લીલિયે. ૨
મોટા રચાવો માંડવો, જેવા જેવ કોડે સહુ જન;
સદૃશી સવાઈ શીલિયે; ત્યારે ગાને અમારે
મન, લ્હાવો ભણે લીલિયે. ૩
આવે જમાઈ જન આંગણે, એનો મુશળ ગાળું સંસાર;
જેણે જમાઈને ન પોષિયાર, એનો અદ્યગ મેવા
અવતાર, લ્હાવો ભણે લીલિયે. ૪
પુત્રી જમાઈને ન પીરવે, જેણે કોડે કરી કંસાર;
માર ઘાલીને માંડી નહિર, એણે લ્હાવો ન લીધો
લગાર, લ્હાવો ભણે લીલિયે. ૫
રૂપી રૂપી ધન રાખિયું પૂજુ, વાવરિયું ન કોડે વાર;
જન ને આવી જોત રૂપી પોજે, એનું થાણું ન
કોડે વગાર, લ્હાવો ભણે લીલિયે. ૬

બણા જોવીને જોલાવીને કરે, પ્રથમ લગનનો દરાવ,
વેવાછને ઘેર મોકલોર, લણી લગન બસો ધરી

ભાવ, લ્હાવો બસો લીગિયે.

ધશ્વરી નિયમ અંતર ધરી, કરે નીતિ પ્રમાણે તતજબ;

જેવી રીતે સ્વામી જગતનોર, દીલે દલપતરામનો

દેવ, લ્હાવો બસો લીગિયે.

ગીત ૬૫ મું.

પીડી યોજતાં ગાવાનું ગીત.

“કંકુ છાંડી કંકાતરી મોકલે.” એ રાગ.

છરે પીડીમાં કેસર કસ્તૂરી; છરે પીડીમાં કંકીએ
કપૂર, લાડકડાને પીડી ચડે;

છરે પીડીમાં અરાર અગરબો; છરે પીડીમાં
ચંદન ચૂર, લાડકડાને પીડી ચડે.

છરે દશરે દિશા આખા દેશમાં; છરે પીડીની
પસરે સુવાસ, લાડકડાને પીડી ચડે;

પીડી વાળેછે વાન શરીરનું; થાય પીડીથી રૂપ
પ્રકાશ, લાડકડાને પીડી ચડે.

પીડી મોંઘી મળે મલતાનમાં; સાત મોનૈયાની
સવા શેર, લાડકડાને પીડી ચડે;

ચડે પીડી તો ઉમદા અમીરને; જેને લલગીની

હોય લીલાદેહર, લાડકડાને પીડી ચડે.

પીડી નવારે નગરમાં નીપજે; ત્યાંથી આવી

અમારે દેશ, લાડકડાને પીડી ચડે;

પીડી બેગરસિંહભાઇએ મૂલવી; લીધી લાવરી

નાણું વિશેષ, લાડકડાને પીડી ચડે.

રાય રાણા રહે ઇચ્છતા રહે; રૂડો રાજવી પીડીનો

રંગ, લાડકડાને પીડી ચડે;

પીડી દુનિયામાં દુર્લભ દેવને; પીડી યોગે ચતુરભાઇને

અંગ, લાડકડાને પીડી ચડે,

પીડી ચંદ્રકળા જેવી ચળકતી; પીડી શીતળ ચંદ

સમાન, લાડકડાને પીડી ચડે;

પીડી અમરવેલી જેવી ઔપધી, પીડી દેહે આનંદ

નિદાન, લાડકડાને પીડી ચડે.

પીડી સારમાં સાર સંસારમાં; પીડી મહા મુખનું

છે મૂળ, લાડકડાને પીડી ચડે;

પીડી ભાગ્યદાણી જનને ભજે; જેને ઇશ્વર હોય

અનુકૂળ, લાડકડાને પીડી ચડે.

મળી ટાળે સુવાસણી મુંદરી; પીડી યોગે ને મંગળ

ગાય, લાડકડાને પીડી ચડે;

પીડી યોગી અધોળ કરાવિયું; કંઈ દલપત સરસ

દેખાય, લાડકડાને પીડી ચડે.

ગીત ૬૬ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ત્રાંખા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

રૂડો બાજલ છે બહુ મૂલનો; ત્યાં બિરાજે રે,

હરખ સહિત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;

તે સમયની શોભા ત્યાં હું વરણવું; ખુશી ઉપજે રે,

જેતાં ખચીત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે.

ત્રાંખા કુંડી ઉડી રૂડી ઓપતી; માંહી ભરિયારે,

નિર્મળ નીર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;

શીર તેલ સચારે સુવાસણી; નવરાવે રે,

યોગી શરીર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે.

યોગ્યાં કેસર કસ્તૂરી અરગળ; તેથી પસરે રે,

સરસ સુવાસ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;

મુખ કાન્ત મનોહર અગમ; જેના મુરણ રે,

ચંદ્રપ્રકાશ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે.

૨ કન્યાને પીડી યોજતાં “લાડકડીને” એમ ગાવું.

૧ કન્યા હોય તો “લાડકડી કોડીલો અધોળ કરે.”

મલા પીતળ લોટા નળે ભરી, અંગ ઉપર રે,
રેડે આધર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
હિમાચળથી ગંગા નદી જેમ વહે, એમ ચાલી રે,
નીરની નીક, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૪
અલખેલો અધોળો ઉભા થયા; અંગ લોભું રે,
લેને રમાલ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
અંગે વસ્ત્ર ધર્યા રૂંધાં ઓપતાં; ક્યો કંકુનો રે,
ચાંદલો ભાલ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૫
પૂરા પ્રેમથી માતાએ પોષિયા; લીધાં વારણું રે,
વારંવાર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
હિતારીને સંપુટિયું આગળ ધર્યું; ક્યો એ રીતેરે,
કુળનો આચાર, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૬
એતો હૈયાના હેતનાં ચિહ્ન છે; દેશ દેશની રે,
લુહી છે રીત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
મળી માનની સ્નેહી સગાંતણી; ગોરી ગાય છે રે,
મંગળ ગીત, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૭
મામે આવી તેડી લીધા તે સમે; પધરાવ્યા રે,
થીર રૂંડે દામ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે;
આશા પૂર્ણ હજે સર્વ એમની; દે છે આશીર્વ રે,
દસપતરામ, લાડકડો કોડીલો અધોળ કરે. ૮

ગીત ૬૭ મું.

ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

કચ્છ સ્ત્રીનું ગીત.

“ઉકરડી નોતરતાં, વનમાળી રે.” એ રાગ.

ઉકરડીને નોતરી, વડુવારે રે; એસારિયે થર ખદાર,
શુભા વડુવારે રે; જે નારી ગંદી ગોળરી, વડુવારે રે;
એનો એવો અધિકાર, શુભા વડુવારે રે. ૧

૧ કવીશ્વર દસપતરામ લખે છે કે “એની મતલબ
એછે જે મારી દોલતનો દાખડો તે તારા પગની રજ
ગરાળર છે.

૨ કવીશ્વર દસપતરામ લખે છે કે “ઉકરડી નોતર-
વાનું કોઈ શાસ્ત્રમાં લખેલું જણાવું નથી તેથી તે ચાલ
આખા ભરતખંડના હિંદુઓમાં હોય, એમ નથી. મ-
તલબ એવી જણાય છે કે કચ્છરાજ્યને નાખવાની એક
જગ્યા નક્કી કરીને એને ત્યાં ગીત ગાઈને સંપૂર્ણ જાહેર
કરવું અને ઉડાડતાં પણ ગીત ગાઈને જાહેર કરવું કે
નવે અર્ધી કોઈ કચ્છરા નાખશે નહિ, પણ ને ચાલ

ઉકરડી જાહેરતાં, વડુવારે રે; વળે વળગે આવી અંગ મુ;
પુઅડને જાહેરતાં, વડુવારે રે; થાય તે રંગમાં બંગ. શુ.૨
દૈએશીખામજાનેહથી, વડુવારે રે; ઉડાડતે અવગુણથાય, શુ;
કંઈકેઈનાંધાકાદોને, વડુવારે રે; રાજનેરોગરિસાય. શુ.૩
પુઅડનારીનોચાટલો, વડુવારે રે; મળીએ સુધરીનોમાળો, શુ.
દહાડાયદસૂતીઉંડે, વડુવારે રે; કરનીતેવડવાનાચાળો. શુ.૪
પુઅડ નારીનુંઆગળું, વડુવારે રે; ઉકરડી અનુસાર, શુભા;
પાણીયાડે તેનુંપિળિયે, વડુવારે રે; જેટ વળીખડાજર. શુ.૫
શુભાપાડીનેખોલતાં, વડુવારે રે; સંશનહિતેનેલાન, શુભા;
વાદવહેવિનાકારણે, વડુવારે રે; કરનાં કાંઈકામકાન. શુ.૬
સાંજપરેકે સુઠરિયે, વડુવારે રે; પાથરીને જેમ તેમ, શુભા;
વાસણએ કાંનઉડકે, વડુવારે રે; એ રહે એમનાંએમ. શુ.૭
વિવામાંસાળજેનીપરે, વડુવારે રે; ગવાયગામોગામ, શુભા;
તેમોએતીનેચાલજે, વડુવારે રે; દે શીખ દસપતરામ. શુ.૮

ગીત ૬૮ મું.

વરને તથા કન્યાને નવરાવતાં ગાવાનું ગીત.

વડુની નિંદાને ખદાને ખીછઓને શિખામળ.

“સોનાના રથંબ લીરે જડયા રે.” એ રાગ.

કડવો લીંબડો અને કારીલીરે; કડવા ગુલાબવડુના ખોલ,
મેળાવડે સદુ મળ્યારે; તે વડુને કોઈ ન જાહેરશેરે;

કરી નાંખે તરણને તોલ, મેળાવડે સદુ મળ્યાં રે. ૧

અંધ પડ્યો છે. ઉકરડી નોતરવાની નથા ઉડાડવાની
રીત ગઈ છે. ત્યાં એવાક વગેરે નાંખવા બોલમાં
મોટું કુંડું ધાલીને તેમાં લોહાનો ઉંચેચણિયા મુકવાનો
અસલ ચાલ લશે તેથી હાલમાં એક કુલડીમાં લોહાનો
ખીસો મુકીને ત્યાં દાટે છે. ઉકરડી ઉડાડતાં ગીત ગાય
છે જે “ઉકરડી ઉડાડતાં, વનમાળી રે; લાખ્યા છે સો-
નાનાં ખુટા કે ગુજરમાળીરે.” એ ગીતની મતલબ
એવી જણાય છે કે, વિવાતા ધરમાં પુનઃમાંથી પરીલી
આખરેલી સોના રૂપાની જાલુસ વડે. તે મારે અથા
દિવસના પુનઃ તે કેકાંએ એકા કરીને વિવાદ વિત્યા
પછી નિરાંતે નવાસીને નાખી દેવા. અસલના દેરલાક
ચાલ થજા ઉપયોગી છતાં તેમાં કેરકાર થઈ જવાથી
નકામાં થઈ પડ્યા છે અને કેટલાએકનું તો કારણ પણ
સમજાવું નથી. કે આ ચાલ કા વારને ક્યો નરો.”

૩ ઉકરડી નોતરતાં ગાવાનાં પાંચ ગીત છે તે વર
નથા કન્યા બેઠેને થર ગવાય તેમાં છે.

ધનપાળભાઈને ધન્ય છેરે; સદન કરેછે સદાય,
મેળાવડે; હાંલું જે હોયતો બદલિયરે; માણસ
બદલ્યું ન જાય, મેળાવડે. ૨
મેળાવડે જન બહુ મળ્યારે; સહુ જનો સરખા
ન હોય, મેળાવડે; કા જન ગરવા જાંબીર છેરે;
હલકા મનના હોય કાય, મેળાવડે. ૩
જેવું હોય તેવું નિભાવિયરે; સાંકડી હોય જાંબીર સગાઈ,
મેળાવડે; મોટાનાં મન મોટાં હોયછેરે; ને સદા
રહે ગમ ખાઈ, મેળાવડે. ૪
મોભ મોટા મોટા ચાંબલારે; મોટાને શિર મોટો
બોજ, મેળાવડે; હલકી તો વળિયો ને
વાંસડારે; તેતો બોજ તેના સરખોજ, મેળાવડે. ૫
સહુ મળ્યાં જમવાને માંસવારે; ઘરનાં તો
કરવાને કાજ, મેળાવડે; સંપીને કામ જે સહુ
કરેરે; ઘરનાણી તો વધે લાજ, મેળાવડે. ૬
તમને શુભાવધુ અમે કહુંરે; ખીજને સંભળાવા
કામ, મેળાવડે; તમે તો વધાવોછે વિશ્વમારે;
શુભચક્રી જશ હમોદામ, મેળાવડે. ૭
સમજી તો સમજ્યામાં સમજશેરે; મૂખ તો પડે
ન્યારે માર, મેળાવડે; હલપનરામે દીધી બલીરે;
સહુને શિખામણુ સાર, મેળાવડે. ૮

ગીત ૬૬ મું.

ઉકરડી માંતરતાં ગાવાનું ગાત ત્રીજું.

સંપીને કામ કરવા વિષે.

“ ગણેશ પાટ બેસારિયા, ભલા નાપજને પકવાન. ”

એ રાગ.

કરશે પુજે ને કુસંખનાં ખીજ, વાંધા પડે તે વચન;
આ ઉકરડીમાં નાંખજે, મોટું ગલિર રાખીને મન. ૧
ઘરેનું મનુષ્ય ઘરમાં નહિ તેના ઘરની ફરેતી થાય;
ઘરમાં વિનાનું ઘર નહિ એવી કહેવત સત્ય કેવાય. ૨
સેના હોય સેનાપતિ વિના, તેતો ધણીવગરની ધાડ;
માંહો માંહી લઈ મરે, એની કોણ શુભે ભુમરાડ. ૩
સભા વિષે એક સલાપતિ જે, કરાવિયે તો દીક;
નહિ તો બધા ગાંડળડ કરે, રાખે ન કાઢની ખીક. ૪
કુટુંબમાં પણ કાઢને એમ ઉપરી કરિયે એક;
મરજદ તેની માનિયે, તો ઉપજે સુખ અનેક. ૫
રાખને કુકમ ન માનિયે, જે પ્રાન્ત સ્વજદી થાય;

ગણે નહિ કાઢ કાઢને, કાઢને મળે નહિ ન્યાય. ૬
નોકરીની આશા કરી, આગ્યા આરજ મળીને અનેક;
રાખે કંઈ તમામાં થઈ, ઉપરી કરાવો એક. ૭
તેની સાથે તમે સર્વાનો, અગો કરાવી લેએ કરાર;
પ્રત્યેકને નહિ પૂછિયે, બેઠાએ એકજ જવાબદાર. ૮
એક કહે તું ઉપરી, ખીજે કહે તું ઉપરી થનાર;
સહુ એમ વાદ વદી પડ્યા, રાખે કાઢ્યા શહેરની બદાર. ૯
કરિયે સગળ મેળાવડો, તેતો વધવા વિશેષ સનેહ;
જન કિચડા વાંધા પડે તો, કાણુ તેડાવે તેહ. ૧૦
લેવાની લાલચ ન રાખિયે, હળીમળી વધારિયે હુંત;
આજુસગણુ એકઠાં થઈ લઈ કાઢટ થાય ફરેત. ૧૧
કૃષ્ણ આપે દીન ઉજળો, ઘેરમાંડિયે માંગલિક કામ;
કુટુંબ કલ્પોત દીનિયે, દેખી રીઝે હલપનરામ. ૧૨

ગીત ૭૦ મું.

ઉકરડા માંતરતાં ગાવાનું ગીત ચાથું.

મધ કરનારી સંપીલી ભમરીનું ગીત.

“ અમારાં ને વાંધા મોરી નહિ કરે. ” એ રાગ.
આજ આનંદ મારે આંગણે; ઓચણમાં
તું ભડે આવી, રે ભમરી ભલા ભાગ્યની;
સંપ તમારો છે-સંવોપરી; તેથી તું
મારે મન ભાવી, રે ભમરી. ૧
મારે આંગણે ઉઘો આંગણો;
તેની રાખે કરે જમાવ, રે ભમરી;
સુવર્ણ સરખાં સારાં શોખાતો;
તમારા દેહતા દેખાવ, રે ભમરી. ૨
કરીને કુટુંબ મેળાવડો;
સંપીને વસોછો સદાય, રે ભમરી;
મજિવારો કહિયે નહીં બંદેયની;
એ મોટું અચરજ જણાય, રે ભમરી. ૩
વધ્યો વિસ્તાર ઘણો વંશનો;
તોય હરોછો એક કામ, રે ભમરી;
સંપીને ક્યનો સંગ્રહ કરે;
સંપીને સહુ કરોછો કામ, રે ભમરી. ૪
વદકારી વહુ તમને વેઠને;
જો કરે ચિત્તમાં વિચાર, રે ભમરી;

૧ કૃતીશ્વર હલપનરામ લખે છે કે “ તેઓમાં
એક રાણી હોય છે, તેના તાળામાં ‘સહુ’ સંપીને
કામ કરે છે.”

તો તે પોતેજ પ્રસ્તાધનિ;
 પોતાને કરશે ધિકાર, રે બમરી. ૫
 કેની નિશાળમાં તમે લણ્યાં ?
 ક્યાં શીખ્યાં શિખામણુ સાર ? રે બમરી;
 પૂરણ સંપના પ્રતાપથી;
 ભોગવો અખુર બંડાર, રે બમરી; ૬
 સંપાતિ જે વસે સંસારમાં;
 એને પણ એવું મળે મુખ, રે બમરી;
 જન જતિ થેને સંપ જે તરે;
 માતાની તે વગેવે કૃપ, રે બમરી. ૭
 આજ છે ચંપાંગાનો સોદસો;
 ભણે તું આવી છે આ દામ, રે બમરી;
 દાંખસો તારો દેને સર્વને;
 દે શીખ દલપતરામ, રે બમરી. ૮

ગીત ૭૨ મું.

ઉઠ્ઠરી નોતરતાં ગાવાનું ગીત પાંચમું.

ઉઠ્ઠરી નોતરવાનાં કારણ વિષે.

“ વડું રે પાટણુ વડું ધોળકું, કોઈ માળવે
 જત્ય રે. ” એ રાગ.

વિવાતા ધરમાંથી વાળીને, પુંને એકડો કશિ રે;
 એકાંતે રાખી અકિયે, જ્યાં ઉઠ્ઠરી નોતરિ રે. ૧
 જ્યાં ત્યાં પુંને કચરાતાથી, ગંદકી નવ થાય રે;
 એ થકી આંગણું આપણું, સ્વચ્છ સાદું દેખાય રે. ૨
 વળતી ઉઠ્ઠરી કાઠિયે, વિવાતા દીન રીતે રે;
 તે અધો પુંને તંપાસીને, તળિયે રૂડી રીતે રે. ૩
 જે પુંને ધરમાંથી વાળીને, દૂર નાંખીજ દેએ રે;
 એનું રૂપું પડે આખરે, તો ક્યાં શોધવા જૈએ રે. ૪
 કુડું રે કોડી ઉતારિયે, ભોંયમાં, એક દામ રે;
 એવાડ તે એસામણુ, તેમાં ભરિયે નમામ રે. ૫
 વળતી ઉઠ્ઠરી નાંખિયે, ઘણે વેગળે જૈને રે;
 આજ કુલો કાં તો ટીળિયે, સારી સગજણુ લેને રે. ૬
 વિવાતા ધરને આંગળે, નહિતા કાદવ થાય રે;
 માસનાં પાણુ અડચણુ પડે, દુરગંધ દેખાય રે. ૭
 સાદું રાખો સ્વચ્છ આંગણું, સર્વે સમજીને આમરે;
 તો તમને આશીષ અર્પિ, દેશે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૭૨ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરપોડામાં)

ગાવાનું ગીત પહેલું.

પોસ ભરવાનું ગીત.

“ ક્ષણે તારાં નાળિયેર શણુચાર્યા ?

ને ક્ષણે તારી શેષ ભરી રે ” એ રાગ.

સાહેબજીદાયતુરભાષિતરદાર, આજભાવેપોસકળેભયેરે ?
 બેચરભાષધેરજીવકારવડુંછેનાર, આજભાવેપોસનિયેમ. ૧
 તેણે સારા સજત્યા શણુચાર, મોતીનું છોડું શિર ધરુંરે;
 દેવે ધર્મો દીરાકરો દાર, કપાળે કંકુતિકક કયુંરે. ૨
 મોતીકે વધાવ્યા વારંવાર, મુખડાનાં લીધાં મીઠાંરે;
 અંતરમાં આલપ અપાર, દીલડાનાં ડાલાં દીલડારે. ૩
 એવામાં ઠરાની સરદાર, સોદાગર એક આવિયો રે;
 જેતાં જેની મુલત શ્રીકાર, લાખેલી ઘોડી લાવિયોરે. ૪
 તે ઘોડીનું નિરખનાં તેજ, જીવકારવડું જાગે વારણે રે;
 બેચરભાષજો લાંથી દે અવેજ, લાડકડા વરને કારણે રે. ૫
 રૂપામાં ચક્રને રૂપિયાત, વરધોડને ચડાવિયોરે;
 જીવકારવડુંજો આજ ભલી ભાત, લારે કોડેલડાવિયોરે. ૬
 અતિદેને ઉચારી આશીષ, પરાગી બેલો પધારને રે;
 જેને ધારો તેતે જગદીશ, નમારા અર્થ સારજેરે. ૭
 સાતે મુખ મળને દામોદામ, નમારાં દુઃખ દૂર જતેરે;
 દેશે આશીષ દલપતરામ, નમામ દામ સિદ્ધ થતેરે. ૮

ગીત ૭૩ મું.

વરના કુલેકામાં (એટલે કે વરપોડામાં)

ગાવાનું ગીત બીજું.

અગમગિયાના જતમાનું ગીત.

“ જીગ્યા મુતરતા પટકા વણાવો, પટકા વણાવો,
 અંજી દીકે જરણો. ” એ રાગ.
 અગમગિયાના જતમે શીવણવો, જતમે શીવણવો;
 દોરંગી દોર દીપાવો; એરે જતમે કુલો વરને પેરાવો,
 વરને પેરાવો, શિર શિરમંથ અપાવો. ૧
 પાન ને શ્રીકે પોસ ભરાવો, પોસ ભરાવો;
 મોતીની લંદરે વધાવો. જરિયાનના ખંમે પટકા નંખાવો,
 પટકા નંખાવો, મોતી તોરા લટકાવો. ૨
 ધોડીને કાંતે મુધરા વડાવો, મુધરા વડાવો;
 મોરડે દરતા મુકાવો; કુંદનકેરે મરડો કરાવો,
 મરડો કરાવો, માળકે મોતી મરાવો. ૩

લાખ ટકાનાં ઝાંઝર લાવો, ઝાંઝર લાવો,
 ઘોડીને પાયે પહેરાવો; પાદસાહીનું પલાણ
 મંગાવો, પલાણ મંગાવો, ઘોડી ઉપર મંડાવો. ૪
 એ ઘોડી ઉપર છયા વર ચટશે, છયા વર
 ચટશે, હાથે લગામે પંકડશે; નગરી તેણા જન
 જોવા ઉપડશે, જોવા ઉપડશે, દુશ્મન પુટે ખખડશે. ૫
 રૂપ લેકેમન દાદાનું મ્હેશે, દાદાનું મ્હેશે; લળીલળી
 મુખ મામું જ્વેશે; રોહી મગાં પણુ સર્વ સંતોષે,
 સર્વ સંતોષે, નિરખીને હરખીત હોશે. ૬
 ઘોડી ઉપર વરગાય મિરાળે, રાય મિરાળે.
 શાલીત સજન સમાળે, છત્રનણી છપી
 શિરપર છાળે, શિરપર છાળે, વાછત્ર વિધવિધ વાળે. ૭
 દુવર પધારે પરણવા કામ, પરણવા કામ.
 લે જંગલીશનું નામ, દીલ થકી આશીષ દેશે તે કામ,
 દેશે તે કામ, દિગ્વર દલપતરામ. ૮

ગીત ૭૪ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વરઘોડા
 માં) ગાવાનું ગીત પહેલું.

ગજરાનું ગીત.

“મોહનજીએ મોકલ્યું રે મોસાણું.” એ રાગ.
 માલણુ ગુંથી લાવ ગુણિયલ ગજરા; તારા ગજરાનો
 માનીશું મજરા, માલણુ ગુંથી લાવ ગુણિયલ ગજરા. ૧
 તારા ગજરાનું આપીશું મૂલ, માંહી ગુંથને ગુલાબનાં
 પૂલ; ને હું કહીશ તે કરશું કણુલ; માલણુ. ૨
 જેવી હોય તારી ચતુરાઈ, તેવી કરને તેની સરસાઈ;
 કાંઈ આશી ન રાખીશ આઈ. માલણુ. ૩
 એવી કરને હરીગરી એમા, ભુજિત હોય જેવા
 જેવી જેમાં, મોહ પામે મુનિવર તેમાં. માલણુ. ૪
 વર લોકકાનેરે કાળે, એવો ગુંથને ગજરા તું
 આળે, જેવો છત્રપતિને જાળે, માલણુ. ૫
 ગજરા મૂલ પામે મુલતાન; સારો સારો કહે સુલતાન;
 થાય ગુણોળને લેઈ ગુલતાન; માલણુ. ૬
 એમાં ભુજિત જેવા જોગ વાણી. જાળે અંગમાં
 ઉમંગ આણી; રીઝે રાજ અને વળી રાણી, માલ. ૭

તને આપોશ હીરાનો હાર; વળી સોળ સારો શણગાર;
 ઉપર હેમની મ્હેર હજાર, માલણુ. ૮
 કવિતાની કીમત ઉર આણે, એજ ગજરાનું
 મૂલ પ્રમાણે, દાખે દલપત ખીન્નું જાણે? માલણુ. ૯

ગીત ૭૫ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે વર-
 ઘોડામાં) ગાવાનું ગીત બીજું.

ઘોડીનું ગીત.

“હંસા તે વરણી ને મરગા તે નયણી.” એ રાગ.
 ઘોડિયેચટયાવરરાય સંભાળી, પિતાંજનની પલવટયાળી;
 ઘોડી છે રૂડી રૂપાળીરે, લટકાળી, પેખીપચકલ્યાણી. ૧
 પચકલ્યાણીને પચેપ્રમાણી, વિગતે વડાવડાભૂપેવખાણી;
 જગતના જન સહુએ જાણી રે, લટકાળી. ૨
 એ ઘોડી દેશ ધરાનથી આવી, વરને ભાઈએ મૂલ
 ખરચી મગાવી; ભૂપતિને મન ભાવી રે, લટકાળી. ૩
 જોતાં જોતાં ઘણે જતને જડી છે નવરે દીને ઘડનારે
 થડી છે; ચતુરના ચિતમાં ચડી છે રે, લટકાળી. ૪
 લક્ષપતિને પહાલી ઘણી લાગી. લાખ સોનથે તો
 સુલતાને માગી, વાહ એની વરણાગી રે, લટકાળી. ૫
 ચાલતી હંસીને ફહતી હરણી, વિશ્વ કહે એની.
 ધન્ય વિચરણી; કવિ ન શકે ગુણ વરણીરે, લટકાળી. ૬
 ખર્ચ કરી ધન ખરચીને ઝાંઝે, કોડીલો રહેલ
 છખીલાને કાળે; છત્રપતિને જાળે રે, લટકાળી. ૭
 હથ્થરની રચના ગાઈ આ અમે, મહિમા તેનો ફરેલો
 હામડામે, દીડો છે દલપતરામે રે, લટકાળી. ૮

ગીત ૭૬ મું.

વર તથા કન્યાના કુલેકામાં (એટલે કે
 વરઘોડામાં) ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

સાજનનું ગીત.

“સુંઘા સારી સોખત લાવે.” એ રાગ.
 મળ્યા વરઘોડે જન મોટા, લોંબા હાથ ગુલાબના મોટા,
 નથા હારતોરાનાતોટારે, સજની-સાજનની જે શોભા. ૧

૧ કન્યાને ગાવું હોય તો “ઘોડિયે ચટયાં
 ચંપાઆઈ સંભાળી, પતિતરની પલવટ વળી.” એમ
 ગાવું. ૨ કન્યાને “કોડીલી છેલ છખીલીને કાળે.”
 એમ ગાવું.

૧ કન્યાના પુલેકામાં એમ ગાવું કે “ચંપાઆઈ
 હ લાલકડીને કાળે.”

આવ્યા શેહેર સુખા સુલતાન, આવ્યા દિલ કાલા દીવાન;
 આવ્યા બગિચા ખાહાદુરખાન રે, સગની. ૨
 બન્યા વિચિત્ર બહુ સામેલા, કોઈ મુગલ કે દીરંગી બનેલા;
 કોઈ મરેહી વેપ ધરેલા રે, સગની. ૩
 છુટે બહુ વિધ આતસખાહ, છુટે બહુક પશુ બહુ ગાહ;
 આખું ગામ રહ્યું તેથી ગાહ રે, સગની. ૪
 શોભે રથ ગજ ને સુખપાલ, ધમકે બહુ ધુધર માળ;
 હો અદ્ભુત અગિલ શુલાલ રે, સગની. ૫
 આરખી બેરથ મન લાવી, અંગરેહ પલટણ આવી;
 વાળાં વિલાપતી તે લાવી રે, સગની. ૬
 રચી સોના રૂપાની ટુલવાડી, ધરીછે વરરાજાં અગાડી;
 જાણે કુર્કી મુરવતની ગાડી રે, સગની. ૭
 મરે જન શુભ જશ પામે, હરે લક્ષ્મી કામોદામે;
 દીર્ઘા આશીપ દલપતરામે રે, સગની. ૮

ગીત ૭૩ મું.

કન્યાના કુલેકામાં ગાવાનું ગીત.

ચુંદડી વિષે.

“ મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી. ” એ રાગ.
 તમે ઓદો ચખાયાં ચુંદડી;
 એના અનળ તરેહનો રંગ,
 સહુણી ઓદો સાહેળામદી ચુંદડી;
 ચુંદડીમાં અમરવેલ ચીતરી;
 એ તો હપગને હરમાં હમંગ, સહુણી, ઓદો. ૧
 શાણા સસરા તમારા જગતસિંહે;
 કરી ખરીદ તે ખરગીને દામ, સહુણી, ઓદો;
 શાણી સાસુ ટુલારેએ મોહલી;
 લડવાઈ તમારે દામ, સહુણી, ઓદો. ૨
 બેચરસિંહ તમારા બેઠ છે;
 રાણી હવકોરવડું છે નેકાણી, સહુણી ઓદો;
 દેવીસિંહ તમારા દિગેર છે;
 વળા દેવકોર વલુ છે દેરાણી, સહુણી, ઓદો. ૩
 વિમળાળાઈ તમારાં નણુંદ છે;
 એની સારી છે સાસરવેલ. સહુણી, ઓદો;
 ચતુરસિંહ તમારા દંથ છે;
 છોગાંવાળા છળીલા છેલ, સહુણી, ઓદો. ૪
 તમે પિયર ખોતાં છો પાતળાં;

૧ કન્યાના કુલેકામાં વરરાખની જગાએ ગાવું.

તમે કનકારાણી બેઠી, સહુણી, ઓદો;
 માતા કનકાવતીને હદર વરયાં;
 તમે સદગુણ સંગ્રહ પેઠી, સહુણી, ઓદો. ૫
 તમે ધનપાળખાઈનાં બેન છે;
 તમે શુલાળવડની નણુંદ, સહુણી, ઓદો;
 મુખ ચળકે તમારું મનોહરું;
 જેવો ચળકે પુનમનો ચંદ, સહુણી, ઓદો. ૬
 તમે નારસિંહની બાણેછ છે;
 કમળાસેન કાકાની બગીછ, સહુણી, ઓદો;
 તમે નીતિના રસની અસરચકી;
 મન ભીનમાં રહ્યાં ભીછ, સહુણી, ઓદો. ૭
 તમે ચાંદ નિંદા ને ચોસદ કળા;
 તેનાં બાણેછો નવ તમામ, સહુણી, ઓદો;
 એવા સદગુણ દેખીને દીવધરી;
 હો આશીપ દલપતરામ, સહુણી, ઓદો. ૮

ગીત ૭૮ મું.

ધરને ધર લગનિયા લગન લકને આવે
 ત્યારે ગાવાનું ગીત પહેલું.

લગન લાવ્યા વિષે.

“ છરે આનર મેતો ચોળા પર્વાળ તોતયાં. ” એ રાગ.
 છરે આનર મારે આનંદ અતિ ગણો;
 આવ્યા કનકાહના ગુરછ ગુણ ગલિર,
 શુભ લગન લખાવી લાવિયા;
 હું તો લઈ લગનિયાનાં હરખે ઓવારણાં;
 પ્રેમે પાક સારી સાકરનું કરી નીર, શુભ. ૧
 છરે લગનિયાને આપું લાયક બેસણું;
 એના સાથીગને શેવંછ ધીકાર, શુભ;
 છરે લગનિયાને આપું ઉતરવા ઓરડા;
 એના સાથીગ ઉતરશે ધર મોઝાર, શુભ. ૨
 એના સાથીગને નીકું સારી શેલડી;
 એનાં ચોડાને નીકું નાગરવેલ, શુભ;
 આપું લગનિયાને કબોદક અધોળવા;
 અમે મરદન કરવા આપું તેલ ટુલેલ, શુભ. ૩
 હું તો લગનિયા જળને જમાડું લાપચી;
 એના સાથીગને પણ સારો દંસાર, શુભ;

૧ જે દિગેર કુવારો હોય તો “ વળા આવતી
 વડું છે દેરાણી. ” એમ ગાવું.

મારે ઘેર, રે આજ સગાં સનેહી સૌ મળ્યાં; ૨
 સનેહ કયો લગનિયાને સૌએ ભુહાર, શુભ. ૪
 વરનાં માતાજીએ લગન વધાવિયું;
 વરના દાદાજીએ વાંચ્યું કરી વિવેક, શુભ;
 જીરે લગનતણે શુભ દિવસ શ્રવણે સાંભળી;
 જીરે રતનપુરીના હરખ્યા લોક અનેક, શુભ. ૫
 જીરે લગનિયાને આપી શાલો પાવડી;
 એના સાથીડાને પ્રણુ સારે શિરપાવ, શુભ;
 જીરે લગનિયા લાંબ્યા તે લગન વાંચતાં;
 જીરે રૂઢિયામાં બહુ રીઝ્યા રાણા રાવ, શુભ. ૬
 જીરે વિવા'નાં વાળાં વિધવિધ વગડાવિયાં,
 જીરે સાંકર વહેંચી તેનો નહિ શુભાર, શુભ;
 જીરે મંગળ ગીત ગાય મળીને માનની;
 જીરે શોભીતા સગિયા સૌએ શણુગાર, શુભ. ૭
 જીરે લગનિયાને આપીને વિદાગીરી;
 જીરે કરવા માંડ્યું વર વિવા'નું કામ, શુભ;
 જીરે પ્રસુ પ્રતાપે પેગરણુ શુભ પૂરું થયે;
 જીરે ફોલથી આશીષ દેછે દલપતરામ, શુભ. ૮

ગીત ૬૯ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત બીજું.

“ત્રાંખા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.

સખી આજ વધાવેરે આવિયો; ઉપજાવિયે રે;
 હરખ આપાર, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 મે'તો મોઢે મોતીડે વધાવયો; મને ભાવિયો રે,
 આજનો વાર, સખી. ૧

આજ તોરણુ ટોડે બંધાવિયે; ગવરાવિયેરે,
 મંગળ ગીત; સખી આજ મંગળ સોહલો;
 ઘેર સનેહી સંગાને તેડાવિયે; ઉપજાવિયેરે,
 પૂરણુ પ્રીત, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૨

ચોખાં મોતીડે ચોક પુરાવિયે; આપાવિયેરે,
 આગણું આજ, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી મંગળ વસ્તુ મંગાવિયે, સંપડાવિયેરે.
 શોભીતા સોજ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૩

આજ આરંધિયા અજવાળિયે; રૂડા ઢાળિયેરે,
 રંગ અમાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો,

૪ આજ સનેહની રીત સંભાળિયે; તેથી ટાળિયેરે,
 તનતણા તાપ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૪

આજે શોભીતા શણુગાર ધારિયે, ઉચ્ચારિયેરે,
 સુખદ ઉચ્ચાર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 વળી વિવિધ વિનોદ વંધારિયે; સંભારિયેરે,
 સરજનહાર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૫
 રૂડા રંગે હવેલી રંગાવયે; ચીતરાવિયે રે,
 ચિત્ર નિચત્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો,
 પ્રેમે દીપમાળા પ્રગટાવિયે વગડાવિયે રે,
 વિવિધ વાજત્ર, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૬
 આજ સોના સમી ઘડી જાણિયે; ઉર આંણિયેરે,
 પૂરો પ્રમોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો;
 આજ પૂરણુ પુણ્ય પ્રમાણિયે; મીઠી વાણિયેરે,
 કરિયે વિનોદ, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૭
 આજ હરખ દેખું આખા ગામને; મારા ધામનેરે,
 અધિક ધરાય; સખી આજ મંગળ સોહલો;
 દીવે હરખ છે દલપતરામને; શુભ કામનેરે,
 કરવા સહાય, સખી આજ મંગળ સોહલો. ૮

ગીત ૮૦ મું.

વરને ઘેર લગનિયા લગન લઈને આવે ત્યારે
 ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

રતનપુરમાં લગનની ધામધુમનું ગીત.

“તું તો લીલી પીળી પાંખતા પોપટારે.” એ રાગ.

જીરે રતનપુરમાં વાત બધે વિખ્યાત થઈ રે;

જીરે હરખ ધણેરો ઉપજ્યો ઘેર ઘેર રે,

વિવા'ની શુણી વધામણી રે;

જીરે કંકુ જાંટીને લખી કંઠાતરી રે;

જીરે શણુગારવા માંડ્યું સુંદર શેહેર રે, વિવા'ની. ૧

જીરે મોટો રચવા માંડ્યો માંડવો રે;

જીરે વસ્તુ બહારી વિવિધ પ્રકાર રે, વિવા'ની;

જીરે કારીગર તેજગ્યા દેગો દેશના રે;

જીરે સોની બેસાયાં ઘડવા શણુગાર રે, વિવા'ની. ૨

જીરે જગસિંહ કુંવર કોડે કોડે પરણુશે રે;

જીરે કનકારાણુકેરી કુંવરી સાથ રે, વિવા'ની;

જીરે દોલત ઉલારશે આખા દેશમાં રે;

એવો દિન ક્યારે દેખાડે દીનોનાથરે, વિવા'ની. ૩

૧ આ ગીત નામ કેરફાર કરીને કન્યાતાળાપને
 ઘેર પણ ગવાય.

છરે સ્થિતિ^૧ મુલતાન પુછે દીવાનને રે;
 છરે સોનું શાથી બહુ મોંઘું વેચાયરે, વિવા'ની;
 છરે જગસિંહછરાણાને પરણે બેટા રે;
 છરે સોનું ઘણું ખરીદ કરે છે રાયરે, વિવા'ની. ૪
 છરે મુલકમાં તેથી સોનું મોંઘું થયું રે;
 છરે અચરજ ઉપન્યું શુણતાં એવું કાન રે, વિવા'ની;
 છરે મુલતાનને ત્યાં પણ સાકર બેઠેલી ઘણી રે;
 છરે દીલમાં રાજ બહુ થયા દીવાનરે, વિવા'ની. ૫
 ત્યારે મુલતાને કા'બ્યું રાણા જગસિંહને રે;
 ઉરમાં આનંદ અતિ ઉપન્યો અમને આજરે, વિવા'ની
 જે જે જોઈએ તે વસ્તુઓ મંગાવજે રે;
 મુખે ફેંજે કાંઈ અમ સરખું હોય કાજ રે, વિવા'ની. ૬
 હાથી ઘોડા તથા પેદલ રથ પાલખી રે,
 જે જે અમારાં છે સર્વ તમારાં તેહ રે, વિવા'ની;
 તમે છવમાં જુદાઈ જરી ન જાણ્યો રે;
 ઘણા આપણા છે જુનો અસલનો સ્નેહરે, વિવા'ની. ૭
 મનથી મોટે હરખે મોંઘા વિવા' માંડજે રે;
 મોટી આજ તમારે મધિરની છે મેર રે, વિવા'ની;
 કહે દસપતરામ રાહે એમ કા'વિયું રે;
 પ્રીતિ પુવને પરણાવો ફડી પેર રે, વિવા'ની. ૮

ગીત ૮૧ મું.

ગણેશ બેસારતાં તથા ગણેશમાટલીઓ
લેવા જતાં ગાવાનું ગીત.

“મારે સોના સમેરે મરજ ઉગિયો.” એ રાગ.
 મારે આજનો દિવસ અતિ ઉજળો;
 હું તો ગણેશરે વધાવતે જૈય,
 મારે સોના સમેરે મરજ ઉગિયો;
 મોટે હરખે મેં પગરણ માંડિયું;
 હું તો લાખેણી લહાવો લેય, મારે ૧.
 આજ મુખનો રતનાગર રેલિયો;
 આજ લખાની દીસે લીલાલ્હર, મારે.

૧ આ ફેકાણે પોતાના રાગનું નામ ગાણું. જે મહે, વદવાણમાં હોય તો “છરે રાગ ગાતસિંહછ પુછે દીવાનને રે.” ૨ આ ફેકાણે રાગનું અને વરના ગાણનું નામ ગાણું. જેમકે, “છરે ગાતસિંહછએ કાબ્યું મુંદરે રોડને રે.”

૨ જે નાતમાં ગણેશનો ચાલ ન હોય ત્યાં “હું તો સજન મેળાવદામાં જૈય.” એમ ગાણું.

આજ દશે દિવાઓ દિસે ઉજળો,
 આજ શોભી રત્નું છે સાદું રાદરે, મારે. ૨
 હું તો નરિયા તેરણ બધાવું ટોડ્યે,
 મોંઘાં મોતીડે પૂરાવું ચોડ, મારે;
 હું તો વાગનું વગગવું હેતે હરખનાં;
 લીલા જોવા મળે લાખો લોડ, મારે. ૩
 કહાવું ન્હાલાં સગાંને વધામણી;
 કહું આનંદ ઓચ્છવ આજ, મારે;
 આજ ધન્ય ઘડી ને ધન્ય દહાડો;
 જાણું આજ મંબ્યું દુર રાજ, મારે. ૪
 મારે આંગણે સાંજન મળી આવશે;
 મારાં જરૂરનાં ઝાકઝમાણ, મારે;
 એવે ઈશાપૂરી શા મારાં ઓરણ;
 સોના પરે મરેલી પરમાણ, મારે ૫
 હું તો મુદ્રા કાપડડીને વિનવું;
 કરે મારે આંગણે કડકાલ, મારે;
 તમે જેસી સોનાને મુંદરે પાંજરે;
 જોડો જોડો મધુરા મુખે જોલ, મારે. ૬
 સજની સારી વધામણી સાંભળી;
 મને આનંદ લાખો અગોઅગ, મારે;
 આજ કોડ દીવાળી જોયો દીન કહું;
 વધ્યા એથી પણ વધતો ઉમંગ, મારે. ૭
 આજ ઘેર ઘેર આનંદ છે ઘણો;
 આજ રાજગાર્યું છે સાદું ગામ, મારે;
 એવો કિતમ અવસર જાણીને;
 દેહે આશીય દસપતરામ, મારે. ૮

ગીત ૮૨ મું.

બહારથી ગાતાં ગાતાં આવીને પરમાં પેસતાં
ગાવાનું ગીત.

“સાગેને ટોટે પેસતાં, ટોડમવદા, રાજમુખને
બલેશ હોય.” એ રાગ.

ખેલી ને પોગમાં પેસતાં, જોખા સરસ દો,
 દીસે આંગણમાં કિતમ આવ;
 ત્યાં જુલજુલ બહુ જેસનાં, કાગા સરસ દો,
 જોનાં ઉપરે આનંદ અચાગ. ૧
 કાગા કાગી મેડી ને માળિયા, જોખા સરસ દો,
 દીસે જગસિંહજો દરબાર.

જેવા જેવાં ગોખ ને જળિયાં, શોભા સરસ હો,
હોભા દેવડિયે છડીદાર. ૨
આંગણે હોભા હાથિયા, શોભા સરસ હો,
વાગે ત્રંખાણુ નોખત નાદ;
મેતીડે પૂકછે સાથિયા, શોભા સરસ હો,
આપે ગુરજન આશીવાદ. ૩
ચપો મોરોછે ચોરમાં, શોભા સરસ હો,
બોલે મેના શુક મધુરા બોલ;
જેમ દેવ દેવી દેવ હોરમાં, શોભા સરસ હો,
કરે નર નારી એમ કરંદોલ. ૪
પાદશાહી પથરણું પાથયાં, શોભા સરસ હો,
દાસે હુમ્મર ઝાંઝમાળ;
માણુક મોતીનાં તોરણ કંધા, શોભા સરસ હો,
આધ્યા ચીરના ચંદરવા વિરાળ. ૫
ગોરી મળી ગીત રૂંધાં ગાયછે, શોભા સરસ હો,
બળે કોયલ કરે ટાંકાર;
આનંદ ઓરછય થાય છે, શોભા સરસ હો,
થાય ઝાંઝરો અમકાર. ૬
અચરજ પામ્યા સર્જન સદુ, શોભા સરસ હો,
બળે લક્ષ્મીના અહોન નિવાસ;
લક્ષ્મી તે કહિયે શ્રવકોર વડુ, શોભા સરસ હો,
મુખ પૂરણ ચંદ્ર પ્રકાશ. ૭
ધન્ય ધન્ય જગસિંહરાયને, શોભા સરસ હો,
કોડે કરે પરમારથ કામ;
આખા એના કુરુંગ બધાયને, શોભા સરસ હો,
દેહે આશીય દલપતરામ. ૮

ગીત ૮૩ મું.

મોસાળામાં ગાવાનું ગીત પાહેલું.

મોસાળાની છાજ વિગે.

“ મોહનછએ મોકલ્યું મોસાળું. ” એ રાગ.

મોસાળથી મોકલ્યું મોસાળું, રૂંધે દાસે છે કેડું
રૂપાળું, મોસાળથી મોકલ્યું મોસાળું.
મોસાળામા માણુક મોતી, જેની વળદળ અમરો
લ્યોની; છાજ લે આલ્યાં મામી પતોતી. મોસાળથી. ૧

૧ મામીને બન્ને બીજ કાઢએ છાજ લીધી હોયને
“છાજ લે આલ્યાં છાજી પતોતી.” એમ ગાવું.

મહેલી છાજમાં મણિયોની માળા, રૂપા સોનાના ઘાટ
રૂપાળા, સારા શોભેછે શાલ દુશાલા, મોસાળથી. ૨
ચરણ ગોળી ને દળણીનાં ચીર, જેવા ઠંડેછે હમદા
અગીર; વળી વખાળે બાવનવીર, મોસાળથી. ૩
છાજમાં છે પાટણનાં પટોળાં, અમદાવાદી ત્રણાં
ધરચોળાં; જેવા જનનાં મળ્યાં ટાંગેટોળાં, મોસાળથી. ૪
છાજમાં શોભે મુરતની સાડી, બમકદાર બાન બગડી,
જેવી શોભે સોનાતળી વાડી, મોસાળથી. ૫
છાજ સાથે છે મહાજન મળિયા, છાજ લાવે નાણાંનાર
ળિયા; મારા મનના મનોરથ ફળિયા, મોસાળથી. ૬
છાજ સાથે છે રાયની રવારી, વાગ્ન વાગેછે મંગળ
કારી; ગીત ગાય છે નાનમ નારી, મોસાળથી. ૭
છાજ લાવ્યા છે જંદને કામે, પૂડે આયુષ્ય તે બહુ
પામે; દીધી આશીય દલપતરામે, મોસાળથી. ૮

ગીત ૮૪ મું.

મોસાળામાં ગાવાનું ગીત બીજું.

પૃથ્વી રૂપી છાજ વિગે.

“ જનકરાયને માંડવે. ” એ રાગ.

પૃથ્વી રૂપી છે છાજડી, ભરિયાં પાનને ફૂલ;
સર્વે ધાતુવડે સજ, મુખથી થાય ન મૂલ.
રાય છળીવીરે છાજ છે. ૧

જેત વર્યાહોરની અમરો, અગણિત વિધિના આકાર;
જેતનમય ચિત્રો ગીતરાયાં, પશુ પંખી નરનાર. રા. ૨
હોય કટોરારે નીરના, એવા સાગર અનેક;
મેવા મન માન્યા માહી છે, છળિયે હદ વાળી છેક, રા. ૩
સાચુ શેલાં ને સાડિયો, સરસ દુશાલા સહિત;
વસો વિધવિધ વર્ણનાં, પેળી ઉપજે છે પ્રીત, રા. ૪
ગણમગ ગરજ ગુલાબના, ચંપા ચંગેલી જય;
મનહર ઝમરે ને મોગરો, ગણુતા ગર્જી ન શેકાય, રા. ૫
ભુગતિ જેતા જન જતને, ચિતમા ઉપજે વિચાર;
કારીગર એનો કોણ છે, હસાપણનો બંહાર. રા. ૬
હાથી ઘોડા ને હંસ છે, મેના પોપટ ને મોર;
છળિયા મૂકી છે છાજમા, ચાતક કોયલ ચકાર, રા. ૭
જે જે વસ્તુઓ ગળિયે. તે છે તેમાં તમામ;
ધ્યાન ધરે એના મશિનું, દોલમાં દલપતરામ, રા. ૮

ગીત ૮૫ મું.

પરગામ પરણવા જાય ત્યારે વરને ઘેર
ગાવાનું ગીત.

રસ્તામાં જટોબસ્ત રાખવા વિષે.

“માતા લીધા ને ગુપ્ત્યા મારા ઓરડા; માતા પગલાંને
પાડનાર આપો રત્નાદેવ, વાડીમાં રેલછેલ મોગરો.” એ રાગ.

સાઈ ઘરું આણસ સાથે રાખજો;

સયં વાતે સલાહ તેની લેજો,

વરરાજન, પરદેશ જાઓ જ્યારે પરણવા;

હોય હલકી જગતમાં જેની આખર;

તેને તો અહીંથી જ તણુદેજો, વરરાજન, પરદેશ. ૧

વાટે ચેતરના તડકા તમને લાગશે;

સારી છત્રીઓ રાખજો સાથે, વરરાજન, પરદેશ;

સાથે સ્વાર ને પાળા સારા રાખજો;

સારાં હથિયાર હોય જેને હાથે, વરરાજન, પરદેશ. ૨

દેરા તંબુ ને રાવડિયો રાખજો;

તમે અણુજાણે મારગે ન જાશે, વરરાજન, પરદેશ;

રસ્તે અમૂરી વેળાએ ન ચાલશે;

વગડામાં ન રેશે રાતવાસો, વરરાજન, પરદેશ. ૩

રસ્તે નદી નાળાં ઘણાં આવશે;

સારા ફુંગરા ફરથી દેખાશે, વરરાજન, પરદેશ;

ગામો ગામથી લેવંત નવાં ભોમિયા;

તમને તે સીધી રસ્તે લાઇ જાશે, વરરાજન, પરદેશ. ૪

ત્યાંના તાલુકદારો મળવા આવશે;

તેઓ રોકે તો ઝાઝું ન રોકાશે, વરરાજન, પરદેશ;

રસ્તે ધુતાદપાટણ આવશે;

ત્યાંની દગાધથી ન દગાશે, વરરાજન, પરદેશ. ૫

તમે રસ્તામાં હુશિયારી રાખજો;

અજાણ્યાનાં ન કરશે વિશ્વાસ, વરરાજન, પરદેશ;

માળી દોલી તળાળી આવે આસાથી;

તેમાં કોઈને ન કરશે નિરાશ, વરરાજન, પરદેશ. ૬

ભાતું ખાવા કે ભોજન કરવા જ્યાં રોકા;

ત્યાં તો ભુખ્યાંની લેજો સંભાળ, વરરાજન, પરદેશ;

જ્યાં જ્યાં જાઓ ત્યાં કરજો કાંઈ નામના;

કરજો વિશ્વમાં ધારનિ વિશાળ, વરરાજન, પરદેશ. ૭

મુખે મીઠાં ને ગનમાં કપટ ધરે;

એવા સાથે ન પાડશો કામ, વરરાજન, પરદેશ;

સાચી જાણીને રતેહ સર્વે માનજો;

દેહે શિખામણ દલપતરાગ, વરરાજન, પરદેશ. ૮

ગીત ૮૬ મું.

જનન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત
પહેલું. જન ઉઘલતી વખતે ગાવાનું ગીત.

વરને દાદીની શિખામણ.

“ચુનાયછની ઘોડલી.” એ રાગ,

વરને દાદીમા કહેરે, શુભો શીખામણ માર;

પુત્ર પરણવા પધારનારે, રૂડી રીતે રેજો હુશિયાર;

શાણા થવું સામરે.

લાંબી ફલગે નવ ચાલિયે રે, અડુ ન ખોલિયે બોલ;

વણ પૂછે વાત ઉચરે રે, તેનો તરત ઘટે તેલ, શાણાર

અદ્ય ઉત્તમ રીતે રાખિયે રે, હરિયે ન અડખડ દાસ;

ઉચે ઘાંટે નહિ ચારિયે રે, ખેસીયે નખડુ યાદ્યોપાસ, સા. ૩

સૌ જન શુભતાં વખોલિયે નહિ, જમતાં જમતાં અન્ન;

કરિયે ન મશકરી કાંઈનીરે, મુખે વલિયે ન કુરવચન, સા. ૪

જમતાં અધિક જમિયે નહિ રે, પોતાનું પેટ તણાય;

અતિઓડકારનખાધયે રે, જેથી જરૂરે અદખીજણાય, સા. ૫

ખાળક કે દાસ દાસિને રે, બોલાવીયે દઈ ગાન;

કરિયે કુંકારના હડાધનરે, ઉરધરિયે નાહ અભિમાન, સા. ૬

પોતાનું કામ સર્વો પછી રે, માગિયે તરત વિદાય;

કામ વિના ન રોકાધયે રે, જેથી અર્થવખનવલીનય, સા. ૭

ઉધાતું અંગ ન રાખાયે રે, હોય ઘણો કદી ધામ;

જે અણવાણે પગે ક્યાંક જશે રે, દેશે પદાતો દલપતરામ, સા. ૮

ગીત ૮૭ મું.

જનન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું

ગીત બીજું.

જનનું વખન.

“ભમરો હું રંગ મોહકમાં રે.” એ રાગ.

ગારેછે જાણે મેલુરે, વાગેછે વાનું વિશાળ, ડયા વરડી

જનમાં રે;

અમકેછે બળદો ચાલતાં રે; ધમકેછે ધુધરમાળ, ડયા. ૧

શાણા સરદાર છે રે; શાણા અતે વળી રાય, ડયા;

હાથે કડાં ધર્યા હેમનાં રે, માથે છે કલગી જડાવ, ડયા. ૨

વાયક ઉચરે વિવેકથી રે, લાણક લાણવંત, ડયા;

રેવા યરા જન જાણે રે, એવો છે પ્રદાઅનંત, ડયા. ૩

સાગર સહુલિવણા રે, નાગર નર છે અનંક, ડયા;

નેક નરેજાની નારિયો રે, એકથી ઉત્તમ એક, ડયા. ૪

ખાનન સરખાં નેપકે રે, અજન છે આજેજ, ડયા;

અરસ દરસ ધંધાણિયોરે, સરસ પોશાકસજ્જલ, જ્યા. ૫
ચરણે. શોભે સોના સાંકળારે, કરણે શોભે કળાફૂલ, જ્યા;
ન્યોતિતો અગમગે ઝાલનીરે, મોતીનુંનકળાયમૂલ, જ્યા. ૬
વાણી મધુરી સુખથી વહેરે, જાણીએ પ્રહાકુમારી, જ્યા;
પરમ પવિત્ર પતિવ્રતારે; ધર્મ રૂઠો ધરનારી, જ્યા. ૭
નરની સૂરત દીસે શોભતીરે, વરની સાથ દશવીશ, જ્યા;
મલપતી દેખી મ'ડળીરે; દલપત દેહે આશીપ, જ્યા. ૮

ગીત ૮૮ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું
ગીત ત્રીજું.

રસ્તામાં બીજન' ગામ આવે તેને પાદર ગાવાનું ગીત.
“લીલુડા વાંસની વાંસળીરે, આડે મારગેવાગતી જાય.”

એ રાગ.

ગામને ગોંદરે ગાજતી રે, આવી જ્યાં વરરાજની જન;
હાથિયા હાંકે મલપતા રે, જાણે મેઘ ઘટાની સમાન. ૧
ધુધરિયાળા રથ ધણા રે, તેની ધમધમ ધુધરી થાય;
ગામમાં અચરજ ઉપજ્યુરે, આતેકિયોરાજ પરણવાજન્ય. ૨
ટોળે ટોળાં ત્યાં જોવા મળ્યાં રે, જોઈ વરનું વખાણે રૂપ,
ત્યાંના તલાટીએ પૃથિયુરે, રાજ ક્યાંનાછો ભારેભૂપ ? ૩
કેઇ માતાને ઉદર વર્યારે, ક્રિયા ભાઈતણા કુળ દીપ:
પ્રલાદે માને ઉદર વર્યારે, જગસિંહ કુળના અધિપ. ૪
રતનપુરીના રાજિયા રે, જનું રાજનગર રૂઠે રોહર;
કન્યા રૂઠી છે કુંવારડી રે, રાણા કનકા વેવાછને ઘેર. ૫
શુભે તલાટી એમ કહેરે, એતો અમારા રાજનામિત્ર;
મેઘડી અહોધાંઠોળકરેરે, છાયા વડનીછે વાર વિચિત્ર. ૬
મેવા મીઠાઇ લાવોને રે, ભલા કીધા તલાટીએ ભેટ;
વેડિયા દશવીશ આપિયા રે, તે તો ઉપાડવાને વેઠ. ૭
ત્યાંથી જન આગળ વધારે, ત્યાંતો સારાં થાયછેશુકન;
દલપતરામ દેખી કહેરે રે, વરરાજ તને ધન્યધન્ય. ૮

ગીત ૮૯ મું.

જન પરગામ જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીતચોથું.

જનની જુગિત વિખેનું ગીત.

“સરસ્વતિસ્વામીને વિનંદું; ગણપતિલાગવુંપાયરે.” એ રાગ.
જુગિત જોઈ રૂઠી જનની, માનની પૂછેછે વાતરે;
સ્વાર્સ ક્રિયાસુક્ષ્મતાની ખાનની સેના છે ખ્યાતરે. ૧

દેશનો મુખો દેખાયછે, થાયછે અચરજ જોઈરે;
ક્યાંનો આ ભૂપ કે'વાયછે રાય છે રૂઠેરા કોઈરે. ૨
કુણે આ કટક જમાવિયું? આવિયું આ ક્યાંથી આજરે;
સરોવર આપણું શોભાવિયું, લાવિયું શોભાનો માજરે. ૩
સાથે ઘણા શરવીરછે, ધીર છે રાણીના નયા રે;
મોટામોટા એ અગીર છે, શીર છે જૂની છાયા રે. ૪
વિશ્વના લોકે વખાણિયા, તાણિયા તંબુ છે તેવારે;
પૂરીકિમ્મતના પ્રમાણિયા, આણિયા ક્યાંથીએવારે. ૫
પુરૂષ ઘણા પર નાતના, નાતનો નથી પાર રે;
હાથો ઘોડા ભાતભાતના, જાતના ઉત્તમ સાર રે. ૬
શરણાર્થના સ્વર થાય છે, ગાય છે ગાન્ધરવો ગાનરે;
રતનપુરીતણો રાય છે; જાય છે જોડીને જાન રે. ૭
વિદ્વાન જનનો વિશ્રામ છે, નામ છે ચતુર વરરાજરે;
દોલ ખુશી દલપતરામ છે, ઠામછે કરવાનું આજરે. ૮

ગીત ૯૦ મું.

જનને સામૈયું કરવા જતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

“જનક રાયને માંડવે.” એ રાગ.

અતિ ઉછરેગંથી આવે છે, જો વરરાજની જન;
દહાવ લશ્કર સાથે મળ્યું, રાયની સેના સમાન,
પડધમ વાગે રસપુરમાં. ૧
હારો હાર છે હાથિયા, ઉપર અ'આડી સોત;
ચમર દળેછે વરરાયને, અગમગ જળહળે ન્યોત, પડધમ. ૨
પડખે ધુમે છે ઘોડલા, અલખેલા છે અશ્વાર;
ખખતર પાખર શોભેઅહુ, હાથેધરિયાંહાથિયાર, પડધમ. ૩
ધુધરીયાળા છે રથ ધણા, જ્યાં દેવ વિમાન;
શંકાં અળકે સોનાતણાં, જોવા જેવી છે જન, પડધમ. ૪
જોળનવંતી જનરડિયો, ગાય છે મંગળ ગીત;
જાણે કાયલટહુકા કરે, ચતુરા ચોરી લે ચિત, પડધમ. ૫
ત્રાંસાં ત્રંગાળુ ગડગડે, ઢમઢમ ઢમકે છે ઢોલ;
વાગે દેવનાં દુ'દશી, અકળિત નાદ અણુતોલ, પડધમ. ૬
આવી ગામને ગોંદરે, ઉતર્યા સરોવર ઘાટ;
મેઠા રાયના બાગમાં, જુએ સામૈયાની વાટ. પડધમ. ૭
માણસ જોવા બહુ મળ્યા, જોઈ વરરાજનું રૂપ;
કહે દલપત સર્વને ગમે, ભાસે કાંકડો ભૂપ. પડધમ. ૮

ગીત ૯૧ મું.

જનને સામૈયું કરવા જતાં ગાવાનું ગાતબીજું.

“છરે હુરે ક્ષણાભાષ તમને વિનંદું;

તમારી ચોવટમાં ક્ષણભાષાં તેડાવો માણુરાજ,
કાંઈ ન જાણું કશી રીતે ચાલવું.” એ રાગ.
મારા વગવાળા વેવાઈઓ તમને વિનવું;
ક્યાં રોકાયા આપકા અમુરા શું આવ્યા ?
માણુરાજ, બંને પધાર્યા વગવાળા વેવાઈઓ;
સાથે ઘરઓળાં ઘરસાદી શાલો પાવડી;
દેવાદાણુકાં શું શું દાણીએ અટકાવ્યા? માણુરાજ, બંને
તમને કિતરવા આપીશું કશા ઓરડા;
વરરાજને કહી મેડીએને મેડેલ, માણુરાજ, બંને
ત્યાંતો ગલીયા ને જાનમે ઔઝાર્યો છે;
ઉપર ચીતરના ચંદ્રવા છે આંધલ, માણુરાજ, બંને
તમારા ધોરણ બંધાવીશું ધોરણમાં;
જળદો આંધવા તમેજા છે નૈયાર, માણુરાજ, બંને
સોના રૂપાની એમો ધરાવી છે ઘણી;
તમારા હાથીકા બંધાવો હારોહાર, માણુરાજ, બંને
તમારે મદન કરવા અત્તર ને ઝુલેલ છે;
ઉપ્પોદક મૂક્યાં છે કરવાને અધોળ, માણુરાજ, બંને
તમારે પિતાજીયર મૂક્યાં છે ક્યાં ખેડવા;
કાંઈ છે લીલાં પીળાં કાંઈ છે રાતાંઓળ, માણુરાજ, બંને
રત્ન જરેલા કશા બાજર છે જાડુ એસવા;
મસ્ત ધડાવ્યાં છે સોના રૂપાના ધાળ, માણુરાજ, બંને
જળ પીવાને કોરા કાશીના મગાવિયા;
ચોખાકનક કોરાજળકે કાંઈકમાળ, માણુરાજ, બંને
કોળન કરવાને પકવાના બાત બાતનાં;
તેતો તાળાં તાળાં કીધાં છે નૈયાર, માણુરાજ, બંને
પાન સોપારી સાથે લવિંગ દલાયચી;
હૈમ રણી પૂરી મૂડી છે હજાર, માણુરાજ, બંને
તમારે રમવા ક્યાં સેતરજ ને સોગરાં;
પાસા પરવાળાના કીધાં કહી પેર, માણુરાજ, બંને
વાંચો તો કહી ચાપડીઓ મૂડી યોગવા;
નવરસનાટકને કવિતાની લાયક કોરે, માણુરાજ, બંને
જમર પડંગ દળાવ્યા છે ત્યાં પર્ચી પોદવા;
ને ઉપર જીંઘાવી મખમલની તળાઈ, માણુરાજ, બંને
કમદા પડંગોસ ઔઝાવ્યા છે ને ઉપર;
દલપત કહે ત્યાં સુજની ને રતન, માણુરાજ, બંને

ગીત હર સું.

વરને કલવો જમાડે ત્યારે ગાવાનું ગીત.

“બધો બધો રે રતનાગર ગાજીકેર.” એ રાગ.

પ્રેમે સામુહએ પીરસ્યો કલવો;
એતો કલવાનો સ્વાદ અપાર, જમાઈ જામે કલવો રે;
જેવો હોય પંચામ્રન કલવો રે;
ક્યો સામુહએ એવો શ્રીહાર, જમાઈ. ૧
એમાં સાહર ને થી ઘણું વાલિયાં રે;
તેમાં તાછ તાછ તજ ને તમાલ, જમાઈ;
માંલી બમકતાં જયદળ બળિયાં રે;
તેંવો લવિંગ દલાયચીનો તાલ, જમાઈ. ૨
તેમાં જવનરી ખસખસ ટોપડું રે;
જાડુ ચારોળી ને પીરનાં જાદામ, જમાઈ;
એમાં ખારેકનું ચુરુ છે ખંડે રે;
તેમાં સરસ તેજનો તમામ, જમાઈ. ૩
જે કાંઈ જનમીને કલવો ન જમિયોરે;
એતો અદળ ગયો અવનાર, જમાઈ.
ને તો જનમો ને જગમાં ન જનમિયોરે;
તેણે કલવો ન લીધા લગાર, જમાઈ. ૪
જેને દીસે ઘણી દયા જગદીશની રે;
એવા કલવાનો એને આધકાર, જમાઈ;
જેને ખયર નથી દીનનીશની રે;
તે શું જાણે કલવાનો પ્રકાર ? જમાઈ. ૫
એ તો કલવો છે દુર્લભ દેવને રે;
જેમ સાગરને પુષ્ટ કરે સોમ, જમાઈ;
કરે પુષ્ટ એમ કલવો અવેવને રે;
એનો રસ પસરે રોમ રોમ, જમાઈ. ૬
કચ્છે કલવાને ચાખા રાખા રાગિયા રે;
કચ્છે કલવાને મુખા મુલનાન, જમાઈ;
કચ્છે કલવાને કાવિદ કાગિયા રે;
કચ્છે પીર ને પેગંજર સમાન. જમાઈ. ૭
જામે કલવો નેને સાખાશી કદો રે;
જાણી કલવાનું કામ આ કામ, જમાઈ;
જામે કલવો તે ચાલું છાતા રોડે રે;
કહે દુવા એવી દલપતરામ, જમાઈ. ૮

૧ કલવો પીરસનાર સામુ ને હોય ને ખીલું
કાંઈ હોય તો એમ ગાયું કે “કાંઈ સામુહએ મો-
કલવો કલવોરે.”

ગીત-૯૩ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું

ગીત પહેલું.

“મારી સોરે સવાસોની ચુંદડી.” એ રાગ.

અંગે પહેર્યો જામે જશ્યાનંતો; ખભે શાભે
સોનેરી શાલ, જ્યાવર ચઢ્યા રાચબદ્ધ ઘોડલે;
માથે બાંધ્યું મેવાડી મોળિયું;
જોઈ અંતર ઉપજે વહાલ, જ્યાવર. ૧
કાન્તિ કલગી તોરાની હું શી કહું;
ભમે ભમરા લેવાને સુગંધ, જ્યાવર;
જેમાં હેમની સાથે હીરા જડયા;
શીર બાંધ્યા સારો શીરબંધ, જ્યાવર. ૨
બાંહે બાંધ્યા બાબુબંધ બેરબા;
હૈં પહેર્યો હીરાના હાર, જ્યાવર;
પહેર્યો કીમતી કુંડળ કાંનમાં;
મુખ તેજતણે અંબાર, જ્યાવર. ૩
પહેરી પોંચે હીરે જડી પોંચિયો;
વેઢ વીંટીયો નંગ જડાવ, જ્યાવર;
જેનાં રૂપ તમારું રાજવી;
દીસે દીસાત જેવો દેખાવ, જ્યાવર. ૪
પ્રીતે પહેર્યો પિતામ્બર આપનાં;
બાહુ શોભે છુટાદાર કોર, જ્યાવર;
કેડે કનકનો કંદોરો કીમતી,
તેને મોઢિયે કનકના ચોર, જ્યાવર. ૪
પગે પહેર્યો સોનાનાં સાંકળાં;
રૂડી મોજડીઓ મઝાદાર; જ્યાવર;
રાખી હેમની ચાચુક હાથમાં;
સજી સરવે સારા શણગાર, જ્યાવર, ૬
અંગે કરતુરીનું મરદન કર્યું;
તેથી પંસરેછે સરસ સુવાસ, જ્યાવર;
રાજે હોઠ રાતા રણિયામણા;
કરી પાન બીડી મુખવાસ, જ્યાવર. ૭
જન નગરીના સર્વ જોવા મળ્યા;
તે તો રૂપ વખાણે તમામ, જ્યાવર;
રહો જગમાં જુગો જુગ જીવતા;
દેહે આશીષ દલપતરામ, જ્યાવર. ૮

ગીત ૯૪ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરઘોડામાં ગાવાનું

ગીત બીજું.

“ રાજ બનડા.” એ રાગ.

ઓ બનડાજી તમે પરણવા પધારો;
સદગુણથી તન શણગારો, રાજ બનડા;
જો પવિત્રતા રૂપી પિતામ્બર ધારો;
તો શાભે વેપ તમારો, રાજ બનડા. ૧
જો જ્ઞાનતણે જગમગતો પહેરો જામે;
તો પરણુ શોભા પામે, રાજ બનડા;
શિયળ ગુણનો શીરબંધ રૂડો શીર બાંધો;
તો વળતી ન રહે વાંધો, રાજ બનડા. ૨
શુભ લક્ષણનો તોરા તે પર લટકાવો;
તો સહુને મોહ ઉપજાવો, રાજ બનડા;
જો સત્યપણનો મુખે કરો મુખવાસ;
તો પસરે સરસ સુવાસ, રાજ બનડા. ૩
જો શરમતણો મુરમો આંખોમાં આંજો;
તો ક્રોધથી કદી ન ગાંજો, રાજ બનડા;
જો મધુર વચનની કંઠે કંઠી પહેરો;
તો ચળકે મુંદર ચહેરો, રાજ બનડા. ૪
જો હૈં ધારો હિમત હીરનો હાર;
તો પ્રગટે તેજ અપાર, રાજ બનડા;
જો પરમારથની પોંચી પોંચે ધારો;
તો શાભે હાથ તમારો, રાજ બનડા. ૫
જો કાંમા સરૂપી ખડગ ખરું કર ધરશો;
તો જગ જીતી વશ કરશો, રાજ બનડા;
ઉદ્ધોગ સરૂપી ઉત્તમ ઘોડે ચઢશો;
તો રિધ સિધ સર્વ ચકડશો, રાજ બનડા. ૫
જો શુભ જશકેશ વાળ નગમાં વાગે;
તો બીજાં નકામાં લાગે, રાજ બનડા;
જો વિદ્યાની વરણાગી એપે અંગે;
તો સાજન રેશે સંગે, રાજ બનડા. ૭
જો અવગુણકરી કરશો આતસબાજ;
તો રેશે ધધર રાજ, રાજ બનડા;
જો ચઢો તમે ઉત્તમ વરઘોડે આમ;
દે આશીષ દલપતરામ, રાજ બનડા. ૮

ગીત ૯૫ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરપોણમાં ગાવાનું

ગીત ત્રીલું.

શુભ લગને સાંચરવાનું ગીત.

“એક હાર માંહેલા-હીરા; મારી સગી નણુંતો
વીરા રે, શુભલા સારી સોખત લાવે.” એ રાગ.

લાડણીને લાડણી કાવે; મને ભોજન પાન ન લાવે;
નાણું સાહેબો ક્યારેઆવેરે, સાહ્યા શુભલગનેસાંચરજો. ૧
તમે શુભનિધિ છો ગભિરા; મારા હારતણા છો હીરા;
મારી સગી નણુંદના વીરા રે, સાહ્યા. ૨
તમે છો સહુ જનથી સારા; મને પ્રાણ થકી પણ પ્યારા;
મારા લોચનના તમે તારા રે, સાહ્યા. ૩
હું તો જનમે જનમ તમારી; તમે નરવર ને હું નારી;
નહિ તો રહું જનમ કુવારી રે, સાહ્યા. ૪
જેમ ચક્રાર ચંદ્રની પ્રીત; જેવું મચ્છનું જળમાં ચિત;
માફ મન તમમાં એવી રીત રે, સાહ્યા. ૫
મેં તો કરીં તમ અરથે કાયા; મને લાગી તમારી માયા;
મારી સગી સામુના જાયા રે, સાહ્યા. ૬
મેં તો વાંચ્યાં તમારાં વેણાં; દીક્ષમાં લાખ્યાં મુખ દેણાં;
હવે નિરખવા તરસે નેણાં રે, સાહ્યા. ૭
ધન્ય ધન્ય સતી પતિનો સ્નેહ; છવ એક ને છુદા દેહ;
કહે દસપત છવજો એક રે, સાહ્યા. ૮

ગીત ૯૬ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરપોણમાં ગાવાનું

ગીત ચોથું.

લાડણીના સદેશાનું ગીત.

“આજા હું ઘટ વડુને વહાલેરા લાગે.” એ રાગ.

રહું છે રાયજદા રૂપ તમારું;
રૂપ તમારું ને કામણગાઈ,
મોહ પામ્યું છે મન માઈ, કેસરિયાલાલ, ૧
રહું છે રાયજદા રૂપ તમારું.
કાગળ વાંચી માઈ, કાળજી રિયું;
અંતરમાં વચને વચન કિતરિયું,
તમને વરવાનું નક્કી કરિયું,
કેસરિયાલાલ, રહું છે. ૨
મુખ થશે ન્યારે સાદબો મળશે;

મનના મનોરથ સુદ્ધ કરશે;

ત્યાં મુખી મન ટળવળશે,

કેસરિયાલાલ, રહું છે.

જેથી મુખ જેણે લગન લેધ આપ્યું;

વેલું ન આપ્યું ને વેગળ આપ્યું;

વગર વિચાર્યું કેમ છાપ્યું?

કેસરિયાલાલ, રહું છે.

ત્રીસ વ્રજીતા દિવસ પ્રથમ ગણાતો;

દિવસ દોસે છે વર્ષ જેવો આતો;

શું કરું કે મેં નથી જાતો,

કેસરિયાલાલ, રહું છે.

જગદી પધારો મારી સામુના જાયા;

મુળને લાગી તમારા મુખગાની માયા;

કુર્યાન કીધી મેં તો કાયા;

કેસરિયાલાલ, રહું છે.

ચોંપ કરીને ત્યાંથી જાન ચકાવો;

સાહ્યા આવી માઈ સહર શોભાવો;

વહાલા વેગેથી વેલા આવો,

કેસરિયાલાલ, રહું છે.

જે સાત પતિ પૂરા સ્નેહ કરેછે;

તેના ઉપર પ્રભુ રાજ રહેછે;

દસપત આશીર્વાદે,

કેસરિયાલાલ, રહું છે.

ગીત ૯૭ મું.

વર તોરણ ચઢતાં વરપોણમાં ગાવાનું

ગીત પાંચમું.

લાડણીના પ્રેમના પતનું ગીત.

“હંસા તે વરણી ને મરગા તે નયણી.” એ રાગ.

લાડણી ને લાડાને પત લખે છે,

વેલા પધારવા વિનતી કરેછે;

મળવાને મન તરસેછે, રંગ રસિયા,

બાલમ મુગ મન રસિયા.

મુગ મન રસિયા રંગ રસિયા;

હેતે જે દિવસ સામું લેધ રસિયા;

એવાજ અંતરે રસિયારે, રંગ રસિયા, બાલમ. ૨

આગ ને આગ કિતાવળા આવો;

વિરલ વિજેગના તાપ સમાવો;

દે દરખ દિપજલવો, રંગ રસિયા, બાલમ. ૩

વારે વારે ઘણી વાટ જોઈછું;
હડતાં પંખીને વાત પૂછું;
પ્રેમથી પત્ર લખુંછું, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૪
જીવન તમે ક્ષાયે જીવ બહાણો;
સ્નેહથી સાચો સંબંધ બંધાણો;
તે તો તમે સર્વ જાણો, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૫
વિષળ વિજેગતી જીવ જીવી જાય;
રજની દિવસે દૂર કેમ રેવાય;
જીવમાં જ ન થાયરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૬
જંગલોને જ્યારે મને ઉપજવી;
જો હોત પડમાં પાંખો ખનાવી;
હડીને મળત હું આવીરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૭
હતાવળા આવી મળજો આ હામ;
માનને સત્ય મુખ વચન તમામ;
જો કદે દલપતરામરે, રંગ રસિયા, બહાલમ. ૮

ગીત ૯૮ મું.

વરં તોરજી ચંદતાં વરધોડામાં ગાવાતું

ગીત છંદું.

કન્યાના ઘર પાસે વરધોડો આવે ત્યારે
ગાવાતું ગીત.

“ કેસર કરતુરી કેમેકમે જોને. ” એ રાગ.

ભાયક સખી સાથે લાડણી કરે;
બહાલમની કરે વાત, રાજ, મને
બહાલો લાગે વર લાડણી કરે;
જોઈ અસધારી વરરાજતણી કરે;
શોભીત સુરપતિ સાક્ષાત, રાજ, મને. ૧
દોડી આવીને કહું દાસિયે કરે;
આવ્યો વરધોડો ઘર પાસ, રાજ મને;
હામી થઈ હું તો અગાસિયે કરે;
પેખવા મુખનો પ્રકાશ; રાજ, મને. ૨
થોડા ધુમેછે ઘણા જોરથી કરે;
હાથિયા હોડે હોરાહોર, રાજ, મને;
વાજે ત્રાયાળું ઘણા ધોરથી કરે;
મંડપનો નહિ પાર, રાજ, મને; ૩
જેર જીગળ જાતમાતનો કરે;
સેકડો વાજે સરણીઈ, રાજ, મને;
જોને જોવા મંડ્યા જાત જાતના કરે;

નિરખતાં લાગેછે નવાઈ, રાજ, મને. ૪
કેસર કરતુરી કેવડે કરે;
થોડે થોડે બર્બા છે થાળ, રાજ, મને;
તાજ સુવાસ ચાલી તેવડે કરે;
હોછે અખીરે જીલાલ, રાજ મને. ૫
કેરેછે વળી રૂડા ફૂલના કરે;
ગજરા તોરા ને હૈયે હાર, રાજ, મને;
મોતીના તોરા મોંઘા મૂલના કરે;
સૌરપર ધરે સરદાર, રાજ, મને. ૬
છેલ જખીલાને છે જાંજતું કરે;
જીવ મોનાતું છટાદાર, રાજ, મને;
રૂપે રસિક છે ગિરાજતું કરે;
અદભુત તેજનો અખાર, રાજ, મને. ૭
વરધોડો શું ઘણો વખાણિયે કરે;
કહી ન શકાય તમામ, રાજ, મને;
વરણન કરી કંઈકે વાણિયે કરે;
દે દુવા દલપતરામ, રાજ, મને. ૮

ગીત ૯૯ મું.

પોંખતી વખતે બન્ને પક્ષની સ્ત્રીઓને
ગાવાતું ગીત.

“ હળવી હળવી પોંખેરે, વેવાણ પોખાં. ” એ રાગ.

તોરણ આવી અલખેલો વર કમા,
ચુંદરીઓ નિરખેછે સારી શોભા;
જાનવાએ આંતરપટ આંકું ધરિયું;
લાડણીએ તખેળાં છાંટણું કાર્યું. ૧
જીમંગથી પોંખવા સાસુજી આવ્યા,
જગજન પોપણનાં રાચ લાવ્યા;
ધુશળ મુશળ ને વરંદોણાને વાંસ,
ત્રાક તીર શરિયા સંપુટ પાસ. ૨
કંકતું તલક કયું વરને કપાળ,
ચોખા ચોદયા આંતરમાં ધરી બહાલ;
પછી પ્રેમે પોંખણ લઈને પ્રત્યેક,
વરને જોવારણે દીધું હરેક. ૩
પ્રથમ તો ધુસંડે જોવારણે દીધું,
ગાડી થોડા સરવસ વારી દીધું;
મુશળથી રસકસ જેહ કઢાય,
વરને જોવારણે તેહ કરાય.
વાંસ વડે સરવે ગોરસ સાર,

ગાકવડે વસેા વિવિધ પ્રકાર;
તીરવડે રાસ અનેકનો સાગ,
તે તો ક્યો વરને ઓવારણે આગ. ૫
શરિયાની લેખણ્યો નેહ લખાય,
સંપુટથી પેટી મળુસ સમગાય;
કંડિયાંથી ચુનાતું ચણતર નેહ,
કોડે ક્યું વરને ઓવારણે તેહ. ૬
પીડિયાંથી વિવિધ પ્રકાર પકવાન,
વરને ઓવારણે ક્યું કુર્યાન;
કળશભરી નળા કેરવી રેડી દીધું,
જાણે નીજ જીવન વારણે કીધું. ૭
નાક સાફ કરી સુત સમ ગણી લીધો;
સંપુટિયા ઉપર વરે પગ દીધો;
રાયવર માંયરામાં બેઠા આવી,
શોભા સારી દસપતને દીલ લાવી. ૮

ગીત ૧૦૦ મું.

માંયરાનું ગીત. ૧

“લાડી આવડાતે દહાડા તમે ક્યાં રહ્યો.” એ રાગ.

પ્રેમે માંયરામાં વરરાજન પધારિયા રે,
આપી બેસવાને આસન બેસારિયા રે;
સામુ સસરાએ મધુપર્ક પૂજિયા રે,
ગાય ગુણીજન ગાત રમુજિયા રે. ૧
કન્યાને મામે ત્યાં કન્યાને પધરાવિયાં રે,
બારે બભકા બેતાં સહુને બાં બાવિયારે;
પહેર્યું પાનેતર નદરની કાંચળી રે,
હાથીદાંત તણો ચુરો કરમાં વળી રે. ૨
અંગો અંગે ધર્યાં સારા રાણુગાર છે રે,
આજા ધુધટમાં તેજનો અબાર છે રે;
ચોખા ચોટલા છે કંકુભીજ કાઠી છે રે,
માથે મહોડ મુકી ચુંદડી ઓઢાઈ છે રે; ૩
ચોંચે મીઠળનાં કાંકણ છે જાંધિયાં રે,
વસ્ત્ર છેડા જાંધ્યા જાણે સ્નેહે સાંધિયા રે;
વર કન્યા તણી કોટ વરમાળા ધરી રે.
જન્મે કુળતણા ગોત્રનો ઉચ્ચાર કરી રે. ૪
મળી બ્રાહ્મણ ત્યાં મંગળ અષ્ટક ભણે રે,

તે તો સર્વ જન સ્નેહ ધરીને મુણે રે;
શુભ લગ્ન સમે તાતે કન્યા દાંત ક્યું રે,
ત્યારે મુખથી વચન ક્યું મર્મ ભણે રે. ૫
કરશે સદાયતા ધર્મ અર્થ કામમાં રે,
માટે લુદી નવ ગણુશો કાંધ કામમાં રે;
વરે કમલ ક્યું કે લુદી નદિ મણે રે,
એમાં સર્વ અર્થ આગ્યો કહું મુ મણે રે. ૬
ત્યાં તો હરખનાં વાજાં વગડાવિયાં રે,
ગીત મંગળ અનુપમ ગવરાવિયાં રે;
આપે આસીવાદ મળી વિપ્ર વેદિયા રે,
બસા વેદતણા મંત્રના જે બેદિયા રે. ૭
દીધાં વનચક્રને દાન બાતભાતનાં રે,
થયાં વખાણુ જન્મેનાં માત તાતનાં રે;
મુખ ઉપજ્યું ત્યાં સત્જનન તમામને રે,
દીસે હારી વધ્યો દસપતરામને રે. ૮

ગીત ૧૦૧ મું.

માંયરાના વર્ણનનું ગીત.

“ચદ વરધોડે ને વાંકે અંબોડે.” એ રાગ.

માંયરામાં વર કન્યા ગિરાજે,
વિવિધ પ્રકારનાં વાગિત્ર વાગે;
ગર્જના તેની તો ગળનમાં ગાજે,
આજ અંતર ક્યું આનંદે. ૧
વર કન્યાએ પેટી વરમાળા,
બેસવા જાગૃહ છે રતનાળા;
મેળવ્યા હાથે હાથ રૂપાળા,
આજ અંતર ક્યું આનંદે. ૨
ગોરી મળી ગીત મંગળ ગાય,
દૈદ્યાર્મ હેતુ જનો હરખાય;
સમયની શોભા કહી ન શકાય,
આજ અંતર ક્યું આનંદે. ૩
મંગળ કામનું મુદુરત જાણી,
વિપ્રો વડે મુખ મંગળ વાણી;
રાજ થયા રૂંદે રાજને રાણી,
આજ અંતર ક્યું આનંદે. ૪
બંદી જનો બિરદાવણી બોલે,
રાજતજ ધનના ખજાનારે બોલે;
આપે છે દાન ત્યાં તો અજુનોય,
આજ અંતર ક્યું આનંદે. ૫

૧ આ ગીત વર તથા કન્યા બેઉના તરફથી ગાઈ શકાય તેવું છે.

ઉત્તમ જનનો જનમદિન એક;

લમ દિવસ પણ ઉત્તમ છેક;

ત્રીજો ઉત્તમ દિન રાજ્યાભિષેક,

આજ અંતર કંઈ આનંદે.

ઉત્તમ એ ત્રણ દિવસ ગણાય,

અવર હરખ એની તુલ્ય ન થાય;

અધીવાનના અંધ છોડાય,

આજ અંતર કંઈ આનંદે.

ધણું છવો એ વર કન્યા આ ઠામ,

પણ એની પુરંજો હૈડાની ઠામ;

દીલથી દુવા દેછે દલપતરામ,

આજ અંતર કંઈ આનંદે.

ગીત ૧૦૨ મું.

હસ્ત મેળાપ સમે ગાવાનું ગીત:

સંગીત રાગ. ૧

વર કન્યાના હાથ મળ્યા, આનંદ વધ્યો છે આજે;
નોખતનાં બહુ નાદ થયા, પલટણી પડ્યમ વાજે.
કડકડ ધિત્રાં, કડકડ ધિત્રાં કડકડ ધિત્રાં ધિત્રાંધિત્રાં
ત્રણવણ ત્રણવણ ત્રાંસાં વાજે, ધિનકટ ધિનકટ ધિત્રાં.
કડકડ ધિત્રાં, કડકડ ધિત્રાં, કડકડ ધિત્રાં ધિત્રાં ધિત્રાં
સુરવર મુનિવર નરવર સરવે, રહ્યામાં બહુ રાચે;
નિર્મળનારીનૃતકરનારી, થનગનથનગનથનગનનાચકડ. ૨
અમઅમ અમઅમ અંઝર અમકે, ધમ ધમ ધુધરા ધમકે;
હમહમ કાંખી કડલાં હમકે, ધમ ધમ ધરણી ધમકે, કડ. ૩
પંખમાં તો તે ધુંધટ તાણે, પાળમાં ધુંધટ ખોલે;
તનનન તાયે તવનન તાયે, તનનન તાયે ખોલે, કડ. ૪
ગડકડકડ ધન ઘટાં ચઢીને, જેમ ગર્જનમાં ગાજે;
દેહેદેહે હમકદમક હમ, વડાં ત્રંખાણ વાજે, કડ. ૫
અકુંબ અકુંબ અકુંબ ઝાયાં, વાજે કુકડ મુદંગ;
ચુકચુકચુકચુકચુકચુકચુક ચુક, વાજે ચંગ ઉપંગ, કડ. ૬
ભરરર ભુ ભુ ભરરર ભુભુ, વાજે ભુંગળ ભેર;
જણજણજણજણજણજણજણ, વાજે જણજણજણજણજણ. ૭
વર કન્યા રિદ્ધિ ને સિદ્ધિ, નવ નિધિ પણ પામે;
આશીષ ઉત્તમ એવી વિધિ, દીધી દલપતરામે, કડ. ૮

ગીત ૧૦૩ મું.

વર કન્યાના હાથ મળ્યા વિષેનું ગીત.

“તું તો ઉતર વેવાણુ હેડી રે.” એ રાગ.

ઢોલા હમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,

હાથી ચમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,

વાળાં વાગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,

જનો જગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા.

તોપો છુટીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા,

ખેડી ત્રીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા,

હૈડાં હરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,

પ્રેમે પરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા.

જેમ સજજન સજજન સાથ મળ્યા,

એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા;

જેમ નદી ને નદીનો નાથ મળ્યા,

એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા.

જેમ દુધમાં સાકર જાય ભળી,

એમ વર ને કન્યાની જોડ ભળી;

જેમ પુલમાં હોય સુવાસ ભળી,

એમ વર ને કન્યાની જોડ ભળી.

જેમ કુંદનમાં જડી હીરાકણી,

એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી;

જેમ ચંદ ને ચાંદની ચંદતણી,

એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી.

જેમ શોભે છે હંદેશ સાયરામાં,

એમ વર ને કન્યા શોભે માંયરામાં;

જેમ શોભે શીતળતા વાયરામાં,

એમ વર ને કન્યા શોભે માંયરામાં.

જેમ સારસ શોભે સજ્જેડે કરી,

એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી;

જેમ ઘર ઘરણીની જોડ ધરી,

એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી.

શોભે દેવ દેવી રાણુગાર સહ,

એવી વર ને કન્યાની જોડ લહ;

વર કન્યાની જોડ અખંડ રહે,

રહી આશીષ દલપતરામ કહે.

૧ નોખાયા છદની ઝાયામાં પણ ગવાય છે.

૧ કવીશ્વર દલપતરામ લખે છે કે “રાજા હોય તો તે વખતે અધીવાનને છોડી મૂકે છે.”

ગીત ૧૦૪ મું.

ચોરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

ચોરીનું ગીત.

“ આજરે ચાંદો તે ચૂરજ રમણ ચડ્યા વેવાણું.” એ રાગ.

આજની શોભા મુખકારી, સારી રસ ભરપુર;
વાણીથી શું કંઈ વિસ્તારી, ધારી ધીરજ ઉર. ૧
ચોકમાં બાંધી છે ચોરી, ગોરી મંગળ ગાય;
કંઈ વાળા કનક કોરી, કોરી ઝગમગ થાય. ૨
વર કન્યા વાંકે અખોડે, કોડે વદે મુવેણ;
થિર હસતે મુખ થોડે થોડે, જોડે નેણે નેણ. ૩
ઝળકે છે સોનાની ઝારી, વારી ભયું ગંભિર;
નિરખે છે નેણે નર નારી, ધારી ધારી ધીર. ૪
હેતુ જનનાં હાં ઉરખે, નરખે, કૌતક કોડ;
પ્રેમ પરસ્પર કેરા પરખે, સરખે સરખી જોડ. ૫
નેવા બહુ મળ્યાં નર નારી, ધારી ઉમંગ એહ,
જોડ જોડને જાય છે બલિહારી, સારી શોભા તેહ. ૬
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, નીતિ સહિત અધિક;
સંદગ્યણ વડે દીસે શોભીતી, રીતિ રૂડી રસીક. ૭
સદૈવ શ્રી પ્રભુ મુખમાં રચાયે, કાપે કટ તમામ;
આશીષ એવી પ્રભુ મુખપે, આપે દલપતરામ. ૮

ગીત ૧૦૫ મું.

ચોરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

વર કન્યાની જોડનું ગીત.

“ રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવનાં.” એ રાગ.

લાડો લાડી શોભે છે મુવડાણાં;
લુગતે લુગતી મળી જોડ,
છે ચંપાનો છાડ, જોડું લુગોલુગ હવો;
સદગ્યણી અને ચતુર શીરામણિ;
નથી એકમાં બાંધણુ જોડ, કંઈ વાર કોડ. જોડું. ૧
ધન્ય ધન્ય તેણે સમગળ ધરી;
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીત, રૂડી રસ રીત, જોડું;
ખેનાં મનહર મંજુલ મુખ છે;
જોણે આદિત્ય ધંડુ ઉદીત; છે સરસ શોભીત. જોડું. ૨
જેનાં છે દંડાણી છે ઓપનાં;
વર કન્યાનો એવો છે વેપ, વખાણું વિશેષ, જોડું;

જેની મેઘ વરા નબમાં દીસે,
એવા કન્યાને ચોર શોભે કશ, મોતીબુધ્યાં જોડ, જોડું. ૩
દીસે કરમાં ચુરો ગજદંતનો;
મહા મુવનું હેમ મહેલ, ઓપણીએ ઓપેલ, જોડું;
નવ ગદ સમ શુભ નવ રંગના;
મણિ માણક જોત્ય જોડેલ, મુધાટ ધોડેલ, જોડું. ૪
પીળું સરસ પાનેતર પ્હેરિયું;
દેવે હીરા મણીના છે હાર, કહેલા શ્રીકાર, જોડું;
દીસે ઝુમણું ઝાલ ને દામણી;
સન્યાં શોખે મુંદર શણગાર, ઓપે છે અપાર, જોડું. ૫
પગે શોભે છે કાંઈ ને સાંકળાં;
ઓપે અણુવટ વીણું આ અધિક, હયાં દીકાદીક, જોડું;
કરમાં છાંઈ છપીયાં ને આરશી;
એના નંગનું મુલ આધીક, નંગણે હણીક, જોડું. ૬
લાડે લલિત પિતામ્બર પ્હેરિયું;
કાંધે ધારી છે કાશ્મીરી શાલ, છે કરમાં રમાલ, જોડું;
હાથે વેદ ને વીડીઓ છે વળી;
કોડે કનક કંકાંતણા તાલ, તિલક શોભે બાલ, જોડું. ૭
નેણ સહનાં દર જોડું નિરખતાં;
જેવા આવી ઉંચુ આણું ગામ, ત્રી પુરો તમામ, જોડું;
મદા રંગે અખંડ સોહાગણી;
દેહે આશીષ દલપતરામ, કરે હાં દામ, જોડું. ૮

ગીત ૧૦૬ મું.

ચોરીમાં વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી
ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

પંચરંગી શોભાનું ગીત.

“ રઘુનાથહતી યોગલી.” એ રાગ.

લીલા પોપટ પડે પાંચરંગે, લીલાં તોરણ પ્રચુતે સમાન;
ચાગરું લીલું જોરા ગાઢમાં, લીલાં નાગરવેલનાં પાન,
મુંદર શોભા વરણનું. ૧
પીળું કસર પીળાં કેસુડાં, શોભે પાંચે સંતેરી રંગ;
પીળું પાનેતર લાડીનું, વરને પીળું પિતામ્બર અંગ, મુંદર
રાતો લિંગો સેધે શોભાતિ, રાતી કંટનીઆંડ કંપાળ;
રાતી કન્યાતણી મુંદરિ, રાતો દેહને યમ પલુલાલ, મું. ૩
કાળું કાચળ શોભે આખમાં વળી કાળો કાચલનો વેપ;
કાળાકાળીકાળીવનવર, એવાકાળાકન્યાના છે દેવ, મું. ૪
૧ ન્યાસીતો આરાધી.

ઉત્તમ જનનો જનમદિન એક,
લમ દિવસે પણ ઉત્તમ છેક;
ચીજો ઉત્તમ દિન રાન્યાભિષેક,
આજ અંતરે હું આનંદે. ૬

ઉત્તમ એ ત્રણ દિવસ ગણાય,
અવર હરખ એની તુલ્ય ન થાય;
અધીવાનના અંધ છોડાય,
આજ અંતરે હું આનંદે. ૭

ધણું છવો એ વર કન્યા આ હામ,
પણ એની પુરજો હૈડાની હામ;
દીલથી દુવા દેછે દલપતરામ,
આજ અંતરે હું આનંદે. ૮

ગીત ૧૦૨ મું.

હસ્ત મેળાપ સમે ગાવાનું ગીત.

સંગીત રાગ. ૧

વરે કન્યાના હાથ મળ્યા, આનંદ વધ્યો છે આજે;
નોખતનાં બાળુ નાદ થયા, પલટણી પડ્યમ વાજે.
કડકડ ધિત્રાં, કડકડ ધિત્રાં કડકડ ધિત્રાં ધિત્રાંધિત્રાં
ત્રણધણ ત્રણધણ ત્રાંસાં વાજે, ધિત્રકટ ધિત્રકટ ધિત્રાં.
કડકડ ધિત્રાં, કડકડ ધિત્રાં, કડકડ ધિત્રાં ધિત્રાં ધિત્રાં ૧

સુરવર મુનિવર નરવર સરવે, રૂઢિયામાં બહુ રાયે;
નિર્મળનારીનૃતકરનારી, થનગનથનગનથનગનનાચેકડ. ૨

અમઝમ અમઝમ ઝાંઝરે અમકે, ધમ ધમ ધુધરા ધમકે;
હમઠમ કાંખી કડલાં કમકે, ધમ ધમ ધરણી ધમકે, કડ. ૩

પંખમાં તો તે ધુંધટ તાણે, પાળમાં ધુંધટ ખોલે;
તનનન તાયે તનનન તાયે, તનનન તાયે ખોલે, કડ. ૪

ગડકડકડ ધન ધટાં ચકીન, જેમ ગર્જનમાં ગાજે;
દેહેદેહે હમકદમકદમ, વડાં ત્રાંયાળ વાજે, કડ. ૫

ઝકુંઝ ઝકુંઝ ઝકુંઝ ઝૈયાં, વાજે ફુકડ મુદંગ;
ચુકચુકચુકચુકચુકચુકચુક ચુક, વાજે ચંગ ઉપંગ, કડ. ૬

ભરરર ભુ ભુ ભરરર ભુભુ, વાજે ભુંગળ ભેર;
જણજણજણજણજણજણ અમકે, ધણજણજણજણ વેર કડ. ૭

વર કન્યા શિદ્ધિ તે સિદ્ધિ, નવ નિધિ પણ પામે;
આશીષ ઉત્તમ એવી વિધિ, દીધી દલપતરામે, કડ. ૮

ગીત ૧૦૩ મું.

વર કન્યાના હાથ મળ્યા વિષેનું ગીત.

“તું તો ઉતર વેવાણ હેડી રે.” એ રાગ.
દોલા હમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
હાથી ચમકયારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
વાળાં વાગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
જનો જગ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૧

તોપો છુટીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
ખેડી ત્રીરે, વર વહુના હાથ મળ્યા;
હૈડાં હરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા,
પ્રેમે પરખ્યારે, વર વહુના હાથ મળ્યા. ૨

જેમ સળજન સળજન સાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા;
જેમ નદી ને નદીનો નાથ મળ્યા,
એમ વર ને કન્યાના હાથ મળ્યા. ૩

જેમ દુધમાં સાકર નથ બળી,
એમ વરને કન્યાની જોડ મળી;
જેમ પુલમાં હોય સુવાસ વળી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ મળી. ૪

જેમ કુંદનમાં જડી હીરાકણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી;
જેમ ચંદ ને ચાંદની ચંદતણી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ બણી. ૫

જેમ શોભે છે હહેરે સાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંચરામાં;
જેમ શોભે શીતળતા વાયરામાં,
એમ વર ને કન્યા શોભે માંચરામાં. ૬

જેમ સારસ શોભે સજોડે કરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી;
જેમ ઇંદ્ર ઇંદ્રાણીની જોડ ધરી,
એમ વર ને કન્યાની જોડ કરી. ૭

શોભે દેવ દેવી શણગાર સજ,
એવી વર ને કન્યાની જોડ લજ;
વર કન્યાની જોડ અખંડ રહે,
રૂડી આશીષ દલપતરામ કહે. ૮

ગીત ૧૦૪ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

ચૌરીનું ગીત.

“ આજરે ચાંદો તે સૂરજ રમણ ચઢ્યા વેવાણુ.” એ રાગ.

આજની શોભા સુખકારી, સારી રસ ભરપુર;
વાણીથી શું કહું વિસ્તારી, ધારી ધીરજ ઉર. ૧
ચોકમાં બાંધી છે ચૌરી, ગારી મંગળ ગાય;
કંટુ વાળી કનક કટારી, કારી અગમગ થાય. ૨
વર કન્યા વાંકે અમેઠો, કોડે વઢે સુવેણુ;
થિર હસતે મુખ થોડે થોડે, જોડે નેણુ નેણુ. ૩
અળકે છે સોનાની ઝારી, વારી ભયું ગંભિર;
નિરખે છે નેણુ નર નારી, ધારી ધારી ધીર. ૪
હેતુ જનનાં હૈયાં હરખે, નરખે, કૌતક કોડ;
પ્રેમ પરસ્પર કરે પરખે, સરખે સરખી જોડ. ૫
જેવા બહુ મળ્યાં નર નારી, ધારી હમંગ એહ,
જોઈ જોઈને જાય છે બલિહારી, સારી શોભા તેહ. ૬
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, નીતિ સહિત અધિક;
સદગુણ વડે દીસે શોભાતી, રીતિ રૂડી રસીક. ૭
સદેવ શ્રી પ્રભુ સુખમાં રથાપે, કાપે કટ તમામ;
આશીય એવી પ્રભુ પ્રતાપે, આપે દસપતરાગ. ૮

ગીત ૧૦૫ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્નેના
તરફથી ગાવાનું ગીત બીજું.

વર કન્યાની જોડનું ગીત.

“ રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવનાં.” એ રાગ.
લાડો લાડી શોભે છે સુલક્ષણ;
લુગતે લુગતી મળી જોડ,
છે ચંપાનો છાંડ, જોડું જુગાલુગ છવે;
સદગુણી અને ચતુર શીરામણિ;
નથી એકમાં ખાંપણ ખોડ, કહું વાર કોડ. જોડું. ૧
ધન્ય ધન્ય તેણે સમગ્રણ પરી;
બાંધી પૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતિ, રૂડી રસ રીત, જોડું;
જેનાં મનહર મંલુવ મુખ છે;
જાણે આદિત્ય હુંડુ ઉદીત; છે સરસ શોભાત. જોડું. ૨
જેવાં છે દેશાણી છે ઓપતાં;
વર કન્યાનો એવો છે વેપ, વખાણું વિશેષ, જોડું.

જેવી મેલ ઘટા નભમાં દીસે,
એવા કન્યાને ચૌર શોભે કદા, મોતીચુડ્યાં બેસ, જોડું. ૩
દીસે કરમાં ચુડો ગજદંતનો;
મહા મલનું હેમ મટેલ, ઓપણીએ ઓપેલ, જોડું;
નવ ગ્રહ સમ શુભ નવ રંગના;
મણિ માણક જેલ્ય જડેલ, સુધાટ ઘડેલ, જોડું. ૪
પીળું સરસ પાનેતર પ્હેરિયું;
હેયે હીરા મણીના છે હાર, કરેલા શ્રીકાર, જોડું;
દીસે હુમણું ઝાલ ને દામણી;
સળ્યાં શોભે સુંદર શણગાર, ઓપે છે અપાર, જોડું. ૫
પગે શોભે છે કણાં ને સાંકળાં;
ઓપે અણવટ વીણું આ અધિક, ક્યાં દીકાદીક, જોડું;
કરમાં છંદાં છપીંટિયાં ને આરશી;
એના નંગનું મલ્લ આધીક, નમણે હણીક, જોડું. ૬
લાડે લલિત પિતામ્બર પ્હેરિયું;
કાંધે ધારી છે કાશ્મીરી શાલ, છે કરમાં રમાલ, જોડું;
હાથે વેટ ને વીંટીઓ છે વળી;
કોડે કનક કણતણા તાલ, તિલક શોભે બાલ, જોડું. ૭
તેણુ સહુનાં હરે જોડું નિરખતાં;
જેવા આવી હંભુ આણું ગામ, સ્ત્રી પુરૂષ તમામ, જોડું;
સદા રેંજે અખંડ સોહાગણી;
દેહે આશીય દસપતરાગ, કરે રંગ કામ, જોડું. ૮

ગીત ૧૦૬ મું.

ચૌરીમાં વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી
ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

પંચરંગી શોભાનું ગીત.

“ રમુનાચંદની ચોડવી.” એ રાગ.

લીલા પાપટ પરે પાંચડે, લીલાં તોરણ પથ તે સમાન;
ચાળતું લીલું મોરા ગાલમંદે, લીલાં નાગરવેલનાં પાન,
મુંદર શોભા વરણું. ૧
પીળું કેસર પીળાં ફેલણ, શોભે પીત્તો શેલેરી રંગ;
પીળું પાનેતર લાડીનું. વરને પીળું પિતામ્બર અંગ, મુંદર
રાતો દિગંજો સેયે શોભાતો, રાતી કંટુનીઆડ કંપાળ;
રાતી કન્યાનણી મુંદરીદે, રાતો દોહને પગ પહાલાવ, મુંદર
કાળું દાઝળ શોભે આંખમાં વળી દાઝો કોપવતી વેપ;
દાઝાદાથી કાળીવનવટારે, એવા દાઝા કન્યાના છે કેલ, મુંદર

૧ ન્યાયીના આપારી.

હાથીના દાંત ને હંસલા, ઘોળા જઈજીવનાં પુલ;
 ઘોળાંભોતીનથડીતણુંરે, ઘોળા હીરાને હારઅમુલ્ય, સું. ૫
 મધુર સ્વર ક્રાયલતણો, શુક સારિકા સ્વર સુખ દેણ;
 મધુરસ્વરવીણાતણોરે, એવાં મધુરજેવનિતાનાંવેણ, સું. ૬
 ક્રામળ જીલ ચકલીતણી, લાગે મોર પાંછે સુવાળાસ;
 કાયાક્રામળકન્યાતણીરે, જેવાંક્રામળક્રમળ કપાસ, સું. ૭
 રંગ રડા પાંચે કલા, કલા મધુર ક્રાયલ ગુણ આમ;
 સહુથીશોભાસદગુણતણીરે, દીગેજિતમ દલપતરામ, સું. ૮

ગીત ૧૦૭ મું.

ચોરીમાં કન્યા તરફથી ગાવાનું ગીત.

“છેયા હાથ પુરેજે લેજે રે,” એ રાગ.

છેયા તેતો છખીલીને છેતરી,

તું તો પરણ્યો કન્યાને કપટ કરી;
 તારા ચિનમાં તે શી ચતુરાઇ છે?

લાડી લાખણી તુંથી ડાહી છે. ૧

તારાં સારાં નશીબે તને મળી,
 કન્યા પામ્યો તું કાચની પુતળી;
 તારું સર્વ કુટુંબ શોભાવશે,
 સૌને સમજાવશે સમજાવશે. ૨

મોઠા કુળની તને ક્યાંથી મળે ?
 કન્યા લીધી છે તે તો કળે કળે;
 આવી કનકારાણને યારણે,
 તારે આપે માગી તારે કારણે. ૩

પ્રુશામત કરી ખેળા પાથર્યા,
 કન્યા માટે કાલાવાલા કર્યા;
 ત્યારે કનકારાણે કડ્ડણ કરી,
 દીધી દેવકન્યા જેવી દીકરી. ૪

તું તો આંગણે આંગણે આથડ્યો,
 તને કન્યા દેનારો ન કોઈ જડ્યો;
 તારું ભાગ્ય ભલું આજ ઉઘડ્યું,
 કન્યા રૂપી રતન તુજને જડ્યું. ૫

અમે જાણીએ તારી જોભાધને,
 તે તો નાવે તોલે ચપાંખાધને;
 સારા કુળમાં મળ્યું તને સાસરું,
 પડ્યું આજ નશીબ તારું પાંસરું. ૬

પૂરાં પુણ્યને જ્યો જામિયો,
 તેથી લાખણી લાડી તું પામિયો;

છેક છોકરવાદી છૂટી ગઈ,
 તારી લાખણી લાજ હવે થઈ. ૭
 હવે પરણીને ઘરઘણી તું થયો,
 રડા માણસની ઓળખાં રહ્યો;
 શોભા વધશે હવે તારા ધામની.
 હુવા ફળો તને દલપતરામની. ૮

ગીત ૧૦૮ મું.

ચોરીમાં વર તરફથી ગાવાનું ગીત પહેલું.

કન્યાના ભાગ્યના વખાણનું ગીત.

“સવામણ સોનાની દીવી રે,” એ રાગ.

લાડી તારું તપ પૂરું કળિયું રે,
 તેથી તને સાંડે સાસરું મળિયું રે;
 નહિ તારા પુણ્યમાં ખામી રે,
 તેથી તું તો પતિ સારો પામીરે. ૧

લાડો તારી નમ્રતા નિરખી રે,
 અમે તને પ્રથમથી પરખી રે,
 માડી તારા મુખડાની વાણી રે,
 તેથી તને સૌ કંઈ શાણી રે. ૨

પ્રથમ તેં દેખાડી પ્રીત રે,
 ચોરી લીધું લાડણાનું ચિત રે;
 કનકાજી રાણાની ખેટી રે,
 લાડો તું તો પ્રેમની ખેટી રે. ૩

નિર્મળ છે તારી નીતિ રે,
 તેથી તું જગ મધ્યે જીતી રે;
 લાડા તેં તો પ્રભુ પુરા પૂજ્યારે,
 તેથી તને સદગુણો મળ્યા રે. ૪

લાડી તું તો હલાપણનો દરિયો રે,
 તેં તો વશ કંથને કરિયો રે;
 લાડી તારી ચળકે છે ચુડી રે,
 રતિ તારા કર્મની રડી રે. ૫

લાડો તારે હૈંડ છે હાર રે,
 નહિ તારા પુણ્યનો પાર રે;
 ભણ્યો તું તો ભણતર ભાવે રે,
 કોઈ તારી તુલ્ય ના આવે રે. ૬

ઉગ્યો તારા ભાગ્યનો ભાણ રે,
 વર મળ્યો ચતુર મુજાણ રે;
 આગતી તું પ્રભુજીની પાસ રે,

પ્રભુએ પૂરી તારી આશ રે. ૭
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય તારી કરણી રે,
 પ્રેમે તું છુપા વરને પરણી રે;
 થએ તારાં વાંચિત કામ રે,
 દુવા દેછે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૦૯ મું.

ચોરીમાં વર તરફથી આવતું ગીત બીજું.

ધુંધટનું ગીત.

“માતા લીધાં ને શુભ્યા મારા ઓરડા.” એ રાગ.

તારા ધુંધટમાં છે રચના થણી; જાણે મન પદકયાની
 મોહનજા; હો લાડણી, તારો ધુંધટ છે સુધક થણો;
 તેમાં તેજ દીસે છે ચંદ્રમાતણી;
 વળી વાસુકી નાગ છે વિશાલ, હો લાડણી, તારો. ૧
 રૂડા તારા ધુંધટતણા રંગમાં;
 લાડી રંગાધુ ચતુર વરનું ચિત, હો લાડણી, તારો;
 એની અસર થઈ ને અગા અંગમાં;
 પરિપૂરણ કિપણ તેથી પ્રીત, હો લાડણી, તારો. ૨
 લાડી શું જાણિયે જે તે તો શું કયું;
 તે તો લાડને વશ કરી લીધા, હો લાડણી, તારો;
 આતો રત્ન આમાઈ રૂં તે કયું;
 પ્રેમ રસ તે પાથો અને પાથો, હો લાડણી, તારો. ૩
 ચીત ચોરી લીધું તે ચતુરાઈએ;
 તાઈ હાંપણ અદ્ભુત દીકું, હો લાડણી, તારો;
 તું તો છતી તે તારી નમ્રતાઈએ;
 મુખે બોલી વચન મીઠું મીઠું, હો લાડણી, તારો. ૪
 વરદીકરણ વિધા છે તારી વાણીમાં;
 તું તો સાસરિયામાં શોભા પામી, હો લાડણી, તારો;
 તું તો ફરી કિતમ દરારણીમાં;
 તારી કીર્તિ જગત વિશે જાણી, હો લાડણી, તારો. ૫
 તું તો દેખ્યામાં દીસે નાની નાનદી;
 આવા કિતમ ગુણ ક્યાંથી કીર્તી? હો લાડણી, તારો;
 તે તો પહેરી છે કાને સોના પાનદી;
 તારી આંખ છે મુગલી સંદીખી, હો લાડણી, તારો. ૬
 તું તો બાસુર એવું બહુ ક્યાં બાજી?
 કેણે વાદ્ય વિધેનાં વંદ્યાયાં? હો લાડણી, તારો;
 ક્યાંથી સરસણ લીધા તે ગચી ગચી?
 આવા સારાં લક્ષણ ક્યાંથી આવ્યાં? હો લાડણી, તારો. ૭

છવો ધુંધટવાળી થણા વર્ષે તું;
 રાખે સૌભાગ્યવતી જગદીશ, હો લાડણી, તારો;
 હો પામજે હર વધી હર્ષે તું;
 એવી આપેછે દલપત આશીષ, હો લાડણી, તારો. ૮

ગીત ૧૧૦ મું.

ચાર મંગળ વરતવા વિધેનું ગીત.^૧

“ચુનાથલની ઘોડી,” એ રાગ.

પંચની સાક્ષીએ પરણિયારે, પૂરો પરપર પ્રેમ;
 સાન્નિધ્યમાં વિધિ કરીરે, કુળ વંશ પરંપરા જેમ,
 મંગળ ગાય માનની. ૧
 શરૂનાં વચન પ્રમાણથીરે, ક્યો કિતમ આચાર;
 સગાં સનેહીની સાક્ષિયેરે, વળી વરતાઈ મંગળચાર, મં. ૨
 પહેલું મંગળ એમ વરતિયુરે, અંતર હરખ અપાર;
 મનમાં પરપર મેળવીરે વરકન્યાએ કીધો કરાર, મં. ૩
 કન્યા કરાર એવો કરેરે, સ્વામી તું પતિ સદાય;
 શુભ ચિંતન કરી કથનુંરે, સર્વેકામમાં ફરીસલાય, મં. ૪
 સ્વામી કહે પૂરા સ્નેહથીરે, પાળીશ દેવ પર્યત;
 જગાનશ્રીજગદીશછેરે, જે ન પાણી પ્રતિજ્ઞામત્યંત, મં. ૫
 બીજું મંગળ હવે વરતિયુરે, એવો અરથ છે અતોલ;
 કુળ દેવને વચમાં ફરીરે, હર મેળવને દીધા કાલ, મં. ૬
 ત્રીજું મંગળ ત્યાં તો વરતિયુરે, તું સમજે કોઈ લાંઠ;
 સરજ ચંદની સાક્ષિયેરે, ગાદી અંતરમાં પાડી ગાંઠ, મં. ૭
 ચોથું મંગળ ન્યાયે વરતિયુરે, હર વળી તે દાર;
 દલપતકન્યાનેમળીરે, રાખ્યાસાક્ષીશ્રીસરજગદાર, મં. ૮

ગીત ૧૧૧ મું.

સસપદીનું ગીત.^૨

“કંકુ છાંટી કંકાતરી મોકલે.” એ રાગ.

સાત પગલાં બરેછે સુભાગણી; એમાં અર્થ છે મરેા
 અતોલ, કથિર એમાં સાક્ષી છે;
 પગલે પગલે પ્રતિજ્ઞા પતિ કરે;
 જે હું બોલું તે પાળીશ બોલ, કથર. ૧
 ખેલે પગલે પ્રિયને પતિ કરે;
 ખાન પાન પોષણ તું કરીશ, કથર.

૧ આ ગીત વર કન્યા એવના તરફથી ગવાય મેલે.
 ૨ કથીર દલપતરામ રાખે છે કે “પતિના પર
 તરફ કન્યા સાત પગલાં બરે તેને નામ સસપદી.

બીજી પગલે કહે કંઈ કોઈથી;
મારે ઘેર તું માન પામીશ, ઈશ્વર. ૨
ત્રીજી પગલે કહે તને ત્યાં થશે;
વ્રત ઉત્સવ હરખ અથાગ, ઈશ્વર;
ચોથે પગલે કહે ચતુરા શુભો;
મારા વૈભવમાં તારો ભાગ, ઈશ્વર. ૩
પછી પાંચમે પગલે પતિ કહે,
મારાં દોર લાંબર તું સંભાળ, ઈશ્વર.
છઠ્ઠે પગલે કહે તારો અંશ છે;
માફ જેને કાંઈ ધન માલ, ઈશ્વર. ૪
વળી સાતમે પગલે સ્વામી કહે;
ધર્મ કર્મમાં કરજે સદાય, ઈશ્વર;
તેથી ધર્મમાં પણ તારો ભાગ છે;
મારી અધીનતા તું સદાય, ઈશ્વર. ૫
પછી હસ્ત ગ્રહણ સ્વામીએ ક્યો;
માગી ઈશ્વર પાસે આશીષ, ઈશ્વર;
દશ પુત્ર પ્રભુ આપજો;
મુખ પામજો દિવસ ને નીશ, ઈશ્વર. ૬
મારાં માત પિતા બાંધ જીવનને;
થજે રંજનકારી સદાય, ઈશ્વર;
મારી મરણ પ્રમાણે તું ચાલજો;
તારી પૃથ્વી કરીશ ઇન્દ્રાય, ઈશ્વર. ૭

હાલમાં તે એવી રીતે કરે છે કે ચોખ્ખાની દગલીઓ સાત કરીને વર કન્યાના જમણા પગનો અંગૂઠો પકડીને સાતે દગલીઓને અડાડે છે. તે વખતે ગોર વરની વતી સાત મંત્ર લખે છે. તેનો અર્થ આ ગીતમાં છે. તે પછી કન્યાનો હાથ ઝાલે તેના મંત્ર છ છે. તે મંત્ર કોઈ તો કન્યાદાન દેતી વખતે લખે છે. તેને પાણિગ્રહણ સંસ્કાર કહે છે. તે એવી રીતે કે ઈશ્વરની પ્રાર્થનાના છ મંત્ર લખીને ધીની આહુતિ અગ્નિમાં નાખે છે. તેમાં અર્થ એવો છે કે જો જો અગે તે આજસુધીમાં પાપ કર્યું તે ઈશ્વર માફ કરશે. એની મતલબ એવી જણાય છે કે પરણ્યા પછી કોઈ પ્રકારના અગાઉ કરેલા દોષથી તે કન્યાને તણ શકાય નહિ. વળી લોકમાં કહેવત ચાલે છે કે બાળકના દોષ જનોઈ દે ત્યારે મટી જાય અને કન્યાના દોષ પરણે ત્યારે મટી જાય. ત્યાં મુધી બાળપણના અજ્ઞાનથી દોષ કર્યો હોય તે મટે છે.

૩ આ ગીત વર તથા કન્યા-બેઉ પક્ષવાળાને ગાવા લાયક છે.

પ્રથ તારો દેખીને કન્યા કહે;
જેવો અચળ ક્યો તું હામ, ઈશ્વર;
પતિ કુળમાં અચળ એવી હું થઈ;
દેખી રીઝિયા દલપતરામ, ઈશ્વર. ૮

ગીત ૧૧૨ મું.

વર કન્યા કંસાર જમતાં ગાવાનું ગીત.

“લાડો લાડી જમેરે કંસાર, કે ઉપર વેવાણ
દળવજેરે.” એ રાગ.

લાડો લાડી જમેરે કંસાર. આનંદ આન આનિ ઘણોરે;
પાસે બેડી સંધરો બે ચાર, તપાસ રાખે ને તણોરે. ૧
રત્ને જડિયો બાજક વિચાળ, મુક્યો છે મુખ. આગળેરે;
ને ઉપર સોનાતોશોભાન થાળ, ત્યાં ઝારી ભરી છે જમેરે. ૨
સામુછ શુભ સજીને રાણુગાર, પીરસવાને આવિયાંરે;
ધીની વાટી સાકર તૈયાર, રૂકાબી ભરી લાવિયાંરે. ૩
પીરસતાં મન મલકાય, આનંદ અંગો અંગમાંરે;
બેગાં બેસી જમે વર કન્યાય, અધિક કીરંગમાંરે. ૪
અન્યોન્ય જમાડે કરી પ્રીત મરડેલડાં મુખથી કરેરે;
ગોરીમળી ગાય મંગળગીત, આશીષ સહુ એ ઉચરેરે. ૫
જમી રહીને લીધાં આચમન, સાસુએ નીર નામિયાંરે
જેઈ જેઈ હરખ્યા સ્વજન, સંતોષ સર્વ પામિયાંરે; ૬
વરકન્યાએ કીધો મુખવાસ, સજ્જન લુએ છે સ્નેહથીરે;
મગાં સ્નેહીએ આવીને પાસ, નજરાણો કીધો નેહથીરે. ૭
વરકન્યાતું જોડું જોઈ તે હામ, ઉર આનંદ અપાર થયોરે;
દીવધી આશીષ દીધી દલપતરામ. જગતમાં જયજયકાર થયોરે. ૮

ગીત ૧૧૩ મું.

કન્યા સાસરાના કુળમાં લળી તે વિષેનું ગીત.

“એક ઝારા ઉપર ઝારીરે.” એ રાગ.

તમે સાંભળો સહુ તરનારીરે,
એતો લાડણા થઈ અમારીરે;
જમી વર સાથે કંસાર રે,
એણે કંબુ ક્યો સંસાર રે.
કરી બાપના કુળથી લુદાઈરે,
હવે અમારે ગોત્રે ગણાઈરે;

૧ વર તથા કન્યા બન્ને તરફથી ગાવા લાયક છે.

૨ આ ગીત માત્ર વર તરફથી ગાવાનું છે.

હવે કહું અમારું કરશે રે,
કહું ગુણાવલું કને ધરશે રે? ૨
એ તો થયું માણસ અમારું,
અમે કે'યું એને વહવારું;
થઈ અમારા ધરતી ધરણી રે,
એના આપને ઘેર તે પરણીરે. ૩
અમારે ઘેર ગોરામાં માલશે રે,
આપને ઘેર પરસાળે ચાલશેરે;
અમારે ઘેર પટારા સંભાળશેરે,
આપને ઘેર બેઠાં અજવાળશેરે. ૪
ધર કંથનું તે પોતાનું પ્રમાણશેરે,
ધર ભાઈનું તે ભોળાઈનું જાણશેરે;
ઝાઝી પિએરની મમતા છેડશેરે,
જીવ સાસરિયા સગાઈએ જોડશેરે. ૫
હવે પિયરમાંથી અમલ કૃત્યોરે,
આજથી અમલ સાસરિયામાં દ્યોરે;
જેમ પર્વતથી નદી નિકળીરે,
જેમ રેતથી સાગરને મળીરે. ૬
ભણું છીપનું મોતી માળિયેરે,
વંચું રાજના દાનની વાળિયેરે;
એમ કનકાજની દીકરીરે,
વર ચતુર કુંવર સાથે વરીરે. ૭
જેમ કુંદન માંહી હીરાકણીરે,
થઈ સજ્જ શોભા પામે ધણીરે;
મુખ પામે સદા દિન જામનીરે;
એવી આશીષ દલપતરામનીરે. ૮

ગીત ૧૧૪ મું.

કન્યાના વખાણનું ગીત. ૧

“આવ્યા કિનાળાના દહાડા કે, છોડી વીંઝણે
શે ન લાવી ?” એ રાગ.

બાસે તું તો બસો ભાગ્યશાળી રે, લાડ પામો
તું કન્યા રૂપાળી;
તારી જીવકેર બાબી તો કાળીરે, લાડ. ૧
જેવો પાસો હોય પ્રવાળી રે, લાડ;
જેવી કાચની પૂતળી બાળી રે, લાડ. ૨
ચંપાળાઈ છે દિલની દયાળી રે, લાડ;
તારી બાબી તો દિલની રાગી રે, લાડ. ૩

૧ આ ગીત કન્યા નરકથી આવતી છે.

ચંપાળાઈની ચુડી રતનાળી રે, લાડ;
નાકે નિર્મળ મોતીની વાળી રે, લાડ. ૪
ચંપાળાઈ છે ચૌદ વિદ્યાળી રે, લાડ;
તારી લાબી તો દોઢ દહાળી રે, લાડ. ૫
ચંપાળાઈ છે રૂઢ કરમાળી રે, લાડ;
ધીજવાળી વળી ધરમાળી રે, લાડ. ૬
દીપે દુનિયામાં જેવી દીવાળી રે, લાડ;
નિર્મળ નક્ષત્ર સરખી નિદાળીરે, લાડ. ૭
તેના તેજે બધી મણી રાળી રે, લાડ;
દાણે દલપતરામ શ્રીમાળા રે, લાડ. ૮

ગીત ૧૧૫ મું.

કન્યાના ઓરડાનું ગીત. ૧

“પેલા વેવાઈના ઝૂંપડામાં શું લેશે ?” એ રાગ.
સર્વે જનતાણી મળી મુંદરી;
મહેલ કનકાજના જોતી જવરે, ચંપાળાઈને ઓરડે;
ચંપાં ત્યાં ઘડિયાળ ઉઠેલીને;
ચક્ર ગોદવતી ત્યાં દેખાય રે, ચંપાળાઈને. ૧
આવો બેસોજી કહીને બેસાડિયાં;
સડો આપિયાં આદરમાન રે, ચંપાળાઈને;
પછી વાળું વગાડી વિલાપની;
ગાયું ચંપાંએ શુભિષ્ણ જાનરે, ચંપાળાઈને. ૨
ત્યાં તો નાનેરી નણુલે પૃથ્વીયું;
બાબા આ ક્યાંથી આવિયું જાડેરે, ચંપાળાઈને;
નણુદી એ જાડ તો મેં જનાવિયું;
તે તો મોકલવાને મેવાડ રે, ચંપાળાઈને. ૩
બાબી આ પેટીમાં શું બધું દશે ?
એમાં છે કાંઈ જાણવા જોગ રે, ચંપાળાઈને;
નણુદી એ પેટી બંદત ચીનર તણી;
એતો હું કુંડું ઉપોગરે, ચંપાળાઈને. ૪
બાબી આ નકશે કેળે ગીતયો ?
ખરેખાત એ તો છે ખજોળ રે, ચંપાળાઈને;
નણુદી એ નકશે મેં ચીનરો;
જેવું હીંડ આકાશમાં ડોળ રે, ચંપાળાઈને. ૫
બાબી આ ચોપડી કવિતાનણી;

૧ કન્યા કેવી લાયક છે તે જનાવવાને કન્યા તરફની જાણને આવતી.

૨ દેશ અથવા દિને વાળા સાથે ચંપાળાઈ જનાવેલું જાડ.

આપી કવિતાનું કરનાર કાણુ રે ? ચંપાબાધને;
 નહુદી એમાં છે ધધરપ્રાર્થના;
 એ તો કવિતા કરી છે ગેં ઓણુ રે, ચંપાબાધને. ૬
 બાલી આ તે અક્ષર કયાની છાપના ?
 એ તો ચુટકા કૃષ્ણ ગુથેલ રે ? ચંપાબાધને;
 હિંદી શાસ્ત્રી તે દારસી અક્ષર;
 એ તો મેજ ગુથેલ લખેલ રે, ચંપાબાધને. ૭
 લેલાં જેવી બીજી ધણી વસ્તુઓ;
 ગોઠવેલી દોસે દામો દામ રે, ચંપાબાધને;
 દેખી દેગ થઈ દલપત કહું;
 તે તો જાનની જીવતી-તમામ રે, ચંપાબાધને. ૮

ગીત ૧૧૬ મું.

પરણી ઉઠ્યા પછી જાનીવાસે જતાં
 જાનરડીઓને ગાવાનું ગીત.

“અમે ધડરિયો ગઠ છત્યારે, આનંદ ભલા.” એ રાગ.
 અમે આજે લોકો ગઠ લીધો રે, જેજેકાર થયો;
 અમે દેશમાં હાડો દીધો રે, જેજેકાર થયો;
 આજે ધધરકા પુરી થઈ અમારીરે, જેજેકાર થયો;
 આજની બડી સૌથઈ સારી રે, જેજેકાર થયો. ૧
 અમને કનકાજની બળી ખેડી રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો છે જવાહીરની પેડી રે, જેજેકાર થયો;
 સર્વે મનના મનોરથ ફળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 આજ ધધર અઢળકે દળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૨
 લોક કંતાં છે વર નાનું બાળ રે, જેજેકાર થયો;
 તેણે કીધું છે કામ નવજાળી રે, જેજેકાર થયો;
 સગા કનકારાણુ જેવા મળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 રાણો પોતાને વચને પળિયા રે, જેજેકાર થયો. ૩
 અમે રાજગાદી જેવું રળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 વરના વેરીનાં કાળજા બળિયા રે, જેજેકાર થયો;
 અમે રાજનગરમાં મહાલ્યાં રે, જેજેકાર થયો;
 રૂડું રત્ન લઈ ઘેર ચાલ્યાં રે, જેજેકાર થયો. ૪
 હવે લાડી તે થયે અમારી રે, જેજેકાર થયો;
 એના પિયરને મુકશે વિસારી રે, જેજેકાર થયો;
 કાણુ કેણે જગતેસિંહ બૂઠા રે, જેજેકાર થયો;
 એ તો પુત્ર પરણાવીને ઉઠ્યા રે, જેજેકાર થયો. ૫
 માત ખારી તે પાર ઉતારી રે, જેજેકાર થયો;
 પ્રતિપક્ષી રક્ષાં જળ મારી રે, જેજેકાર થયો;

ભણુ લાડીનું ભાગ્ય ઉઠાડિયું રે, જેજેકાર થયો;
 તેથી સાસરે સાડે જડિયું રે, જેજેકાર થયો. ૬
 આજ અવસર સર્વથી સારી રે, જેજેકાર થયો;
 હરખ્યા હરખ્યા તે લોકે હનરો રે, જેજેકાર થયો;
 આજ આનંદની થઈ એલીરે, જેજેકાર થયો;
 સુખ સાગરની દહેર રેલી રે, જેજેકાર થયો. ૭
 અતિ ધધરનો ઉપકાર રે, જેજેકાર થયો;
 અમે માનિયે વારંવાર રે, જેજેકાર થયો;
 જેની કાતિ કરી ઠામો ઠામે રે, જેજેકાર થયો;
 દીડી દીડી તે દલપતરામે રે, જેજેકાર થયો. ૮

ગીત ૧૧૭ મું.

માંડવે જમવા જતાં રસ્તામાં ગાવાનું ગીત

“નાંખા કુંડી તે નગર સોહામણી.” એ રાગ.
 ચાલો ચાલો વેવાળને માંડવે; માંડવામાં રે
 મળિયા સાજન, મોતિછાયો વેવળને માંડવે;
 બહુ ઉમદા ગલીયા ઘિણાવિયા,
 જોઈ મનકું રે, થાય મગન, મોતી. ૧
 ગાદી તરિયા મંડપમાંડી ગોઠવ્યા;
 ઘિરાળ્યાછે રે, રાણા ને રાય, મોતી;
 સોને રૂપે મંડપ શણગારિયા;
 જેની શાભા રે, કંહી ન શકાય, મોતી. ૨
 બુલે હાથી વેવાળને આગણુ;
 તેણે મળિયા રે, શુભ શણગાર, મોતી;
 શામે કનક અંખાડી તે ઉપરે;
 કંઠે ધરિયા રે, હેમના હાર, મોતી. ૩
 રૂડી ઈંદ્રાપુરી રળિયામણી;
 એવા મનહર રે, વેવળના મહોલ, મોતી;
 મેના પોપટ કનકને પાંચરે;
 મુખે મધુરા રે, બોલેછે ગોલ, મોતી. ૪
 વરની જાનને જમવાને બેસવા;
 રૂડા રંગે રે, ચીતર્યા ચોક, મોતી;
 રત્ન જડિત બાજક મંડ્યા બેસવા;
 જોઈ અચરજ રે, પામે છે લોક, મોતી. ૫
 સોના રૂપાના થાળ સોહામણા;
 માંડી મંડ્યા રે, ત્યાં હારાહાર, મોતી;
 વાડ વિસલનગરના વાડકા;
 ચોખી ચાંદીના રે, ચળકે અપાર, મોતી. ૬
 લોટા કાફીના ચીતરેલા ચળકતા;

આખખોરા રે, મૂક્યા અનેક, મોતી;
જેને જેમ થો તેમ ખેસવા;
શાણ વેવાઈએ રે, કાધો વિવેક, મોતી. ૭
વર રાગને ઉતમ ખેસેલું;
હાં માઠથી રે, મૂક્યું તે કામ, મોતી;
ધન્ય ધન્ય વેવાઈના વિવેકને;
દેહે આશીષ રે, દલપતરામ. મોતી. ૮

ગીત ૧૧૮ મું.

માંડવે જમવા જતાં વેવાઈને ઘેર
ગાવાનું ગીત.

“ એક લીલી તે લીલી લીલડી. ” એ રાગ.
આજ આનંદનો રંગ રેલિયો;
આ દૈડામાં દરખ ન માયરે, રંગ રેલિયો;
મળી બનની સરવ સાહેલિયો;
દશે દિશામાં આનંદ દેખાયરે, રંગ. ૧
અમે વેવાઈને માંડવે આવિયાં;
સાંઈ પામવાને સનમાનરે, રંગ;
એક માળણુ અમને બોલાવિયાં,
અમે પૂછ્યું એને કરી સ્નાનરે, રંગ. ૨
હું તો મોટી માળણુ તને વિનવું;
વેવાઈ કનકારાણના કિયા મહેલરે, રંગ;
મોયાં મોતીનું તોણુ કરી નવું;
મોટે બારણે દીસે છે આંધેલરે, રંગ. ૩
જેવા આવિયાં મંડપ વેવાઈનો;
જેવા આવ્યાં વેવાઈના મોટા મહેલ રે, રંગ;
અમે નિરખિયારે માંડવો નવાઈનો;
કરે મેના પોપટ ત્યાં કસોલરે, રંગ. ૪
જેવા કનકારાણ વેવાઈને;
જેવા કનકાવતી વેવાઈરે, રંગ;
જેવા લાડીની ગુલાબ બોમ્બકને;
જેવા ધનપાળસિંદ ગુલાબરે, રંગ. ૫
કંઈક જેવા તેમાં સાણા ડાહ્યે;
જગસિંદ જેવા ન જગાયરે, રંગ;
જેવા વેવાણુ કરીને શું બેઠ્યો ?
રાણી પુલકિ પુલક ન ગણાયરે, રંગ. ૬
વેવાઈ ધનપાળસિંદથી બહા પડે;
વેવાણુ ગુલાબવડને બાણે સહે;
એથી ડવકારવડ વખણાયરે, રંગ. ૭

રાગનગરથી રણીયામણ;
ગુણવંતું રતનપુર ગામરે, રંગ;
થણી રીતે તે શું કહિયે થણું;
દિલે બાણે છે દલપતરામરે, રંગ. ૮

ગીત ૧૧૯ મું.

ગોરવનું ગીત પહેલું.

“લોણકામાં ધરમશી પૂલનો, મેઘાડગર ગાજો.” એ રાગ
ગોરવનાં ગીત ગાઈએ, આવો સેવર સમાણી;
દૈયામાં બહુ દરખાઈએ, વરો મોટો વખાણી;
પંગતે હાલ્યા છે પાટલા, રૂડા રત્ન બહેલા;
બાણું જે જમવાને આટલા, આદમી છે આવેલા. ૧
કનક કળશ અજવાળિયા, નૂક્યા નીર ખરીને,
ધાતુના બાજક હાળિયા, રૂડી લુગતિ કરીને;
સોનાના થાળ સોલાવિયા, વાગ્ડા રૂડા રાગે;
બન લઈ વર આવિયા, ખેડા જમવાને કાળે. ૨
પીળાં પીતામ્બર પ્હેરિયાં, પુરુષાએ કમંગે;
લલનાએ મેઘી મેઘિયાં, રેશમી કડે રંગે;
લાડુ બહેણી ને લોપડી, પેદા બંદરી ને પરી;
જમવાને વરતુ જેતાં દર્શી. નથી એકે ગાધરી. ૩
સાઠા અમૃત સમાન છે, થણું ઘેવર ખાનન;
પીરસ્યાં થણું પકવાન છે, તે તો તાવનં ને તાવનં;
બામુદી ને દુધપાક છે, ચણી બત બતન;
સર્વ પ્રકારનાં શાક છે, બસાં દોળ ને બાન. ૪
અમૃત પાક આનંદથી, પંગતે પીરસાયા;
પાપટ પૂરણ ચંદ્રી, વિશેષ વળણાયા;
રાઈતોં રૂડી રીતનાં, અગણિત અથાળાં;
સરવ પ્રકાર સાદિત્યનાં, બરી મધ્યાં છે બાળાં. ૫
ગુજાં ને બાળિયાંનો ગંજ છે, મુરખ્યા મન ગમના;
બહુજ રૂપાઓ શિરંજ છે, જેવા બનેલા વતના;
ફૂલ કહેલાં લાવોં, પીરસ્યાં વણી પ્રીતે;
સાકર ગાંઠોં મેળાનાં, રાણનાં રૂડી રીતે. ૬
પાંખે પાન નંખાય છે, પેળાં ફાગર છે પ્રીત;
બનેલા જમતાં જાય છે, ગોરી ગાય છે ગીત;
મુખ મંજન જમીને કર્યા, આપ્યાં પાન સોપારી;
લવિંગ મસાળાઓં ને મધાં, મોઢાં વગલ કિયારી. ૭
ગુલિનનાં ગોરવ વેગનં, જમા વિલ વળાવ્યા;

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત બીજું વર તથા
કન્યા ખેડ પદ તરફથી ગાવા લાયક છે.

કસર રહી નહિ કાઢતે, જન નતિએ જાણ્યો;
નાંતરીતે આખા ગામતે, રાણે રાખ્યો છે રંગ;
દિલમાં દલપતરામતે, આને અધિકો ઉમંગ. ૮

ગીત ૧૨૦ મું.

ગોરવનું ગીત બીજું.

“ રાતો થોડો રણુ પાખરિયો, શ્વેત ધર્ષો
શણુગાર જ્ઞેતે. ” એ રાગ.

જનૈયા ખેડા ઉમંગે, સંગે સર્વે તેહ ખેડેની;
રાયણુ જેવા રાતા રંગે, અંગે માતા એહ ખેડેની. ૧
માવે લાગ્યા ભોજન કરવા, ગરવા ગોરવ ટાણે ખેડેની;
પીરસનારા લાગ્યા ફરવા, ફરવા ભોજન બાણે ખેડેની. ૨
જમતાં જમતાં જમણુ વખાણે, જાણે અમૃત જેવું ખેડેની;
સાતે સુખ મળ્યાં તે ટાણે, આણે ઉરમાં એવું ખેડેની. ૩
રસ કસ ભોજન રૂડી રીતે, પ્રીતે જમતાં જાય ખેડેની;
ગોરવનાં રસીલાં ગીતે, ચિતે ચંચળ થાય ખેડેની. ૪
કોઈ કહે દુધપાક વધારે, વારે વારે લેએ ખેડેની;
કોઈ કહે ધી જમિયે ન્યારે, ત્યારે તાજ થયે ખેડેની. ૫
કોઈને સારી લાગે સેવા, મેવા કોઈ માગે ખેડેની;
કોઈ કહે કેરીના રસ જેવો, એવો અવર ન લાગે ખેડેની. ૬
કોઈ તો રાધતાં શીરાવે, લાવે કોઈને ભાજ ખેડેની;
કોઈ તો ભજ્યાં મગાવે, લાવે ત્યાં થાય રાજ ખેડેની. ૭
થોડું થોડું સર્વે લેવું, એવું કોઈનું ચિત ખેડેની;
દલપતરામે જેથું જેથું, તેવું ગાયું ગીત ખેડેની. ૮

ગીત ૧૨૧ મું.

ગોરવનું ગીત ત્રીજું.

“ પાંચ માણાનો લાડવો રે. ” એ રાગ.

માડવે મોટા માનથી રે; જમવા ખેડી છે જન, જુઓ
ગોરી ગામતી રે;

ચંદ્રજેવા જગસિંહજી રે; સાથિયો તારા સમાન, જુઓ. ૧
કનકોરાણી જુએ કોડથી રે; મનમાં હરખ ન સમાય, જુ;
ખન્ને વેવાઈના નેણુમારે; હેતની ન્યોતિજણાય, જુઓ. ૨
અરસપરસ ઉચ્ચારીનેરે; વચને કરે છે વિનોદ, જુઓ;
સાંભળતાં સુખ ઉપજે રે; પૂરણુ ઉપજે પ્રમોદ, જુઓ. ૩
પુલારે બાઈ વેવાણેનેરે; કનકાવતી દે છે માન જુઓ;
ખન્ને વેવાણો થાય છે રે; ગમત કરી ગુલતાન, જુઓ. ૪

૧ આ તથા ગોરવનું ગીત ચોથું, નામ કારકેર
કરીને વર તથા કન્યા ખેડના તરફથી ગાવા લાયક છે.

જાણે નવે નિધિ સાંપડી રે; એવો વધ્યો ઉછરગ, જુઓ;
હેત વધારે હળીમળી રે; રતેહી સગાં જનસંગ, જુઓ. ૫
જાણે સગાં સારાં મળ્યાં રે; લાખેણો લીધો દહાવ, જુઓ;
દેવિયો દેવની મંડળી રે; દીસે એવો દેખાવ, જુઓ. ૬
સારમાં સારસારમાં રે; ઉતમ દિવસ છે આજ, જુઓ;
જાણે તુક્યો જગતો ધણીરે; આજ મળ્યું રૂડું રાજ, જુઓ. ૭
ધ્વજ આગળ માગિયે રે; અવસર આપે હમેશ, જુઓ;
દલપતરામના દેવની રે; વિનતિ કરીને વિશપ, જુઓ. ૮

ગીત ૧૨૨ મું.

ગોરવનું ગીત ચોથું.

રામણુ દીવાનું ગીત.

“ વડુરે પાટણુ વડું ધોળકું, કોઈ માળવે જાયરે. ” એ રાગ.
નવારે નગરના હુહારી, રામણુ દીવડો ધડળે રે;
રચનાં રૂડી રચને તેમાં, મોંતી માણેકે મઢળે રે. ૧
ચંદેર ફરતી પુતળી, રચને રૂડી રૂપાળી રે;
મોહ પામે મોટા મહીપતિ, ભલો દીવડો ભાળી રે. ૨
ધડળે સુધડ થણા વાટનું, ચતુરાઈથી ચાડું રે;
પત્ર જેવું નહિ પાતળું, જડ જેવું ન જડું રે. ૩
દીવડો મુકોશ મોટા ચોકમાં, એથી થશે અજવાળું રે;
એથી દેખાશે આંગણું, ઘણું રૂડું રૂપાળું રે. ૪
દીવડો મુકોશ મારે માંડવે, માંડવાને શોભાવે રે;
ધનપાળભાઈ કુળનો દીવો, જેમ કુળને દીપાવે રે. ૫
દીવડો લેષ કનકાપાઈ, માંડવા મધ્યે મહાલે રે;
માથે ધરી મહોડ ચુંદડી, માણુ મલપતાં ચાલે રે. ૬
જેણે સપુત શિરોમણિ, કુળ દીપકે જાણ્યો રે;
ધન્ય એના અવતારને, કરી સારથક કાચારે. ૭
દીવડો દીસે રણિયામણો, હોય વિવાં જે હામ રે;
દીવડો દીડે દીલકું હરે, દાખે દલપતરામ રે. ૮

ગીત ૧૨૩ મું.

ગોરવનું ગીત પાંચમું.

“ કંકુ છાંરી કંકોતરી મોકલે. ” એ રાગ.

જાણે અમરાપુરી થકી ઉતર્યો; એનું મૂલ
ન કોઈથી કળાય, વીરણનો છે વિંચણો;
અગમગિયાની ઝાલર અગમગે;

૧ આ તથા ગોરવનું છઠું ને સાતમું ગીત
માત્ર કન્યા તરફથી ગાવાનું છે.

તે તો દેખતાં દષ્ટિ લોભાય, વીરણુનો. ૧
 શોભે દાંડી સોનાની સોહામણી;
 હીરા માણક મોતી મટેલ, વીરણુનો;
 યુવા અંદન નીર ગુલાબનું;
 તેમાં રસ યસ તે તો કરેલ, વીરણુનો. ૨
 વેવાઈ જગસિંદછતે રે શિર ઢળે;
 સારો શીતળ પસરેછે વાય, વીરણુનો;
 વિંઝણામાંથી પસરે યુવાસના;
 ફરતી ગાઉ ગાઉ માંહી ફેલાય, વીરણુનો. ૩
 ધનપાળભાઈના રંગ મહોલનો;
 અતિ અજળ તરેહનો તેહ, વીરણુનો;
 ગ્રેમે નવલા વેવાઈએ પ્રછિયું;
 ક્યાંથી આપને સાંપડ્યો એહ, વીરણુનો. ૪
 એવું સાંભળી ધનપાળભાઈ કહે;
 સ્નેહે સાંભળો શાણા વેવાઈ, વીરણુનો;
 અમારે ને અમારા રાયને;
 ભલી અસલની ભાઈગધાઈ, વીરણુનો. ૫
 તેથી તે રાજ્યએ ભેટ મોકલ્યો;
 જેની જગમાં જોડે નહિ જેડ, વીરણુનો;
 હીરા પારખું હાથ તે જળ બળે;
 કહે મૂલ સોનૈયા કરોડ, વીરણુનો. ૬
 એ તો અમરાપુરીમાંહી ઉપજ્યો;
 એના ભોગી ભલા ભલા ભૂપ, વીરણુનો;
 એ તો તાપ ટાળે તનમનતણા;
 ગુણ એવા છે એમાં અનુપ, વીરણુનો. ૭
 આજ શાણા વેવાઈએતે શિર ઢળ્યા;
 થયું તે અતિ ઉત્તમ કામ, વીરણુનો;
 આજ આવ્યો સારો ઉપયોગમાં;
 દિલે રીઝિયા દસપતરામ, વીરણુનો. ૮

ગીત ૧૨૪ મું.

ગોરવનું ગીત છંદું.

સદગુણ કૃપી સુખડાનું ગીત.

“ગર્યાં લાલ ગુલાલ, ગર્યાં લ્યારે લોહરિયાં.” એશગ.
 સુખડાં સુખડિયાને દાટ, સુખડાં લ્યારે સાકરિયાં.
 બરીને મૂકમાં મોટાં માટ, સુખડાં લ્યારે સાકરિયાં.
 સુખડાં સદગુણનાં શ્રીકાર, સુખડાં.
 એનો ઉરામ રવાદ અપાદ, સુખડાં. ૧

લાડુ લાયકીના હોય, સુખડાં,
 શરીરે પ્રુષ્ટિકારક સોય, સુખડાં;
 શીરા તો સારો સંતોષ, સુખડાં,
 નિશ્રે તે તો છે નિદોષ, સુખડાં. ૨
 સેવો સત્યપણું સુખ દેણ, સુખડાં,
 મગદળ તો સુખ મીઠાં વેણ, સુખડાં;
 જાણપણું જ નલેણી નાણ, સુખડાં,
 તેનાં ચાપ વિશેષ વખાણ, સુખડાં. ૩
 વિદ્યા વડાં બધાં વખાણાય, સુખડાં,
 શિખંડ સન્નગનપણું સદાય, સુખડાં;
 પવિત્ર મન તે તો દુધપાક, સુખડાં,
 સદનપણું વિધિવિધનાં સાક, સુખડાં. ૪
 સતરંગેણી શુદ્ધ વિચાર, સુખડાં,
 પેડા જરૂરી પ્રસાપકાર, સુખડાં;
 પ્રથ્વર ભક્તિ અમૃતપાક, સુખડાં,
 એમાં તો ગુણ દીસે અચાક, સુખડાં. ૫
 શુદ્ધિ સારી તેજ ગિરંજ, સુખડાં,
 ગભિરતા ખાલતો ગંજ, સુખડાં;
 ઉદાર મન તે મોહન હાર, સુખડાં,
 પાપક પંડતણો આચાર, સુખડાં. ૬
 ગુલાબપાક વિવેક ગણાય, સુખડાં,
 તેથી તન મન હંડક થાય, સુખડાં;
 કરણા પીઓ કરેલાં દુધ, સુખડાં,
 એથી રેણે અંતર શુદ્ધ, સુખડાં. ૭
 પીત્ત નિરમળ નીતિ નીર, સુખડાં,
 સાન્ન તાન્ન રોડે શરીર, સુખડાં;
 આખ્યા જમવાને આ દામ, સુખડાં,
 દિલ શુદ્ધ રેજે દસપતરામ, સુખડાં. ૮

ગીત ૧૨૫ મું.

ગોરવનું ગીત સાતમું.

રંગરસનું ગીત.

“માંડવામાં કાણુ કાણુ સાગળ બેઠા રે.” એશગ.
 રંગરસ માંડવામાં ઘોળાયરે, રંગરસ સાગળને બેઠાયરે;

૧ કૃષીભર દસપતરામ લખે છે કે “વિનયને પહેલામણી
 કહે છે તે દપાટે તથા ગોરવને દપાટે કંઈના રંગ કરીને
 વેવાઈઓ અને વેવાઈઓ એક ખાંડની દારી પામે છે
 અને દંડુ છંદ છે. કંઈનાં રંગનું નામ રંગરસ અને
 તેનો આવાર્ય પરસ્પર પ્રેમનો રસ છે. સુખડામણી
 પોથીનો રંગ વિવાદમાં પરસ્પર છંદે છે.”

રંગરસમોધેમુલેવૈયાયરે, રંગરસરાજવળામાંવખણાયરે. ૧
રંગરસ પાવ લાખે પાશેરે, રંગરસ લાખ ટકાને શરે;
રંગરસરંગમહેલમાંભિરાજેરે, રંગરસછેલછપીલીનેજાજેરે;
રંગરસ દેવને દુલ્હા દીકારે, રંગરસ લાગેછેમનનેગીકારે;
રંગરસ લોગવે ભાગ્યશાળી લોગીરે, રંગરસપામેનજોગી
વિજોગીરે. ૩

રંગરસ કન્યાની ચુડીએચળકરે, રંગરસ વરની પાધડીએ
ઝળકરે;

રંગરસ શોભે કન્યાને ચુડેરે, રંગરસ વરને છોગલે રૂડેરે. ૪
રંગરસ ગુલાબવહુને ધુંધરે, રંગરસ ધનપાળભાષને
દુધરે;

જેવો રંગ રાખે ધનપાળભાષરે, એવો રંગ રાખજો
એચર વેવાઈ રે. ૫

રાખે રંગ કનકાવતી સુન્દરે, એવો રંગ રાખજો
પુલાઈ વેવાણરે;

રાખે રંગ ગુલાબવહુ આજ જેવોરે, રાખજો રંગ
જીવકારવહુ તમે તેવોરે. ૬

રંગરસપામિયેપ્રભુનેપ્રતાપેરે, રંગરસ ઇશ્વરરીઝીનેઆપેરે;
રંગરસ સંસારમાં છે સારરે, રંગરસસંહિતણાશણુગારરે. ૭
રંગરસનીઆજેઉછળેછોગરે, રંગરસ જાંટેનેકરેછેકડોલરે;
રંગરસ પ્રેમનણાપરિણામરે, દેખીદીલરીએફલપતરામરે. ૮

ગીત ૧૨૬ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.^૧

દાયજનું ગીત.

“ધોળકામાં ધરમશી પુલતો, મોઢા હંબર ગાજે.” એરાગ.

કનકેરાણે પૂરો ડાયજો, ચાલો જોવાને જૈએ;
ચંપાં કુંવરીને અપાયજો, ચાલો જોવાને જૈએ;
શણુગાયાં હાથીને ઘોડલા, ચાલો જોવાને જૈએ.
ઉંટનાં ઉતમ જોડલાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૧

રથ છે રૂડા ભાતભાતના, ચાલો જોવાને જૈએ,
ળળદ જોવા જેવી જતનના, ચાલો જોવાને જૈએ;
ગાયો ભંશા દીસે જંટી, ચાલો જોવાને જૈએ,
સંખ્યા તેની નથી સંજતી, ચાલો જોવાને જૈએ. ૨
જડિત પટારા પટારિયો, ચાલો જોવાને જૈએ,
કનકના કળશ ને ઝારિયો, ચાલો જોવાને જૈએ;
સોના રૂપાના થાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
ગોળિયો ગાળા વિશાળ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૩

પાટલા બાજઠે ખેસણાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
દીચણિયાં મુક્યાં છે ધણાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
જાજતા છપર પલંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
સાંગા માંચીઓ તે સંગ છે, ચાલો જોવાને જૈએ. ૪

ગાદલાં ગાલમથુરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
ઓશીકામાં રૂ પૂરિયાં, ચાલો જોવાને જૈએ;
સરસ છે સુજની રળધઓ, ચાલો જોવાને જૈએ,
તકિયા ઓછાડ તળાધઓ, ચાલો જોવાને જૈએ. ૫

કાંશકિયો હાથીદાંતની, ચાલો જોવાને જૈએ,
આરશિયો ભાત ભાતની, ચાલો જોવાને જૈએ;
વસ્ત્ર છે વિવિધ પ્રકારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ,
શાભીતાં સોનેરી તારનાં, ચાલો જોવાને જૈએ. ૬

હીરા મોતીના હાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ,
આભૂષણ તો અપાર છે, ચાલો જોવાને જૈએ;
નામ જ્યાં નવ જણિયો, ચાલો જોવાને જૈએ,
વાહવાહ કહીને વખાણિયો, ચાલો જોવાને જૈએ. ૭

દાખરિયો ને દાખડા, ચાલો જોવાને જૈએ,
ઘાટ કારીગરોએ ઘડ્યા, ચાલો જોવાને જૈએ;
જોઈ જોઈ વસ્તુ તમામને, ચાલો જોવાને જૈએ,
દોલ ખુશી ફલપતરામને, ચાલો જોવાને જૈએ. ૮

ગીત ૧૨૭ મું.

પહેરામણી કરતાં ગાવાનું ગીત બીજું.^૧

સંતોષ રાખવા વિષેનું ગીત.

“ વડુંરે પાટણ વડું ઘોળકું, કાઈ માળવે
નય રે. ” એ રાગ.

આપિયે તે મુખથી, એ તો રીત જોવારી રે;
માથે વારે વારે મુખથી, તે તો ભગત બીખારીરે. ૧
સંતોષ જે રાખે સહી, એ તો રીત જોવારી રે;
લોભનો થોભ મળે નહિ, તે તો ભગત બીખારીરે. ૨
પામે સંતોષ પ્રીતિ વડે, એ તો રીત જોવારીરે;
પૈસાને માટે લડી પડે, તે તો ભગત બીખારીરે. ૩
આપ કમાધએ ઉદર ભરે, એ તો રીત જોવારીરે;
પાટ્ટી આશા અંતર ધરે, તે તો ભગત બીખારીરે. ૪
પીરસે તે જમે રાટલો, એ તો રીત જોવારીરે;
પેટ ઉપર બાંધે પોટલો, તે તો ભગત બીખારીરે. ૫
સંપ સગાં સાથે જોડશે, એ તો રીત જોવારીરે;
તુચ્છ માટે સંપ તોડશે, તે તો ભગત બીખારીરે. ૬

શોભા સગાને આપશે, એતો રીત જોવારી રે;
ઉલટું જે માન ઉથાપશે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૭
દલપતનું કહું દીલ ધરે, એ તો રીત જોવારી રે;
ઓહું પાતર ઉલટું કરે, તે તો ભગત બીખારી રે. ૮

ગીત ૧૨૮ મું.

કન્યા વળાવતી વખતે વર તરફથી
આવાનું ગીત.

“આવીછે વરયાણુ ગામની કોબરે,
ઝરમરીઆઝાલા.” એ રાગ.

કન્યા વળાવે રૂડી રીતરે, નવલા વેવાઈ;
ચિંતા ન ધરશે કાંઈ ચિતરે નવલા વેવાઈ.
કન્યા રૂપી રૂપું રતન રે, નવલા વેવાઈ;
હવે જોડી કરશું જતન રે, નવલા વેવાઈ. ૧
માણી માગે ત્યાં દેશું દુધ રે, નવલા વેવાઈ;
સંભાળ કરશું ભાવ શુદ્ધ રે, નવલા વેવાઈ.
લાખેણી લગવીશું લાડ રે, નવલા વેવાઈ;
જણું તમારો પુરો પાડ રે, નવલા વેવાઈ. ૨
પ્રીતિ ઉછેરી રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;
આપી કન્યા અમારે ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
કરશે ઉત્તવળ અસાઈ કુળ રે, નવલા વેવાઈ;
તરને શોભાવે જેમ ફુલ રે, નવલા વેવાઈ. ૩
જોડી છે રૂડી ગુણવાન રે, નવલા વેવાઈ;
મળશે અમારે ઘેર માન રે, નવલા વેવાઈ.
સર્વ ક્ષામાં છે મુનનું રે, નવલા વેવાઈ;
વિધ વિધ પામશે વંખાણુ રે, નવલા વેવાઈ. ૪
માયાળુ મનતી છે વિશેષ રે, નવલા વેવાઈ;
હળી મળી ચાલશે હમેશ રે, નવલા વેવાઈ.
જાણીશું જેની છવ જન રે, નવલા વેવાઈ;
સાચવશું જેમ ફૂલ પાન રે, નવલા વેવાઈ. ૫
હૈતથી કરીશું હાથે હાથ રે, નવલા વેવાઈ;
શંકા ન ધરશે મન માંય રે, નવલા વેવાઈ.
તમને બદલી જેની તેહ રે, નવલા વેવાઈ;
અમને પાળુ એવી બદલી એહરે, નવલા વેવાઈ. ૬
જેવો દેવાનો દોષ દાર રે, નવલા વેવાઈ;
આંગે હવે જેવો પ્યાર રે, નવલા વેવાઈ.
પરણુ ધરશું એવો પ્રેમ રે, નવલા વેવાઈ;
કાઈ લીન દુભાવીશું દેગ રે, નવલા વેવાઈ. ૭
પરણુને મળો રૂડી પેર રે, નવલા વેવાઈ;

કન્યા વળાવી વળો ઘેર રે, નવલા વેવાઈ.
કરને સદૈવ મારાં દામ રે, નવલા વેવાઈ;
દે દુવા દલપતરામ રે, નવલા વેવાઈ. ૮

ગીત ૧૨૯ મું.

કન્યાને સારસે વળાવતાં કન્યાવાળાને
આવાનું માતાના વિરહનું ગીત.

“ભભરા ખેડો વધાવો મારે આવિયો.” એ રાગ.
અંખાંખાંને સાસરે વળાવતાં માતા દનકાવતી વડે વેણુરે,
દોઢગાડી દોઢરી, પરણીને પિયરથી પધારિયાં;
દોઢરી જુદાં પડ્યાનું જીવમાં લાવતાં;
મારાં નારે ભરાઈ આવે છે નેણુરે. દોઢગાડી. ૧
મારી છાતીથી કદી મેં છોડી નથી;
દોઢરી ધાર્યું મેં તુજ વિયે ખ્યાનરે. દોઢગાડી.
દોઢરી કદી મેં તને તરછોડી નથી;
દીલમાં જાણી મેં દીકરા સમાનરે, દોઢગાડી. ૨
લાડે કોડે હું તુજને લગાવતી;
હું તો જાણતી તુજને જીવન પ્રાણુરે, દોઢગાડી;
નિરખી નિરખીને દેડે દર્જ લાવતી;
તેતો અંજને ચકોરી પ્રગાથુરે, દોઢગાડી. ૩
મેં તો હાથે છાપા કરી હૈતથી;
માથું પાણી ત્યાં દીધું લાચી દુધરે, દોઢગાડી;
મેં તો સંભાળી તુજને સચેતથી;
સદા રાખીને મનમાં ભાવ શુદ્ધરે, દોઢગાડી. ૪
દોઢરી ન્યારે તું શેરીમાં રમવાં જતી;
ત્યારે જો કાંઈ વિશેષ થતી વારે, દોઢગાડી.
તાં મુખ જોવા દાલી પેલી હું થતી;
હું તો જાણતી દેવાતજો દારે, દોઢગાડી. ૫
દોઢરી તારો વિનંતેગ નહિ નીસરે;
તારાં સદગુણ સાંભરશે સદાપરે, દોઢગાડી;
દોઢરી તુજ વિના દિવસો નહિ નીસરે;
જેમ વચ્ચે વિજોઈ પડી ગાયરે, દોઢગાડી. ૬
દોઢરી એકવાર નેદરથી નિદાણ તું;
તારો રગપગ સેવશેનો સાચરે, દોઢગાડી;
તારાં ભાઈ જોખમ સાચું બાળ તું;
તેનાં દેશ તો રેતાં નથી હાથરે, દોઢગાડી. ૭
દોઢરી આંગળા મારી નું જોડી રે;
તેને એકવાર નિરજી નાં મળરે, દોઢગાડી;

એમ કહોને માએ કહ્યું, દલપત કહે;
દોકરી પામજે સંપૂર્ણ મુખરે, દોલગાહી. ૮

ગીત ૧૩૦ મું.

કન્યાને સાસરે વળાવતાં કન્યાવાળાને ગાવાનું
માતાની શિખામણનું ગીત.

“નદવરાય પરણ્યા રૂકમણી રે.” એ રાગ.
સાસરવાસણીને માતા કહે રનેહથી રે;
દોકરી ધરજે મનમાં નારીતણે ધર્મ, મારી
લાડકવાઇ લાખેણી રે;
દોકરી પતિવ્રતાવ્રત પ્રેમે પાળવું રે;
કરવાં કંથ રીજે એવાં રૂંકાં કર્મ, મારી. ૧
દોકરી ધરધણી તે તો ધરતો રાજ ગણારે;
દોકરી પ્રેમદા તે ધરતો પ્રધાન, મારી;
દોકરી ધરની સંભાળ સારી રાખવી રે;
સર્વે સાચવીને રાખવો સામાન, મારી. ૨
કરકસરથી ધનને બચાવવું રે;
થવા દેવો નહિ કાંઇ પણ ણિગાડ, મારી;
સારી નારી વડે ઓપે ધર ઉજળું રે;
ગંદી નારી વડે દિસે ગંદવાડ, મારી. ૩
સાસુ સસરાની પ્રતિમા પ્રેમે પાળવી રે;
ગ્રાહને કદિયે નવ કદિયે કડવું વેણ, મારી;
ગીદાં વચનથી મરમ મનાવિયે રે;
જેથી સુણતાં લાગે દીલમાં મુખ દેણ, મારી. ૪
આધી પાછી એકે વસ્તુ થવા દેવી નહિરે;
લૈને ગોઠવવી ન્યાં હોય જેવું સ્થાન, મારી;
સર્વે સમયનો સાજ હાજર રાખિયે રે;
ખાન પાન તથા સોપારીને પાન, મારી. ૫
આવ્યાં ગયાંને આદરમાન આપિયે રે;
જેથી વિશ્વ વિષે ધાય વિવિધ વખાણ, મારી;
દોકરી ઠગારા જતોથી ન ઠગાઇએ રે;
નદુ જત્ર મત્ર સર્વે ભુદા જાણ, મારી. ૬
લખિયે ખાનગી ખરચતો હિસાબ પોતે રે;
સર્વે વસ્તુ તણો લખિયે સારી નોંધ, મારી;
ભરતચીતરની કળા નવ બૂલિયે રે;
ભલા ભણતરનો ભૂલિયે ન ગોધ, મારી. ૭
ધણી ઉઘસ કરીને ધન ધાન્ય રજે રે;
ધર ધધો તે તો કામનીનું કામ, મારી;

સારી રીતે કરવી સ્વામીને સહાયતા રે;
દેછે શિખામણ દલપતરામ. મારી. ૮

ગીત ૧૩૧ મું.

પરણીને ઘર આવતાં ગાવાનું ગીત પહેલું.

માતા લીધ્યા ને ગુપ્ત્યા મારા ઓરડા.” એ રાગ.
કહે સૈયરને સૈયર સાંભળો; લાડો આવ્યો ને મારે
મન લાવ્યો, સાહેલડી, લાખેણી લાવ્યો લાડણી;
એને ખેચરસિંહ જેવા બંધવે;
પરણાવ્યો ને હૈડે હરખાવ્યો, સાહેલડી લાખેણી. ૧
ધન્ય ધન્ય કહું પુલદે માતને;
જેનો જયો તે પૃથ્વીમાં પંકાયો, સાહેલડી લાખેણી;
મળ્યા લાખેણી લોકો તેમાં લાડણો;
દીસે હાલો તે સર્વથી સવાયો, સાહેલડી લાખેણી. ૨
જો તું સાંભળ આજ એની જાનમાં;
વાળ વાળે તે ગગનમાં ગાળે, સાહેલડી લાખેણી;
વર કન્યા શોભીતા સારા રથમાં;
છટા છાજે એવી રીતે ગિરાજે, સાહેલડી લાખેણી. ૩
હાથી દાંત કેરો કન્યાના હાથમાં;
ચુંડો ચળકે ને કાને જાલ લળકે, સાહેલડી લાખેણી;
એનું આજા ઘુંઘટડામાં મુખડું;
જાડું જળકે વીજળી જેમ ચળકે, સાહેલડી લાખેણી. ૪
જોવા જેવી છે જુગિત જેની જાનમાં;
ખેડા હાથી ઉપર વરના સાથી, સાહેલડી લાખેણી;
કંઈકે બખતરિયા શોભે બખતરે;
શોભે ભાથી તો ભાયાની શોભાથી, સાહેલડી લાખેણી. ૫
લાડો જુદ જનોને જાહુ વિનવે;
પગે લાગે ને આશિષ તે માગે, સાહેલડી લાખેણી;
સૌનો ભાગ્યો તે વિરહ વિન્નગતો;
જાન જાગે ને જોમ જોમ ભાગે, સાહેલડી લાખેણી. ૬
સગાં રતેહીની સર્વે મળી મુંદરી;
મળવા આવે ને મોતીડે વધાવે, સાહેલડી લાખેણી;
લાડો મિત્ર પોતાના સહુને મળે;
પાન ચાવે ને મુખ મલકાવે, સાહેલડી લાખેણી. ૭
લાડે લાજ વધારી ઘણી લોકમાં;
એને નામે વખાણે કામે કામે, સાહેલડી લાખેણી;
એની કીર્તિ ફેલાવી કવિતા કરી;
ગામો ગામે તે દલપતરામે, સાહેલડી લાખેણી. ૮

ગીત ૧૩૨ મું.

પરણીને ઘેર આવતાં ગાવાનું ગીત બીજું.

“ પેલા વેવાઈના ઝુંપડામાં શું જોશે.” એ રાગ.

દુંવર પરણીને પદમાશી લાવિયા, સાથે અસવારીના
સારા હાથે, વર પરણી પધારિયા;

રસ્તા શુદ્ધળે છંટકાવિયા;

વેધા ધુલડાં રૂડાં ઉભી વાઝે, વર. ૧

સામાં આપ્યાં સગાં રોટી સૌ મળી;

આપ્યા શહેર સુખા મરદારે, વર;

ગાય મંગળ માનનિયો મળી;

અંગો અંગ ઉમંગ આપારે, વર. ૨

મદ માતા થોડા ઘૂમે છે વણા;

આલે મલપતા મોટા માતંગરે, વર;

મોટા રથની શાખામાં નથી મળ્યા;

હો વાવડા રૂડા નવરંગરે, વર. ૩

બહુ દેસર દસ્તુરી મધમધે;

અતિ હોછે અખીર ગુલાલરે, વર;

ધોરી આલે ત્યાં ધરણી ધમધમે;

ઘણી ધમધમે ધુવરમાળરે. વર. ૪

લાડાલાડીને શિર તો ચમર લે;

સુખ રવિ શશી તેજ અંગારરે, વર;

જેવા શેરીએ શેરીએ જાન મળે;

કરે સર્વે આશીષ ઉચ્ચારરે, વર. ૫

વાળાં વાળે અધિક છોરંગનાં;

સોના રૂપાની છોળે છે છોળરે, વર;

સર્વે હિયરે છે વચન ઉમંગનાં;

કરે છે નરનારી દસોલરે, વર. ૬

આજ રોટી સર્ગાનાં અંતર દર્શાં;

જોઈ લાડણી લખમી સ્વરૂપરે, વર;

મન વાંચિત દારજ સદુ સર્પા;

આજ ગુણિયા ત્રિભુવન ભૂપરે, વર. ૭

આજ મોતીરે મેદુલા વરસિયા;

આજ સિદ્ધ થયાં સર્વે કામરે, વર;

આજ સોનાના દુંગર દરિયા;

રિમે દરખિયા દસપતરામરે, વર. ૮

ગીત ૧૩૩ મું.

એકીએકી રમતી વેળા ગાવાનું ગીત. ૧

“ વર કન્યા બેઠાં છે એક પાસે.” એ રાગ.

એકી બેકી લાડો ને લાડી રમેછેછ,
શુભ તેના સમજુના મનમાં ગમેછેછ;

જુવતિયો જેવા મળી ટાળે ટાળેછ,

કંકુ ફેરી આટ ફરીછે દપાળેછ. ૧

વારે વારે કરેછે હાસ્યવિનોદછ,

પેખી પામેછે પૂરા પ્રમોદછ;

વર કન્યા દીસેછે તેવ તેવગાંછ,

માંહો માંહી કરેછે મરજગાંછ. ૨

આગળ મુક્યાં સોનાનો સુંદર થાળછ,

માંહી મુક્યાં માણેક મોતી પ્રવાળછ;

માંહી ફેણળ ખારેકો અખોડછ.

દરખથી રમે ફરીને હોડછ. ૩

મુરી વાળી પ્રેમથી લાડો પૂછેછ,

કંકુ આમાં એકી કે બેકી શું છેછ ?

આંગળીએ ઉત્તર લાડળી આપેછ,

એમ અન્યાઅન્યની અક્ષર માપેછ. ૪

ખુશી બંધોં બેઠાં કરેછે ખાસેછ,

નરણીએ મળાને નિરખે તમાસેછ;

લાડી પૂછે લાડાને એવીજ રીતેછ,

પરસ્પર આનંદ પામે પ્રીતેછ. ૫

ગોરી મળી ગીન મંગળ રૂડાં ગાયછ,

મનમાં તો દરખ ન સૈતિ માપછ;

છલો છલો લાડો ને જુગતે જોઈછ.

હારી હારી લાડળી વિરમત ખોડછ. ૬

છતવાને દેખામાં હઠ નથી ધરનાંછ,

હારે તેથી ખેદ ખરીત નથી કરનાંછ;

હારછત દસી કાટયાનો ખેદછ,

ફેમાં તો પ્રેમની પસરે રેલછ. ૭

આલે નદિ હિરમાં અભાવ લગારછ,

એકી રમી એવો લીધો સારછ;

અંતરમાં સદૈવ સમજો આમછ,

શીખામજુ દેછે દસપતરામછ. ૮

૧ આ ગીત થોડા ફેરફારથી વર કન્યા
બેઠાં નરણી ગાત ઘડાય તેવું છે.

ગીત ૧૩૪ મું.

‘કબુદારા છાહતાં વર તરફથી ગાવાનું’ ગીત.^૧

“તારે દોરડિયે દશ ગાંઠ, કે લાડી દોરડો નવ છુટે.” એ રાગ.

તારે દોરડિયે દશ ગાંઠ, છબીલી દોરડો નવ છુટે;
તું તો નીવડી લક્ષણે લાંઠ, છબીલી.
તેં તો ગોઠવીને ગાંઠ વાળી, છબીલી.
ઉખળે નહિ કોઠની ઉખાળી છબીલી. ૧
બાંધ્યું પ્રેમનું બંધન પૂરું, છબીલી.
નથી એક રતીએ અધકું, છબીલી.
કાંઠ મોહની મંત્ર છે એમાં, છબીલી.
કાંઠ તંત્રની ભુક્તિ છે તેમાં, છબીલી. ૨
તારી દીસે પ્રવીણતા પૂરી, છબીલી.
નથી કોઇ કળાએ અધૂરી, છબીલી.
તારી ઉમ્મર છે હજી છોટી, છબીલી.
એવી વિદ્યા તું ક્યાં શીખી મોટી? છબીલી. ૩
કહે તું ભણી કોની નિશાળે? છબીલી.
વશીકરણની વિદ્યા વિશાળે, છબીલી.
પ્રેમ પાસલો છે તુજ પાસ, છબીલી.
તારે કોણ કરશે વિશ્વાસ? છબીલી. ૪
કેવા સાધનથી કામ સાધ્યું? છબીલી.
કાએ તાંતણે બંધન બાંધ્યું, છબીલી.
તાંતણે ગાંઠ પડી વજર જેવી, છબીલી.
તેતો કદીએ ન છુટે એવી, છબીલી. ૫
તારાં વેણમાં છે વશીકરણ; છબીલી.
તારાં નેણ દીસે મન હરણ, છબીલી.
મંત્ર જંત્ર સાચા નથી એકે, છબીલી.
લાડો વશ કર્યો વિનય વિવેકે, છબીલી. ૬
મીઠી વિનય ભરી તારી વાણી, છબીલી.
વાણી વિનયથી સૌએ વખાણી, છબીલી.
તારી કીર્તિ જગતમાં જામી, છબીલી.
તારા સદ્ગુણમાં નથી ખામી, છબીલી. ૭
ધન્ય ધન્ય તારાં માત તાત; છબીલી.
વાટે ઘાટે કરે લોક વાત, છબીલી.
તેં તો સાસરિયું શોભાવ્યું, છબીલી.
સાચું દલપતરામે બતાવ્યું. છબીલી. ૮

ગીત ૧૩૫ મું.

ઉકરડી ઉઠાડતાં ગાવાનું ગીત.

“ઉકરડી ઉઠાડતાં વનમાળરિ.” એ રાગ.

ઉકરડી ઉઠાડિયે, સખી શાણરિ;
ઝાડિયે જગ્યા ઝપટ, શુણો સખી શાણરિ;
મેલી જમીન મટાડિયે, સખી શાણરિ;
કાઠાડિયે ચીચરવટ, શુણો સખી શાણરિ. ૧
આંગણું આધક એપાંવિયે, સખી શાણરિ;
વાવિયે નાગરવેલ, શુણો સખી શાણરિ;
ફૂલના રાપા રાપાવિયે, સખી શાણરિ,
વાવિયે કોમળ કેળ, શુણો સખી શાણરિ. ૨
દ્રાખને માંડવો ઊમઝે, સખી શાણરિ;
પામઝે જળ ધરી પ્રીત, શુણો સખી શાણરિ;
હોડામાં અતિ હરખામઝે, સખી શાણરિ;
ગામઝે મંગળ ગીત, શુણો સખી શાણરિ. ૩
પરણાવ્યાં ચંપાં^૧ બાધને સખી શાણરિ;
ભાધને જશછે ખચીત, શુણો સખી શાણરિ;
તેડયા બનેવી જમાધને, સખી શાણરિ;
ચાહીને પોતાને ચિત, શુણો સખી શાણરિ. ૪
જશ પસર્યો જન જાતમાં, સખી શાણરિ;
નાતમાં લીધીછે લ્હાણ, શુણો સખી શાણરિ;
સંતોખ્યા સૌના આતમા, સખી શાણરિ;
વાતમાં થાય વખાણ, શુણો સખી શાણરિ. ૫
વિવાં તો સૌએ વખાણિયો, સખી શાણરિ;
જાણિયો જગત મોઝાર, શુણો સખી શાણરિ;
પંચે મળીને પ્રમાણિયો સખી શાણરિ;
પ્રાણિયો પોખ્યા અપાર, શુણો સખી શાણરિ. ૬
જગત બધામાં જોઇએ, સખી શાણરિ;
કોઇએ ન કરી આવી રીત, શુણો સખી શાણરિ;
શુણું હૈયે હરખીત હોઇએ, સખી શાણરિ;
ખોઇએ ખેદ ખચીત, શુણો સખી શાણરિ. ૭
કનકારાણાની હામના, સખી શાણરિ;
ગામના જન ગુણ ગાય, શુણો સખી શાણરિ;
દોલ વિષે દલપતરામના, સખી શાણરિ;
નામના રેંશ સદાય, શુણો સખી શાણરિ. ૮

૧ કન્યા તરફથી ગાવું હોય તો ચોડો ફેરફાર કરીને ગાઈ શકાય તેવું છે.

૧ વરને ઘેર હોય તો “પરણાવ્યા ચતુરભાધને” એમ ગાવું.

ગીત ૧૩૬

માતાને વધામણું દેવા જતાં ગાવાનું ગીત.

“માતા નવસે કળીતા વિંઝણે.” એ રાગ.

ઘણી વળીને વિનવો મુખે માગિયે;

હેજે મંગળ દિવસ સદાય રે,

દેવ^૧ માતાપિતા તમે સત્ય છો;

ઢમકે ઢાલ ને નોળત ગડગડે;

સાથે મંગળ ગીત ગવાય રે,

દેવ. ૧

વારે વારે ચતુરભાઈ વિનવે;

કૃષ્ણ પૂજો કરજો કૃપાય રે,

દેવ;

નમી નમીને ચંપાંવડુ એમ કહે;

હરજો સંકટ કરજો સદાય રે,

દેવ. ૨

પગે લાગે ને માગે છે પુત્ર દો;

રિદિ સિદિ દેજો જગસાય રે,

દેવ;

તિથિ ત્રણસે ને સાડ છે વર્ષની;

દાહડા સર્વે તે મુખના દેખાયરે,

દેવ. ૩

મળજો સ્નેહી સગાંને મેળાવડો,

સદાસન્નજનનો દેજો સંગ રે,

દેવ;

હાથ ઝાલી નિભાવજો હેતથી;

વિશ્વમાં દેજો અધિક ઉમંગ રે,

દેવ. ૪

રાજ સાજ આપો રણિયામણો;

હાથી ઘોડા ને રથ મુખપાલ રે;

દેવ;

નામ રટિયે તમારું નેહથી;

રોઝીને કરો અમને નિહાલ રે,

દેવ. ૫

શ્રીકૃષ્ણ કૃષ્ણ પાન સમર્પિયે;

દાસ જાણી યજો દીલદાર રે,

દેવ;

દાનવ દેવને મુનિવર માનવી;

સર્વ જગત તમે અન્નનાર રે,

દેવ. ૬

જીભે ગાધએ જશ અમે તમતણા;

કાપો કટ યદ્ય મ્હેર્યાન રે,

દેવ;

રાખો અખંડ એવાતણુ ઓપતું;

રહો રૂઢિયે તમારું ધ્યાન રે,

દેવ. ૭

જન જાત ને જગત વિષે કરો;

માગ્યાળી લલ્લા હામોહામ રે,

દેવ;

જીરે કરજોડી શુભ કવિતા કરી;

રોઝવે તમને દસપતરામ રે,

દેવ. ૮

સીમંતમાં ગાવાનાં ગીત.

ગીત ૧૩૭ મું.

ઘેણુને પંચમાસીની રાખડી બાંધતાં ગાવાનું

ગીત પહેલું.

રાખડી બાંધવાનું ગીત.

“સાગરમતીએ આવ્યાં પૂર, ભાગો રૂશણાં રે.”

એ રાગ.

લાવ્યાં નણુદી ધડાવીને ઘાટ, ઘેણુની રાખડી રે;

તેનો દીક જાન્યો છે હાક, ઘેણુની રાખડી રે;

રાખડીમાં છે રૂડાં રતન, ઘેણુની રાખડી રે;

કરજો છવની પેરે જાતન ઘેણુની રાખડી રે. ૧

રૂડું રાખડી સાથે છે ખોર, ઘેણુની રાખડી રે;

ક્યુ કનકતું ગિતનું ચોર, ઘેણુની રાખડી રે;

માંદી નીલમણિ છે જડેલ, ઘેણુની રાખડી રે;

સોના સાંકળીઓ ગુથેલ, ઘેણુની રાખડી રે. ૨

બાંધી નણુદીએ બાલીને હાથ, ઘેણુની રાખડી રે;

ઘણો સ્નેહ ધરી દીલ સાથ, ઘેણુની રાખડી રે;

આપી અંતરથી આશીય, ઘેણુની રાખડી રે;

કરજો રૂશણુ શ્રી જગદીશ, ઘેણુની રાખડી રે. ૩

રૂડો પુત્ર પ્રસવજો પવિત્ર, ઘેણુની રાખડી રે;

જેનું ચરચાય જગમાં ચરિત્ર, ઘેણુની રાખડી રે;

રાખડીમાં છે મોટો મર્મ, ઘેણુની રાખડી રે;

સુચવે છે ઘેણુનો ધર્મ, ઘેણુની રાખડી રે. ૪

પંચમાસી પવિત્ર ગણાય, ઘેણુની રાખડી રે;

રૂડી રાખડી ત્યારે ગંધાય, ઘેણુની રાખડી રે;

ઘણુ રાખડી કહે જાણુ આમ, ઘેણુની રાખડી રે;

તેને કાંઈ ન સોંપવું કામ. ઘેણુની રાખડી રે. ૫

૧ કવીશ્વર દસપતરામ લખે છે કે “દેવી ગાણું હોય તોપણ ગવાય, કેમકે પરમેશ્વર પૂજાર્તે કે સ્ત્રીને આકારે નથી.”

એને ને ઉર ઈચ્છા થાય, ઘેણુની રાખડી રે;
 તેવું ભોજન તેને અપાય, ઘેણુની રાખડી રે;
 રેવું આનંદ માંહી હમેશ, ઘેણુની રાખડી રે;
 ચિત ચિંતા ન ધરવી લેશ, ઘેણુની રાખડી રે. ૬
 કરિયે આનંદ ઉત્સવ રંગ, ઘેણુની રાખડી રે;
 જ્યેથી અંગમાં ઉપજે ઉમંગ, ઘેણુની રાખડી રે;
 ગવરાવિયે મંગળ ગીત, ઘેણુની રાખડી રે;
 જ્યેથી થાય પ્રવૃત્તિ ચિત, ઘેણુની રાખડી રે, ૭
 જેવું તન મન માનું જણાય, ઘેણુની રાખડી રે;
 તેનું સંતાન તેવું થાય, ઘેણુની રાખડી રે;
 સર્વ સમજી તો સમજેછે આમ, ઘેણુની રાખડી રે;
 દાષે દિજવર દલપતરામ, ઘેણુની રાખડી રે. ૮

ગીત ૧૩૮ મું.

ઘેણુને પંચમાસાની રાખડા આંધતાં ગાવાનું
 ગીત બીજું.

ઘેણુની સુખસેજના વર્ણનનું ગીત.

“જરે મેડીએથી ચંપાંવહું ઉતયી.” એ રાગ.

રંગ મેહેલમાં ચંપાંવહું પોદિયો,
 નાની નણહલે પુછ્યું રૂડી પેર;
 ભાભી આવા ઢોલિયા ક્યાં નીપજે ?
 નણહી ઢોલિયા મજે ધોરાંજ શહેર,
 તમારા વીરાની સુખ સેજડી. ૧
 ભાભી ભરત ભરેલો ભલો વિંઝણ,
 તેની દાંડી દીસે રૂપાની તમામ;
 એવા સારા વિંઝણ ક્યાં સાંપડે ?
 નણહી વિંઝણ સાંપડે વીરમંગામ, તમારા. ૨
 ભાભી રકાબીમાં પાન ને સોપારીછે,
 તેમાં સુડીની ભજેછે ભલી ભાત;
 એવી સારી સુડિયો ક્યાં સાંપડે ?
 નણહી સુડી તો પાટણુની પ્રખ્યાત. તમારા. ૩
 ભાભી આરસો આ ઉત્તમ પ્રકારનો,
 એની નિર્મળતા વખાણું વિશેષ;
 એવો રૂડો આરસો ક્યાં નીપજે ?
 નણહી આરસો નીપજે ચીનદેશ. તમારા. ૪
 ભાભી રૂપાના પાસાં સોનાનાં સોગડાં,
 બાજી રૂડી રંગ મહેલનો શણગાર;

બાજી તે બનેલી કિયા શહેરમાં ?
 નણહી બાજી બને મુંબાઈ મોઝાર. તમારા. ૫
 ભાભી સરસ આ અત્તરની શીશિયો,
 એનો સુગંધ વખાણું સુલતાન;
 એવું તે અત્તર ક્યાંથી આવિયું ?
 નણહી અત્તર મજેછે સુલતાન, તમારા. ૬
 ભાભી સુંદર દીસેછે આ તો ડાખડા,
 એમાં ધરેણું મુકાય રૂડી પેર;
 એવા ડાખડા ક્યાંથી વસાવિયા,
 નણહી ડાખડા વસાવ્યા સરત શહેર, તમારા. ૭
 ભાભી આબજોરા લોટા અતિ ઓપતા,
 આવા ચીતરેલા મજે કિયે ગામ ?
 નણહલ વાસણુ એતો કાશીનાં,
 લાવ્યા સોગાતમાં દલપતરામ, તમારા. ૮

ગીત ૧૩૯ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત.

મામેરાનું ગીત. ૧

“મામેરું મોંધા મૂલનું.” એ રાગ.

ઘેણુને મૈયરથી મામેરું મોઝડ્યું;
 ઘેણુનીભાભીએ લીધીછે જામ, મામેરું આવે મલપડું;
 છટાદાર વસ્તર ધર્યાં જાખમાં;
 બીજા બહુબહુ ભરિયા છે બાખ, મામેરું. ૧
 ચરણા ચોળી ને ચીર છે ચળકતાં;
 જેમાં ઝગમગે છે જરિયાન, મામેરું;
 ધણો શોભે ધુધરવટ ધાંધરો;
 નાડી રેશમની છે નિદાન, મામેરું. ૨
 ધરચોળાં તથા ધરસાડિયો;
 એક એકથી ઉતમ એક, મામેરું;
 છુટાદાર બનાવટ બહુ ભલી;
 એવું મૂલ સોનેયા અનેક, મામેરું. ૩
 શેલાં સાળુ દુશાલા ને પાખડી;
 શિરબંધની શોભા અપાર, મામેરું;
 જ્યેવા જમ્મા રૂડા જરિયાનના;
 બીજા શોભીતા બહુ શણગાર, મામેરું. ૪
 હીરા મોતી ને હેમના હાર છે;
 ઝાલ ઝુમણાં ઝાંઝર જોડ, મામેરું;

૧ આ ગીતની સાથે ૮૪ મું ગીત પણ ગવાય તેવું છે.

આલુઅંધ છે પોંચીને ખેરખી;
 માંહી મૂઝ્યાં છે ચુંદડી ને મ્હેડ, મામેરું. ૫
 નાહાજીને કંકુનો પડો ધર્યો;
 ધર્યા શીદળ ફેદળ પાન, મામેરું;
 ઘેણના શણગાર સરવેછે છાખમાં;
 જોવા મળિયા સુખા સુલતાન, મામેરું. ૬
 વાળાં વાળેછે વિવિધ પ્રકારનાં;
 શોભે સાજન માહાજન સાથ, મામેરું;
 ઘેણ રાણી તો રથમાં ખીરાજિયાં;
 રંગે રાતા દીસે પગ હાથ, મામેરું. ૭
 ઘેણ પિયર પતેલી મુભાગણી;
 તેના શુણ ગણે લોહ તમામ, મામેરું;
 છાખ ભરી તે છખીલીને છાજલે;
 દે છે આશીપ દલપતરામ, મામેરું. ૮

ગીત ૧૪૦ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત બીજું.

ઘેણ રથમાંથી ઉતરીને પગલાં ભરે ત્યારે ગાવાનું ગીત.
 “રંગચોળ, રંગચોળ, માંહી ભર્યારે કપૂર, ચણીનીનાં
 ચીર મારે લાવલંરે.” એ રાગ.
 સૈયર જોલે, સૈયર જોલે, આ ઘેણનું સ્વરૂપ,
 ઘેણરાણી ધીરે પગલાં ધરે રે;
 તેના તોલે, તેની તોલે, નાવે ભલા ભૂપ, ઘેણરાણી. ૧
 ઘેણને માથે, ઘેણને માથે છે મોતીના મ્હેડ, ઘેણરાણી;
 ઘેણને કંકુ, ઘેણને કંકુની પીળના કોડ, ઘેણરાણી. ૨
 ઘેણને કાને, ઘેણને કાને, ઝળકતી છે ઝાલ, ઘેણરાણી;
 ઘેણને ત્રાલું ઘેણને ત્રાલું, છે ગોરગાલ, ઘેણરાણી. ૩
 ઘેણને નાકે, ઘેણને નાકે, છે નથડી અનુપ, ઘેણ રાણી;
 ઘેણના દાંત, ઘેણના દાંત, દાઝમ ખીન્દરૂપ, ઘેણ. ૪
 ઘેણનું મુખ, ઘેણનું મુખ, ચશીપુર્ણ પ્રમાણ, ઘેણરાણી;
 ઘેણનાં નેણાં, ઘેણનાં નેણાં, છે તિલાણુ બાણ, ઘેણરાણી. ૫

ઘેણની કોટે, ઘેણની કોટે, એકાવળકાર, ઘેણરાણી;
 ઘેણને પાથે, ઘેણને પાથે, ઝાંઝર ઝમકાર, ઘેણરાણી. ૬
 ઘેણને હાથે, ઘેણને હાથે, ઝળકતો છે ચુરો, ઘેણરાણી;
 તેનો રંગ, તેનો રંગ, દીસે ઘણો રૂંડો, ઘેણ રાણી. ૭
 ઘેણનાં સિદ્ધ ઘેણનાં સિદ્ધ, ચળે સર્વ કામ, ઘેણરાણી;
 દુવા દેછે, દુવા દેછે, દિલ દલપતરામ, ઘેણરાણી. ૮

ગીત ૧૪૧ મું.

સીમંતને દહાડે ગાવાનું ગીત ત્રીજું.

ઘેણને તથા તેનાં સાસરિયાંને પેદેરામણી કરનાં
 ગાવાનું ગીત.

“ધાળકામાં ધરમસી ટુલેતો, મેઘાડ’બરગાને.” એ રાગ.
 આંગણે ઘેણ રાણી આવિયાં, રૂડી રાજની રીતે;
 સામુએ આવી વધાવિયાં, પોતે પુરણ પ્રીતે. ૧
 બાનક ધરણી ઉપર ધર્યો, ઘેણ બેઠાં તે ટાળે;
 કુળનો આચાર ગોરે ડોળે, શુદ્ધ સાત્ત પ્રમાણે. ૨
 ભાવથી ઘેણના ભાઈએ, પેદેરામણી કીધી;
 સાસરિયાંની સગાઈએ, જેમ લાયક લીધી. ૩
 ઘેણના જોળામાં તે સમે, બાળ લાવી બેસાયો;
 અમરાણી એક એ સમે, એને આપી ઉતાર્યો. ૪
 દિયર જુસડિયે આવ્યો, ઘેણને જુસડ મારી;
 આપી એને સમજતવો, ચાર મ્હેર વિચારી. ૫
 નણદીએ બાંધેલી રાખડી, તેને પાણુ રાહ કીધી;
 ટુલને દેકાણે પાંખડી, પગે લાગીને લીધી. ૬
 સર્વને સંતોષિત કરે, ધરી અંતર ધીર;
 જ્વેતારા જન એમ ઉચરે, ધન્ય ઘેણનો વીર. ૭
 શાં જન સુખ ભરપુરથી, દરખ પૂરણ પામે;
 આશીપ એવી કરથી, લીધી દલપતરામે. ૮

૧ ઘેણના પિયર તરફની સ્ત્રીઓ આ પ્રસંગે ૧૨૭
 મું ગીત ગાઈ શકે. ૨ એ પછી ઘેણને ગોવરને
 પગે લગાડતાં ૧૩૬ મું ગીત ગાવા લાયક છે.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીમાં મળતાં પુસ્તકોની યાદી.

જીવનચરિત્રો.

- ૧ અકબર ચરિત્ર. કર્તા રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ, સી. આ. ઈ; મુબઇ ઈલાકાના કેળવણી ખાતા તરફથી લાઈબ્રેરી અને ઈનામ માટે મંજુર. આવૃત્તિ છઠ્ઠી પૃ. ૧૯૨. કીંમત આઠ આના.
- ૨ આલફ્રેડ (મહાત્) નું જીવન ચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના એંગ્લો સેક્ષન રાજ્યોને એકત્ર કરનાર અને ઇંગ્લાંડપર હક્કો કરનાર ડેન લોકોને હંકારનાર. તૈયાર કરનાર. ચુનીલાલ બાપુજી મોદી. ઇનામ માટે મંજુર. આવૃત્તિ પાંચમી. પૃ. ૭૬ કીંમત પાંચ આના.
- ૩ ઇન્દિરચંદ્ર વિદ્યાસાગર મુપ્રસિદ્ધ બંગાળી મુધારકનું જીવનચરિત્ર. બંગાળી પરથી અનુવાદ કરનાર. કૃપાશંકર દોલતરામ (રૂશિયા. રામ રામ મોહનરાય વગેરે ગ્રંથોના લેખક) પુસ્તક સરળ અને માદી ભાષામાં લખાયું છે. પૃ. ૨૧૦ કીંમત નવ આના.
- ૪ ઉદ્યોગી પુરૂષો. દુનિયાના જાણીતા મહાન પુરૂષોનાં સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક નારાયણ હેમચંદ્ર. પૃ. ૯૦ કીંમત ચાર આના.
- ૫ એલિફન્ટન. (માઉન્ટ એલિફન્ટ) મુબઇના માજી ગવર્નર સાહેબનું જીવનચરિત્ર. રૂલર્સ ઓફ ઇન્ડિયા માળામાંનું ભાષાંતર. કર્તા ચુનીલાલ માણેકલાલ ગાંધી. ખી. એ. એલ. એલ. ખી. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૬૦ કીંમત બાર આના.
- ૬ કુમારી કાર્પેન્ટરનું ચરિત્ર. જન સેવામાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરનાર ઇંગ્લેન્ડ બાઇનું રસિક અને બોધદાયી જીવનચરિત્ર. લેખક, દેવરામ શિવરામ ત્રિવેદી પૃ. ૧૪૪ કીંમત ત્રણ આના.
- ૭ જીવજી દાદાજી ત્રોધરાનું ચરિત્ર. મુબાઇના નિર્ણયસાગર પ્રેસના માલિકનું ચરિત્ર. એમાં જીવજી શેઠ ગરીબાઇમાંથી તવંગર શી રીતે થયા અને આઠલી ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી તેનું સુંદર વર્ણન છે. લેખક, છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ. પૃ. ૪૦ કીંમત બે આના.
- ૮ ડીમોસ્થનીસનું ચરિત્ર. ગ્રીસના મહાન વક્તા કે જેનાં ભાષણો દુનિયામાં પ્રસિદ્ધતા આદર્શ રૂપ ગણાય છે તેનું ચરિત્ર મરાઠી ઉપરથી ભાષાંતર કરનાર, પરમાનંદદાસ ભોળાલાલ પારેખ. પૃ. ૯૬ કીંમત એક આના.
- ૯ ધાર્મિક પુરૂષો. હિન્દુસ્તાનના પ્રસિદ્ધ આચાર્યો અને સાધુ સંતોનાં સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાંત. લેખક. નારાયણ હેમચંદ્ર. વિષય. “નાનક, કબીર, કુકાણુક, બિશ્વમંગળ, લાલાચાર્ય, હરિદાસ, ચૈતન્ય, રઘુનાથ સનાતન ગોસ્વામી પરમહંસ રામકૃષ્ણ, તુકારામ.” પૃ. ૯૬. કીંમત ચાર આના.
- ૧૦ નામાંકિત નારીઓ. યુરોપની પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓનાં જીવનચરિત્ર. ઇંગ્લેન્ડપરથી રચનાર દાવર બહેનો. વિષય. મહારાણી વિક્ટોરીઆ, લેડી જેન ગ્રે, રૂશિયાની કેથેરિન, શહેનશાહબાનુ જેસસાઈન, મેરિયા થેરીસા, મેરી ઍનટોઇનેટ. વગેરે. પૃ. ૧૧૨. કીંમત છ આના.

૧૧ પ્રેસિડન્ટ લાંડનનું ચરિત્ર, અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક મંડળના પ્રેસિડન્ટનું બોધદાયી ચરિત્ર, લેખક સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ. બી. એ.; સ્વર્ગ અને નર્કના ક્ષેત્રો. ભાવનગર રાજ્યના દેળવણી ખાતાના ડીરેક્ટર (પ્રો. બળવંતરાય-ક-હાકારે. તેનો ઐતિહાસિક ઉપોદ્ધાત લખ્યો છે.) પૃ. ૨૦૪. કીંમત બાર આના.

૧૨ પાર્વતી કુંવર ચરિત્ર. ગુજરાતના મહાન સુધારક રા. સા. મહીપતરામભાઈનાં પત્નીનું સુબોધ જીવન વૃત્તાંત. લેખક સુપ્રસિદ્ધ કવિ ગણપતરામ રાજનરામ ભટ્ટ. લઘુભારત અને પ્રતાપ નાટકના કર્તા. આ પુસ્તક હરિશ્ચંદ્રના ઇનામના નિર્ણયોમાંથી પસંદ કરીને છપાવવામાં આવ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. આવૃત્તિ ત્રીજી. પૃ. ૬૦ કીંમત ત્રણ આના.

૧૩ દ્રાખ્સ જીવનચરિત્ર અને દ્રાખ્સ વિરહ. રાસમાળાના લેખક, ને ગુજરાત વનોદ્યુલર સોસાયટીના સ્થાપનાર. કર્તા-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન સાક્ષર મનસુખરામ ચૂડરામ ત્રિપાઠી. દારૂઅસ સાહેબનું નામ સમસ્ત ગુજરાતી બાપા બોલનારી આવભમાં બાળ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. પૃ. ૮૦ કીંમત છ આના.

૧૪ ડાન્સિસ બેકનનું જીવન ચરિત્ર. ઇંગ્લાંડના મહાન તત્ત્વચિંતક અને મહીજાળેય રાષ્ટ્રીના ચાન્સેલર-સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન બેકનનું જીવન. કંગ્રેજ પરથી લખનાર મોતીલાલ દોરાલાલ દેસાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી. લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. પૃ. ૩૯૩ કીંમત સવા રૂપિયા.

૧૫ બેન્જામિન ફ્રાંકલિનનું ચરિત્ર. અમેરિકાના મહાન પુરુષનું જીવન અનુદ્યમગિદ્ધ. પ્ર. ૧ લું. બાળપણ. પ્ર. ૨ લું. જાપાનામાં શાગિદ. પ્ર. ૩ લું. પલાયન. પ્ર. ૪ થું. ફિલોઝોફિયાથી લંડન. પ્ર. ૫ મું. લંડનમાં પ્રકરણ ૬ થું ફિલોઝોફિયામાં પ્ર. ૭ મું. "જન્યો" મંડળી. પ્ર. ૮ મું. ફ્રાંકલિન અને મેરિથિયની પેટી. પ્ર. ૯ મું. લગ્ન તથા પુસ્તકાલયની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ મું. અધિપતી અને "ગરીબ ગ્રીયર્ડનું" પંચાંગ. પ્ર. ૧૧ મું. વાત દેળવણી. પ્ર. ૧૨ મું. લોક ક્ષિતિચ્છુ શહેરી. પ્ર. ૧૩ મું. વીજળી સંબંધી શોધો વગેરે ૩૪ પ્રકરણો. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. આવૃત્તિ ત્રીજી પૃ. ૩૬૨ કીંમત બે રૂપિયા.

૧૬ બોધકચારત્ર. સદાયચરણી પુરુષોનાં જીવનો. ચરિત્રાળી પિંગાળ, ચાર્લસ રોમેટ, મજરાજ, વગેરેનાં ચરિત્રો. લેખક નારાયણ હિમચંદ્ર પૃ. ૨૪૦ કીંમત ચાર આના.

૧૭ મિસ ફ્લોરન્સ નાઈટિંગેલ, ફ્રાંસી માણસનું ફ્રાંસ નિવારનાર અને દર્દી માંદા મનુષ્યોની સારવાર માટે બાળીતી વિદ્યુતી બાઈનું જન્મ જ્ઞાંત. પુસ્તક બહુ સસિક અને સુંદર બાપામાં. ગુજરાતનાં પ્રથમ સ્ત્રી એન્જુએટ સૌ. શારદા મહેતા, બી. એ.; એ લખ્યું છે. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. પૃ. ૧૦૪ કીંમત ચાર આના.

૧૮ રણજીતસિંહ. પંચજના સિંહનું ચરિત્ર. (રૂસ્સ ઓફ ઇન્ડિયા સિરિઝનું બાંધતર) કર્તા. રાજાભાઈ. પી. દેરાસરી. બાર્ડ એટલે લો. સરસ પદાર્થ વિજ્ઞાન, જીવજીવ, વનસ્પતિ શાસ્ત્ર વગેરેના લેખક. ઇનામ અને લાઈબ્રેરી માટે મંજૂર. આવૃત્તિ ત્રીજી પૃ. ૨૪૦ કીંમત બાર આના.

૧૯ રાજા રામમોહનરાયનું જીવન ચરિત્ર. અંગાળાના આદિ સુધારક આશુ રામમોહનરાયનું જીવન વૃત્તાંત. પ્ર. ૧ પૂર્વજો, માતાપિતા, આલ્યકાળ. પ્ર. ૨ જી. ઘેર પાછા આવવું, શાસ્ત્ર ચર્ચા. પ્ર. ૩ જી. કલકત્તામાં. પ્ર. ૪ થું. વેદાન્ત અને વેદાન્ત સુત્રના લાખ્યની પ્રસિદ્ધિ. પ્ર. ૫ મું. પંડિતો સાથે વાદવિવાદ. પ્ર. ૬ હું. અંથકાર. પ્ર. ૭ મું પાદરી સાથે ચર્ચા. પ્ર. ૮ મું. ખ્રિસ્તિ ધર્મની ચર્ચા. પ્ર. ૯ મું. બ્રાહ્મ સમાજની સ્થાપના. પ્ર. ૧૦ મું. સામાજિક ગરબડાત સતીદાહ. પ્ર. ૧૧ મું. અંગાલી ભાષા અને સાહિત્ય. પ્ર. ૧૨ મું. રાજનૈતિક ઉદ્યોગ. પ્ર. ૧૩ મું. વિલાયત જવાનો ઉદ્યોગ. પ્ર. ૧૪ મું ઇંગ્લાંડ વાસી. પ્ર. ૧૫ મું. સ્વર્ગારોહણ વગેરે. કર્તા કૃપાશંકર દોલતરામ ત્રવાડી. (ધર્મચંદ્ર વિદ્યાસાગરનું જીવન ચરિત્ર લખનાર). પૃ. ૨૫૬

ક્રીંમત એક રૂપિયો.

૨૦ લૉર્ડ લોરેન્સ. (રૂલર્સ ઑફ ઇન્ડિયા સિરિઝમાંનું ભાષાન્તર) કર્તા વિશ્વનાથ પ્રભુરામ વૈદ્ય. બી. એ. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૩૨.

ક્રીંમત બાર આના.

૨૧ સર વિલિયમ વોલેસ. સ્કોટલાંડના દેશાભિમાની નરનું જન્મ વૃત્તાંત. લેખક જગજીવનભાઇ ભવાનીશંકર કાપડીઆ. પૃ. ૧૦૪.

ક્રીંમત બે આના.

૨૨ સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ, ઇંગ્રેજ પરથી અનુવાદ કરનાર સૌ. સુમતિ (શાંતિદા, કમળકુમાર વગેરે ગ્રંથોના લેખક) ૧ શારલોટ બ્રોન્ટિ, ૨ લેડી રસલ, ૩ લેડી ફ્રેન્ચ, ૪ લેડી જોન ગ્રે, ૫ મેરીયા થેરીસા, ૬ મીસીસ વર્ડસવર્થ ૭ એને ફ્લેક્સ મેન ૮ લેડી મેકીનટોશ. ૯ લેડી હાના સુર. પૃ. ૧૧૨.

ક્રીંમત ચાર આના.

૨૩ સીતા દમયંતીનાં આખ્યાન, આદર્શ સતીઓ, અને દમયંતીનાં વૃત્તાંત. લખનાર શાસ્ત્રી, નાગેશ્વર જેષ્ઠરામ. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. આવૃત્તિ સાતમી. પૃ. ૬૮.

ક્રીંમત અઢી આના.

૨૪ સ્ત્રી બોધક સતી ચરિત્રો. કર્તા સૌ. સગુણા ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ. સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તક. આમાં સીતા, દ્રૌપદી, તારા, દમયંતી, સાવિત્રી વગેરેનાં બોધદાયક જીવન વૃત્તાંતો આપ્યાં છે. ઇનામ અને લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૧૦૮

ક્રીંમત ત્રણ આના.

૨૫ શેઠ હરિવલ્લભદાસનું જીવન ચારિત્ર. સુરતના સખી ગૃહસ્થ અને પોતાની સર્વ મિલકત સાહિત્ય પ્રચાર અને ખીલવણી અર્થે ગુજરાત વનોક્યુલર સોસાયટીને બક્ષિસ કરનાર ઉદાર પુરુષનું જન્મ વૃત્તાંત (સચિત્ર) કર્તા. એક સ્નેહી પૃ. ૯૨.

ક્રીંમત છ આના.

૨૬ હિન્દનાં મહારાણી અને તેમનું કુટુંબ. આ પુસ્તકમાં મહારાણી વિક્ટોરીયા અને તેમના કુટુંબનો ઇતિહાસ છે. તે સિવાય મહારાણીના રાજ્યમાં હિન્દુસ્તાનમાં થયેલા સુધારાનું ટુંકે દિગ્દર્શન આપ્યું છે. લેખક જગજીવનદાસ ભવાનીશંકર. પૃ. ૧૦૪.

ક્રીંમત બે આના.

૨૭ હેન્રી ફોર્સેટનું જીવન ચરિત્ર. સુપ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રી હેનરી ફોર્સેટનું જન્મ વૃત્તાંત, બહુ સુંદર અને સરસ ભાષામાં કર્તા. રા. જીવાભાઇ રેવાભાઇ પટેલ, બી. એ. એલ. બી. એ લખ્યું છે. લાઇબ્રેરી માટે મંજુર. પૃ. ૨૬૦.

ક્રીંમત બાર આના.